

10.18132/LFZE.2024.22

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású doktori iskola

Dincsér Oszkár népzene kutatói munkássága

Lipták Dániel

Témavezető: Pávai István, PhD

Doktori értekezés

2024

10.18132/LFZE.2024.22

Tartalom

Rövidítések.....	i
Köszönet.....	ii
Bevezetés: Egy életmű töredékei	iii
Recepció- és kutatástörténet.....	iii
Forráshelyzet, a hagyaték.....	viii
Célkitűzés, módszertan	x
1. A magyar népzene kutatás az 1930–40-es években	1
1.1. A Néprajzi Múzeum zenei gyűjteménye	1
1.2. Népzene kutatás, néprajz és szociológia kölcsönhatásai	4
1.3. A Lajtha-műhely kibontakozása a Néprajzi Múzeumban (1929–1944)	12
1.4. Népzene kutatás és folklorizmus találkozásai (1931–1944)	18
1.5. A néprajzi hangfelvételek (1936–1944)	21
1.6. Népzene kutatás a visszacsatolt területeken (1938–1944)	27
2. Dincsér indíttatása, tanulmányai	39
3. Gyűjtőmunka I	51
3.1. Források	52
3.2. Korai budapesti felvételek (1938. május–?).....	60
3.3. Ipoly-vidék I (1938. június–szeptember)	64
3.4. Csík, Kászon, Gyergyó (1938. augusztus)	69
3.5. Ákosfalvi zenekaros felvétel Budapesten (1939. március)	72
3.6. Szentes és környéke (1939. április–június)	74
3.7. Domaháza, Sáta, Zabar (1939. szeptember–december)	84
3.8. A folklórmozgalmak résztvevőiről készült felvételek (1939. aug. –1940. dec.).....	89
3.9. Nagydobrony, Nagygejőc (1939. október – 1940. április).....	96
3.10. Ipoly-vidék II (1939. november – 1940. december)	99
3.11. Máramaros (1941. január).....	112
3.12. Mohács (1941. április–október)	116
3.13. Kolozsborsa, Kolozsgyula (1942. augusztus)	119
4. Gyűjtőmunka II: A Csík megyei kutatás (1942. január – 1943. február).....	127
4.1. A terepmunka és a hangzóanyag	127
4.2. Hangfelvétel	140
4.3. <i>Két csíki hangszer – Mozsika és gardon</i>	144
4.3.1. Elméleti alapok.....	144
4.3.2. Módszerek	149
4.3.3. Témák.....	152

4.4. Adatközlők	156
4.5. Dincsér teljes gyűjtött anyagának értékelése.....	168
5. Archívumi munka, egyéb írások	171
5.1. Dincsér feladatköre a múzeumban	171
5.2. „A cigányhangsor”	174
5.3. Ismertető.....	177
5.4. A Szabolcsi-féle „középázsiai dallamtípus” vitája	182
5.5. Lejegyzés.....	190
5.6. Fordítás és szerkesztés.....	200
5.7. „A változat a magyar népzenei kutatásban”	202
5.8. A daloskönyv-kézirat és a Dallamrend.....	212
5.8.1. Daloskönyv és népművelés	213
5.8.2. A dallamrend koncepciója	219
5.8.3. A dallamrend összetétele	225
5.9. Verstanai tanulmányok.....	227
6. A tudományos pálya vége	235
Összegzés	257
Függelék	261
A. A magyar néprajzi hanglezefelvételek zenei anyaga, 1936–1944.....	262
B. Dincsér Oszkár fonográffelvételei a Néprajzi Múzeum Hangtárában.....	266
C. Néprajzi hanglezetek Dincsér gyűjtőmunkája alapján.....	293
D. Dincsér fotói a NM Fényképgyűjteményében.....	300
E. Dincsér gyűjtései időrendben.....	310
F. Dincsér daloskönyv-kéziratának tartalma (ZTI NZKT V-04.10/1.1–5)	317
G. Dincsér hagyatékának jegyzéke (ZTI NZKT V-04.10).....	323
Határon túli magyar településnevek jegyzéke	331
Bibliográfia.....	333

Rövidítések

- BBÍ 3 = *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzeneről és a népzeneekutatásról I*, közr. Lampert Vera, lekt. és szerk. Révész Dorrit. Budapest: Editio Musica, 1999.
- BBÍ 4 = *Bartók Béla írásai 4. Írások a népzeneről és a népzeneekutatásról II*, közr. Lampert Vera, lekt. és szerk. Révész Dorrit és Biró Viola. Budapest: Editio Musica, 2016.
- BBÍ 5 = *Bartók Béla írásai 5. A magyar népdal*, közr. Révész Dorrit. Budapest: Editio Musica, 1990.
- BR = Bartók-rend.
- BTK = Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- DR = Dincsér dallamrendje, ZTI NZKT V-04.10/4–6. doboz.
- HC = Dincsér helyszíni lejegyzéseket tartalmazó cédulái, ZTI NZKT V-04.10/3.1.
- HH = Hagyományok Háza.
- HH LL NZK = Lajtha László népzeneekutatói hagyatéka a Hagyományok Háza archívumában.
- KR = Kodály-rend.
- LFZE = Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem.
- LLÍ = *Lajtha László írásai I–II*, közr. Berlász Melinda, a közreadó munkatársai Biró Viola, Oszvárt Viktória. Budapest: Rózsavölgyi, ZTI, 2021.
- MNL = Magyar Nemzeti Levéltár.
- MNT = A Magyar Népzene Tára, szerk. Bartók Béla, Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó. I. *Gyermekjátékok*, szerk. Kerényi György, 1951. II. *Jeles napok*, szerk. Kerényi György, 1953. III/A–B. *Lakodalmok*, szerk. Kiss Lajos, 1955, 1956. IV. *Párosítók*, szerk. Kerényi György, 1959. V. *Síratók*, szerk. Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin, 1966. VI. *Népdaltípusok 1*, szerk. Járdányi Pál és Olsvai Imre, 1973. VII. *Népdaltípusok 2*, szerk. Olsvai Imre, 1986. VIII/A–B. *Népdaltípusok 3*, szerk. Vargyas Lajos, 1992. IX. *Népdaltípusok 4*, szerk. Domokos Mária, 1995. X. *Népdaltípusok 5*, szerk. Paksa Katalin, 1997. XI. *Népdaltípusok 6*, szerk. Domokos Mária, 2011. XII. *Népdaltípusok 7*, szerk. Paksa Katalin, 2011.
- MTA = Magyar Tudományos Akadémia.
- NM = Néprajzi Múzeum, Budapest.
- NM EA = A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma.
- NM MH = A Néprajzi Múzeum fonográfhangereinek jelzete.
- NM NZI = A Néprajzi Múzeum Népzenei Gyűjteményének (ma: Hangtár) iratai.
- NMI = A Néprajzi Múzeum Irattára.
- OSZK = Országos Széchényi Könyvtár.
- Típuszám = A Magyar Tudományos Akadémia – ZTI Népzenei Típusrendjének típuszáma.
- VT = Kodály Zoltán. *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok 1–3*, s. a. r. Bónis Ferenc. Budapest: Argumentum, 2007.
- ZTI = HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet (2023-tól); BTK Zenetudományi Intézet (2019–2023); MTA BTK Zenetudományi Intézet (2012–2019); MTA Zenetudományi Intézet (1969–2012).
- ZTI Ft = A MTA – ZTI Filmtára.
- ZTI Mg = A MTA – ZTI népzenei gyűjteményének magnetofonszalagjai.
- ZTI NZKT = A MTA – ZTI Népzenei Kézirattára.

Köszönet

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Pávai Istvánnak bizalmáért, tanácsaiért, szövegváltozataim éles szemű olvasásáért és alapos megvitatásáért, személyes példájáért. Hálás vagyok Sümegi Évának, hogy Dincsér hagyatékát a Zenetudományi Intézetben helyezte el, mindig készséggel válaszolt kérdéseimre, és szeretetteljes figyelemmel kísérte munkámat. Köszönöm doktorszemináriumunk vezetőjének, Vikárius Lászlónak és hallgatótársaimnak – különösen Endrődiné Pásku Veronikának, Németh Lászlónak, Illés Szabolcsnak, Bőke Gabriellának és Molnár Szabolcsnak –, hogy figyelmükkel, új nézőpontjaikkal, ötleteikkel újra és újra megleptek és átsegítettek a holtponatokon. Köszönöm a Zenetudományi Intézetben dolgozó – jelenlegi és volt – kollégáimnak és mestereimnek, hogy tudásukat önzetlenül megosztották velem és közben bátorítottak, különösen Berlász Melindának, Richter Pálnak, Kim Katalinnak, Németh Istvánnak, Szalay Olgának, Domokos Máriának, Paksa Katalinnak, Tari Lujzának, Dalos Annának, Brauer-Benke Józsefnek, Varga Sándornak, Németh Zsombornak, Benyovszky Máriának és Bácsi Fanninak. Hálásan köszönöm a Néprajzi Múzeum munkatársainak, Pálóczy Krisztinának, Maczó Villó Ilonának, Wittmann Viktóriának és Kovács Evelinnek, hogy lenyűgöző gyűjteményükben kalauzoltak és ezzel kulcsot adtak kutatásomhoz. Köszönöm Claudio Veressnek, hogy megosztotta és megvitatta velem édesapjával, Veress Sándorral kapcsolatos legújabb, publikálatlan eredményeit. Hálás vagyok még sok, különböző intézményekben dolgozó szakembernek, hogy készségesen segítettek és szakértelmükkel gazdagították munkámat, így különösen Péteri Lórántnak, Menyhárt Krisztinának, Könczei Csillának, Végh Andornak, Nagy Gábornak, Bednárík Jánosnak, Németh Andrásnak, Istvánfi Balázsnak. Bár munkám értékét nagyban fokozta mindez a segítség, hibáiért egyedül engem terhel felelősség. Végül köszönöm családomnak – elsősorban Dorkának és a lányoknak – hogy nemcsak kibírták az elmúlt éveket velem, hanem közben támogattak, megtartottak és bíztak bennem.

Bevezetés: Egy életmű töredékei

Recepció- és kutatástörténet

Dincsér Oszkár elsősorban a *Két csíki hangszer. Mozsika és gardon* címmel 1943-ban publikált, sok tekintetben máig egyedülálló hangszeregyüttes-monográfia szerzőjeként ismeri a magyar népzene-kutatás (*1. ábra*).¹ A kortárs recenziók egyhangúlag ünneplik a kötetet, kifogással egyik sem él. Az erdélyi Lakatos István rámutat a kutatás úttörő voltára és nemzetközi jelentőségére, sőt arra a lehetőségre is – megvalósulása előtt három évtizeddel –, hogy a falusi zenészek gyakorlatias szemlélettel, gondosan feltárt hagyományos tudása a városi zenei életre, zenepedagógiára is hatással lehet:

Dincsér Oszkár kitűnő tanulmányában példát adott arra, hogyan kell népi hangszereinkkel és hangszeres zenénkel foglalkozni. [...] Különösen pedagógusoknak adhat sok új gondolatot, mert azon ösztönös egyszerű mód, ahogyan a nép fia muzsikál, ahogyan a fekvéseket gazdaságosan használja, gondolkozóba ejtheti a korszerű hegedűtanárt is. Dincsér Oszkár tanulmánya bizonyosan megérdemelt feltűnést fog kelteni szakköreinkben és bizonyára nem fogja elkerülni a külföld figyelmét sem.²

Az ekkor szintén Erdélyben, Csíkszeredában tanító zenetörténész Papp Géza a tanulmány módszertani korszerűségére és a történeti fejezet értékére is felhívja a figyelmet:

a szerző csupán két hangszert vesz vizsgálat alá s azt is egyetlen vármegye határain belül, de annál alaposabban és részletesebben. [...] (Az idézetek terjedelemben a tanulmánynak kb. 1/3-át teszik ki s különös jelleget adnak az egész dolgozatnak. Ezek révén, valamint a sok fénykép segítségével, szinte az olvasó is végig éli a gyűjtő személyes tapasztatait.) [...] Különös érdeklődésre tarthat számot az utolsó fejezet, amelyben a szerző a két hangszer történeti kérdéseit vizsgálja. [...] A szerző fejtegetései valóban meggyőzőek. / Dincsér Oszkár tanulmánya kétségtelenül nyeresége a magyar népzene irodalmának. Tárgyválasztása és módszere követésre méltó. Leírását szemléletessé teszik, illetve kiegészítik a hangszerekről, muzsikusról, játékmódról, stb. készült fényképek és rajzok.³

A legszakavatottabb recenzió, a Vargyas Lajosé, a háborús események miatt csak négyéves késséssel jelenhetett meg a *Néprajzi Értesítő*-ben. A fiatal népzene-kutató, aki néhány évvel korábban elvégezte nagyszabású terepmunkáját és publikálta disszertációját a felvidéki Áj falu zenei életéről,⁴ a népzene-kutatás és a néprajz kontextusában egyaránt fontos helyet jelöl ki Dincsér munkájának:

A tanulmány címe szerényebb, mint a kutatás igénye, melyből megszületett. [...] Ilyen részletes kutatás különösen a hangszeres zene területén örvendetes, mivel erre vonatkozólag még alig rendelkezünk részletekbe menő megfigyelésekkel. Dincsér tanulmánya tehát egy meglehetősen elhanyagolt részletkérdést vitt előre jelentős lépéssel. Ugyanakkor kielégíti a néprajzi gyűjtés mindenkori

¹ Dincsér Oszkár, *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943).

² Lakatos István, „Két csíki hangszer: Mozsika és gardon. Dincsér Oszkár tanulmánya”, *Pásztortűz* 29/9 (1943. szeptember 15.), 430–431. Újraközölve: *Magyar Zenei Szemle* 4/4 (1944).

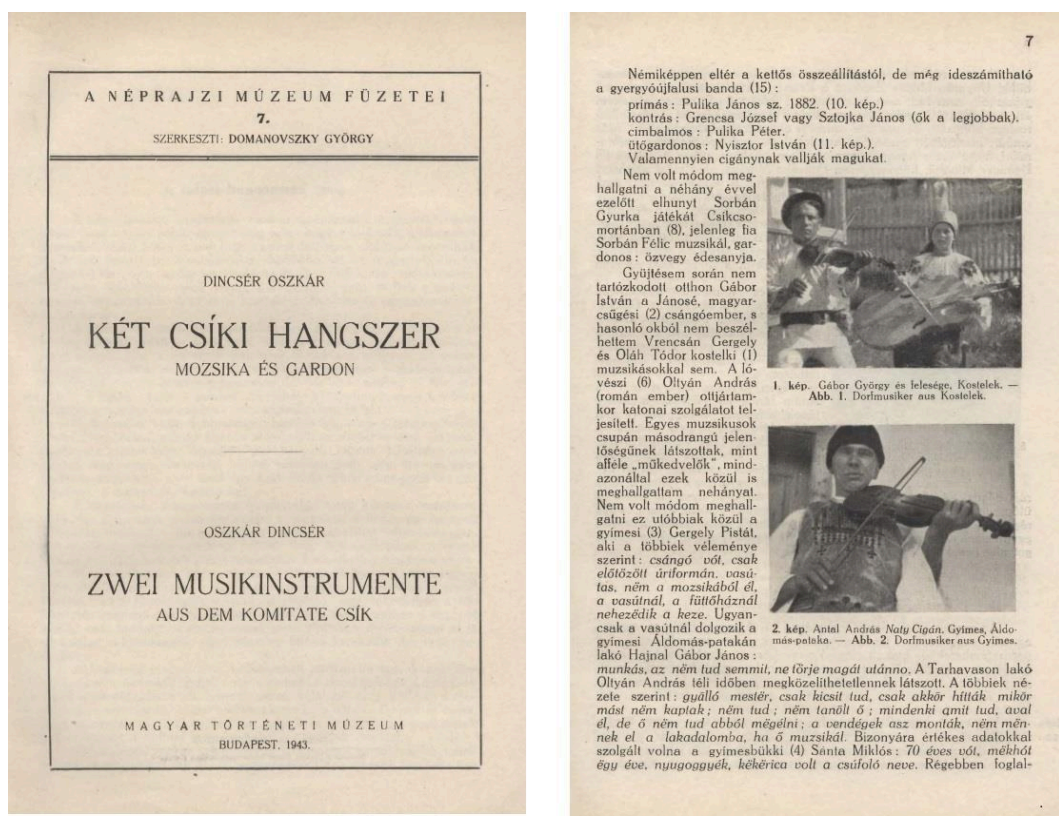
³ Papp Géza, „Dincsér Oszkár: Két csíki hangszer. Mozsika és gardon”, *Ethnographia* 55/1 (1944), 46–47.

⁴ Vargyas Lajos, *Áj falu zenei élete* (Budapest: A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarágtudományi Intézete, 1941).

másik igényét is, hogy ritkaságot, kiveszőben lévő régiséget fedezzen fel és mentse meg a tudomány számára. [...] Mindent egybevetve Dincsér munkája rendkívül érdekes és újszerű gyűjtés eredménye s alapos, szakszerű feldolgozásával népzenei irodalmunk nyeresége.⁵

Az oly lelkesen megjósolt hatást a könyv már csak szerzője távollétében, és talán a vára-
kozsoknál szerényebb mértékben fejthette ki. Sárosi Bálint a magyar hangszeres népzenevel
kapcsolatos kutatásai során kezdettől fogva hivatkozott rá.⁶ A Magyar Rádióban 1969–1971 kö-
zött sugárzott ismeretterjesztő sorozatában is idézett Dincsér könyvéből unikális adatokat.⁷ Egy
későbbi cikkében, majd összefoglaló munkái bevezetésében így méltatja személyesen már nem
ismert elődjét:

Századunk közepéhez már közel, ám a hivatásos zenészek és a falusi tánczene vizsgálatában még
mindig ritka, úttörő teljesítménynek számít Dincsér Oszkár Csík megyei hangszeres gyűjtése. Hang-
szert, hangszerjátékot, táncos szokásokat egyaránt korszerű igényességgel tárgyaló, *Két csíki hang-
szer* című, 1943-ban publikált füzeté mindmáig értékes dokumentuma a székelyföldi hangszeres
zenei hagyománynak.⁸

1. ábra. A *Két csíki hangszer* címlapja és 7. oldala

Az 1950-es évektől kibontakozó magyar néptánc kutatás, majd az 1970-es évektől a táncházmoz-
galom a népi tánczene és hangszeres játékmód addig kevésbé vizsgált aspektusaira irányította a

⁵ Vargyas Lajos, „Dincsér Oszkár: Két csíki hangszer”, *Néprajzi Értesítő* 35 (1943 [!1947]), 214.

⁶ Sárosi Bálint, „Sirató és keserves”, *Ethnographia* 74/1 (1963), 117–122; Sárosi, Bálint, *Die Volksmusikinstrumente Ungarns* (Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1966; Handbuch der europäischen Volksinstrumente, Serie I, Band I), 50–62.

⁷ Sárosi Bálint, *Zenei anyanyelvünk* (Budapest: Gondolat, 1973), 198.

⁸ Sárosi Bálint, „A hangszeres magyar népi dallam. Utószó. A hangszeres zene kutatásáról”, *Magyar Zene* 33/3 (1992. szeptember), 242. Vö. uő, *A hangszeres magyar népzenei hagyomány* (Budapest: Balassi, 2008), 8–9.

figyelmet. A gyimesi tánc és zene terén Dincsér nyomdokában járó kutatások rendre hivatkoznak rá.⁹ Pávai István a „népi harmóniavilág” gyér kutatástörténetét áttekintve megállapítja, hogy Dincsér tanulmánya a vonós népzene „módszeres tanulmányozásának” első magyar példája, sőt a – még sokáig elhanyagolt vagy megfoghatatlannak tartott – harmóniakíséret szabályszerűségeiről, stílusáról is úttörő megfigyeléseket közöl.¹⁰ Bokor Imre felveti, hogy időszerű lenne a Dincsér által megkezdett kutatási irányt folytatva, „hangszeres népzenei monográfiák” útján tanulmányozni az egyes vidékekre jellemző „sajátos hangzásvilágot, hangszeres stílust”; e célra kidolgozott kérdőívei szorosan követik Dincsér munkájának vizsgálati szempontjait.¹¹ Hankóczi Gyula, a népi hangszerek magyarországi kutatásának elmaradottságáról szólva, megjegyzi:

Az egyes hangszerek hazai kutatását tekintve pedig még rosszabb a helyzet, bár ennek ellenére néhány egészen kiemelkedő példát is említhetünk. E kivételek közül csak Dincsér Oszkár, a hegedűgardon kettősről és Manga János dudáról írott művét jelöljük meg.¹²

Almási István az erdélyi magyar népzene kutatástörténetének összefüggésében „rendkívül alapos vizsgálat[ok]” eredményeképp készült „mintaszerű monográfiá[nak]” ítéli Dincsér kötetét.¹³

A másik téma, amelynek kapcsán többen felfigyeltek Dincsér munkásságára, az 1939-es szentesi gyűjtése és az azt követő gramofonfelvételek, amelyek elsőként örökítik meg a jellegzetes alföldi hangszer, a tekerő repertoárját és játékmódját. Aranyi Gábor szentesi helytörténészként emlékezett meg Dincsérről halálának tizedik évfordulóján.¹⁴ Tari Lujza Bartók, Kodály és Lajtha tekerővel kapcsolatos munkásságának kontextusában közölte Dincsér levelezését a szentesi gyűjtés ügyében.¹⁵ Hankóczi a magyar tekerőhagyományról szóló monográfiájában a kutatástörténet klasszikusaként hivatkozik Dincsérré.¹⁶ Lajthával közösen publikált, „A tekerő” című írását¹⁷ újraközölték Lajtha írásainak gyűjteményes kiadásai,¹⁸ valamint – rövidítve – egy folklórmozgalmi kiadvány, utóbbi angol fordításban is.¹⁹

⁹ Kallós Zoltán – Martin György, „A gyimesi csángók táncélete és táncai”, in *Táncstudományi tanulmányok 1969–70*, szerk. Dienes Gedeon és Maác László (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970), 195–252; Sárosi Bálint, „A gyimesi csángó hegedűstílus”, *Magyar Zene* 19/2 (1978. február), 176–185; Virágvolgyi Márta, „Halmágyi Mihály gyimesközéplaki primás hegedűjátéka”, in *Zenatudományi dolgozatok 1988*, szerk. Felföldi László és Lázár Katalin (Budapest: ZTI, 1988), 235–262; Virágvolgyi Márta, *Gyimesi népzene* II. (Debrecen: Kőlcsey Művelődési Központ, 1989).

¹⁰ Pávai István, „Népi harmóniavilág 1.” *Művelődés* 32/12 (1979. december), 25–26.

¹¹ Bokor Imre, „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez”. *Művelődés* 35 (1982), 1. sz. 34–35 és 3. sz. 29.

¹² Hankóczi Gyula, „A tekerőlant a Kárpát-medencében (1982)”, in *A tekerőlantról. Dalok öt híron* (Budapest: Timp Kiadó, 2007), 66.

¹³ Almási István, „Az erdélyi magyar népzenei hagyomány jellegzetességei”, in *Zenei művelődésünk a változó régióban. A VII. Hungarológiai Kongresszus Zenatudományi Szekciójának előadásai*, szerk. Angi István és Csákány Csilla (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013), 14.

¹⁴ Aranyi Gábor, „Egy elfeledett folklorista. Dincsér Oszkárra emlékezünk”, *Kóta* 17/6 (1987), 16.

¹⁵ Tari Lujza, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, *Ethnographia* 119/4 (2008), 323–356.

¹⁶ Hankóczi, „A tekerőlant a Kárpát-medencében”, 67.

¹⁷ Lajtha László – Dincsér Oszkár, „A tekerő”, *Néprajzi Értesítő* 31 (1939), 103–111.

¹⁸ Berlász Melinda (közr.), *Lajtha László összegyűjtött írásai* I. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992), 228–236; uő, (közr.), *Lajtha László írásai* I–II. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, ZTI, 2021), 595–604.

¹⁹ Nagy Balázs, *Tekerőlantosok könyve. Hasznos kézikönyv tekerőlant-játékosok és érdeklődők számára* (Budapest: Hagyományok Háza, 2006), 55–62.

Az 1930–40-es évek népzenei hanglezemefelvételeiről – az úgy nevezett Patria-felvételekről – szóló írások, forráskiadások 1942-től kezdve szinte mind megemlíti Dincser nevét, az adatközlőkről készült fotóit is gyakran közlik.²⁰ A felvételek készítőinek adatolása azonban sokszor bizonytalan, egyrészt a háborús veszteségek miatt,²¹ másrészt mert a résztvevők az egész akciót többé-kevésbé csapatmunkaként fogták fel.²² Így azután egy évtizeddel később, a Vargyas Lajos által szerkesztett nagy hatású példatárban éppenséggel csak azok a rimóci felvételek képviselik – névleg – Dincser gyűjtőmunkáját, amelyeknek helyszíni előkészítését valójában nem ő, hanem Balla Péter végezte.²³ Ugyanezen okokból még a sorozat digitális kiadásai is megalapozatlanul tulajdonítják Dincsernek bizonyos felvételek előkészítését, míg más, kétségkívül általa gyűjtött anyagoknál mások nevét jegyzik.²⁴

A Néprajzi Múzeum „*Aki dudás akar lenni...*” – *Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl* címmel 2004-ben rendezett kiállítását kísérő katalógus említi Dincser e hangszerrel kapcsolatos gyűjtőmunkáját, magyar és mohácsi horvát felvételeit, és közli hét fényképét.²⁵ A népzenei gyűjtemény dudafelvételeiből ugyanekkor készült válogatás-hanglemezen megjelent Dincser két magyar és négy sokác fonográffelvétele, valamint tizenegy általa előkészített gramofonfelvétel, utóbbiak azonban Kodály Zoltán és Lajtha László gyűjtéseként vannak megjelölve.²⁶

Dincser teljes munkásságának áttekintése viszonylag kevés előzményre támaszkodhat. Gulyás Pál szerzői adattárában még aktív időszakában, 1943-ban jelentek meg az adatai,²⁷ az ezredforduló körül pedig három rövid lexikoncikk készült róla.²⁸ Teljes gyűjtésének kiadását Martin

²⁰ Ortutay Gyula, „Népmese, népdal – néprajzi hanglezemé”, in *Néprajzi felvételek Patria hanglezemekén* (Budapest, 1942), 3–11. Rajeczky Benjamin, „A magyar népzenei hanglezemek”, *Ethnographia* 83/2–3 (1972), 372. Pávai István, „Népzenei gyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2000), 819. Sebő Ferenc (szerk.), *Patria. Magyar népzenei gramofonfelvételek*. CD-ROM (Budapest: Fonó Records, 2001). Sebő Ferenc (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963. A teljes gyűjtemény dokumentációja és a lemez kíséző mellékletek hasonmásai*. DVD-melléklettel (Budapest: Hagyományok Háza, 2010).

²¹ NMI 342/1948, idézi Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 842.

²² [Rajeczky Benjamin,] „Beszélgetés Rajeczky Benjammal (1985)”, készítette és szerk. Sebő Ferenc. <https://folkra-dio.hu/folkszemle/cikk/20/beszeltetes-rajeczky-benjammal-1985>, utolsó megtekintés: 2023. 01. 12.

²³ Kodály Zoltán, *A magyar népzene*, a példatárt szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Zeneműkiadó, 1952), 259, 289, 419, 450. sz.

²⁴ Sebő (szerk.), *Patria* (2001), *Patria* (2010): Rimócon kívül Borsosberény (Lajtha László), illetve pl. Nagygejőc és Nagydobrony: Pálóczi Horváth Lajos; Kishartyán: Manga János. Vö. Berlász Melinda, „Dincser Oszkár kutatásai a »Patria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935–44)”, in *Zenetudományi dolgozatok 2001–2002*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: ZTI), 128–130.

²⁵ G. Szabó Zoltán, *A duda* (Budapest: NM, 2004; A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9), 10, 13, valamint 14., 15., 25–27., 29., 31. ábra.

²⁶ Pálóczi Krisztina – Szabó Zoltán (szerk.), „*Aki dudás akar lenni...*” *Archív felvételek a Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményéből*, NM 0002 CD lemez (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2004), 9., 33., illetve 17–21. sáv.

²⁷ Gulyás Pál, „Dincser Oszkár”, in *Magyar írók élete és munkái* V. (1943), 797–798.

²⁸ Tari Lujza, „Dincser Oszkár”, in *Magyar Nagylexikon* VI. kötet (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1998), 609; Tari Lujza, „Dincser Oszkár”, in *Révai Új Lexikona*, főszerk. Kollega Tarsoly István, V. kötet (Szekszárd: Babits Kiadó, 2000), 498; ifj. Kodolányi János, „Dincser Oszkár”, in *Magyar múzeumi arcképcsarnok*, főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula (Budapest: Pulszky Társaság, Tarsoly Kiadó, 2002), 202.

György vetette fel az 1980-as évek elején, amikor Voigt Vilmossal a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 1924-ben megszakadt könyvsorozatának újraindítását tervezték.²⁹ A pályakép megrajzolására eddig egyetlen tanulmány vállalkozott: Berlász Melinda 2002-ben megjelent cikke, amely közli Dincsér életrajzát, gyűjtőútjainak, fonográffelvételeinek és az azokon alapuló hangfelvételeknek az adatait, publikációinak bibliográfiáját, valamint öt Svájcban írott levelét és egy válaszeletet Lajtha Lászlótól. Az életmű jelentőségét több szempontból is értékeli:

Mintegy nyolc évtizedes tudományos alap kutatásainak eredményei több területen is maradandó értékűnek mutatkoznak: főként a hangszeres népzene körében végzett, a Pátria-hangfelvételeket előkészítő gyűjtőmunkája által, amely arányában és jelentőségében meghatározó alkotórésze a II. világháborút megelőző felvételek összességének. Ugyancsak történeti értékűnek bizonyultak adatközlő és értékelő publikációi is, valamint az a páratlan jelentőségű fényképgyűjtemény, amely személyes gyűjtéseinek helyszíni adatait és adatközlőit, valamint a fővárosban végzett hangfelvételeken résztvevő népi énekesek fotóit őrizte meg az utókor számára.³⁰

Sokoldalú kutatói szemléletét és néhány éven át folytatott intenzív vizsgálatainak eredményeit komplex, analitikus módszerű tudományos publikációi örökítették meg. Ezek tükrében Dincsér már a negyvenes évek kezdetén – mintegy Lajtha erdélyi gyűjtéseivel egyidejűleg – a kibontakozó magyar hangszeres népzene kutatás megalapozó szakkutatója volt.³¹

Arra a kérdésre is választ keres, miért halványult el Dincsér munkásságának emléke a szakmai köztudatban:

Dincsér Oszkár kutatói pályájának tudományos eredményei a háború okozta folytonossági zavar, majd Dincsér hadifogsága és végül emigrációs döntése miatt gyakorlatilag csak töredékeiben váltak ismertté a mai kutatónemzedékek előtt. Ebben a tájékozatlanságban fontos szerepe van a háborút megelőző és követő népzenei műhelyekben bekövetkezett változásnak, „szerepcserének” is, amely a munkatársi gárda kicserélődését, nemzedékváltását is magával vonta. Az 1940-es évek végétől, Lajtha nyugdíjazását követően a Néprajzi Múzeum népzenei osztályának korábbi műhely-funkciója fokozatosan elhalványult, és az osztály történeti jelentősége, munkatársainak kutatói érdeme – Lajtha munkásságát tekintve is ez a helyzet érvényesült az 1980-as évekig – az emlékezet és a hagyomány töredékességében él a kutatástörténet mai szemléletében. E kutatói és történeti korszakváltás áldozatává vált Dincsér pályája, aki a háborút követően személyes jelenlétével már nem képviselhette munkásságát, s akinek szerepével, emigráns státusza miatt évtizedeken át nem volt idő-szerű foglalkozni.³²

Sajnálatos, hogy személyes gyűjtéseit éppen a Pátria-felvételek körében végzett sürgető tudományos és gyakorlati feladatok teljesítése miatt nem jegyezte le. Kétségtelen, hogy a lejegyzések hiánya is közrejátszott abban, hogy Dincsér munkássága kihullott a népzene kutatás szemléleti folytonosságából.³³

²⁹ Voigt Vilmos, „Martin György és a magyar folklorisztikai iskola”, in Felföldi László (szerk.), *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára* (Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1993), 26.

³⁰ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 121–122.

³¹ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 127.

³² Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 122.

³³ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 132.

Szalay Olga a Kodály-tanítványok bibliográfiájában újraközi az irodalomjegyzéket és az életrajz kivonatát.³⁴ Riskó Kata a magyar népzene kutatás 1930–40-es évekbeli publikációit áttekintő dolgozatában nemcsak a *Két csíki hangszer*t, hanem Dincsér több cikkét is szemlézi.³⁵

Magam a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népzene tanár szakos hallgatójaként kerültem a *Két csíki hangszer* hatása alá, és készítettem el szakdolgozatomat 2018-ban, amely tartalmazza 116, korábban nagyrészt feldolgozatlan Dincsér-hangfelvétel lejegyzését.³⁶ Két tanulmányomban a *Két csíki hangszer* és az 1960-as években, az Amerikai Egyesült Államokban kibontakozó zeneantropológiai kutatási irány eszmei-módszertani kapcsolatát fejtettem ki, amellest érvelve, hogy Dincsért és rajta keresztül az egész korabeli magyar népzene kutató iskolát is a zeneantropológia európai előfutárai közé számíthatjuk.³⁷ Egy újabb közleményemben Dincsér elpusztult gyimesi hangfelvételeinek körülményeit és zenei tartalmát kíséreltem meg rekonstruálni.³⁸

Forráshelyzet, a hagyatéék

Dincsér publikációi közel sem nyújthatnak teljes képet a kutatói pályáról, hiszen a múzeumban töltött alig hét év – intenzív egyetemi tanulmányok, majd egyre súlyosbodó háborús viszonyok mellett – nem volt elég arra, hogy a *Két csíki hangszer*hez hasonló kerek összefoglalások szülessenek a többi megkezdett kutatásról is. Hangfelvételeit és munkásságának számos írott dokumentumát egykori munkahelyén, a Néprajzi Múzeumban találjuk. Az Irattár (NMI) 1937 és 1944 között keletkezett anyaga tartalmazza a Dincsér munkájával kapcsolatos különféle iratokat, pl. gyűjtőutakhoz és vasúti kedvezményhez szükséges igazolások, az utak költségelszámolásai, éves munkajelentések stb. Archivumi munkásságáról az általa készített vagy másolt lejegyzések, táblapok tanúskodnak, amelyek részben a Néprajzi Múzeumban, részben Lajtha László hagyatékának a Hagyományok Házában őrzött, népzene kutatással kapcsolatos részében találhatók. A Lajtha-hagyatékban maradt fenn több gramofonfelvétel kéziratos anyaga, jegyzőkönyve is. Fonográfhengereinek nagy részét maga Dincsér leltározta be a népzenei gyűjtemény nyilvántartókönyvébe. Néhány elkallódott henger azonban csak az 1970-es évek elején került a leltárba, ami-

³⁴ Szalay Olga, „A Kodály-tanítványok népzene tudományi bibliográfiája (1913–2005)”, in Berlász Melinda (szerk.), *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2007), 365–366.

³⁵ Riskó Kata, „Elágazó utakon. A magyar népzene kutatás 1930 és 1945 között”, in Dalos Anna és Ozsvárt Viktória (szerk.), *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből (1920–1966)* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020), 250–251.

³⁶ Lipták Dániel, „Dincsér Oszkár gyimesi és csíki gyűjtésének elemzése és értékelése”, szakdolgozat, LFZE, 2018.

³⁷ Lipták Dániel, „Dincsér Oszkár 1942-es Csík megyei népzenei gyűjtése és az amerikai zenei antropológia”, *Ethnographia* 130/2 (2019), 274–291; angolul: „Hungarian Ethnomusicologist Oszkár Dincsér (1911–1977) as a Pioneer of Musical Anthropology”, *Studia Musicologica* 59 (2018 [2019]), 79–98; uő, „Monographic Research and Anthropological Perspective in Hungarian Ethnomusicology, 1937–1943”, in *Pathways in Early European Ethnomusicology: Pioneers and Discourses*, ed. Ulrich Morgenstern, Thomas Nußbaumer (Wien: Böhlau, 2024), 241–265.

³⁸ Lipták Dániel, „Egy elpusztult népzenei gramofonfelvétel nyomában. Gyimes, 1943”, in *Zenatudományi dolgozatok 2021–2022*, szerk. Kim Katalin (Budapest: ZTI, 2022), 179–238.

kor gyűjtési adataik már nagyrészt ismeretlenek voltak; ezek azonosítására csak az utóbbi években kerülhetett sor.³⁹ Dincsér által írt levelekre eddig Csenki Imre, Szőke Péter,⁴⁰ Gunda Béla, Szabolcsi Bence és Veress Sándor hagyatékában sikerült rábukkanni.⁴¹

Svájci korszakának eddig ismert közvetlen forrásai Bartóknak, Kodálynak és Lajthának írott levelei, amelyeket Berlász Melinda részben publikált.⁴² A Néprajzi Múzeum Irattárában található az igazgatósággal 1946 és 1949 között folytatott levelezés Svájcban való hazatérése tárgyában.⁴³ Svájci menekültügyi szervezetek, hivatalos szervek dokumentumai, kiadványai, jelentései, különösen Dincsér svájci állampolgárságának ügyiratai (1959–1962) szintén jelentős új információt tartalmaznak.⁴⁴

Személyes hagyatékának egy része először 1980-ban tűnt fel a magyar muzikológia látásmódján, amikor özvegye, Margrit Dincsér diplomáciai úton juttatta el férje Svájcban készült magánfelvételeit a Zenetudományi Intézetbe. Az intézet könyvtárában őrzött 154, részben rádióműsorok, részben koncertek felvételeit tartalmazó magnetofonszalag és azok három füzetnyi részletes katalógusa persze már aligha kapcsolódik Dincsér korábbi népzene kutatói tevékenységéhez. Azonban a mellékelt adományozási jegyzék és rövid életrajz – nyilvánvaló pontatlanságok és tévedések mellett – fontos adatokat tartalmaz.⁴⁵ A jegyzék említ egy átadott irategyüttest is: „Diverse Ungarische musikwissenschaftliche- und Liederschriften (Kodály und andere)”. Ennek az anyagnak a pontos tartalma és holléte egyelőre nem ismert, de nyilvánvalóan innen került Kodály leveleinek kiadásába három, Dincsérnek Svájcba küldött rövid levél, a jegyzetben közölt életrajzi adatok pedig a Margrit Dincsér-féle életrajzból.⁴⁶ Az újabb lexikonszócikkekben közölt, az 1944 utáni életszakaszra vonatkozó adatok is valószínűleg ebből a forrásból származnak.⁴⁷

Dincsér munkásságának újrafelfedezése szempontjából a legjelentősebb mozzanat kétségkívül a magyarországi hagyaték előkerülése volt. Berlász Melinda 2019. január 29-én, a Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánc kutató Osztályának értekezletén számolt be arról, hogy nem sokkal korábban megkereste őt a Vas megyei Uraiújfaluban élő Sümegi Éva gyógypedagógus, Dincsér első felesége nővérének unokája azzal, hogy Dincsér náluk lévő hagyatékát szeretné

³⁹ Ez ügyben nélkülözhetetlen segítséget nyújtott Pálóczy Krisztina, Maczó Villó Ilona és Wittmann Viktória (Néprajzi Múzeum), valamint Németh István, a Zenetudományi Intézet nyugalmazott archivumi munkatársa.

⁴⁰ OSZK Kézirattár, fond 390, 21. doboz, illetve fond 448.

⁴¹ MTA Kézirattár, Ms 2336, 2343, 2350, 2352, illetve Ms 5639; Paul Sacher Stiftung, Bazel.

⁴² Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 136–144. Kodálynak írott leveleit a Kodály Archivum, a Bartóknak írottakat az amerikai Bartók-hagyaték (másolatban a Bartók Archivum, Mis BB – D2), a Lajthával való levélváltást pedig a NMI őrzi (22/1945).

⁴³ NMI 173/1948.

⁴⁴ Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archivuma. Az akták másolatáért köszönettel tartozom Ursula Flütsch osztályvezetőnek.

⁴⁵ BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

⁴⁶ Legány Dezső (szerk.), *Kodály Zoltán levelei* (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 811, 812, 979. sz. A 811. levél jegyzetében: „Dincsér Oszkár, etnográfus (sz. Eger, 1911, m. Bern, 1977). Kodálynál zeneszerzési tanulmányokat is folytatott s 1942-ben a budapesti egyetemen néprajszakon és művészettörténetből doktorált. 1944-ben a Stuttgart melletti deportációs táborból sikerült Svájcba menekülnie, ahol főleg könyvtárosként működött.”

⁴⁷ Kodolányi, „Dincsér Oszkár”; Tari, „Dincsér Oszkár” (1998 és 2000).

egy archívumban elhelyezni. Berlász 2018 decemberében bele is tekintett az anyagba, és az értekezletre is hozott belőle szemelvényeket. A három nagy doboznyi összekeveredett iratanyagot a Zenetudományi Intézet megvásárolta az örökösöktől, és 2019. május 23-án Bolya Mátyás kollégámmal hoztuk el Uraiújfaluból. Ugyanebben az évben elnyertem az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának ösztöndíját a Zenetudományi Intézet Népzenei Kézirattárába (ZTI NZKT) került hagyaték feldolgozására, melynek során elkészítettem az iratok csoportosítását és jegyzékét (Függelék G). A munkáról a Zenetudományi Intézet Tudományos Fórum előadásainak keretében számoltam be 2020. szeptember 24-én.⁴⁸ 2022 márciusában interjút készítettem Sümegi Évával – aki maga is érdeklődik családja története és Dincsér iránt – a vele kapcsolatos családi hagyományokról, értesülésekről, és megkaptam a család tulajdonában maradt fényképek és iratok digitális másolatait.

Célkitűzés, módszertan

As decades pass, ethnomusicologists and their scholarship ultimately become an essential part of the historiography of musical cultures.⁴⁹

A népzene kutatás társadalomtudomány és művészettudomány egyben. Magyarországon legkésőbb az 1920-as évekre levetkőzte a 19. századi eredetű esztétikai szemléletet, és megfogalmazta a társadalomtudományi fordulat igényét. Ugyanakkor egyre inkább számolnia kellett azzal, hogy nem pusztá jelenségeket, alkotásokat, hanem a mögöttük álló szellemi, kreatív folyamatokat, ízlést, stílust kell vizsgálnia, vagyis a sajátos zenei hitelesség elkülönül a néprajzi hitelességtől.⁵⁰

Napjainkban a népzene kutatás – és a klasszikus folklorisztika általában – egyre inkább történeti tudománnyá válik. A kulturális antropológiát meghatározó szinkron szemlélet érvényesítése a legtöbb területen elkerülhetetlen szakítást jelentene a „népzenének” nevezett zenei anyaggal (kivéve a folklorizmus kutatást) és kulturális működéssel.⁵¹ Az európai népzene kutatás már a 2. világháború utáni évtizedekben egyre nagyobb figyelmet fordított a történeti forrásokra, bár ebben nálunk Kodály megelőzte korát. Később, a hagyományos kultúrával élő közösségek megszűnésével viszont a történeti adatok és a „recens folklóradatok” kategóriái összemosódtak, a folklóradatok is történeti adatokká váltak.⁵² Mai recens adataink történeti jellege egyre szembe-

⁴⁸ https://www.youtube.com/watch?v=LwM2jFo_fiI

⁴⁹ David J. Hebert – Jonathan McCollum, „Methodologies for Historical Ethnomusicology in the Twenty-first Century”, in *Theory and Method in Historical Ethnomusicology*, ed. Jonathan McCollum – David J. Hebert (Lanham, MD: Lexington Books, 2014), 70.

⁵⁰ Pávai István, *Az erdélyi magyar népi tánczene* (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012), 334–336.

⁵¹ Dobszay László, „A »haldokló« népzene”, in *Múltunk jövője. Szabadelvűek a népi kultúráról*, szerk. Fekete Éva (Budapest: T-Twins, 1993), 33–44.

⁵² Vö. Szilágyi Miklós, „Recens megfigyelés a történeti adatban – a recens adat történelmi jelentése”, in *Történeti forrás – néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*, szerk. Fülemile Ágnes és Kiss Réka (Budapest: L'Harmattan, 2008), 13–24.

tűnőbb – oral history, fényképek, visszacsatoló interjúk –, és egyre áttételesebben vonatkoztathatók a folklór működésére. A mai „népzene”-kutatás tehát zenetörténeti kutatássá vált, és hasonló viszonyban van a kortárs zenei folklorizmussal, mint a nyugati műzene történetének kutatása a klasszikus és historikus előadói gyakorlattal. Az angolszász etnomuzikológia „történeti fordulata” már ebben az állapotban találta az európai kutatást.⁵³

Ha a népzene kutatás múltját vizsgáljuk, a múltban összegyűjtött adatok forráskritikai értékeléséhez járulunk hozzá. 1945 után a MTA Népzene kutató Csoportjának nagy forráskiadási célkitűzése viszonylag kevés teret hagyott a kutatástörténetnek, a forrásokkal kapcsolatos tudatosságnak. A Magyar Népzene Tára sorozat akarva-akaratlan a népzenei kultúra statikus szemléletét erősíti: időben és térben különböző eredetű adatok kerülnek egymás mellé, egyazon „magyar népzene” reprezentánsaiként. Mellettük olvasható ugyan a helységneve, az adatközlő és a gyűjtő neve, a gyűjtés dátuma, de az eredetre való bővebb reflexió csak bizonyos esetekben, végjegyzet formájában jelenik meg.

A magyar népzene kutatástörténetének nagyobb lélegzetű, önálló kötet terjedelmű vállalkozásai csak az 1980-as évektől szaporodtak meg. Erőfeszítései nagyrészt Bartók és Kodály munkásságára irányultak, zeneszerzés-történeti érdeklődéstől is vezetve.⁵⁴ Tehát népzenei forrásaikat elsősorban a zeneszerzői-zenetudósi életművek forrásaiként, és csak másodsorban az általuk vizsgált, mára letűnt zenekultúrák forrásaiként vizsgálták. Ezzel szinte egyidőben kezdődött két másik zeneszerző-zenekutató, Lajtha László és Veress Sándor munkásságának felfedezése.⁵⁵ Valamivel később születtek meg az első kritikai igényű forrásközlések a kutatói életművek egyes jól elkülönülő részeiről,⁵⁶ valamint megindult a 19. századi előzményeknek, a magyar népzene rendezésének, Vikár Béla munkásságának részletesebb kutatástörténeti vizsgálata.⁵⁷ Pávai István egy új perspektívából, a Néprajzi Múzeum zenei gyűjteményének nézőpontjából dolgozta fel a magyar

⁵³ Jonathan McCollum – David J. Hebert (ed.), *Theory and Method in Historical Ethnomusicology* (Lanham, MD: Lexington Books, 2014).

⁵⁴ Lampert Vera, *Bartók Béla* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976; A Múlt Magyar Tudósai); uő, *Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke* (Budapest: Zeneműkiadó, 1980); Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalay Olga, *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984); Szalay Olga, *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004); Biró Viola, *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*, PhD értekezés (Budapest: LFZE, 2018).

⁵⁵ Berlász Melinda, „Veress Sándor – a népzene kutató”, in Berlász Melinda, Demény János, Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 136–148; uő, *Lajtha László* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984; A Múlt Magyar Tudósai); A *Magyar Zene* 1992 júniusában Lajtha-émlékszámot jelentetett meg (33/2), benne: Berlász Melinda, „Dokumentumok az 1940–1944-es erdélyi gyűjtések és hanglemezfelvételezések történetéhez”, 115–137; Pávai István, „Böszödi György emlékezik Lajtha Lászlóra”, 138–140; Tari Lujza, „Lajtha László hangszere népzene gyűjtései: 1911–1963”, 141–190.

⁵⁶ Veress Sándor, *Moldvai gyűjtés*, szerk. Berlász Melinda és Szalay Olga (Budapest: Múzsák, 1989); Szalay Olga – Rudasné Bajcsay Márta (szerk.), *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* (Budapest: Balassi, 2001; Magyar Népköltési Gyűjtemény XV); Tari Lujza, *Kodály Zoltán, a hangszere népzene kutatója* (Budapest: Balassi, 2001); uő, *Bartók Béla hangszere magyar népzene gyűjtése* (Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011);

⁵⁷ Paksa Katalin, *Magyar népzene kutatás a 19. században* (Budapest: ZTI, 1988); Dobszay László, „Bevezetés”, in Dobszay László – Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve I.* (Budapest: ZTI, 1988), 5–43; Sebő Ferenc, *Vikár Béla népzenei gyűjteménye* (Budapest: HH, NM, 2006).

népzene kutatástörténetét.⁵⁸ Ez különösen felhívta a figyelmet egy korábban háttérben maradt szempontra, a népzene- és a néprajzkutatás történetének összefüggéseire.

A népzenei adatokat kísérő járulékos adatok fontossága már az 1930-as évek társadalmi fordulatánál felmerült. A digitális technológia korának tapasztalatai még egyértelműbbé teszik, hogy az adat értékét, felhasználhatóságát növeli az adatstruktúra gazdagsága, mégpedig nemcsak az adatközlőre, hanem a gyűjtőre és a gyűjtés körülményeire vonatkozó adatokat is beleértve. A folklorisztikában újabb lendületet kapott a régi források revíziója, összevetése, kritikája, rekonstrukciója, összefüggésrendszerük feltárása.⁵⁹ Ez nemcsak a technikai lehetőségek kihasználását jelenti, hanem együtt jár azzal a szemlélettel, hogy a valamikori recens adatokat ma pótolhatatlan történeti forrásnak kijáró körültekintéssel kezeljük. Ez a körültekintés a korábban adottnak vélt tudásunkat nemcsak bővítheti, de új megvilágításba is helyezheti, meg is változtathatja. Nem pusztán kiegészíthetjük a zenei adatokat az elveszett vagy föl nem jegyzett egyéb adatokkal, hanem – a tág kontextus, a későbbi gyűjtések, valamint a mai revival zenei gyakorlat fényében – olyan ismeretekre tehetünk szert a kutatott témában, amelyek a hajdani kutatók lehetőségein kívül esnek.

Egy tudományszak múltját azonban egy másik, a kutatástörténettől elkülöníthető szinten, tudománytörténeti szempontból is vizsgálhatjuk. Míg a kutatástörténet az eredmények számbavételével és értékelésével foglalkozik, a tudománytörténet – ahogy Kósa László a néprajz esetében tisztázza – „azoknak az eszméknek, gondolatoknak, elméleteknek a történet[e] [...] amelyek [az adott tudományszakot] létrehozták, érdeklődését, szemléletét mozgatták, tárgyát és módszerét alakították”.⁶⁰ Ha Kósa megállapítja, hogy a magyar néprajz tudománytörténete jóval kevésbé kidolgozott a kutatástörténeténél, ezt talán még inkább elmondhatjuk a magyar népzene kutatásáról. Az európai etnomuzikológia körében viszont napjainkban élénk érdeklődésre talált a közös tudománytörténet nemzetközi vizsgálatának felvetése.⁶¹

Dincsér munkásságának vizsgálata sem képzelhető el a tudománytörténeti szempont nélkül, már csak azért sem, mert publikált eredményei nem túl számosak. Egy korán félbemaradt életművet kell tehát értelmeznünk szellemi összefüggéseinek segítségével, a benne rejlő lehetőségek feltárásával. A néprajz eszméinek hatása annál is inkább megkerülhetetlen, mert Dincsér és nemzedéktársai – mestereikkel ellentétben – azokkal már egyetemi tanulmányaik során találkoztak. A kutató történeti, társadalmi, szellemi horizontja viszont nemcsak eredményeit, hanem

⁵⁸ Pávai István, „Népzenei gyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: NM, 2000), 813–851.

⁵⁹ Salamon Soma, *Interetnikus és areális kapcsolatok Bartók Béla 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtésének furulyaanyagában*, DLA értekezés (Budapest: LFZE, 2021); Keresztény Csenge, „Egy 20. századi néptáncgyűjtő körút adatainak értelmezése. Martin György 1969-es erdélyi terepmunkájának feldolgozási lehetőségei”, MA szakdolgozat (Szeged: SZTE, 2023).

⁶⁰ Kósa László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 2., javított, bővített kiadás (Budapest: Osiris, 2001), 11.

⁶¹ Ulrich Morgenstern, „Towards the History of Ideas in Ethnomusicology. Theory and Methods between the Late 18th and the Early 20th Century”, *Musicologist* 2/1 (2018. június), 1–31, DOI: 10.33906/musicologist.43932; Ulrich Morgenstern – Thomas Nußbaumer (ed.), *Pathways in Early European Ethnomusicology: Pioneers and Discourses* (Wien: Böhlau, 2024).

már adatgyűjtését is meghatározza, hiszen e horizontról látja kutatása tárgyát, csak így tud adatokat előállítani. Ezeknek az adatoknak a történeti hasznosítása, értékelése úgy lehetséges, hogy megvizsgáljuk, hogyan álltak elő. A gyakorlati folklórdokumentációs munkában is fontos tapasztalat, hogy információtöbbletet hoz, ha a különböző forrástípusokat a gyűjtési esemény minél teljesebb rekonstrukciója érdekében vetjük össze. Mivel a kutató szellemi-szakmai horizontját nem lehet egyértelműen elválasztani mindennapi életétől és sorsától, kutatásaim során sokszor a mikrotörténelem pozíciójában találtam magam, ahol Dincsér már nemcsak a kutatás- és tudománytörténet aktoraként áll a fókuszban, hanem személyként, a maga ambíciójával és lehetőségeivel, kora kultúrához és politikatörténetéhez való viszonyában.

Amikor Kósa László „a gondolatok folytonosságának megszakítottságáról” mint bölcséleti megalapozatlanságról beszél a magyar néprajz tudománytörténetében,⁶² elkerülhetetlen az asszociáció a 20. századi magyar történelem szakadásaival.⁶³ Az 1944–1945-ös cezúra által meghatározott időbeli és térbeli megszakítottság a Lajtha- és Veress-kutatásnak is alapélménye, Dincsér életművével pedig, amely a 20. század második felében szinte teljesen kiszorult a magyar etnomuzikológia kutatástörténeti emlékezetéből, újból felvetődik. A szakadás áthidalását esetünkben egyrészt a hagyaték előkerülése, másrészt a digitális technológia teszi lehetővé.

⁶² Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 19–20.

⁶³ Romsics Ignác, „Megszakítottság és folyamatosság a modern magyar történelemben”, in uő, *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről* (Budapest: Osiris, 2004), 161–206.

10.18132/LFZE.2024.22

1. A magyar népzene kutatás az 1930–40-es években

1.1. A Néprajzi Múzeum zenei gyűjteménye

A zenei gyűjtemény létrejöttékor és működésének korai szakaszában – egészen 1949-ig – a Néprajzi Múzeum nem önálló intézmény volt, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum) Néprajzi Osztálya; státusa és hivatalos elnevezése többször is változott. Az önálló népzenei kollekciónak tekinthető múzeumi egység a fonogramgyűjtemény kialakulásával jött létre a 19. század utolsó éveiben.¹ A gyűjteményt Vikár Béla 1896-tól kezdve készített hangfelvételei alapozták meg, így a maga nemében az első európai intézmény volt, megelőzve a bécsi (1899), párizsi (1900), szentpétervári (1903) és berlini (1905) fonogramarchívumok alapítását.² A múzeum – így a zenei gyűjtemény is – ekkor a Csillag utca 8. szám alatti bérházban, a Kálvin tér szomszédságában működött (ma Gönczy Pál utca).³ Az 1902 és 1916 közötti években Semayer Vilibáld a Néprajzi Osztály vezetőjeként megalapította a népzenei alosztályt;⁴ Vikárral és a minisztériummal folytatott levelezéséből körvonalazódik a gyűjtés és az archiválás anyagi feltételeinek fokozatos megteremtése. A számozott hengereket külön szekrényben tárolták, és tartalmukról két-két keménypapírra ragasztott „támlap” készült; egyik a dalok szövegét, másik a dallamok Kereszty István által készített lejegyzését tartalmazta.⁵ Kodály Zoltán 1903 őszén ismerkedett meg Vikárral és gyűjteményével; ez jelentette a legfontosabb inspirációt saját gyűjtőútjaihoz.⁶ 1906-ban a múzeum a Városligetbe, a Kereskedelmi Minisztérium kezelésében álló Iparcsarnok keleti szárnyába költözött.

1913-tól a múzeum napidíjasként alkalmazta Lajtha Lászlót a népzenei gyűjteményben, aki már 1910-ben, tizenhét évesen kezdte a népzene gyűjtést a Székelyföldön. A múzeum megbízásából már fonográffal is gyűjthetett Hont, Pest, Tolna és Szilágymegyeben.⁷ Azonban katonai szolgálata miatt az első világháború teljes tartama alatt szünetelt itteni munkája. 1918 őszén jelentkezett újra múzeumi szolgálattételre.

Az első világháború végének eseményei nagyszabású, de meg nem valósult átszervezési terveket hoztak, amelyek Bartók Béla múzeumi alkalmazásával is számoltak; ezt Bartók maga is

¹ Pávai István, „Népzenei gyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2000), 813–815.

² Lajtha László, „Népdalgyűjtés”, in *Zenei lexikon*, szerk. Szabolcsi Bence és Tóth Aladár (Budapest: Győző Andor, 1935), II. 236.

³ Paládi-Kovács Attila, „A magyar etnográfia tudománytörténete”, in *Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*, főszerk. Paládi-Kovács Attila (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011), 75.

⁴ Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 815.

⁵ Sebő Ferenc, *Vikár Béla népzenei gyűjteménye* (Budapest: Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum, 2006), 34–46.

⁶ Kodály Zoltán, „Emlékezés Vikár Bélára”, in VT II, 403–404.

⁷ Berlász Melinda, *Lajtha László* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984; A Múlt Magyar Tudósai), 114.

szívesen vette volna. Végül 1918-ban megkezdett múzeumi munkája adminisztratív összeférhetlenség miatt csak 1920-ig tartott.⁸ A Vikár-felvételekről készített új lejegyzései a gyűjtemény új korszakát jelzik. Ugyanakkor a gyűjtemény 1917 és 1920 között alig gyarapodott. Bartók írja 1929-ben:

Mikor 1918-tól kezdve a további gyűjtés lehetőségei úgyszólván nullára csökkentek, az addig összegyűjtött anyagnak – már elebb is megkezdett – tudományos feldolgozására (úgy mint rendszerbe foglalására stb.) fektettük a fősúlyt.⁹

Ezekre az évekre esett gyűjteménye rendezésének első fázisa, amelynek eredményeképpen 1921-re elkészült a magyar népzénéről szóló első összefoglaló tanulmánya,¹⁰ majd máramarosi román kötete¹¹ és a Kodály által szerkesztett közös erdélyi magyar dalgyűjtemény.¹²

Lajtha csak 1921-től foghatott újra terepmunkához, igen szerény keretek között, évi egy-két támogatott gyűjtőúttal.¹³ Megbízást kapott a hangszergyűjtemény gondozására, így néhány évig hangszertörténettel, zenei ikonográfiával is foglalkozott.¹⁴ 1924 áprilisában nevezték ki a Népzenei Osztály igazgató őrévé, de a fronton szerzett gyomorfekélyének súlyosbodása miatt már ösztől nem tudott dolgozni, 1925 januárjában pedig nyugdíjazását kérte. 1928-ban jelentkezett ismét, immár fizetéstelen szolgálattételre.¹⁵ Időközben 1924 őszétől újból költözött a múzeum a Népliget szélén álló tisztviselőtelepi gimnázium épületébe (Könyves Kálmán körút 40.); a költözés 1925 októberében fejeződött be.¹⁶ Az átköltöztetett népzenei gyűjtemény állapotáról Madarassy László, a Néprajzi Társ igazgatóőrének jelentése tájékoztat:

A népzenei gyűjtemény fonogramhenger-állománya 2408 drb. henger, amelyen kb. 7000 dallam van följegyezve; a hengerek az irodafolyosón [...] 5 szekrényben vannak elhelyezve. A gyűjteménynek két leltára van. Mindkét leltárhoz támlapok tartoznak. Az egész gyűjteményről tokokban elhelyezett hely- és szövegmutató készült. Mindezek az Elnök utcai bejáró-folyosóból nyíló kis szobában, jobbra házilág készített állványokon vannak elhelyezve. Ugyanitt a kezelő részére egy íróasztal és két szék van beállítva [...] A gyűjteményt ideiglenesen dr. Lajtha László ny. m. n. múzeumi igazgatóőr kezeli, aki [...] hetente három délelőttön foglalkozik a gyűjtemény folyó munkáival. Ilyen módon nemcsak a gyűjtemény anyagának tudományos földolgozása, hanem szakszerű hozzáférhetősége is nagyjában biztosítva van.¹⁷

Visszatértek Lajthát már kedvezőbb anyagi körülmények fogadták, ami lehetővé tette az érdemi gyűjtőmunkát. 1930-ban különösen sok gyűjtőúton járt; az ezekről írott jelentése már széles körű néprajzi érdeklődésről tanúskodik.¹⁸ Ekkoriban bontakozott ki nemzetközi tudomány-

⁸ Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 816–817.

⁹ Bartók Béla, „Magyarországi népzenei kutatások”, *Ethnographia* 40/1 (1929. március), 3–4.

¹⁰ Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi, 1924).

¹¹ Bartók Béla, *Volksmusik der Rumänen von Maramureş* (München: Drei Masken Verlag, 1923).

¹² Bartók Béla – Kodály Zoltán, *Erdélyi magyarság. Népdalok* (Budapest: Népies Irodalmi Társaság, 1921).

¹³ Berlász, *Lajtha László*, 115; Lajtha László, *Bogyiszlói gyűjtés 1922*, szerk. Sebő Ferenc (Budapest: HH, 2006; Népzenei Monográfiák VII).

¹⁴ Tari Lujza, „Lajtha László hangszerkutatásai, mai tanulságokkal”, *Ethnographia* 124/4 (2013), 532–544.

¹⁵ Berlász, *Lajtha László*, 40.

¹⁶ Paládi-Kovács, „A magyar etnográfia tudománytörténete”, 84.

¹⁷ „A Népzenei Gyűjtemény állapota 1928. június 30-án”. NMI 64/1928. Idézi Berlász, *Lajtha László*, 42–43.

¹⁸ Lajtha László, „Az 1930. évi népzenei gyűjtések”, *Ethnographia* 42/2 (1931), 62–75.

szervező tevékenysége is. 1928-ban részt vett a prágai népművészeti kongresszuson, majd a Népszövetségen belül működő Szellemi Együttműködés Bizottsága (Coopération Intellectuelle de la Société des Nations) további népzenei és néptánc tárgyú ülésein (1929. Róma, 1930. Antwerpen, 1931–1939. Párizs). 1936 májusában a bizottság Budapesten rendezett nemzetközi értekezletet; Lajtha az előkészítő bizottság tagja volt.¹⁹ Az együttműködés eredményeképpen létrejött a Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires (CIAP), amelynek népzenei irodáját a múzeumban Lajtha vezette Palotay Gertrud, a több nyelven jól beszélő jeles viselet- és hímzés-kutató segítségével. Lajtha szerkesztette azt a két francia nyelvű kötetet, amelyek az európai összehasonlító népzenei kutatások alapjait elsőként próbálták megteremteni.²⁰ Kapcsolatban állt a Maud Karpeles vezette English Folk Dance and Song Societyvel, illetve az 1936-ban alapított International Folk Dance Council levelező tagja lett.²¹ 1939 elejével az intézet a CIAP-ot megszüntette.²² Nem sokkal később, háború kitörése után minden külföldi utazás lehetetlenné vált.²³

Az 1920-as évek elején Kodály is megkezdte utolsó nagyobb gyűjtőkorszakát,²⁴ és az ő biztatására Péczely Attila, Ádám Jenő, Kerényi György, majd a felvidéki Pongrácz Zoltán is munkához látott; természetesen nagyrészt fonográf nélkül.²⁵ Ekkor már az úttörő gyűjtőktől többé-kevésbé függetlenül mások is gyűjtöttek, sőt publikáltak népdalokat, mint Kiss Lajos (1881–1965) hódmezővásárhelyi születésű néprajzos,²⁶ a szegedi Bálint Sándor,²⁷ vagy Ecsedi István, a debreceni Déri Múzeum igazgatója.²⁸ A székely tanító Domokos Pál Péter 1929-ben Bartók könyvének hatására indult a moldvai magyarok közé, ahol helyszíni népdallejegyzéseket is készített, és ahová később fonográffal is visszatért.²⁹ Mégis elmondhatjuk, hogy 1930 körül a Néprajzi Múzeum Lajtha vezette Népzenei Osztálya a magyar népzene kutatás központi intézményévé vált.

¹⁹ NM EA MHI 131, 14/1936.

²⁰ [Lajtha László (szerk.)], *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle* (Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1934); [Lajtha László – Euripide Foundoukidis (szerk.)], *Folklore musicale* (Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1939). A kötetek a szerkesztők feltüntetése nélkül jelentek meg; kilétükhöz ld. Rajeczky Benjamin, *A népzene kutatás története* (Budapest: Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézet, 1986; Népzenei Füzetek), 13, valamint NM NZI 1938/1 iratanyagát.

²¹ NM EA MHI 131, 1/1936, 5/1936, 13/1936, 31/1936, 13/1937.

²² Elszámolások a CIAP népzenei irodájának 1938. évi működéséről. NM EA MHI 131, 1/1938.

²³ Berlász, *Lajtha László*, 60.

²⁴ Szalay Olga, *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004), 130–133.

²⁵ Szalay Olga, „A Kodály-tanítványok népzene tudományi bibliográfiája (1913–2005)”, in *Kodály Zoltán és tanítványai*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Rózsavölgyi, 2007), 412, 348, 385; uő, *Kodály, a népzene kutató*, 132–133; Tari Lujza, *Pongrácz Zoltán népzene gyűjtése szülőföldjén* (Dunaszerdahely: Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, ZTI, 2018).

²⁶ Kiss Lajos, *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről* (Debrecen: A Debreceni Egyetem Földrajzi Intézete, 1927), 86 dallam.

²⁷ Bálint Sándor, *Szeged népe. Új gyűjtés* (Szeged, 1933), 60 dallam.

²⁸ Ecsedi István – Bodnár Lajos, *Hortobágyi pásztor- és betyár-nóták dallamokkal* (Debrecen, 1927).

²⁹ Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság* (Csíksomlyó, 1931).

1.2. Népzene kutatás, néprajz és szociológia kölcsönhatásai

A tudományos igényű magyar népzene kutatás Vikár Bélával a 19. század második felében felvirágzó és intézményesülő magyar néprajztudomány keretei között indult. A zeneszerzőként merőben más irányból közelítő Kodály és Bartók első gyűjtéseik után csakhamar felismerték zenei felfedezéseik néprajzi kontextusának döntő jelentőségét, és fokozatosan elmélyültek a néprajzi szakirodalomban.³⁰

A szintén zeneszerző Lajtha kutatói pályája viszont már jóformán kezdettől fogva a Néprajzi Múzeum szakmai közösségében formálódott. Tudományos érdeklődése a dallamgyűjtéstől fokozatosan kitágult a zene néprajzi összefüggései, a szokások, a tánc felé.³¹ Műhelymunkájával egyidőben bontakozott ki a népzene kutatás és a néprajz termékeny kölcsönhatása. Ebben a keretben bontakozott ki Dincsér munkássága is, ezért nem kerülhető meg a korszak magyar néprajzi eredményeinek, eszméinek rövid áttekintése.

A trianoni sokk és a háborút követő infláció hatására a magyar néprajz befelé fordult, s az 1920-as évek közepére anyagi és szellemi mélypontra került; a klebelsbergi kultúrpolitika lendülete a tudományágat csak az évtized végére érte el. Ekkor jutottak pályájuk delelőjére a magyar néprajz második nemzedékének meghatározó képviselői, mint Solymossy Sándor, Györffy István,³² Bátty Zsigmond, Viski Károly,³³ vagy Madarassy László. A néprajz megtalálta helyét a magyar egyetemi struktúrában: 1929-ben Solymossy vezetésével Szegeden, majd 1934-ben Györffy vezetésével Budapesten is néprajz tanszék létesült.³⁴ Az 1930-as években, amikor minden téren érezhető volt a magyar nemzeteszme, identitás, pozíció újragondolásának igénye, a néprajz egyfajta új „nemzeti tudomány” szerepében találta magát, tehát politikai tényezővé vált.³⁵ A fordulat legjellemzőbb dokumentuma Györffy *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című, eredetileg memorandumként a kultuszminiszterhez címzett, majd 1939-ben publikált írása, amely a népi kultúrát jelölte meg az új magyar kultúrpolitika legfőbb alapjaként.³⁶ A néprajznak ez a szerepváltása persze nemcsak a „nemzetegyesítés” sajátos magyar programjának, hanem az Európa-szerte lejátszódó folyamatoknak, a kulturális nacionalizmusok új korszakának, valamint a terjeszkedő Német Birodalom elleni „szellemi honvédelem” programjának is megfelelt.³⁷

³⁰ Kodály Zoltán, *Voyage en Hongrie. Kodály Zoltán jegyzetfüzete, 1906–1910*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: Múzsák, 1983). Vö. Bartók, *Rumanian Folk Music I*, [3].

³¹ Berlász, *Lajtha László*, 47–49.

³² Györffy István (Karcag, 1884 – Budapest, 1939): néprajzkutató, 1926-tól egyetemi tanár, a MTA levelező tagja, 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője.

³³ Viski Károly (Torda, 1883 – Budapest, 1945): néprajzkutató. 1919-től a Néprajzi Múzeum munkatársa. 1940-től a kolozsvári, 1941-től a budapesti egyetem tanára.

³⁴ Kósa László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 2., javított, bővített kiadás (Budapest: Osiris, 2001), 161–166.

³⁵ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 163–164.

³⁶ Györffy István, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Budapest: Egyetemi Néprajzi Intézet, 1939; A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 1).

³⁷ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 166–167.

A nemzedék legnagyobb vállalkozása *A magyarság néprajza* című könyvsorozat volt, amely 1933–1937 között négy kötetben, reprezentatív kiállításban jelent meg, és bár koncepciójában sem egységes, sem korszerű nem volt, a magyar kulturális életre nagy hatást gyakorolt.³⁸ Első két kötete a tárgyi néprajzzal, a III–IV. a szellemi néprajzzal foglalkozik, a tudományág hagyományos felosztásának megfelelően. A II. kötetben jelent meg Viski Károly „A hagyomány tárgyai” című fejezete, amely a népszokásokhoz kapcsolódó tárgyakat ismerteti; ebben kapott helyet a népi hangszerek leírása is.³⁹ A sorozat legjelentősebb írása Kodály Zoltán „Zene” fejezete az 1937 júniusában megjelent IV. kötetben.⁴⁰ A valószínűleg már 1935-ben, a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán 1930–1939 között tartott népzenei szeminárium során elkészült tanulmány a magyar népzene egészének klasszikus, elsősorban történeti szempontú áttekintése.⁴¹ Ezt követi a kötetben Lajtha László és Gönyey Sándor „Tánc” fejezete, ez a maga nemében úttörő, de a kor technikai lehetőségeinek megfelelően még viszonylag kevés objektív adatra támaszkodó összefoglalás; ez is tartalmaz zenei példákat és a tánczenére vonatkozó megfigyeléseket.⁴²

Kodály tanulmánya a kötet kiadása után nem sokkal önálló füzetként is megjelent, *A magyar népzene* címmel.⁴³ Ez a kiadás már egy nagyívű előszót is tartalmaz, amely döntő hatással volt a következő évek magyar népzenei kutatásaira. Tanulmánya látókörét jelentősen kiszélesítve itt Kodály a következő feladatokat tűzi ki a további kutatás számára:

Szöveg és dallam pusztá feljegyzése, ha mégoly pontos, még semmit sem mond a dallam életéről, élettanáról. Megállapítandó: változik-e ismétléskor, vagy idővel, ugyanazon énekes ajkán? Szándékosan-e, vagy öntudatlanul? Továbbterjedése jelent-e mindig változást? Mik a változatképződés körülményei, okai, törvényszerűségei? Régi feljegyzések helyi és személyi adatai alapján újra felkereshetők az énekesek. Nagyérdekű megfigyelésekre számíthatunk: évek, évtizedek múlva változott-e a dalok előadása? Ha nem élnek már: van-e nyoma a dalnak, vagy velük tűnt el? A megváltozott élettel változott-e a zenei ízlés? Miért hagytak el egy-egy dalt?

Külön tanulmányozás tárgya: a zene a közösség életében. Mennyire becsüli, mennyire fontos számára. Mekkora a zeneszükséglete. Becsüli-e a feltűnőbb dalostehetséget, vagy rossz szemmel nézi, haszontalan időtöltésnek tartja a dalolást. Nem csak azt tartják-e „jó dalos”-nak, aki egynéhány, a közösségben nem használatos, „uras” nótá modoros előadásával tűnik föl? A közösség vezető rétege mennyiben törekszik „fölfel” zenei szokásaiban is? Hat ez a többiekre? Az egyre élesebben elváló falusi proletáriátus zenei ízlésben is elkülönül-e a törpe- és a kisbirtokos osztálytól? Vannak-e még közös dalaik? Melyek az osztályhoz kötött dalok?

Keveset tudunk a dallamok elterjedtségéről. Milyen mélyen gyökereznek a társadalomban. Hányan tudják, elhatárolható-e valamely szűkebb körön belül. Dalolási alkalmak, szokások. A terjedés módja: pusztá hallás útján, vagy írás, nyomtatás segítségével. (Írott, vásári nyomtatott daloskönyvek.) Van-e tudatos, szándékos dallamtanulás, vagy csak „ráragad” az új nótá, aki hallja. Mennyi része van a terjedésben szövegnek, dallamnak? Tudnak-e szöveget dallam nélkül és viszont? Ráfognak-e tudatosan új szöveget régi dallamra? Van-e, aki vállalja ilyennek a szerzőségét?

³⁸ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 154–160.

³⁹ Viski Károly, „A hagyomány tárgyai”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, II. kötet (Tárgyi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1934]), 396–443.

⁴⁰ Kodály Zoltán, „Zene”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 9–80.

⁴¹ Szalay, *Kodály, a népzene kutatója*, 207–208.

⁴² Lajtha László – Gönyey Sándor, „Tánc”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 85–149.

⁴³ Kodály Zoltán, *A magyar népzene* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937).

Nincs pontos tudomásunk a nép énektechnikájáról, hangterjedelméről, zenei hallásáról, fel-fogóképességéről. Mi a dallamismeret átlaga, hol kezdődik a kivételes emlékezőtehetség, mindig együttjár-e kivételes előadóképességgel.

Nem ismerjük eléggé a nép hangszereit, s a velük való foglalatosságát. Hogyan tanulja meg, aki tudja: magától-e vagy mástól? Mikor, mit, kinek játszik? Pénzért is (táncra) vagy csak kedvtelésből. Parasztszandák, kótanemértő falusi cigányok zeneéletéről nincs semmi pontos leírás. Milyen hangszerekkel énekel, ki a szervezőjük, tanítójuk, hogyan készülnek, egyenként és együtt a szereplésre. Hogyan gyarapodik zenekészletük.⁴⁴

Ha meg akarjuk érteni ezt a hirtelennek tűnő fordulatot, három, *A magyarság néprajza* szerzői körén kívül eső áramlatot kell szemügyre vennünk: a román szociológia és népzene-kutatás, a magyar falukutató mozgalom, valamint a magyar néprajztudomány új nemzedékének hatásait.

A magyar népzene-kutatásban a kezdetektől benne rejlő társadalmi érdeklődést kétségkívül új életre keltette az 1930-as években a szociológia népszerűségének fellendülése szerte Európában. Az első világháború után nagyra nőtt Románia kormánya fontos feladatának tekintette, hogy az ország területét szociológiailag felmérje és ezzel a szükségesnek ítélt társadalmi reformokat előkészítse. A bukaresti egyetemen komoly állami támogatással jött létre a szociológiai tanszék Dimitrie Gusti vezetésével. A professzor és tanítványai 1925-től kezdve nyári táborokra szálltak ki egy-egy faluba, néha akár száz résztvevővel is, akik több diszciplína szempontjából kutattak. Az iskola sok magyarra hatott mind Erdélyben, mind Magyarországon, sőt a két ellenséges ország között ezekben az években a szociológia terén bontakozott ki a legélénkebb kapcsolat.⁴⁵ A táboroknak több magyar résztvevőjük is volt, mint például az 1931–32-ben bukaresti ösztöndíjas Lükő Gábor, aki később magyarul publikált ottani tapasztalatairól.⁴⁶

A román zeneszerző és népzene-kutató Constantin Brăiloiu (1893–1958) Bartókkal élénk szakmai kapcsolatot és mély barátságot ápolt már 1924-től kezdve, amikor az 1920-ban alakult Román Zeneszerzők Egyesülete (Societatea Compozitorilor Români) a román népzenevel kapcsolatos munkáját elismerve tagjává választotta a magyar kollégát, és ez alkalomból Bukarestben koncerteket rendezett számára. Levelezésük egészen 1939-ig tartott.⁴⁷ Brăiloiu 1925-től kezdte megszervezni a zeneszerzőegyesület folklórarchívumát (Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români), és nagy lendülettel fogott hozzá a fonográf- és hangfelvételek készítéséhez. 1928-tól részt vett a Gusti-iskola falukutató táborában. 1931-ben román és francia nyelven is megjelentette „Vázlat a zenefolklorisztika módszertanáról” című dolgozatát.⁴⁸ Felfogása szerint a kutatás célja mindenekelőtt objektív, teljes körűen adatolt és statisztikailag releváns információk

⁴⁴ Kodály, *A magyar népzene*, 6–7.

⁴⁵ Rostás Zoltán, „Magyarok a román szociológia nemzetközi kapcsolatrendszerében”. *Pro Minoritate* 2015/1, 3–13.

⁴⁶ Lükő Gábor, „A román »monografisták« falukutató munkája”, in *Honismeret könyve*, szerk. Bodor Antal (Budapest: A Magyar Társaság Falukutató Intézete, 1935), 117–124. Lásd még: Tánczos Vilmos, „Lükő Gábor bukaresti kapcsolatai, tanulmányai (1931–1933)”, *Székegyföld* 17/3 (2013. március), 111–135.

⁴⁷ A levelezés legújabb áttekintését lásd: Biró Viola, „Egy kivételes »interetnikus« kapcsolat tanúi. A Brăiloiu-hagyaték Bartók-levelei”, in *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma (Budapest: BTK, 2021), 45–58.

⁴⁸ Constantin Brăiloiu, „Șchița a unei metode de folklore muzical”, *Boabe de grâu* 2/4 (1931), 204–219. – Uő, „Esquisse d’une méthode de folklore musical”, *Revue de musicologie* No. 40 (1931), 233–267.

gyűjtése. Bármilyen zenei rendszer kialakításának előfeltétele, hogy ilyen információk igen nagy számban álljanak rendelkezésre; a zenei rendezés tehát szerinte a jövő feladata, és az ezzel kapcsolatos előzetes elgondolásoknak nem szabad befolyásolniuk a gyűjtőmunkát. Bartók megjele-
nésük után rögtön megkapta, tanulmányozta és kommentálta Brăiloiu publikációit; megjegyzései olykor nemcsak két kiváló kutatóegyéniség, hanem két népzene-kutató iskola közötti felfogásbeli különbségekről tanúskodnak.⁴⁹

Nem kis részben Brăiloiu inspirációját tükrözi Bartók „Miért és hogyan gyűjtsünk népzene-
tét?” című, 1936-ban publikált tanulmánya, amely látványosan túllép *A magyar népdal*-ban vállalt formai leíráson és osztályozáson a népzene holisztikus, társadalmi szempontú vizsgálata felé:

Eddig csupán a daloknak mint különálló objektumoknak gyűjtéséről volt szó. Azonban ez nem elég. Mert ez olyan volna, mintha a bogarász vagy a lepkegyűjtő megelégednék a bogár- és lepkefajták összeszedésével és kikészítésével. De ha ezzel megelégszik, akkor gyűjteménye csak holt, az élettől elragadott anyag volna. Ezért az igazi természettudós nemcsak állatokat gyűjt és preparál, hanem az állatok életének minden legrejtettebb mozzanatát is, amennyire csak lehetséges, tanulmányozza és leírja. Igaz ugyan, hogy a legtűzetesebb leírás sem fogja a holtat elevenné varázsolni, de legalább valamiképp belémet az élet ízéből és szagából a holt gyűjteménybe. Ugyanilyen okok parancsolják a népzene gyűjtőjének, hogy az egyes dallamok *való* életének körülményeit töviről hegyére kikuta-
tassa.

Legelőször is az egyes énekesekről kell néhány életrajzi adatot felvenni: hány éves, mi a foglalkozása, mekkora az iskolai tanultsága, járt-e egyebütt, ha igen, hol és mennyit. Férfiaknál, hogy volt-e katona, hol és meddig; esetleg az énekes gazdasági helyzetével kapcsolatban meg kell tudni, tehetősebb-e, vagy ágrólszakadt szegény; a falubeliek milyen énekesnek mondják; végül néhány jellemző megjegyzés énekmondó készségére és tudására vonatkozólag. Azután a dal és az éne-
kes viszonyáról kell néhány adat: mikor, hol, kitől tanulta a dalt? Kívülről tudják-e mások is, kevesen-e, sokan-e, vagy minden falujabeli? Melyik dalt szereti a legjobban, legkevésbé, és miért? Van-e az énekesnek egyéb, följegyzésre érdemes megjegyzése az előadott dallal kapcsolatban? Végül leírás kell a dal szerepéről a falu életében: mikor szokták, mikor kell, miért kell énekelni, milyen népszoka-
ssal, esetleg játékkal kapcsolatban (ezzel együtt jár a népszokás, illetve játék lepergésének pontos leírása); ha tánczenéről van szó, fontos a tánc nevének, a táncmozdulatoknak lehetőleg pontos le-
jegyzése, mikor és kik szokták táncolni, ki szolgáltatja a muzsikát, tánc közben a muzsikával együtt *énekl*-e a dallamot, és kik? csak a táncolók, vagy csak a nézők, vagy valamennyien-e?

Ha a muzsikás muzsikája arra érdemesnek mutatkozik, szintén a gyűjtésbe kell foglalni. Eb-
ben az esetben, ha falusi sajátgyártotta hangszert (dudát, furulyát, citerát stb.) használ, a hangszernek pontos, mérési adatokkal is ellátott leírására van szükségünk; ezenkívül meg kell szerezni a hang-
szernek és minden egyes részecskéjének terminológiáját. Egyébként az általános zenei terminológi-
ára is ki kell terjeszteni figyelmünket: minek mondják a dalt, a dallamot, a szöveget, a dal éneklését,
a zenélést stb. Mert ez vidékenként változik.⁵⁰

Az ezt követő szövegrészben pedig a gondos, adatgazdag gyűjtés követendő példáiként hosszan
idézi Brăiloiu siratásról szóló tanulmányát és archívumának adatlapjait.⁵¹

⁴⁹ Biró, „A Brăiloiu-hagyaték Bartók-levelei”, 48–49.

⁵⁰ Bartók Béla, *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene-t? A zenei folklore törvénykönyve*. Budapest: Somló Béla, 1936 [Népszertű Zenefüzetek, szerk. Molnár Antal]. Az idézet forrása: BBÍ 3, 285, kiemelések az eredetiben.

⁵¹ Constantin Brăiloiu, „Despre bocetul dela Drăguș”, *Arhiva pentru știința și reforma socială* 10/1–4 (1932), 280–359.

Lajtha is rendszeresen levelezett Brăiloiuval legkésőbb az 1920-as évek végétől egészen a román tudós haláláig, de ebből a levélváltásból csak Lajtha tizenkét levele maradt ránk.⁵² Többek közt felveti, hogy Brăiloiu 1931 februárjában előadást tarthatna Budapesten, a Néprajzi Társaságban.⁵³ 1930 végén megköszöni a Bukarestből ajándékba kapott gramfonlemezeket,⁵⁴ 1932 márciusában pedig Brăiloiu módszertani dolgozatát, és örömmel jelzi vissza, hogy tartalmával teljesen egyetért.⁵⁵ Lajtha írásai közül az 1937-ben publikált, „Levél egy falusi tanítóhoz” című cikk szól legkonkrétabban a népzene társadalmi szempontú vizsgálatának szükségességéről:

A városi ember számára a zene vasárnapi kalács, a falusinak meg mindennapi kenyér. A zene szerepének ezt a különleges tudományát [sic] kutatja a falusi társadalomban a *zeneszociológia* tudománya, amely megfelelőbb segítő munkásokat nem is találhatna a *falusi értelmiségnél*. Van ebben a tudományban sok olyan kérdés, amelyre a mai tudásunk szerint vagy semmit, vagy csak nagyon kevés feleletet tudunk adni. Ilyen homályos pontja tudományunknak a *dallamstatisztika*. Milyen érdekes volna például tudni azt, hogy hány dallam él egy-egy faluban. Ennek hányadrésze közös tulajdon, hányadrészt éneklik csak öregek vagy fiatalok, férfiak vagy nők. Hány dallamot tud egy-egy énekes? A dallamok közül mennyi az igazi népdal, mennyi a népies műdal és mennyi a műdal? [...] Van-e törvényszerűsége annak, mi, hogyan és mikor hasonul népivé?

A népszokások, népi hiedelmek teljes alakjában (zenével, énekkel) való gyűjtése, *a zene élete, szerepe és elhelyezkedése a faluban, a falu társadalmi rétegződése és ebben a zene szerepe*, a népzene funkcionális jelenségeinek vizsgálata, a statisztikák – tudom, csak összekapott részletek, de talán rámutatnak arra, mi is az a népzene-szociológia.⁵⁶

Hogy Kodály is közvetlen kapcsolatban lett volna Brăiloiuval, arról nem tudunk, de *A magyar népzene* előszavában meghirdetett program összhangban van a román tudós elveivel és magyar recepciójával. Az új kutatási területek felsorolása után ugyanis Kodály rátér az azoknak leginkább megfelelő új módszer, a monografikus kutatás fontosságára:

a legtanulságosabb volna egy-egy község teljes dallamtérképét, zenei életének minden részletre kiterjedő leírását, másszóval zenei monográfiáját elkészíteni, akár önállóan, akár egy teljes község-leírásba szervesen beleillesztve.

A falusi munka hosszabb helybenlakást kíván, állandó érintkezést ugyanazon emberekkel. A vándorgyűjtő típusa régebben volt időszerű, amikor rövid idő alatt is sok anyagot talált. Egyes különlegességek kutatója ma is igyekezni fog minél több helyen megfordulni. De legfontosabb kérdéseinkre választ elsősorban az egy-egy helyet hosszasan megfigyelő kutatástól várhatunk.⁵⁷

Mint láttuk, a monografikus kutatás elve alapvető volt a bukaresti iskolában. Brăiloiu terepmunkájának nagy része is monografikus kutatások keretében valósult meg, azonban egyetlen teljes zenei falumonográfiája – sirató-tanulmányának forrásáról, az Olt-vidéki Drăguș faluról – csak

⁵² Comişel, Emilia – László, Francisc, *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere. 36 de documente inedite privind colaborarea științifică a savantului român cu confrății maghiari* (Cluj-Napoca: Eikon, 2006), 61–67.

⁵³ Comişel–László, *Brăiloiu*, 92.

⁵⁴ Comişel–László, *Brăiloiu*, 103.

⁵⁵ Comişel–László, *Brăiloiu*, 109: „Es ist gründlich u. ganz so, wie ich es meine.”

⁵⁶ Lajtha László, „Levél egy falusi tanítóhoz”, *Énekszó* 4/5 (1937. március 5.), 17–19.

⁵⁷ Kodály, *A magyar népzene*, 7.

halála után jelent meg.⁵⁸ Habár Kodály célkitűzése jól illeszkedett a román szociológia módszertanához, egyszersmind szervesen nőtt ki saját gondolatvilágából: a hátrahagyott írások tanúsága szerint részben már az 1910-es években körvonalazódhatott.⁵⁹ A román példa nyomán Bartók is felvetette a monografikus kutatás szükségességét idézett tanulmányában, bár rögtön látta korlátait is:

Nyilvánvaló, hogy elvben minden egyes falunak minden egyes népszokással kapcsolatos dallamát ilyen tüzetesen kellene leírni. De gyakorlatban ez kivihetetlen [...]. De egy-egy falut kiszemelni és annak teljes zenei anyagát hasonló módszerrel felkutatni és leírni: ez nagyonis kíváncsi volna.⁶⁰

Bartókban is jóval korábban, már aktív Kárpát-medencei gyűjtőkorszakában felmerülhetett a monografikus kutatás gondolata, bár elsődleges célja akkor az volt, hogy minél nagyobb területről gyűjtsön adatokat minél rövidebb idő alatt. 1913–14-ben falumonográfiát tervezett a Hont megyei Egyházmarót (Kostolné Moravce) szlovák és a Bihar megyei Havasdombró (Dumbrăvița de Codru) román anyagából, azonban a háború kitörése megghiúsította a terveket.⁶¹ A magyar folklorisztikában az egy helyen végzett intenzív kutatás eszméje már Seprődi János munkásságában megjelent, aki egy 1906-ban írt recenzióban így fogalmaz:

a népköltési anyagok ép úgy rétegekben fekszenek egymáson, mint a föld rétegei. A régít eltemeti az új, a divatos. Éppen azért, a ki értékes gyöngyöket akar találni, annak nem gereblyére, hanem ásóra van szüksége. És nem az egész világot kell ötlet és szeszély szerint összejárnia, hanem valamely szűkebb tért kell egészen a mélyéig felforgatni s átkutatni.⁶²

Ezt az állásfoglalást még csupán a történeti érdeklődés motiválta, bár Seprődi arról is az elsők között írt, hogyan határozza meg a hangszeres népzene egyes formai tulajdonságait a tánc kíséző funkció.⁶³ A Seprődi munkásságát nagyra becsülő⁶⁴ Kodály víziója is szorosan összefüggött a zenei anyag analitikus, történeti és komparatív vizsgálatával. Számára az új szempontú kutatások „tanulságát” nyilván éppen a társadalmi gyakorlatok és a zenei repertoár közötti összefüggésrendszer feltárása jelentette volna.

Brăiloiu magyarországi előadása végül 1937. június 2-án valósult meg. A Magyar Történeti Múzeum – személy szerint Bartha Dénes – meghívására az Iparművészeti Múzeumban tartott kétórás előadást a román népzeneről, amelyet vetített képekkel és hanglemezekkel illusztrált; természetesen beszámolt archívumának impozáns fonogram- és gramofonlemez-állományáról is.⁶⁵

⁵⁸ Constantin Brăiloiu, *Vie musicale d'un village. Recherches sur le répertoire de Drăguș (Roumanie) 1929–1932* (Paris: Institut universitaire roumain Charles Ier, 1960).

⁵⁹ Kodály Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, vál., szerk., s. a. r. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 195, 228, 249, 254.

⁶⁰ Bartók, „Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?”; BBÍ 3, 285–287.

⁶¹ Lampert Vera, *Bartók Béla* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976; A Múlt Magyar Tudósai), 52; Bíró Viola, *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*, PhD értekezés (Budapest: LFZE, 2018), 24–25.

⁶² Seprődi János, „Két újabb népköltési gyűjtemény”, *Erdélyi Múzeum* 23 (1906), 155. Munkásságának értékelését lásd: Almási István, „A népzene kutató”, in *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*, szerk. Benkő András (Bukarest: Kriterion, 1974), 53–72.

⁶³ Seprődi János, „A székely táncokról”, *Erdélyi Múzeum* 26 (1909), 323–334.

⁶⁴ Gergely János emlékezése, in *Így láttuk Kodályt. Nyolcvannyalc emlékezés*, 4., javított, bővített kiadás, szerk. Bónis Ferenc (Budapest: Balassi Kiadó, Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum, 2017), 224–225.

⁶⁵ [N.N.], „A román népzene”, *Budapesti Hírlap* 57/123 (1937. június 3.), 10.

A látogatás első ötletét Bartók vetette fel az 1936-os gramofonfelvételek alkalmával.⁶⁶ A román tudóst Budapesten népes fiatal közönség várta.

Az 1930-as évekre esett a magyar „falukutató mozgalom” fénykora. Ez az igen összetett, tudományos, művészeti és politikai törekvéseket, baloldali és jobboldali eszméket egyaránt magába foglaló szellemi áramlat az egész magyar értelmiséget áthatotta.⁶⁷ Hatóköre a trianoni határokon is túlterjedt, hiszen első képviselői közé számít a csehszlovákiai magyar cserkészethől kivált Sarló mozgalom (1926–1928) és az Erdélyi Fiatalok kolozsvári köre.⁶⁸ Magyarországon a szociológiát – művelőinek 1918–1919-es szerepvállalása miatt – „szalonképtelennek” tekintette a magát ellenforradalmiként meghatározó hatalom, így nem alakulhattak szociológiai műhelyek, tanszékek.⁶⁹ A szociológiai érdeklődés így állami támogatás nélkül, több, egymástól független kezdeményezésen keresztül, és nemcsak a tudományos élet keretein belül érvényesült. Szabó Dezső írói munkássága, politikai pamfletjei, forradalmi programjai,⁷⁰ Móricz prózája és Ady költészete egyaránt hatott az újfajta társadalomismeretre törekvő diákszervezetekre. A Bartha Miklós Társaság égisze alatt Fábián Dániel és József Attila *Ki a faluba!* (1930) című kiáltványa nemcsak célkitűzést, hanem módszertani vezérfonalat is adott. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma a kiváló grafikus Buday György vezetésével a környező tanyavilág angol ihletésű szociológiai felmérése mellett a képző- és iparművészetben is kitűnt.

Szociológiai szaktanulmányok helyett tehát a „népi írók” szociográfiái – az újságíráshoz, a szépirodalomhoz közelítő, az egyéni átélésre és intuíciora is támaszkodó írásai – ismertették meg az értelmiséggel a vidéki Magyarország égető problémáit, az agrárproletár és törpebirtokos tömegek fenntarthatatlan viszonyait, a nagybirtokrendszernek való kiszolgáltatottságukat.⁷¹ Az irodalom és a publicisztika területéről a politikai aktivizmus felé hajlott az 1937. március 15-én alakult Márciusi Front; a mozgalmat Kodály és Bartók is támogatta, s táborához tartozott az egyetemi hallgató Vargyas Lajos.⁷² Ezzel a körrel összefonódott az 1934–38 között (majd 1946–49 között ismét) megjelenő *Válasz* folyóirat.

A falukutatás tudományos intézményesülése Teleki Pál és köre kezdeményezésére indult meg. 1936-ban Teleki írt előszót ahhoz a tanulmánykötethez, amely a „Pro Christo” Diákok Háza

⁶⁶ László Ferenc, „Budapesti előadás a román dojnáról – 1937-ben”, *A Hét* 10/8 (1979. február 23.), 4.

⁶⁷ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 93–97. Ld. még: Borbándi Gyula, *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*, szerk. M. Kiss Sándor (Budapest: Püski, 1989); Papp István, *A magyar népi mozgalom története 1920–1990* (Budapest: Jaffa, 2012).

⁶⁸ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 173–174.

⁶⁹ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 172.

⁷⁰ Szabó Dezső, *Az elsodort falu* (Budapest: Táltos, 1919); uő, *Az egész látóhatár. Tanulmányok I–III* (Budapest: Magyar Élet, 1939).

⁷¹ Pl. Illyés Gyula, „Pusztulás. Útirajz”, *Nyugat* 26/17–18 (1933. szeptember), 189–205; Szabó Zoltán, *A tardi helyzet* (Budapest: Cserépfalvi, 1936); Illyés Gyula, *Puszták népe* (Budapest: Nyugat, 1936); Kovács Imre, *A néma forradalom* (Budapest: Cserépfalvi, 1937); Erdei Ferenc, *Futóhomok. A Duna–Tisza köz földje és népe* (Budapest: Athenaeum, 1937).

⁷² Vargyas Lajos, *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 58–65.

Gunda Béla⁷³ és Hilscher (Mády) Zoltán⁷⁴ vezette falukutató akciója nyomán a Baranya megyei Kemse faluról készült, és amelyben a Kodály-tanítvány Kerényi György először írta le egy magyar falu zenekultúráját, még ha viszonylag szerény eredménnyel is.⁷⁵ 1938-ban Teleki létrehozta a Táj- és Népkutató Központot, elsősorban a budapesti egyetem Magyar Zoltán vezette gazdaságföldrajzi és Györffy István vezette néprajzi tanszékére építve. Első lépésként – szeptember 21-i dátummal – a résztvevő hallgatók toborzása érdekében levélben fordult „mindazon egyetemi intézetek és szemináriumok vezető tanáraihoz, akiknek tárgyköre e kutatásokkal kapcsolatban áll”, megemlítve többek közt a „tárgyi és szellemi néprajz”, „a népdal és népzene” kutatóit; a dokumentumot a Néprajzi Múzeum akkori igazgatója, Bartucz Lajos is megkapta. A miniszter több mint kétszáz hallgató bevonását tervezte a vidéki terepmunkába és az azokat előkészítő szemináriumokba, nem titkolva, hogy egyik célja az államigazgatásban jól használható, az ország valós problémáit ismerő értelmiségiek kinevelése.⁷⁶ A Györffy vezetésével felállt új intézmény első eredményeit a november 22-én megnyitott, nagy visszhangot kiváltó kiállításon mutatta be, amely központi problémaként vetette fel a földbirtokreform szükségességét. A parlamentben és a sajtóban azonban csakhamar akkora botrányt keltett mindez, hogy Teleki december 9-én bezáratta a kiállítást, majd feloszlatta a Központot. Örökébe lépett az Egyetemi Néprajzi Intézet Táj- és Népkutató Csoportja, majd 1939 januárjától az Országos Táj- és Népkutató Intézet. A csoport munkájában Vargyas Lajos is részt vett, és a terepmunkák alkalmával népzenei felvételeket is készített. Amikor Teleki az intézetet érő baloldaliság-vád hatására ennek a működési formának is véget vetett, Györffy – 1939. október 3-án – agyvérzésben meghalt.⁷⁷

Az ifjú népi értelmiség tagjai többféleképpen viszonyultak a népi kultúrához. Erdei Ferenc szerint a „parasztkultúra” mint a társadalmi reformot akadályozó visszahúzó erő elvetendő, múzeumba való, illetve csak bizonyos részei jelentenek előremutató értéket.⁷⁸ Más népieket viszont éppen a bölcsészkaron oktató Kodály és az egyre többet, egyre átfogóbb kérdésekről publikáló Bartók inspirált, akiknek zenéjében és kutatómunkájukban megéreztek a népi kultúra korszerű, hiteles megközelítésének lehetőségét. Szabó Zoltánnak, a szociográfia-irodalom egyik első képviselőjének – már londoni emigránsként írt – visszaemlékezése szerint

⁷³ Gunda Béla (Temesfüves, 1911 – Debrecen, 1994): néprajzkutató. 1934–1939: a budapesti néprajz tanszék tanársegéde, svédországi tanulmányút. 1939–1943: a Néprajzi Múzeum tudományos munkatársa. 1943-tól a kolozsvári egyetem néprajz tanszékének tanára.

⁷⁴ Mády Zoltán (eredetileg Hilscher; Budapest, 1898 – Budapest, 1977): nyelvész, irodalomtörténész, szociológus. 1936-tól a Táj- és Népkutató Intézet szociológiai csoportjának vezetője, néprajzi kutatótáborok szervezője.

⁷⁵ Kerényi György, „Zenei műveltség Kemsén”, in *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete* (Budapest: Sylvestor, 1936), 104–119.

⁷⁶ Teleki Pál kultuszminiszter leirata, NMI 90/1938.

⁷⁷ Vargyas, *Kerítésen kívül*, 65–83.

⁷⁸ Erdei Ferenc, *Parasztok* (Budapest: Athenaeum, 1938), 193: „amikor magasabb kultúra is lehetséges a legelhagyottabb pusztn is, akkor már nincsen értelme a primitív parasztkultúrának, akármilyen színes legyen is az. Parasztok maguk nem ok nélkül teszik azt, hogy minden parasztkultúrát megtagadnak: a jobb és a magasabb reményében cselekszik s ez a remény tökéletesen alapos. Ha nem vonható komolyan kétségbe, hogy a társadalomnak ma rendelkezésre álló eszközeivel általánosan magas kultúréletet lehet teremteni, akkor semmi nem indokolja, hogy a parasztkultúra fönntartásáért kelljen küzdeni. A parasztkultúra nem elég már, amikor a helyén magasabb is lehetséges, elpusztulása tehát éppannyira indokolt és helyes, mint a megszületése volt.”

Magyarországon az első világháború óta egyetlen valóságos szellemi forradalom volt: a *népi* forradalom. Ez a forradalom tulajdonképpen a zenében indult meg; amikor az irodalomban még a „Nyugat” folyóirat címe jelezte az évtized uralkodó eszmeáramlatait, az a fonográf-tű, amely Bartók és Kodály viaszhengereibe vágott, már új tájékozódási irányt jelölt meg: a legmodernebbet a legnépibben kutatta. Tudták, hogy a zene megújulásához a népdalon keresztül vezet az út, ahogy mi felismertük később, hogy az európai társadalomfejlődés beéréséhez a parasztlelet korlátainak lebontásán, földreformon keresztül vezet az út, enélkül minden „nyugatoság” felszíni.⁷⁹

Számos népi csoportosulás – regőscserkészek, keresztény ifjúsági szervezetek, diákcsoportok – számára identitáskifejező jelentősége volt a közös népdaléneklésnek.

Miközben a falukutató mozgalom és a hagyományos néprajz között nehezen áthidalható törésvonal húzódott,⁸⁰ színre lépett az az új néprajzos nemzedék, amely szemléletébe bevonta a falukutatás, a népzene kutatás és a néprajzi funkcionalizmus hatásait is. A szövegfolklorista Ortutay Gyula⁸¹ Szegeden Solymossy tanítványa volt, de közben a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának alapító tagjaként már 1930-ban megkezdte falukutató munkáját. 1936-os, *Magyar népismeret* című programadó írásában ő is felvállalja Bartók és Kodály inspirációját:

Az, aki parasztságunk lényeges kérdései, létének értelme felé fordítja tekintetét, három életművet láthat maga előtt mint irányítót: Bartók, Kodály és Szekfű Gyula munkásságát. Bartók és Kodály gyűjtőmunkájában is, elméleti tanulmányaikban is az egységes paraszti kultúrának a víziója él s ez a homogén paraszti kultúra szervesen kapcsolódik a társadalom funkciórendszerébe, hisz Bartók parasztdal-meghatározása nemcsak népzenei, hanem szociológiai érvényű is. (Az ő munkásságukhoz szervesen kapcsolódnak Lajtha László még extenzívebb érdeklődésű népzenei gyűjtése, a fiatal népzene gyűjtők munkássága, a kitűnő Szabolcsi Bence népzene-történeti tanulmányai.) Bartók és Kodály munkája a példa arra: hogyan lehet a paraszti kultúra egyik részjelenségét értelmezni az egésznek szükségszerű szem előtt tartásával, hogyan fejezheti ki a filológia is a leghiánytalanabbul a kérdések lényegét a maga nyelvén.⁸²

A könyv címe is azt demonstrálja, hogy itt másról van szó, mint a hagyományos értelemben vett néprajzról: a népi kultúrának a népi társadalommal egységben való szemléletéről, avagy néprajz, falukutatás és szociológia szintéziséről. A népzene kutatók új nemzedéke már egyértelműen ebben a szemléletben szocializálódott.

1.3. A Lajtha-műhely kibontakozása a Néprajzi Múzeumban (1929–1944)

Berlász Melinda következetesen *műhelynek* nevezi Lajtha együttműködését azokkal a fiatal zenészekkel, akik az 1920-as évek végétől önkéntes alapon jártak hozzá a Néprajzi Múzeumba, hogy a zenei gyűjteményt megismerjék, a népzenei lejegyzés és gyűjtés mesterségét elsajátítsák.⁸³ Ezek a fiatalok valamennyien egyszersmind Kodály tanítványai is voltak, sőt általában az ő javaslatára érkeztek.

⁷⁹ Szabó Zoltán, „Néhány szó a népi forradalmiság múltjáról és jövőjéről”, *Új Látóhatár* 1/1 (1958. július–augusztus), 71.

⁸⁰ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 177–178.

⁸¹ Ortutay Gyula (Szabadka, 1910 – Budapest, 1978): néprajzkutató, a szövegfolklorisztikai egyéniség kutatás vezéralakja. 1935–1944: a Magyar Rádió irodalmi osztályának helyettes vezetője. 1941–1943: a szegedi egyetem tanára.

⁸² Ortutay Gyula, *Magyar népismeret* (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1937), 29–30.

⁸³ Berlász Melinda, „A közreadó előszava”, in *Lajtha László írásai I–II*, közr. Berlász Melinda, a közreadó munkatársai Biró Viola, Ozsvárt Viktória (Budapest: Rózsavölgyi, ZTI, 2021), 20–21.

Elsőként, 1929 és 1932 között, Veress Sándor (1907–1992) lett a Népzenei Osztály fizetés nélküli gyakornoka.⁸⁴ 1930 nyarán – Domokos Pál Péter útját követve – először végzett fonográfus gyűjtést a moldvai magyar lakta falvakban, Brăiloiu hathatós támogatásával.⁸⁵ Gyűjtését rögtön lejegyezte, elhelyezte a múzeum gyűjteményében, és részben publikálta is.⁸⁶ Eredményei elismertségét jelzi, hogy 1934-től 1940-ig Bartók, később pedig Kodály asszisztenseként dolgozott a Magyar Tudományos Akadémián az egyetemes népdalgyűjtemény rendezésén. Emellett – körülbelül 1934 és 1937 között – Pest, Sopron és Baranya megyében gyűjtött.⁸⁷ 1937 szeptemberében egy ambiciózus nemzetközi akcióba, a londoni Institute of Sociology és a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma által szervezett falukutatásba kapcsolódott be a Veszprém megyei Dudaron.⁸⁸

1929-ben került a múzeumba Volly István is, aki Lajtha javaslatára az egyházi népénekek és dramatikus népszokások kutatására specializálódott.⁸⁹ E tárgykörben hamarosan tudományos cikkeket és népszerűsítő kiadványokat is publikált.⁹⁰ Visszaemlékezése szerint az archívum korszerűsítése Bartókkal együttműködve zajlott, aki akkoriban végezte rendező munkáját az Akadémián:

Lajtha László vezetésével az 1930-as években folyt a teljes anyag revideálása, a lejegyzések ellenőrzése, újabb gyűjtésekkel kiegészítése. Balla Péter, Veress Sándor és Volly István, mint „segéd” dolgoztunk heti két délelőtt. Ilyenkor a folyosóra kihallatszott a fonografálás: „bömbölő szobának” nevezték a kis műhelyt, és a folyosó legvégére száműzték. [...] Bartók néha megjelent a „bömbölő szobában”, és Lajthával beszélgettek. Az ő népdal-lejegyzéseik valóban az emberi fül által elérhető végső határt jelentették. A népdalok, másolatok Bartókhoz vándoroltak, az Akadémiára.⁹¹

Volly igen termékeny gyűjtő volt, de mivel saját felszereléssel dolgozott, 1945 előtt egyetlen fonográfhengere sem került a Néprajzi Múzeumba; jelenleg legalább 130 hengernyi felvétel tulajdonítható neki a gyűjteményben, melyeknek nagyobb részét csak a legutóbbi években leltározták és digitalizálták.⁹²

⁸⁴ Veress Sándor önéletrajza 1945-ből. Paul Sacher Stiftung, Bazel, Veress-Sammlung. Claudio Veress szívességéből.

⁸⁵ Veress Sándor, *Moldvai gyűjtés*, szerk. Berlász Melinda és Szalay Olga (Budapest: Múzsák, 1989).

⁸⁶ Veress Sándor, „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között”, *Ethnographia* 42/3 (1931. szeptember), 133–142.

⁸⁷ Berlász Melinda, „Veress Sándor – a népzene kutató”, in Berlász Melinda, Demény János, Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 138–141.

⁸⁸ Lencsés Gyula, *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai* (Budapest: Gondolat, 2019).

⁸⁹ Volly István, „Nagykarácsony éccakája”, in *Táncművészeti dokumentumok 1976. A Magyar Táncművészek Szövetsége keretében működő Táncművészeti Archivum időszaki kiadványa*, szerk. Kaposi Edit (Budapest, 1976), II. kötet, 48–49.

⁹⁰ Volly István, „Peregi karácsonyi népénekek”, *Ethnographia* 42/4 (1931. december), 174–180; uő, „Betlehemező fővárosi gyerekek”, *A Gyermek és az Ifjúság* 27 (1935), 39–47; uő, „Tonalitás-csere a népi dallamegyvelegben”, *Ethnographia* 48/2–3 (1937), 261–265; uő, „Katekizmusi ének”, *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 465–468. uő, „Az egyházi népének-gyűjtés”, *A Zene* 19/13–14 (1938), 215. uő (jegyzetekkel közr.), *Népi játékszín. Színpadra alkalmas eredeti népszokások fényképekkel és dallamokkal* (Budapest: Kókai Lajos, 1935); uő (jegyzetekkel közr.), *Népi játékok I–III* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1939).

⁹¹ Volly István, „Bartók-dokumentumok”, *Új Írás* 29/9 (1989. szeptember), 3–6. Keszi-Kovács László „bégetőszoba” néven emlékezik a lejegyzőszobára, ahol sokszor látta dolgozni Bartókot: [Keszi-Kovács László,] „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, II. rész, Hering József interjúja, *Kapu* 19/2 (2006. február), 99.

⁹² NM MH 4261–4304, 4362–4371, 4547 (?), 4647–4727. Volly hengereinek sorsáról lásd: Pálóczy Krisztina, „Az intézményi együttműködés szerepe a magyarországi népzene kutatásban”, in *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma (Budapest: ZTI, 2021), 90–91.

Veress keleti gyűjtőútját hamarosan két másik múzeumi gyakornok is követte. Lükő Gábor 1931–32-ben a bukaresti egyetem hallgatója és Dimitrie Gusti tanítványa volt.⁹³ A tanév végeztével – szintén Brăiloiu támogatásával – összesen több mint hét hónapot töltött a moldvai magyarok néprajzi és népzenei kutatásával, majd e témában úttörő néprajzi monográfiát publikált.⁹⁴ Első ízben 1932 júniusától augusztusig kutatott Moldvában, majd „1932. augusztus 20-tól október 20-ig első gyűjtőútjának a múzeum számára való szakszerű feldolgozásával foglalkozott.” Terepmunkájának második része 1933 januárjától ápriliséig tartott.⁹⁵ A hatóságok azonban kiutasították Romániából, hengereit hátra kellett hagynia, s azok a rossz tárolás következtében tönkrementek.⁹⁶ Lükő 1936-ban volt a néprajzi múzeum gyakornoka, de 1937 februárjától már a debreceni Déry Múzeum múzeumőri állását nyerte el.⁹⁷

Balla Péter 1932-től dolgozott múzeumi gyakornokként, és 1933-ban kezdte meg gyűjtőmunkáját a bukovinai székelyek között.⁹⁸ A januári előkészítő út után augusztusban mintegy negyven hengernyi felvételt készített – ismét Brăiloiu pártfogásának hála – a Román Zeneszerzők Szövetségének gépével és hengereire. 1934 nyarán Moldvába utazott, ahol Lükő útmutatása alapján nagyrészt sikerült az ő elpusztult felvételeit megismételnie.⁹⁹ 1936 januárjában igazolást kapott arról, hogy a múzeumban tudományos munkát végez: gyűjtéseinek feldolgozását.¹⁰⁰ Később Tiszacsegén (Hajdú), Törökkoppányban (Somogy) és Rimócon (Nógrád) végzett hanglemezfelvétel-előkészítő gyűjtéseket. A Néprajzi Múzeumban 144 hengernyi felvétele van leltárban.¹⁰¹

Domokos Pál Péter, aki első moldvai útján csak helyszíni dallamlejegyzéseket készített, 1932 júliusában fonográffal tért vissza Moldvába. E gyűjtőútról 10 hengert őriz a Néprajzi Múzeum, amelyeket Bartók lejegyzett, és ezek a lejegyzések nyomtatásban is megjelentek.¹⁰²

Vargyas Lajos 1932-ben, bölcsészhallgatóként vette fel a kapcsolatot Lajthával, és bár gyakornoki viszonyba nem került a múzeummal, éveken keresztül járt hozzá. Találkozásaikra így emlékezik vissza:

Tizennyolc éves voltam, amikor először találkoztam Lajthával. Kodály küldött hozzá, akinek egyetemi folklórgyakorlatán mint elsőéves bemutattam kis népdalgyűjtésemet, amit cserkészátalozás közben jegyeztem föl egy sárközi faluban. Kodály biztatott, hogy mutassam meg Lajthának is a Néprajzi Múzeumban, s járjak ki hozzá, ismerkedjem meg a fonográfgyűjteménnyel. [...] Ettől kezdve kijárogattam hozzá „lejegyzéseimnél” asszisztálni. Más és több volt az, mint egyszerű lejegyzés: valamiféle zenei „kottél” volt. Egy-egy fonografált dallam hallgatása, lekottázása közben

⁹³ Tánczos, „Lükő Gábor bukaresti kapcsolatai”.

⁹⁴ Lükő Gábor, *A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1936.

⁹⁵ Bartucz Lajos igazgató által kiállított „Hivatalos igazolvány”, 1936. 11. 25. NMI 11/1936.

⁹⁶ Olsvai Imre, „Lükő Gábor romániai népzenei gyűjtése 1931–1934 között”, in *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*, szerk. Pozsgai Péter (Budapest: Táton, 1999), 143.

⁹⁷ Vajda Mária, „Lükő Gábor az »Ígéret városában«: Debreceni évek (1937–1950)”, in *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*, szerk. Pozsgai Péter (Budapest: Táton, 1999), 811–854.

⁹⁸ Balla Péter, „Népzenei gyűjtés a bukovinai falvakban,” *Ethnographia* 46 (1935), 126–141.

⁹⁹ Pálóczy Krisztina – Pávai István, „A népdaloktól a genfi zsolnárokig. Balla Péter népzenei és egyházzenei munkássága”, *Néprajzi Értesítő* 96 (2014), 100.

¹⁰⁰ Madarassy László igazgató a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságnak, 1936. 01. 16. NMI 3/1936.

¹⁰¹ NM MH 2644–2683, 2976–3003, 3227–3278, 4477, 4509–4531.

¹⁰² NM MH 2709–2718. Domokos Pál Péter, *Mert akkor az idő napkeletre fordul. Ötven csángómagyar népdal* (Kolozsvár: a szerző kiadása, 1940).

ugyanis szó került mindenféléről: először magáról az illető népdalról, azután a magyar népdal különböző problémáiról, majd a magas zenéről, néprajzról s még ezerféle dologról. Élvezetes társalgó, félelmetes vitatkozó volt. Fiatal sablonálláspontjaimat könnyörtelen érveléssel zúzta szét. [...] Később, a háború előtt és alatt beszélgetéseink egyre inkább a politika köré fonódtak. Szenvedélyes náciellenesek lévén, volt témánk bőven az események meg- és elítélésében, országunk sorsának várható alakulásában.¹⁰³

Szentjóni (eredetileg Punek) Miklós 1930–31-ben rendszeresen járt Kodály bölcsészkar szemináriumára.¹⁰⁴ 1936-ban múzeumi gyakornokként vették fel a Magyar Néprajzi Társaság tagjainak sorába.¹⁰⁵ Egy 1937-es jelentés szerint „próbaszolgálata” véget ért,¹⁰⁶ 1939-ben azonban újra a múzeum megbízásából gyűjtött Hont megyében.¹⁰⁷ A népzenei gyűjteményben 43 hengernyi felvétele található meg.¹⁰⁸ Az 1943-ban megjelent első Kodály-émlékkönyvben a magyar népdalok szövegének és dallamának kapcsolatáról publikált;¹⁰⁹ előzőleg a Néprajzi Társaságban adott elő ugyanezzel a címmel 1937-ben.

Egy idősebb múzeumi munkatárs, Seemayer Vilmos (1879–1940) geológusként, majd a népi építészet kutatójaként jutott el a népzene kutatásig. 1928–1931 között Borsod megyében gyűjtött.¹¹⁰ Fonográfos gyűjtéseit 1933-ban kezdte meg; 1935-ben Zalában, Somogyban és Tolnában jelentős anyagot vett fel.¹¹¹ 1937-ig volt a múzeum „tiszteletdíjas” munkatársa.

A múzeum akadozó gyűjtőmunkáját külső intézmények is támogatták. A Magyar Tudományos Akadémián 1929-ben megalakult Kodály Zoltán részvételével az Etnográfiai és Folklorisztikai Bizottság, későbbi nevén Néptudományi Bizottság, amelynek egyik célja a népzenei gyűjtés folytatásának támogatása volt; így anyagi és szakmai segítséget nyújtottak többek között Veress Sándor, Pongrácz Zoltán, Lükő Gábor, Balla Péter és Domokos Pál Péter munkájához.¹¹² Seemayer hengereinek nagy része Bartók 1935 májusában írott jelentése szerint a Magyar Tudományos Akadémiára került, illetve annak tulajdonát képezte; a hengervásárlást nyilván az Akadémia finanszírozta. 1932 és 1935 között készült, mintegy 1200 dallamnyi helyszíni lejegyzése

¹⁰³ Vargyas Lajos, „Lajtha László emlékezete”, in *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984), 390–392.

¹⁰⁴ Gergely János, [cím nélkül], in *Így láttuk Kodályt. Nyolcvannyolc emlékezés* (4., javított, bővített kiadás), szerk. Bónis Ferenc (Budapest: Balassi Kiadó, Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum, 2017), 223.

¹⁰⁵ [N.N.], „Tagfelvétel az 1936. évben (folytatás)”, *Ethnographia* 47/4 (1936. december), 334.

¹⁰⁶ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1937. évi állapotáról”, *Néprajzi Értésítő* 29/4 (1937. december), 494.

¹⁰⁷ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1939. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értésítő* 30/1–2 (1940): 221.

¹⁰⁸ NM MH 3061–3100, 4493–4495, 4536. Az adatok származási helye: Mogyoród (Pest), Mikófalva (Heves), Noszvaj, Mezőkövesd, Cserépváralfa (Borsod), Karcsa, Makkoshotyka, Alsóberecki (Zemplén), Kovácsvágás (Abaúj-Torna), Hosszúhetény (Baranya), Karád (Somogy), Ipolykér, Ipolyvárbó (Nógrád).

¹⁰⁹ Szentjóni Miklós, „Szöveg és dallam kapcsolata a magyar népdalban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 329–336.

¹¹⁰ Seemayer Vilmos, „Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében”, *Ethnographia* 44 (1933), 44–57.

¹¹¹ Seemayer Vilmos, „Énekes népszokások Somogy és Zala vármegyéből”, *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 40–49.

¹¹² Szalay Olga, „Kodály Zoltán és a Magyar Tudományos Akadémia”, *Magyar Tudomány* 168/5 (2007), 619–620; Domokos Pál Péter, *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának* (Budapest: Vita Kiadó, Művelődéskutató Intézet, 1988; Életutak 1), 23.

szintén az Akadémián volt ekkor, míg a múzeumban csak 855 dallam.¹¹³ A népzene gyűjtés új eredményei a Néprajzi Társaság közgyűlésein, nyilvános előadásain is megjelentek.¹¹⁴

A hosszabb-rövidebb ideig a múzeum kötelékében kutató gyakornokok mellett Lajtha alkalmi bedolgozókat, vagy esetenként olyan gyűjtőket is támogatott, akik nem a múzeumi gyűjtemény számára készítették felvételeiket. Kodály tanítványa, a zeneszerzés és német szakos Kramer Imre (később Keszi Imre) 1932 januárjában kapott kölcsön fonográfot a múzeumtól, amellyel a magyarországi németek körében végzett népzenei kutatásokat.¹¹⁵ Ambiciózus tanulmányát a következő évben publikálta; a felvételek és a publikálatlan lejegyzések sorsa ismeretlen.

Farkas Ferenc, a fiatal zeneszerző 1934 márciusában Ferenc József művészeti díjából indult első népdalgyűjtő útjára Somogyba. Mivel Lajtha ekkor épp külföldön volt, nem tudott tőle fonográfot kérni, így először csak helyszíni lejegyzéseket készíthetett. A szakmai konzultációra is csak utólag került sor. Farkas visszaemlékezése jól érzékelteti, hogyan ösztönözte Lajtha a fiatalokat, hogy komolyan vegyék a kutatómunkát:

Két hét múltán felhoztam az anyagot a már hazaérkezett Lajtha Lászlónak a Néprajzi Múzeumba, avval a tervvel, hogy most már fonográfot is kérek és visszautazom. Nem adott. Átnézte gyűjteményemet, amely könnyűnek találtatott. Tanácsolta, hogy előbb járjak be a múzeumba, foglalkozzam ennek a vidéknek már eddig összegyűjtött népdalanyagával, próbálkozzam meg a fonográfhengerről való lejegyzéssel: egyszóval tanuljam meg a gyűjtés mesterségét.

Több mint két héten keresztül nap mint nap bejártam a múzeumba. Hogy ennek nagy haszna volt, az bizonyos. Következő utamról ugyanonnan sokkal érdekesebb és gazdagabb anyaggal tértem vissza, és a dalokat most már viaszhengerre rögzítettem.¹¹⁶

Kiss Géza kákicsi református lelkész *Ormányság* című klasszikus néprajzi-szociográfiai művében számos táncdallamot, énekes gyermekjátékot és szokásdallamot, függelékként pedig 63 dalt közöl, valamint jellemzi falujának népköltészetét és hangszerhasználatát.¹¹⁷ Az első helyszíni lejegyzéseket Kiss maga készítette 1926-ban és 1930-ban; Lajtha 1930 novemberében járt Kákicson és vette fonográfra a dalokat.¹¹⁸ Később – talán 1937-ben – Veress Sándor, Farkas Ferenc, Ortutay Gyula és Vaszy Viktor járt rövid gyűjtőúton a faluban,¹¹⁹ erre utal a függelék rövid bevezetése:

¹¹³ Gergely Pál (közr.), „Bartók Béla két kiadatlan szakvéleménye”, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 23 (1966), 273–274.

¹¹⁴ Riskó Kata, „Elágazó utakon. A magyar népzene kutatás 1930 és 1945 között”, in *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből (1920–1966)*, szerk. Dalos Anna és Ozsvárt Viktória (Budapest: Rózsavölgyi, 2020), 253.

¹¹⁵ „Térítvény” Lajtha kézírásával, 1932. január 7. NM EA MHI 226/1932. Kramer Imre, *A magyarországi német népdal* (Budapest: Pfeifer, 1933; Német Philológiai Dolgozatok 58).

¹¹⁶ Farkas Ferenc, „Somogy köszöntése (1973)”, in *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*, közr. Gombos László (Budapest: Püski, 2004), 123–124. Farkas ugyanitt azt írja, hogy hengerei a háború alatt elvesztek. Valójában a NM MH 4478–4482 hengerek az ő felvételeit tartalmazzák, Lábod, Szabás és Kiskorpad helységekből.

¹¹⁷ Kiss Géza, *Ormányság* (Budapest: Sylvester, 1937), 163–196, 389–425, 197–236.

¹¹⁸ Achs Károlyné, „Kiss Géza 1891–1947”, *Ethnographia* 93/4 (1982. december), 602. Vö. Lajtha, „Az 1930. évi népzenei gyűjtések”, 70–73. Lajtha kákicsi felvételei: NM MH 2423–2432.

¹¹⁹ Farkas, „Somogy köszöntése”, 125.

A következő lapokon néhány dalt mutatok be. Egy marék virág a nagyobb gyűjteményből. A dallam-kiválasztás és pontos leírás munkáját Farkas Ferenc és Veress Sándor végezte részben fonográfhen-ger nyomán.¹²⁰

Nem véletlen, hogy a négy utóbb említett gyűjtőakció éppen a Dél-Dunántúl megismerését célozta, hiszen 1918 előtt viszonylag kevés adat gyűlt össze erről a népzenei szempontból is ígéretes tájról, Lajtha viszont már az 1920-as évek elején nagy lendülettel kezdte meg itt a gyűjtést. Kiss Géza nagyhatású könyve a köztudat számára is ismertté tette Baranyát és magyar falvainak nyomasztó társadalmi körtünetét, az egykézést.

Erdély 1918 és 1940 között sem szorult ki teljesen a Lajtha-műhely horizontjából. Bereczky Sándor, a kolozsvári református teológia hallgatója 1938-ban több hónapig dolgozott Lajtha mellett Budapesten. December 30-án Bukarestbe indulva, újabb több hónapos tanulmányutat és gyűjtést tervezve ajánlólevelet kért Brăiloiuhoz, amelyet Lajtha január 3-án meg is írt.¹²¹ Februárban Bartucz Lajostól, a Néprajzi Múzeum igazgatójától kért tizenöt fonográfhengert erdélyi magyar népdalgyűjtése számára, s felajánlotta, hogy a készítendő felvételeket a múzeum rendelkezésére bocsátja. Az igazgató megbízásából Lajtha válaszolt, szűkszavúan megígérve a további támogatást.¹²²

Bereczky ekkor már évek óta publikált a kolozsvári Református Teológia Ifjúsági Keresztény Egyesületének folyóiratában, az *Ifjú Erdélyben*, amely az elsők között képviselte a határokon túl a népi ihletésű új magyar zene ügyét. A közös népdaléneklés élményéből, szinte közösségi alkotásként született meg ebben a körben *A mi dalaink* című kottás népdalkiadvány első kiadása 1936 nyarán. Bereczky valószínűleg éppen 1938 végén dolgozott *A mi dalaink* harmadik kiadásának szerkesztésén, amely az első kettőénél jóval komolyabb szakmai színvonalra emelte a nagy sikerű kiadványt. Szabó T. Attila ismertetéséből tudjuk, hogy Bereczky Kodállal és Lajthával is átnézte az anyagot.¹²³

A Lajtha-műhely tevékenységét áttekintve tehát elmondhatjuk, hogy korszakunkban egyre többen kapcsolódtak be a népzene-kutatói munkába, sőt megindult a tudományág professzionalizálódása, azonban valódi népzene-tudományi tanulmányok még mindig viszonylag csekély számban jelentek meg.¹²⁴

¹²⁰ Kiss, *Ormányság*, 389. Veress kákcisi felvételei: NM MH 2903–2923.

¹²¹ Lajtha levele Brăiloiuhoz, 1939. január 3., NM NGYI 1938 A 06: „Herr Alexander Bereczky ist ein kalvinischer Theologe, der sich auch mit Folklore befasst. Er hat ein paar Monate hindurch hier mit mir gearbeitet und ich glaube, dass er die genügende Intelligenz u[nd] auch das nötige Interesse hat, um Folklorist zu werden. Da er rumänischer Staatsbürger ist und in Siebenbürgen lebt, will er auch weiter dort folkloristisch tätig sein. Ich habe ihm deshalb empfohlen, unbedingt bei Ihnen sich zu melden, nicht nur um die weiteren Ratschläge und Weisungen zu bekommen, sondern auch um sich zu Ihrem Arbeitsplan zu koordinieren. / Da ich denke dass Sie einen Folkloristen noch gebrauchen können, möchte ich Ihnen empfehlen, dem Genannten eine Phonographmaschine mit einigen Walzen zu leihen, damit er praktisch zu sammeln anfängt, und ich bitte Sie, geben Sie ihm all diese Fragebögen, Anleitungen, usw. mit welchen Sie Ihre Schüler zu versehen pflegen.”

¹²² „Bereczky Sándor erdélyi népzene-gyűjtési ügye”, NMI 30/1939.

¹²³ [Bereczky Sándor] (szerk.), *A mi dalaink*, 3. kiadás (Kolozsvár: Ifjú Erdély, 1939; László Ferenc, „Az ő dalaik»? Adalékok és értelmezések egy korszakos könyv élettörténetéhez”, in *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*, szerk. László Ferenc (Bukarest: Kriterion, 1984), 132–165.

¹²⁴ Riskó, „Elágazó utakon”, 246–248.

1.4. Népzene kutatás és folklorizmus találkozásai (1931–1944)

A magyar néprajztudomány 1930-as évekbeli szerepváltása összefügg azzal, hogy maga a népi kultúra is újfajta szerepeket kapott nemcsak a kultúrpolitikában, hanem a turizmusban, a populáris kultúrában, tehát általában a magyar köztudatban is. Miután a századfordulón a „népművészet” fogalmának jegyében a tárgyalás és -díszítés egyes helyi hagyományai találtak utat nemzeti, nemzetközi szintű művészeti, ipari és kereskedelmi folyamatokba,¹²⁵ korszakunk új folklórmozgalmai a népi kultúra performatív oldalát tárták a főváros, a nemzet és a külföld nagyközönsége elé. Ezek közül messze a legjelentősebb a Gyöngyösbokréta elnevezésű mozgalom volt, melynek keretében falusi csoportok vitték színre táncaikat, dalaikat, szokásaikat, viseletüket elsősorban az augusztus 20. környéki budapesti ünnepségek alkalmával, népes közönség előtt és nagy hírverés közepette. Ezek a rendezvények a népzene kutatók számára is jó alkalmat adtak a gyűjtésre, így a magyar népzene kutatástörténetének is számolnia kell velük.

A Gyöngyösbokréta és a hozzá hasonló mozgalmak a folklorizmus jellegzetes példái. A folklorizmust leginkább olyan kommunikációs folyamatként foghatjuk fel, amely a népi kultúra valamely elemét az eredetitől eltérő, idegen környezetbe juttatja, s amely általában önmagán túlmutató társadalmi, politikai, esztétikai jelentőséggel bír.¹²⁶ Ezzel az adott elem kikerül a népi kultúra egészének rendszeréből; megszakadnak azok a kapcsolatok, amelyek azt a rendszer többi eleméhez fűzték és ezzel megjelenési formáit is meghatározták. Az új rendszer részeként immár annak elemeivel épít ki meghatározó kapcsolatokat, s ez az új kontextus szükségképpen új jelentéstulajdonítási gyakorlatokat is magába foglal. Tehát a folklórelem új környezetében egészen más funkciókat és jelentéseket hordoz, mint az eredetiben, s ennek megfelelően olykor formailag is módosul.¹²⁷

Amikor a népzene gyűjtők új nemzedéke akarva vagy akaratlanul szakmai kapcsolatba került a folklórmozgalmal, első ízben merült fel az a forráskritikai kérdés, hogy a gyűjtött adat mennyiben tanúskodik magáról a folklorizmusról és mennyiben az annak alapjául kijelölt folklórjelenségekről. A kérdés már a fiatal Vargyas kutatói pályájának legelején, 1932-ben, Lajthával való első találkozásakor is megkerülhetetlennek bizonyult:

Népművészetéről híres táj legnevezetesebb faluja volt a „lelőhely”, s az akkor népszerű nyári folklórbemutatón, a „Gyöngyösbokrétán” is szerepelt egy színes csoporttal. Az öreg néni, akitől többek közt dalokat jegyeztem fel, a csoport egyik fő forrása, „betanítója” volt. Egyszer csak Lajtha dühösen fölkiáltott, és hevesen szidni kezdte a Gyöngyösbokréta „disznóságait”: a papíron, amit kezében tartott, „gyűjteményem” leghitványabb darabja volt, a német *O Tannenbaum* karácsonyi ének motívumaiból akkoriban elterjedt, slágerszerű münépdal. „És ezt adják le a rádióban mint magyar népdalt!” – mérgelődött.¹²⁸

¹²⁵ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 114–118.

¹²⁶ Fejős Zoltán, „A kultúraörzés és folklorizmus”, in *A folklorizmus fogalma és jelenségei. Előadások II*, szerk. Verebélyi Kincső (Kecskemét, 1981; Folklór–Társadalom–Művészet 9), 14.

¹²⁷ Bíró Zoltán, „Egy új szempont esélyei”, in *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*, szerk. Bíró Zoltán, Gagy József és Péntek János (Bukarest: Kriterion, 1987), 32.

¹²⁸ Vargyas, „Lajtha László emlékezete”, 390.

A Gyöngyösbokréta-mozgalom szervezője, Paulini Béla író, újságíró, illusztrátor (1881–1945) 1926-ban Kodállal együttműködve írta meg a *Háry János* librettóját, majd 1929-ben egy műkedvelő parasztsocporttal színre vitte a daljátékot.¹²⁹ Györfly István ekkor azt tanácsolta neki, hogy a paraszttal inkább saját hagyományait volna érdemes előadni, és múzeumi kollégái, elsősorban Gönyey Sándor segítségével rögtön el is látta megfelelő falusi összeköttetésekkel.¹³⁰

Már az első, 1931 augusztusában tartott bemutató is nagy közönségsikert aratott, a főváros pedig a válságos években elsősorban a turizmus és a valutaforgalom fellendítése érdekében támogatta. Ugyanakkor sok néprajzos, Lajtha és Kodály támogatását is megnyerte az ügy, többek között Gönyey és Volly István éveken keresztül aktívan segítette a mozgalmat. Paulini azonban a saját kezébe vette a mozgalom szervezését és ideológiai megtámogatását, a műsor összeállítását pedig természetesen nem néprajzi, hanem csupán színpadi szempontok szerint végezte. Az 1934-ben létrejött Országos Magyar Bokréta Szövetség jól szervezett, államilag támogatott országos mozgalom lett, és a néphagyomány színpadi bemutatására monopolhelyzetet harcolt ki magának. A csoportokat jellemzően önként vállalkozó falusi értelmiségiek vezették és tanították be saját elképzeléseik alapján. A résztvevő falusiak polgárosodó igényeik kielégítését találták meg benne: utazhattak, várost nézhettek, kapcsolódhattak a munka világából, elismerést és napidíjat kaptak.¹³¹ A főváros legnagyobb nézőtere előtt, a Városi Színházban (ma: Erkel Színház) léptek fel, és részt vettek a nemzeti ünnepet kísérő felvonulásokon, körmeneteken. Paulini maga szerkesztette a mozgalom orgánumait *Bokrétások Lapja* (1934–1939) és *A Hagyomány Szava* (1940–1944) címmel, de az országos sajtóban, magazinokban, filmhíradókban is nagy médiajelenléttel bírt az ügy. A határon túli magyarság körében is érezhető volt hatása: az 1935. szeptember 1-jén Léván, a Szlovéniai Magyar Kultúregyesület által szervezett „gyöngyösbokréta-ünnepélyt” a csehszlovákiai magyarság addigi legnagyobb rendezvényeként ünnepelte a sajtó.¹³²

A Gyöngyösbokréta a parasztság minden eddigénél nagyobb tömegeit aktivizálta az országos kulturális életben, miközben a városi közönségnek csupán fogyasztói szerepet szánt. Ez alapvető ellentétben állt Györfly és a vezető népzene kutatók eszméivel, akik a népi kultúra beemelését a nemzeti kultúrába mindig a polgárság, az értelmiség aktív szerepvállalásán keresztül képzelték el.¹³³ Ahogy Lajtha fogalmazott 1932-ben: „A magyar népzene megmentésének egyetlen módja az, hogy a művelt magyar osztály ne csak előadásokban szeresse a magyar népdalt [...],

¹²⁹ A legfontosabb publikációk a mozgalom történetéről: Pálfi Csaba, „A Gyöngyösbokréta története”, in *Táncstudományi tanulmányok 1969–1970*, szerk. Dienes Gedeon és Maácz László (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970), 115–161; Dóka Krisztina – Molnár Péter (szerk.), „A Gyöngyösbokréta. Írások és dokumentumok a mozgalom történetéből”, in *Folkszemle* [2011], <https://folkradio.hu/folkszemle/cikk/28/a-gyongyos-bokreta>, utolsó megtekintés: 2024. 04. 27.

¹³⁰ Györfly, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*, 80–83; Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 118–120, 134–135.

¹³¹ Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 128–129.

¹³² [N.N.], „Minden várakozást felülmutat a szlovéniai Gyöngyösbokréta lévai sikere”, *Prágai Magyar Hírlap* 14/201 (1935. szeptember 3.), 2.

¹³³ Pávai István, „Bartók, Kodály és Lajtha folklorizmus szemlélete”, in *Zenei művelődésünk a változó régióban. A VII. Hungarológiai Kongresszus Zene tudományi Szekciójának előadásai*, szerk. Angi István és Csákány Csilla (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013), 153–165.

hanem maga is magyar népdalt énekeljen”¹³⁴ – vagy ahogy Györffy 1938 körül: „csak úgy menthetünk meg minden népi értéket, ha a középosztály átveszi, átéli s felülről adja le a népnek”.¹³⁵ Ahogy a létszám felduzzadásával a színvonal is esett, a sajtóban a kezdeti lelkesedés után megszólaltak a kritikus hangok, többek között a falukutatók köréből.¹³⁶ Az 1936-os bemutató után a kultuszminisztérium a Néprajzi Társaság felügyelete alá helyezte a mozgalmat, de az ellenőrzés gyakorlatilag nem valósult meg. 1937–1938-ban ugyan kiküldtek néhány néprajzost helyszíni „hitelesítésre” az Országos Idegenforgalmi Hivatal támogatásával, de a gépezet bejáratott működésén már nem tudtak változtatni. Gönyey az 1938-as bemutatót értékelve meg is jegyezte: „Sajnos, több ízben tett jóakarató bírálataink még mindig nem érték el céljukat s így a hibákért a felelősséget magunkról, mint a Gyöngyösbokréta hivatásos ellenőrzoiről, kénytelenek vagyunk elhárítani.”¹³⁷

Különösen élesen merült fel a zene, elsősorban a tánc kísérő zene hitelességének kérdése, hiszen arra a szervezők nem is igen törekedtek: egy városi cigányzenekart szerződtettek valamennyi fellépő együttes kíséretére. Kodály 1940 körül így vélekedett:

Ki látott cigányt kótából muzsikálni? Bizonyára senki. Én is csak egyszer. A Gyöngyösbokréta előadásain. Mert ott valóban a nép dalait kellett kísérni. Azokat pedig a cigány nem ismerte. Hát kénytelen volt megismerni, s úgy-ahogy elkísérni. Innen van, hogy a *Gyöngyösbokréta* zenei része a leggyengébb. Mert a Pesti cigány tapogatózik, lélektelenül, meggyőződés nélkül játssza a neki szokatlan, ismeretlen dallamokat.¹³⁸

A későbbi években még inkább eltávolodott a mozgalom és a Néprajzi Múzeum szellemisége, és a szelíd dorgálás helyét átvette a nyílt ellenségeskedés. Az 1942-es bemutató után Domanovszky György igazgató így válaszolt Szinyei Merse Jenő kultuszminiszternek a Gyöngyösbokrétával kapcsolatos kérdésére:

A Bokréta Szövetség munkássága körül, amióta az megalakult a néprajzos szakemberek között igen élénk vita folyik. Egyesek szerint – és ezek alkotják a kisebbséget – működése említésre méltó eredményeket ért el, néphagyományaink megmentése és konzerválása terén egyedülálló szerv, tehát olyan mozgalom, melyet minden áldozat árán támogatni kell. Mások szerint viszont éppen az ellenkezője áll. A Gyöngyösbokréta népünk hagyományait meghamisítja, elferdíti, tehát olyan irányban működik, aminek minden eszközzel gátat kell vetni.

Magam eleinte a kisebbséghez tartoztam. [...] Ha előzőleg az volt a benyomásom, hogy a Gyöngyösbokréta fejlődésképes, helyes irányba halad, ma teljes meggyőződéssel éppen az ellenkezőjét kell vallanom. Nem néphagyománymentő, hanem igenis kimondottan néphagyomány meghamisító. A szereplő magyar bokkréták nem sajátjukat adják, hanem a közönség kíváncsiságát figyelembe véve olyant, aminőt a szakember a lehető legnagyobb mértékben elítélni kénytelen. [...] Összegezve az elmondottakat, minden komolyan képzett szakember ellenzi a Gyöngyösbokréta mai irányú működését. [...]

¹³⁴ Lajtha László, A népzenéről. Nyugat-konferencia”, *Nyugat* 26/1 (1933. január 1.), 22.

¹³⁵ Györffy, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*, 32.

¹³⁶ Andor Anna Klára, „A Gyöngyösbokréta és az örökségvédelem. Egy két világháború közötti kulturális mozgalom örökségvédelmi elvei és hatása”, in *Atelier 30. Műhelytanulmányok*, szerk. Lászlófi Viola, Mravik Patrik Tamás, Oláh Gábor, Sidó Anna (Budapest: Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék, 2020), 217–219.

¹³⁷ Gönyey Sándor, „Az 1938-iki Gyöngyösbokrétáról”, *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 429. A mozgalom hitelességével kapcsolatos vitákról bővebben ld. Andor, „A Gyöngyösbokréta és az örökségvédelem”, 209–230.

¹³⁸ Kodály Zoltán, *Közélet, vallomások, zeneélet*, szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989), 319.

Legyen szabad még egy lényeges pontra rámutatnom. A Gyöngyösbokréta a mát szolgálja, míg a Néprajzi Tár a jövő számára is dolgozik, feladatai tehát nagyobbak. Mégis az előbbi lényegesen nagyobb anyagi támogatásban részesül. A Néprajzi Tár költségvetésileg biztosított évi dotációja 6000,- pengő. Ebben a Néprajzi Múzeum Értesítőjének kiadási költségei is bennfoglaltatnak. Ezzel szemben tudomásom szerint a Gyöngyösbokréta évi 22.000,- pengő támogatás kap csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól.¹³⁹

A Gyöngyösbokrétának tizenöt év alatt mintegy száz községből 3500–4000 résztvevője volt.¹⁴⁰ Róluk számos fénykép, fonográf felvétel és mozgókép készült.¹⁴¹ A magyar néptánc kutatásának kezdeti törekvései szorosan összefonódtak a mozgalommal, és annak kontextusa a kutatók szemléletét is messzemenően meghatározta.¹⁴² Gönyey Sándor már 1927-ben megkezdte a néptáncok filmezését. Őt követte 1932-ben az amerikai Elizabeth Charlotte Rearick, aki korszerű Keystone 16 mm-es kamerával készített tánc- és szokásfelvételeket elsősorban Észak-Magyarországon. Munkája végeztével kameráját Gönyey megvásárolta, megvetve a rendszeres néprajzi filmezés alapját a múzeumban.¹⁴³ Tánckutató munkájához csatlakozott Lajtha László is.¹⁴⁴ Molnár István, az avantgárdtól a magyar néptánc felé forduló táncművész és koreográfus is elsősorban bokrétás táncosokat vett filmre.¹⁴⁵ A háború után kibontakozó rendszeres magyar néptánc kutatás is sokat köszönhet annak, hogy a mozgalmi múlt a résztvevő falvakban meghosszabbította a tánc-hagyomány életét, de rajta is hagyta nyomát. Így a táncfolklorisztikában régóta napirenden van a Gyöngyösbokrétával kapcsolatos adatok kritikai vizsgálata, a népzene kutatás szempontjából azonban hasonló áttekintés még nem készült.

1.5. A néprajzi hanglemezfelvevételek (1936–1944)

A kor magyar népzene kutatásának központi vállalkozása a Magyar Rádió költségén, Ortutay Gyula vezetésével készülő néprajzi hanglemezek sorozata volt. Bár itt elsősorban a zenei adatok fontosak, a sorozat népmese-felvevételeket is tartalmaz, és a munkatársak a zenés korongokra is következetesen „néprajzi hanglemezként” hivatkoztak. A kiadó Patria cég nevén inkább csak a háború után kezdték emlegetni őket, amikor már feledésbe merült, hogy a Patria mindenféle más lemezeket is forgalmazott. Az akcióval a magyar népzene kutatás korábban elérhetetlen technikai és anyagi lehetőséget kapott, és a kereskedelembe kapható lemezek révén a társadalom előtt is látványosan megmutatkozhatott; ezzel a Lajtha-műhely szellemi potenciálja kiteljesedni látszott. A stúdiófelvételek 1950-től folytatódtak Lajtha vezetésével, és az ezredforduló után megjelenő

¹³⁹ Domanovszky levele Szinyei Merse Jenő kultuszminiszternek, 1942. október 15. NMI 52/1942.

¹⁴⁰ Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 145.

¹⁴¹ Pl. 1937-ben Szentjóni Miklós 18 hengernyi felvételt készített bokrétásokról, ld. Bartucz, „Jelentés 1937”, 497.

¹⁴² Dóka Krisztina, *A magyar táncfolklor átalakulása (1896–1945)*, PhD értekezés (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2011), 56–57.

¹⁴³ K. Kovács László. „Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn / Néprajzi filmezések Magyarországon”. *Néprajzi Értesítő* 38 (1956), 314. Elizabeth C. Rearick, *Dances of the Hungarians* (New York: Teachers' College, Columbia University, 1939). Gönyey táncfelvételeinek listáját lásd: Tari János, „Film- és videógyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: NM, 2000), 806–809.

¹⁴⁴ Lajtha–Gönyey, „Tánc”.

¹⁴⁵ Molnár István, *Magyar tánc-hagyományok* (Budapest: Magyar Élet, 1947).

digitális összkiadások ezt az anyagot is tartalmazzák.¹⁴⁶ Ugyanakkor a háború utáni szériát a háború előttitől nemcsak a hatéves szünet választja el: az új felvételek már mikrobarázdás, illetve magnetofon-technológiával, és csupán tudományos célokra, nyilvános közreadás nélkül készültek.¹⁴⁷

A gramofon, amely viaszhenger helyett viasszal bevont forgó fémlapra rögzíti a hangot, a német származású amerikai Emile Berliner találta fel 1896-ban, a következő évben pedig kikísérletezte a sellaklemez anyagát. Ezzel a technológiával a fonográfnál sokkal jobb minőségű, tartósabb, és könnyen sokszorosítható hangfelvételeket lehetett készíteni, öt-hat perces lemezoldalak erejéig. Népzenei felvételekre a bécsi archívum használta először 1901-ben. Később a hanglemezgyártó cégek, mint az *Odeon*, a *His Master's Voice*, a *Columbia* és a *Pathé*, pusztán üzleti alapon számos „egzotikus” zenei felvételt is készítettek és forgalmaztak.¹⁴⁸ A Néprajzi Múzeum 1913-ban tett szert egy hanglemezfelvevő berendezésre. 1914. március 18-án Bartók Béla Budapestre hozott Hunyad megyei román énekesek és hangszerjátékosok közreműködésével tartott előadást, és ezzel egyidejűleg a múzeum felvevőgépével 13 lemezen mintegy 30 dallamot rögzített.¹⁴⁹ Azonban a folytatás még évtizedekig késett.

Bartók 1934 februárjában bukaresti útján tapasztalta, hogy a Brăiloiu vezette, frissen létrehozott román kutatóintézet (Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români) a felvételek mennyiségében és technikai minőségében máris felülmúlja a magyar eredményeket. A következő évben beadványt fogalmazott a miniszterelnökhöz címezve:

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában jelenleg valamivel kevesebb, mint 2000 magyar fonográf-henger-felvétel van; ezzel szemben pl. az oláhoknak, akiknek 1925-ig alig néhány felvételük volt, és akik a gyűjtés mesterségbeli részét tulajdonképpen tőlünk tanulták, jelenleg már kb. 8000 fonográf-hengert kitevő gyűjteményük van Bukarestben. Sőt az ottani „Román zeneszerzők egyesülete” még ezzel sem elégedett meg: 1934 óta nagy és egyre bővülő gramofonlemez-gyűjteményt létesített parasztszene-felvételekkel; nagysága már eddig is kb. 100 lemezre tehető. Nekünk viszont *egyetlen egy gramofonfelvételünk sincs* parasztszenével, paraszti előadásban.¹⁵⁰

Beadványában öt-hat évig évente 2000 pengőt tartott volna szükségesnek egy 10–12 lemezből álló népzenei sorozat elkészítéséhez. A következő év tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Bizottságához intézett javaslatában már csak 500 pengőt igényelt, ami a múzeum ugyanakkora hozzájárulásával már lehetővé tette a munka megkezdését.¹⁵¹ 1936 szeptemberében a Magyar Rádió stúdiójában négy lemezen 28 somogyi és tolnai dallamot rögzítettek Seemayer Vilmos helyszíni gyűjtőmunkája alapján. Az anyag a következő évben jelent meg kis

¹⁴⁶ Sebő Ferenc (szerk.), *Patria. Magyar népzenei gramofonfelvételek*, DVD-ROM (Budapest: Fonó Records, 2001); uő (szerk.), *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. A felvételek története és a kiadás dokumentumai*. CD-melléklettel (Budapest: HH, 2010); uő (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963. A teljes gyűjtemény dokumentációja és a lemez kísérelő mellékletek hasonmásai* (Budapest: HH, 2010).

¹⁴⁷ Rajeczky Benjamin, „A magyar népzenei hanglemezek”, *Ethnographia* 83/2–3 (1972), 372.

¹⁴⁸ Rajeczky, „A magyar népzenei hanglemezek”, 370–371.

¹⁴⁹ Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 840–841.

¹⁵⁰ Bartók Béla: „A magyar népzene megőrkítésének fontossága”, in BBÍ 4, 292. Kiemelés az eredetiben.

¹⁵¹ Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 841.

példányszámban, de gondosan szerkesztett kísérőfüzettel, amely tartalmazta a szerkesztő Bartha Dénes bevezetőjét, Bartók és Kodály dallam- és szöveglejegyzéseit, az adatközlők adatait és fényképeit, az egyes dallamokhoz fűzött jegyzeteket, valamint minden szöveg angol fordítását.¹⁵²

Ekkor azonban már zajlott a folytatás előkészítése, az Akadémia helyett más források bevonásával. Ortutay Gyula – 1935-től a Magyar Rádió irodalmi osztályának lektora – 1937 májusában megnyerte az ügynek Kozma Miklóst,¹⁵³ a Rádió és a Távírási Iroda elnökét. Évi 25–35 ezer pengőt „szavaztatott meg” az akcióra, ami hallatlanul nagy összeg volt, a Néprajzi Múzeum a tizedét sem tudta volna előteremteni.¹⁵⁴ A Magyar Nemzeti Bank, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, valamint a Gyáriparosok Szövetsége által felajánlott alap 1938 végéig volt hivatott fedezni a költségeket; a továbbiakban pedig a Rádióknak kellett az elkészült gramofonlemez eladásából származó bevételt visszaforgatnia.¹⁵⁵ Így a felvételsorozat a Néprajzi Múzeum és a Rádió közös akciójaként, az Ortutay által kidolgozott munkaterv szerint folytatódhatott,¹⁵⁶ amelyben a fiatal szövegfolklorista már népmesék és népszokások felvételét is előíranyozta:

az egyetemes etnológiai szemlélet előtt kissé szűkösnek bizonyultak a felvett *csak népzenei* keretek. Bár igaz, hogy parasztságunk szellemi kultúrájának legjava értékei közé tartoznak a népi dallamok, azonban az is igaz, hogy legalább azonos értékű, ha sokszor még nem bonyolultabb alkotásait is ismerjük népünknek, s ezek az alkotások éppen úgy megörökíthetők hanglemezekre, mint a dallamok. (Meg kell jegyeznünk, hogy majd mindenütt a világon elsősorban csak dallamok felvételére gondoltak eddig [...]) Így elsősorban a népmese gazdag és bonyolult területe, a dramatikus és játékszerű szokások s maga a nyelv! változatos nyelvjárásaival s tiszta formáival: nemzeti s nyelvi tudatunknak oly értékes kincsei. Tehát első lényeges lépésünk az kellett legyen, hogy a népzenei kerekettet kibővítettük és kutatásainkat a magyar paraszti kultúra tágasabb területeire is kiterjesztettük.¹⁵⁷

Ortutay feladata volt a népzenei szaktekintélyek támogatásának biztosítása is; Bartókkal folytatott első megbeszélésének történetét igen kifejező visszaemlékezésben írta meg.¹⁵⁸ 1938 végén, másfél éves munka után publikált cikkében már azt is megemlíti, hogy az előkészítő kutatómunkát a Néprajzi Múzeum fiatal kutatói, mint például Balla, Veress és Volly végzik, anyagukból pedig Bartók, Kodály, Lajtha és Bárdos Lajos válogatja ki a lemezre kerülő anyagot. A felvételek a Rádió technikai eszközeivel készültek, és a Kelen Péter Pál vezette Patria cég kiadásában kerültek forgalomba. Ortutay 1938 végéig (a népmese-lemezekkel együtt) 100 lemez, összesen pedig 500 lemez elkészítését tervezte, a legnagyobb európai néprajzi hanglemeztár rangját célozva meg. Megkezdte az együttműködést nyelvészekkel is, nemcsak a szövegek szakszerű lejegyzése, hanem kifejezetten nyelvjárás-szemponitú felvételek készítése érdekében is.¹⁵⁹ Tervében nagy

¹⁵² Bartha Dénes (szerk.), *Magyar népzenei gramofonfelvételek* (Budapest: Orsz. Magyar Történeti Múzeum, 1937). Faksimile kiadása: Sebő (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963*, 11–79.

¹⁵³ Vitéz leveldi Kozma Miklós (Nagyvárad, 1884 – Ungvár, 1941) 1922-től az MTI, 1925-től a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. elnöke, 1935–1937 között belügyminiszter, 1939-től a visszafoglalt Kárpátalja kormányzói biztosa.

¹⁵⁴ Ortutay Gyula, „Emléktörődék Bartók Béláról”, *Kortárs* 14/9 (1970. szeptember), 1355.

¹⁵⁵ Bartucz, „Jelentés 1937.”, 496–497; Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 842.

¹⁵⁶ Ortutay Gyula, „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”, *Magyar Szemle* 34. kötet (1938. november), 271, 275–276.

¹⁵⁷ Ortutay, „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”, 275.

¹⁵⁸ Ortutay, „Emléktörődék Bartók Béláról”, 1355–1356.

¹⁵⁹ Ortutay Gyula, „Néprajzi hanglemezek”, *Magyar Nyelv* 34/5–6 (1938. május–június), 171–172.

súlyt helyezett a metaadatok gondos gyűjtésére és közreadására, eleget téve a társadalmi kontextualizálás igényének:

a hanglemezek anyagát az előadó fényképével és részletes egyéni „szociográfiájával” együtt szándékunk több kötetben ki is adni, a hanglemezekkel együtt így alkotnák a magyar népköltési gyűjtésnek új, az eddigieknél hívebb korpuszát.¹⁶⁰

Mivel a kiadó számára fontosabb volt a mielőbbi publikáció, mint a szakmai szempontok, lejegyzések végül csak tizenkilenc lemez anyagáról készültek, és ezek sem a lemezekhez mellékelve, hanem különálló szórólapokra nyomtatva jelentek meg.¹⁶¹ Bartók ezzel mélyen elégedetlen volt, és egy év után ki is lépett az akcióból.

A „népzenei alap” lehetővé tette a fonográfus gyűjtés nagyobb arányú folytatását; e munkához az akkori gyakornokokon kívül számos korábbi bedolgozót hívtak vissza. Így míg 1936-ban mindössze tíz hengerrel gyarapodott a gyűjtemény, a következő évben – az elkészült tizennyolc hanglemezen kívül – már száztíz hengernyi helyszíni felvétel készült.¹⁶² Ortutay értékelése szerint „Lajtha volt a felvételek közvetlen vezetője s ő szervezte a gyűjtőutakat, ő irányította munkatársait”.¹⁶³ A felderítés nagy lendülete mellett is a stúdiómunka első szakasza inkább retrospektív jellegű volt, hiszen elsősorban Lajtha és gyakornokai korábbi (akár nyolc-kilenc évvel korábbi) gyűjtéseiből merített (Függelék A, jk. I–XII). Az 1937-es gyűjtések alapján csupán hét lemezoldalnyi felvétel készült (jk. II., VI., VII).

Már a hanglemezfelvételeket előkészítő megbeszélés során is nagy hangsúlyt kapott a határon túli magyarság anyagának bevonása az akcióba: „Elsősorban, ha erre csak egy mód is van, az elszakított területek anyagát kell felvételeznünk. Viszont ez sem kizárólag a mi elhatározásunktól függ. Diplomáciai úton aligha intézhető mindez el.”¹⁶⁴ A célkitűzés elsőként Bartók katonaszegedi felvételeivel valósult meg, amelyeket két Budapestre járó körösfői asszony énekéről készített 1937 decembere és 1938 májusa között (jk. IV). Az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus alkalmával Domokos Pál Péter romániai gyűjtőmunkáját is sikerült becsatornázni az akcióba: május 27–28-án a csíki Kászonimpérről és a moldvai Trunkról hozott énekeseivel készültek dal- és mesefelvételek.¹⁶⁵

Manga János ógyallai tanító 1934-ben kezdett fonográfal népzenei gyűjteni a csehszlovákiai magyarság körében.¹⁶⁶ 1937 októberében már személyes kapcsolatban és levelezésben állt

¹⁶⁰ Ortutay, „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”, 276.

¹⁶¹ Faksimile kiadásuk: Sebő (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963*, 82–199. Bartók szerepéről lásd Somfai László, „Magyar népzenei felvételek Bartók Béla lejegyzéseivel” [lemezkísérő tanulmány], in *Magyar népzenei felvételek Bartók Béla lejegyzéseivel*, közr. Somfai László, LPX 18058–60 hanglemezek (Budapest: Hungaroton, 1981).

¹⁶² Bartucz, „Jelentés 1937.”, 497–498.

¹⁶³ Ortutay, „Emléktöredék Bartók Béláról”, 1355.

¹⁶⁴ Jegyzőkönyv a néprajzi hanglemezfelvételeket megbeszélő tanácskozásról, jelen voltak: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Bartucz Lajos, Bartha Dénes és Ortutay Gyula; dátum nélkül. ZTI C-1740/2/1966. Faksimile: Sebő (szerk.), *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942*, 45–47.

¹⁶⁵ NM Gr 36, 44–48. Domokos Pál Péter, *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal* (Budapest: Szent István Társulat, 1981), 11–12.

¹⁶⁶ Manga János, „Ipolyvölgyi és csallóközi népdalok”, *Magyar Írás* 5/5 (1936. május), 83–88.

Bartókkal, aki megkezdte Manga felvételeinek lejegyzését, valamint Lajthával, aki új hengerekkel segítette.¹⁶⁷ A levelezésbe idővel Dincsér is bekapcsolódott a Bartók-lejegyzések másolójaként, de legalább egy lejegyzést ő maga is készített.¹⁶⁸ Már ekkor tárgyaltak helyszíni lemezfelvételekről, amelyeket a Néprajzi Múzeum finanszírozott volna.¹⁶⁹ 1938. július 21–22-én megvalósult a budapesti stúdiómunka Bartók társaságában: a zoborvidéki Menyhe anyagából tekintélyes mennyiségű felvétel, hét gramfonlemez készült (jk. XIII).¹⁷⁰

Dincsér 1937-től kezdve vélhetően jelen volt több gramfonfelvételnél. Az előkészítő te-repmunkába 1938 júniusában kapcsolódott be első Nógrád megyei gyűjtésével. Egy évvel később, 1939. június 12–13-án készült el az első gramfonfelvétel, amelynek anyagát maga készítette elő: a szentesi és fábiánsebestyéni, tekerő- és citeramuzsikát is tartalmazó sorozat. Ezzel lezárult a program első, retrospektív szakasza: a további stúdiófelvételek 1944-ig szinte kizárólag Dincsér és Lajtha friss gyűjtései alapján készültek. Dincsér gyakornoksága alatt már csak Manga csatlakozott az akcióhoz korábbi anyagával, valamint erre az időszakra esik a tizenkilenc éves Járdányi Pál első fonográfos gyűjtőútja, aki 1939. június 16–21-én Kodály útmutatásával és a múzeum Lajthától kölcsönkapott gépével nyolc hengernyi felvételt készített a Békés megyei Szeghalomban.¹⁷¹ A munkacsoporthoz tartozott még Pálóczi Horváth Lajos, bár végül saját gyűjtéséből felvételt ő sem készített.¹⁷² Saját publikációi szerint 1937-től kezdve gyűjtött Borsodban, Hevesben, valamint ruszin, horvát és cigány anyagot is.¹⁷³ 1938 májusában jelen volt Bartók harmadik körösfoi hanglemezfelvételénél,¹⁷⁴ talán részt is vett Ambrus Sándorné Márton Kata daltudásának felmérésében; a tőle fölvelt sirató publikált szövegét mindenképp ő jegyezte le.¹⁷⁵

A hangzóanyagon és a kiadott dokumentáción kívül az akció fontos forrásai a stúdiófelvételek jegyzőkönyvei, amelyek Lajtha hagyatékában maradtak fenn, részint kéziratos, részint gépelt formában.¹⁷⁶ A lemezek későbbi sorsát mégis adatolási nehézségek nehezítették egy súlyos háborús veszteség miatt:

nyomtalanul eltűnt a gramfon-matricák két leltárkönyve. Az egyik a népzenei matricákra vonatkozó adatokat, továbbá szállítási jegyzékeket, ki nem dolgozott matricák adatait, a másik pedig a népmese matricákra vonatkozó szükséges tudnivalókat tartalmazta [...] Kisebb károk érték már a

¹⁶⁷ Manga levele Lajthának, 1937. október 2. NM EA MHI 131.

¹⁶⁸ Manga levelezése a múzeummal, NMI 30/1938.

¹⁶⁹ Manga levele Bartucz Lajosnak, 1937. 12. 14. NM EA MHI 131.

¹⁷⁰ Ifj. Bartók Béla, *Apám életének krónikája* (Budapest: Helikon, HH, 2006), 411.

¹⁷¹ Fehér Anikó, „Kis Kidéből nekem el kell menni...” *Járdányi Pál, a népzene kutató* (Budapest: Magyar Művészeti Akadémia, 2018), 25–29. A hengerek jelzete: NM MH 4341–4348.

¹⁷² Pálóczi Horváth Lajos (1899, Beregszász – 1976, Budapest): közgazdász, újságíró, népzene kutató, műfordító, író.

¹⁷³ Pálóczi Horváth Lajos, *Népünk dalai. A magyar népdal nemzeti jelentősége* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. 2. kiadás: Budapest: Turul, 1943), 11, 16, 42, 44, 110.

¹⁷⁴ Tóth Margit, „Egy népi énekes dallamainak változása Bartók óta”, in *Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*, szerk. Bónis Ferenc (Budapest: Zeneműkiadó, 1969), 377. Az ott közölt 1936-os évszám nyilvánvalóan téves.

¹⁷⁵ Ortutay Gyula, „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”. *Magyar Szemle* 34. kötet (1939. november), 279.

¹⁷⁶ HH LL NZK 19/1.

gyűjteményünket: lemeztörés, sőt lemez eltűnés is, valamint géprongálódás, stb. Ilyen súlyos és pótolhatatlan veszteség azonban most éri először a gyűjteményünket. A gramofon-gyűjtemény leltári könyve önálló leltár volt, amelynek adatai a múzeum más leltári könyveiben nem szerepelnek.¹⁷⁷

Az egyes stúdiófelvételeknél mindenekelőtt a helyszíni gyűjtő és az előkészítő fonográfos anyag azonosítása jelent nehézséget. A Függelék A az adatfeldolgozás mai állása szerint veszi sorra az 1944-ig elkészült gramofonfelvételeket, feltüntetve az előkészítő terepmunkát végző kutatók nevét, valamint a terepmunka és a stúdiómunka dátumát és hangzóanyagát.

A hanglemezfelvételekről számos kortárs írás jelent meg a napi sajtó híradásaitól a tudományos igényű beszámolóig. A munka gyakorlati, technikai szempontjait azonban leginkább Bözödi György erdélyi író és újságíró egyik cikke érzékelteti. Bözödi segítségével volt Lajthának székelyföldi útjai során, és a marosvásárhelyi *Székely Szó* szerkesztőjeként többször beszámolt a gyűjtésekről.¹⁷⁸ 1941 őszen szülőfaluja, Bözöd énekes adatközlőit kísérte el a budapesti felvételekre; ekkor kérte fel Lajtha a cikk megírására. Bár Bözödi itt Dincsér nevét nem említi, visszaemlékezése szerint ő is jelen volt a felvételnél, így a beszámoló az ő munkájának technikai részleteiről is sokat elárul.¹⁷⁹

A rádió III. számú stúdiójában egy csoport fehérharisnyás székely gazda ül a bíborvörös bársonyszékeken, egy másik székely atyafi pedig a nagyterem közepére felállított mikrofon előtt áll és várja a jelt, hogy kigyúljon a piros lámpa, amely azt jelenti, hogy fent az emeleten, a „vágó” teremben az új lemez készen áll, a viaszmetszők elvégezték munkájukat és: „Indulhatunk”.

De egyelőre még várni kell, ügylátszik, a melegítéssel nincsenek kész odafönt. A terem sarkában kottákkal és jegyzetekkel borított asztal fölél jellegzetes arcú, őszülő öreg úr hajlik: Kodály Zoltán, az új magyar zene megteremtője és legnagyobb mestere. Az üvegfallal elválasztott ügyelőszobában pedig Lajtha László, a Néprajzi Múzeum igazgatóőre, a népi zene kiváló ismerője és gyűjtője végzi a fáradságos munkát az „indítóasztal” mellett. [...]

A Lajtha László által a nyár folyamán készített fonográf-felvételeket visszatérte után a Néprajzi Múzeum és a magyar rádió részéről közös zenei bizottság hallgatta le, élén Kodály Zoltánnal és ennek alapján megállapították, hogy melyik faluból és kit, azaz melyik éneknek a tudóját hívják fel Budapestre, hanglemezre énekelni. [...]

Közben már elő is készítették az új lemezt. Lajtha László dr. bemondja az indítóasztal mellől a megafonba, hogy „indulhatunk”, sietve jár a keze az indítóasztal százféle kapcsolóján, közben másik kezében a stopperórát tartja, mert másodpercenyi pontossággal kell alkalmazkodni a hanglemez időtartamához. [...] Az énekek különböző hosszúságúak, a lemez időtartama pedig változhatatlanul meg van szabva technikailag, tehát az énekeket úgy kell csoportosítani, hogy kettő vagy három pontosan betöltse a lemezt. De ez csak a külső szempont, sokkal fontosabb ennél és megnehezíti az előbbi munkát is, hogy az egy lemezre kerülő dalokat úgy kell összeválogatni, ahogy a zeneiség: dallam, hangnem és számtalan más zenei szempont megkívánja. [...]

A felvételre kerülő nótákat a fonográfból már lekottázták. Kodály Zoltán most ezek között válogat, újraénekelte őket, hogy egy-egy hang pontos lejegyzését tisztázza és a változatok közül kiválassza a végleges dallamot. Gyakorlott énekeseknek talán nem nehéz a felvételi technikához való alkalmazkodás, de ezek a falusi emberek, akik megszokták, hogy kedvük szerint azt éneklük egymás után, ami éppen eszükbe jut, most alig tudják betartani, hogy amint a piros lámpa kigyúl, csak azt az éneket, azt a strófát énekeljék, amiben előre megállapodtak és abban a sorrendben, ahogy Kodály professzor úr megszabta. [...]

¹⁷⁷ NMI 342/1948, idézi Pávai, „Népzenei gyűjtemény”, 842.

¹⁷⁸ Pávai István, „Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra”, *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 138–140.

¹⁷⁹ Pávai, „Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra”, 138. A stúdiófelvétel alkalmával készült dallamlejegyzések Dincsér kézírásával: ZTI NZKT V-04.10/3.1.1.

[...] mihelyt a hanglemezek elkészülnek – pár hét múlva – a rádió nyomban műsorába iktatja, hogy az egész ország hallgathassa a székelyek szép énekeit.¹⁸⁰

Mivel a néprajzi hanglemezek a Magyar Rádió közreműködésével készültek, adott volt a lehetőség és a szándék, hogy anyagukat a rádió műsorában hasznosítsák s egyúttal propagálják. Elsősorban a napilapok rádióműsor-rovatai alapján tudhatunk ezekről a bemutatókról – az előadó nevével vagy anélkül –, hiszen a rádió archívumában alig maradt 1945 előtti anyag. Így például 1938. április 2-án Balla, május 17-én Ortutay, július 4-én és december 20-án Volly előadását sugározták; 1940. január 26-án Veress összeállítása hangzott el, 1941-től pedig Manga is több bemutatóval jelentkezett. Dincsér hagyatékában fennmaradt a szentesi és a domaházi felvételtől szóló előadás kézírata, amelyek 1940 márciusában, illetve augusztusában kerültek adásba. De tudjuk, hogy ezeken kívül még 1941. ápr. 4-én is szerepelt a rádióban „Visszatért paraszti dallamok” címmel – talán Nagydobrony és Nagygejőc, Ipolyvarbó vagy Kecsetkisfalud anyagával –, majd 1942. április 22-én is – ez utóbbi lehetett a mohácsi, vagy talán éppen a bözödi felvételek bemutatója.

1.6. Népzene kutatás a visszacsatolt területeken (1938–1944)

A második világháború éveiben Magyarország több lépésben visszaszerezte a trianoni békeszerződéssel elveszített területeinek egy részét, s ezzel a korszak revíziós politikája sikert aratni látszott. A diplomáciai helyzet alakulása folytán a nemzetiszocialista Németország és a fasiszta Olaszország képviselői kaptak felhatalmazást arra, hogy az érdekszférájukba tartozó közép-európai államok területi vitáit döntőbíráskodás útján rendezzék. Az úgy nevezett első bécsi döntés 1938. november 2-án visszacsatolta Magyarországhoz a Felvidék déli, jórészt magyar lakta sávját, miután Hitler Csehszlovákia megszállásával szétrobbantotta a trianoni békeszerződéssel létrejött Csehszlovákiát. 1939. március 15–18-án a magyar hadsereg megszállta a mai Kárpátalja maradék északi részét (amely előzőleg szintén Csehszlovákiához tartozott). A második bécsi döntés 1940. augusztus 30-án Romániától Magyarországhoz csatolta Észak-Erdélyt a Székelyfölddel. Végül, miután Hitler Jugoszláviát is megtámadta, 1941 áprilisában a magyar hadsereg megszállta Bácskát (ma Szerbia), a Muraközt és a baranyai háromszöget (ma Horvátország), valamint a Muravidéket (ma Szlovénia). A területi gyarapodás nemcsak óriási lelkesedést és sikerpropagandát váltott ki Magyarországon, de mélyreható változásokat is okozott az ország egész életében, például az államigazgatás, a regionális fejlesztés, a nemzetiségpolitika, a migráció, a kultúrpolitika vagy épp a turizmus terén. A visszacsatolt országrészek életének minden területét átszötte az az állami törekvés, hogy azokat a korszak ideológiájának megfelelően „magyar nemzeti térré” formálják.¹⁸¹

¹⁸⁰ Bözödi György, „Énekelnek a stúdióban a bözödi székelyek”, *Ellenzék* 62/239 (1941. október 18), 7. Később Nagy Pál által közreadott szövegváltozatok: Bözödi György, „A »tölcséres urak«”, *Romániai Magyar Szó* 3/29 (1991. július 27–28.), Szabad Szombat melléklet, b; *Tiszatáj* 46/12 (1992. december), 70.

¹⁸¹ Ablonczy Balázs, *A visszatért Erdély – 1940–1944* (Budapest: Jaffa, 2015), 12.

A bécsi döntések hatéves időszaka természetesen a népzene kutatás helyzetét is alapvetően megváltoztatta, hiszen míg korábban alig volt arra lehetőség, hogy magyar kutatók folytathassák a megkezdett munkát az elcsatolt országrészekben, most újra feltárultak Bartók és Kodály legkedveltebb, leggazdagabb zenei hagyományú gyűjtőterületei. Bármilyen kézenfekvőnek tűnik a helyzet újdonsága, a szakirodalomból máig hiányzik az ezzel kapcsolatos pontos számvetés. Ennek oka bizonyára leginkább az, hogy a második világháború után Magyarországon hosszú évtizedekig szinte tabuként kezelték a határváltozások témáját. De emellett oka lehet még maguknak az érintett népzene kutatóknak a szemlélete és magatartása is, akik a források tanúsága szerint már a vizsgált korszakban is kerülték az új helyzet egyértelmű meghatározását és az azzal kapcsolatos állásfoglalást.

Kodály és Bartók publikációiban, de még leveleikben is hiába keressük a területi gyarapodások kommentálását, értékelését. Kodály kiadatlan vázlataiban viszont több változatban is felbukkan a téma, vagy inkább annak ürügyén Trianon témája:

Hányan léphetnek közülünk a visszatért Erdély földjére azzal az érzéssel, hogy a magukéra lépnek. [...] Szeretnék statisztikát csinálni, fővárosunk lakói közül hány volt Erdélyben azelőtt? [...] Miért vesztettük el Erdélyt és a felvidéket? Tekintsen lelkiismeretébe minden magyar: valóban övé volt az elszakított vidék lelkileg és egyénileg? Ismerte? Hányan jártak közülük – – – hányan sejtették, hol, meddig lakott magyar? [...] Itt sok millió ember leéli az életét anélkül, hogy csak sejtene, hol él. Hogy legszűkebb környezetén túl látna. [...] A felvidéki magyarság visszatérésének pillanatában nem lesz haszontalan elgondolkozni, hogyan is eshetett meg az a szörnyű képtelenség, hogy egy időre elvesztettük őket. / Sokszor és bőven fejtegették ennek okait. Mind külső, rajtunk kívül eső. Szóval ártatlanok vagyunk benne. Sehol sem olvastam, hogy magunkban is kerestük volna a hibát, a felelősség egy részét. / Pedig vannak ilyen okok. Mikor 30 éve a Zobor alján kezdtem népdalt gyűjteni, gyakran hallottam a csodálkozó kérdést művelt magyaroktól: mit keresek Nyitrában magyar népdalt, hiszen ott tótok laknak! [...] Lelki kohézió az ország részei közt. [...] Mire felszáradnak az örömkönnyek, elül a beszédek és üdvözlő táviratok vihara, eloszlik az örömmámor, s a visszatért országrészek bekapcsolódnak az anyaország vérkeringésébe, ideje lesz hideg ésszel végig gondolni, hogy is történhetett? [...] A magyarság aláírja tulajdon halálos ítéletét, és engedelmesen hajtja a fejét a tőkére. [...] Megdöbbenő felfedezés! A nemzet nincs megszervezve (Szekfü), legfontosabb életérdekeit nem látja egységesen. [...] Nem ismeri önmagát [...] Szétdarabolni nem lehet, ha elég erős a részek közt a lelki kapcsolat. De hogy lehet kapcsolat, ha nincs ismeret?¹⁸²

Kodály ítélete szerint tehát a magyarság azért veszítette el történelmi országának kétharmadát, mert azt valójában nem is érezte a magáénak. A visszacsatolásokban pedig elsősorban annak esélyét látta, hogy „az ország részei” közötti évszázados kulturális idegenkedés valamelyest oldódjék.

A fiatal kutatónemzedék írásaiban, akik maguk dolgoztak a visszacsatolt területeken, nem találunk egy olyan mondatot sem, amely egyértelműen kijelölné a kutatást lehetővé tevő történelmi kontextust. Szembetűnik ez a csend nemcsak a hivatalos propaganda lelkendezéséhez, de olyan nívós reflexiókhoz képest is, mint Márai Sándor vagy Cs. Szabó László írásai¹⁸³ – igaz, őket

¹⁸² Kodály, *Közélet, vallomások, zeneélet*, 26–31.

¹⁸³ Erdődi Mihály, *A felszabadult Erdély*, a bevezető szöveget írta Cs. Szabó László (Budapest: Athenaeum, 1941).

szülőföldjük viszontlátása is hevíttette. Annál jellemzőbbek a népzenei szakirodalomban a közel-múltra vonatkozó efféle célzások: „a megszállás évei alatt”¹⁸⁴, „a volt csehszlovák uralom alatt”¹⁸⁵, „a csehek húszévi uralma alatt.”¹⁸⁶ Talán olyan szándék van emögött, amely a trianoni rendszert csupán minél előbb elfelejtendő ideiglenes megszállásként szeretné láttatni. De az is könnyen elképzelhető, hogy mivel a kutatócsoport minden tagja erősen náciellenes politikai állásponton volt, nem tudták legyűrni rossz előérzetüket e szakmai szempontból oly örömdetes változásokkal kapcsolatban.

A fiatal Vargyas Lajos mindjárt az első bécsi döntés után, név nélkül közölt az egyik diák-társa által szerkesztett evangélikus ifjúsági lapban egy kiáltványszerű írást, amely szinte tüntetőleg a nem magyar etnikumok szempontjából, egyúttal a népi mozgalom kulturális ideáljainak jegyében közelíti meg a kérdést, szembefordulva a felbuzgó etnikai nacionalizmussal:

A külpolitikai események napi hullámvászában még nem látni, hogy mit hoz a jövő. Hiszen még az összefüggő magyar nyelvterületek sorsa is mily nehezen dőlt el.

Mégis ezek a napok felvetették bizonyos nemzetiségi csoportok [Magyarországhoz való] csatlakozásának lehetőségét is. Ma még talán ellentétek és nagy bizonytalanság uralkodik a kérdésben. De nem tudhatjuk, nem fogja-e a közeljövő egyszer az elé a kérdés elé állítani a magyar társadalmat: tud-e olyan kereteket alkotni, melyekben együtt élhet az ezeréves Magyarország különböző népeivel? A magyar társadalomnak nem szabad várnia, amíg ez a lehetőség tényleges valósággá lép eléje; már most minden lehetőségre felkészülve, határozott állásfoglalással kell elosztani a bizalmatlanság légkörét és ezzel talán előmozdítani a közeledés történelmi lehetőségét. [...] Az az ifjúság, mely a magyarság népi, faji egyéniségének kiműveléséért, megtisztulásáért küzd, már eleve elvet magától minden asszimilációs ábrándot. Sőt éppen a magyarság érdekében kell örülnünk ezeknél a népeknél a népi egyéniség, a nemzeti kultúra kifejlődésének [...]. [M]inden lehetőséget meg kell adni, hogy ezek a népek a lehető legteljesebb nemzeti életet élhessék az állam egységének legtagabb keretei közt. [...] Mert a jövőbeni magyar társadalom nem népek keveredését akarja ezen a földön, hanem öntudatos, önmaga életét élő népek barátságos, kölcsönös megbecsülésben való egymás mellett élését.¹⁸⁷

Mégis érdemes vizsgálnunk a népzene-kutató műhely és a hivatalos ideológia viszonyának kérdését, hiszen a revíziós propaganda és a néprajz útjai olykor akaratlanul is találkoztak. A néprajzi dimenzió – még ha csak felületesen érintve is – mindenképp hozzátartozott a visszatért területekről, különösen Erdélyről a köztudatban ekkor alakuló képhez.¹⁸⁸ Egy, „a visszatért Felvidékről” szóló ismeretterjesztő kötetben, amelyben Manga János foglalja össze a terület néprajzát, az egyébként objektív, tudományos igényű írás utolsó soraiban lelkesebb, politikusabb hangot is megenged magának, amely már kisebbségben közölt írásában is érezhető volt:

Tervünk az volt, hogy a könyv többi fejezeteivel terjedelemben is hasonló általános képet adjunk az Anyaországhoz visszacsatolt Felvidék tárgyi és szellemi hagyományairól, melyek elválaszthatatlan

¹⁸⁴ Dincser Oszkár, *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943), 70.

¹⁸⁵ Manga János, „Zoborvidéki lakodalmas énekek”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 195.

¹⁸⁶ Vargyas Lajos, *Aj falu zenei élete* (Budapest, 1941; A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének Kiadványai), 3.

¹⁸⁷ [Vargyas Lajos], „A Felvidék népe elé”, *Fiatalok Országútján* 2/7–8 (1938), 158–159.

¹⁸⁸ Erdődi, *A felszabadult Erdély* az első magyar színes fotóalbum, az erdélyi népiéletből is sok témát választ: gyimesi zenészekről is közöl képet, egy kalotaszegi lakodalomról pedig egész sorozatot.

lelki egységet képeznek a felvidéki magyarsággal és amelyeknek lélekformáló ereje nem kis mértékben járult hozzá az idegen uralommal szemben tanúsított gerinces magatartáshoz. A néprajzi anyag elrendezésénél és megírásánál az a cél vezetett, hogy könyvünk nemcsak a szakemberekhez, hanem mindenkihez szóljon, aki a magyarság jobb jövőjét ősi és népi kultúráknak nemzeti kultúrává való emelése útján kívánja elérni és aki a húsz évig távol élt magyar testvért lélekben is szívére öhajtja ölelni.¹⁸⁹

A magyar népzene népszerűsítő irodalom természetesen még nagyobb mértékben adhatott volna teret a lelkesedés és lelkesítés szólamainak, de ez sem feltétlenül jellemző. A 2. bécsi döntés után az *Énekszó* rövid alkalmi cikke inkább ellenpontoszni kívánja a hivatalos diskurzust:

A mi köszöntőnk nem szavalat, sem rezesbandák harsogása. Erdély és mi egyek vagyunk; mi szükség van köztünk szavakra? [...] Sötétben éltünk: Erdély tüzénél világot gyújtottunk. Némák voltunk: Erdély hangjaiból szavakat s nyelvet teremtettünk magunknak. Hadd köszöntsük Erdélyt azzal a dallammal, amelyben az ő dalai nyomán először szólalt meg magyarul a városi magyar

– és következik az *Este a székeleyknél* főtémájának kottája.¹⁹⁰ Az 1940-ben Volly István szerkesztésében megjelent, *A visszatért népdal* című dalosfüzet állt talán legközelebb a lelkesítő zsurnalizmushoz, de még mindig mértéktartóan, ellentétek szítása nélkül, és elsősorban a dalokra, azok egykori és mai énekeseire, gyűjtőire irányítva a figyelmet.¹⁹¹ Etnonacionalista, aktuálpolitikai túlzással – esetleg álnaivitással – csak annyiban vádolható, amennyiben a népdalok között közli a „Hajnalodik, közeleg a reggel” kezdetű, akkoriban divatos Horthy-indulót – a falusi adatközlő feltüntetésével! –, és az utószóban is kiemeli a dalszöveg „drága magyar föld” passzusát.¹⁹²

1941-ben Pálóczi Horváth Lajos népszerű ismeretterjesztő összefoglalást jelentetett meg a magyar népzeneről, amely bár Bartók, Kodály és a legújabb kutatások eredményeit megbízhatóan közvetíti, a Horthy-korszak hivatalos ideológiájához, beszédmódjához való messzemenő alkalmazkodásával mégis egyedül áll a szakterület irodalmában.¹⁹³ Volly István ismertetője a maga nemében fontos és sikeres kiadványként köszönti.¹⁹⁴ A kötet elsődleges célja a valódi magyar népzene népszerűsítése, védelme a népies műzene ellenében; legfőbb érve pedig, hogy előbbi jobban kifejezi az etnikus specifikumot, megismerése jobban szolgálja az összmagyar kultúra nemzeti jellegét. Közben a kultúra tisztaságának eszményét olykor összemossa hordozóinak etnikailag tisztának vélt származásával:

A magyar népzene megismerése nemcsak szórakozás, nemcsak gyönyörűség, hanem – mert nemzeti érdek – kötelességünk is. [...] a magyar történelmi és kulturális folytonosságot, amelyet régi nemzeti kultúránk eredeti és egységes voltára alapozunk, legvilágosabban a népdalokban megőrzött ősi magyar hagyományokkal bizonyíthatjuk. [...] Nem kevésbé fontos szempont a magyar kultúrjelle, az igazi magyar zenei stílus megállapításának kérdése. [...] az az igazi magyar zenei stílus, amelyet a nagyvárosi, nemzetközi áramlatoktól távol élő 7–8 milliós színmagyar parasztságunk megőrzött,

¹⁸⁹ Manga János, „A visszatért Felvidék néprajza”, in *A visszatért Felvidék adattára*, szerk. Csátár István és Ölvédi János (Budapest: Rákóczi, 1939), 241. Vö. uő, „Ipolyvölgyi és csallóközi népdalok”; uő, „Népzene gyűjtés Nyitra vidékén”, *Tátra* 2/2 (1938. február), 46–52.

¹⁹⁰ [N. N.], „Köszöntjük Erdélyt”, *Énekszó* 8/1 (1940. szeptember–október), 759.

¹⁹¹ Volly István (szerk.), *A visszatért népdal. 100 eredeti népdal az 1938-ban visszatért Felvidékről és az 1940-ben visszatért erdélyi területekről* (Budapest: Magyar Népművelők Társasága, 1940).

¹⁹² Volly, *A visszatért népdal*, 39. sz.; 123.

¹⁹³ Pálóczi Horváth, *Népünk dalai*.

¹⁹⁴ Volly István, „Pálóczi Horváth Lajos: Népünk dalai” [ismertető], *Forrás* 1/10–12 (1943. október–december), 363–364.

– nem pedig az, amelyet a sokféle népek fiaiból kialakult, hagyománytalan, vagy hagyományait nagyon is könnyen felejtő, idegen divatok után futó városi kisebbség énekel.¹⁹⁵

Nemcsak a kultúrpolitika, hanem a háborús évek külpolitikája számára is szellemi munícióval kíván szolgálni:

Ma, amikor minden nép felismerte a propaganda jelentőségét, s amikor egyes túlzóan sovinszta szomszédaink az újságírás és a hatásos áltudományosság százféle eszközével igyekeznek elsikkasztani, letagadni a világ előtt kultúránk eredetiségét, – akkor nem elég fegyverrel őrködnünk területeink fölött, hanem *kulturális integritásunkért* is állandóan harcolnunk kell, mégpedig a legmegbízhatóbb, legidőtállóbb propaganda, vagyis a megalapozott, komoly tudományos propaganda fegyverével.¹⁹⁶

Ennek jegyében Bartók komparatív eredményeit mintegy lefordítja a magyar kultúrfölény ideológiájának nyelvére: „Mindent egybevetve, ha a népzenei kölcsönhatások teljes mérlegét felállítjuk, a magyar népi kultúra fölénye a nemzetiségekkel és a szomszéd népekkel szemben elvitathatatlanul kidomborodik.”¹⁹⁷ Ugyanakkor kikel a magyartalan irredenta dalok ellen, és „kulturális hazaárulás”-ként ostorozza a magyar úri osztálynak azt a hajlamát, hogy a Bartók és Kodály gyűjtötte valódi magyar népdalokat „oláhosnak” minősítik, s ezzel „akaratlanul is [...] a magyartagadó román kultúrpropaganda céljait szolgálják”.¹⁹⁸

A hanglemezfelvételek történetében is újabb vízválasztót jelentett a Felvidék, majd Észak-Erdély visszacsatolása. Manga János 1939. június 30-án – már magyar állampolgárként – egy gramofonlemeznyi anyagot vett fel a visszacsatolt Vág–Garam közti Tardoskeddről (Függelék A, jk. XV).¹⁹⁹ 1941. július 1-jén csatlakozott a Néprajzi Múzeum állományához mint „szolgálattételre berendelt állami tanító”. Beosztása nem a zenei gyűjteménybe szólt, így népzene gyűjtéssel inkább csak mellékesen foglalkozott; ezen kívül a fényképlaboratóriumot, a hangszergyűjteményt és a pásztorfaragás-gyűjteményt gondozta.²⁰⁰ A Néprajzi Múzeumban jelenleg 115 fonográfhengeter származik az ő gyűjtéséből, ebből 95 az 1945 előtti időszakból.²⁰¹

Vargyas Lajos 1939 decemberében néprajzos doktoranduszként hanglemezfelvétel-előkészítő fonográfus gyűjtésre indult az Abaúj-Torna vármegyei Ájba, megkezdve azt a nagyszabású munkát, amely a Kodály által szorgalmazott monografikus népzenei kutatást elsőként valósította meg. Kodály tanácsa volt az is, hogy az északi nyelvhátárnak arra a szakaszára menjen, ameddig ő annak idején eljutott.²⁰² A két lemezoldalnyi stúdiófelvétel 1940. május 21-én készült el két

¹⁹⁵ Pálóczi Horváth, *Népünk dalai*, 5–7.

¹⁹⁶ Pálóczi Horváth, *Népünk dalai*, 9.

¹⁹⁷ Pálóczi Horváth, *Népünk dalai*, 82.

¹⁹⁸ Pálóczi Horváth, *Népünk dalai*, 97–101, 84–86.

¹⁹⁹ Vö. Manga János, „Tardoskeddi és felsőszemerédi fonójáték”, *Ethnographia* 50/1–2 (1939), 169–170.

²⁰⁰ Manga jelentése 1941. évi munkájáról: NMI 9/1942; Domanovszky György, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1941. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 34/1 (1942. március), 89–90; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1943. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943), 260–261.

²⁰¹ NM MH 2818–2822, 3279–3287, 3297–3314, 3813–3847, 4233–4260, illetve az 1945 utáni időszakból 4372–4381, 4582–4591.

²⁰² Vargyas, *Kerítésen kívül*, 105–113.

énekesről (jk. XVIII). Ez év során Vargyas összesen három hónapot töltött a faluban a Magyar-ságtudományi Intézet ösztöndíjával. *Áj falu zenei élete* című disszertációját – világviszonylatban az egyik legelső zenei falumonográfiát – 1941. december 3-án védte meg, és sikerült meg is jelentetnie.²⁰³

Lajtha 1940–41 fordulóját a Mezőségen töltötte (Szék, Szépkenyerűszentmárton), majd néhány héttel később páratlanul terjedelmes hanglemezsorozatot vett fel a székiek énekéről és a helyi háromtagú vonósbanda játékaról (jk. XXI).²⁰⁴ Élményei és eredményei nagy hatással voltak mind a maga, mind munkatársai további terveire. Lajtha ettől kezdve kizárólag Erdélyben gyűjtött, és a hanglemezfelvételek nagy része az ő kutatásai alapján készült. Összesen öt gyűjtőútja eredményeképpen négy hanglemezfelvétel valósult meg (jk. XXI, XXII, XXIV, XXVI).²⁰⁵

1941 áprilisára tervezte következő erdélyi útját, ez azonban „a közbejött külpolitikai események” miatt megghiúsult.²⁰⁶ Április 3-án a németek megtámadták Jugoszláviát, Teleki öngyilkos lett. Április 11-én a magyar honvédség csatlakozott a Délvidék megszállásához. 1941. június 27-én, a Magyarország és a Szovjetunió közötti hadiállapot deklarálásával Magyarország belépett a háborúba. A délvidéki népzene gyűjtés talán éppen a visszacsatolás nyomasztó körülményei miatt viszonylag kevésbé indult be. Viszont az akkor Zimonyban élő Kiss Lajos – zeneiskolaigazgató, egykori Kodály-tanítvány, aki korábban is gyűjtött Szlavóniában – 1941 májusában már a Néprajzi Múzeum megbízásából indult szlavóniai és muraközi gyűjtőútra.²⁰⁷ Később az újvidéki konzervatórium igazgatója lett, és korábbi gyűjtését népszerű daloskönyvben tette közzé.²⁰⁸ A bukovinai székelyek Bácskába telepítése után Manga és Vargyas is gyűjtött tőlük.²⁰⁹

Ha Lajtha nem is jutott el 1941 áprilisában Erdélybe, Vargyas igen: a Néprajzi Múzeum újabb megbízásából az észak-mezősségi Bálványosvára alá ment gyűjteni, de megbetegedése miatt csak egy szűk hetet tudott itt tölteni.²¹⁰ Fő célja nyilván az volt, hogy – Lajtha széki hanglemezfelvételeinek hatására – az erdélyi vonós zenekari játék kutatásába bekapcsolódjon. Az ekkor készült hangzóanyag nagyobb része – huszonhárom dallamból tizennégy – zenekaros felvétel; a

²⁰³ Vargyas, *Áj falu zenei élete*. Ugyanebben az évben jelent meg Ernst Klusen, *Das Volkslied im niederrheinischen Dorf. Studien zum Volksliedschatz der Gemeinde Hinsbeck mit besonderer Berücksichtigung der Melodien* (Potsdam: Vögelgenreiter, 1941) című munkája.

²⁰⁴ Lajtha László, „Újra megtalált magyar népdaltípus”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 219–234 (LLÍ 210–227); uő, *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés* (Budapest: Zeneműkiadó, 1954; Népzenei Monográfiák I); uő, *Széki gyűjtés* (Budapest: Zeneműkiadó, 1954; Népzenei Monográfiák II).

²⁰⁵ Berlász Melinda, „Dokumentumok az 1940–1944-es erdélyi gyűjtések és hanglemezfelvételezések történetéhez”, *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 115–137.

²⁰⁶ Lajtha László által benyújtott elszámolás, 1941. április 28. NMI 17/1941.

²⁰⁷ Igazolás Kiss Lajos részére, NMI 3/1941. Vö. Kiss Lajos, „Szlavóniai magyar népdalok”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 317–321.

²⁰⁸ Kiss, *Délvidéki daloskönyv*.

²⁰⁹ Benedek András – Vargyas Lajos, „Az istenesi székelyek betlehemes játéka”, *Ethnographia* 54/2 (1943. június), 155–176, különnyomat: Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 1.

²¹⁰ Hivatalos igazolvány Vargyas részére, 1941. 04. 05.: NMI 3/1941; Vargyas jelentése és költségjegyzéke gyűjtőútjáról, 1941. 04. 24.: NMI 17/1941.

hegedűdallamokat később zömmel le is jegyezte.²¹¹ Vargyasnak összesen 39 hengere került a Néprajzi Múzeumba.²¹²

A második bécsi döntéssel szinte egyidejűleg a magyar népzene kutatásában színre lépett egy új intézmény: az Erdélyi Tudományos Intézet (ETI). Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezése és előkészítő munkája nyomán már 1940 októberében megkezdte működését Kolozsváron, Tamás Lajos igazgatása alatt, az erdélyi magyar szempontú társadalomtudományi kutatások fellendítésének céljával. Teleki halála után, 1941 őszétől a Teleki Pál Tudományos Intézet részévé vált, a Budapesten működő Államtudományi és Magyar Történettudományi Intézettel együtt. Az újjászervezett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem számos, már nevet szerzett tudósa lett – külön javadalmazás nélkül – az ETI „tagja”, az egyes szakosztályokat viszont főállású „intézeti tanárok” fogták össze.²¹³ Így például a régészeti munkát László Gyula, a történetit Makkai László, a szociológiát Venczel József, a gazdaságföldrajzot Teleki Géza vezette. A néprajzi osztály élére Kovács Lászlót²¹⁴ nevezték ki, akinek így a Néprajzi Múzeum átszervezésében végzett munkáját kellett félbehagynia; magyarországi „ejtőernyősként” bent is lakott az intézet székházában, az Erzsébet utca 21. számú emeletes villában, ahol korábban a Román Nyelv Múzeuma (Muzeul Limbii Române) működött Sextil Pușcariu vezetésével. A kutatások fő szempontja a magyar–román kapcsolatok vizsgálata volt – ahogy Kovács fogalmazott: „hogyan tudományos eszközökkel megcáfoljuk a dákoromán maszlagot”.²¹⁵ Az egyik fő kutatási terep Kolozsvár Hóstát nevű magyarlakta külvárosa volt, a másik pedig a várostól északra 20–30 kilométerre fekvő, román és magyar lakosságú Borsa-völgyi falucsoport, főként Kide, Bádok, Kolozsborsa és Csomafája. Kovács munkájának hangsúlyos része volt az utánpótlás toborzása az egyetemen, a csapatmunka megszervezése:

A kutató- és gyűjtőmunkát természetesen nem egy szál magam, hanem tanítványok és mindenféle segítők közreműködésével végeztem. Az önkéntes néprajzi gyűjtőket például hangyáknak neveztük. Az összedolgozások módszert én még Finnországban tanultam. Kutattuk és archiváltuk például a lakodalmas, a temetkezési és a bíróválasztási népszokásokat. Teleki Pál azt javasolta, hogy a különböző tudományágak [témák] interdiszciplináris kiképzést és anyagfeldolgozást kapjanak.²¹⁶

A Borsa-völgyi kutatás hamarosan széles körű interdiszciplináris projektté terebélyesedett, nyelvészeti, régészeti, művészettörténeti vizsgálatokat is magába foglalva.²¹⁷

²¹¹ NM MH 4331–4340, 4537.

²¹² NM MH 4305–4340, 4534–4535, 4537.

²¹³ Benkő Samu, „Az Erdélyi Tudományos Intézet”, *Valóság* 35/4 (1992. április), 64.

²¹⁴ Kovács László (később K. Kovács, majd Keszi-Kovács; Polgár, 1908 – Budapest, 2012): néprajzkutató. 1931-től Teleki Pál belső szeminaristája, 1934-től tanársegéd, ugyanekkor a Néprajzi Múzeum gyakornoka, 1937-től kinevezett munkatárs, 1937–38-ban Finnországban és Észtországban ösztöndíjas, ennek nyomán a magyar néprajzi filmezés egyik kezdeményezője. 1940–1944 között az ETI néprajzi osztályának vezetője és egyetemi tanár Kolozsváron.

²¹⁵ [Keszi-Kovács László,] „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, IV. rész, Hering József interjúja, *Kapu* 19/4 (2006. április), 80–81.

²¹⁶ „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, IV. rész, 81.

²¹⁷ H. Csukás Györgyi – Kecskés Péter, „Az Erdélyi Tudományos Intézet és a Borsa-völgyi kutatások”, in Vargha László, *Kide és a Borsa-völgy népi építészete*, feldolgozta, s. a. r. H. Csukás Györgyi és Kecskés Péter (Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1997; Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 11), 5–7.

Az új intézetnek a kormányzat igen jó anyagi háttérrel biztosított,²¹⁸ miközben a Néprajzi Múzeum igazgatói jelentései évről évre súlyosabb forráshiányra panaszkodtak.²¹⁹ Nem csoda, hogy az ETI vonzereje budapesti néprajzos körökben is érezhető volt.²²⁰ Hivatalos együttműködés sem volt a két intézmény között; ahogy az ETI évkönyveit ismertető Márkus Mihály megjegyzi: „Az újonnan létesített Erdélyi Tudományos Intézet munkálkodásáról elsősorban kiadványai útján értesülünk.”²²¹ Ma is a viszonylag szép számú és magas színvonalú publikációk,²²² valamint a visszaemlékezések a legfontosabb források az ETI négyéves működéséről, hiszen az 1944 szeptemberében Budapestre menekített feldolgozatlan anyag túlnyomórészt elpusztult az ostrom során,²²³ és a Bolyai Egyetem keretében még 1945–1948 között tovább működő intézet Kolozsváron maradt anyaga is hasonló sorsra juthatott.²²⁴

Az intézet munkájába népzenei szempontból elsőként Járdányi Pál kapcsolódott be, aki az ETI anyagi támogatásával 1941 nyarától 1942 őszéig kutatott Kideben. 1943-ban megvédte és megjelentette disszertációját *A kidei magyarság világi zenéje* címmel, 98 dallamból álló példatár-ral, amely a Vargyas áji kutatásához hasonló monografikus feldolgozásra vállalkozott.²²⁵ A kutatást fonográf és fényképezőgép nélkül, pusztán helyszíni lejegyzés útján végezte. Ahogy a címválasztás is mutatja, vizsgálata nem terjedt ki a helyi románság zenéjére, bár annak hatásával szembesült a magyar dalanyagban. Az egyházi zene vizsgálatát is mellőzte, megemlítve, hogy a falu népénekeivel külön kutató foglalkozik.²²⁶ Ez nem volt más, mint Volly István, akinek három itt készült fonográfhengere maradt fenn.²²⁷

Ha Vargyas és Járdányi könyvét együttesen értékeljük, megállapíthatjuk: a kor magyar népzene-kutatása nem volt egyedülálló abban, hogy a társadalmi megközelítésre helyezte a hangsúlyt, abban viszont igen, hogy a fiatal kutatók egy-egy éven belül befejezett, kiadott, valid nép-

²¹⁸ „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, IV. rész, 81: „Anyagilag elég jól voltunk elerestve, mert csak a kutatások elvégzésére [évi] 360 ezer pengőt kaptunk a magyar államtól. Ti most kaptok egy hatalmas összeget, de ennek hatványozott mértékében kapjátok az irigyelőket, mondta nekünk Teleki Pál az ETI felállításáról szóló bejelentés napján.”

²¹⁹ Domanovszky György, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1940. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 33/1 (1941), 115; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1941. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 34/1 (1942), 89.

²²⁰ Vargyas, Kerítésen kívül, 128: „Disszertációm sikere azonban akkor csak »közismertté« tett. Csak »erkölcsi siker« volt, de állás még nem sikeredett belőle. Én egész idő alatt vágytam – arra »vártam« –, hogy az Erdélyi Tudományos Intézetben kapjak állást. Egyrészt azért, mert tudományos intézetbe vágytam, »kutató helyre«, másrészt, hogy Erdélyben gyűjthessek népzene-t. De ez a vágyam sosem teljesült. Akkorra már az intézet teljes létszámmal megalakult, s minthogy többnyire fiatal erővel töltötték be a helyeket, sokáig nem vehettek volna föl oda új embert.” Arra is volt példa, hogy a Néprajzi Múzeum aktív munkatársa rendszeresen bedolgozzon az ETI-nek: Keszi Kovács László, „Emlékezés Tagán Galimdsánra. Megkészt nekrológ”, *Néprajzi Hírek* 27/1–4 (1998), 92.

²²¹ Márkus Mihály, „Az Erdélyi Tudományos Intézet évkönyve” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 35/2 (1943), 128.

²²² Kortárs áttekintés: Mikecs László, „Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez”, *Erdélyi Múzeum* 49/3–4 (1944), 500–523.

²²³ „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, IV. rész, 82.

²²⁴ Benkő, „Az Erdélyi Tudományos Intézet”, 71.

²²⁵ Járdányi Pál, *A kidei magyarság világi zenéje* (Kolozsvár: Minerva, 1943), 6.

²²⁶ Járdányi, *Kide*, 6.

²²⁷ Országos Széchényi Könyvtár, Kide FO-13, 14, 15.

zenei monográfiákat produkáltak. Ez a hatékonyság alighanem alapos muzikológiai képzettségüknek, ennek háttérében pedig Kodály és Bartók analitikus és komparatív eredményeinek köszönhető.²²⁸

1941 júliusában Venczel József vezetésével zajlott a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének falukutató tábora a Szolnok-Doboka vármegyei Bálványosváraán, amelyet az év telén még néhány kisebb kiszállás követett.²²⁹ Az összegyűlt cédulaanyag nagy része a háború után feldolgozatlanul pusztult el. A kutatócsoportnak a népzene iránt érdeklődő tagja is volt Vincze Lajos személyében,²³⁰ aki – más témák feldolgozása mellett – fonográffelvételeket is készített.²³¹ Első népzenei dolgozatát 1939-ben írta a bihari Síter község dalkultúrájáról, 1943-ban pedig bálványosváraán gyűjtéséből is közölt néhány dalt.²³²

1942 elején a kolozsvári Lakatos István zenetörténész és -kritikus sürgette az ETI népzene-kutató tevékenységének megerősítését Veress Sándor részvételével, amikor a Magyar Külügyi Társaság újjászervezett Balkán-bizottsága és a *Láthatár* kisebbségi kultúrszemle ankétot rendezett egy Balkán-Intézet alapítása ügyében:

Fontos lenne, hogy az Erdélyi Tudományos Intézethez egy olyan tehetséges komoly embert nevezzenek ki, aki a népzenei dolgokkal foglalkozna, fonográffal úgy magyar, mint román népdalokat venne fel és azokat lejegyezné, egy fonográf-henger-gyűjteményt és népi hangszergyűjteményt csinálna. A lejegyzett román és magyar népdalok tanulmányozása sok mindent tisztázhatna a két nép dalkincsének kölcsönös hatásáról. Jelenleg erre a fontos állásra a legalkalmasabb ember lenne Veress Sándor [sic], a kiváló zeneszerző. Erdélyben komoly népdalgyűjtés és lejegyzés alig van, ami nagy hiba, mert a népdalok lassan eltűnnek, amint az öregek elhalnak.²³³

Veress később valóban gyűjtött az intézet megbízásából. Erdélyi – „mezősi” – gyűjtését először Berlász Melinda vette számításba Veress egy levele nyomán, feltételezve, hogy annak anyaga nem maradt fenn.²³⁴ A zeneszerző konkrétan szól a gyűjtőútról egy 1945-ben írt önéletrajzában: „végül 1943-ban megkezdte a Kolozsvár melletti Borsa-völgye román népzenejének felgyűjtését, amit aztán a háború miatt nem fejezhetett be.”²³⁵ A levélbeli „Mezőség” tájmegjelölés

²²⁸ Vö. Lipták Dániel, „Monographic Research and Anthropological Perspective in Hungarian Ethnomusicology, 1937–1943”, in *Pathways in Early European Ethnomusicology: Pioneers and Discourses*, ed. Ulrich Morgenstern, Thomas Nußbaumer (Wien: Böhlau, 2024), 241–265.

²²⁹ Molter Péter, „Falukutató Bálványosváraán”, *Ethnographia* 53/2 (1942. június), 168.

²³⁰ Vincze Lajos (Erdőgyarak, 1920 – Toledo OH, 1990): néprajzkutató. Paraszti születésű, Kolozsváron a református teológián, majd a visszacsatolás után az egyetem magyar, olasz és néprajz szakán tanult. 1944–45-ben katonai segéd-szolgálatot teljesített, majd Nagyszalontán tanított. 1947-ben átszökött Magyarországra, onnan Ausztrián és Olaszországon keresztül Argentínába vándorolt ki, ahol hivatalnokként dolgozott. 1964-től az Egyesült Államokban élt, a Morehead State Universityn (Kentucky) olasz, francia és spanyol nyelvet tanított, majd a Bowling Green State University (Ohio) kulturális antropológia tanszékének oktatója volt.

²³¹ Vincze Lajos, „A kender termelése és feldolgozása Bálványosváraán”, *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943 [1947]), 159.

²³² Vincze Lajos, „Síter község énekkultúrája”, *Hitel* 4/4 (1939), 273–280; Vincze Lajos, „Bálványosváraán népdalok”, *Termés* 2/tél-ősz (1943), 65–67.

²³³ Lakatos István, „A magyar népzene-kutatás balkáni lehetőségei”, *Láthatár* 10/4 (1942. április), 77.

²³⁴ Berlász Melinda, „Veress Sándor – a népzene-kutató”, in Berlász Melinda – Demény János – Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 141–144; vö. uő, *A magyar népzene-kutatás-történet új forrásai és azok tudományos értékelése Lajtha László (1911–1963), Veress Sándor (1928–1989) munkássága alapján*, kandidátusi értekezés tézisei (kézirat, Budapest, 1994), 51–52.

²³⁵ A bázeli Paul Sacher Stiftung gyűjteményében található Veress-hagyatékban. Claudio Veress szívességéből.

tehát az akkori tág értelmezést tükrözi. Az erdélyi sajtóban is megjelentek híradások Veress munkájáról, kiemelve, hogy a gyűjtés az ETI megbízásából készült, különös tekintettel a magyar–román összehasonlításra.²³⁶ A gyűjtőúton vele tartott asszisztensként és román tolmácsként Vincze Lajos, aki ekkor az ETI alkalmazásában állt, a kolozsvári egyetemen pedig Gunda Gyakornoka és tanársegéde volt. Vincze később tanulmányt is írt „a borsavölgyi pásztorok zenéjéről”, ez azonban már nem jelenhett meg; 1944-ben „Magyar és román népzenei problémák Erdélyben” című munkájával doktorált.²³⁷

A Néprajzi Múzeum MH 4447–4471 számokon nyilvántartott huszonöt fonográfhengere Veress Borsa-völgyi gyűjtésének hangzóanyagaként azonosítható. Ez a zenei gyűjtemény 1945 után leltározott, hiányos adatolású részének egyik nagyobb összefüggő anyaga, amelyet vélhetően csak az 1970-es évek elején vezettek be a leltárkönyvbe és játszottak át magnószalagra.²³⁸ A felvételek nagyrészt Kolozsborsán, kisebb részben Bádokon készültek. Vannak köztük román és magyar vokális adatok, valamint furulya, hegedű és vonósbanda előadásában fölvert táncdallamok, keservesek. Az MH 4463 és 4470 hengereken dátum bemondása is hallható: 1943. október 13., illetve 16. A hengerek egységes sötétkék dobozokban vannak, feliratuk csupán egy-egy római sorszám és a „Borsa” szó, Veress kézírásával. A számozás XXVI-ig tart, a XV. számú henger hiányzik. Mivel az 1944-es zenei almanach ugyanúgy 177 hengerre teszi Veress hangfelvételeinek mennyiségét, mint az 1939-es Lajtha-jelentés, tudható, hogy a Borsa-völgyi hengerek ekkor még nem kerültek a múzeumba, hiszen Kolozsváron voltak.²³⁹

Az ETI néprajzi osztályát vezető Kovács László a Borsa-völgyi kutatásokba elsősorban a juhtartás vizsgálatával kapcsolódott be.²⁴⁰ Másfelől viszont a filmezést is folytathatta, kiteljesítve finnországi tapasztalatait, hiszen az intézet munkatervének és költségvetésének szerves része volt a néprajzi filmek – többek közt táncfilmek – készítése a Borsa-völgyben és más erdélyi tájakon is.²⁴¹ A jelentős mennyiségű anyagból egyedül az 1942. április 12-én, Kolozsborsán készült táncfilm maradt fenn.²⁴² Kovács beszámolójából viszonylag nagyarányú, a filmezéssel összhangban folytatott zenei gyűjtés is kirajzolódik:

Hangosítva egy film sem volt, de készítettünk fonográffelvételeket – az énekelt és hangszerezen játszott – dallamokról, sőt elég szép számban vágunk közvetlenül (Telefunken-rendszerű vágóberendezéssel) dec[e]lit-lemezre is dallamokat és népi szövegeket. [...] Ez a filmmennyiség, több mint

²³⁶ [N.N.], „Népzene kutatás Borsavölgyében”, *Székelly Nép* 61/233 (1943. október 15.), 7; [N.N.], „Az erdélyi románok a régi magyar népviseletet, építkezési formát és népdalköltészetet vették át. Az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzi munkásságának megállapításai. Hogyan történt az erdélyi román település?”, *Ellenzék* 64/269 (1943. november 27.), 3.

²³⁷ Vincze Lajos levelei Veress Sándornak, 1954. február 17., 1963. június 10. Paul Sacher Stiftung, Bazel. A másolatokat Claudio Veress szívességéből kaptam meg. Vincze mindkét említett dolgozata elveszett vagy lappang.

²³⁸ Németh István szíves közlése.

²³⁹ Papp Viktor (szerk.), *Magyar Zenei Almanach 1944* (Budapest: Fráter György Sajtószövetkezet, 1944), 336.

²⁴⁰ K. Kovács László, *A Borsa-völgyi juhászat* (Budapest: L'Harmattan, 2008).

²⁴¹ K. Kovács, „Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn”, 325.

²⁴² NM Filmtár FILM 224, publikálva: Krámos Zsolt – Szabó Gyula – Tari János (szerk.), *Keszi Kovács Mozgóképek. Digitális mozgóképtár Keszi Kovács Lászlótól/ról 100. születésnapjára* [DVD-ROM] (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, Néprajzi Múzeum, 2008).

7000 m, Budapest ostromakor, 1945-ben, mind elpusztult a hozzátartozó néprajzi gyűjtésekkel, fonográf- és decelit-lemezekkel, fényképfelvételekkel és színes fényképfelvételekkel együtt.²⁴³

1981-ben Martin György, kiegészítve Kovács beszámolóját, már tudósít a kolozsborsai táncfilm fennmaradásáról: „Ez az anyag sajnos Budapest ostroma idején elpusztult, belőle véletlenül csupán egyetlen film (kolozsborsai legényes) maradt meg.”²⁴⁴ Feltételezhetjük, hogy Kerényi György 1943-as Beszterce-Naszód megyei, magyardécei fonográfos gyűjtése – amelynek nem sok nyoma maradt – szintén az ETI keretében valósulhatott meg.²⁴⁵

Amikor Rajeczky Benjamin megkésett recenziót közölt Vargyas áji monográfiájáról az *Ethnographia* 1944-es évfolyamában, a magyar népzene kutató iskolának (talán akaratlanul) nemcsak az úttörő disszertációt megelőző, hanem az 1944–1945-ös kataklizmaig tartó szakaszáról állított mérleget:

Hazai népzene kutatásunk kiegyensúlyozatlan, mint egész kultúránk. Egyedülálló eredményeket felmutató egyéni gyűjtések pótolják a hiányzó szervezett, egész országra kiterjedő kutatást, összehasonlító és összegező munkákat sürgetünk minimális dallamkiadás után, vagy, hogy a jelen mű tárgyánál maradjunk, közhellyé koptattunk a magyar népi ízlés és a vele találkozó idegen zenekultúrák viszonyáról olyan tételeket, melyeknek igazát legfeljebb csak megéreztuk, de rendszeres munkával ki nem nyomoztuk.²⁴⁶

Ezt a rezignált képet kiegészíti-szépíti egy másfél évtizeddel később publikált mondata, amely a korszak ígéretes kezdeményezéseinek életképességére helyezi a hangsúlyt:

Die Werke der beginnenden 1940er Jahre: die ersten Volksmusikmonographien von Vargyas und Járdányi, das erste Kodály-Gedenkbuch und die Artikel der „Magyar Zenei Szemle” deuten klar an, wie intensiv die musikwissenschaftliche Tätigkeit sich gestaltet hätte, wenn der Krieg diese vielversprechenden Anfänge nicht still[]te.²⁴⁷

A tárgyalat mintegy tizenöt év alatt számos tényező hatott a népzene kutatás szellemi megerősödésének, megújulásának irányába. Társadalmi hatása egyre szélesedett; a kodályi-bartóki eszmék, a kórusmozgalom táborába egyre népesebb és lelkeesebb lett. A hatalom is egyre inkább törekedett a népi kultúra tematizálására, és olykor ideológiai szövetségest látott a néprajzban. Ám ez a rokonszenv a zenei életet megújítani vágyókra, a társadalmi problémák bolygóira és az alap kutatás képviselőire már nemigen terjedt ki. Számottevő anyagi támogatásként csak a Gyönyösbokrétá-mozgalom és az Erdélyi Tudományos Intézet esetében jelentkezett, de ezeknek a befektetéseknek tudományos hozadéka – szerencsétlen módon – alig maradt. Eközben a Néprajzi Múzeumban, a patinás népzenei gyűjtemény körül szerveződő kutatógárda lényegében önkéntes

²⁴³ K. Kovács, „Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn”, 325.

²⁴⁴ Martin György, „Az erdélyi férfitáncok kutatása”, in *Zenatudományi dolgozatok* 1981, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária (Budapest: ZTI, 1981), 177. A film nemcsak legényest, hanem párostáncot is tartalmaz.

²⁴⁵ Kerényi György, „Válogatott sorozat az új gyűjtésekből”, *Éneklő Ifjúság* 7/3 (1944. március), 79.

²⁴⁶ Rajeczky Benjamin, „Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete” [ismertető], *Ethnographia* 55/3–4 (1944 [1946]), 158–159.

²⁴⁷ „Az 1940-es évek elejének munkái: a Vargyas és Járdányi által elkészített első népzenei monográfiák, az első Kodály-émlékkönyv, a *Magyar Zenei Szemle* cikkei világosan mutatják, milyen intenzíven alakult volna a zenetudományi tevékenység, ha a háború meg nem hiúsítja e sokat ígérő kezdeményezéseket.” Rajeczky Benjamin, „Musikforschung in Ungarn 1936–1960 (Bibliographischer Bericht)”, *Studia Musicologica* 1/3–4 (1961), 226.

alapon működött, és egyre növekvő tudományos ambícióját egyre csökkenő állami forrásból, illetve elsősorban a Rádió által biztosított, de végesnek bizonyuló külső forrásból tudta kielégíteni.

2. Dincsér indíttatása, tanulmányai

Dincsér Oszkár József 1911. március 19-én született Egerben. A hevesi megyeszékhellyel ezt leszámítva nem volt kapcsolata; valószínű, hogy csupán rövid kitérő volt ez a szülők életében, akik ezt megelőzően és később is mindig Budapesten éltek. A keresztelési anyakönyv bejegyzése szerint az apa Dincsér Oszkár 26 éves, római katolikus férfiszabó, az anya Pohl Ilona 20 éves, római katolikus.¹ Nevüket egy évvel korábban a Budapest VII. kerületi házassulandók névsorában említette egy napilap.²

Az idősebb Dincsér Oszkár (1884–1953) Újvidéken született, tanoncéveit is itt fejezte be 1900-ban, majd nyugat-európai szakmai gyakorlat után 1916-ban nyitott saját műhelyt Budapesten.³ Szülei (Dincsér István tisztviselő, Csecs Mária) és öccse (Dincsér Ignác nyomdász) is Budapesten telepedtek le.⁴ A háborús évek alatt ruhajavítást vállalt a Dohány u. 88. III. 18. címen,⁵ majd az I. kerület, Attila út (illetve 1942 és 1946 közötti nevén IV. Béla út) 8. szám alatt működött a műhelye.⁶ Házassága azonban 1918 tavaszára – egy ekkor megjelent újsághír tanúsága szerint – már bizonyosan megromlott:

Tegnap délután a mentőket a Dohány-utca 88. számú házba hívták, ahol egy harmadik emeleti lakásban Dincser [sic] Oszkár szabó huszonhatéves felesége öngyilkossági szándékból veronállal megmérgezte magát, azután balkezén az ereket felvágta. Dincser Oszkárné már régebb idő óta súlyos idegességben szenved [...]. Dincseréknél gyakran van családi perpatvar és tegnap délből is nagy jelenet volt a házastársak között, mely után Dincserné idegrohamot kapott. Délután négy órakor Dincserné egyedül maradt szobájában és ekkor követte el az öngyilkosságot. A mentők gyomormosást alkalmaztak és bekötötték Dincserné sebeit. A szerencsétlen asszonyt most lakásán ápolják. Állapota kielégítő.⁷

A szabómester később is eseménydús életet élt: 1922 körül újabb házasságot kötött Bognár (vagy Bodnár) Máriával, tőle született második fia.⁸ 1930-ban elvette harmadik feleségét, a zsidó származású Sarkadi Erzsébetet (Elzát), aki azonban már 1933-ban meghalt.⁹ Id. Dincsér Oszkár ha-

¹ Dincsér születési anyakönyvi bejegyzése. FamilySearch genealógiai weboldal, <https://www.familysearch.org/en/untitled-states/>, működteti: the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, Family History Department (Utah, USA). A továbbiakban: FamilySearch.

² *Az Újság* 8/103 (1910. május 1.), 46.

³ Ladányi Miksa (szerk.), *A magyar ipar almanachja 1930* (Budapest: A Magyar Ipar Almanachja Kiadóhivatala, 1930), 155–156.

⁴ Dincsér Ignác (1944. december 16., 66 éves) halotti anyakönyvi bejegyzése, FamilySearch.

⁵ *Pesti Hírlap* 38/306 (1916. november 3.), 22.

⁶ *Pesti Hírlap* 39/203 (1917. augusztus 15.), 16; *Budapesti cím- és lakásjegyzék 1922–1923*. Huszonnyolczadik évfolyam (Budapest: Franklin-Társulat), 993.

⁷ *Budapest* 42/82 (1918. április 6.), 5–6.

⁸ „Dincsér Oszkár Budapest eljegyezte Bodnár József földbirtokos leányát, Bodnár Mariskát, Tárnokon.” *Az Est* 13/203 (1922. szeptember 7.), 6. – Dincsér József (1944. május 3., 20 éves) halotti anyakönyvi bejegyzése szerint apja Dincsér Oszkár, anyja néhai Bognár Mária. FamilySearch.

⁹ Id. Dincsér Oszkár és özv. Schossberger Nándorné Sarkadi Erzsébet házassági szerződése; Dincsér Oszkárné Sarkadi Erzsébet hagyatéki ügye: HU BFL - VII.180 - 1930 – 1055.

lotti anyakönyvi bejegyzésében már egy negyedik feleség neve olvasható: Török Mária; házasságkötésük éve (nyilván hibásan) 1931.¹⁰ Az idősebb Dincsér gyakran költözött; telefonkönyvi, szakszervi adatok, valamint fia dokumentumai összesen legalább hét különböző budapesti lakcímet adnak meg. 1935-ben uzsorában való bűnrészességért egy hónapi fogházra ítélték, de a Tábla bizonyíték hiányában felmentette.¹¹

Az ifjabb Dincsér Oszkár 1921–1929 között a Budapesti (ma: Fasori) Evangélikus Gimnázium tanulója volt, amelyet az ország legjobb iskolái között tartottak számon. Gondviselőjeként mindvégig apja van bejegyezve az iskola anyakönyveiben,¹² bár anyjával valószínűleg szorosabb kapcsolatot tartott. Kezdetben jó tanuló volt, később olykor ingadozott a teljesítménye, két pótvizsgát is tett.¹³ Zenei tanulmányokat Cecelits Benő magánzeneiskolájában végzett, amelynek növendékhangversenyén 1926 tavaszán sikerrel szerepelt.¹⁴ A gimnázium Dal- és Zeneegyesületében, amely akkoriban Oppel Imre (1883–1968) festőművész-tanár vezetésével működött 150 énekkari és 30 zenekari taggal, főgondnoki tisztséget viselt, végzősként pedig e minőségében jutalmat is kapott: „Az Egyesület legbuzgóbb, legtevékenyebb tagja részére megszavazott 10 K.-ás aranyat a tanárelnök Dincsér Oszkár VIII. o. t. főgondnoknak ítélte oda.”¹⁵ A hagyatékban található legkorábbi, 1928. március 11-re datált szerzeménye arról tanúskodik, hogy már gimnazistaként érdekelte a zeneszerzés.¹⁶

Az érettségi után, 1929–31 között a Zeneakadémia előkészítő tanfolyamán két tanévet végzett klarinét szakon (*1. táblázat*).¹⁷ Apjával egyező lakcíme ekkor I. Attila körút (ma: Attila út) 2., majd I. Schwartz Ferenc utca 4., „elfoglaltsága” nincs. Szolfézst és összhangzattant Molnár Antaltól tanult, aki Kodály tanítványai közül elsőként kezdte meg a fonográf népzene gyűjtő terepmunkát 1911-ben.¹⁸ Négy év kihagyás után, 1935-ben, 1937-ben és 1938-ban már magántanulónaként vizsgázott az akadémiai tanfolyam hegedű szakának négy évfolyamából. Hegedűvizsgái „jó” eredményűek voltak, az utolsó viszont csak „elégséges”; talán elvesztette motivációját, önbizalmát, vagy mások beszélték le róla, hogy diplomáját megszerezze. Margrit Dincsér életrajza brácsa- és ütőhangszeres tanulmányokat is említ.¹⁹ 1936-os dátummal maradt fenn Paul Verlaine versére írt, „Un grand sommeil noir...” című zongorakíséretes dalkompozíciója a hagyatékban.²⁰

¹⁰ Dincsér Oszkár (1953. február 28.) halotti anyakönyvi bejegyzése, FamilySearch.

¹¹ [N. N.], „A »kopasz Gyenest« 3 évi szigorított dologházra ítélték”, *Esti Kurír* 15/11 (1935. január 18.), 3.

¹² A Budapesti Evangélikus Gimnázium anyakönyvei 1924/25–1929/30: HU EOL VI.B.01.I.196.

¹³ A Budapesti Evangélikus Gimnázium bizonyítványkönyvei: HU EOL VI.B.01.I.281–288.

¹⁴ [N. N.], „Növendékek hangversenye”, *Budapesti Hírlap* 46/111 (1926. május 19.), 11.

¹⁵ Mikola Sándor (közét.), *A budapesti á. h. evangélikus gimnázium értesítője az 1928–29. iskolai évről* (Budapest, 1929), 71.

¹⁶ ZTI NZKT V-04.10/2.3.7.

¹⁷ A zeneakadémiai tanulmányaival kapcsolatos adatok forrása: LFZE Irattár, Központi iktatás, Anyakönyvek és törzskönyvek 1882–2005.

¹⁸ Molnár Antal, *Magamról, másokról* (Budapest: Gondolat, 1974), 23–30.

¹⁹ BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

²⁰ ZTI NZKT V-04.10/2.3.3.

1. táblázat. Dincsér zeneakadémiai kurzusai, magánvizsgái

tanszak / tanfolyam	oszt.	tanév ²¹	tárgy	oktató	érdemjegy ²²
klarinét / előkészítő	I.	1929/30	Klarinét	Förster Ferenc	jeles
			Solfège	Molnár Antal	kitűnő
	II.	1930/31	Klarinét	Förster Ferenc	jeles
			Összhangzattan	Molnár Antal	jó / kitűnő
hegedű / akadémiai (magánvizsgálatok)	I.	1934/35	Hegedű		jó
			Általános zene-elmélet I.		kitűnő
			Hegedű		jó
			Általános zene-elmélet II.		kitűnő
	II.		Egyetemes zene-történet I.		kitűnő
			Hegedű		jó
			Általános zene-elmélet II. [!]		kitűnő
			Egyetemes zene-történet I. [!]		kitűnő
	III.	1936/37	Hegedű		jó
			Általános zene-elmélet II. [!]		kitűnő
			Egyetemes zene-történet I. [!]		kitűnő
			Hegedű		elégéses
zeneszerzés/ akadémiai	I.	1939/40	Zeneszerzés	Kodály Zoltán	jó
			Zongora	Kósa György	jeles / kitűnő
			Gregorián ének	Harmat Artúr	kitűnő
			Karpartitúra olvasás	Kodály Zoltán	jeles
	II–III.	1940/41	Zeneszerzés	Siklós Albert	jó / jeles
			Zongora	Kósa György	kitűnő
			Magyar-népzene ismertetés	Kodály Zoltán	kitűnő
			Hangszerelés	Siklós Albert	jeles
			Partitúra-olvasás	Siklós Albert	jeles
			Zeneszerzés	Siklós Albert / Kodály Zoltán	jeles
	IV.	1941/42	Zongora	Kósa György	kitűnő
			Karnagyképzés	Unger Ernő	kitűnő / jeles
			Hangszerelés	Siklós Albert	kitűnő
			Partitúra-olvasás	Siklós Albert	jeles / jó
			Liturgia	Harmat Artúr	kitűnő

Ahogy útkereső éveiről általában, úgy a népzene iránti érdeklődésének kezdeteiről sem sokat tudunk. Csupán bizonytalan adatok utalnak arra, hogy talán már 1930. körül gyűjthetett, vagy legalábbis falura járhatott.²³ Valószínűleg hallotta Constantin Brăiloiu budapesti előadását a román *hora lungă* dallamtípusról 1937. június 2-án az Iparművészeti Múzeum nagytermében, ahol „a megjelent nagyszámú közönség [...] soraiban a szakértőkön kívül feltűnő sokan voltak a fiatalok”.²⁴ Mindenesetre egy hónappal később, július 1-től állt hivatalosan munkába a Néprajzi

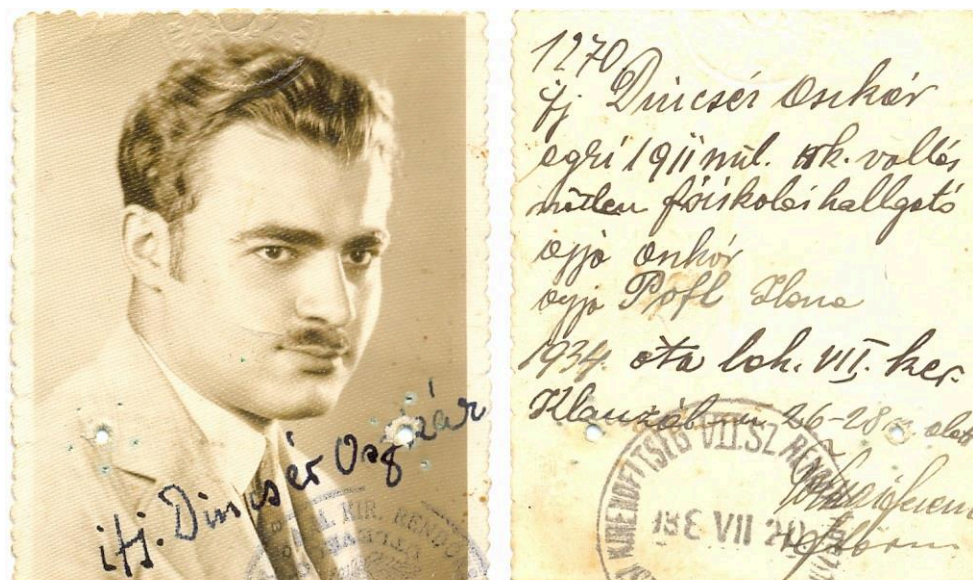
²¹ A törzskönyvek szerint az egyes tanévekben az első és a második félév kurzuscímei általában megegyeztek.

²² A korabeli érdemjegy-fokozatok: kitűnő (1), jeles (2), jó (3), elégséges (4), elégtelen (5). Két érdemjegy feltüntetésére esetén az első és a második félévi eredmény különbözik.

²³ Dincsér Oszkár, *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943; A Néprajzi Múzeum Füzetei 7), 4: 1931-ben Bocsárlapujtón, Karancsságon, Pilinyben, illetve 1928-ban Etesen, Kishartyánban, Szalmatercsen gyűjtött adatokra hivatkozik. Az évszámok lehetnek hibásak, hiszen első etesi és kishartyáni felvételeit a megadott évnél éppen tíz évvel később, 1938-ban készítette. Azonban egyik korai szerzeményének „Karancsság, 1932. jul. 15.” keltezése (ZTI NZKT V-04.10/2.3.2) mégis arra utal, hogy ekkoriban legalábbis ismerhette már ezt a nógrádi falucsoportot, ahol később sokat gyűjtött.

²⁴ [N. N.], „A román népzene”, *Budapesti Hírlap* 57/123 (1937. június 3.), 10. Vö. László Ferenc, „Budapesti előadás a román dojnáról – 1937-ben”, *A Hét* 10/8 (1979. február 23.), 4.

Múzeum önkéntes, fizetéstelen gyakornokaként.²⁵ Mivel akkoriban – részben az elcsatolt területekről menekült magyarok nagy száma miatt – az értelmiségi munkaerő terén jelentős túlkínálat volt, ez az életforma a fiatalok körében általánosnak számított.²⁶ Ugyanebben az évben lett a Magyar Néprajzi Társaság tagja mint „főiskolai hallgató”.²⁷ 1938. május 4-én készítette első fonográf-felvételeit egy Budapesten tartózkodó kalotaszegi férfi énekéről, nyáron pedig első gyűjtőútjaira indult: júniusban Nógrád megyébe, majd augusztus 2–18 között az ekkor még Romániához tartozó Székelyföldre. E célra használhatta fel azt az útlevélképet, amely – rendőrségi pecséttel, július 20-i dátummal, hátoldalán személyi adatokkal (melyek szerint lakhelye 1934 óta Budapest VII., Klauzál u. 26–28.) – a legkorábbi ismert fotó Dincseréről (1. ábra). Erdélyből visszatérve, 1938. augusztus 20-án keletkezett egyetlen fennmaradt népzenei feldolgozását, „A rossz feleség” című, számos székely népi dallamot és szöveget tartalmazó vegyeskari kompozíciót.²⁸

1. ábra. Dincser igazolványképe 1938-ból. Magántulajdon, Sümegi Éva szíveségéből

1938 őszén beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára,²⁹ hogy az 1934-ben alapított, Györffy István vezette néprajz tanszéken tanulhasson (2. táblázat). Így Var-

²⁵ Igazolás Dincser múzeumi munkájáról, NMI 32/1944. Margrit Dincser szerint („Curriculum vitae”, BTK ZTI Zene-tudományi Szakkönyvtár, 500.011) 1935-től, ezt az adatot veszi át Berlász Melinda, „Dincser Oszkár kutatásai a »Pátria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935-44)”, in *Zenatudományi dolgozatok 2001–2002*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: ZTI), 121–144.

²⁶ „Ez is jellemző vonása az akkori középosztály életének. Kinevezni, állásba fölvenni valakit megállapított fizetéstelenséggel.” Vargyas Lajos, *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 84.

²⁷ [N.N.] „Társasági ügyek / Tagfelvétel az 1937. év második és harmadik negyedében”, *Ethnographia* 48/3 (1937. szeptember), 320.

²⁸ ZTI NZKT V-04.10/2.3.4.

²⁹ A Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói törzskönyvei: HU ELTEL VIII.I.002.b.I. 250., 258., 268., 276., 286., 294., 304., 312. kötet. Az itt bejegyzett, olykor rövidített kurzuscímeket az egyetem félévenként kiadott tanrendjei szerint pontosítottam, pl. *A budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXVIII–MCMXXXIX. tanév első felére* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938).

gyas Lajos és Járdányi Pál mellett az első magyar népzene kutatók között volt, akik egyetemi néprajzos képzettséget szereztek. Az első évben Györffy általános előadásai mellett „A néphagyomány és a nemzeti művelődés” című kurzusát is hallgatta, amelyet a professzor azonos című írásának munkálataival párhuzamosan hirdetett meg.³⁰ Az ekkor alapított Táj- és Népkutató Központ munkájában Dincsér nemigen vehetett részt, hiszen ebbe a kezdeményezésbe elsősorban a harmadik vagy annál magasabb évfolyamra járó, falusi származású hallgatókat kívánta bevonni.³¹

Szaktárgyai mellett Dincsér már ekkor érdeklődött a nyelvek és a nyelvészet iránt is: francia és angol kurzusok mellett törökül tanult Németh Gyula³² és „Abdul Latif”³³ szemináriumain, és felvette Tamás Lajos „Bevezetés a román [azaz neolatin] nyelvek történetébe” előadását.³⁴ Erre talán maga Györffy is bátorította, aki már az 1910-es években több tanulmányúton járt a balkáni országokban és Törökországban, és jól látta az ilyen irányú tájékozódás időszerűségét az 1930-as évek végén.³⁵ Dincsér ezen kívül filozófiai, esztétikai és művészetpszichológiai előadásokat is hallgatott Brandenstein Bélánál, a korszak magyar filozófiai életének meghatározó alakjánál.³⁶ Tamás és Brandenstein nyilván nagy hatást tett rá, hiszen 1939. április 26-án Györffy a kari tanács elé terjesztette a hallgató kérelmét, „hogynéprajz mellé román nyelvészetet és esztétikát csoportosíthasson. Előadó javasolja a kérelem teljesítését. A Szakosztály a javaslatot elfogadja.”³⁷ A következő három félévben számos romanisztikai, különösen román nyelvi kurzust vett fel Tamás Lajosnál, illetve fonetikát Laziczius Gyulánál.³⁸ Harmadik évének második félévében (1941 tavaszán) azonban teljesen felhagyott a nyelvészeti tanulmányokkal. Ez talán Tamás távozásával függ össze, akit a Kolozsvárra visszaköltöző I. Ferenc József Tudományegyetem tanárává és az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatójává nevezték ki, illetve azzal, hogy a következő félévben

³⁰ Györffy István, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Budapest: Egyetemi Néprajzi Intézet, 1939; A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 1).

³¹ Teleki Pál kultuszminiszter leirata, NMI 90/1938.

³² Németh Gyula (Karcag, 1890 – Karcag, 1976): nyelvész, turkológus, 1916-tól egyetemi tanár, a MTA tagja, az első török nyelvtan szerzője.

³³ Abdüllatif Tanrısever (1886–1941) imám Konstantinápolyból érkezett Budapestre 1909-ben, amikor a magyar kormány boszniai befolyásának erősítése érdekében meg akarta szervezni a budapesti muszlim hitközséget. Végül az csak 1931-ben alakult meg, de az imám a budapesti egyetem török lektoraként 1912-től oktatott. Ld. Fodor Pál, „A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911)”, *Történelmi Szemle* 59/2 (2017), 315–323.

³⁴ Tamás Lajos (eredetileg Treml; Temesvár, 1904 – Budapest, 1984): nyelvész, a román, neolatin, albán nyelvtudomány művelője, egyetemi tanár, a MTA tagja.

³⁵ Bartha Júlia, „A keletkutató Györffy István”, in *Györffy István írásai a Balkánról és Törökországról*, szerk. Bartha Júlia (Budapest: Terebess, 2001), 5–10.

³⁶ Brandenstein Béla báró (Budapest, 1901 – Saarbrücken, 1989): filozófus, 1927-től a budapesti egyetem magántanára, 1934-től tanszékvezetője, a MTA Filozófiai Bizottságának elnöke, 1949–1969. a saarbrückeni egyetem tanára. Ld. Hanák Tibor, „Brandenstein Béla – a filozófus”, *Katolikus Szemle* 41/4 (1989. december), 278–284.

³⁷ A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1938–1939: HU ELTEL VIII.I.008.a.44.

³⁸ A tanrendek változó szóhasználatából érzékelhető, hogy épp ezekben az években vált általánossá a „román” szóalaknak a hagyományos „oláh”-t helyettesítő használata a tudományos nyelvben, megbolygatva az egész neolatin nyelvészet terminológiáját.

helyettese, Gáldi László inkább irodalomtörténeti kurzusokat hirdetett meg.³⁹ A nyelvészet helyett művészettörténeti tanulmányokba kezdett Gerevich Tibornál.⁴⁰

Brandenstein esztétikai és filozófiai előadásai mellett azonban mindvégig kitartott. A filozófus egy 1940-ben tartott előadásban maga is foglalkozott a népi kultúra aktuális szerepével és a népművelés jelentőségével, tehát Dincsérnek akár a néprajzi felfogására is hatással lehetett:

Az első elvi kérdés, amely ebben a vonatkozásban felmerül, az, vajjon egyáltalában célszerű-e a népi kultúrának a magas műveltséggel való tervszerű és szándékos kapcsolatbahozatala? Röviden szólva, kell-e és jó-e a népművelés? [...] A helyes művelődés már csak azért is szükséges, mert a népnek ősi kultúra fokán való megőrzése egyszerűen nem lehetséges: [...] az egyszerű, de valódi kultúrájú nép a civilizációs javakat hasznossági és kényelmességi szempontokból, sokszor csak divatból is könnyen átveszi, azoktól gyakran megszedül, régi kultúráját szégyenli és sutbadobja, a magaskultúrát viszont nem tudja elsajátítani. Ezzel valóban elbarbarizálódik és saját népi kultúrájának elvesztésén kívül az egész nemzeti kultúra veszedelmévé válik, hiszen azt nem érti, sokszor egyenesen feleslegesnek és értéktelennek, vagy képmutatásnak tartja és nagy számával érvényesülve leronthatja. A rendetlen civilizálódás kultúraromboló hatását csakis az okos népművelés ellensúlyozhatja.⁴¹

Fontosnak tartja „Magyarország tájainak [...] alapos és rendszeres vizsgálatát[t]”; e tekintetben elismeri a falukutató mozgalom érdemeit, bár rámutat a megjelent munkák olykor szubjektív és politikailag célzatos jellegére. A szellemtörténeti iskola idealizmusára jellemző, konzervatív felfogása a népi kultúra folyamatait lényegében függetlennek látja a társadalmi-gazdasági háttértől, és a szociológiával szemben a kultúratudományok illetékességét hangsúlyozza:

Tudjuk és elismerjük, hogy a népi kultúra a nép társadalmi és gazdasági helyzetével és életével, így a földhöz való viszonyával is sokszerű és mélyreható kapcsolatban van. Ámde mégis azt kell mondanunk, hogy a népi kultúra problémái lényegükben önállóak és például a földmegosztástól függetlenek: bármilyen földmegosztás mellett lehetséges népi kultúra, de annak elszorvadása is; e kultúra élete és halála elsősorban a népben élő szellemi, erkölcsi tényezőktől és a népet érő szellemi-erkölcsi hatásoktól függ, bár ilyeneknek forrása természetesen a különleges földvonnakozás is lehet és valóban az is. Mivel azonban a népi kultúra problémája *lényegében* a gazdasági és politikai kapcsolatoktól független, önelvű kulturális kérdés, azért szakszerű és részletes felderítése elsősorban kulturális feladat, éspedig olyan kulturális feladat, amelynek megoldása egész magyar kultúréletünk szempontjából sürgős és fontos.⁴²

Dincsér fő szakterületein kívül egy-egy félévben társadalomföldrajzot is hallgatott Hézser Aurélnél, illetve francia irodalmat Eckhardt Sándornál. Szerencsésen egészítették ki zeneakadémiai tanulmányait a bölcsészkar zenetörténeti kurzuskínálatából Bartha Dénes és Prahács Margit előadásai. A hagyatékban fennmaradt egy dolgozata „Századunk zenéje” címmel, Prahács bejegyzéseivel, ez tehát az 1940 tavaszán nála felvett kurzusra íródhatott.⁴³ Prahács „Collegium

³⁹ *A budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje az MCMXL–MCMXLI. tanév második felére* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940), 53.

⁴⁰ Gerevich Tibor (Máramarossziget, 1882 – Budapest, 1954): művészettörténész, 1925-től egyetemi tanár, az MTA tagja, a Római Magyar Intézet igazgatója, a Velencei Biennálé magyar kormánybiztosa, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke.

⁴¹ Brandenstein Béla, „Magas műveltség és népi kultúra. Báró Brandenstein Béla elnöki megnyitója a Magyar Filozófiai Társaság 1940. május 21-én tartott közgyűlésén”, *Athenaeum* új folyam 26/2–3 (1940), 103–104.

⁴² Brandenstein, „Magas műveltség és népi kultúra”, 105–106.

⁴³ ZTI NZKT V-04.10/2.4.1.3.

musicum” néven – németországi tapasztalatai alapján – egy gyakorlati műhelyt is vezetett, amelyhez Dincsér 1940 őszen csatlakozott. A stúdium zeneértő egyetemi hallgatókból álló hangszeres és énekes kamaracsoportként működött, amely elsősorban a klasszika előtti zeneirodalomból, de Kodály műveiből és magyar népdalokból is válogatva készített elő egy-egy koncertanyagot.⁴⁴

Dincsér második egyetemi tanévének elején, 1939. október 3-án meghalt Györffy. A néprajzi tárgyakat 1940 tavaszától fiatal vendégoktatók adták elő: Kovács László, Bálint Sándor,⁴⁵ Gunda Béla⁴⁶ és Ortutay Gyula. A negyedik évben a már tekintélyes néprajztudós, Viski Károly oktatta a legtöbb néprajzi tárgyat. Ezeken kívül egy félévben Mády Zoltán „Népi társadalomrajz” című kurzusán is részt vett Dincsér.⁴⁷ Tanulmányait 1942-ben abszolválta.

Ha áttekintjük egyetemi leckeönyveit, az a benyomásunk támadhat, mintha az 1936-ban Törökországban, az első világháború előtt pedig többek között románok körében gyűjtő Bartók példája lebegett volna előtte, s mintha szóról szóra meg akarta volna fogadni az első ízben 1935-ben, a Zeneakadémia évkönyvében közzétett intelmet:

nem elég a tökéletes tárgyi felszerelés: éppoly fontos a minél tökéletesebb *szellemi* felszerelés. Hiszen az ideális népzene gyűjtő valóságos polihisztor kell hogy legyen. Nyelvi és fonetikai tudásra van szüksége, hogy a tájkiejtés legapróbb árnyalatait észrevehesse és lejegyezhesse; koreográfusnak kell lennie, hogy a népi zene és tánc közötti kapcsolatokat pontosan leírhasa; általános folklór-ismeretek teszik csak lehetővé, hogy a gyűjtő a népzene és a népszokások összefüggését a legapróbb részletekig megállapíthassa; szociológusnak kell lennie, hogy a falu kollektív életét meg-megzavaró változásoknak a népzeneire gyakorolt hatását ellenőrizni tudja. Ha végső következtetéseket akar levonni, történeti, elsősorban településtörténeti ismeretekre van szüksége; ha másnyelvű népek népzenei anyagát akarja összehasonlítani a maga országbelijével, idegen nyelveket kell megtanulnia. És mindezen felül elengedhetetlen követelmény, hogy jó hallású, jó megfigyelésű zenész legyen.⁴⁸

Bartók 1940-ben – már hazájától búcsúzva – is hasonlóképpen nyilatkozott:

Népdalkutatás: ezen a téren nagyon sok a tennivaló. Nyelvtudás nélkül azonban, ha már Középkelet-Európáról és nemcsak Magyarországról beszélünk, nem mehetnek semmire sem. (Jó néhányunk nevében szégyenkezem: németül, franciául, angolul még csak beszél némelyikünk, de szerbül, horvátul, tótul, románul, úgyszólván egyikünk sem.) Zenészek még csak boldogulnának valamennyire, de az épp olyan fontos szöveg hozzáférhetetlen marad. Hiszen ma még szövegkutatók is fordítások nyomán dolgoznak, márpedig a szövegösszehasonlítás munkája csak *eredeti* szövegek összevetése nyomán végezhető el. Európán kívüli területen nagyon fontos volna a törökországi gyűjtés. Törökország népzeneje ma még alig ismert: az ottani gyűjtők munkája, egyrészt, mert kevesen vannak,

⁴⁴ Dalos Anna, *Tudós nő a Horthy-korszakban. Prahács Margit (1893–1974)* (Budapest: ZTI, 2021; Musicologia Hungarica 1). Köszönöm Tóth Emese Gyöngyvérnek, hogy megosztotta velem a kurzussal kapcsolatos kutatási eredményeit.

⁴⁵ Bálint Sándor (Szeged, 1904 – Budapest, 1980): néprajzkutató, művészettörténész, a magyar vallási néprajz vezéralakja. A szegedi egyetem Néprajzi Intézetében 1930-tól gyakornok, 1934-től egyetemi tanár. A budapesti előadást megelőző műve: Bálint Sándor, *Néptünk ünnepei. Az egyházi év néprajza* (Budapest: Szent István Társulat, 1938).

⁴⁶ Vö. Gunda Béla, „A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése”, *Néprajzi Értesítő* 31 (1939), 294–300.

⁴⁷ A Dincsernél kettővel magasabb évfolyamon tanuló Vargyas Lajos így emlékezik az új oktatókra: „Közben megbíztak egy-egy évre két-két előadót néprajzi előadások tartásával. Először *Bálint Sándort* és *K. Kovács Lászlót*, második évben *Gundát* és *Ortutayt*. Minthogy mi ketten Vargha Lászlóval csakis Visky [sic] kinevezését tartottuk igazságosnak, ezeket a megoldásokat nagyon elítéltük. Bálint Sándor akkor még nagyon kezdő volt, előadni sem tudott, csak papírról olvasta fel szövegét. [...] Gunda és Kovács László sem érte el akkor még Visky tudásának szintjét, Ortutayval szemben pedig komoly fenntartásaink voltak.” Vargyas, *Kerítésen kívül*, 118–119.

⁴⁸ Bartók Béla: „Miért gyűjtünk népzene?” in *Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1934/35-iki tanévről*, szerk. Dr. Isoz Kálmán (Budapest, 1935), 4. Önálló kötetben: *Miért és hogyan gyűjtünk népzene?* *A zenei folklóre törvénykönyve* (Budapest: Somló Béla, 1936; Népszerű Zenefüzetek, szerk. Molnár Antal). Gyűjteményes kiadása: BB1 3, 276.

másrészt, mert nem speciálisan képzettek, nem elégséges. Kik volnának inkább hivatva, hogy segítségükre siessenek, ha nem a magyar népzene kutatók!⁴⁹

Nem tudni, hogy Dincsérnek volt-e Bartókkal személyes kapcsolata, de majd minden saját írásában érezhető a mester hatása.

2. ábra. Dincsér vezényel a Zeneakadémia nagytermében. a) ZTI NZKT V-04.10/7.3.7. b–c) magántulajdon, Sümegi Éva szívességéből

Bölcsészkarai tanulmányaival párhuzamosan, 1939–1942 között ismét a Zeneakadémiára járt, ezúttal zeneszerzés szakon. A négy évfolyamot három év alatt végezte el, a korábban hallgatót tárgyak beszámításával. A főtárgyat az első évben Kodálynál, majd Siklós Albertnél, végül Siklós halála után ismét Kodálynál hallgatta, jó–jeles eredményekkel. Kodály 1937 ősztől tartotta itt a „magyar-népzene ismertetés” kollégiumot, amely a következő tanévtől a zeneszerzés szakosok és a tanárjelöltek számára kötelező tárgy lett.⁵⁰ Egyéb tárgyai közül kiemelhetjük, hogy sok éven keresztül tanult zongorázni Kósa Györgynél, igen jó eredményekkel. Az utolsó tanévben elvégezte a „karmesterképző tanfolyamot” is, amelyet Unger Ernő vezetett.⁵¹ A hagyatékban található kispártitúrák közül Stravinsky *Le sacre du printemps* című művét látta el a legtöbb, leggondosabb jegyzettel.⁵² Talán a vizsgakoncert próbái során készültek azok a fotók Dincsérrel,

⁴⁹ [Bartók Béla], „Bartók Béla a »Mikrocosmos«-ról, az új magyar zenészgenerációról és amerikai útjáról”, Szentjóbí Miklós interjúja, *Magyar Nemzet* 3/209 (1940. október 3.), 6.

⁵⁰ Szalay, „A Kodály-tanítványok népzene tudományi bibliográfiája”, 334–335.

⁵¹ LFZE Irattár, Központi iktatás, Anyakönyvek és törzskönyvek 1882–2005.

⁵² ZTI NZKT V-04.10/8.6.5.

amelyek a Zeneakadémia nagytermében, vezénylés közben mutatják (2. ábra). Csenki Imre visszaemlékezése szerint – aki 1942-től a tanítóképző-intézeti zenetanár szak hallgatója volt a Zeneakadémián – Dincsér „a népzenei órákon [Kodály] tanársegédje volt”,⁵³ azonban oktatói tevékenységének a Zeneakadémia irattárában nincs nyoma, inkább alkalmi helyettesítésekről lehet szó.

A zeneszerzés szak és a karmesterképző tanfolyam vizsgakoncertje is 1942. június elején volt. A végzős zeneszerzőévfolyam hallgatói voltak még: Járdányi Pál, Jodál Gábor, Maros Rudolf, Sugár Rezső és Székely István; a karmesterképző tanfolyamon rajtuk kívül Gulyás György és Zoltay Nándor végzett még. A zeneszerzők estjéről két kritikus, Gárdonyi Zoltán és Gaál Endre is hírt adott a sajtóban, mindketten Dincsér vonósnégyesét találták a leggyengébb vizsgaszámnak.⁵⁴ A karmesterképző koncertjéről szóló beszámolók Jodál (valamint az egyik tudósításban Járdányi és Zoltay) méltatásán kívül nem közölnek érdemi véleményt.⁵⁵

Az egyetem és a Zeneakadémia törzslapjain az 1939/1940-es tanévtől megjelent egy új rovat azzal a kérdéssel, hogy a hallgató az 1939. évi IV. törvénycikk (a második zsidótörvény) értelmében zsidónak minősül-e.⁵⁶ A bölcsészkarai nyomtatványok minden félévben újra és újra figyelmeztetnek: „Erre a kérdésre minden évfolyambeli hallgatónak büntetőjogi és fegyelmi felelősség terhe alatt, a valóságnak megfelelő »igen« vagy »nem« szóval kell felelnie.”⁵⁷ Dincsér válasza mindvégig nemleges.

Múzeumi gyakornokként Dincsér egyetemi és zeneakadémiai tanulmányaival párhuzamosan kapcsolódott be a népzenei gramofonfelvételek programjába és az azokat előkészítő gyűjtésbe (Függelék E). Hosszabb terepmunkái közül több a nyári vakációra (szeptember közepéig) vagy a téli vizsgaidőszakra esett, de koránt sem mindegyik. 1939 áprilisában Szentesen és környékén gyűjtött; júniusban ennek alapján megvalósult első saját lemezfelvétele. Nyár végén Borsodban, októberben a visszacsatolt kárpátaljai Nagydobronyban, novemberben Gömörben és Nógrádban járt. Az egyetemi szorgalmi időszakok terhére is egyre hosszabb gyűjtőutakat vállalva 1940 februárjában kárpátaljai, márciusban, szeptemberben és novemberben nógrádi kutatásait folytatta. 1941 januárjában Máramarosban, áprilisban és októberben Mohácson gyűjtött. Terepmunkái mellett a Budapesten adódó gyűjtési alkalmakat is kihasználta, és a mások gyűjtőútjairól származó anyagok hangfelvételeiben is közreműködött.

⁵³ Csenki Imre, „Emlékek, anekdoták a Tanár Úrról”, *Budapest* 20/1 (1982), 12–13.

⁵⁴ „Die vier anspruchlosen Stücke für Oboe und Streichtrio von Gábor Jodál machten einen wesentlich angenehmeren Eindruck, als die qualvollen und bedrückenden Sätze für Streichquartett von Oszkár Dincsér.” Dr. Z[oltán] G[árdonyi], „Das Konzert der Kompositionsklasse Zoltán Kodálys”, *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 89/124 (1942. június 2.), 9. – „Legkevésbé Dincsér Oszkár cikkekkel ütembeosztású zavaros vonósnégyese ütötte meg a mértéket.” G[aál] E[ndre], [cím nélkül], *Magyar Nemzet* 5/127 (1942. június 7.), 12. – A vonósnégyes kézírata: ZTI NZKT V-04.10/2.3.7.

⁵⁵ [N.N.] [cím nélkül] *Magyar Nemzet* 5/130 (1942. június 10.), 8. (s), „Zenei tarka barka”, *Film–Színház–Irodalom* 5/24 (1942. június 12–18.), 24.

⁵⁶ LFZE Irattár, Központi Iktatás, Anyakönyvek és törzskönyvek 1882–2005.

⁵⁷ A Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói törzskönyvei: HU ELTEL VIII.1.002.b.I. 276., 286., 294., 304., 312. kötet.

Az egyetemi tanulmányait lezáró doktori disszertációt az 1942 januárjában, a visszacsatolt Csík megyében végzett kutatással alapozta meg, majd az abszolutórium után, júliusban folytatta ezt a terepmunkát. *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon* című értekezését 1943. június 21-i doktori vizsgáján védte meg, néprajz főszakból, valamint művészettörténet és esztétika mellékszakokból egyaránt summa cum laude minősítéssel; a disszertációt Viski és Brandenstein bírálta.⁵⁸ Június 26-án avatták doktorrá.⁵⁹ A dolgozatot a nyár folyamán A Néprajzi Múzeum Füzetek sorozatban publikálnia is sikerült.⁶⁰ Ekkorra azonban aktív gyűjtőkorszaka is végleg lezárult.

3. ábra. Dincser Budapesten, 1942-ben. Magántulajdon, Sümegi Éva szívessegéből

⁵⁸ A disszertáció benyújtott szövege – a *Két csíki hangszer* című kötet előzménye – az ELTE könyvtáraiban nem került elő.

⁵⁹ A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészdoktori szigorlatainak jegyzőkönyvei, 1937/38–1947/48: HU ELTEL VIII.I.008.I.5. kötet, 74. sz. Diplomamásolat a hagyatékban: ZTI NZKT V-04.10/7.3.1.

⁶⁰ A Kodály könyvtárában található példányt augusztus 4-én dedikálta mesterének.

2. táblázat. Dincsér egyetemi kurzusai

félév	tudo- mányág	tárgy	oktató	ó. 61
1938/39 I.	néprajz	Néprajzi gyakorlat	Györffy István	2
		Általános néprajz	Györffy István	3
		A néphagyomány és a nemzeti művelődés	Györffy István	2
	nyelvek, nyelvészet	Oszmán-török nyelv	Németh Gyula	1
		Török nyelvtan, mondattan, írás és beszélg.	Abdul Latif	2
		Francia nyelv- és stílusgyakorlatok	Ember Gyula	2
		Angol nyelv	Lawrence K. E.	1
		Francia fordítási gyakorlatok	Deshusses György	1
	filozófia, esztétika	Kant és a német idealizmus	Brandenstein Béla	2
		Szépség és művészet	Brandenstein Béla	2
		Az ókori filozófia története	Kornis Gyula	2
	földrajz	Társadalomföldrajz	Hézsér Aurél	2
	zene	Beethoven	Bartha Dénes	2
1938/39 II.	néprajz	Néprajzi gyakorlatok	Györffy István	2
		Általános néprajz	Györffy István	3
		Magyar néprajz	Györffy István	2
	nyelvek, nyelvészet	Oszmán-török nyelv	Németh Gyula	1
		Bevezetés a román nyelvek történetébe	Tamás Lajos	2
		Fonetika	Laziczius Gyula	2
		Török nyelvtan, mondattan, írás és beszélg.	Abdul Latif	2
		Francia nyelv	Ember Gyula	2
	filozófia	Művészetpszichológiai problémák	Brandenstein Béla	2
	irodalom	Molière	Eckhardt Sándor	2
1939/40 I.	néprajz	Néprajzi gyakorlat	(Györffy István) ⁶²	2
		Leíró néprajz	(Györffy István)	3
		Magyar néprajz	(Györffy István)	2
	nyelvek, nyelvészet	Oláh nyelvészeti gyakorlat	Tamás Lajos	1
		Az oláh nyelv magyar elemei	Tamás Lajos	2
		Az erdélyi oláh folytonosság elmélete	Tamás Lajos	2
		Bevezetés a román nyelvészetbe (A romanisztika módszerei)	Tamás Lajos	2
		Fonetika I.	Laziczius Gyula	2
		Török nyelvtan, mondattan, írás és beszélg.	Abdul Latif	2
		Esztétikai szeminárium (A művészi kifejezés módjai és határai)	Brandenstein Béla	1
	esztétika	Az esztétika története a XIX. században	Brandenstein Béla	2
		A zenei stílusfejlődés áttekintése (Hanglemezekkel és bemutatásokkal)	Bartha Dénes	2
1939/40 II.	néprajz	Néprajzi múzeumi gyakorlat	Kovács László	1
		Leíró néprajz	Kovács László	2
		Magyar jeles napok	Bálint Sándor	2
	nyelvek, nyelvészet	A romanisztika módszerei	Tamás Lajos	2
		Oláh nyelvi gyakorlat	Tamás Lajos	1
		Oláh leíró nyelvtan	Tamás Lajos	2
	esztétika, filozófia	Modern esztétikusok	Brandenstein Béla	2
		Esztétikai szeminárium: A művészi kifejezés módjai és határai	Brandenstein Béla	1
		Metafizikai problémák	Brandenstein Béla	2
	műv.tört.	A cinquecento	Gerevich Tibor	3
	zene	Századunk zenéje (folytatás)	Prahács Margit	2

⁶¹ Heti óraszám. A bölcsészkarai törzslapok nem tartalmazzák a kurzusokon szerzett érdemjegyeket.⁶² Györffy a tanévkezdés után nem sokkal meghalt. E félév óráinak pótlásáról nincs tudomásom.

1940/41 I.	néprajz	Néprajzi gyakorlatok: Előmunkálatok a Magyar Néprajzi Atlasz tervéhez	Gunda Béla	1
		A magyarság és Keleteurópa összehasonlító néprajza	Gunda Béla	2
		Népi műveltségünk szerkezete	Ortutay Gyula	2
	nyelvészet	Bevezetés a romanisztikába: Népi latinság és román nyelvek	Tamás Lajos	2
		A román (oláh) nyelv szókészletének történeti áttekintése	Tamás Lajos	2
		Gyakorlatok a román nyelvészet köréből	Tamás Lajos	1
	esztétika	A szépség mivolta	Brandenstein Béla	2
		Esztétikai szeminárium: A műfajok és a művészet egysége	Brandenstein Béla	1
	zene	Collegium musicum (Hangszeres és énekes kamaraegyüttes)	Prahács Margit	2
		Operastílusok	Prahács Margit	2
1940/41 II.	néprajz	Néprajzi gyakorlatok	Gunda Béla	1
		A magyarság és Keleteurópa összehasonlító néprajza II.	Gunda Béla	2
		Népi költészetünk műfajai	Ortutay Gyula	2
	esztétika, filozófia	Esztétikai szeminárium: művészet és technika	Brandenstein Béla	1
		A művészetek	Brandenstein Béla	2
		A lelki élet felépülése	Brandenstein Béla	2
		Kant és a német idealizmus	Kornis Gyula	2
	művészettörténet	A quattrocento festészete	Gerevich Tibor	3
		Német művészet a XV. és XVI. században	Gerevich Tibor	2
		Szemléleti gyakorlatok (a Szépművészeti Múzeumban)	Gerevich Tibor	1
		Bevezetés a művészettörténetbe	Gerevich Tibor	1
	zene	Operastílusok II.	Prahács Margit	2
1941/42 I.	néprajz	Néprajzi szeminárium	Viski Károly	2
		Magyar néprajzi szemlélet	Viski Károly	4
		Népi társadalomrajz	Mády Zoltán	2
	esztétika, filozófia	Az esztétika története	Brandenstein Béla	2
		Esztétikai szeminárium: Hagyomány és újítás küzdelme a művészetben	Brandenstein Béla	1
		A középkori filozófia története	Brandenstein Béla	2
	művészettörténet	Olasz reneszánsz festészet	Gerevich Tibor	3
		Középkori német szobrászat	Gerevich Tibor	2
		Művészetkritikai iskola	Gerevich Tibor	1
		Bevezetés a művészettörténetbe	Pálinkás László	1
1941/42 II.	néprajz	Néprajzi szeminárium	Viski Károly	2
		Magyar leíró néprajz. Ösfoglalkozások	Viski Károly	4
	esztétika, filozófia	Az esztétika története	Brandenstein Béla	2
		Esztétikai szeminárium: Hagyomány és újítás küzdelme a művészetben	Brandenstein Béla	1
		Etika	Brandenstein Béla	2
		Nietzsche	Brandenstein Béla	3
	művészettörténet	Olasz reneszánsz festészet	Gerevich Tibor	3
		Művészetkritikai iskola	Gerevich Tibor	1
		Keresztény régészet	Gerevich Tibor	2

3. Gyűjtőmunka I

Berlász Melinda átfogó tanulmányában először kísérelte meg Dincsér gyűjtőútjainak táblázatos rekonstrukcióját, majd mindazon hanglemezfelvetelek kritikai adatolását, amelyekkel kapcsolatban Dincsér előkészítő szerepe felmerült.¹ A következő fejezetben ugyanerre teszek újabb kísérletet az újonnan előkerült források bevonásával. Céloom nem csupán az adatközlési és gyűjtési adatok rekonstrukciója, hanem egy ezen túlmenő tágabb körben a gyűjtési eseményé, annak művelődéstörténeti, kutatástörténeti kontextusáé is. Ide tartozik a munkakörülmények, a célkitűzések, a módszertan, felfogás, szellemi eszköztár vizsgálata is, habár ezek a szempontok még a korabeli írásokban sem igen jelennek meg explicit módon, sőt esetleg nem is tudatosultak a gyűjtőben. Mégis fontos ezek vizsgálata; egyrészt hozzájárulhat a Dincsér által gyűjtött folklóradatok forráskritikai értékeléséhez, másrészt Dincsér munkájának a pusztán kutatástörténeten túlmenő tudománytörténeti értékeléséhez. Ebben a fejezetben a jobb áttekintés és az adatok minél teljesebb rekonstrukciója érdekében táji-tematikus kutatási egységeket alakítottam ki, amelyeket kezdetük dátuma szerint veszek sorra, megtörve a gyűjtési események időrendjét. Így az egyes alfejezetekben együtt tárgyalom a fonográffelveteleket, a hanglemezfelveteleket, a releváns fényképeket, a helyszíni, kézíratos és publikált írott anyagot, valamint a kutatás kontextusát.

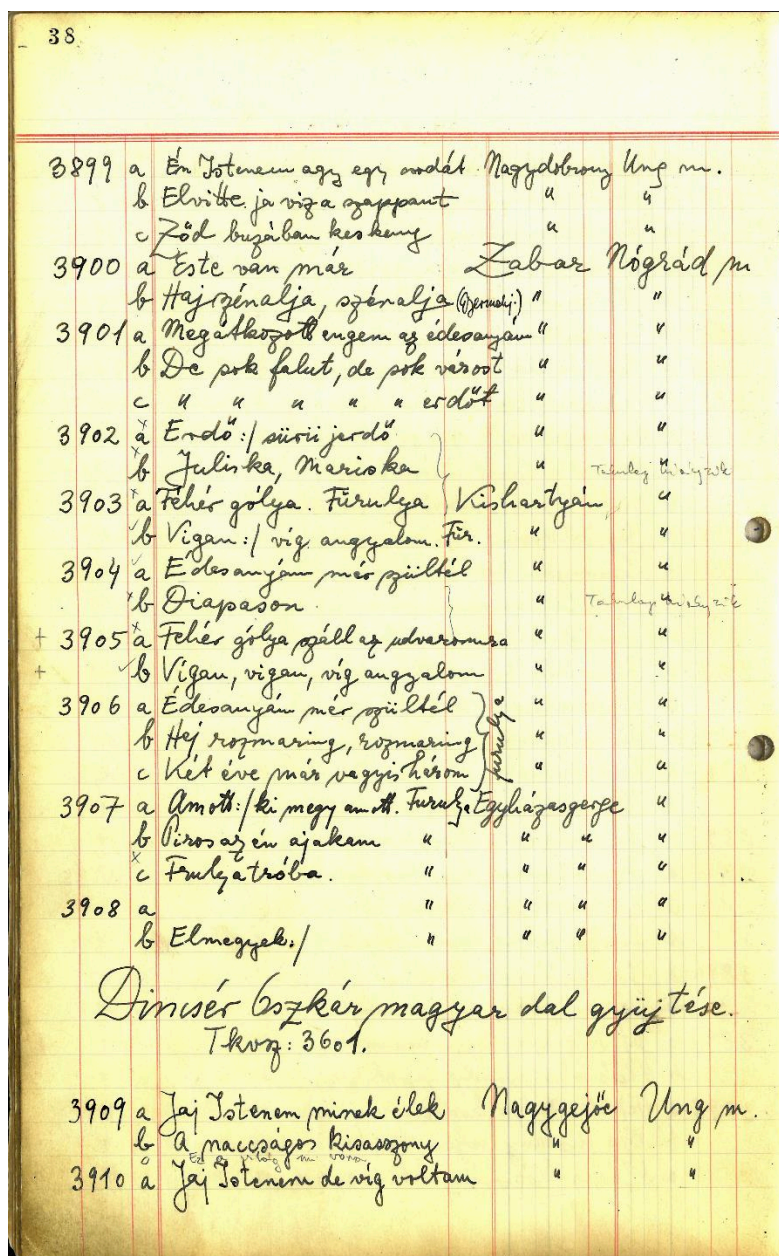

1. ábra. Dincsér kerékpáron, Edison-fonográffal. Magántulajdon, Sümegi Éva szívességéből

¹ Berlász Melinda, „Dincsér Oszkár kutatásai a Pátria-felvetelek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935–1944)”. In *Zenatudományi dolgozatok 2001–2002*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: ZTI, 2002), 125–126, 127–130.

3.1. Források

Dincsér publikációi között jól elhatárolhatók azok az írások, amelyek egyes gyűjtőutakról szármolnak be, illetve egy-egy helyhez, kutatáshoz köthető eredményeket tesznek közzé. Ezeket az írásokat ebben a fejezetben, a többi forrás kontextusába helyezve tárgyalom. A többi, jórészt publikálatlan forrás egyrészt a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben, másrészt a hagyatékban található.

2. ábra. A NM fonográf-leltárkönyvének egy lapja Dincsér hengereiről

A Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteménye őrzi a Dincsér által készített fonográf-felvételek hengereit és a gyűjtőmunkája alapján készült gramofonlemez matricáit, kész példányait. Fonográf- és hangfelvételei az állománygyarapodás jelentős részét teszik ki szolgálati ideje alatt (1. táblázat). A hangfelvételek nyilvántartása a leltárkönyv és az egyes felvett dallamokról

készült lejegyzések, az úgynevezett támlapok útján történt. A leltárkönyv – amelyet múzeumi évei alatt főleg Dincsér vezetett – csak a hengerek jelzetét (MH), a zenei adatok származási helyét, valamint azok szövegkezdetét vagy valamiféle rövid elnevezését tartalmazta. A gyakorlatban az egyszerre beletárolt hengercsoportok előtt a gyűjtő nevét, és általában a hengercsoportnak a múzeumba kerüléskor kapott törzskönyvi számát is feltüntette a leltározó (2. ábra). Minden egyéb adat – az adatközlő neve, személyi adatai, a felvétel dátuma, helye, körülményei, a dallam variánsai, a hozzá kapcsolódó teljes szöveg, a funkciójával kapcsolatos adatok, leírások – helye a lejegyzést is tartalmazó támlapon volt. Vagyis ebben a rendszerben a hangfelvételek adatolásának alapvető feltétele volt a dallamok lejegyzése. Támlap híján esetleg a hengerdoboz külső felirata vagy a dobozban mellékletként elhelyezett cédulák őrizhettek meg adatokat.²

1. táblázat. Dincsér szerepe a Néprajzi Múzeum hanganyagának gyarapodásában³

év	elkészült fonográf-hengerek száma	ebből Dincsér gyűjtése	elkészült hang-lemezoldalak száma	ebből Dincsér gyűjtése
1936	10	-	8	-
1937	110	-	36	-
1938	100	70	60	-
1939	199	88	26	24
1940	50	50	24	20
1941	79	56	58	8
1942	104	51 (+2)	18	-
1943	86	-	(18)	(18)
1944	?	-	17	-
összesen	738	315 (317)	247 (265)	52 (70)

A Dincsér által gyűjtött zenei anyag mennyiségéről először 1939-ben jelentek meg adatok, mégpedig Lajthának a magyar népzenei állományról szóló francia nyelvű jelentésében.⁴ Eszerint Dincsér gyűjtéséből 41 fonográf-henger volt a Néprajzi Múzeumban; ez megfelel az 1938. nyári állapotnak, vagyis Dincsér első két gyűjtése hangzóanyagának. Kutatásaim kezdetén a Néprajzi Múzeum a fonográf-hengerek leltárkönyve alapján 299 hengert tartott nyilván Dincsér gyűjtéseként; ezeket a gyűjtő maga dokumentálta. Az 1942–1943-as évről szóló *Zenei almanach* szerint viszont Dincsér „magyar” népzenei felvételei (1943 novemberében) 363 hengerre rúgnak.⁵ Az adatszolgáltató (Dincsér vagy Lajtha) itt nyilvánvalóan olyan hengereket is számí-

² A NM Hangtárában a hengerdobozok és -mellékletek fényképezése és digitális archiválása megkezdődött.

³ Források: NM H Leltárkönyvek, valamint ld. a 9. lábjegyzetben.

⁴ Lajtha László, „Hongrie. Notice préliminaire sur le folklore musicale de la Hongrie: Historique, méthodes d’investigation, de sélection et d’enregistrement”, in *Folklore musicale. Répertoire international des collections et centres de documentation avec notices sur l’état actuel des recherches dans les différents pays et références bibliographiques* [szerk. Lajtha László és Euripide Foundoukidis] (Paris: Institut international de coopération intellectuelle, 1939), 139–159. (Magyarul: LLÍ 163–179.)

⁵ Papp Viktor (szerk.), *Magyar Zenei Almanach 1944* (Budapest: Fráter György Sajtószövetkezet, 1944), 336.

tásba vett, amelyeknek leltározása akkor még nem történt meg, vagy akár nem is voltak a múzeumban, később pedig elvesztek. Másfelől úgy tűnik, hogy ez a szám voltaképpen Dincsér összes felvételét tartalmazza, nemcsak a magyar tárgyúakat, hiszen ugyanitt az „idegen népzeneről” szóló külön kimutatás nem jelez Dincsér-hengereket.

A Dincsér által már be nem leltározott, de a múzeum gyűjteményéhez számított 64 henger egy részét azonosíthatjuk abban az állományban, amelyet már 1945 után, általában hiányos adatokkal jegyeztek be az utolsó leltárkönyvbe (MH 4188–4561). Tóth Margit 1968. március 2-án kelt jelentése szerint a leltározott hengerek száma 4381 (eddig a számig új Dincsér-hengerek nem kerültek elő), miközben napirenden volt „40 db újonnan besorolandó henger (ezekről kiderült, hogy népzenei anyagot tartalmaznak, felmérésük, pontos tartalmuk, állapotuk ellenőrzése folyamatban); továbbá Veress Sándor hátrahagyott hengereinek besorolása.”⁶ A leltárkönyv megfelelő oldalait sokhelyütt későbbi, olykor nyilván csak sejtésre alapozott bejegyzések egészítik ki; Dincsér neve ebben az anyagrészen sehol sem merül fel. Mégis több-kevesebb valószínűséggel neki tulajdoníthatunk innen összesen 11 hengert.⁷ Ezzel együtt ma ismert felvételei 310 hengert tesznek ki. Ezek közül nem mindegyik található meg épségben a mai gyűjteményben: egy szentesi henger leltározás után elkallódott, de róla egy lejegyzést Dincsér publikált; egy Ipoly-vidéki és egy csíki henger pedig magnetofon-átjátszása után törött el.⁸ Ezen felül tudható, hogy létezett még egy gyimesközéploki és egy kolozsborsai henger, amelyeknek csak lejegyzése maradt fenn.

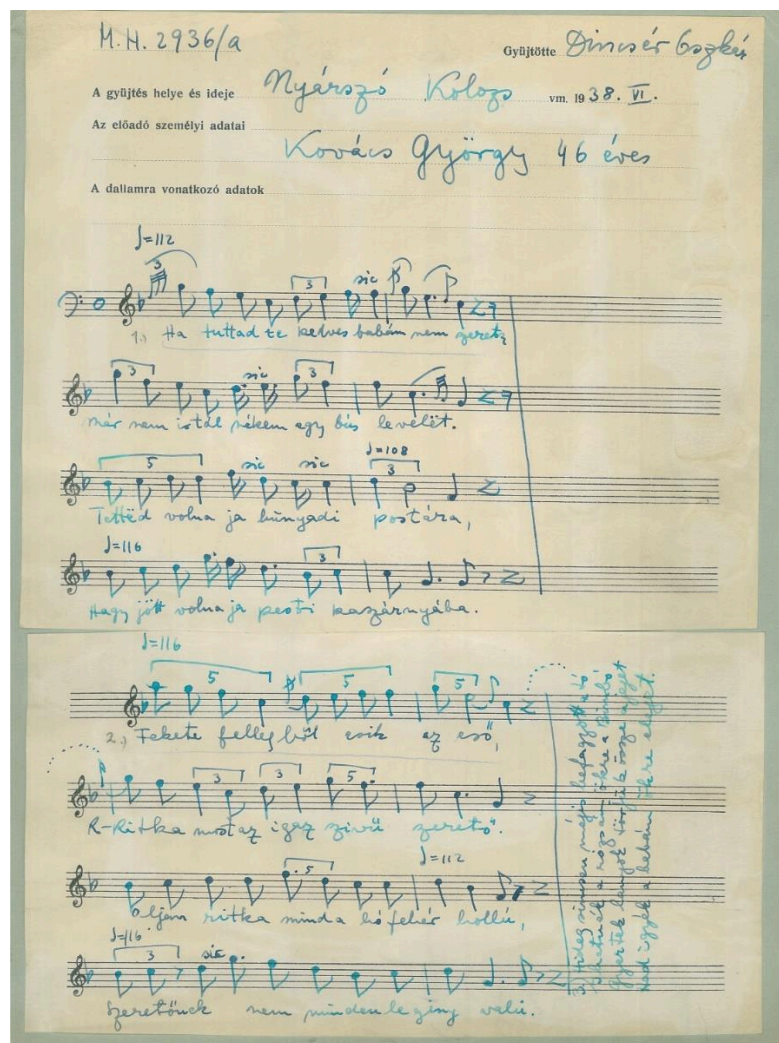
Dincsér mintegy 665 hangzó adatából mindössze tizenkét saját lejegyzésű támlap van a gyűjteményben, valamennyi a legelső fonográfos gyűjtésből, tehát pályafutása során szinte egyáltalán nem szánt időt saját gyűjtéseinek támlaposítására (3. ábra). 186 támlapot utólag pótoltak későbbi lejegyzők, kisebb részben az 1950-es, nagyjából az 1970-es években, kevés adat ismeretében, változó eredményességgel. A háború után, Dincsér távollétében már aligha lehetett a hiányzó adatokat pótolni. Sőt, mint láttuk, néhány saját felvétel leltározására Dincsér egyáltalán nem kerített sort, így a gyűjtő kiléte is feledésbe merült. Hasonló sorsra jutottak az általa előkészített hanglemezfelvételek is, amelyeknek adatolását a matricák leltárkönyvének eltűnése nehezítette meg.⁹ A Bartók-rendbe egyetlen Dincsér által gyűjtött adat sem került, mivel gyűjtőmunkáját csak a Bartók-féle adatgyűjtés lezárása után kezdte meg. Így állt elő az a helyzet, hogy gyűjteményének csak viszonylag kis része hasznosult a későbbi kutatás, dallamrendezés, közreadás számára (Függelék B–C).

⁶ „Beszámoló I. a Népzenei Osztály Gyűjteményeinek helyzetéről; II. az Osztály további feladatairól”, 2. NM NZI 15/1968.

⁷ NM MH 4472–4474 (Kolozsborsa, Kolozsgyula), 4497–4498 (Karancskeszzi-Kutas), 4499–4503 (bolgár).

⁸ NM MH 3848, illetve 2973, 4179.

⁹ NMI 342/1948, idézi Páva, „Népzenei gyűjtemény”, 842.

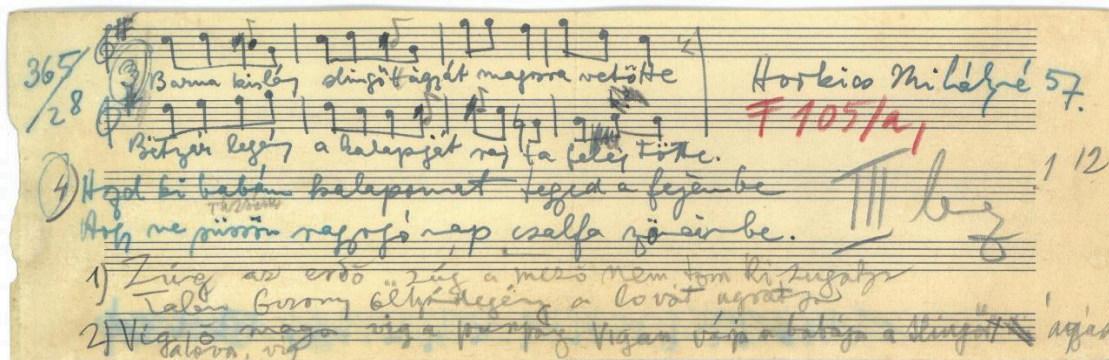
3. ábra. Dincser támlapja saját felvételéről

Gyűjtéseiről Dincser semmiféle beszámolót, feljegyzést, kéziratot nem hagyott hátra sem a helyszíni dallamlejegyzéseket tartalmazó MSz („múzeumi szöveg”) állományban, sem az Etnológiai Archívum kéziratárában. Útjairól csak az éves munkabeszámolók irattári, illetve a *Néprajzi Értesítő*ben publikált, összesített formái tájékoztatnak (utóbbiak olykor hiányosak, hibásak a kéziratokhoz képest),¹⁰ és néhány további irattári dokumentum, elsősorban a gyűjtőutak költségelszámolásai. A terepmunkák megkezdése előtt készültek azok a hivatalos igazolások, amelyek az egyházi és világi – az újonnan visszacsatolt határvidékek esetében katonai – hatóságok

¹⁰ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1937. évi állapotáról”, *Néprajzi Értesítő* 29/3–4 (1937), 494–502 [vö. NMI 9/1938]; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1938. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939. március), 92–96 [NMI 9/1939]; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1939. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 220–225 [NMI 9/1940]; Domanovszky György, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1940. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 33/1 (1941), 115–117 [NMI 9/1941]; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1941. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 34/1 (1942), 89–91 [NMI 9/1942]; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1942. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 35/1 (1943), 65–67 [NMI 9/1943]; uő, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1943. évi állapotáról és működéséről.” *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943), 259–261.

együttműködését kérték a kutató munkájához. A gyűjtést a pénztelenségen kívül az a ma már alig elképzelhető bürokratikus akadály is nehezítette, hogy az 50%-os vasúti kedvezményt minden egyes menetjegy esetében a közlekedésügyi minisztertől kellett kérvényeznie az igazgatónak. A két utóbbi dokumentumtípus persze csak tervekről tudósít, hiszen nem feltétlenül valósult meg minden így előkészített utazás.

A 2018-ban előkerült hagyaték tartalmazza Dincsér legtöbb gyűjtőútjának jegyzeteit. Ezek általában fekvő alakú, három-öt szisztémás kottapapír-szeletek helyszíni dallam- és szöveg-lejegyzésekkel, az adatközlők adataival és egyéb megjegyzésekkel (4. ábra). Ez a kéziregistryűttes Dincsér gyűjtőmunkájának elsődleges forrása, hiszen a fonográfhengerre vett dallamoknál jóval bővebb anyagot és több kísérő információt tartalmaz. Ha a helyszíni gyűjtést hanglemezfelvétel követte, ezeket a feljegyzéseket használták a stúdióban is. Ekkor újabb adatok kerülhettek rájuk, vagy újabb dallamokat is feljegyezhettek hasonló cédulákra. E budapesti feljegyzések általában Dincsér és Kodály Zoltán kezétől származnak; jól követhető rajtuk az a folyamat, ahogyan ők ketten a cédulákat válogatva, csoportosítva a lemezek tartalmát megszerkesztették, így ezek a népzenei hanglemezfelvevételek történetének is fontos dokumentumai. A jegyzetanyag döntő forrásként erősíti meg Berlász Melinda megállapításait Dincsérnek a felvételekben betöltött előkészítő szerepéről.¹¹ A hagyatékban fennmaradt két rádióelőadás szövege is, amelyek egy-egy hanglemezfelvétel válogatott anyagát kommentálják a rádióhallgatók számára; ezeket is a megfelelő gyűjtőmunka kontextusában mutatom be.

4. ábra. Cédula a mohácsi gyűjtésből, a hanglemezfelvétel alkalmával Kodály jegyzeteivel kiegészítve. ZTI NZKT V-04.10/3.1.15.

Múzeumi gyakornokként Dincsér nemcsak azokon a hanglemezfelvevételeken volt jelen, amelyeket ő maga készített elő. Lajtha által előkészített felvételeken készült cédulák is fennmaradtak Dincsér kézírásával.¹² Rajeczky Benjamin, Lajtha későbbi munkatársa úgy emlékezett az 1952-es felvételek kapcsán, hogy a hanglemezfelvevételeket az egyéni gyűjtésektől különálló, közös munkának tekintették:

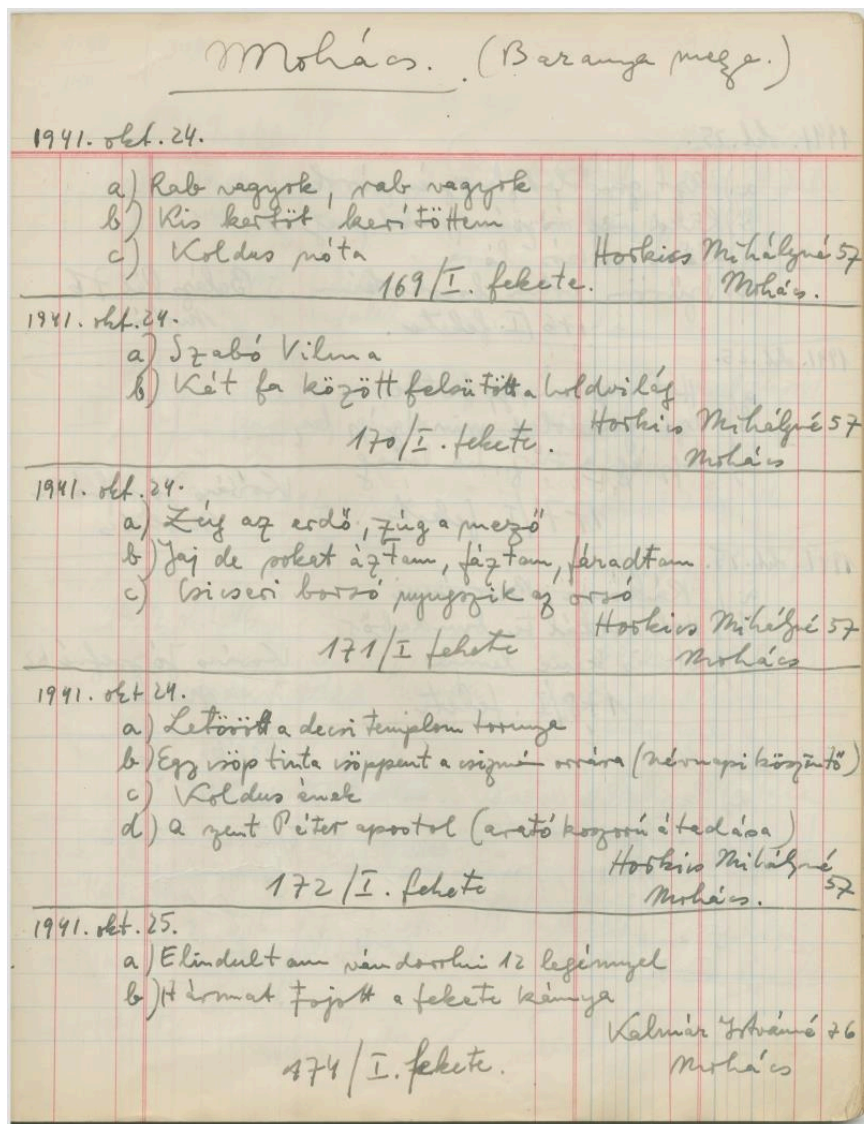
Attól kezdve, ahogy a csángókkal foglalkoztunk, már Lajtha is jobban bekapcsolódott magába a gyűjtésbe. Őt érdekelt ez az anyag természetesen nagyon és belevetette magát nagy svunggal, nem

¹¹ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 127–130.

¹² Pl. Szentgyházafalu (jk. XXIV): HH LL NZK 7/2.

nagyon sokat törődve avval, hogy az eredeti gyűjtést ki végezte. Egyszerűen úgy vette, hogy a lemezfelvétel az egy egészen külön anyag. Pontosan ugyanúgy, mint akkorába 1937-ben, vagy 38-ban ezeknél a Pátia-fölvételeknél. Ők akkor egyszerűen elrendezték az egész lemezfelvételt Bartókkal, meg Kodállal együtt, és nem törődtek avval, hogy mostan Veress Sándor, vagy pedig a Balla Péter, vagy valamelyik, aki még az eredeti gyűjtést csinálta, ott van-e. Hanem egyszerűen azt mondták, az akkor ennek a dolga.¹³

Dincsér viszont a hanglemezfelvételekről készült dallamrendi kottáin mindig megadja a gyűjtő nevét.

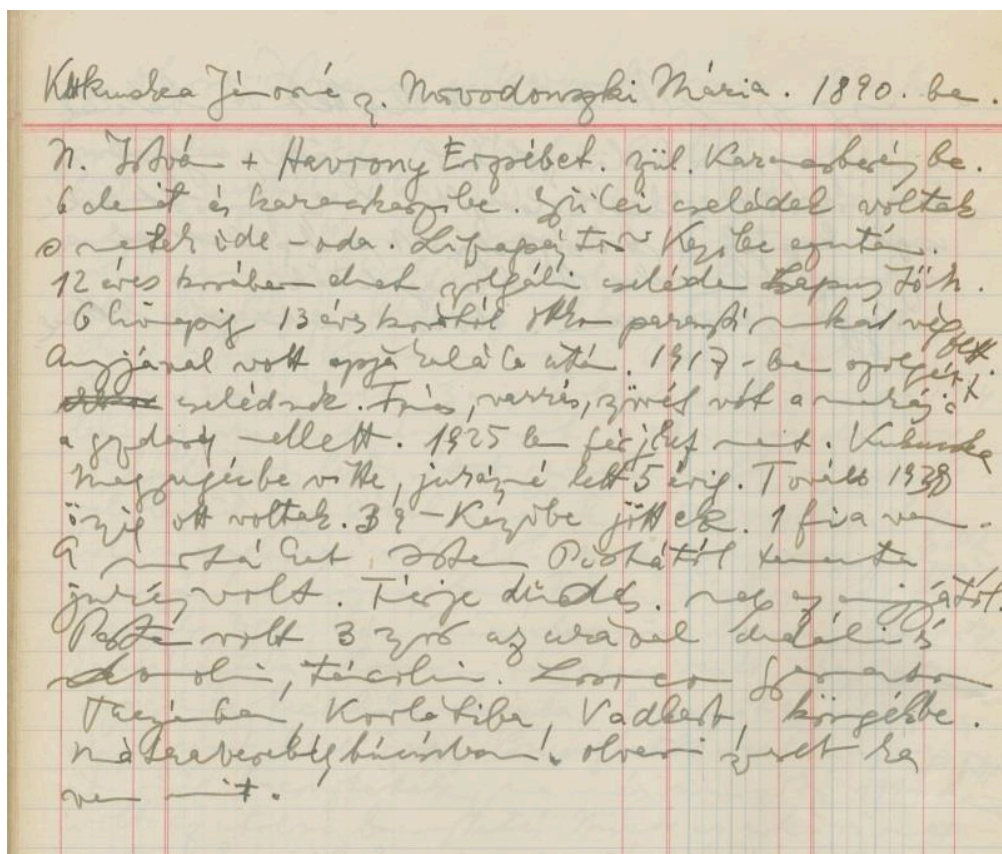

5. ábra. Jegyzőkönyvi lap a mohácsi hanglemezfelvételtől. HH LL NZK 19/1/22.

Lajtha népzene kutatói hagyatékában a hanglemezfelvételek jegyzőkönyveit az 1940. novemberi ipolyvarbói felvételtől kezdve az 1943. februári gyimesi anyagig (Függelék A, jk. XIX–XXV) a „Hanglemezfelvételekhez” feliratú füzet tartalmazza, amelyet többnyire Lajtha,

¹³ [Rajeczky Benjamin,] „Beszélgetés Rajeczky Benjammal (1985)”, készítette és szerk. Sebő Ferenc. <https://folkradio.hu/folkszemle/cikk/20/beszeltetes-rajeczky-benjammal-1985>, utolsó letöltés 2023. 01. 12.

olykor Dincser vezetett (5. ábra).¹⁴ Az egyes jegyzőkönyvekben a felvétel dátuma után a lemezoldalak anyaga vízszintes vonallal elválasztva, folyamatos római számozással, de a Magyar Rádió felvételi sorszámaint is megadva szerepel; minden felvételi sorszámmal egy kidolgozandó („fekete”) és egy tartalékként archiválandó viaszkorong tartozott. A leírás közli a felvett dallamok szövegkezdetét vagy elnevezését, az adatközlők nevét, esetleg egyéb megjegyzéseket.

6. ábra. Hanglemezfelvétel alkalmával feljegyzett életrajz. HH LL NZK 19/1/57.

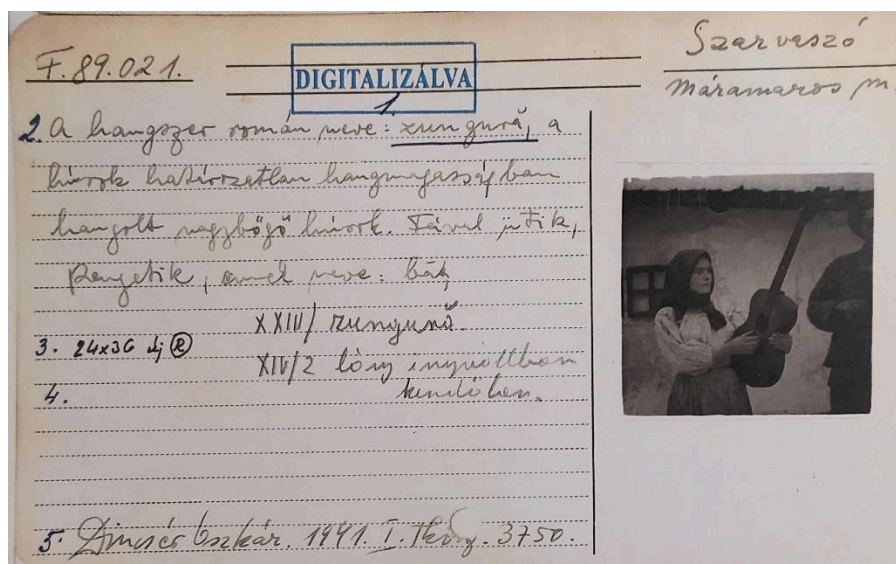
Ugyanebben a füzetben megtaláljuk a harmincöt adatközlő életrajzát is Dincser sietős kézírásával, vázlatosan fogalmazva (6. ábra).¹⁵ Ezen kívül még hatvanhat életrajz készült el, amelyeknek kézirat forrását nem sikerült megtalálnom (jk. I–V, VII–X, XII-ből csak Szabó János, XIII–XVIII, XXVI). A szövegek egységes stílusa és szempontjai arra utalnak, hogy ez utóbbiakat is – esetleg néhány kivétellel – Dincser írhatta. Láttuk, hogy a személyi adatok gondos felvételének és majdani kiadásának Ortutay terveiben nagy jelentősége volt. Később a legtöbb szövegről egységes cédulaformátumú gépiratok készültek (kivéve jk. XXV–XXVI).¹⁶ Ezek valószínűleg Dincser által legépelte tisztázatok másolatai, hiszen a kéziratban is meglévő szövegeket a gépiratokkal összehasonlítva látszik, hogy a számtalan hibalehetőséget rejtő olvashatatlan vagy nehezen

¹⁴ HH LL NZK 19/1.

¹⁵ A széki adatközlők publikált adatait is Dincser jegyezte föl: Lajtha László, *Széki gyűjtés* (Budapest: Zeneműkiadó, 1954; Népzenei Monográfiák II), 7–10, vö. HH LL NZK 19/1/38–44.

¹⁶ Lajtha-iratok, NM NZI, 226.

értelmezhető részek, tájnyelvi kifejezések mind megbízhatóan vannak feloldva, kiegészítve. Ezt a szöveganyagot Gábry György publikálta az 1980-as évek elején, majd ennek alapján Sebő Ferenc a hanganyag digitális összkiadásában (kiegészítve a jk. XXVI-tal), de a forrásaikról egyikük sem árul el semmit.¹⁷

7. ábra. Dincsér egyik fotókartonja a NM Fényképgyűjteményében

Végül Dincsér gyűjtéseinek képi dokumentumai a Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményében találhatók. A vizsgált időszakban – elsősorban Gönyey Sándor kezdeményezésének és betanító munkájának köszönhetően – számos múzeumi munkatárs lett termékeny fotográfus, és közülük tartozik 530 ránk maradt felvételével Dincsér is.¹⁸ Képei között egyrészt megkülönböztethetjük a terepen készült fotókat a hanglemezfelvételek alkalmával, Budapesten készültéktől. Másrészt az előbbi csoporton belül is beszélhetünk kifejezetten zenei tárgyúakról: ezek főként hangszereket, hangszeres zenészeket ábrázoló fotók, vagy énekes adatközlők portréi. A zenével kapcsolatos képek száma összesen mintegy 280, tehát az összes fotó több mint fele. De nagy számban készített Dincsér egyéb néprajzi szempontokból érdekes képeket is: gazdálkodás, építkezés, viselet, szokások. Gyűjtőmunkája elején nagy formátumú üveglemezre fényképezett, majd 1939 végétől kezdve általában középformátumú filmre, amihez már valószínűleg egy kicsi, könnyű, praktikus Rolleiflex gépet használhatott.¹⁹ A fotókat a beleltározás alkalmával leírókar-

¹⁷ Gábry György, „Paraszi életrajzok a Pátria népzenei hanglemezek tükrében”, I. rész: *Magyar Zene* 22/4 (1981. december), 425–438; II. rész: *Magyar Zene* 23/1 (1982. március), 295–308; Sebő Ferenc (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963. A teljes gyűjtemény dokumentációja és a lemezkiadó mellékletek hasonmásai*, DVD-ROM melléklettel (Budapest: HH, 2010).

¹⁸ Fogarasi Klára, „Fényképgyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: NM, 2000), 750–751.

¹⁹ Nagy Gábor (Szegedi Tudományegyetem) szíves közlése.

tonokon dokumentálta, amelyek változó mennyiségű adatot tartalmaznak egy-egy képpel kapcsolatban (7. ábra). Érdekes módon a legadatgazdagabb kartonok éppen egyes gazdálkodással kapcsolatos képekhez készültek, talán egyetemi kurzusokon kapott feladat gyanánt.

3.2. Korai budapesti felvételek (1938. május–?)

Dincsér első ismert fonográffelvételeit 1938. május 4-én, a múzeumban készítette egy Budapesten tartózkodó kalotaszegi férfi, Kovács György (46) énekéről, aki Nyárszó (Kolozs) faluból származott.²⁰ Kovácsról egy évvel korábban Lajtha is készített felvételeket,²¹ betanuló munkatársára tehát egy már megkezdett gyűjtés folytatását bízta. A felvett dallamok majdnem feléről Dincsér gondos lejegyzéseket, támlapokat készített (3. ábra). A Lajtha által felvett menyasszonybúcsúztató után Dincsér gyűjtésében szerepel egy másik, hasonló tematikájú dal, de ez valószínűleg nem hagyományos, inkább egyéni invenció.²² Lajthához hasonlóan lakodalmi „csujogásokat” (kiáltott rigmusokat) is fonográfra vett.²³ Dincsér ez évi munkajelentése szerint „Budapestre érkezett határon túli lakosoktól részben lejegyzett részben fonográf hengerre felvett anyagot”.²⁴ Eszerint tehát volt még legalább egy eset ebben az évben, amikor határon túli adatokat gyűjthetett; feltételezhetjük, hogy ekkor készültek az említett hallás utáni lejegyzések, amelyeknek azonban nincs nyoma.

Az 1938-as munkajelentésben szintén szerepel: „budapesti bolgár kertészekről [...] bolgár népzenei anyagot gyűjtött”.²⁵ A gyűjtés pontos dátuma nem ismert, de mivel a munkajelentésben az összes többi felvétel után kerül sorra, valószínű, hogy az év második felében történhetett, amikor Dincsér már megkezdte egyetemi tanulmányait. Berlász Melinda évszám és hengerszámok nélkül említi a bolgár gyűjtést.²⁶ Öt hengernyi hangzóanyaga abban az állományban azonosítható, amely csak 1968 után került a zenei gyűjtemény leltárkönyvébe, mindössze „vokális” és „Bolgár I–V.” megjelöléssel.²⁷ A hengerdobozokon és a mellékelt cédulákon Dincsér kézírása látható; a hangfelvételt mondott és feljegyzett adatok szerint az énekesek: Cona Gerikova (40), Sztefan Kolev (60; Dincsér írásmódja szerint: „Stefan Koleff”) és Pejo Gjurgev (23; „Peter Gyorgyeff”), akik az észak-bulgáriai Troján városa melletti Vrabevo faluból, Lovecs tartományból származtak. A hengerek támlapjain Paksa Katalin 1974-ben, szöveg nélkül készült lejegyzései szerepelnek.

Bartók 1938. április 6-án tartotta „Az úgynevezett bolgár ritmus” című előadását az *Ének-szó* folyóirat zenepedagógiai szemináriumának keretében a Zeneakadémián; a szöveg májusban

²⁰ NM MH 2936–2942II.

²¹ NM MH 3119–3121.

²² MNT III/A, 310. sz., illetve 99. sz.

²³ MNT III/B, 369. sz., vö. NM MH 3121c.

²⁴ NMI 9/1939.

²⁵ NMI 9/1939.

²⁶ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 126–127.

²⁷ NM MH 4499–4503.

nyomtatásban is megjelent.²⁸ Bartók 1912-ben gyűjtött a bánsági bolgároktól, akik kétszáz éve diaszpóra-közösségként éltek; náluk a „bolgár ritmus” példáit még nem találta meg. Erre a jelenségre – vagyis a kettő, illetve három tizenhatod értékű egységek különböző kombinációiból adódó aszimmetrikus metrumra – csak az 1920-as évek végén figyelte fel, amikor tanulmányozni kezdte Vaszil Sztoin bolgár népzenei kiadványait, majd levelezett is Rajna Kacarovával, Sztoin munkatársával. Azonban – ahogy előadásában említi – a bolgár kutatók mindaddig csak helyszíni lejegyzéssel dolgoztak, hangfelvételt nem tudtak készíteni. Bolgár zenei felvételek ebben az időben csupán üzleti alapon, gramofonlemezre készültek, amelyek több vagy kevesebb népzenei elemet tartalmazhattak.²⁹

Kacarova 1938 júliusában szert tett egy amerikai gyártmányú hordozható lemezvágó gépre, de korai hangfelvételei a háborús események miatt jóformán ismeretlenek maradtak a későbbi kutatás számára.³⁰ Acetátlemezeinek átjátszása és feldolgozása csak az utóbbi években kezdődött meg.³¹ Úgy tűnik tehát, hogy Dincsér fonográfhengerei világviszonylatban a legkorábbi hiteles bolgár népzenei felvételek közé tartoznak. Nehezen érthető, miért nem szerzett tudomást erről az anyagról Bartók, aki oly élenként támogatta a bolgár fonográfós gyűjtés ügyét, illetve ha mégis, miért nem foglalkozott vele. Részéről csak az az ellenérv képzelhető el, hogy nem tartotta célravezetőnek a lakóhelyükről elkerült adatközlők felvételét.³² Igaz, ettől az elvtől ő maga is eltért 1937–1938-as kalotaszegi hanglemezfelvételeivel (Függelék A, jk. IV). De az is lehet, hogy Dincsér maga sem tartotta gyűjtését elég sikeresnek vagy jelentősnek. Az anyagról eddig nem tud a bolgár népzenei kutatás történetének szakirodalma.³³

A bolgárkertészek Magyarországon a 19. század második fele óta jelen voltak, ők honosították meg az intenzív zöldségtermelést, így fontos szerepet játszottak az ország mezőgazdaságában és táplálkozáskultúrájában. Egy-egy csapat általában egy város peremén bérelt viszonylag kis területű, bármilyen minőségű földet. Kertészeti technológiájukra jellemző volt a palántázás, a gondos trágyázás és a lóval hajtott berendezéssel, az úgynevezett bolgárkerékkel való öntözés. A kertészek maguk építette kunyhóban, végletesen szerény körülmények között, csupán a haszon-szerzésre berendezkedve éltek, a külvilággal csak a csoport – magyarul valamennyire tudó – vezetőjén keresztül tartották a kapcsolatot, aki értékesítette a terményt és elosztotta a nyereséget.

²⁸ Bartók Béla, „Az úgynevezett bolgár ritmus”, *Énekszó* 5/6 (1938. május 15.), 537–541.

²⁹ Lásd pl. Lauren Brody (prod.), *Song of the Crooked Dance: Early Bulgarian Traditional Music 1927–42*, audio CD (Newton NJ: Yazoo Records, 1998).

³⁰ Vö. Barbara Krader, „Bulgarian Folk Music Research”, *Ethnomusicology* 13/2 (1969. május), 252.

³¹ Венцислав Димов [Venciszlav Dimov], *Живите гласове. Представяне на архивираното звуково наследство на Райна Кацирова (почти от 30-те и 40-те години на XX век)* [Élő hangok. Rajna Kacarova archív hangzóanyag-hagyatéka (lemezek az 1930–1940-es évekből)] (Sofia: Институт за изследване на изкуствата – БАН, 2021). Valószínűleg ilyen felvételekre utal „fonogramm”-ként Raina Kacarova-Kukudova, „Három bolgár nemzedék népdalénekesnői”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 239–240.

³² Bartók Béla, *Miért és hogyan gyűjtsünk népzenei? A zenei folklóre törvénykönyve* (Budapest: Somló Béla, 1936), 7.

³³ Emailben megerősítette Lozanka Pejceva, a Bolgár Tudományos Akadémia Etnológiai és Folklór Intézetének professzora. Ld. még Donna A. Buchanan, „Bartók’s Bulgaria: Folk Music Collecting and Balkan Social History”, *International Journal of Musicology* 9 (2006), 55–91.

Egy részük csak alkalmi idénymunkára jött, így nem szakadtak el hosszú időre otthoni közösségtől; ilyenek lehettek Dincsér adatközlői is, hiszen nevük korábban nem merült fel a magyarországi bolgárkertészek történetének kutatásában.³⁴

Az öt hengerből kettőnek azonos a tartalma, így a gyűjtés összesen kilenc dalból áll. Szövegük alapján különböző műfajokhoz tartoznak. Az MH 4499/4500–4501a felvételek keserveszövegű, parlando-rubato előadásmódú dalok (*бавни песни* 'hosszú dalok' / *влачени гласове* 'vontatott dallamok').³⁵

Аз не искам, стара майко,
виргия да плащам,
виргия да плащам майко,
виргия да плащам.

Nem szeretnék, öreganyám,
töröknek adót fizetni,
töröknek adót fizetni, anyám,
töröknek adót fizetni.

Най си искам, стара майко,
при татка да ида,
при татка да ида майко,
гори на Балкана.

Legjobban szeretnék, öreganyám
apámhoz menni,
apámhoz menni, anyám,
fel a Balkánra.

Ясна светла месечинко
кажи те се моля
дали има друг кат мене
с таквази ниволя.

Világos, fényes holdacska,
mondd meg nekem, kérlek,
van-e olyan más, mint én
ezzel a nagy bajjal.

Hasonló jellegű az MH 4502a, amelynek szövege siratással kapcsolatos, de nem sirató. Talán lehetett valamilyen gyásszal kapcsolatos funkciója, vagy epikus ének, történeti ballada töredéke is lehet.

Заплакала е майка на гроба
там на завоя при река Черна.
Днес като плаче, плаче, нарежда,
я стани, стани синко Стояне,
да видиш синко твойте дечица.

Sír az anya a sírhantnál,
ott a Cserna folyó kanyarjánál.
Úgy sír, sír, úgy zokog,
kelj fel, kelj fel fiam, Sztoján,
hogyan meglásd, fiam, a kisgyermekedet.

Epikus ének részlete lehet a 4500–4501b felvétel is:

Иди ми Валю във Троян
друга и Янко в София.
Валю си чичо думаше
ни поле, чичо, ни гори.
Добър е Валю, добър е,
на вино вади ножове,
а на ракия пицови.

Menj el, Valju, Trojánba,
Janko is Szófiába.
Valju a nagybátyjának mondta:
se nem rét, bátyám, se nem erdő.
Jó legény a Valju, jó legény,
a borra kést ránt,
a pálinkára meg pisztolyt.

³⁴ Menyhárt Krisztina, *Magyarországi bolgárok. Néprajz, nyelv, gazdaságtörténet* (Budapest: Bolgár Kulturális Fórum, 2021); a nevekkel kapcsolatban a szerző szíves emailbeli közlésére támaszkodom (2022. 03. 20.).

³⁵ A bolgár nyelvű adatokat és dalszövegeket Menyhárt Krisztina, az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének adjunktusa jegyezte le és fordította, ezúton köszönöm segítségét. A műfaji kategorizálást Donna A. Buchanan, „Bulgaria, §II: Traditional Music”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. Stanley Sadie (London: Macmillan, 2001), vol. 4, 570–583 alapján kíséreltem meg.

A szerelmi tartalmú (illetve részben talán párosító funkciójú) lírai szövegek tempo giusto előadásmódú, táncdalszerű dallamokhoz kapcsolódnak (*хороводни песни*). Az itt elsőként következőt később, a szocialista államfolklorizmus keretei között lemeze is vették;³⁶ talán már 1938-ban is általánosan ismert lehetett.

Хай Димитро льо, русококо момиче,
я иди кажи на майка си, Димитро,
па да не ражда друго чедо като теб,
па да не гори други сюрмах като мен.

Haj, Dimitra, szőke leány,
menj és szólj anyádnak, Dimitra,
hogy ne szüljön olyan lányt, mint te,
hogy ne égjen utána olyan legény, mint én.

Маре мома, баш мома
шалаваре носи до земя.
Ах Гинкината тънка снага
няма кой да я кърши.
Колу ерген, баш ерген
той ша я кърши сякой ден.

Mari leány, szép leány,
főldig érő buggyos nadrágot hord.
Jaj, a Ginka vékony alakját
nincs aki leszaggassa.
Kolu legény, szép legény,
ő fogja leszaggatni minden nap.

опитай бе маме, нашата комшийка
комшийка бе маме, хубава Марийка.
да каже, бе маме, дали мен да земи.

Ó, kérdezd meg, anyám, szomszédunkat,
szomszédunkat, anyám, a szép Marikát,
el fogja-e mondani, anyám, hogy hozzám jön.

Az egyetlen felvett szokásdallam egy karácsonyi köszöntő (*коледна песен*), a román *colindă*val funkciójában és formavilágában is rokon műfajból. Ez az igen egyszerű dallam a gyűjtemény egyetlen „bolgár ritmusú” (7/16 ütemű) darabja.

Замъчи се Божа майка,
ой Коledo, мой Коledo,
От Игнаждан до Коледа...
Станинине господине...
Тежки гости...

Vajúdott az Istenanya,
ó, karácsony, karácsonyom,
Ignác-naptól karácsonyig...
Jó gazda uram...
Nehéz vendégek...

A hengereken hallható, hogy az adatközlők bolgáruul mondják nevüket, életkorukat, így feltehető, hogy egy bolgár anyanyelvű segítő is részt vett a gyűjtésben. Ez lehetett talán Dimo Boikliev, a Pázmány Péter Tudományegyetem bolgár lektora, vagy Velimir Djogov romanisztika szakos vendéghallgató, akivel Dincser szeptembertől együtt járhatott angolórára.³⁷

Az 1920-as évektől Bulgária kiemelt szerepet játszott a magyar külpolitikai, kultúrdiplomáciai törekvésekben; számos tudományos igényű és népszerűsítő kiadvány rokoni érzülettel mutatta be a bolgár népet és kultúrát.³⁸ Hriszto Vakarelszki, a korszak legfontosabb bolgár néprajzkutatója 1931-ben egy fél évet töltött Budapesten; vele később – valószínűleg 1939-ben – Dincser is találkozott.³⁹ A tudós ekkor egy cikkének különnyomatát dedikálta neki magyarul: „Ezer szives

³⁶ A neves énekes, Kosztadin Gugov (1935–2004) előadásában: https://www.youtube.com/watch?v=B5WQLS_adTM.

³⁷ A Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói törzskönyvei: HU ELTEL VIII.I.002.b.I. 250. kötet.

³⁸ Pl. Szilády Zoltán, *Bulgária* (Budapest: szerzői kiadás, 1931).

³⁹ Penka Pejkovszka, „Magyar értelmiség az újkori bolgár kultúra fejlődésében”, in *Magyar író és világpolgár*, szerk. Glatz Ferenc (Budapest: Europa Institut Budapest, 1996; Begegnungen 2), 90–91.

üdvözléssel az én fiatal barátomnak és kitűnő etnografusnak!”⁴⁰ Dincsér egyetemi tanulmányaiból körvonalazódik, hogy a bolgár gyűjtés egy szélesebb balkáni–román–török irányú érdeklődés megnyilvánulása is lehetett. Bartók 1936-ban végezte török gyűjtését, majd még évekig foglalkoztatta a Törökországba való kivándorlás gondolata.⁴¹ Ugyanezekben az években a Néprajzi Múzeum baskír születésű munkatársa, Tagán Galimdsán több anatóliai gyűjtőutat tett.⁴² Dincsér talán azt is remélhette, hogy ezekhez a kutatásokhoz idővel csatlakozhat. 1943-ban „megkezdte a Balkán népeivel foglalkozó néprajzi bibliográfia összeállítását”, amely a hagyatékban megtalálható, de abban bolgár népzenei kiadványok nem szerepelnek.⁴³ Az 1943 elején megjelent Kodály-emlékkönyvben, amelynek szerkesztésében Dincsér is részt vett, Kacarova is publikált. Valószínű, hogy írását Dincsér fordította magyarra, ahogy több más külföldi tanulmányt is.⁴⁴

3.3. Ipoly-vidék I (1938. június–szeptember)

Dincsér első népzene gyűjtő terepmunkáját – legalábbis múzeumi gyakornokként – 1938 júniusában a Nógrád megyei Ságújfaluban, Etesen és Kishartyánban végezte. Már ekkor ismerhette az Etesen élő Jakschitz Mihály jegyzőt, akivel egy későbbi levél tanúsága szerint baráti viszonyban volt.⁴⁵ Jakschitz 1928-tól amatőr népdalgyűjtőként is tevékenykedett falujában és környékén; valószínűleg az ő elmondása alapján jegyezte fel Dincsér számos etesi énekes adatait, s a gyűjtés során ebből a jegyzetből indulhatott ki.⁴⁶ A Magyar Rádiótól érkező anyagi támogatás csúcspontján végzett kutatás jelentős mennyiségű, 34 hengernyi hangzóanyagot eredményezett. Zenei tartalma is arra vall, hogy a hengerekkel nem kellett takarékoskodni: viszonylag sok új stílusú dalról, közismert műdalokról, félstrófás, atipikus formákról is készült felvétel, akár bizonytalanul intonált előadásban is, és ugyanarra a dallamra énekelt különböző szövegek is találhatók külön felvéve. A gyűjtés majd minden dallamáról fegyelmezetten elkészítette vázlatos lejegyzéseit, amelyek fennmaradtak a hagyatékban.⁴⁷ Etesen egy pilinyi származású énekestől, a 35 éves Csőke Lajos Zsidótól is gyűjtött. A Kishartyánban felvett négy hengeren Bertók Mihály Huriák (1876) kanász, juhász, nyugdíjas bányász dudajátéka és éneke hallható, akitől korábban nem gyűjtött

⁴⁰ Vakarelszki 1939-ben látogatta meg ismét a Néprajzi Múzeumot: Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1939. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 221. A dedikált különnyomat: Chr. Wakarelski, „Brunnen und Wasserleitungen in Bulgarien,” *Folk-Liv* 1939. no. 1, a hagyatékban: ZTI NZKT V-04.10/8.10.5.

⁴¹ A. Adnan Saygun, *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, ed. László Vikár (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974), 416–417.

⁴² Tagán Galimdsán (Galimjan Girfanovics Tagan / Гәлимиһән Ғирфан улы Таған, 1892, Tanrükulovo, Orenburgi Kormányzóság, Orosz Birodalom – 1948, Hamburg) előkelő baskír család sarja, a baskír nemzeti mozgalom tagja, az orosz polgárháborúban a fehér hadsereg főtisztje. Az 1920-as évek elején Magyarországra menekült, közgazdaságtanból doktorált. 1930-tól a Néprajzi Múzeum munkatársa.

⁴³ Dincsér jelentése 1943. évi munkájáról, NMI 9/1944. A „Balkán katalogus” feliratú füzet a hagyatékban: ZTI NZKT V-04.10/7.1.

⁴⁴ Kacarova-Kukudova, „Három bolgár nemzedék népdalénekesnői”.

⁴⁵ ZTI NZKT V-04.10/7.2.

⁴⁶ ZTI NZKT V-04.10/7.7.

⁴⁷ ZTI NZKT V-04.10/3.2.2.

senki. Bertók nyilván nagy hatással volt Dincsérre, hiszen többször visszatért hozzá, és két alkalommal hangfelvételt is elvitte. Az 1938 júniusában rögzített dudadallamok Dincsér első hangszeres felvételei. Az első henger tartalmának „Improvizáció” megjelölése nyilván arra utal, hogy improvizált közjátékkal kezdődik a felvétel, csak később tér át a dudás arra a strofikus dallamra, amelyet a következő hengerre fel is énekelt. A duda sajnos hibásan szól, bizonyos dallamhangokat elfed a kontraszp recsegése.

Szeptemberben Dincsér részt vett abban a közös gyűjtésben, amelyet a román mintájú monografikus kutatás szellemében a Hont megyei Szokolyán végzett a múzeum több munkatársa, s amelyről azután közös jelentést publikáltak. A helyszínt Budapesthez közel eső, mégis elzárt fekvése miatt választották, valamint azért, mert innen a múzeum gyűjteményeiben még nem volt adat.⁴⁸ A kiszállás jelentőségéről Bartucz Lajos igazgató így írt:

Külön is ki kell emelnem a szokolyai gyűjtőutat, amellyel eredményes kísérletet végeztünk arra nézve, hogy egy községnek több különböző szaktárgyú gyűjtő által egyszerre való megszállása úgy a rendelkezésre álló csekély javadalommal való gazdálkodás, mint a község életének, ember anyagának, tárgyi és szellemi néprajzának minél több oldalról való megismerése és felgyűjtése szempontjából előnyös. A nyolc napig tartó közös gyűjtőúton Gönyey Sándor dr. a népi építkezést, Morvay Péter a népi gazdálkodást, Szendrey Ákos dr. a népszokásokat, népmesét és népi hagyományokat, Herkely Károly a népviseletet, Dincsér Oszkár a népzenei tanulmányozta és gyűjtötte, Nemeskéri János és Fehér Miklós pedig az anthropológiai vizsgálatokat végezte. A gyűjtés tudományos eredményeiről mindenik kutató külön részletes jelentésben számolt be az Értéktő hasábjain. A jól sikerült kezdést a jövőben más területeken is folytatni fogjuk.⁴⁹

Dincsér jelentése meglehetősen rövid; lényegében azt fejt ki, hogy a terep zenei szempontból nem éppen kedvező. Erre mutat az is, hogy csak három hengernyi felvételt készített, hat dallammal, köztük két új stílusú dallal. A jelentésben négy dallampélda (ebből kettő fonográfról), valamint további kilenc szövegadat szerepel, részben dallamhivatkozásokkal. Elsősorban műdallamokra hivatkozik és azokra énekelt érdekesebb szövegeket idéz, majd két, újévi köszöntőként használt egyházi népének közlése következik.⁵⁰ Utolsó példája egyetlen „dudanóta”, mivel

A falu régebbi világi dallamkincse valószínűleg nem igen különbözött a palócság népzenei jellegétől, erre vonatkozó adatok azonban csak szórványosan akadtak. A közelmúlt társadalmi eseményei már a cigányzene mellett játszódtak le, míg a régmúlt időkben a duda volt a fiatalság mulattató hangszere. [Lábjegyzet: Helybeli banda nem volt, Kóspallagról hozattak.] [...] Összefoglalva: Szokolya népzeneileg egységes eredményt nem ad. Szórványos jelenségekből gyanítható, hogy a pentaton dallamanyag itt is megvolt, azonban az idők folyamán elmosódott. Részletezőbb kérdésekre csak a közvetlen és távolabbi környék ez utáni felderítésével kaphatunk választ.⁵¹

Egyéb hangszeres vonatkozásokra nem tér ki, viszont egy furulyát hazahozott innen a hangszer-gyűjtemény számára.⁵²

⁴⁸ Bartucz Lajos, „A szokolyai közös gyűjtőút”, *Néprajzi Értéktő* 30/2–4 (1938), 273–274.

⁴⁹ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1938. évi állapotáról és működéséről”, *Néprajzi Értéktő* 31/1 (1939. március), 94–95.

⁵⁰ Dincsér Oszkár, „Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről”, *Néprajzi Értéktő* 30/2–4 (1938), 306.

⁵¹ Dincsér, „Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről”, 309.

⁵² NM 153999.

A környék felderítését Dincsér már a közös kiszállás közvetlen folytatásaként megkezdte a Börzsöny északi oldalán fekvő Kemence és Bernece falvakban (utóbbi ma Bernecebaráti része), ahol már jelentős mennyiségű, összesen huszonhárom hengernyi zenét vett fel. A felvételek és a helyszíni jegyzetek között több gyermekjáték is megtalálható, részben a cselekmény leírásával együtt.⁵³ A felvett szokásdallamokat is olykor értékes néprajzi adatokkal egészítik ki a jegyzetek, mint a kiszehajtásnál (MH 3775b):

Virágvasárnapkor délután eladó lányok felöltöztettek egy szalmabábut „babká”-t s a dallam éneklése közben kivitték a patakhoz. Ott beledobták a bábut a patakba (de előbb levetkőztették, meggyújtották s beledobták a patakba (Menyecskének öltöztették).

Ugyanígy az „Ide, ide, siessetek, pásztorok...” kezdetű karácsonyi köszöntő (MH 3775c) esetében:

Lányok, fiuk vegyesen 24-én este délután kezdik. bekiabálják: el fogadják az isten ígétit[? –] El csak mongyátok. diót mogyorót pattogatott kukoricát [kaptak]. [A cédula túloldalán:] Gyiót aszalt szilvát marékval / tyukszart is adtak mogyoró helyett / didelle = barátfüle / azt a falra tapasztottuk.

Kemencén készítette első zenekaros felvételét a „Zsidó” ragadványnevű Kis Feri négytagú – hegedű–kontra–cimbalom–bőgő összeállítású – „cigánybandájáról”. A „huszárverbunk” megnevezésű, bizonyára nem igazán folklorizálódott darabról vázlatos partitúra-lejegyzést is készített, amely a maga nemében elsőként előlegezi Lajtha részletes partitúráit, amelyeket később a széki és a kőrispataki zenészek játékáról készített (8. *ábra*).

A dallamjátszó cimbalom szólamába (3. sor) szemlátomást csak a hangszerspecifikus megoldásokat jegyezte be. Ha ezt kiegészítjük a dallamvázsal, valamint javítjuk a nyilvánvaló hangfekvésbeli hibákat, viszonylag teljes és hű kottaképet kapunk (9. *ábra*). A felvétel és annak vázlatos lejegyzése nyilván a zenekari játékot jó minőségben rögzíteni képes hanglemezfelvétel reményében készült, hasonlóképpen, mint Szentjóni Miklós 1937-es fonográffelvétele a mezőkövesdi Berki János bandájáról.⁵⁴

⁵³ ZTI NZKT V-04.10/3.1.4.

⁵⁴ NM MH 3765.

8. ábra. Vázlatos lejegyzés a kemencei zenekaros felvételtől (részlet). ZTI NZKT V-04.10/3.1.4.

9. ábra. Az előző lejegyzés szerkesztett, kiegészített változata

Bernecén Dincsér elkészítette első furulyás felvételeit Molnár János (1871) játékaról. A fonogramleltárkönyvben kezdősorokkal jelölt, furulyán játszott dallamok szövegeit részben tartalmazzák a helyszíni jegyzetek. A furulyásról és hangszerkészítő tudásáról egy későbbi publikáció tájékoztat.⁵⁵ Kemencén készültek Dincsér első fényképei is, mégpedig kizárólag a gazdálkodás tárgykörében, a kínálkozó hangszeres témákat nem aknázták ki.⁵⁶ Innen való tárgygyűjtése is a gazdálkodással kapcsolatos; a témát valószínűleg első éves néprajzos hallgatóként feladatul kapta.⁵⁷

⁵⁵ Schram Ferenc, „Egy bernecebaráti furulyakészítő”, *Ethnographia* 71 (1960), 117–120. Molnárról 1952-ben és 1954-ben készült még néhány felvétel (ZTI D 57, D 236), fiától pedig Sárosi Bálint gyűjtött 1976-ban (ZTI Mg 3513).

⁵⁶ NM F 81729–81738.

⁵⁷ NM 135986–135998.

3.4. Csík, Kászón, Gyergyó (1938. augusztus)

Alig egy évi múzeumi gyakorlattal – két évvel a második bécsi döntés előtt – Dincsér máris erdélyi gyűjtőútra vállalkozott. Míg Moldvában néhány évvel korábban több magyarországi népzene kutató is járt, Erdélyben Trianon óta az elsők között volt Dincsér.⁵⁸ 1938. augusztus 2. és 18. között alsíki (Tusnád, Csíkszentgyörgy, Csíkmenaság), kászoni (Kászónjakabfalva, Kászónimpér, Kászónfeltíz), felcsíki (Dánfalva, Karcfalva, Csíkszenttamás) és gyergyói (Gyergyócso-mafalva) helységeket keresett fel.

A közvetlen indítást a május 27-én, a budapesti Eucharisztikus Kongresszus alkalmával zajlott hanglemezfelvétel adhatta, amelynek egyik adatközlője a kászónimpéri Veres Istvánné Balázs Mária, fő szervezője pedig a csíki falvak jó ismerője, Domokos Pál Péter volt. Nem sokkal korábbi, álnéven megjelent írása szerint Domokos 1937 januárjában már bizonyosan gyűjtött népzene t például Háromszéken, sürgette is a további háromszéki gyűjtést.⁵⁹ Saját gyűjtéséből itt harminc dallamot közölt az egész Székelyföldről (Csík, Gyergyó, Kászón, Udvarhelyszék, Maros-szék, Háromszék).⁶⁰ Domokostól hat székelyföldi, részben hangszeres anyagot tartalmazó hengert őriz a Néprajzi Múzeum, a gyergyóújfalvi Pulika János és a karcfalvi Szeder Péter hegedűjátékával. Ezek a hengerek – Domokos moldvai anyagával ellentétben – lejegyzetlenek, pedig az 1918 és 1940 között készült igen kevés erdélyi magyar vonatkozású felvétel közé tartoznak.⁶¹ A közvetett, korábbi, de nagy hatású előzmények közé számíthatjuk természetesen Bartók (1907) és Lajtha (1912) csíki, Kodály (1910) és Molnár Antal (1911) gyergyói, valamint Kodály kászoni (1912) gyűjtéseit. A vidék adatainak központi jelentősége volt Bartók és Kodály kutatói és művészi munkásságának kibontakozásában; Bartók 1907-es gyűjtése nyomán itt derült fény a pentatónia meghatározó jelentőségére a magyar népzeneben.

1938 júniusának végén Bálint Sándor tervezett egy erdélyi néprajzi tanulmányutat; ehhez költséges vízumra és ajánlólevélre volt szüksége, amelyet a budapesti román nagykövet sajtótatásától július 4-én meg is kapott. A tervről továbbiakat nem tudunk.⁶²

Dincsér gyűjtőútja a népzenei alap költségén, valószínűleg Domokos gyakorlati és Constantin Brăiloiu adminisztratív segítségével, de fonográf nélkül valósult meg.⁶³ Háromrészes publikációjából viszonylag részletes képet kaphatunk a munka körülményeiről, eredményeiről, az

⁵⁸ 1938-ban Volly István és Domokos Pál Péter Lövétén gyűjtötte a betlehemest: Volly István, *Népi játékok* II (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938), 2–24.

⁵⁹ Gernyeszeghy Adám [Domokos Pál Péter], „A székely népzene”, in *A nemes székely nemzet képe*, szerk. Rugonfalvi Kiss István (Debrecen, 1937), II. kötet, 439–440.

⁶⁰ Gernyeszeghy [Domokos], „A székely népzene”, 437–460.

⁶¹ NM MH 2703–2708.

⁶² Lengyel András, „Bálint Sándor életrajzához. Levelek hagyatékából (1929–1943)”, *Tiszatáj* 41/8 (1987. augusztus), 94–95.

⁶³ 1942. június 20-án Domanovszky György, a Néprajzi Múzeum igazgatója Brăiloiu részére budapesti tartózkodási engedélyt kérvényezett, hogy Berlinből hazatérve meglátogathassa a budapesti gyűjteményt. Kérvényét azzal támasztotta alá, hogy Brăiloiu „a román megszállás alatt lehetővé tette, hogy magyar gyűjtők a Magyar Nemzeti Múzeum részére több ízben gyűjtsenek Erdélyben és Moldvában”. Minthogy – a viszonylag bő moldvai anyaggal ellentétben – 1920 és 1940 közötti erdélyi gyűjtésként csak Domokos említett hengereit tartja nyilván a múzeum, Domanovszky itt csakis rá és Dincsérre utalhat (esetleg Bereczky Sándorra is, de tőle végül nem került anyag a múzeumba). „Constantin

alkalmazott módszerekről, a leszűrt következtetésekről, vélekedésekről. Először rövid beszámolót közölt,⁶⁴ majd két évvel később részletesebbet, tizenkét dallampéldával.⁶⁵ A kutatás közelebbi helyéről itt csak annyit árul el, hogy ott „Bartók, Kodály, Molnár, Lajtha, Vikár jó eredménnyel gyűjtött”, és a választást éppen az összehasonlítás lehetősége motiválta. Végül ugyanebben az évben, Észak-Erdély visszacsatolása után pótlólag közölte a meglátogatott falvak nevét és az előadók adatait, amelyeket korábban elővigyázatosságból elhallgatott.⁶⁶

A gyűjtés anyaga csak töredékesen maradt fenn: a hagyatékban tizennégy cédulányi helyszíni lejegyzés található, sarkukban ceruzával sorszámozva, de a legnagyobb sorszám 63, tehát legalább ennyi lehetett a lapok száma. Ezeket – a hátoldalukra írott piros ceruzás dallamkategóriák, szótagszámok és kadenciasorok tanúsága szerint – eredetiben, tisztázás nélkül osztotta be a Dallamrendbe, míg a jelentésekben publikált dallamokat kivágatként. Ezen kívül tizenöt tisztázott kotta is került ennek az útnak a terméséből a Dallamrendbe. Az egyes forrástípusok közti tartalmi átfedéseket figyelembe véve a fennmaradt dallam adatok száma összesen 38. Az adatközlők között nincs olyan, akitől már a század elején is gyűjtött volna valaki, de az idősebb korosztálytól előkerült néhány pentaton keserves, ballada és táncdallam. Veresnétől, a hanglemmezre vett kásonimpéri énekestől csak két dallamfeljegyzés maradt fenn: a halálra táncoltatott leány újszerű balladája, valamint egy ereszkedő pentaton lassú táncdallam (10. ábra).

Az út mérlege csalódást keltett a gyűjtőben, nem csoda hát, hogy további csíki hanglemzefelvételek előkészítése végül nem merült fel:

Sajnálatos azonban, hogy a most bejárt vidék, – ahol pedig a múlt néprajzi kutatása igen jó eredménnyel zárult, s így várakozásom is ennek megfelelő volt, – a tapasztaltak alapján aligha számíthat a népzene szempontjából olyan területnek, mint amely az egész ország magyarlakta területének etnikai színvonalán felül áll, sőt balladák, történetek dolgában alatta is marad. [...] nagyon valószínű, hogy általában a világháború, a menekülés, a kisebbségi élet, valamint az evvel járó lelki depresszió nem hatott jótékonyan a szájhagyomány zavartalan folytonosságára, meglazulását pedig az éneklési kedv erős csökkenése csak elősegítette.⁶⁷

A gyűjtő meglepetéssel észlelte más dialektusok jellegzetes dallamainak felbukkanását tanítói, kántori terjesztés következtében. A panaszok között azonban olyanok is vannak, amelyek valójában nem a helyi zenei hagyomány gyengüléséről, hanem a kezdő népzene kutató téves elképzeléseiről tanúskodnak. Dincser a romlás jelének tartja a két–három soros dallamstrófák felbukkanását, valamint a dallam és szöveg közötti laza kapcsolatot, amely valójában éppen a népdal hagyományos életét jellemzi: „Ugyancsak meglazult a magyar népdalra jellemző vers–dallam szoros egysége is, s ma már egy-egy melódiára meglehetősen sokfajta szöveget énekelnek, úgy hogy

de Brailoiu bukaresti Zeneművészeti Főiskolai Tanár úr részére 48 órás budapesti tartózkodás kérése”, Domanovszky levele a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságnak, NMI 43/1942.

⁶⁴ Dincser Oszkár, „Jelentés erdélyi népzenei gyűjtőútról”, *Néprajzi Értesítő* 30 (1938), 353–354.

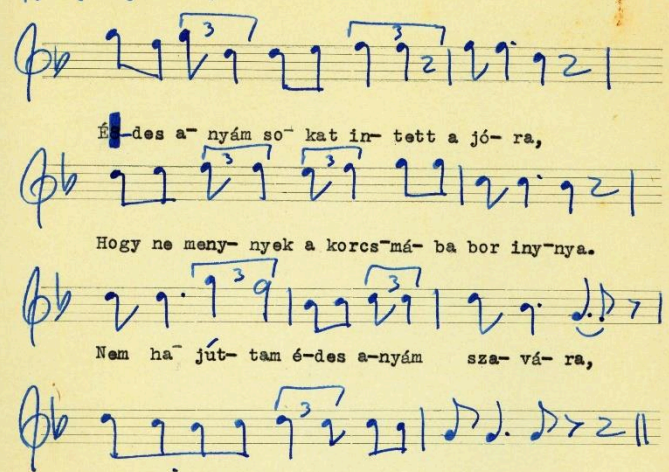
⁶⁵ Dincser Oszkár, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, *Néprajzi Értesítő* 32 (1940), 126–136.

⁶⁶ Dincser Oszkár, „Pótlás”. *Néprajzi Értesítő* 32 (1940), 420.

⁶⁷ Dincser, „Jelentés erdélyi népzenei gyűjtőútról”, 354.

azok egymáshoz tartozásában kételkednem kellett.”⁶⁸ Az elégtelen eredmény ugyanakkor a kedvezőtlen gyűjtési körülményeknek, sőt vélhetően a hatósági zaklatás veszélyének is betudható: „Egy-egy községben alig tartózkodtam 1–2 napot s ottlétemről igen gyakran csak a közvetlen környezet, esetleg házsor, faluszer szerzett tudomást.”⁶⁹

Tango d'india.

É-des a-nyám so-kat in-tett a jó-ra,
 Hogy ne meny-nyek a korcs-má-ba bor iny-nya.
 Nem ha-jút-tam é-des a-nyám sza-vá-ra,
 Be-lé-jes-tem há-rom é-vi rab-ság-ba.

Jaj Istenem csak azé fáj a szívem:
 Árva vagyok, mégis katona lettem.
 Megtanulta, hogy ~~hogy~~ ké tőrni, szenvedni,
 Azt is még, hogy hogy ké szívbe szeretni.

Jaj Istenem de vig vótam ezelőtt,
 Míg a babám sétát a kapum előtt.
 Ki-kimentem, leüttem az ölébe,
 Kacsingattam két ragyogó szemébe.

S piros alma ha leszakítanálak,
 Mit mondaná babám, ha elhagynálak?
 S mit mondanék, nem mondanék egyéböt,
 Sohase lásd még a csillagos eget.

Csillag nélkül de sötét az éccaka,
 Gondósz-e rám kedves babám valaha?
 Ha gondósz is, már énnékém az annyi,
 Mer énnékém messze földre ké menni.

Vékony héjja van a vörös hagymának;
 Mért nincs nekém oly szeretöm, mint másnak.
 Mért ha vóna oly szeretöm, mint másnak,
 Rabja se volnék e gyarló világnak.

A 11 (5) (63) (7)

Károlyimpér, bék. m. Veres Jánosné
 55. 1938. VIII. Dicsér O. Jo.

10. ábra. Dincsér kászoni gyűjtéséből. DR A11 101–102.

⁶⁸ Dincsér, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, 130–131. Vö. uott, 131: „Előkerültek olyan szövegek is, amelyek dallamát az előadó nem tudta. Pl. Sz. N. 117. dallamát nem sikerült megtalálnom, bár szövegét sokan ismerték.”

⁶⁹ Dincsér, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, 126.

A tánczene iránt Dincsér már ekkor is érdeklődött, de nem nagy sikerrel: „A néhol található paraszt-bandák is szétszóródtak már. Az egyik kedvelt összeállítású »banda«, a hegedűs és tenor-gordonos is ritka, rendszerint az utóbbi hiányzik.”⁷⁰ Egyik adatközlője, a nagytusnádi Beteg László, paraszthegedűs volt, akinek bandája „a közismert cigánybanda összeállításban” muzsikált, s „a hagyományos régibb paraszti dallamanyagot alig ismerik.”⁷¹ A *Két csíki hangszerben* így idézi fel első tapasztalatait:

Amidőn 1938-ban csupán néhány hétig, s az akkori viszonyok miatt nem éppen nyugodt körülmények között futólagos népzenei megfigyeléseket tehettem Csíkban, nem volt módomban a hangszer használatára vonatkozólag részletesebb adatokat gyűjtenem. Akkor úgy láttam, mintha e hangszer a gyakorlatból már kikopott volna, pedig csak lappangott. Akkori utamon kerülnöm kellett minden feltűnést, amit pedig e hangszer utáni nagyobb tudakozódásom nyilván felkeltett volna.⁷²

Az 1938-as csíki út szerves folytatását tehát nem annyira a hegedű–gardon kettőssel kapcsolatos 1942-es csíki terepmunkák jelentik, inkább Jagamas János budapesti zeneakadémistaként 1942-ben és 1943-ban végzett székelyföldi vokális gyűjtései, amelyek részben bekerültek Dincsér dallamrendjébe.

3.5. Ákosfalvi zenekaros felvétel Budapesten (1939. március)

Dincsér saját gyűjtései között jegyezte be az MH 3808–3812 számú, a Maros-Torda megyei Ákosfalváról való zenekari felvételeket tartalmazó hengereket. A hengerek dobozain és a bennük található papírszeleteken is Dincsér kézírása olvasható, megadva az 1939. március 25-i dátumot, illetve az egyes dallamok megnevezését (Függelék B). A marosszéki Alsó-Nyárád mentéhez tartozó falu magyar táncrendjéből a *jártatást* egy (3812a), a *forgatást* három (3808b, 3809b, 3811a), a *sebes csárdást* négy dallam képviseli (3808a, 3809a, 3810a–b).⁷³ A *jártatás*-dallamot nem táncnévvel, hanem a jól ismert szöveg kezdősorával és néhány további részletével jelöli a gyűjtő:

Édesanyám, hol van az az édes téj
Amelyikkel ka[tonának neveltél?
Adtad volna tejedet a] macskának,
[Ne neveltél volna fel katonának!]⁷⁴

Ezen kívül két román táncdallam is szerepel a felvételeken. Az egyik megjelölése csupán „oláh” (MH 3811b), ez valószínűleg Nyárádtő környéki *învârtita*. A másik egy „szirba” (MH 3812b),

⁷⁰ Dincsér, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, 136.

⁷¹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 8.

⁷² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 75.

⁷³ Vö. Pávai István, „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása”, in *Székely népzene és néptánc*, szerk. Pávai István és Sófalvi Emese (Budapest: Hagyományok Háza – Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Énlaka: Pro Énlaka Alapítvány, 2018), 36–37.

⁷⁴ A teljes szövegstrófát ugyane dallam változatával közli Bartók Béla – Kodály Zoltán, *Erdélyi magyarság. Népdalok* (Budapest: Népies Irodalmi Társaság, [1923]), 108. sz. (szilágyperencesi katonáktól, 1916). A Dincsér által kiírt „amelyikkel” és „macskának” szavak az ottani szövegváltozattól való eltéréseket jelzik.

azaz *sárba*; ez a tánc leginkább román nemzeti szimbólumként, az értelmiség ösztönzésére terjedhetett Erdélyben.⁷⁵ A felvételen hallható hangszerek: a vezető szerepet betöltő hegedű, az eszklarinét (amely az MH 3811 hengeren hiányzik) és a (tompítás nélküli) cimbalom. Ez a kontra nélküli hangszerösszeállítás a Nyárad mentén – ahogy a Székelyföld néhány más vidékén is – hagyományosnak tekinthető, bár egy teljes bandához bőgős is tartozott.⁷⁶ Nem tudhatjuk, itt rendelkezésre állt-e megfelelő bőgős, és ha igen, próbálkoztak-e szerepeltetésével. A felvételek mindeképpen a hagyományos székelyföldi zenekari játék legkorábbi hangzó adatai közé tartoznak.

A hegedűst – Martin György 1960-as gyűjtésével összevetve – az 1888-as születésű cigányzenész Bódi Bálintként azonosíthatjuk.⁷⁷ Martin a magnetofonszalag tartalmáról szóló jegyzőkönyvben írja, hogy Bódi az „1. v[ilág]h[áború] óta Pesten él (Eötvös utca)”. Ebből tehát nyilvánvaló, hogy már Dincsér felvételei is Budapesten készültek, ahová ezek szerint székelyföldi cimbalmos és klarinétos is került a hegedűssel együtt. Ez lehet viszont annak is az oka, hogy hanglemzfelvétel nem készült a bandáról, annak ellenére, hogy a tervekben kezdettől fogva prioritást kapott a határon túli magyarság anyaga, illetve a hangszeres zene. Hiába sikerült Dincsérnek – a kemencei kísérlet után – ezúttal egy valóban archaikus hangzású zenekart felvennie, és hiába lett volna bármi másnál olcsóbb egy budapesti lakosokkal készülő lemezfelvétel, mindezt vélhetően felülírta a bartóki elv:

Hogy lehetőleg csakis helyszínen, vagyis magukban a falvakban gyűjtsünk, azt *külön* kell hangsúlyoznom. Nem nagyon ajánlatos idegenbe vetődött falusiaktól, pl. fővárosba került cselédektől, házalóktól, hadifoglyoktól gyűjtenünk. Otthonuktól elszakadt emberek annyira kieshetnek otthonuk zenei közösségéből, hogy még előadásuk is megváltozik. De ha nem is változott volna meg, és jó dalokat jó előadásban kaphatunk is tőlük, *egy* nagy hiány mégis csak meglesz ilyen gyűjtéseknél: hiányozni fog a kölcsönös reakció az énekes és falubeli társai közt; hiányozni fog a gyűjtésnek az az elevensége, ami csakis akkor alakulhat ki, ha *sok* falubeli jelenlétében történik a gyűjtés. [...] Arról nem is szólva, hogy a dalok valóságos életét, funkcióját csakis közösségben figyelhetjük meg.⁷⁸

Habár Bartók is elismeri, hogy néha érdemes eltérni ettől a szabálytól, a szerkesztőbizottság nyilván nem kockáztathatta meg a kétes hitelességű felvételt egy egészen ismeretlen anyag esetében.

Észak-Erdély visszacsatolása után, 1942. december – 1943. januári gyűjtőútján Lajtha felkereste Ákosfalvát is, és folytatta a helyi tánczene tanulmányozását, bár felvételek erről az alkalomról nem maradtak fenn. *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtésének* egyik jegyzetében közöl egy lejegyzést, „Ákosfalván egy öreg cigánytól hallottam hegedűlni a következő melódiát” bevezetéssel (a dallam nem szerepel Dincsér hengerein).⁷⁹ *Széki gyűjtésében* is írja: „Az itt közölt

⁷⁵ Pávai, „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása”, 21. Vö. Dincsér Oszkár, *Két csiki hangszer – Mózika és gardon* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943), 69–70.

⁷⁶ Vö. Pávai István, *Az erdélyi magyar népi tánczene* (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012), 235.

⁷⁷ ZTI MGy Mg 075. Részben publikálva: Pávai, „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása”, digitális melléklet.

⁷⁸ Bartók, *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?*, 7.

⁷⁹ Lajtha, *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés*, 147–148.

hangszeres dallamokból is hallottam egy-néhányat Ákosfalván is, Gagyon is. Odavaló öreg prímások játszották. (10., 18.)”⁸⁰ Ezen a környéken azonban Lajtha csak Szentgericén készített hegedűs felvételeket (illetve egyet cimbalomkísérettel), 1943 januárjában.⁸¹

3.6. Szentes és környéke (1939. április–június)

Dincsér szentesi gyűjtése több okból jelentős a pályakép és a magyar népzene kutatástörténete szempontjából. Ekkor készültek az első hangfelvételek a magyar tekerőmuzsikáról, először fonográfhangerekre, majd nem sokkal később gramfonlemezre.⁸² A hanglemezfelvétellel egyidejűleg Dincsér páratlanul részletes fotósorozatot készített a tekerő felépítéséről és játékmódjáról, valamint interjúkat a hangszer kulturális kontextusáról. Ez a kutatás alapozta meg Dincsér első komoly, saját terepmunkán alapuló, bár Lajthával közösen jegyzett publikációját,⁸³ és döntő részben ez fordította érdeklődését a népi hangszerek és a hangszeres népzene felé.

A dél-alföldi hanglemezfelvétel gondolata már 1938 tavaszán felmerült. Ortutay március 10-én kelt levelében Bálint Sándort kérte, küldje el az általa ismert Szeged környéki jó énekesek, mesemondók neveit, illetve dallamvázlatokat a zenei anyagról, amelyet később egy kiküldött gyűjtő fonográfra vehetne. 19-én azonban – Ausztria német megszállására hivatkozva – máris visszakozott: „Az új politikai változások a legszükségesebbekké azt teszik, hogy most Dél-dunántúl és Észak-dunántúl magyar néprajzi anyagát vegyük hanglemezre, tehát a szegedi néprajzi anyag egyelőre még eltolódik egy kissé.”⁸⁴

Egy évvel később Szeged helyett mégis Szentesen, és – az 1937–1938-as kis mennyiségű dudás és hegedűs lemezfelvételek után – most elsősorban a hangszerjátékra való tekintettel kezdődött meg a stúdiómunka előkészítése. Az új célkitűzést talán Bartók kezdeményezte, aki már 1906-ban találkozott szentesi tekerősökkel, bár – akkori prioritásainak megfelelően – csupán igen szerény zenei anyagot gyűjtött.⁸⁵ Repertoárjáról csak ennyit írt 1911-ben: „többé-kevésbé ismert népdalokat játszottak nem nagyon karakterisztikus cifrázással.”⁸⁶ 1931-ben, a magyar népi hangszerekről szóló lexikoncikkében sem írt róla többet.⁸⁷ 1930-tól kezdve Trócsányi Zoltán publikálta a hangszerrel kapcsolatos kutatásait népszerű formában a maga szerkesztette lapban és a

⁸⁰ Lajtha, *Széki gyűjtés*, 4.

⁸¹ MH 4134–4139.

⁸² Németh András, *A magyarországi tekerősök repertoárjának és játékmódjának összehasonlító vizsgálata*, DLA értekezés (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest, 2024).

⁸³ Lajtha László – Dincsér Oszkár, „A tekerő”, *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 103–111 (LLÍ 595–604).

⁸⁴ Ortutay leveleit közli Lengyel, „Bálint Sándor életrajzához”, 91–92. 1938 februárjában, illetve március elején valóban dunántúli felvételek készültek (a vitnyédi és a törökkoppányi), a következő felvétel pedig a karádi volt, április közepén.

⁸⁵ Tari, *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*, 25–43.

⁸⁶ Bartók Béla, „A hangszeres zene folklora Magyarországon” 3, *Zeneközlöny* 9/10 (1911. március), 312 (BBÍ 3, 61).

⁸⁷ Bartók Béla, „Magyar népi hangszerek”, in *Zenei Lexikon*, szerk. Szabolcsi Bence és Tóth Aladár (Budapest: Győző Andor, 1930–1931), II. kötet, 60.

rádióban, később tanulmányoszerű összefoglalásokban is, sőt indítványozta a tekerőjáték gramofonlemezen és filmen való megörökítését.⁸⁸ Kodály, mint egykori Eötvös kollégista társa, nyilván figyelemmel kísérte munkáit, 1933-as cikkére hivatkozik is.⁸⁹

Bartucz Lajos, a Néprajzi Múzeum igazgatója 1939. április 15-én kelt levelében azt kérte Csallány Gábor szentesi múzeumigazgatótól, hogy 22-én fogadja és segítse a szentesi tekerősök kutatására kiküldött – meg nem nevezett – megbízottat. A vasúti kedvezményt Dincsér számára április 18-i dátummal, Hódmezővásárhelyig kérvényezték.⁹⁰ Csallány alapos feljegyzéseket készített a helyi tekerősök nevééről, lakcíméről, egyéb adatairól.⁹¹ Április 22-ére a városi lapban elhelyezett hirdetés útján tíz zenészt gyűjtött össze a szentesi múzeumban, köztük Balla Istvánt és Maszlag Józsefné Mecs Balog Máriát. A zenészekről hangszereikkel együtt csoportkép is készült.⁹² A másnapi lapban közölt beszámolóból azonban úgy tűnik, erre az alkalomra Dincsér mégsem érkezett meg:

Tegnap délelőtt gyűltek össze a szentesi nyenyerek a múzeumban, számszerint nyolcan, hogy bemutassák a múzeum igazgatóságának tudományukat. A Nemzeti Múzeum megbízottja a jövő hét valamelyik napján jön Szentesre, hogy megörökítse az ősi magyar zenének egyedüli maradványait a jövő kor számára.⁹³

Dincsér tehát április utolsó napjaiban vagy május elején járt Szentesen, ekkor készített hét hengernyi felvételt Balla tekerőjátékáról és Maszlagné énekéről. A hagyatékban található – meglehetősen rossz állapotú – szentesi kéziratos lejegyzések 43 dallamot tartalmaznak, de ezek közül talán ha néhány készült a helyszínen, tehát a terepmunka forrásai töredékesek.⁹⁴

A szentesi út alkalmával látogathatott el Dincsér Hódmezővásárhelyre is. Itt két hengernyi felvétele készült három énekesről, melyek közül egy dallam a szentesi anyagban is megtalálható.⁹⁵ Valószínű, hogy Vásárhelyen Péczely Attila orvos, a helyi zenei élet központi alakja fogadta, aki 1929-től itt élt és gyűjtötte a helyi népdalhagyományt; hallás utáni lejegyzései bekerültek Kodály, Bartók, majd Dincsér dallamrendjébe is.⁹⁶ Az 1939-ben hetvenöt éves Tárkány Szűcs Páltól, akitől Dincsér névnapi köszöntőt vett fel, 1934–1935-ben Péczely is jegyzett fel dalokat.⁹⁷

⁸⁸ Pl. Trócsányi Zoltán, *A nyenyere Magyarországon* (Budapest, 1933); Trócsányi Zoltán, „A nyenyere”, in *A történelem árnyékában* (Budapest: Hungária, 1936), 170–181.

⁸⁹ Kodály Zoltán, „Zene”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 80, 141. jegyzet.

⁹⁰ A főigazgató a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek, NMI 6/1939.

⁹¹ Tari Lujza, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, *Ethnographia* 119/4 (2008), 334–339.

⁹² A fényképet és a zenészek adatait közli Hankó Györgyné Paksi Márta, *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században* (Szentes: Zöldág Mozgáskultúra és Sport Egyesület, 2002), 66–67, valószínűleg a szentesi múzeum anyagából, jelzetük egyelőre ismeretlen.

⁹³ [Csallány Gábor], „Tekerősök (nyenyerek) figyelmébe”, *Szentesi Napló* 21/89 (1939. április 20.), 5; [uő], „Lemezfelvételt készítenek a szentesi tekerősökről”, *Szentesi Napló* 21/92 (1939. április 23.), 4.

⁹⁴ NM MH 3848–3854. A 3848. hengerről készült a Lajtha–Dincsér tanulmányban közölt egyik lejegyzés, azonban dobozában jelenleg egy üres henger van. Helyszíni lejegyzések: ZTI NZKT V-04.10/3.1.5, az egyik cédula sarkára írva: „Helyszíni”.

⁹⁵ NM MH 3788–3789.

⁹⁶ Felletár Béla, „Péczely Attila és a vásárhelyi népzene kutatás”, in *Kiss Lajos emlékkönyv*, szerk. Dömötör János és Tárkány Szűcs Ernő (Hódmezővásárhely város tanácsa, 1983), 403–414.

⁹⁷ Pl. BR 10759.

Dincsér május 19-én hozzávetőleg, majd június 6-án pontosan is megírta Csallálynak a stúdiófelvételek dátumát, és kérte, gondoskodják Balla, Maszlagné és egy harmadik zenész, a fábiánsebestyeni Kis József Budapestre utazásáról. Minthogy Kis lakóhelyéről Dincsér tájékoztatta Csallányt, valószínű, hogy szentesi látogatása alkalmával – a múzeumigazgatótól függetlenül – őt is személyesen felkereste. Egy negyedik zenész, Sipos József is érdeklődött Csallánynál, nem utazhatna-e, de június 9-én írott levelezőlapján Dincsér ezt visszautasította.⁹⁸

A hanglemezfelvételek 1939. június 12–13-én készültek, tíz lemezoldal terjedelemben. Erről az alkalomról maradtak fenn az első, Dincsér és Kodály kézírását is tartalmazó cédulák. Az előadókról az alábbi életrajzi jegyzetek készültek:

BALLA ISTVÁN – született 1876. július 22., Szentes. Apja: néhai B. Imre. Anyja: Kátai Tót Judit (megh. 1901-ben). Mindannyian szentesiek. Apja földmunkás, kubikus és napszámos volt. Ő maga 4 elemi-t járt Szentesen, írni-olvasni tud. Mint kubikus bejárta egész Magyarországot. A tekerőjét mindig magával vitte s mindenütt játszott rajta. 1909-ben megnősült, felesége Szőke Anna (1879, Szentes), de ő azután is mint kubikus és tekerős tovább járta az országot. „A kobokosságot félbehagytam 1936-ban.” Örökölt 1927-ben 2 és fél hold „leadott földet” (vagyonváltásos osztott föld [Derek]jegyházán, Szentesről 20 km-re). A földhöz kis lakóház van, istálló, kocsi, 1 ló. Van még „a földhöz két és fél hold feles bérlet”. Ha ráér, napszámba megy, de „nem igen kellek mán, öreg vagyok”. Napszámban 3-4 pengőt keres. – Tekerőzni szokott Szentesen, „mikor hova hínak, néveste, disznót” (télen mindig otthon volt), lakodalomba. Fizetése, „mikor hogy”, rendszerint 3 pengőt kaptak, enni-inni, „meg a vendég amit adott”. – Játszott kocsmákban is, Szentesen, néha 30 forintot is adtak a vendégek egy este. – 6 családja van, 4 lány, 2 fiú – mind életben. Kétszer Pesten, egyszer Magyarországon, háromszor Szentesen (?) járt. Olvas újságot, könyvet, „mikor milyen akad a kezembe”. Katona volt 14–18 között, „Szegedébe szolgáltam, Lugoson, Nagyváradon, meg kint, meg bent”. Albániában is szolgált, „Berán” nevére emlékszik, „ott vót a központ 6 hónapig”. Csak magyarul tud: „Két oldalsérvet kaptam 1916-ban, Lugoson, de nem jelentkeztem vele” – pedig 80%-os rokkant. – A dalokat „a néptől tanultam, tekerőzni meg magamtól”. A tekerőt Szentesen vette 2 mázsa búzáért, Váci Józseftől. „Az is tekerős, olyanforma mint én most.” Gyerekei nem szerették a tekerőt – „nem fogott az eszköz rajt”.

KISS JÓZSEF – született 1878. július 1. („63 éves vagyok”) Pusztaföldváron. Szülei: K. Imre (megh. 1908) és Kapás Anna (megh. 1933). 14-en voltak testvérek, de nem tudja hányadik volt, „mongyuk nyócadiknak”. – Szülei és ő maga is mindig dohánykertészek voltak. „Bagi és Svábnál, a Bagi magyar, a másik zsidó vót, Csongrádon valamikor szatyinkót (gatyamadzagot) árult”. K. J. iskolába nem járt, mert „iskola azon a vidéken sose vót e’sé” – írni-olvasni nem tud, „a számolást fejből izéllem, nem hagyom magam becsapni” (28 meg 39 az 63 – számolja). Mindig „a dohányba vótam”. – Megnősült 1901-ben, felesége Verasztó Erzsébet, 9 gyerekük lett, 4 él (3 lány, 1 fiú). Ekkor ő is dohánykertész lett „ugyancsak abba a gazdálkodásba”. 1910-ben cseléd lett ugyanott, „a nyári gépnél fűtő, meg kezeltem is” 1927-ig. Utána mezei munkás lett, mert „széjjeloszlódott a birtok” – ők is vettek „12 millió volt öreg holdja” (1600 négyszögöl), de csak fél holdat tudott lefizetni. A földet házhelynek vette Fábiánsebestyénben („Pusztafábiánba”) s azóta itt él. A gyerekei mind mezei munkások, „a muzsikát nem folytatják”. Az egyik lányát „ellopta egy hegedűs, valami figlihornis (Flügelhorn), Majoros Gazsi” – de aztán ott hagyta. Családjából „egyik se tud muzsikát” – „Magam fejből tanultam tekerőzni”. Először 12 forintért vette a hangszerét: „Busi Ferenc vót tekerős, meg csinálta is”, ez a hangszer „romba ment”. Azután 1907-ben vette a mostanit Zagyi Antaltól, „az csak csinálta, tanyás ember vót, barkácsoló” – 2 mázsa búzáért. – Katona nem volt, „nem vót sánta ezred” – leesett „messziről” a „harmadik szériából”, mikor a pajtában dohányt aggatott, másik lábát „a szántógép, ötöseke” törte össze, hogy „elütött, oszt rám esett”. – Nem járt sehol, csak a szentesi környéken. „94 óta folytatom a muzsikát, a nótákat mindig, amikor a kocsmában, lakodalom, névestén dalikáltak”. Szeret egyes dallamokat megjelölni: 250, 300 éves, vagy „ezt 99-be tanultam”, de mivel a számokat egyáltalán nem érti, ennek semmi jelentősége nincsen.

⁹⁸ Tari, „Szentesi tekerősök”, 338–342.

MASZLAG JÓZSEFNÉ, sz. M[e]cs Balog Mária – született 1889. január 24., Szentés. Apja: néhai M. B. Antal (megh. 1932). Anyja: Varga Mária, még él, 75 éves. (A nagypapa a városnál képviselő volt s utcát is neveztek el róla.) Apja gazdálkodó volt 50 holdon, és amikor meghalt, átírta a feleségére, akinek még él, haszonélvezete van a földre. Így idáig M.-nénak semmi öröksége nem volt. Anyja halála után viszont az ő fiai öröklék a földet, neki tehát semmi nem marad. – Iskolába Szentésen járt, de csak egy évig, mert „ellopták” édesanyjától: a nagynénje Bécsbe vitte. Ott ő „német iskolát” végzett. Mikor hazajött, a magyar szót nem értette s újból „iskolát kellett járnia” egy „nagy iskolással, aki már növendék volt”. Libapásztor lett azután az apja birtokán s 15 éves volt, mikor a „libáktól” férjhez ment. Férje „hajókormányos volt a tiszai hajózásba”. 3 évig csak az urával élt, 2 családja lett, és mind a 2 fiú. Amikor elvált, kereskedő lett Szentésen. 1910 körül üzlete volt, „mindenfélivel” kereskedett: „fűszer, gatyamadzag, tű, burgonya, mész, gabona, széna, szalma, ital”. Még mielőtt üzletet nyitott, 1910 körül, mikor az ura már Amerikában volt, a szentesi színházban öltöztető és fűsülő is volt néhány évig, ezután nyitotta az üzletet, mert „beleuntam, nem bírtam a hajszagot”. A háborúban ápoló volt, „az vót a legnehezebb” – Szentésen. „Azt már ne írja oda, mer emberápoló vótam”. Tanfolyamra járt „előbb”, majd ápolónő volt 5 évig. Ezalatt „idegen személyvel folytattam az üzletet”. Az üzletet többször kifosztották, „háború alatt a románok, azután a magyarok” – betörték hozzá. „Sok virgán mentem keresztül.” A szentesi román megszállás alatt egy hétig fogva tartották. 1933–34-ben bezárta az üzletét, most a piacon zöldséget, burgonyát árul, és közben az anyjával él. Az 50 hold már rájuk (az ő fiaira) van „örökítve”, de haszonélvezete az anyjáié. A föld Szentéstől 16 km-re, Kis[tő]kén van. „Már a liba mellett tamburázott”, citerázott, harmónikázott, tekerőzött. „Nagyon szerettem a muzsikát, szeretem még ma is.” Bandában is játszik, „vagy kontrás vagy primás vagy cimbalmos, ahogyan összeállnak”. Testvérei is mind zenészek, azok is játszanak, „ami csak a kezükbe jöhet” s teljesen „ebből élnek”. Híres a szentesi banda, a „Balog testvérek” – játszanak, „ahova hívják”. Hangszere van: „facimbalom, tekerő, tambura, citera, hegedűm is vót”. – „Köcsön is adom, mer ha valakit megfogadnak, s nincs hangszere...”. Más tekerősöktől is tanult, „de csak a nótákat”. Tekerőjét, citeráját, anyai nagyapja csinálta. „De az tudott mindent, még a furulyát is cifrábban csinálta, mint a tótok, akik árulnak”. – Újságot, könyvet olvas, meg „pénzt szeretnék olvasni”.⁹⁹

Balla István tekerőn játszik tizenhárom dallamot és egyet énekel, Maszlag Józsefné – bár tekerőn és több más hangszereken is tudott játszani – hét dallamot énekel és hatot citerázik, Kis József pedig tizenkettőt tekerőz. A felvételek összeállításában nagy hangsúlyt kapott a különféle hangszeres játékmódok és az azokból adódó dallamvariánsok bemutatása. Mind a nyolc énekelt dallamról egy vagy több tekerőn játszott változat, hatról pedig ezen felül citerás felvétel is készült. A tekerősök a legtöbb dallamot többféle előadásmóddal is eljátszották: a gazdagon díszített parlandorubato játékot „halk”, a lassú csárdás ritmusút „friss”, a gyors csárdás ritmusút „sebes friss” elnevezéssel illették. Ezen kívül megkülönböztettek egy „duda”-szerű játékmódot, ami a ritmuskíséretet adó recsegőhúr kiiktatását és a díszítésekben az alaphang fokozott érvényesítését jelenti.¹⁰⁰ Minden dallam régi stílusú, a helyszínen fonográfra vett vagy följegyzett új stílusú dallamok közül egyet sem válogattak be a lemezfelvétel anyagába.

A stúdióban Dincsér harminc darabos, minden részletre kiterjedő fotósorozatot készített Balla hangszeréről és játékmódjáról (*II. ábra*), valamint Maszlagné rosszabb állapotú tekerőjéről, amelynek hangját végül nem vették lemezre.¹⁰¹ Ezt az akkori viszonyok közt rendkívüli figyelmet az is motiválhatta, hogy 1906-ban Bartók valószínűleg éppen Balla hangszerét hallotta Váczi József kezében, aki később eladta azt Ballának.¹⁰²

⁹⁹ Gábry, „Paraszi életrajzok” II, 301–303.

¹⁰⁰ Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 108–109.

¹⁰¹ NM F 83912–83941.

¹⁰² Tari, „Szentési tekerősök”, 347.

11. ábra. Balla István szentesi tekerős a stúdióban. NM F 83914

Ezen kívül egy tekercsnyi (30 méter) 16 mm-es filmre mozgókép-felvétel is készült Balla játékaról, amely azonban ma már nem található. Ennyi nyersanyagra körülbelül három, esetleg négy perc időtartamú mozgókép készülhetett.¹⁰³ Tudomásom szerint ez volt a korszak egyetlen filmfelvétele, amely kifejezetten népzenei dokumentáció céljából készült. Valószínűleg Kovács László forgatta, aki nem sokkal korábban tért haza Finnországból, a néprajzi filmezéssel kapcsolatos fontos tapasztalatokkal és nagy lelkesedéssel, de akár maga Dincsér is legalább részt vehetett a munkában, hiszen a múzeumi törzskönyv tanúsága szerint ő adta be a gyűjteménybe a filmtekerceset.¹⁰⁴

¹⁰³ Szabó Bálint (HUN-REN ZTI, Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum) szíves közlése, 2024. 04. 19.

¹⁰⁴ Tari, „Szentesi tekerősök”, 344. A közreadó szerint itt valójában fényképekre utal Dincsér, azonban Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 111, valamint a NM Törzskönyvek 3555. bejegyzése egyértelművé teszi, hogy mozgókép-felvételről van szó. Kovács László filmes tapasztalatairól és terveiről lásd: Tari János, „Film- és videogyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: NM, 2000), 795–796.

A zenészekkel rádióriport is készült, amely természetesen nem maradt fenn, fennmaradt viszont Kodálynak a rádióműsorhoz írt bevezetője 1939. július 18-i dátummal, amelyben a tekerőre csak röviden, a zenészek beszédének szépségére, mintaszerű magyarságára azonban annál lelkesebben hívja fel a hallgatók figyelmét.¹⁰⁵

Június 22-én Dincsér beszámolt Csallánnak a stúdiófelvételek sikeréről és megköszönte segítségét. Egyúttal további szentesi kutatásokhoz is támogatást kért:

Mivel tervbe vettem egy, a magyar népi hangszerekről szóló monográfia elkészítését, pontosság kedvéért szeretném megtudakolni vajon él e még valaki aki tekerő készíttéssel foglalkozik vagy van-e valaki akinek ehhez szükséges szerszámai volnának s a készítésre vonatkozólag felvilágosítást tudna nyújtani? Ugy hallok különben hogy Szentesen van még fűjtatós duda is? esetleges leutazással úgy gondolom még több dologra világosságot deríthetek.¹⁰⁶

A tervezett hangszeres monográfia összhangban lehetett Lajtha elképzeléseivel, aki a Szellemi Együttműködés Bizottsága népzenei kötetének előszavában, 1934-ben felhívta a figyelmet nemcsak a hangszeres zene, hanem emellett a hangszerekkel kapcsolatos néprajzi, történeti adatok gyűjtésére is.¹⁰⁷

A nagyratörő terv első lépéseként készülhetett el a Lajtha és Dincsér neve alatt megjelent, „A tekerő” című cikk a *Néprajzi Értesítő*-be. Lajtha közreműködését nemcsak a kezdő kutató segítése indokolta, hanem még inkább a tekerő történetéről szóló bevezető, amely inkább az ő felkészültségét igényelte. Lajtha ugyanis korábban hangszertörténeti kutatásokkal is foglalkozott; ezt a korszakát körülbelül 1920 és 1929 közé tehetjük, amikor a Néprajzi Múzeum hangszergyűjteményének gondozására kapott megbízást, népzenegyűjtésre pedig még viszonylag szerények voltak a lehetőségei.¹⁰⁸ A szöveg főrészét nyilvánvalóan Dincsér írta saját terepkutatása, interjúi, valamint a stúdióban készült fotósorozata alapján.¹⁰⁹ E képekből négyet közöl, valamint egy fotót a múzeum hangszergyűjteményének akkori három tekerője közül a legjobb állapotúról.¹¹⁰ A tanulmányban leírja, hogy a hangszer elterjedése Szentesre és környékére korlátozódik, készítése bonyolult, ára magas. Névesték, disznótor, lakodalom, kocsmái mulatozás alkalmával még a kutatás idején is használják fizetett zeneszolgáltatásként, a pénzt egy nyílason át a hangszertestbe dobják. A hangszer életéhez tartozik még, hogy általában lánynéven becézik: Bözsike, Kati. Röviden leírja a lehetséges hangszerösszeállításokat, a hangszer tartását, hangolását, működését. A

¹⁰⁵ Tari, „Szentesi tekerősök”, 344–345, 347–350; Kodály Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 307–308.

¹⁰⁶ Tari, „Szentesi tekerősök”, 344.

¹⁰⁷ Lajtha László, „Préface”, in *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle* [szerk. Lajtha László] (Paris: Société des Nations, Institut internationale de coopération intellectuelle, 1934), magyar fordítása: LLÍ 122–123.

¹⁰⁸ Berlász Melinda, *Lajtha László* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984), 81–91; Tari Lujza, „Lajtha László hangszertudásai, mai tanulságokkal”, *Ethnographia* 124/4 (2013), 532–544; az ide tartozó Lajtha-írásokat lásd: LLÍ 551–604.

¹⁰⁹ Vö. a közreadó, Berlász Melinda jegyzetével: LLÍ 604.

¹¹⁰ Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 107–108, 5. ábra, NM 134984.

repertoár csak szöveges dallamokból áll, amelyek az említett háromféle játékmóddal szólaltathatók meg. Ezeket is illusztrálja a közölt három kottapélda, amelyeket Dincsér készített saját fonográf-felvételei alapján (12. ábra).

12. ábra. Tekerő-felvétel lejegyzése. Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 110–111.

Tari Lujza rámutat Dincsér gyűjtői szemléletének egy fontos hiányosságára, amely a lemezfelvétel anyagában és a tanulmányban is jelentkezik:

A szentesi paraszt-polgárság a cigánybanda helyett a 20. században megállapodott a tekerő, illetve a „tekerőhöz való klárnét” (ez a magasabb hangolású Esz vagy D klarinét) mellett. E hangszert, mint nem népi eredetűt és a hagyományban viszonylag újat Dincsér sajnos nem vette tekintetbe, pedig id. Maczik Sándor, a később még sok gyűjtő által felkeresett kiváló klarinétos is megjelent a felhívásra. Így e hangszer, amely a tekerővel [...] már a 20. sz. korai időszakában is párost alkotott, teljesen kimaradt a felvételekről és a tanulmányból is.¹¹¹

Valójában egy helyen mégis említi a tanulmány a klarinétot:

Dalikázni maga a játszó is szokott a tekerőzéssel egyidejűleg, de mivel a dallam a kíséret erős zúgása miatt amúgyis alig érvényesül, klárnétal erősítik meg a melódiát, sőt amikor még Szentesen a duda is életben volt, nem egyszer tekerő-klárnét-duda összeállításban „húzták” a talpalávalót.¹¹²

Kiegészíthetjük ezt még azzal, hogy ha Dincsér nem volt Szentesen április 22-én, akkor nem is találkozott feltétlenül Maczikkal vagy bármely más klarinétossal, s nem is volt feltétlenül személyes élménye a hangszerkettős jelentőségével, hagyományos voltával kapcsolatban. Valószínű, hogy a hanglezfelvételtől mindenképp mellőzték volna a klarinétot mint nem népi készítésű hangszert, ahogy korábban a bugaci pásztorok fonográf-felvételekkel dokumentált klarinétjátékát sem vették

¹¹¹ Tari, „Szentesi tekerősök”, 351.

¹¹² Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 106.

lemezre énekük mellé (Függelék A, jk. I).¹¹³ Azonban kétségkívül szerencsétlen mondat a tanulmányban, hogy „A tekerősök mindig egyedül szoktak játszani”, még ha a következő mondat világossá teszi is, mire gondolt itt a szerző: „Két vagy több tekerős nem áll össze együttes játékra.”¹¹⁴ Mindezzel együtt is tény, hogy Dincsér elhanyagolja a klarinét szerepét, ami annál is furcsább, mivel maga is jó klarinétos volt.

A hagyatékban fennmaradt a szövege annak a rádióelőadásnak, amelyben Dincsér lemezbemutatókkal illusztrálva mutatta be a szentesi anyagot a nagyközönségnek. A korszak számos hasonló rádióműsorának ez az egyik ritka fennmaradt emléke. A szöveg a gépiratra vezetett adatok szerint december 16-i dátummal érkezett a rádióba és 1940. március 9-én került adásba.¹¹⁵ Alább teljes terjedelmében közlöm.

Néprajzi hanglemezek. Régi stílusú alföldi magyar népdalok citerán, dalolva és tekerőn

Mai hanglemez bemutatónkat a hallgatóság többsége furcsaságnak, kurióznak fogja találni. Kurióznak elsősorban azért mert a régi stílusú népdalok java része a hallgatóság előtt ismeretlen.

Igaz: manapság divattá vált a városi lakosság körében egyes paraszti díszítőelemek, hímzések utánzása, átszabott viseletek felöltése, de mindez külsőség csupán, anélkül hogy a viselettel egy kevéssé is magyarabbá váltunk volna. Lélekben éppen olyan idegenek vagyunk a paraszti kultúrával szemben, mint akár azelőtt voltunk, hangzatos cicoma nélkül. Itt most nem ez a látszat magyarság szól hozzánk, de a magyar lélek, a magyar gondolatvilág összefoglalva néhány dallamban, sűrítve néhány melódiában. Ezért e hanglemezek nem szórakozásul szolgálnak csupán, hanem éppen úgy történelmi dokumentumok mint ahogy a régi magyar nyelv írásos bizonyítéka a Halotti Beszéd; dokumentumok oly értelemben, amennyiben megőrkítenek olyan kultúrát, amely stílusában még a honfoglalás előtti időkre mutat, viszont ugyanakkor a jelen, az élő magyar népi műveltség, megformálva zárt klasszikus művészettel néhány magyar paraszt, gyakran írástudatlan egyszerű ember ajkán. Lélekben senki sem lehet náluk jobb magyar, zenéjük a magyar nép muzsikája, dallamkincsük az ország lakosai 9/10-ének zenei anyanyelve.

Hallgassunk meg tehát egy ilyen dallamot. Versezete az ősi nyolcas, dallama fent a teli torok kicsorduló magasságában indul s feszes, pattogóan ráütő ritmikával, nem nehézkesen, hanem könnyedén, ha mégoly keményen is, mulatozva kissé, de nem tántorgón ereszkedik alá, hogy lassan megnyugodva fejeződjék be: nem nagyképű, ennyit akart mondani csupán s erre néhány sor elég.

Lemez F¹¹⁶ [Gr 56Ba–b] Cigány, cigány mért vagy cigány

A hallott hangszer nem duda volt, mint azt bizonyára sokan gondolják, hanem más, kevéssé ismert népi zeneszerszám: a tekerő. Igen régi és dicső múltú hangszer a tekerő. Származását egészen a X–XI. századig követhetjük; megfordult angol, olasz, spanyol és francia kezekben, de korántsem az egyszerű emberekénél, hanem az előkelő társaságokban, udvarokban volt a kedvelt szórakoztató, mígnem Magyarországra is elkerült, s ma Szentesen és közvetlen környékén a legelterjedtebb, legismertebb hangszer. Írásos emlékek alapján valószínű, hogy már a XV. században ismerték nálunk, s nem lehetetlen, hogy a török hódoltságot megelőző olasz reneszánsz kultúrának egyik emléke, amely mintegy a nyugati művelődés periferiális területén több századot átvészelve a mai napig fennmaradt s népi, paraszti hangszerré vált. Előkelő származását azonban még ma is igazolja az igen gyakori művészi külső, berakások, elefántcsont alkatrészek.

¹¹³ NM Gr 10, vö. NM MH 2869–2873, 2882, 2884, valamint a NM egy ismeretlen jelzetű fényképét, amelyen a felvétel résztvevői hangszereikkel láthatók: Pávai István (szerk.), *Lajtha László, a zenefolklorista. Egy kiállítás képei és dokumentumai* (Budapest: HH, 2009), 31.

¹¹⁴ Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, 108.

¹¹⁵ ZTI NZK V-04.10 2.2.2.1. A szöveget az ékezetek és néhány, a jobb érthetőséghez szükségesnek látszó írásjel hallgatolagos pótlásával közlöm.

¹¹⁶ Az F betűk a hanglemezeknek a kiadás előtt használt archívumi jelzeteit vezetnék be, de a számok hiányoznak.

Népi neve tekerő. Ismeretes ugyan a nyenyere elnevezés is, de csak itt Budapesten, a játékosok többsége ezt az elnevezést nem is hallotta, néhány pedig csúfnevének tartja, s nem használja. A hangszer teste gordonkaszerű, de négy húrját nem vonóval szólaltatják meg, hanem begyántzott kerékkel. Ez egyszerre érinti, illetve forgatva dörzsöli mind a 4 húrt s így azok zengő, bűgő hangot adnak. A hangmagasság változtatására billentyűzet szolgál. Ez két sorban a hangszer testén helyezkedik el, merőlegesen a húrokra. A melódia így módon egy-egy billentyű megnyomásával képezhető az egyik húron, s ezt a többi 3 húr állandó hangmagasságra hangolt zengése kíséri. A húrok hangolása oktáv–quint, a billentyűzet kromatikus.

Hallgassunk meg most más régi stílusú magyar dallamot, először dalolva azután tekerő előadásában.

Lemez F [Gr 56Aa–b] Túl a Tiszán¹¹⁷

A tekerő játékmódjára igen jellemző a bemutatott ú. n. „halk” előadásmód. A kerék egyenletes forgatásával szólal meg a hangszer, míg a jobb kéz cifrázatokkal, trillákkal ékíti a dallamot. Ez rokon az általában hallgatónak mondott előadási móddal. Különben a tekerősök dallamkincse inkább a szöveggel énekelt dallamokból áll, szöveg nélküli táncdarabokat alig ismernek. Van azonban más ú. n. „friss” játékmód is. Ilyenkor a dörzsölő kereket nem forgatják egyenletesen hanem ritmikus meg-megrántással tekerik. Ennek következménye az, hogy a kísérő húrok közül az egyik, amely kis falemezkével, a recsegővel ki van peckelve, a rángatásoknak megfelelő módon rezeg, s meg-megreccsenő hangot ad. Így módon az előadott dallam tempója is gyorsabb lesz s a cifrázatok is elmaradnak. A következő lemezen egymás után hallhatjuk a halk és friss előadási módot. A dallamok közül az elsőt dudanótának mondották, a második ú. n. „ugrálós”, szöveg nélküli táncdallam.¹¹⁸ Megjegyzendő, hogy az előadó analfabéta.

Lemez F [Gr 54Ba–d] Dudanóta – Ugrálós – 250 éves

Szólaltassunk meg most egy másik hangszert is. Ez a csikófejes citera, vagy ahogy kezelője, az előadó énekes asszony maga nevezi, csikófejes tambura. Az előadott dallam szintén régi stílusú magyar, először Bartók Béla békési gyűjtésében, 1906-ban bukkant fel.

Lemez F [Gr 54Aa–b] Azt hittem, hogy nem kellek katonának

Ma már a tekerő pusztulóban, kihalófélben van. Elsősorban is alig van készítője, pedig Szentesen elég szép számban voltak valamikor. Ezeknek a készítőknél van ugyan még néhány lezármazottja, aki maga is játszik a hangszeren, új szerszámot azonban már nem igen tudnak készíteni, a régi hangszerek viszont lassan elromlanak, kivénülnek. Így ma már ritkaság az eredeti 4 húrszám, s 3 húros is igen kevés van. Pedig a 4 húros tekerőn még egy különleges játékmód is lehetséges. Ehhez kikapcsolják azt a húrt, amelyik a megelőző recsegős ritmust adta, s így a hangzás lágyabbá, finomabbá válik. A kerék forgatása most újból lassú, egyenletes, a bal kéz pedig a billentyűk el-elengedésével mintegy dudaszzerű hangzásban szólaltatja meg a hangszert. A következőkben most már citerán, dalolva, tekerőn frissen és ú. n. „duda” előadásban hallhatjuk a dallamokat. Az előadás folyamán kis szünet van a megfelelő húr kikapcsolására.

Lemez F [Gr 52Ba–b] Kis kertemben
[Gr 55Ba–d] Kék ibolya¹¹⁹

Érdekes, hogy a játszott dallamok mindegyike régi stílusú magyar. A véletlen szerencsés találkozása, hogy a nyugati művelődés egyik hajtása termőággá lett a magyar talajban s beilleszkedve a magyarság keletről hozott dallamvilágába megőrizte, megtartotta azt. Csak eredetében nyugati tehát a tekerő, a századok folyamán tökéletesen beilleszkedett a magyarság zenekultúrájába, s éppen olyan jó magyarrá vált, mint ahogy kezelője is magyar ember, egyszerű kubikus vagy napszámos. Ebben a kulturális összefonódásban még érdekesebb a következő régi stílusú népdal. Változata ismeretes a Felvidékről, Borsod megyéből, s amíg egyik variánsa az ország legnyugatibb feléből, Zalából került

¹¹⁷ Alatta kihúzza: „Kiskertemben aratják a zabot”.

¹¹⁸ Ezután kihúzza: „Az utolsó szöveges dallam, de versét nem ismerték.”

¹¹⁹ Alatta kihúzza: „Túl a Tiszán Átokházán születtem”.

elő, addig másik változata Erdélyben bukkant fel. Mondhatnók: egymagában összesíti az egész magyarság zenei stílusát, egybefűzve a legtávolabbi dialektusterületeket, viszont megszólaltatásában a nyugateurópai külső dacára is jellegzetesen magyar.

Lemez F [Gr 53Bb] Áristomban de kemények az ágyak

Természetesen ma már ezek a dallamok nem általánosak s idővel éppen úgy eltűnnek mint ahogy kihaltak a tekerőkészítők s velük pusztul a hangszerkultúra is. Ma általában az újabb nóta járja. Névestéken, disznótorban már ezekre táncol a fiatalság, sőt nem egyszer előkerül a városi eredetű népies műdal is, ha éppen nem akarja valamelyik kocsmái vendég a Hunyadi indulót hallani, vagy a Schőne Minkát.

Befejezésül hallgassunk meg tehát néhány újabb nótát is. Az első, a „Tarka paszuly”, ország-szerte ismeretes, ugyanígy a második, a „Három akó borom van”. Eléggé elterjedt az utolsó is, „Az olajok, az olajok facipőbe járnak”.¹²⁰

Lemez F [Gr 55Aa–f] Tarka paszuly stb.

DINCSÉR OSZKÁR

Az előadásnak különösen bevezetése példázza jól a magyar népzene korabeli népszerűsítő irodalmának szellemiségét. Több érvvel is igyekszik megnyerni a jóindulatot az eredeti paraszti előadásban megszólaló népzene iránt: üres népieskedés helyett a valódi „magyar lélek” megnyilvánulása; komoly történelmi dokumentum; a társadalmi valóság lenyomata és a magyarországi többség kultúrájának képviselője; klasszikus művészet. Az első hangzó példát követő kommentár röviden összefoglalja a Lajtha–Dincsér-cikk történeti részét, kiegészítve a tekerő 15. századi olasz reneszánsz eredetének feltételezésével. A tekerő működésének, különböző játékmódjainak ismertetése szemléletes, szinte pótolja a képet. A citra bemutatásából megismerjük a Maszlag Józsefné által használt hangszer típusát, amelyről kép nem készült: az Alföldre leginkább jellemző kisfejes citra.¹²¹ Ennek jellemzését mellőzi az előadó, vélhetően közismert hangszernek gondolta. Az ötödik példa után felhívja a figyelmet a nyugati eredetű tekerő folklorizálódására, a magyar népi kultúrába való beépülésére, a magyar dallamvilággal való összefonódására. Kiemeli, hogy az egyik bejátszott dallam mind a négy bartóki magyar dialektusterületen megtalálható, példázva a magyar népzene stílárius egységét. A régi stílust kiszorító „újabb nóta” példái természetesen nem új stílusú népdalok, hiszen – mint láttuk – ilyenek nem szerepelnek a hanglemezekben, hanem egy dudanóta és két hexachord dallam. Hogy milyen megfontolásból kerültek ebbe a szerepbe ezek a szintén viszonylag régies dallamok, azt nem tudhatjuk.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk Dincsér szentesi gyűjtéséről, hogy nagy újdonságértékű hangszeres anyagot rögzített, és azt igen sokoldalúan dolgozta fel: nemcsak fonográf- és hangfelvétellek, hanem részletes fotósorozat, a kulturális kontextusra koncentrálnak tanulmány, filmfelvétel és rádióelőadás formájában is. A hangszeregyüttesek szempontja azonban nem

¹²⁰ Ezután kihúzza: „A facipő a régiek kéregbocskora, a nóta pedig felföldi parasztemberek szerint medvetáncoltató nóta volt valamikor, s mint ilyen az ország legtávolabbi zugaiba is elkerülhetett. A dallamok előadási módja most már csak recsegős friss és sebes, talpalávaló.”

¹²¹ Brauer-Benke József, *A népi hangszerek története és tipológiája – Különös tekintettel a Kárpát-medence és környezete hangszereire* (Budapest: MTA BTK, 2014), 277–283.

érvényesült. Ennek okát csak találgathatjuk, de ebből ered a munka legnagyobb hiányossága, a klarinét szerepének elhanyagolása.

3.7. Domaháza, Sáta, Zabar (1939. szeptember–december)

A következő hanglemezfelvétel a domaházi volt. Borsod már 1929-től a népzene kutatás látóterébe került Lajtha gyűjtéseivel.¹²² Az érdeklődéshez bizonyára hozzájárult a matyó népművészet egyre nagyobb társadalmi hatása is. Seemayer Vilmos 1932 októberében tartott beszámolójából azonban kitűnik, hogy az igazán ígéretes vidékekre még nem juthatott el:

Borsod megye parasztdallamainak régies elemei még ma is szembeszökök. Nyugat és főleg északnyugat felé haladva a dallamok pentatónos bázisa erősödik. A Bükk-hegység félreeső völgyeiben, kivált a barkók földjén még sok a régi értékes dallam. Elsősorban ezt a vidéket szemeltem ki gyűjtésem színhelyéül, de az őszi, téli hónapokban az utak rosszasága és az ellátás nehézségei lehetlenné teszik a barkók földjén való mozgást és tartózkodást. Ez csak az ottani úri osztály és a közgazgatás erőteljes támogatása mellett lett volna lehetséges. A hivatalos körök rideg közönye és elutasító magatartása azonban mindent megghiúsított és arra kényszerített, hogy a vármegye másik részére tegyem át tevékenységem súlypontját.¹²³

1937-ben, a Magyar Rádió támogatásának megszerzésével azonban Seemayer és Szentjóni Miklós újra gyűjthetett a megyében. Ekkor Seemayer már a barkók földjére, Domaházára is eljutott, ahol hat hengernyi felvételt készített.¹²⁴ Ebben az évben járt ott Lajos Árpád, Györfly egyetemi gyakornoka is a helyi Gyöngyösbokréta-csoport „hitelesítése” érdekében.¹²⁵ Lajos 1938 szeptemberétől miskolci tanítóképző-intézeti tanár lett, és két cikket publikált a falu zenei életéről, számos igényes kottapéldával.¹²⁶

Dincsér 1939. augusztus végén, szeptember elején járt Domaházán és az Ózd melletti Sátán, valamint a közeli Bótán (Borsodbóta) és Upponyban. Előzőleg Seemayer hengereiről vázlatos lejegyzéseket készített, s ezeket a terepen is kiegészítette. Gyűjtésének eredménye 26 henger, 45 fénykép különböző néprajzi témákról, 66 lapnyi helyszíni dallam- és szöveglejegyzés. Legidősebb énekese, a nyolcvanhat éves Elek Zimányi Ignác gazdag díszítésekkel énekelt, róla fényképek is készültek.¹²⁷ A vokális adatok mellett négy citerán játszott dallamot is felvett a sáta Olexa József Bazsártól; ugyanezeket és más dallamokat tőle és feleségétől vokális előadásban is rögzített. Feljegyezte a citera hangolását, egy-egy képen megörökítette a citerást és hangszerét, valamint Eke Rigó István 73 éves énekesről is portrét készített (13. ábra).¹²⁸

¹²² Berlász, *Lajtha László*, 115.

¹²³ Seemayer Vilmos, „Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében”, *Ethnographia* 44/1–2 (1933), 44.

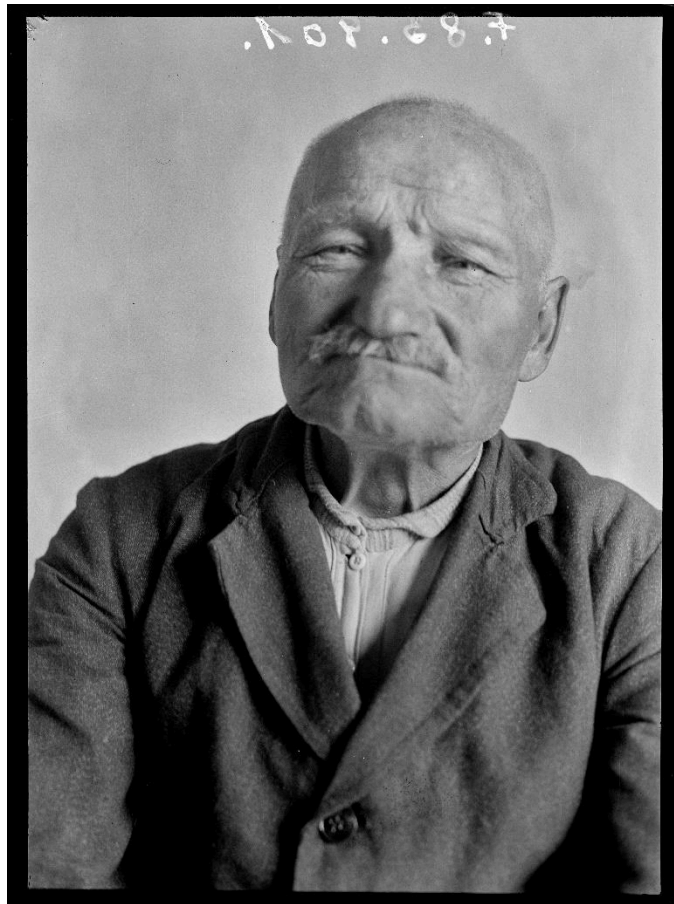
¹²⁴ NM MH 3101–3106.

¹²⁵ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1937. évi állapotáról”, *Néprajzi Értesítő* 29/3–4 (1937), 496.

¹²⁶ Lajos Árpád, „Nótás gyermekjátékok Domaházán”, *Ethnographia* 48/2–3 (1937), 266–274; uő, „Fonóélet Domaházán”, *Ethnographia* 49/1–2 (1938. március), 109–124; 49/3–4 (1938. szeptember), 403–411.

¹²⁷ NM F 83950, 83967.

¹²⁸ NM F 83894–83895, 83901.

13. ábra. Eke Rigó István sáti öregember. NM F 83901

1939 novemberében, egyik Ipoly menti útja alkalmával visszakanyarodott a Domaházával szomszédos Zabar faluba (Gömör). A szerény anyag három fonográfhengert, hét cédulányi helyszíni lejegyzést és tíz fényképet tartalmaz. Az egyik kép egy „lófejes” citeráról készült. Variánsok iránti érdeklődése itt is megnyilvánult, mint októberben Nagydobronyban: az egyik hengeren egy jellegzetes felföldi – Gömörben is igen elterjedt – pásztornóta három változatát rögzítette, vélhetően apa, anya és lányuk előadásában.¹²⁹ Az interetnikus viszonyok iránti érdeklődésről tanúskodik az a szlovák dal, amelynek szövegét az énekes nyilvánvalóan nyelvtudás hiányában imitálta.¹³⁰

A domaházi hanglemezfelvételhez három fiatal énekest választott, róluk 1939. december 11–12-én tíz lemezoldalnyi hangfelvétel és öt fénykép készült (14. ábra).¹³¹ Az eddigi hanglemezfelvételekhez képest a domaházi legnagyobb újdonsága, hogy a felvett anyag nagy része új stílusú népdal. Különösen szembetűnő ez a szentesi felvételekkel összehasonlítva – talán éppen azt kompenzálja, hogy abból teljesen kimaradt az új stílus.

¹²⁹ NM MH 3901. Típuszám: 11-005-00-01. Ld. még: NM MH 3796 (Domaháza).

¹³⁰ NM MH 3902b.

¹³¹ NM Gr 62 – 66, F 83944–83948.

14. ábra. Varga Mária, Bancik Ilona és Kis Piroska domaházi énekesek a stúdióban. NM F 83945

Életrajzukat Dincsér a következőképpen jegyezte fel:

BANCIK ILONA, bartusz – született 1916. dec. 9. Cered. Apja: B. János (szül. Domaházán). Anyja: Bartó Teréz (szül. Gesztetében). B. I. Domaházán járt iskolába, 6 elemi és 3 ismétlőt. Utána, de már iskolás korában is, libapásztorkodott, egyébként otthon dolgozott a házimunkában. 19 évesen elment summásnak: ápr. 25-től nov. 11-ig volt Fejér megyében, Vereb községben, az uradalomnál. Később a kataszteri mérnökökkel is járt, Domaházán a rudat kitűzni, „zászlózni”. 1937-ben férjhez ment Holló Bálint nevű emberhez. 1 fia van. Mivel nem értették meg egymást, különváltak, ő az anyjával. 3–4 hold földjük van, abból élnek. Megfordult Putnokon, Feled, Dabóca, Losonc, Kisterenye, Mátraverebély (Szentkút) és környékén. – Regényeket olvas, „szerelmeset, szenteset” – ugyanis egy csizmadia van a szomszédban, „attól szedem”. A könyveket Ózdról hozzák a munkások. – Volt még dohánykertészetben is, Bakóháza tanyán. – A nótákat az öregektől tanulta, leginkább az „emberektől”. Szeretett dalolni, első dalos volt, s mikor a faluközt járták a lányokkal, a legények odaszóltak neki: „ne ordíj mán, kiszakad a gigád!”. A fiúk hozzá jöttek, „taníjjam mán őket”. Táncolni is jól tud, „mikor megmelegsik a filem”.

KIS PIROSKA, sunyi – született 1916. máj. 3. Domaháza. Szülei: K. S. Pál és Varga Mária. K. P. iker volt és „főre vót a képem, a másik halva lett, de én is csepp nyomorút voutam. A nagyobb testvérem le-le vágott a földre, hogy hejre menjen a képem. Mikor iskolás vót is nagyon haragudott rám”. Nagyon szeretett az iskolába járni, akkor is ment, amikor nem kellett volna, „már harmadikba

is az ötödikesek helyett kérdeztek”. 6 elemít és 3 ismétlőt járt. Ekkor Bolyokra kerültek, mert „édesapám rossz vót”. A kőművesekkel járt dolgozni, anyjával együtt 4 évig hordták a maltet, meg a téglát. Utána hazajöttek Domaházára és ekkor mosni, kapálni járt. A kataszteri mérnökökkel is dolgozott, Bancik Ilonával együtt, akit még libapásztor korában megszeretett. „Csemetét is ültettem az államnak”. Nádasdon is szolgált, kisegítőben, Détérbé kapálni, „s ki tudja hol”. Domaházán a keresztapja kocsmájában kisegített, mert elmentek a vásárba s „muszáj vótam mérni”. A kataszteri mérnökökkel dolgozott a nyáron. „Színházat is játszottam, hétszer”. A Gyimesi Vadvirágban főszereplő, a Falu Rosszában Fínium Rózsi, a Legnagyobb Hatalomban Bolond Piros, a Felhő Kláriban főszereplő, a Ne Játssz a Csókkal-ban főszereplő, a Károlykának Csizma Kék c. darabban „vén siket asszony” és a többi. „Még komornyik is vótam”. 2 éve a domaházi főúrnál szolgál. – Járt Putnokon, Ózdon, Kisterenye, Szentkút (Mátraverebély), Pogony, Rimaszombat és Egerben búcsún, és a környékén. Sok mindent olvasott (Cinka Panna, Rózsa Sándor, Bogár Imre és más szerelmes regényeket és újságot). „Imádkozni is szeretek, meg az olvasót végezni”. „Szeretek táncolni is, még cigánykeket is hánytam.” Nótát mindenkitől tanult. „Meghallottam valakitől, ming már megtanultam – bo-longya vagyok a dallásnak.”

VARGA MÁRIA – született 1919. dec. 6. Domaháza. Szülei: V. István és Elek Zsuzsanna. V. M. 6 elemít és 3 ismétlőt járt. Már iskolás korában is libát őrzött, azután meg „házpásztor vótam, mikor anyám elment aratni, az almára is nekem kellett vigyázni, aztán én is arattam, kapátam”. A nagyapjának volt földje, de az apjának már nem volt. Az cseléd volt, de ott hagyta, mert nem szeretett dolgozni, most aztán már nincsen „csak a fontos”. – Megfordult Ózdon, Bolyokban, Putnokon, „má-sutt sehoh se vótam még”. – Regényt olvasott, de csak könyvből, meg kalendáriumot és imádságos könyvet. A nótákat édesanyjától tanulta, meg a Brigitta nénitől (helybéli asszony). Szeret dalolni.¹³²

A domaházi – a szentesi mellett – a másik hanglemezyanyag, amelyről Dincsér rádióelőadásaának szövege is fennmaradt, március 16-i érkeztetési dátummal. Ebben az esetben ez számít a legfontosabb forrásnak a helyi zenekultúráról, valamint azzal kapcsolatban, hogy a gyűjtő maga hogyan értékelte az anyagot. Az összeállítást 1940. augusztus 8-án sugározta a rádió, teljes szövege itt következik.¹³³

Néprajzi hanglemezbevezető – Domaházi nóták
Dincsér Oszkár előadása hanglemezekkel

Hanglemez F¹³⁴ [Gr 64A] a) Ködözik a Mátra
b) Voltam az almagyi pincébe
c) nem kell

A Mátra északi végében, ott ahol négy vármegye: Heves, Gömör, Nógrád és Borsod összetalálkozik, egy kis völgyecske mélyén bújik meg Domaháza. Nem is olyan régen még a közelben húzódott a trianoni határ s a domaházaiak gyakran mesélik hogyan támadták meg a cseheket – még a bécsi döntés előtt – s ha csak ideig-óráig ugyan, mégis mintegy húsz kilométer mélységben benyomultak az akkori cseh területre, elfoglalták a serki várat s talán meg sem állottak volna Rimaszombatig, de csakhamar túlerővel állottak szemben: jött a cseh katonaság, mint a kis csirke s hullott a golyó, mint a záporosó. Végül is baj nélkül fejeződött be a dolog – baj nélkül: mert azóta a trianoni határ is elkorodott Domaháza vidékéről.

A néprajztudomány különben e vidék megjelölésére a „barkó” nevet használja. Ez körülbelül megfelel például a mezőkövesdiek „matyó” elnevezésének. Mintegy húsz község tarthat számot a „barkó” névre, de egyik sem mondja magáénak. Valahogy itt is úgy van, mint Göcsejben, ahol mindig a szomszéd faluval kezdődik Göcsej, ott viszont azt mondják: tessék csak visszamenni, hiszen elhagyta már Göcsejt. A „barkó” megjelölés tehát csúfnév és egyelőre nem is igen tudjuk, mit jelent. Ezen a vidéken amúgy is sokféle csúfolódó „ragadék” vagy „ragadozó” névvel illetik egymást

¹³² Gábry, „Paraszti életrajzok” I, 428–429.

¹³³ ZTI NZK V-04.10/2.2.2.2. A szöveget a szentesi előadáshoz hasonlóan néhány ékezet és írásjel hallgatólágos pótlásával, egyértelmű hibák javításával közlöm.

¹³⁴ Az F betűk a hanglemezeknek a kiadás előtt használt archívumi jelzeteit vezetnék be, de a számok nagyrészt hiányoznak.

a községek. Vannak: „Füstöshasúak”, „Vajaskabátosok”, „Katykók”, „Tökvelmázolók” és még sok más. Mindenki azt mondja azonban errefelé, hogy Domaházán tartják még ma is legjobban a régi szokást, az „előtlyi” beszédet, az „előtlyi” nótát.

Lakodalom van éppen Domaházán. Az esküvő előestéjén fiatal menyecskék mennek végig a falun a lányos ház felé: most fogják vinni a menyasszony ágyát. Persze a lányos háznál nem engedik be őket mindjárt: tréfa, beszéd, láрма, veszekedés után nehezen nyílik az ajtó és a menyecskék nagy sivalkodva ülnek a terített asztal mellé. Azonban a terített asztal üres s mintha a menyasszony se nagyon örülne a vendégeknek. Azok követelőznek nagyon: ők nem viszik ingyen a menyasszony ágyát. Végre a háziak tálba nyers krumplit, az üvegbe pedig festett vizet tesznek a vendégek elé. Nagy a felzúdulás! Erre csak elé kell adni valami harapnivalót, hozzá egy kis pálinkát vagy bort. Így már megjön a menyecskék kedve. Az egyik mindjárt rágyújt a nótára: rövidesen olyan mulatozást csapnak, hogy az emberek se jobban.

Hanglemez F [Gr 63A] a) Cintányéron jó a cukros bogácsa
b) [Kelet felől jön egy fekete hintó]
c) [De szeretnék csillag lenni az égen]

Menyecskék, leányok nagyon szeretnek danolgatni Domaházán. Érdekes, hogy nemcsak az újabb stílusú nótákat ismerik és danolják együtt, hanem az előttiakat is. Régebben nagy volt a birkatartás errefelé: igen sok pásztorkodó ember élt itt. A fiatalok azután nem annyira az öregasszonyoktól – mint ez másutt többnyire így található – hanem az öregemberek ajkáról lesték el a dallamokat. E nótákat persze nemcsak magánosan, hanem csapatosan is éneklük, de nem feszes ritmusban hanem kissé szabadon elbeszélve, amellet mégis eléggé egyöntetűen. Hallgassuk meg most „Fehér Anna” balladáját, utána pedig a „Csáti bíróné lánya” egyik változatát.

Hanglemez F 27 [Gr 62B] Fehér László lovat lopott
F [Gr 65Bb] Jó estét, jó estét

Az eddigi együtténeklésben mintha eltéréseket hallanánk. Ma már közzismert a népi előadók azon sajátsága, hogy ugyanazt a melódiát nem dalolják többször egymás után egészen egyformán, hanem mindig valamilyen – több-kevesebb – változtatás esik a dallamon. Ez a magyar paraszti előadásmód egyik legjellemzőbb sajátsága. Így érthető, hogyha többen együtt dalolnak, mindenki a maga egyéni improvizációs hajlamának megfelelően hajlítja, változtatja a dallamot. Ily módon igen gyakran *heterofonia* keletkezik, de éppen ez a sajátosság annyira mindennapi, annyira jellemző, hogy eltüntetése esetleges gyakorlás, betanulás útján az előadás improvizált jellegének meghamisítását jelentette volna.

Ma már sajnos az öreg pástorok nem élnek s így csak közvetve tudhatunk meg róluk egyet-mást. Általában nem ritka eset a falvakban, hogy találkozik olyan ember, aki nótaszerző hírében áll. Ilyen Domaházán is akad még: az öreg, 87 éves Elek Zimányi Ignác. Ő ugyan nem vallja be, hogy ezt vagy azt a verset ő szedte össze, de mások ráolvassák. A már elhalt Gazda Ignác is nótát faragott arról, hogy lefordult a székerről, s bizony alaposan megütötte magát. Hallgassuk meg először ezt, utána az „Ezért a legényért nem adnék egy almát” népi változata, majd pedig „Ha még egyszer lány lehetnék” nótája következik.

Hanglemez [Gr 65A] a) Felmentem én a szekerre
[b) Ezér a legényér
c) Ha még egyszer lány lehetnék]

Ahol pástorok voltak, ott betyár is termelt. Domaháza e tekintetben is előkelő helyen áll, ugyanis nem kisebb betyár tanyázott errefelé mint a híres-nevezetes *Vidrócki*. Akárhányszor ugratták meg ökelmét a pandúrok, mindég itt bújt meg a domaházi határba. Ma is mutogatják azokat a helyeket, ahol hirtelen eltűnt az őt üldöző fogdmegek elől. Nem is került kézre soha: cimborája Pintér Pista ölte meg. Élnek még egynehányan, akik ismerték Vidróckit, beszéltek vele nem egyszer, sokan ott voltak a ravatalánál: nem messze innen: Kisterenyén. Ezt a betyárvilágot idézi elénk a következő két dallam.

Hanglemez [Gr 65Ba] Betyárgyerek ha bemegy az erdőbe
Hanglemez [Gr 64Ba] Három betyár a csárdába

Talán mondanom sem kell ezek után, hogy azok a sajátosságok, amelyek a magyar népzenei stílust jellemzik, Domaháza dallamkincsében is szépen fellelhetők. Kétségtelen ugyan, hogy ezek a dallamok nemcsak Domaházán ismeretesek, hanem másutt is megtalálhatók. Együttes megjelenésük azonban éppen itt annyira szembeötlő, annyira jellegzetes, hogy az egész tájterület zenei keresztmetszetét Domaházán kaphatjuk meg a legegységesebben. Már az eddig hallottakból is kicsendült a *pentaton* hangsor, a magyar ötfokúság. A továbbiakban adhatunk még néhány példát erre. A következő dallamok elseje kevésbé ismert, eddig alig került elő. A második viszont a legáltalánosabbak egyike: ismeretes az egész palóc területen, sőt azon túl is, Barstól Beregig.

Hanglemez [Gr 63Ba] Kutya paraszt
 Hanglemez [Gr 64Bb] Hej rozmaring

Lemez aláfestés

Ezzel el is búcsúzunk Domaházától. De hogy nótaszóval váljunk el és vidáman: legyen szabad felidézni domaházi gyűjtőutam egyik kedves emlékét. Verőfényes őszi vasárnap délután volt... én fiatal lányoktól körülvéve a helybéli iskola egyik termében jegyezgettem azokat a dallamokat, amiket most hallottunk. Egyik nóta szállott a másik után... s velük röpt a idő is. Egyszerre úgy vettem észre, hogy a jelenlévő lányserégből eltávoznak egy páran. Alig telt el néhány perc... újból kisomfordáltak néhányan... Kis idő múltán megint kevesebben lettünk. Egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy egyedül maradtam... Semmi baj... gondoltam: bizonyára dolguk van odahaza a jószág körül. Nóta már volt elég: magam is felszedelőzködtem, hogy szállásomra ballagjak... Nagy volt azonban meglepetésem, amikor a falu közepén lévő hídnál újból együtt találtam a lányseréget s vígan nótázgatva bizony nem sokat hederítettek rám... Körben állottak... majdnem mozdulatlanul: csak testük ringott kissé... Akkor a nóta is bátrabb lett... lassan... lassan ők is megindultak... Tán valami szél kerekedhetett... új nótát dobott fel az egyik, s a többi rádobbantott. A lendület elkapta valamennyit... vitte őket a ritmus egyre gyorsabban, sodorta, kavarta egyetlen színes őszi illatgomolyagba. Akkor a forgósél megunt a játékot, hirtelen pördített rajtuk egy nagyot... ők kacagva szétlibbentek, mint pajkos levelek az októberi avaron.

Hanglemez [Gr 66Ba–c] El kell menni katonának messzire
 [Fáj a lábom, mert feltörte a csizma]
 [Sej, most építik a domaházi templomot]
 [Ez a kislány bele-belenéz a tyűkörbe]
 [Fekete felhőből esik az eső]

Dincsér Oszkár
 VII. Klauzál u. 8.

A lakodalmi szokás érzékletes leírása valószínűleg a domaháziak elmondása alapján készült. Figyelemre méltó témák még: a pásztorkultúra hatása a közösségre, a közös dalolás parlando-rubato előadásmódban is, a variálás és az abból adódó heterofónia, az egyéni dalszerzés, invenció viszonya a közösséggel, vagy a falu hagyományának reprezentatív volta. Az előadás a gyűjtő személyes emlékének költői – talán részben fiktív – elbeszélésével zárul. Ez nemcsak Dincsér gyűjtőmunkájának, hanem a helyi zenei és táncéletnek, valamint a karikázó tánc típusnak is egyik fontos korai adata. Az utoljára idézett lemezoldal valószínűleg egy lehetséges karikázó-ciklus dokumentálásának szándékával készült, ez magyarázhatja az utolsó dallamok szokatlanul gyors tempóját.

3.8. A folklórmozgalmak résztvevőiről készült felvételek (1939. augusztus –1940. december)

Dincsér kezdettől fogva részt vett a Néprajzi Múzeum és a Gyöngyösbokréta-mozgalom együttműködésében: 1938-ban „Gyöngyösbokrétások embertani mérésénél segédkezett.”¹³⁵ Zenekuta-

¹³⁵ NMI 9/1939.

tóként az 1939. augusztusi bemutatókkal volt először dolga, amikor több bokrétás csoport tagjairól is hangfelvételt készített: a Zala megyei Galambok, a Somogy megyei Szentá és a visszacsatolt Komárom megyei Martos képviselőiről.

A galamboki csoport 1933 óta minden évben járt Budapesten, fő műsorszámuk a regölés volt.¹³⁶ Produkciójuk már 1934-ben dicsérettel vegyes kritikát kapott Viski Károlytól, aki első sorban az eredeti tánckísérő hangszereket és szokásokhoz kapcsolódó hangkeltő eszközöket hiányolta a színpadról:

S milyen illedelmesen megszépültek a galamboki regösök, akik egyik legszebb regösének-változatunkat hozzák a 180 közül, de nemcsak arcukat szégyellik bekormozni, hanem – bizonyára azért, hogy a dolog ildomosabb legyen – otthon hagyják a böggőt, a csengőt, a furuglát. Még jó, hogy a láncos botot is nem szégyellik s végképpen tönkre nem teszik a regölésben azt, ami valószínűleg a legértékesebb és legösibb benne, az ősvallás módján varázsló, párokat egyberegölő – egy egészen más világból való, sámán bájolókhöz illő – feneketlen hangszeres lármát. Mert ez volna a lényeg, s tudni kellene, ha másunna nem, a szomszédos Komárom város tanításából, hogy a hangszerekkel „a versek végén ugyancsak köll ám dógozni.” Dógozni köll tehát, hiszen egy évben egyszer van Budán – bokréta, ezen az egy napon ne spóroljunk a zenebonával.

Azt sem vennők rossz néven, ha a következő bokrétában Galambok szomszédja, Komárom város regölne el bennünket a maga hangszereivel: a böggővel, két bádogfedővel, klarinétal, tilinkóval vagy a lopótökből készült kürttel (a töröksípnak nevezett régi magyar hangszer utódjával). Szívesen vennők a komáromi rendet is, ahol a bizony eléggé egyhangú regölés minden szakasza előtt a klárinétos vagy a kürtös valami „más nótát fúj”, amelyhez a többiek szintén „kontoráznak”. Ez a szakaszközi incidens nem példátlan más természetű előadásban sem, sőt maga a refrén is ilyesmi. Legkevésbé felejtjük otthon a böggőt, amelyet másutt szőtyök, höppögető, az Alföldön köcsögduda, a székelyek burrogtató, a moldvai csángó magyarok bika néven ismernek; egykor országszerte elterjedt, ma már kivesző hangszer. Hogy ez vagy az a hangszer ma nem regöskészség, az nem számít, ha tudjuk, hogy negyven-ötven évvel ezelőtt az volt s öreg emberek ma is meg tudják csinálni.¹³⁷

Galambokon már Sebestyén Gyula fonográfra vette a regölést 1898-ban, de ebből csak egy szövegrészletet és a szokás leírását adta közre.¹³⁸ A felvétel vázlatos lejegyzését Dincsér magával is vitte a gyűjtésre. Felvételén azonban a négy évtizeddel korábbi adatnak eléggé szabad változata hallható, közvetlen, semmiképp sem mereven betanult előadásban. Ezen kívül a „három királyok járása” és a Luca-napi kotyolás szokásdallamait is felvette, amelyek nem tartoztak a műsorhoz.¹³⁹

Szintén regöléssel lépett fel 1936 óta Szentá csoportja. Regöséneküket Dincsér a huszonhét éves Bali Ferencről vette fel, aki ezen kívül egy koldusnóta-paródiát is énekelt. Szentáról a MNT II szerint ez a regölés egyetlen adata. A gyűjtő egy egész hengert rászánt a regöléshez „böggön”, azaz köcsögdudán játszott ritmuskíséret rögzítésére.¹⁴⁰ Ezt nyilván a népi hangszer iránti

¹³⁶ Vö. Szendrey Ákos, „Jelentés 1937. április 4–6-ig Kiskomárom és Galambok zalamegyei községekben végzett tanulmányutamról, melyet a helyi Bokréták programjának megvizsgálása és kiegészítése céljából végeztem”, *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 422–424.

¹³⁷ Viski Károly, „Gyöngyösbokréta”, *Magyar Szemle* 22. kötet (1934. december), 410–411. Vö. uő, „A hagyomány tárgyai”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, II. kötet (Tárgyi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda [1934]), 396–443.

¹³⁸ NM MH 2518b; Sebestyén Gyula, *Regös-énekek* (Budapest: Athenaeum, 1902; Magyar Népköltési Gyűjtemény IV), 283.

¹³⁹ NM MH 3855–3858.

¹⁴⁰ NM MH 3859–3861.

megkülönböztetett figyelem motiválta, amely a városi zenészek által kísért bemutatón egyéb tárgyat nem talált.

A Vág–Garam közti Martos csoportjának énekese, Kalocsányi Erzsébet a lakodalmi gyertyás tánc, illetve „árgylustánc” dallamát énekelte fonográfba („Az árgylus kismadár nem száll minden ágra”), amelyet elsőként, 1932-ben Pongrácz Zoltán gyűjtött az ötvenöt éves Kalocsányiné Tóth Katalintól (Dincsér adatközlője tehát az ő lánya lehetett).¹⁴¹ A következő hengerre „Tizenhárom fecske”, illetve „Kismartos jaj de szép helyen van” kezdettel két új stílusú dal került. Az énekes előadásmódja gondos, csiszolt, a színpadra alkalmazás nyilvánvaló hatását mutatja.¹⁴² A leltárkönyvben szerepel még a „Barna kislány bő szoknyája” szövegkezdet: ezt a dallamot valószínűleg karikázóként használhatta a martosi csoport, azonban a hengeren ez a tétel valójában nem szerepel.¹⁴³

A regölés felvett adatai talán egy hosszabban tartó érdeklődésbe illeszkednek. Dincsér 1938 körül részt vett Sebestyén Gyula főként regösénekeket tartalmazó fonográfhangereinek lejegyzésében, legalábbis másolóként.¹⁴⁴ Uraiújfaluba 1939-ben kezdett járni leendő feleségéhez. Az 1942-es jelentés Vas megyei gyűjtőútról is szól, az 1943-as szerint pedig „a regölés elterjedését tanulmányozta Vas megyében.”¹⁴⁵ Ennek azonban a hagyatékban nem maradt nyoma. Az is elképzelhető, hogy ez utóbbi jelentési tétel már csak az érdemi gyűjtőmunka lehetetlenségének elkendőzésére szolgált.

Az 1940-es jelentés szerint Dincsér többek között a Pest megyei Szadán és Galgamácsán is járt lemezfelvétel-előkészítő gyűjtőúton.¹⁴⁶ Szadán ugyan működött Gyöngyösbokréta-csoport, amely 1938-ban lépett fel „gyertyástánc” című műsorszámával, Dincsér azonban csak a nyolcvanéves Puskás Sámuel énekét vette két fonográfhengerre, aki nemigen lehetett a csoport tagja.¹⁴⁷ Galgamácsán 1939-ban már kutatott Gönyey Sándor; ő fedezte fel és vásárolta meg a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattára számára Dudás Juliska – a későbbi neves énekes adatközlő és festő Vankóné Dudás Juli (1919–1984) – és társai rajzait.¹⁴⁸ A helyi Gyöngyösbokréta-csoport szervezésében a tanító házaspár mellett Juliska is részt vett. 1939-ben, 1940-ben és 1942-ben szerepeltek a budapesti ünnepeken, műsoruk 1940. augusztus 18–19-én „játéklakodalom, buktató” volt.¹⁴⁹

¹⁴¹ KR 07458, közölve: MNT III/A 783. sz.; a tánc leírása: MNT III/B 437. A dallam típuszáma: 13-036-00-02.

¹⁴² NM MH 3862–3863.

¹⁴³ Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 156; Martin György – Takács András, *Mátyusföldi népi táncok* (Bratislava: Madách, 1981), 206–207, 37.

¹⁴⁴ Bartucz, „Jelentés 1938”, 96.

¹⁴⁵ NMI 9/1943; NMI 9/1944.

¹⁴⁶ NMI 9/1941.

¹⁴⁷ Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 150; NM MH 4064–4065.

¹⁴⁸ Kovács László, „A társadalom a magyar népi kultúra és magyar mivoltunk megismerése szolgálatában”, *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 420; Vankóné Dudás Juli, *Falum, Galgamácsa*, második, bővített kiadás, s. a. r. I. Sándor Ildikó (Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 1983; Studia Comitatusia 12).

¹⁴⁹ Vankóné, *Falum, Galgamácsa*, 54; Pálfi, „A Gyöngyösbokréta története”, 148; *Színházi Magazin* 3/34 (1940. augusztus 18.), 2.

Dincsér három hengere az augusztusi bemutatót megelőzően készülhetett, rajtuk hat kislány nagyrészt gyermekjáték-dalokat énekel.¹⁵⁰

Már az ünnepségek hetében, augusztus 21-én a Néprajzi Múzeumban is készült három hengernyi fonográffelvétel.¹⁵¹ Az első hengeren a galgamácsai Dudás Juliska éneklő a „Farsang három napjába” kezdetű dudánótát és a „Mért küldött az úrasszony” kezdetű gyermekjátékdalt. A két további hengeren a Tolna megyei Váraljáról érkezett Dömötör Sándor (69) furulyázik. A váraljai csoport 1934 és 1943 között minden évben fellépett a budapesti bemutatókon. Gönyey 1934-ben filmre vette, majd 1941-ben rövid cikkben ismertette táncaikat, amelyben a „Szőlőtaposó tánc dallama” Dincsér lejegyzésében jelent meg.¹⁵² Műsoruk 1940. augusztus 22–23-án: „szüret, lépő, futó, ugró”.¹⁵³ A furulyásról más hangzó, képi és írott adatok is találhatók, bár sokszor Dömötör János néven szerepel.¹⁵⁴ 1958-ban így írt róla Andrásfalvy Bertalan:

Nemrég hunyt el Váralján Dömötör János, híres nótás és furulyás pásztor, akinek emlékét örökre megőrzi Kodály Zoltán magyar népzeneiről írt tanulmányához mellékelte fényképe. Dömötör Duna-szentgyörgyről egy gyermeki csíny következményeitől való félelmében megszökött, és Somogyban lett pásztorbujtár. Megtanult ott furulyázni és furulyát csinálni. Elbeszélte nekem életét, s gyakran emlegette, hogy volt egy számadó gazdája, aki gyakran fél éjszakákon át táncolt magánosan, egyedül. Ketten voltak csak a pásztortűz mellett. Ő fújta a hosszúfurulyán zümmögve a gazdája nótáját.¹⁵⁵

Dömötör játéka tehát valójában nem váraljai, hanem somogyi hagyományokat tükröz. Ő tanította be a csoportnak és kísérte furulyán a „hátravágós” néven előadott pásztortáncot, valamint ő furulyázta el a többi tánchoz igényelt dallamokat a bemutatók kísérőzenekarát vezető primásnak.¹⁵⁶ Dincsér felvett tőle egy furulyapróbát – ahogy több más furulyástól is –, majd egy „operafogásnak” nevezett szekvenciázó, ujjgyakorlat jellegű darabot. A három ugrós típusú táncdallam közül kettő – a „hátravágós” és a „Hol háltál az éjjel” – az úgynevezett páva-dallamcsaládba,¹⁵⁷ a „Csóri kanász” pedig egy másik igen elterjedt, (1) főkadenciájú kanásztánc-típusba tartozik. A „Szere-tőmnek szerettelek” és a „Kocsmárosné, nekem halat...” visszatérő szerkezetű, rubato előadású dal. Dömötör játéka gazdagon variált és díszített, a táncdallamokban erőteljes ritmikájú.

¹⁵⁰ NM MH 3786, 3787, 3790.

¹⁵¹ NM MH 3937–3939; NM Törzskönyvek 3630.

¹⁵² ZTI Ft 4 (karikázó, kanásztánc); Gönyey Sándor, „Váraljai táncok”, *Ethnographia* 52/1 (1941. március), 70. A szabálytalan szerkezetű, egyszerű hexachord motívumokból felépülő dallamot talán kifejezetten a Gyöngyösbokrétaszám kíséretére szerkesztette valaki, esetleg éppen Dömötör; a lejegyzés forrása nincs megadva.

¹⁵³ *Színházi Magazin* 3/34 (1940. augusztus 18.), 2.

¹⁵⁴ NM MH 2933–2934: Veress Sándor felvétele; MH 4673–4676: Volly István felvétele, 1934. Fényképek: NM F 73249 (közli Kodály, „Zene”, 17., 24. tábla: „Dömötör János juhász furulyákkal”), 73250, 73252, 73254 (Gönyey Sándor, 1936); F 107020–23 (Magyar Film Iroda, 1920–30-as évek); F 93196–93197 („Dömötör János juhász”, Manga János fotója az 1941-es budapesti bemutató alkalmával). A kétféle keresztnévre egyelőre nincs magyarázat; a MNT VI szerkesztői is nyilvánvalónak tekintik az azonosságot (70j).

¹⁵⁵ Andrásfalvy Bertalan, „Uradalmi cselédek és pásztorok táncagyományai Tolna és Somogy megyében”, in *Táncudományi tanulmányok [1958]*, szerk. Morvay Péter (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958), 93–94.

¹⁵⁶ Balázs Kovács Sándor, „A Gyöngyösbokréta mozgalmi története Tolna megyében”, in *A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve* 33, szerk. Gaál Attila (Szekszárd, 2011), 300, 321, 323. A „hátravágós” ld. Gönyey, „Váraljai táncok”, 71; Sz. Szentpál Mária (szerk.), *Völgyeségi táncok* (Budapest: Művelt Nép, 1951), 106–107. A betanító Dömötör életrajzána fényében természetesen e táncadatok váraljai, illetve völgyeségi jellege is megkérdőjelezhető (folklorisztikai hitelességükön kívül).

¹⁵⁷ Tipusszámok: 13-001-00-01, 11-001-00-01.

A gyöngyösbokrétások a néprajzi hanglemezfelvevételek szempontjából nem jöhettek szóba: a róluk készült felvételeket a jelentések egyértelműen a múzeum saját szűkös forrásaiból végzett gyűjtések közé sorolják, elkülönítve a Rádió által fizetett hanglemezfelvétel-előkészítő utaktól.¹⁵⁸ A hanglemezfelvevételek sorozatában egyedül az 1940. december 4-én készült kecseti-kisfaludi anyag alapult egy folklorizmus-keretben működő, de nem gyöngyösbokrétás parasztcsoport repertoárján.¹⁵⁹ Az udvarhelyszéki Kecset táncs csoportja 1931-ben alakult Kiss István református lelkész vezetésével. A csoport legidősebb tagja, Bak József (1869) tanította be a táncokat a fiataloknak. 1933-ban megismerkedett velük Szentimrei Jenő,¹⁶⁰ és „Kecseti Kaláka” néven kolozsvári, majd budapesti fellépést szervezett nekik.¹⁶¹ 1935. március 31-én a Zeneakadémián nyolc táncospárral mutatkoztak be nagy sikerrel és sajtóvisszhanggal.¹⁶² A zenét klarinét–cimbalom kettős szolgáltatta,¹⁶³ klarinétosuk Simó Mihály (1935-ben 27 éves), majd később Pál Dénes volt, mindketten székelyek, cimbalmosuk pedig Szász „Csunyi” Péter kecseti cigány.¹⁶⁴ Az előadást követő napokban Bartók készített néhány felvételt énekeseikről és klarinétosuk játékaról, amelyeket Kerényi György jegyzett le.¹⁶⁵ Műsoruk hatása csakhamar kiadványokban is jelentkezett. Bándy Mária és Vámszer Géza székely néptáncgyűjteménye 1937-ben már közölt kecseti táncokat, *A Magyarság Néprajza* „Tánc” fejezetében pedig szerepelnek Gönyey fotói a kecseti táncosokról.¹⁶⁶ „Korond felett van egy homály...” kezdetű daluk – amely Bartók gyűjtésében is megjelenik, „betanultnak vagy legalább is átfésültnek látszik” megjegyzéssel – bekerült *A mi dalaink* című kötetbe, és így széles körben ismertté vált.¹⁶⁷

A második bécsi döntés után, 1940. november 30-án Szentimrei újra elvitte a kecsetieket Budapestre. Ezúttal a Városi Színházban, a *Rádió Élet* magazin tizenöt éves jubileuma alkalmából, harmincfős csoporttal szerepeltek. Mindkét budapesti fellépésről készült filmhíradó-tudósítás is, amelyek végig a csoport énekét és táncát mutatják, eredeti zenével.¹⁶⁸ A kecseti együttes 1942-

¹⁵⁸ Bartucz, „Jelentés 1937”, 497. Vö. Lajtha Budapesten fellépő kalotaszegiekről 1941 októberében készült felvételének törzskönyvi bejegyzésével: „Költség nem volt rá”. NM Törzskönyvek 3686.

¹⁵⁹ A vitnyédi pünkösdlő (jk. VIII) szerepelt az 1938-as és 1939-es Gyöngyösbokrétán, de csak az 1938. februári hanglemezfelvétel után, vö. Pálfi, „A Gyöngyösbokrétá története”, 154.

¹⁶⁰ Szentimrei Jenő (eredetileg Kovács; Arad, 1891 – Csucs, 1959): költő, író, újságíró, szerkesztő, az Erdélyi Helikon körének tagja, az Erdélyi Szépművészeti Céh alapító tagja. Lánya, Kovács Ágnes 1944-ben doktorált néprajzból Budapesten.

¹⁶¹ Pálfi Csaba, „Kecsetkisfalud a Gyöngyösbokrétában”, in *Táncstudományi tanulmányok 1980–1981*, szerk. Béres András és Szentpál Mária (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1981), 317–331.

¹⁶² Tamási Áron, „Győztek a székelyek”, *Magyarország* 42/75 (1935. április 2.), 13.

¹⁶³ Pávai István felveti, hogy bár a Székelyföldön máshol is van példa csupán dallamjátészó hangszerből és cimbalomból álló hagyományos együttesre, ebben az esetben lehetséges, hogy „a szokásos hegedű-klarinét-kontra-cimbalom-bőgő összetételű cigányzenekar alkalmi »kivágatáról« van szó, szükségmegoldásként.” *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 207–208.

¹⁶⁴ Pálfi, „Kecsetkisfalud a Gyöngyösbokrétában”, 323.

¹⁶⁵ NM MH 3746–3748; a klarinéton játszott dallam: 3747c. A múzeumi támlapok alapjául szolgáló indigós másolatokra Dincser írta fel a múzeumi hengerszámokat, tehát jól ismerte ezeket a korábbi adatokat.

¹⁶⁶ Bándy Mária – Vámszer Géza, *Székely táncok* (Cluj: Minerva, 1937), 18–19, 119; Lajtha–Gönyey, „Tánc”, 79, 81, 82. kép.

¹⁶⁷ [Bereczky Sándor] (szerk.), *A mi dalaink*, 3. kiadás (Kolozsvár: Ifjú Erdély, 1939), 145. sz; BR 01513.

¹⁶⁸ Magyar Nemzeti Filmarchívum: Magyar Világhíradó 581, 1935. március (online: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1403>), illetve Híradó Filmszínház Különkiadása 37, 1940. december (online: <https://filmhira-dokonline.hu/watch.php?id=14056>). Utolsó megtekintés: 2023. 04. 08. A filmek hanganyaga részben publikálva: Pávai, „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása”, digitális melléklet.

ben csatlakozott a Gyöngyösbokréta-mozgalomhoz; ekkor újra Budapesten szerepeltek, a következő évben pedig más bokrétás csoportokkal együtt erdélyi körutat tettek.¹⁶⁹

A visszacsatolás után Kecsetet közigazgatásilag összevonták a szomszédos Kisfaluddal, így az együttes négy férfitagjának énekéről készült hanglezfelvételeket kecsetkisfaludiként dokumentálták és adták ki. Bár ezt a felvételt helyszíni gyűjtés nem előzte meg, Dincsér egy kimutatáson a saját munkájaként tünteti fel.¹⁷⁰ Négy lemezoldalon kilenc dallamot rögzített, ebből kettőt szóló, a többit csoportos előadásban. A repertoár előzetes felméréséről tizenegy cédula maradt fenn. A rögzített adatok szerint a meghallgatáson részt vett még Simó István (26) és Piros Kálmán (20), de ők nem kerültek a lemezfelvétel előadói közé. A lemezre vett anyagon felül a cédulákon öt, a dallamrendben még egy dallam található.¹⁷¹ A cédulákon Kodály és Lajtha bejegyzései is olvashatók, a jegyzőkönyvet Lajtha vezette.¹⁷² A hangszeres kísézőzenészek bevonása sajnos nem merült fel. Az énekesekről a következőket jegyezte fel Dincsér:

BAK JÓZSEF – született 1869. Kecsetkisfalud. Szülei: B. János és Kis Julianna. B. J. 6 elemi járt. Otthon volt a gazdaságban, aztán 8 hétig volt katona, a fölmentésig, mert testvére nem volt. (Csendőr kisegítő volt Besztercén.) Mikor visszakerült, csak otthon volt, 28 holdon gazdálkodott. 1888-ban Ferenc Anna kecseti lányt vette el. Ezután 1916-ban került újra a katonasághoz: Nagyszalontán, Gyomán, Besztercén volt a csendőroknél. Tizenegyszer volt Pesten látogatóban, egyszer énekelni és táncolni (most). Látogatóban volt még Segesvárt, Marosvásárhelyt, Udvarhelyt, Baróton, Tatabányán. Kalákában táncolt Kolozsvárt és Brassóban. „Gyerekem egy szikra sincs, csak fogadtam örökbe, s ahhoz vittem vejet.” Szeretett mindig táncolni, „ha a muzsika mongya, most is táncolnék örökké”. A nótákat is szereti, bár a többiek állítása szerint még senki sem hallotta őt danolni – mostanáig.

KISFALUDI JÁNOS – született 1914. július 6. Kecsetkisfalud. Szülei: K. János és Pál Márta. Ő maga 6 elemi végzett, azután mesterséget járt tanulni, géplakatosságot Farkaslakán. Itt volt 4 évig inasnak és 3 évig segédnek. Utána özvegy anyja gazdaságában volt. Most csépelni szeretne, hogy hasznát vegye a mesterségének. Eddig nem lehetett, mert „a románok leszorították”. Katona volt Brassóban, 2 évet. Az ilvai hegyekben a tunelt fűrták a katonaságban. Volt Kolozsvárt, Besztercén, és megfordult Udvarhelyt. Most otthon gazdálkodik. 1 lánytestvére van. Gazdaságuk 6 hold föld, meg másfél hold erdő. — A nótákat a nagyapjától tanulta.

SÓFALVI ÁRON – született 1920. január 2. Kecsetkisfalud. Szülei: S. Áron és Bak Rebeka. S. A. 5 elemi járt, aztán otthon volt, a gazdaságban, a szüleinél. Megfordult Brassóban, látogatóban, és Udvarhelyt, a vásárban. 1 fiú és 1 lány testvére van. 20 hold földön gazdálkodik (az erdő is benne van). A nótákat a „régibbi” legényektől tanulta.

VAJDA BÁLINT – született 1921. február 2. Kecsetkisfalud. Szülei: V. Ferenc és Bak Rebeka. V. B. G elemi végzett, azután otthon dolgozott a szüleinél, 15 holdon. „A táncot erősen szeretem” – mikor 13 éves volt, már akkor kalákába járt táncolni Marosvásárhelyt, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Baróton, [Á]rapatakán, Udvarhelyt és most Pesten. 3 lány testvére van. — A nótákat nagyszüleitől tanulta.¹⁷³

A négy énekesről egyetlen csoportkép készült a stúdióban (15. ábra).¹⁷⁴

¹⁶⁹ Pálfi, „Kecsetkisfalud a Gyöngyösbokrétában”, 321–322.

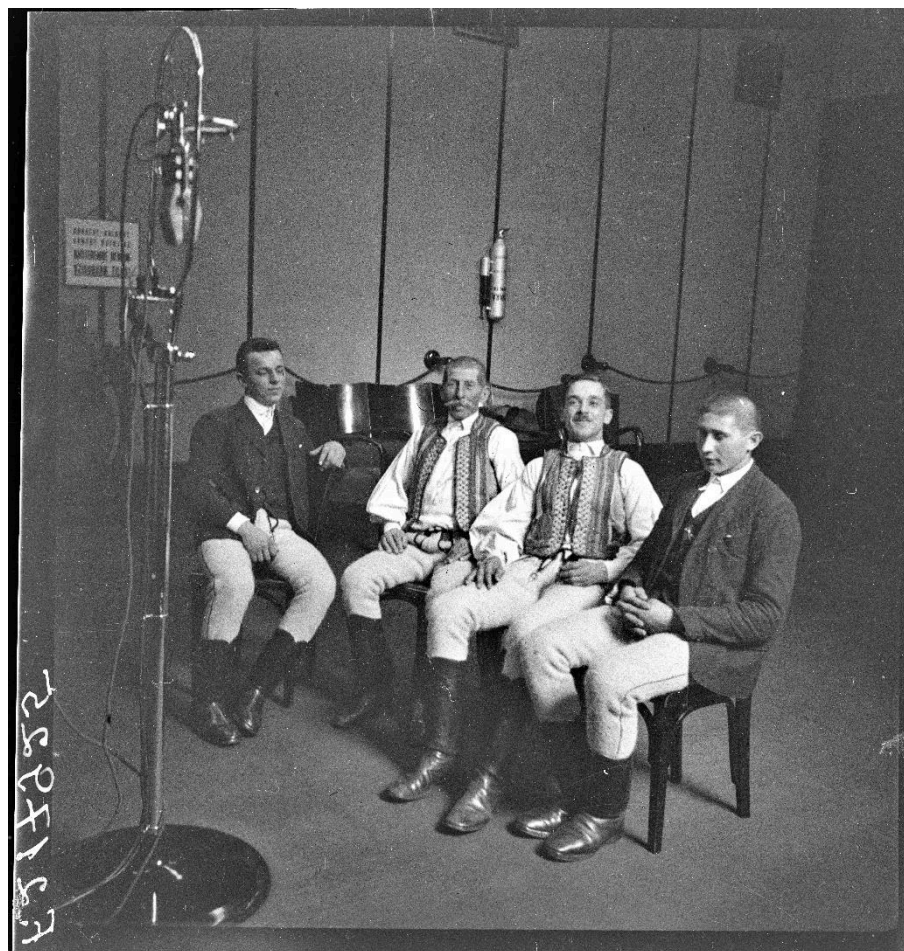
¹⁷⁰ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 123.

¹⁷¹ ZTI NZK V-04.10/3.1.13.

¹⁷² HH LL NZK 19/1/3.

¹⁷³ Gábry, „Paraszti életrajzok” I, 433–434. Vö. Dincsér kézírata, HH LL NZK 19/1/51–52.

¹⁷⁴ NM F 217925.

15. ábra. A kecsetkisfaludi énekesek a stúdióban. NM F 217925

A felvételek a helyi néphagyományról kétségtől reprezentatívabb képet adnak, mint Bartók öt évvel korábbi, jóval kisebb mintavétele. A kilencből öt felvett dallam és két további, csak feljegyzett dallam a *jártatós* típusú régies lassú táncdallamok (mulatónótaként is használatos) székelyföldi repertoárjához tartozik.¹⁷⁵ Lehetséges, hogy némelyik – vagy akár mindegyik – felvett énekelt formája az együttes táncbemutatójának része volt. A „Szegény legény voltam” kezdettel, vígballada szöveggel (*Gőgös feleség*) énekelt dallam jellegzetes ritmusú, székelyföldi és moldvai elterjedtségű, szokásdallamként is használt típusba tartozik.¹⁷⁶ A „Hej, ha én azt tudnám” kezdetű dalról viszont Lajtha feljegyzi: „valószínűleg betanult ének (előadásmód merev, nem akarja senki egyedül énekelni)”. A dallam valóban külső forrásból kerülhetett a csoport repertoárjába, hiszen jellemzően felföldi elterjedtségű, erdélyi jelenléte elhanyagolható.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Típuszámok: Gr 77Ab „Addig megyek a csillagos ég alatt”: 11-015-00-01; 77Ac „Fehér fuszulykavirág”: 17-081-00-02; 78Ab „Kihajtom a Virág ökröm a rétre”: 11-066-00-01/11-008-00-01; 78Ba „Édesanyám sokat intett a jóra”: 11-014-00-00; 78Bb „Bémegyek a földbe lakni”: 18-009-00-01. Cédulákon: „Harmatos a piros róza levele”: 11-042-00-01; „Nem messze van az én babám lakása”: 11-053-00-01, mindkettő körösfői változatokra utaló megjegyzéssel.

¹⁷⁶ Gr 77B, típuszám: 16-183-00-01; Vargyas Lajos, *A magyar népballada és Európa* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), II, 456–460. Vargyas 139. dallampéldájaként közli a felvétel lejegyzését, gyűjtőként Lajtha nevét tünteti fel.

¹⁷⁷ Gr 78Aa; HH LL NZK 19/1/3. Típuszám: 16-020-00-01.

3.9. Nagydobrony, Nagygejőc (1939. október – 1940. április)

Dincsér a visszacsatolt területeken elsőként Nagydobronyban, 1939 októberében gyűjtött,¹⁷⁸ 1940 áprilisában pedig a szomszédos Nagygejőcön és környékén folytatta az itt megkezdett kutatást. Ekkoriban már több múzeumi kolléga is dolgozott Kárpátalján, például Márkus Mihály 1939 augusztus-szeptemberében a magyar-ruszin-szlovák nyelvhatár településein kutatott, többek közt Nagygejőcön, Kisgejőcön és Korláthelmecen.¹⁷⁹ Az elcsatolt beregi magyarság népzenejéről viszont akkor még csak Bartók 1912-ben végzett, kisebb terjedelmű gyűjtése tanúskodott.¹⁸⁰

Dincsér első útján jelentős mennyiségű, 27 hengernyi hangfelvételt és 66 fényképet készített. Különösen kiemelkedő azonban a fennmaradt 137 helyszíni lejegyzés. A 17 feljegyzett adatközlő is több, mint eddig bárhol. A gyűjtés körülményeiről árulkodik némelyik hangfelvétel vidám hangulata, és az efféle adatbemondások: „Én danoltam, Hidi Andrásné, harminchárom éves nagydobronyi asszony, Nagy Józsefnénál, fonóba.” „Danolta ezt három asszony Bakos Ferencnél a fonóba”.¹⁸¹ Dincsér talán itt jutott a legközelebb a dalolás eredeti funkciójában való megörökítéséhez, illetve a résztvevő megfigyeléshez. Szintén szembetűnő, hogy az „Édesanyám szoktatott a lócára” típus számos változatáról készült felvétel.¹⁸² A MNT IX. jegyzete szerint „Dincsér nem jelzi ugyan az általa gyűjtött számos beregi, ungi változatnál (például 639–645.), hogy azok karikázók lennének, de ritmikájuk, szövegeik, az *ajaki* körtáncadattal való nagyfokú egyezésük ezt csaknem bizonyossá teszi.”¹⁸³ Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy nemcsak karikázó, hanem *lassú csárdás* funkciót is betölthetett a dallam.¹⁸⁴

1940. február 1–12-én Nagygejőcön és környékén gyűjtött Dincsér. A költségjegyzék részletesen mutatja a gyűjtés további helyszíneit – Korláthelmec, Unghosszúmező, Kisgejőc és Nagydobrony ismét – de ezekről a településekről nem maradt fenn adat.¹⁸⁵ Nagygejőcről, 32 cécula, 33 fénykép és 17 henger maradt fenn, rajtuk többek közt az „Édesanyám szoktatott a lócára” típus újabb változatai. Különösen becses adat az a ballada („Szégyenbe esett lány” típusú szöveggel), amely a középkori „Mittit ad virginem” sequentia kezdőrésszével rokon, kiterjedt dallamcsaládba tartozik, de annak is igen ritka, a sequentia ötsorosságát őrző példái közé (*16. ábra*).¹⁸⁶

¹⁷⁸ Az egyik énekes a NM MH 3897 hengeren november 3-i dátumot mond, de mivel Dincsér minden nagydobronyi fotóját októberre datálja, és november 1-jén már Zabaron gyűjtött, ez az adat kérdéses hitelességű.

¹⁷⁹ Kiszállások, útijelentések, 1939. NM EAD 3.

¹⁸⁰ NM MH 1632–1644, 1646–1654: Rafajnaújfal, Dercen, Fornos.

¹⁸¹ NM MH 3883, 3884, 3897.

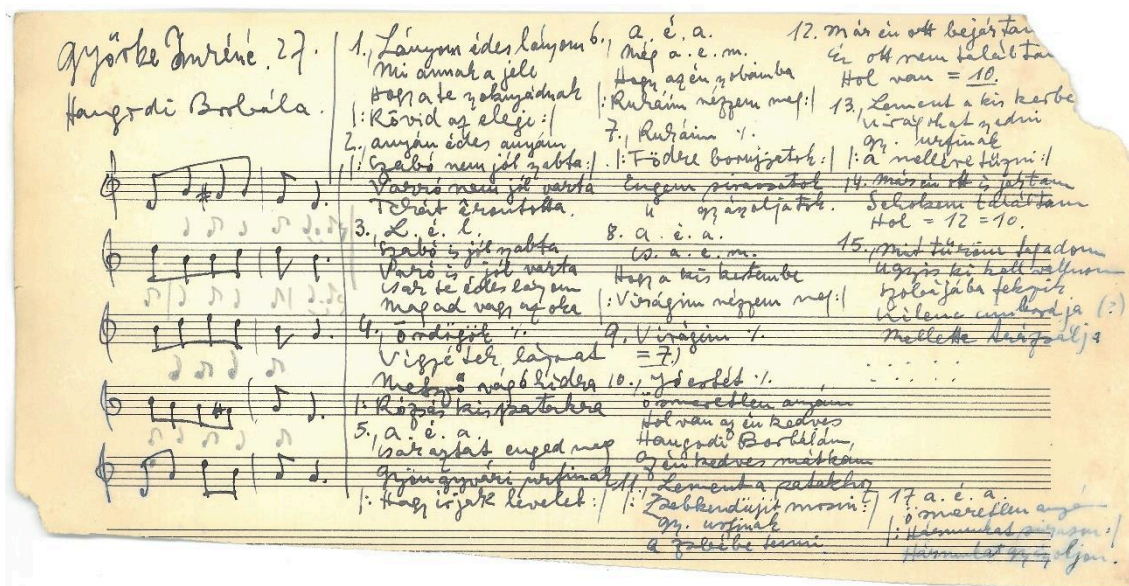
¹⁸² NM MH 3910–3911. MNT IX. 628–645 között számos adat. Típuszám: 11-009-00-01.

¹⁸³ MNT IX., 23.

¹⁸⁴ MNT IX. 637.

¹⁸⁵ Költségjegyzék, 1940. február 19. NMI 20/1940.

¹⁸⁶ NM MH 3925. Vö. elsősorban BR 00529 (NM MH 1638e, gy. Bartók, Fornos, 1912), továbbá a BR A 196a–z számait; ZTI Történeti Énektár 603. típus, illetve Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben* I–II (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 149. sz.; 16-280-00-01–04 típusszám, illetve Dobszay László – Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve* I (Budapest: ZTI, 1988), 886–889; Vargyas, *A magyar népdallada és Európa*, II, 122–139, 191–196.

16. ábra. Ballada helyszíni lejegyzése Nagygejőcről. ZTI NZKT V-04.10/3.1.10.

A „Halálra táncoltatott lány” balladáját kétféle dallammal is gyűjtötte: először az elterjedtebbel, majd amikor rátalált a másik, régiesebb dallamra, azt először gyengébb, majd jobb előadásban fonográfra, később pedig hanglemmezre is vette. Játékok, szokásdallamok is találhatók a gyűjtött anyagban.

Az 1940. április 22–23-i hanglemzefelvételen egy nagygejőci és két nagydobronyi énekesről összesen öt hanglemmez készült. Az énekesekről a következőket jegyezte fel Dincser:

KÁRA VARGA IMRE – született 1881. január 23. Nagygejőc. Szülei: K. V. Sándor és Varga Eszter. K. V. I. 6 elemi végzett, utána a szüleinél dolgozott a gazdálkodásban, 18 hold földön. 6 testvére volt és szülei halála után eldarabolták a földet hétfelé. 1902-ben berukkolt a nyíregyházi huszárokhoz, ott volt 3 évig. 1906-ban kiment Amerikába, New Jersey államba, ahol szövőgyárban dolgozott 7 évi egyhuzamban. Innen szurokhordógyárba került s ittmaradt 1920-ig, amikor hazajött. Még mielőtt kiment, feleségül vette Bakos Veront s az asszonnyal ment ki Amerikába. Felesége kosztosokat tartott odakint, a 2 nagyobbik gyerek is ott született. Felesége 1909 táján hazajött, majd 1910-ben visszament, de 1914-ben végleg hazajött. Amikor Kára Varga is hazajött 2000 dollárt hozott magával, de itthon beváltotta magyar pénzre s így az egész megsemmisült. Most 18 hold földje van, s négyfelé fogják majd osztani. – Szeret danolgatni, nagyon kedvelte a gramofonlemezeket már fiatal korában is, Amerikában pedig a magyar lemezeket hallgatta szívesen s a nótákat hallás után meg is tanulta. Olvasni is szereti, ha mikor idő van rá. A kártyát nem szereti még nézni sem. – Megfordult Ungvárt, Kassán, Munkácson, Kisvárdán, egyébként nem igen mozgult a falujából.

BAKSA FERENC – született 1902. augusztus 18. Nagydobrony. Szülei: B. János és Gere Lidi. B. F. 6 elemi iskolát járt, utána a szülei földjén kapált, kaszált, 6 holdon gazdálkodtak. 7 testvére volt, 5 fiúból 3 maradt, a többi meghalt. Napszámba is járt, „földi munkába, erdei munkába, faragásba”. Katona még nem volt. 1927-ben megnősült, Hidi Borbálát vette el, de az meghalt, maradt utána 1 fiú. Második felesége Diád Boriska, attól is lett fia (mindkét fia életben). Az asszony „egyikse” hozott a házhoz, most is csak napszámosságból él. Télen erdei munkában dolgozik, favágás, meg slippert – talpfát – faragnak. 80-120 fillért kap egyért, s ha jó a fa, akkor 6-8-10 darabot is megcsinál egy nap alatt. Leginkább ilyen munkában dolgozott: Bodrogszentmárián, Leleszpolyánán, Hosszúmezőn, a Tátrában – „vótam én az isten tudja hol is”. Járt még Kassán, Beregszászon, Nagyszöllősen, Munkács, Ungvár és a környéken. – Olvasni nem igen olvasott semmit sem, „a bibliát, meg a zsótárt”. – Most kapott 1 hold földet bérbe, 10 pengő egy évre, „Horti tag” – mert a légionistáktól vették el. Zabot fog belevetni s azt majd eladja.

NAGY JÓZSEFNÉ, sz. Molnár Mária – született 1882. október 12. Szülei: [M.] József és Molnár Tari Erzsébet. Mindannyian nagydobronyiak. Ő maga 6 elemít járt. Szüleinek volt vagyona, „de elpusztult” mikor ő még kicsi volt. 18 éves koráig az óvodában „dada” volt. Aztán férjhez ment. Urának volt 4 hold földje, abból éltek. 8 gyereke született, 4 fiú, 4 lány, 2-2 maradt meg belőle. A kezük munkájával szereztek még földet, míg az ura 1928-ban meghalt. 5 hold maradt neki, 8 meg a gyerekeknek. – Még lány korában elment „a búzából szurkálni a csípőt” (dudvát). – A nótázást mindig szerette, „ahol meghallottam egyet, az az enyém is lett, pláne amelyik megtetszett, pedig 12 esztendőig nem nyílt meg a szájam – egészen mostanáig”. – Debrecenben járt egyszer, Ungvár, Munkácsba, Beregszászba, másutt nem igen. Sokat olvasott, „a Jókait, Mikszáthot, Petőfit, Gárdonyit, mindent”. A községnek most is van olvasóköre. De „mióta az uram meghalt, nem érdekel semmi, sem a nóta, sem a könyv”. Énekelni azért szeret, „a Dávidbul, most már a Dávidnééből is mondtam”.¹⁸⁷

A legtöbb változattal dokumentált, említett dallamot mindkét nagydobronyi énekestől felveszi. A sirató a stúdiófelvétel hozadéka lehet, a helyszíni anyagban nincs utalás siratásra.

A budapesti felvételek alkalmával Ortutay meséket is felvett a nagydobronyi Molnár Sándor előadásában.¹⁸⁸ A hanganyag dokumentálatlanul maradt fenn, és az Ortutay által közreadott többi mesefelvétellel ellentétben csak 2010-ben jelent meg először.¹⁸⁹ Molnárt (aki talán Nagy Józsefné rokona lehetett) mint mesemondó adatközlőt feltehetően Dincsér fedezte fel, hiszen néhány dalát a helyszínen feljegyezte, fonográfra vette, sőt fényképet is készített róla, „Tari Molnár Sándor, a nagy hazudozó” megjelöléssel.¹⁹⁰

Bár Dincsér gyűjtése után történt, meg kell említenünk Pálóczi Horváth Lajos kárpátaljai gyűjtőmunkáját, mivel a Patria sorozat digitális kiadása a nagydobronyi és nagygyeői felvételek előkészítését neki tulajdonítja.¹⁹¹ A beregszászi születésű Pálóczi Horváth 1940. június 1–15. között végezte legjelentősebb fennmaradt népzenei gyűjtését Bereg vármegye nagyrészt újonnan visszacsatolt területein. Ez annak a kutatócsoportnak a keretében történt, amely a Magyar Néprajzi Társaság megbízásából szállt ki egy nagyobb néprajzi monográfia készítésének szándékával a Szernye-mocsár környéki falvak tanulmányozására, ahol még ekkor is kutathatók voltak a lapvidéki életmód nyomai és az ebből adódó régies zárványjelenségek.¹⁹² A csoport tagjaként Gönyey Sándor táncfilmeket is készített.¹⁹³ Pálóczi Horváth gyűjtéséből a Néprajzi Múzeumban 92 lapnyi helyszíni lejegyzés és 13 fonográfhenger (26 vokális adattal) maradt fenn.¹⁹⁴ Utóbbi azonban vélhetően nem a teljes hangzóanyag, hiszen jelentésében a gyűjtő 49 fonografált dallamot

¹⁸⁷ Gábry, „Paraszti életrajzok” II, 295–296. „Dávidné” – a zsoltáros Dávid királlyal együtt emlegetve – a világi nóták tréfás megszemélyesítése, ld. Csörsz Rumen István, „Nők a kéziratos hagyományban a 18–19. század fordulóján”, in *Női íráshasználat és kéziratos kultúra a hosszú 19. században*, szerk. Török Zsuzsa (Budapest: Reciti, 2022), 18–20. Figyelemre méltó, hogy a toposz a 20. század közepéig fennmaradt a helyi szájhagyományban.

¹⁸⁸ „A zöldszakállú király”, FM XIX; „Mese a szárnyas farkasról”, FM XX; ld. még Voigt Vilmos, „Hús magyar népmese a Patria-hanglemezekről”, in *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942*, szerk. Sebő Ferenc (Budapest: Hagyományok Háza, 2010), 42.

¹⁸⁹ Sebő (szerk.), *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942*.

¹⁹⁰ NM F 84017.

¹⁹¹ Sebő Ferenc (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963*, DVD melléklet.

¹⁹² [N.N.], „A Szernye-mocsár környéki falvak néprajzi tanulmányozása”, *Ethnographia* 51/2 (1940. június), 270. A csoport tagjai voltak még: Gönyey Sándor, Gunda Béla, Kovács László, Szendrey Ákos, Tagán Galimdzsán.

¹⁹³ K. Kovács László, „Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn”, 324.

¹⁹⁴ NM MH 4349–4361, MSz 4176–4268. Az adatok származási helye: Fornos, Dercen, Gulács, Tarpa, Kígyós, Beregdaróc, Beregdaróc, Gát, Kisharangláb, Beregszász, Beregújfalú, Nagyberég.

említ, köztük hangszeres darabokat is. Az előzetes szakmai egyeztetésre utal a következő megjegyzés: „Végül Lajtha professzor úr megbízásából lementem Tarpára és Gulácsra népi kuruc dallamok keresésére.”¹⁹⁵ Valószínűleg szintén Lajtha kívánságára feljegyezte hat faluból nyolc olyan adatközlő nevét és életkorát, „akik lemezfelvétel tekintetében szóba jöhetnek”.

3.10. Ipoly-vidék II (1939. november – 1940. december)

Az 1938. nyári dudás és az őszi furulyás felvételekkel Dincsér megkezdte az Ipoly-vidéki pásztorok hangszeres és vokális zenéjének kutatását, amely a további bő két évben ezen a vidéken végzett gyűjtéseinek gerincét adja. A duda és a furulya (egyenes magrésfurulya, vagy harántfűvású, úgynevezett flóta) a pásztori foglalkozáshoz hagyományosan kapcsolódó hangszerek voltak itt, repertoárjukban szerepeltek a jellegzetes pásztornóták. Ugyanakkor a duda a tánczene-szolgáltatás hagyományos hangszere is volt, és a környék paraszti lakossága még ebben a korszakban is olykor igénybe vette a pásztordudások szolgálatait. Dincsér maga is megfigyelte e zenekultúrának a társadalmi kontextus által meghatározott különállását:

A dudás majdnem mindig pásztorember, s jól tudjuk, hogy a pásztorság [a muzsikus cigányokhoz hasonlóan] szintén szemben áll a faluval, s mintegy lenézi az együtt terelődő, nyájban élő embert, akit „paraszt”-nak nevez.¹⁹⁶

A pásztorok nagy része mobilis életmódot folytatott, szolgálati helyük gyakran változott, így ugyanazon adatközlő lakhelyeként több település is megjelenhet a feljegyzésekben.

Az Ipoly-vidéki pásztorok hangszeres zenéje már a korai gyűjtések során is fontos szerepet játszott. Kodály 1910 nyarán, a lukanényei Tőzsér Ferenc játékaról készítette első dudás és furulyás felvételeit (23. *ábra*), Bartók pedig – a Komárom megyei Nagymegyeren, 1910 márciusában készített első dudás felvételei után – Ipolyságon, a november 13-án rendezett „dudaverseny” alkalmával vett fel terjedelmes anyagot dudán játszott dallamokból és kanásztülök-jelekből.¹⁹⁷ Első komoly népzene tudományi cikkeit ennek nyomán főként a duda és a kanásztülök működésének, repertoárjának szentelte.¹⁹⁸ Lajtha 1913 decemberében járt először az Ipoly-vidéken, ekkor dudás felvételeket is készített Ipolybalogon. A háború után 1930-ban tért vissza erre a vidékre: Balassagyarmaton Kós József (42) duda- és flótajátékát és énekét, valamint egy másik dudás játékát és énekét vette fel, s ugyanitt hegedűn játszott dudánótát, áthangolt hegedűn játszott dudautánzást is gyűjtött. 1935-ben Érsekudvaron duda- és kanásztülök-felvételeket készített.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Pálóczi Horváth Lajos, „Beregmegyei népzene gyűjtés (Előzetes jelentés)”, NM EA 3949, 1.

¹⁹⁶ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 4.

¹⁹⁷ Tari Lujza, Kodály Zoltán, *a hangszeres népzene kutatója* (Budapest: Balassi, 2001), 57–78; uő, *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése* (Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011), 106–206.

¹⁹⁸ Bartók, „A hangszeres zene folklora Magyarországon”.

¹⁹⁹ NM MH 2433–2436, 2440c–2441, 2754a, 2774. Lajtha László, „Az 1930. évi népzenei gyűjtések”. *Ethnographia* 42/2 (1931. június), 73–75; Tari Lujza, „Lajtha László hangszeres népzene gyűjtései: 1911–1963”, *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 151–155. A balassagyarmati dudás Lajtha lejegyzésén Kós Ferencnek szerepel, de az életkor, a játék- és énekstílus egyezése arra mutat, hogy valójában az 1937-ben hangfelvételre vett Kós Józseffel azonos.

A tárgyi néprajz szempontjából Madarassy László kezdett foglalkozni a „palóc dudával”, Lajtha balassagyarmati útján ő is részt vett.²⁰⁰ A Magyar Néprajzi Társaság keretében 1934. december 19-én tartott vetített képekkel illusztrált előadást, melynek kiegészítéseképpen Veress Sándor beszélt „a dudáról mint hangszerrel” (nyilván Bartók és Lajtha adatai alapján), a magyar-géci Kukucska János pedig meg is szólaltatta dudáját.²⁰¹ Eredményeit Madarassy ugyanebben az évben tanulmányként is megjelentette, amelyben különösen a készítés és a terminológia részleteivel foglalkozik, és megállapítja, hogy a palóc vidéken a háború utáni szegénység hosszabbította meg a duda használatát.²⁰² Ezt a megfigyelését Kodály is idézi, a következő kiegészítéssel: „Részben az előadó hatása alatt Nógrád vm. főispánja, *Soldos Béla* összeíratta a dudásokat. 23-an jelentkeztek, de még több lehet. *Madarassy László* szíves közlése.”²⁰³

Mindezek alapján természetesnek tűnik, hogy a Magyar Rádióval közös néprajzi hanglemezfelvételek megindulásakor mindjárt az első – 1937. júniusi – felvételi alkalomra dudást is hívtak: az immár Borsosberényben lakó Kós Józsefet, Lajtha 1930-as gyűjtésének adatközlőjét (Függelék A, jk. I). Valószínű, hogy a kezdő gyakornok Dincsér is jelen volt a felvételen. A következő Ipoly-vidéki hanglemezfelvétel a Balla Péter gyűjtése alapján készült rimóci volt 1938. június 13-án (jk. XII). Ekkor a fiatal énekes lányok mellett a hetvenöt éves Szabó János furulyajátéka és éneke is lemezre került, az előkészítő gyűjtőúton készült fonográfhangereken pedig Rigó Sándor (72) dudajátéka és éneke is hallható.²⁰⁴

Közben Manga János ógyallai tanító már 1934 óta gyűjtött szülőföldjén, az Ipoly jobb partján, valamint Csehszlovákia más magyarlakta területein – fonográfval is –, és munkájáról több ottani magyar sajtótermékben és a pozsonyi rádió magyar adásaiban is rendszeresen beszámolt.²⁰⁵ 1937 tavaszán már a komáromi Jókai Egyesület múzeuma (ma: Duna Menti Múzeum) számára „gramofonlemezre” rögzített hangszeres és vokális népzene, valószínűleg hordozható Decelith lemezvágó géppel. Többek között a lukanényei Tózsér Ferenc és a bagotai (Komárom vm.) Kollárovcics Lukács dudajátékát is felvette, a múzeum pedig hangszereiket is megvásárolta.²⁰⁶

Dincsér első dudás fotói 1939 júniusában készültek Kollárovcicsról és hangszeréről, valószínűleg a komáromi múzeumban, és ugyanakkor, amikor Manga fonográfhengerre vette a dudás játékát az immár múzeumi tulajdonú hangszeren (17. ábra).²⁰⁷

²⁰⁰ G. Szabó Zoltán, *A duda* (Budapest: NM, 2004; A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9), 12.

²⁰¹ Madarassy László, „Dr. Madarassy László főtitkári jelentése”. *Ethnographia* 46 (1935), 155–158.

²⁰² Madarassy László, „A palóc duda”, *Néprajzi Értesítő* 26 (1934), 81–88.

²⁰³ Kodály Zoltán, „Zene”, in Czákó Elemér (szerk.), *A magyarság néprajza* IV. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 80, 133. jegyzet.

²⁰⁴ NM Gr 51B; NM MH 4509, 4511, 4514–4517.

²⁰⁵ Manga János, „Ipolyvölgyi és csallóközi népdalok”, *Magyar Írás* 5/5 (1936. május), 83–88; uő, „Népzene-gyűjtés Nyitra vidékén”, *Tátra* 2/2 (1938. február), 48.

²⁰⁶ Manga János, „Dudák, sípok, furulyák gramofonlemezen s egyéb gyűjtemények. Népi hangszereink a Jókai Egyesület múzeumban”, *Komáromi Lapok* 58/39 (1937. május 15.), 5.

²⁰⁷ NM F 83865–83873: a fotókartonok Dincsér írásával kitöltve, gyűjtőként magát nevezi meg. Manga hangfelvétele: NM MH 3821, ezt szintén Dincsér jegyezte be a leltárkönyvbe.

17. ábra. Kollárovics Lukács bagótai dudás. NM F 83866

Erre az alkalomra készíthette Dincsér azt a füzetet, amelybe a Bartók által 1910-ben gyűjtött nagymegyeri (tehát szintén Komárom megyei) dallamokat írta le vázlatos formában.²⁰⁸ Az akció jól illeszkedik a magyar népi hangszerek monográfiájának nagyratörő tervébe, amelyet Dincsér ugyanebben a hónapban vetett papírra szentesi gyűjtése kapcsán.²⁰⁹ Manga egyik korai dudás felvételéről fennmaradt Dincsér gondos lejegyzése (18. ábra).

Az első bécsi döntés után Manga a csehszlovákiai beszámolók folytatásaként Magyarországon, többek közt az *Ethnographiában* is publikálni kezdte kutatásainak hangszerekkel kapcsolatos eredményeit. „Népi hangszerek a Felföldön” című írásának nagy részét a dudásokkal kapcsolatos anyag adja.²¹⁰ Szemlélete azonban nem igazán korszerű, hiszen ragaszkodik a népi hangszer Bartók által még 1911-ben leírt meghatározásához, mely szerint azt a nép feltétlenül maga

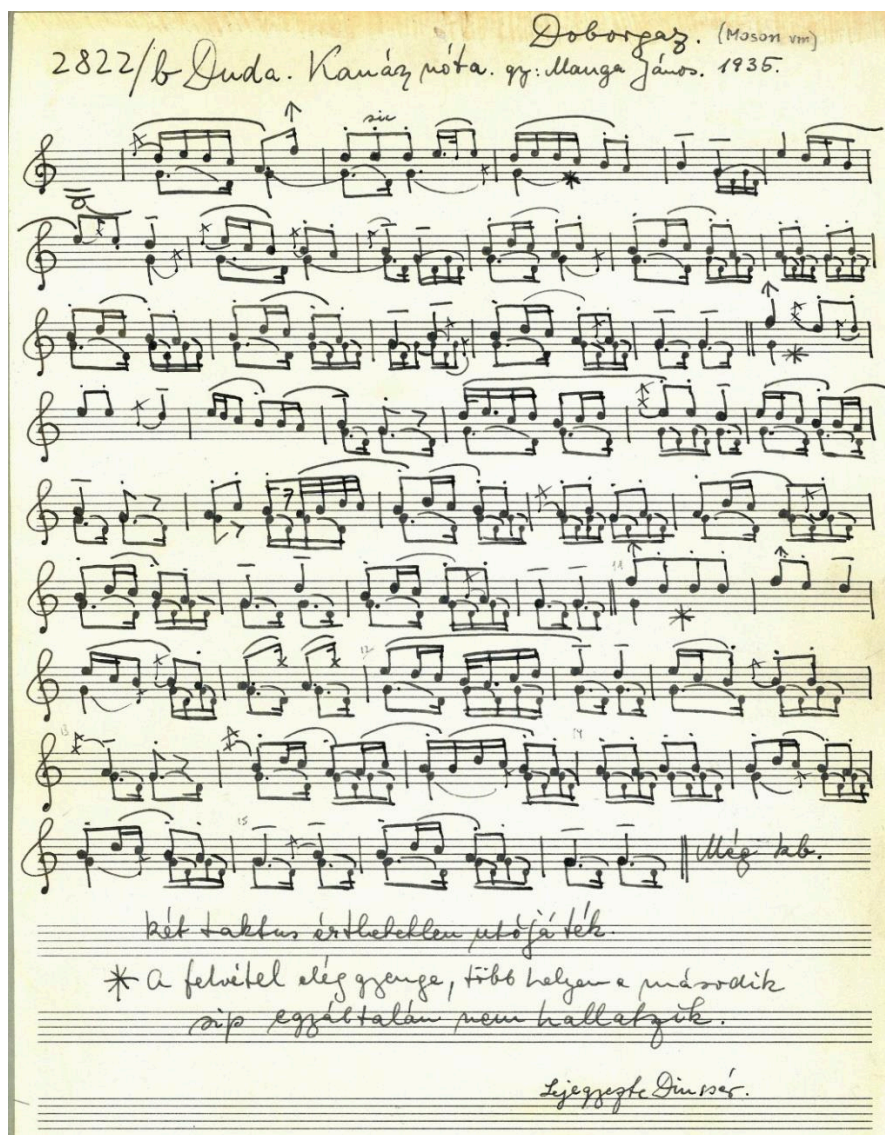
²⁰⁸ ZTI NZKT V-04.10/3.2.5.

²⁰⁹ Tari, „Szentesi tekerősök”, 344–345.

²¹⁰ Manga János, „Népi hangszerek a Felföldön”, *Ethnographia* 50 (1939), 135–153.

készíti.²¹¹ Ezen kívül körülményes fejtegetésbe bonyolódik a „nemzeti jellegről” mint a népi hangszer fogalmának másik kritériumáról. A hangszeres népzene – korábbi cikkeivel összhangban – mintha a tárgyi néprajz szempontjából közelítené meg:

Amíg a népdalok – legalább a félreeső falvakban – ma is virágnak, addig a hangszeres népzene biztos léptekkel halad a pusztulás felé. A nép maga készítette hangszereit kiszorítják a használatból a gyári, internacionális hangszerek.²¹²

18. ábra. Dincsér lejegyzése egy Manga János által gyűjtött dudadallamról a NM támlapján

A dudásokkal kapcsolatos addigi adatgyűjtését így összegzi:

A Felföldön az Ipoly völgyében, Mátyusföldön és Csallóközben az utóbbi években 8 dudást találtam, akik még jól tudnak dudálni és egy ember kivételével még mindegyiknek dudája is van. Ezek a következők: 1. Tözsér Ferenc 60 éves volt juhász Lukanényén (Hont m), 2. Lőrincz Vince 69 éves kanász Hidvégen (Hont m), 3. Seres Imre 41 éves kanász Tompán (Hont m.) 4. Kelemen László 67

²¹¹ „Természetesen csak népies hangszereken előadott parasztkézekből származó zene érdekel bennünket. Népies hangszerek megszűnésével általában véve azokat, melyeket falun maguk a parasztok készítenek, anélkül, hogy valamilyen mesterséges gyári hangszert utánoznának (pl. furulya, hegedű)...” Bartók, „A hangszeres zene folklora Magyarországon” 1, 142 (BBI 3, 46).

²¹² Manga, „Népi hangszerek a Felföldön”, 136.

éves földműves Naszvadon (Komárom m.), 5. Kollárovcics Lukács 60 éves sírásó Bagotán (Komárom m.), 6 Vincze Márton 71 éves zsellér Tardoskedden (Pozsony-Nyitra m.), 7. Nagy Károly 63 éves napszámos Doborgazon (Csallóköz) és 8. Titka János 58 éves nagykeri cseléd.²¹³

Közülük tehát az első három Ipoly-vidéki, négy a Vág–Garam közéről, egy pedig Csallóköz nyugati részéről való. Manga leírja életrajzi adataikat, a duda készítésével, a zenetanulással kapcsolatos értesüléseket, jellemzi dallamkészletüket. 1941-ben a Néprajzi Múzeum Folklór Osztályának munkatársa lett.²¹⁴ Fotói ettől az évtől kezdve jelennek meg a fényképgyűjteményben, de dudást, furulyást ábrázoló alig van közöttük.

Dincsér 1939. novemberében – másfél év után – másodszor járt a kishartyáni Bertók Mihálynál. Ekkor furulyajátékáról és énekéről készített négy hengernyi felvételt, valamint kilenc fényképen dokumentálta duda- és furulyahasználatát (19. ábra).²¹⁵

19. ábra. Bertók Mihály flótán játszik. NM F 83880

Ez alkalommal újabb hangszeres adatközlőt talált, a liptagergei Zsíros Péter (1881) volt bányászt, akinek furulyajátékát két hengeren és két fényképen örökítette meg, két másik fotón pedig dudájával ábrázolja.²¹⁶ Zsíros lakóhelyének hivatalos neve már ekkor Egyházasgerge; 1936-ban ezen a néven egyesítették Liptagergét a szomszédos Kisgergével. Ez az út közvetlenül készítette elő az 1939. december 11–13-i hanglemezfelvételt, amikor Bertók a domaházi énekesekkel egyidejűleg vonult stúdióba; ekkor két hanglemezre énekelt és furulyázta a novemberben fonográfra vett dallamokat.²¹⁷ Nyilván azért épp furulyajátékára esett a választás, mert a sorozatban akkor már

²¹³ Manga, „Népi hangszerek a Felföldön”, 142.

²¹⁴ Bakó Ferenc, „A százhuszonöt éves Néprajzi Múzeum köszöntése”, *Magyar Múzeumok* 3/3 (1997. ősz), 33.

²¹⁵ NM MH 3903–3906, F 83874–83883.

²¹⁶ NM MH 3907–3908, F 85301–85304.

²¹⁷ NM Gr 13, 26.

két dudás játékaról összesen több mint három lemeznyi anyag elkészült (Függelék A, jk. I, VII), furulyásról viszont még csak egy lemezoldalnyi (jk. XII). Bertók életrajzát így jegyzi fel Dincsér:

BERTÓK MIHÁLY, hurják – született 1876. Szécsénfalva. Szülei: B. András és Kuris Erzsébet. „Disznóval kellett jönni Sipeken az erdőbe, és azért nem jártam iskolába – akkor még nem izélték annyira az iskolát.” Analfabéta. Kilencen voltak testvérek – „egyedő élek még közölök”. Felfaluból Sipekre ment az apja kanásznak (minden nemzetsége kanász volt), ott is halt meg. Ő 12 éves lehetett akkor, és ott maradt a helyében. Onnan eljött a nagybátyjához, Karancsságra kanásznak. Innen Kotorócra került, még ott is kanász volt. Innen azután Karancsbeszibe ment juhászbojtárnak, 17 éves lehetett akkor. Szakalba hívták azután, számadó juhászbojtárnak, itt utóbb majoroslegény lett. Ezután „Birinkébe” (Karancsberénybe) került „mérnöksegédnek”. Ott került össze a feleségével. 19 éves lehetett akkor, összeállott vele: „ha jössz jó, ha nem, maj felcsinálok én másikat”. Hit nélkül voltak 5 évig. Ezután visszament Szakalba faragónak: kereket, szekérodalt, jármot faragott 2 évig. Innen Kishartyánba került „árendás házba”. Ekkor a bányavállalathoz járt „kilső munkára”. Itt 1915-ig volt, akkor bevonult Losoncra gyalogosnak. Elvitték innen Nagybecskerekre, majd Tirolba került, s onnan ismét beljebb Olaszországba. Visszafelé, 1919-ben Erdélybe került, Bukovinába, Kimpolung, Domavatra, Csernovic nevekre emlékezik. Végül Budapesten át jutott haza Kishartyánba. „Ottan koncsorogtam egy évig” – azután a vállalatnál napszámos lett (Salgótarján–Rimamurány Köszénbánya RT), egészen mostanáig. 1939. évben nyugdíjas lett, egy havi nyugdíja 10 pengő. Van háza és másfél hold földje. – Dudálni és furulyálni 11–12 éves korában tanult Sipeken. Arrafelé nagyon sok dudás volt. A „csinálást saját önfejembe tanultam”. A nótákat a többi embertől tanulta. – Ért a birkanyírás és nyúzáshoz is. Most arra számít, hogy újból elmegy szolgálni, mert a nyugdíjból nem tud megélni.²¹⁸

1940. március 21–30. közötti gyűjtőútján Zsíros Péter dudajátékát és énekét is sorra kerítette Dincsér egy-egy henger erejéig.²¹⁹ Meglátogatta a magyargéci Kukucska Jánost is, Madarassy 1934-es előadásának és az 1938–1939-es Gyöngyösbokréta-bemutatóknak közreműködőjét, aki ekkor már Karancsbeszi-Kutason szolgált.²²⁰ Ernő fiát – aki már gyermekkorától szintén közreműködött a Bokrétában, és apja zenei tudását is megörökölte – lefényképezte juhászkaupóval, kutyával, feljegyezve: „jó táncos”, valamint egy új stílusú dalt is leírt tőle.²²¹ Kukucska János énekéről és furulyajátékáról Dincsér két hengert jegyzett be a leltárkönyvbe, de valószínűleg még két, évtizedekkel később leltározott, adatok nélküli henger is ide (vagy a következő, szeptemberi gyűjtéshez) tartozik, amelyeken Kukucska Jánosné énekel, férje pedig dudán és levélsípon játszik (a jelenlegi nyilvántartás szerint ez a fonogramgyűjtemény egyetlen levélsíp-felvétele).²²² Ekkor készült az első kép a karancsberényi Palicza Józsefről, amely furulyázás közben ábrázolja őt. Ezen az úton készültek az ipolyvarbói és őrhalmi énekes fonográffelvételek is, amelyekről alább lesz szó. Végül Bocsárlapujtőn (ma Karancslapujtő) Potocs Jónás cigány hegedűstől egy duda-utánzó dallamot is felvett. A dudás és a hegedűs zene viszonyáról később a *Két csiki hangszerben* ír. Ez valószínűleg az első híradás a hegedűn való dudautánzás helyi szokásáról:

Valószínű, hogy a népi tánczene hangszerezés alakulásának folyamatában régebben valamilyen önálló népi hangszer volt a kezdet, pl. tömlősip, duda. Ezt a hangszert aztán a cigányság lassan kiszorította

²¹⁸ Gábry, „Paraszi életrajzok” I, 434–435.

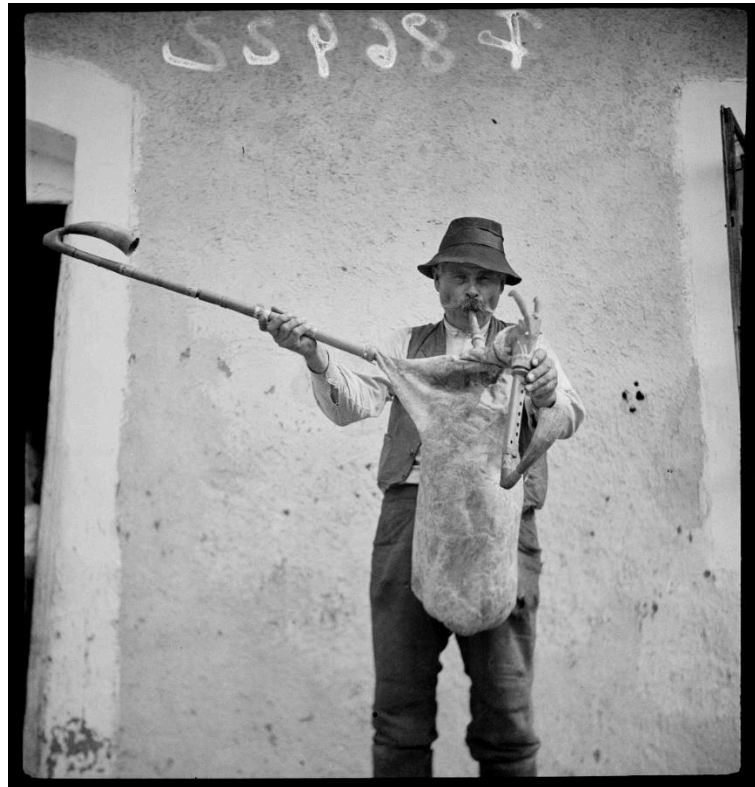
²¹⁹ NM MH 3926–3927.

²²⁰ Madarassy, „Dr. Madarassy László főtitkári jelentése”, 155; NM MH 3928–3929, F 84042–84043. A Gyöngyösbokrétában való részvételéről ld. [N.N.], „Bokrétás híradó”, *Színházi Élet* 18/36 (1938. augusztus 27.), 12–13.

²²¹ Juhász Zoltán, *Kukucska Ernő nógrádi dudás és furulyás hagyatéka*, 2., javított kiadás (Budapest: HH, 2010; Népzenei Füzetek), 6; NM F 86428.

²²² NM MH 3928–3929, illetve 4497–4498. A levélsípról ld. Sárosi Bálint, *Hangszerek a magyar néphagyományban* (Budapest: Planétás, 1998), 70–71.

a zenei gyakorlatból. Ahol a duda eredeti szerepét még megőrizte, ez a küzdelem, mondhatnók, a szemünk előtt játszódik le. A nógrádi palóc községekben a kocsmai mulatozás során az öregek nem egyszer kényszerítették a cigánybandát, hogy játékaival utánozza a már eltűnt dudát. Ilyenkor a primás elkezdett játszani valamilyen régebbi duda-figurációt, rendszerint a hegedű középső húrjain, de úgy, hogy a szomszédos mélyebb üres húrt is állandóan hozzáhúzta. A kontrás, a bőgős a megfelelő üres húrok zúgatásával kísérte a primást s így az egész együttes szinte dudaszerű hangzással szólalt meg. [Jegyzet: Bocsárlapujtón, Karancsságon, Pilinyben stb. Gyűjtöttem 1931-ben.] A nógrádi palóc lakodalomban a menyasszony muzsikása egyes helyeken még ma is dudás, de a vőlegény már cigánybandával kísérteti magát a templomig. A templom előtt azután a dudás abbahagyja a játékot s az esküvő után, a lakodalom alatt a tánchoz már csak cigánybanda húzza a talpalávalót. [Jegyzet: Etesen, Kishartyánban, Szalmatercsen, stb. Gyűjtöttem 1928-ban.]²²³

20. ábra. Mészáros József felfűjja dudáját. NM F 86422

Ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet Bartók román anyagának dudautánzó hegedűdallamaira is.²²⁴ – Ugyanez a passzus veti fel azt a lehetőséget, hogy az Ipoly-vidék népi kultúrájával való ismerkedés Dincsér életében jóval megelőzhette múzeumi gyakornokságát, de az itt megadott évszámok hitelességében nem lehetünk biztosak; lehetséges, hogy 1928 helyett valójában 1938-ra gondol, amikor mindenképpen járt Etesen és Kishartyánban.

1940. augusztus 31-én, illetve szeptember elején Bertók Mihályon kívül Dincsér három olyan zenésről készített felvételt, akikről korábban senki: Karancsberényben Palicza József, Var-

²²³ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 4. A hegedűn való dudautánzásról ld. Vargyas Lajos, „A duda hatása a magyar népi tánczenére”, *A MTA I. Osztályának Közleményei* VIII/1–4 (1956), 241–291; Tari Lujza, „A dudahagyomány továbbélése hegedűn”, in *Zenatudományi dolgozatok 1986*, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária (Budapest: ZTI, 1986), 109–123; Agócs Gergely, „»A kutyadudának a nótája« – A dudazene stílusa és előadásmódja a vonószenekegerek gyakorlatában”, in *Zenatudományi dolgozatok 1999*, szerk. Gupcsó Ágnes (Budapest: ZTI, 1999), 11–24. Dincsér idézett szövegére egyikük sem hivatkozik.

²²⁴ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 5.

sány-Bálintpusztán Mészáros József dudajátékáról, Illyiben pedig Dovicsiny Sándor furulyajátékáról. Mindkét dudásról több fényképet is készített (20. ábra).²²⁵ A furulyásról pedig, akitől a vasvári verbunk dallamát is felvette, feljegyzí: „Dovicsiny Sándor 66 / vasvári / dudol a furolyálás közben”. Mivel ez a hangfelvételen nem hallatszik, fontos kiegészítés.²²⁶ Kukucska Jánosnétól két dalt vett fel; talán férjétől is újra gyűjtött. Lukanényén, a korábban sokat kutatott Tózsér Ferencről is készített felvételeket, valamint dudás fényképeket, pedig tudható, hogy dudája ekkor már évek óta a komáromi múzeumban volt (23. ábra).²²⁷ Dincsér gyűjtései között két henger van bejegyezve, amelyen Tózsér énekel és furulyázik.²²⁸ Dincsér lefényképezte az ipolyhídvégi Lőrincz Vince dudáját is, amely pedig ekkor még Manga János tulajdonában volt (később a Néprajzi Múzeumba került): lehetséges, hogy a dudáshoz valami miatt nem jutott el, vagy már nem találta életben.²²⁹ Feltehetjük tehát, hogy a gyűjtőút Mangával egyeztetve valósult meg, vagy Manga akár részt is vett benne, magával hozva a két hangszert, azonban eddig publikált gyűjtőfüzeteiben nem találjuk ennek nyomát.²³⁰ Ezen az úton – Bartók érdeklődését követve – három túlkölő kanászt is felvett és lefényképezett Dincsér: Nógrádmegyeren Babka András (71), Ipolynyéken Balázs Józsefet (28) és Nagycsalomján Holló Antalt (59) (21. ábra).²³¹

21. ábra. Holló Antal kanász túlköl. NM F 86432

²²⁵ A két utóbbi név a helyszíni cédulákról tudható: ZTI NZKT V-04.10/3.1.12.

²²⁶ NM MH 3943a; ZTI NZKT V-04.10/3.1.12.

²²⁷ Tózsér 1935-ben részt vett a lévai Gyöngyösbokréta-bemutatón, ekkor vásárolta meg hangszereát a komáromi múzeum részére Szombathy Viktor igazgató. Ld. [N.N.], „Minden várakozást felülmult a szlovenszkói Gyöngyösbokréta lévai sikere”; Manga, „Dudák, sípok, furulyák gramofonlemezen”.

²²⁸ MH 3948–3949. A helyszíni feljegyzések között a furulyán játszott dallamok szövege is megvan.

²²⁹ Vö. Manga János, „Népi hangszereink”, *Magyar Írás* 6/5 (1937. május), 381; G. Szabó, *A duda*, 106.

²³⁰ Tari Lujza, „Manga János néprajzkutató gyűjtőfüzetei, kottás füzetek, naplói”, in *Acta Ethnologica Danubiana* 24 – *Az Etnológiai Központ Évkönyve 2022*, szerk. Liszka József (Komárom–Somorja: Forum Minority Research Institute, 2022), 261–294.

²³¹ NM MH 3940a, 3946, 3947a; F 85287–85291, 86413–86415, 86431–86433.

1940. november 22–25 között Dincsér számos Ipoly menti falut (Karancsbeszi, Karancsberény, Liptagerge, Lukanénye, Kishartyán) végigjárva készítette elő az újabb gramofonfelvételt, de úgy tűnik, zenei adatokat már nem gyűjtött.²³² November 26-án a stúdióban az ipolyvarbói Okosi Istvánné énekelte egy teljes lemezre a menyasszonybúcsúztatást; Kukucska Jánosné és Zsíros Péter egy lemezoldalon a karácsonyi köszöntőket vették fel énekelve, illetve dudán; a másik oldalra Bertók Mihály két nótája került énekelve és dudálva is (22. *ábra*); Zsíros egy további teljes lemezen dudált és énekelt. Életrajzukat így jegyezte fel Dincsér:

KUKUCSKA JÁNOSNÉ, sz. Novodonszki Mária – született 1895. Karancsberény. Szülei: N. István és Havrony Erzsébet. Ő maga 6 elemít végzett Karancsbesziben. Szülei gazdasági cselédek voltak, s mentek ide-oda. Aztán libapásztor lett Kesziben, majd szolgálni ment, cselédnek Lapujtőre. Paraszti munkát végzett. Apja halála után anyjával volt együtt. 1917-ben is szolgált cselédnek. Fonás, varrás, szövés volt a munkája a gazdaság mellett. 1925-ben férjhez ment. Kukucska Magyargécce vitte, juhásznő lett 5 évre. 1938-ig szolgáltak Magyargécce, azután Keszibe jöttek, 1 fia volt. – A nótákat Isten Pistától tanulta, az is juhász volt, meg az anyjától, meg a férjétől, aki dudás. Háromszor volt Pesten az urával, nótázni, dudálni, táncolni. Megfordult Losoncon, Gyarmaton, Tarjánban, Korlátiban, Vadkerten és a környékén. Mátraverebélybe búcsúra is ment. Olvasni szeret – ha van mit.²³³

ZSÍROS PÉTER – született 1881. Lipt[a]gerge. Szülei: Zs. Péter és Kalmár Zsuzsi. 6 elemít járt Gergén, 14 éves koráig otthon volt, akkor elment Salgótarjánba a zagyvai rakodóra, és ott a vagonba igazgatta a szenet, 1 évig. Akkor bement a bányába és 1900-tól 1936-ig vágár volt. Katona nem volt. 1904-ben nősült meg, Drexla Máriát vette feleségül, aki Karancsberényben szolgált. A felesége nem hozott semmit, bányászkeresetéből ő vett 2 hold földet. 1906-ban elvitték Szerbiába, hetvenedmagával bányásznak. Másfél évig volt ott. Nyitrabányán is volt, megnézte a bányát, de vizes volt, meg gázos, nem tetszett s így csak két siktája volt. – Járt a környéken, Losoncon, Tarjánban, Szécsényben, Gyarmaton, vásárban. Kisterenyére is akart menni egy bányába, de visszafordult. – Dudálni Három Jósától tanult, meg Kukucska Jánostól. Az előbbi zsellérember volt és Gergén lakott, a dudát is tőle vette. Gergén dudált mindig, meg a bányatelepeken. Lakodalomban is volt, lánykísérőben. Farsangkor 3 éjjel dudált „gyerekeknek – megnyőtteknek is”. Egyháznapkor is sokat dudált, karácsonykor is járt Jézust köszönteni. Ismerte Fekete András, csontos, Osvát Sándor és Berta István dudásokat, azok jártak köszönteni december 24-én. [Ők kaptak a tarisznyába babot, lisztet, diót, lepényt, bort stb.] A nótákat is a régiektől tanulta. „Most már a köszöntés elmaradt”. 1936-ban nyugdíjazták és most 32 pengőt kap egy hónapra. Azután községi cseléd lett, gulyás 3 évig. „Most csak zsellér, a maga ura, szegény.” Történeteket szeret olvasni, meg az imádságot.²³⁴

²³² Költségjegyzék a gyűjtőútról, NMI 60/1940.

²³³ Gábry, „Paraszti életrajzok” I, 433.

²³⁴ Gábry, „Paraszti életrajzok” I, 430. Vö. LL NZK 19/1/58 (Dincsér kézírata), a zárójeles kiegészítések innen származnak.

22. ábra. Bertók Mihály dudál a stúdióban. NM F 85284

Az ipolyvarbói és őrhalmi gyűjtéssel Dincsér ismét egy, a pásztorzenétől viszonylag független vokális dallamanyagot dokumentált. Ipolyvarbó az Ipoly jobb partján található, tehát az első bécsi döntéssel került újra magyar fennhatóság alá, Órhalom pedig szemközt a bal parton. Dincsér az 1940. márciusi gyűjtőút alkalmával járt itt. A fonográfra vett és feljegyzett anyag két-arcú: három varbói asszony adataiból az etesi és ságújfalui anyaghoz hasonló, viszonylag újszerű repertoár rajzolódik ki, a varbói Okosi Istvánné Csernyik Anna és az őrhalmi Varga Andrásné Bene Márta viszont még régies lakodalmi szokásdallam-ciklust tudott.²³⁵ Órhalomban Gyöngyös-bokréta-csoport működött, amelynek „hitelesítéséről” cikk is megjelent, zenei vonatkozások nélkül,²³⁶ de Dincsér itt Vargánén kívül senkit sem keresett fel. Az Ipolyvarbón készült hat fénykép egyike talán Okosinét ábrázolja.²³⁷

Az ipolyvarbói ciklus novemberben hanglemezzre került, majd tizenöt évvel később a Magyar Népzene Tára lakodalmi-kötetében lejegyzése is megjelent; az itt közölt adatok szerint a gyűjtő Bakó Ferenc.²³⁸ A néprajzos Bakó valóban kutatott a két községben 1940 és 1942 között egyetemi hallgatóként, de jegyzetanyaga a háborúban elpusztult.²³⁹ Már 1937-től bejárta a Néprajzi

²³⁵ NM MH 3930b–3936.

²³⁶ Fél Edit – Kovács László, „Az őrhalmi (Nógrád m.) »Bokréta« hitelesítése”, *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 98–100.

²³⁷ NM F 85298: „Özvegy öregasszony vasárnap délután”.

²³⁸ MNT III/A, 276. sz. A lejegyzés kézírata: HH LL NZK 5/111–112.

²³⁹ Bakó Ferenc, „Ágyvitel Órhalomban”, *Ethnographia* 59 (1948 [1949]), 145.

Múzeumba, 1940-től pedig fel is vették fizetéstelen gyakornoknak. A népzene kutatókkal való kapcsolatára később így emlékezett:

A múzeum kissé önálló osztálya volt a népzenei, ahol olyan kutatók voltak, mint Lajtha László, Rajeczky Benjámin [sic], vagy a kevésbé ismert Dincsér Oszkár. Velük gyengébb kapcsolatom volt, bár egy gyűjtésem, az őrhalmi menyasszonybúcsúztatót ketten is lejegyezték: Dincsér és Rajeczky.²⁴⁰

Itt bizonyára a varbói búcsúztatóra gondol, hiszen az őrhalmi fonográf felvételét csak jóval később jegyezte le Paksa Katalin.²⁴¹ Dincsér és Rajeczky együttes említésével pedig nyilvánvalóan öszszemossa az osztály 1945 előtti és háború utáni gárdáját. Hogy Dincsér, a hangfelvétel megvalósítója valóban elkészítette-e a lejegyzést is (a helyszíni jegyzeteken túl), nem tudhatjuk. Bakó a palóc lakodalmi szokásokról írott összefoglaló könyvében ezt írta a varbói búcsúztatóról:

A búcsúztatókkal kétségtelenül azonosítható rítusának nem maradt ugyan ránk, de ismerünk egy énekciklust, amelyet 1940-ben a Nógrád megyei Ipolyvarbó (ma: Vrbovka) községben jegyeztem le, dallamának lektetázására pedig Rajeczky Benjámin-t kértem fel.²⁴²

Itt a MNT Lakodalom-kötetében közölt lejegyzésre hivatkozik, amely természetesen a hangfelvételről készült, ő maga tehát korábban csak a szöveget jegyezhetette fel. Valószínű, hogy ebben valóban ő volt az első, és ő hívta fel Dincsér vagy Lajtha figyelmét Okosinéra, azonban zenei szempontból az érdemi kutatómunkát mindenképp indokoltabb Dincsérnek tulajdonítanunk. A búcsúztató-ciklus használatára vonatkozó visszaemlékezések itt is, a MNT jegyzetében is világosan a Dincsér által leírt, alább közölt életrajzból származnak.

A fonográfhangerek leltárkönyvében Dincsér a 3932 és a következő henger anyagát összefoglalóan nevezi „menyasszonybúcsúztatónak”, ugyanígy a gramofonfelvételek jegyzőkönyvében és a lemezek 1942-ben kiadott katalógusában.²⁴³ Tehát Bakó felfogásának megfelelően ő is a ciklust mint funkcionális egységet kívánta dokumentálni, nem a különböző dallamokat. A búcsúztató társadalmi-funkcionális kontextusáról sokat elárul Okosi Istvánné életrajza – a hangfelvételek előadóinak életrajzai közül időben az első, amelynek eredetije Dincsér kézírásával rendelkezésre áll.

OKOSI ISTVÁNNÉ, sz. Csernyik Anna – született 1890. Ipolyvarbó[n]. Szülei: Cs. József és Radó Rozália. 6 elemi járt Varbón. Szüleinek semmijük sem volt, ő is fiatalon aratni ment, marokverőnek napszámba, a gépnél és kapálni. 1910-ben szolgált is Varbón, 1 évig volt kézilány és szobalány. 1911-ben férjhez ment, a férje Csehi születésű volt, Komárom megyéből. 3 évig voltak együtt, az ura kocsis volt. 1914-ben az urát elvitték katonának, és ott is maradt, így ő hadiözvegy lett. 3 gyereke volt, az egyiket véletlenül a csehek agyonlőtték. Özvegyiségében is dolgozott, hol marokverő volt, hol arató gazdasszony. Első mosónő a községben, a takarításhoz is ért. Megfordult Ipolyságon, Egerben, Vácott, Máriabesnyőn, búcsún, látogatóban Salgótarjánban, Losoncon, vásárban Balassagyar-

²⁴⁰ Bakó, „A százhuszonöt éves Néprajzi Múzeum köszöntése”, 33.

²⁴¹ MNT XI, 688. sz.

²⁴² Bakó Ferenc, *Palócföldi lakodalom* (Budapest: Gondolat, 1987), 150.

²⁴³ HH LL NZK 19/1/1; [N.N.] (szerk.), *Néprajzi felvételek Pátia hangfelvételeken* (Budapest, 1942), 29. Hasonlóképpen a menyhei felvételen is hat lemezoldal a „Zoborvidéki lakodalmi énekek” összefoglaló címet kapta, de azon belül szövegkezdetek is jelzik a különböző dallamokat. Ezeket követik az egyéb szokásdallamok, dudánóták, sirató (uott 20–21).

maton, Szécsényben, Kékkőn. Mint hadiözvegy 5 pengőt kap egy hónapban. A „menyasszony búcsúztatót” Varbón az öregektől tanulta – őt még búcsúztatták, ma már nem szokás. 1917-ben volt az utolsó búcsúztatás. Mikor az esküvő megvolt, s hazajöttek a templomból (délelőtt vagy délután) a lányok körbe álltak az udvarban, s úgy búcsúztatták. Cseléd vasárnap esküszik, mert hétköznap nem lagzizhat, a többi meg szerdán – a kéri nemesek meg szombaton, ma is. A lány a pitvarban várta az énekeseket, s az anyja is mondta, „eregy már, ríjjál”. „Sírjál”-nál rítt, „lánybarátaitól”-nál végigcsókolt a lányokat. Apjától, anyjától csak este búcsúzott, amikor elvitték a legényházhoz. „Elhoztuk az ajándékot” – énekelték, amikor érte jöttek. Mielőtt elvitték, behozták a menyasszonyt a különszobából apjához-anyjához, s azoktól is „elcsókolóztak”. Nagy fonott kalácsot kaptak a búcsúztatásért, s elszaladtak vele a szomszédba, ott „elkarajozták”. – Vagyon semmi nincs. Olvasni imakönyvet szokott, mást semmit.²⁴⁴

Az 1940. novemberi hanglemezfelvétellel lezárult Dincsér Ipoly menti kutatása, amelynek jelentőségét már az is mutatja, hogy öt gyűjtőút és két hanglemezfelvételi alkalom anyaga tartozik ide. A hangzóanyag mennyisége legalább 85, legfeljebb 92 fonográf-henger – Dincsér összes ismert hengerének több mint negyede – és 5 hanglemez. A hagyatékban összekeveredve fennmaradt helyszíni cédulák száma 184. Az „Ipolyvarbó és Örhalom összes” feliratú borítólapra írta Dincsér a következő listát a lemezfelvételek tervezett szereplőiről: „1 Okosiné. 2 Zsíros Péter. 3 Kukucska János. 4 Kukucska Jánosné. 5 Tőzsér Ferenc. 6 Huriák Misa. 7 Palicza Jóska.” Egy Okosiné gyermekjátékdaláról készült cédulán pedig Lajtha írásával, már közelebb a végleges, szerényebb összeállításhoz, ez olvasható: „1 dudás jó / Okosiné jó // Zsíros Péter / Tőzsér Ferenc / Kukucskané”.²⁴⁵

Dincsér Ipoly-vidéki kutatása máig is csak viszonylag kevésbé került a szakmai köztudatba, illetve háttérbe szorult Manga János részben kortárs, de jóval tovább tartó hangszerkutató munkássága mögött. Ennek jellegzetes tünete, hogy a hanglemezek digitális kiadása Dincsér dúdás felvételeit Mangának tulajdonítja.²⁴⁶ Érthető is ez annak fényében, hogy Manga 1945 előtt is sokat publikált, majd 1945 után is folytatta a gyűjtést a balassagyarmati Palóc Múzeum kötelékében, és megírta a magyar duda kutatásában azóta is alapvetésnek számító tanulmányait.²⁴⁷ Ezzel szemben Dincsér Ipoly-vidéki gyűjtései, bár nyilván beleillettek egy majdani hangszeres népzenei monográfia nagyszabású tervébe, nem jutottak el semmiféle publikációig. Manga szinte sehol sem említi Dincsert, csupán 1950-es tanulmányában közöl egyet Dincsér fotói közül, amely – mint láttuk – egy valószínűleg Mangával közös gyűjtőúton készült (23. ábra).²⁴⁸ Vargyas közli saját lejegyzését a bocsárlapujtői hegedűs dudautánzásról, amelynek gyűjtőjeként Dincsér helyett Mangát tünteti fel.²⁴⁹

²⁴⁴ Gábry, „Paraszti életrajzok” I, 430–431. Vö. HH LL NZK 19/1/55–56, valamint MNT III/A, 276. j.

²⁴⁵ ZTI NZKT V-04.10/3.1.11.

²⁴⁶ Sebő (szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963*, DVD-ROM melléklet, Gr 74–76.

²⁴⁷ Manga János, *Nógrádi dudások* (Budapest, 1950; A Néprajzi Múzeum Füzetei 12); uő, „Hungarian Bagpipers”, *Acta Ethnographica* 14/1–2 (1965), 1–97; uő, „Magyar duda – magyar dudások a XIX–XX. században”, in *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve I.*, szerk. Diószegi Vilmos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968), 127–186.

²⁴⁸ Manga, *Nógrádi dudások*, 15. ábra.

²⁴⁹ NM MH 3930a. Közölve: Vargyas, „A duda hatása a magyar népi tánczenére”, 17. sz.

23. ábra. Tözsér Ferenc dudál. NM F 86420

G. Szabó Zoltán megállapítja, hogy a Néprajzi Múzeum fonográfhengerein hallható 296 dudán játszott dallam közül tizenhárom magyar dallamot gyűjtött Dincsér, míg Lajtha huszonegyet 1913–1935 között, Manga pedig hetvenkettőt 1935–1938 között.²⁵⁰ Azonban Manga henger mellékletei szerint dudás fonográffelvételeinek nagy része valójában 1945 után készült; az 1945 előttié száma huszonötre tehető, s ezeknek csak kisebb része készült az Ipoly vidékén.

Ezt azzal egészíthetjük ki, hogy ha valóban Dincsér készítette a később beletárolt 4497–4498 felvételeket is, akkor dudás felvételeinek száma tizenhárom helyett tizenhét. Ugyanakkor Ipoly-vidéki kutatásának súlyát nem reprezentálja pusztán dudás fonográffelvételeinek száma. Egyfelől sokkal inkább vizsgálta a dudások furulya- és énektudását, mint Manga, sőt kezdetben a furulyázást hangsúlyosabban, nyilván a felvételek igényei miatt (furulyás felvételeinek száma huszonkilenc). Másfelől a néprajzi hanglemezsorozat kilenc dudás, hat furulyás és tizenhat vokális felföldi pásztorzenei adatát is neki köszönhetjük. Sok fényképpel dokumentálta a vidék hangszeres kultúráját (nem szólva most egyéb néprajzi vonatkozásokról). Bertókról tizenhárom, Kukucsáról kettő, Paliczáról nyolc, Zsírosról négy, Tözsérről öt, Mészárosról hat fotót készített. Ezeket viszonylag sok publikációban közölték. Manga viszont 1945 előtt keveset fotózott, vagy legalábbis nem maradt ránk képei; tanulmányait később is viszonylag kevés fotóval illusztrálta. Az egyes zenész adatközlőkről Dincsér által gyűjtött adatokat a 2. táblázat összesíti.

²⁵⁰ G. Szabó, *A duda*, 10.

2. táblázat. Dincsér Ipoly-vidéki pásztorzenészekről gyűjtött adatai

adatközlő	előadásmód	MH	Gr	HC (db)	F
Bertók Mihály „Huriák” (Kishartyán)	duda	3941	75Bc–Bd		83874–83879 85284–85286
	furulya, flóta	3903, 3906,	13A, 26A		83880–83881
	ének	3904–3905	13B, 26B, 75Ba–Bb		
Dovicsiny Sándor (Iliny)	furulya	3943			
Kukucska János (Karancskeszi-Kutas)	duda	4497b, 4498a–c			86427, 86429
	furulya	3929			
	ének	3928			
	levélsíp	4498d			
Mészáros József (Varsány-Bálintpuszta)	duda	3940b, 3947b			86421–86426
Molnár János (Bernece)	furulya	3762–3764			
	ének				
Palicza József (Karancsberény)	duda	3944–3945			86404–86410
	furulya				84051
Tózsér Ferenc (Lukanénye)	duda	3949			86417–86420
	furulya	3948			86416
Zsíros Péter (Liptagerge)	duda	3926	75Ac, 76Ac– Ad, 76Bb–Bc		85301, 85303
	furulya	3907–3908			85302, 85304
	ének	3927	75Ab, 76Aa– Ab, 76Ba		

3.11. Máramaros (1941. január)

A máramarosi gyűjtőút hivatalos jellegéről szóló múzeumi igazolás 1940. december 24-én kelt. A dokumentum szerint Ugocsa, Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka megye is szerepelt a tervben. Dincsér a Tisza két partján a következő településeket kereste fel: Técső, Bedőháza, Szarvaszó, Szaplonca, Kerekhegy, Rónaszék, Gyertyános. Gyűjtőhelyét kelet felől közelítette meg 1941 januárjában, Borsá–Visó völgy útvonalon. Lehetséges, hogy előtte síelni volt a hegyekben, bár a borsafüredi pálya kiépítése csak 1941 végén kezdődött meg. Legfontosabb állomásáról, Hosszúmezőről így írt Gunda Bélának:

[levelezőlap, bélyegző: Hosszúmező 41. I. 5.]

Ngs. / Gunda Béla / egyetemi tanár / urnak / Budapest / VII. Hársfa-u. 59/b

Kedves Barátom! Igéretemhez híven küldöm az értesítést. Én jelenleg Hosszúmezőn dolgozom. A falú lakossága gyökeresen magyar s ha nem is a legjobb a mi szempontunkból, úgy vélem, hogy sok mindent fogsz itt találni, ami érték és feljegyzésre érdemes: Halászat, gazdálkodás, építkezés, stb. Ha jössz: Budapest keleti p. u. reggel 6.45-kor indul a gyors közvetlen kocsival Királyházaig s ott vagy átszállsz vagy az a vonat hoz tovább. Filmet hozzá [ceruzával aláhúzva] és gépet mert van mit fényképezni, bár éppen a viselet pusztult el leghamarabb. Én Kósa Sándornál lakom a görög templommal szemben. Itt te is elférsz még. A magyarok reformátusok kb. 2000. Sok vonatkozásban erdélyies sőt székelyesnek látszik. Ha tudsz, gyere. Ölel / Barátod Oszkár

Hosszúmező / Máramaros m. / gyors megáll [bekeretezve]²⁵¹

Lehetséges, hogy Dincsér a falu anyagának monografikus feldolgozását tervezte, hiszen helyszíni lejegyző-cédulákat itt készített a legnagyobb számban. Fényképei is számosak (24. ábra), és köztük több énekes adatközlő gondos portréja is megtalálható.²⁵² Egyikük, Hábrics Bözsi különösen sok dalt tudott, róla feljegyzí a fotókartonokon, hogy ruszin származású lány, és gyárba jár dolgozni. A felvett hangzóanyag mennyisége jelentős, összesen harminchét henger, ebből a hosszúmezői magyar vokális anyag húsz henger. A falu dalkészlete inkább újszerű képet mutat. Figyelemre méltó a négy hengeren, kisfiúk előadásában felvett karácsonyi „kántálás”, amelyből csak az utolsó ének került be a MNT *Jeles napok* kötetébe.²⁵³

Ez az út volt az első alkalom (a bolgár gyűjtést leszámítva), amikor Dincsér számottevő mennyiségű nem magyar etnikumú anyagot gyűjtött, amelynek egy része az interetnikus kapcsolatokról is tanúskodik. Egybevág ez Lajtha elképzeléseivel is, aki ugyanekkor (1941 januárjában) gyűjtött az észak-mezőségi Szépkényerűszentmártonban:

Nem morfológiai (gyűjtés, osztályozás, összehasonlítás), sem történelmi, hanem *biológiai* szempontokból való vizsgálat volt célom. [...] Népzene-biológia, e tudásom szerint magam-gyártotta terminus technicus alatt azt a tudományágat értem, amelyik vizsgálja: él-e, mikor és hogyan él egyik nép a másik zenéjével.²⁵⁴

²⁵¹ MTA Kézirattár, MS 2350/314

²⁵² Pl. NM F 89061–89062, 89072–89073 stb., ld. Függelék D.

²⁵³ NM MH 4035–4038. MNT II. 483.

²⁵⁴ Lajtha, *Szépkényerűszentmártoni gyűjtés*, 3.

24. ábra. „Guzsalyasba menő leány” Hosszúmezőn. NM F 89064

Ugyanakkor Máramarosban készültek Dincsér első terjedelmesebb helyszíni hegedűs felvételei is. A tánczenét szolgáltató hangszeregyüttesekkel kapcsolatos néhány megfigyelést a *Két csíki hangszerben* közölt; Bedőházáról:

A máramarosi rutének tánczenéjét a tiszamenti falukban pl. háromtagú együttes szolgáltatja. [Jegyzet: Bedőháza, Máramaros m. Gyűjtöttem 1941-ben.] A dallamot a primás játssza, a harmóniáról a kontrás gondoskodik, a ritmikus löktetést pedig kisebbfajta dob adja. Ez utóbbi gyakran oly erősen szól, hogy egészen elnyomja a vonósokat; a tánc azonban elsősorban a ritmusra támaszkodik s ezt tökéletesen jelzi a dob átható hangja, amelyhez a hegedű csupán színezéssel járul.²⁵⁵

Szarvaszón Covaciu Vasile román hegedűsről „és társnőjéről” négy hengernyi felvételt és öt fotót készített (25. ábra).²⁵⁶ A *zongură* nevű, gitártestű kísérvőhangszerről Bartók írt korábban:

1. Zum Tanze spielt der Zigeuner auf der gewöhnlichen, europäischen Violine (in *Maramureș* „*cetera*” genannt) auf; ein zweiter begleitet ihn auf
2. der gewöhnlichen, aber nur mit zwei in der Quinte d_0 a_0 gestimmten Saiten bezogenen

Gitarre mit dem obstinaten Rhythmus: . Die betonten Achtel werden in der einen Richtung, die unbetonten in der entgegengesetzten Richtung (ohne Plektron) gezupft. Dieses Instrument heißt an manchen Orten „*zongora*” [jegyzet: Aus dem madjarischen *zongora* = Klavier.]; an andern „*cobza*”. Es ist angeblich erst in neuerer Zeit aufgekommen; jetzt spielt man es aber überall zur Begleitung der Geige.²⁵⁷

²⁵⁵ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 5.

²⁵⁶ NM MH 4057–4060, F 89024–89028.

²⁵⁷ Béla Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș* (München: Drei Masken Verlag, 1923; Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft 4), XXV.

25. ábra. Covaciu Vasile hegedűs és kísérője Szarvaszón. F 89027

Dincsér később összefüggésbe hozta ezt a hangszerkettőt a csíki hegedű–gardon összeállítással:

A most említett [bedőházi] háromtagú együttes mindegyik tagja férfi. Ismerünk azonban kétfagú „cigánybandát” is. A máramarosi oláhok tánczenéjét egyes helyeken egy szál cigánymuzsikuszolgáltatja, pengetett gitár kíséretével. [Jegyzet: Szarvaszó, Máramaros m. Gyűjtöttem 1941-ben.] A gitáron nő játszik. A hangszer húrjait azonban rendszerint kicserélik nagybőgő-húrokra s így a pengetés inkább zörejszerű hangokat hallat, mintha darab fával súrolnók vagy ütők a vastag húrokat. A hegedű neve itt *ceteră*, a gitáré *zongură*, a pengető-fáé pedig *băt*.

Egyelőre nincs adatunk arra: van-e hasonló együttes a szomszédos besztercenaszód-megyei, a szolnokdobokai s más oláhlakta területen. De ilyenfajta az az összeállítás is, amelyet ebben a tanulmányomban tárgyalok.²⁵⁸

Az ugyanitt felvett vokális adatok énekese valószínűleg nem más, mint a zongurás, a névbemondás szerint Turda Mărie, tizenhét éves. Elsőként egy *colindă*t, vagyis karácsonyi köszöntőt énekel „De trei luni de când venim” kezdettel; Bartók a dallamnak öt változatát közli, a szöveg viszont nem fordul elő gyűjteményében.²⁵⁹ Ezt egy énekelt keserves (*horă*) követi. A hegedűs elsőként szintén *colindă*-dallamot játszott,²⁶⁰ majd egy másikat, amely az énekelve fölvevett dallam variánsa. A táncdallamok közül kettő a *de-nvârtit* táncműfajhoz tartozik. Jellemző a 4060a számú, 4(1)41 kadenciasorú siratórokon dallam, amelynek rokonsága Erdély-szerte elterjedt magyarok és románok használatában is. Bartók tizenkét változatát közli, kettőt a „határozatlan formájú”, a többi a

²⁵⁸ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 5–6.

²⁵⁹ Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, 13a–e. sz.

²⁶⁰ A dallam variánsa: Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, 14. sz.

„határozott formájú” kategóriában.²⁶¹ A másik dallam dúr hexachord, Bartók *jocul druștelor* (’nyoszolyólányok tánca’) műfajmegjelöléssel közli változatát.²⁶² Ezek valójában strofikus dallamok, de soraik motívumismétlésekkel, betoldásokkal szabálytalan hosszúságúra bővülnek. A többi táncdallam – *cosa*,²⁶³ *alunelu*,²⁶⁴ *brâu, rața* – moldvai kötődésű, a törzstáncanyagon kívül esik.

Hosszúmező-Gyertyánoson román furulyás felvételek is készültek Teresan Dumnitru (Dincsér tájnyelvi kiejtést érzékeltető írásmódja szerint) pásztorról, aki *fluer lung*, azaz hosszú furulya elnevezésű hangszeren játszott.²⁶⁵ Egy hengeren a *juhait kereső pásztor* keservesét játssza, majd *de-nvârtit* dallamok, *alunelu*, végül *bătuta* néven a hegedűstől is fölvelt hexachord dallam változata következik.

A técsői magyarok dalanyaga a hosszúmezőihez hasonlóan viszonylag modern. A legérdekesebb adatközlőnek itt Nemes Mihály, „a ruszinok hegedűse” bizonyult. Anyaga a zenei két-nyelvűség példája, hiszen az alföldi dialektus északkeleti részére különösen jellemző, régies magyar dalokat énekelt,²⁶⁶ és ruszin tánczenét hegedült. Az „oláhos” motívumismétlő tánczene. A „kisorosz”, „poják” és „kolomejka” elnevezésű darabok között nemigen lehet műfaji különbség, mindhárom gyors ruszin tánc dallamának tűnik. A „nagyorosz” elnevezésű dallam valószínűleg *szpivanka*, vagyis ugyanannak a kanásztáncritmusú táncdallamanyagnak lassabb tempójú, nótázásra alkalmas előadása. A „bolgár” megjelölés valószínűleg nem közvetlenül a bolgár etnikumra utal, hanem inkább a kelet-európai zsidóságnál gyakori *bulgar* táncnevet alkalmazza valamilyen okból.

3.12. Mohács (1941. április–október)

Kiss Géza ormánsági helyzetjelentése után csakhamar újabb kiadvány hívta fel a figyelmet a baranyai magyarság népi kultúrájára és népdalaira.²⁶⁷ 1940-ben jelent meg Berze Nagy János megyei tanfelügyelő és népmesekutató hatalmas munkája a baranyai néphagyományokról, amelyben hétszázharmincöt népdalt is közölt.²⁶⁸ Ezt a minden korábbi magyar népzenei kiadványt túlszárnyaló mennyiséget egy ötvenhat gyűjtőből – falusi tanítókból és lelkészekből – álló hálózat segít-

²⁶¹ Vö. Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, 155a–b. sz., 173a–j. sz.

²⁶² Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, 175. sz. Bartók jegyzete: „eine Variante der Melodie des »Polster-Tanzes« (*párnás tánc*) der Madjaren” (XXXVII).

²⁶³ *Coasa* néven közli a dallam változatát George Sârbu, *Folclor muzical instrumental din Moldova, ținutul Bacăului* (Iași: Artes, 2003), 132. sz.

²⁶⁴ Vö. Kallós Zoltán – Martin György, „A gyimesi csángók táncélete és táncai”, in *Táncstudományi tanulmányok 1969–70*, szerk. Dienes Gedeon és Maácz László (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970), 223.

²⁶⁵ Vö. Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, XXV. A furulyásról két kép készült: NM F 89037–89038.

²⁶⁶ Típuszámok: „Még azt mondja ez a kislány”: 11-002-00-01; „Széles a Dunavíz”: 12-020-00-01; „Dormatiton van egy forrás”: 18-057-00-01.

²⁶⁷ Kiss Géza, *Ormánság* (Budapest: Sylvester, 1937).

²⁶⁸ Berze Nagy János, *Baranyai magyar néphagyományok I–III* (Pécs: Baranya Vármegye Közönsége, 1940).

ségével, hatvannégy helységből gyűjtötte egybe, tehát a Lajtha-műhelytől függetlenül. A könyvről Szentjóni Miklós közölt ismertetőt, elismerve érdemeit, de komoly hiányosságokra is rámutatva, mint a fonográfós hangrögzítés hiánya, lejegyzési pontatlanságok és hibák, vagy a hangszeres zene mellőzése. Konklúzióként kimondja:

Mindezek tisztázása érdekében továbbra is változatlanul időszerű a népzene gyűjtés Baranyában; kívánatos lenne, hogy a legközelebbi alkalommal ez a gyűjtés tökéletesebb, korszerűbb szellemi-technikai felkészültséggel történjék.²⁶⁹

Olsvai Imre értesülése szerint Kodály küldte Dincsért Mohácsra lemezfelvételek előkészítésére, miután Berze Nagy kiadványát átnézve megállapította, hogy Schneider Lajos mohácsi anyaga mennyiségben és minőségben is messze kimagaslik a dalgyűjteményből.²⁷⁰ Dincsér első ízben áprilisban – húsvét napjaiban – kereste fel Schneider mohácsi énekeseit.

A második, októberi úton viszont a magyaron kívül sokac (horvát) anyagot is gyűjtött, amely a magyarországi horvátok dudahagyományának első hangzó dokumentuma. Vujicsics Tihamér magyarországi délszláv dallamgyűjteményének 1974-ben kelt előszavában írja: „Gyűjteményemben felhasználtam a Néprajzi Múzeum régi fonográf hengereinek anyagát, Vikár Béla és Dincsér Oszkár idevágó felvételeit”, de valójában egy adatot sem közöl Dincsér gyűjtéséből.²⁷¹ G. Szabó Zoltán így méltatja a gyűjtést: „Az 1930-as évek végéről [sic] említésre méltók Dincsér Oszkár Mohácsról származó felvételei, amelyek a helyi közösség szerint is a legjobbnak tekintett zenészekkel, virtuóz muzsikussal készültek.”²⁷² Jančić Ivan (Ivo, János, 1881–1958, 26. *ábra*) és a 43 éves Šimić Tuna (Antal) *gajde* elnevezésű dudán játszottak; ez a hangszer típus az északi horvátoknál és szerbeknél a Zágráb, Belgrád, Temesvár és Szentendre határolta területen terjedt el.²⁷³ Jančićtól a háború után is többen gyűjtöttek még, mint Vujicsics vagy Kodály Zoltán.²⁷⁴ A felvételeken a hagyományos tánczenei anyagot leginkább a *kolo* körtánchoz kapcsolódó, szabad formájú dallamok, a szokásdallamokat pedig a lakodalmások (*svatovac*) képviselik. A 4084a felvétel G. Szabó Zoltán szerint menyasszonybúcsúztató dallam, és azonos Bartók sárafalvi szerb dudás gyűjtésének egyik dallamával.²⁷⁵ A szöveges formában is ismert, énekelhető repertoárt képviseli két „Koma nóta” megnevezésű dallam [Aj, što se rolja, Škripi đerma],²⁷⁶ valamint a „Široko je lišće borovo” szövegkezdettel általánosan ismert műzenei eredetű „románc”.²⁷⁷ A délszláv népies műzene hatását azok a táncdallamok is képviselik, amelyek valószínűleg az 1. világháború

²⁶⁹ Szentjóni Miklós, „Népzenei gyűjtés Baranya vármegyében”, *Magyar Zenei Szemle* 1/8 (1941. szeptember), 203.

²⁷⁰ Olsvai Imre, „Kodály Zoltán”, in *Széles víz a Duna. Hatvan magyar népdal Mohácsról és környékéről*, szerk. Várnai Ferenc és Olsvai Imre (Pécs, 1989), 7.

²⁷¹ Vujicsics Tihamér, *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai*, 2. kiadás, főszerk. Richter Pál (Budapest: ZTI, Hagyományok Háza, 2020), 71.

²⁷² G. Szabó, *A duda*, 10.

²⁷³ G. Szabó, *A duda*, 23–24.

²⁷⁴ Vujicsics, *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai*, 126, 245, 258, 260, 266. sz.; Tari, *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, 313–316; Füzes Endre, „A duda (gájda) készítése Mohácsra”, in *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1958*, szerk. Dombay János (Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1959), 179–186.

²⁷⁵ G. Szabó, *A duda*, 32. Valószínűleg a NM MH 2061 sz. Bartók-felvételről van szó.

²⁷⁶ Vö. Tari, *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*, 313–314.

²⁷⁷ Vujicsics, *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai*, 176. sz.

utáni szerb megszállás során honosodtak itt meg. Ilyen a „drnavica” megnevezéssel felvett dal-
lam, amelynek általánosan elterjedt neve *vranjanka* vagy *srpsko kolo*.²⁷⁸

26. ábra. Jančić Ivan sokac dudás, Mohács. NM F 88996

A *Két csíki hangszer* egyik megjegyzésében Dincsér a mohácsi dudazene társadalmi helyzetét a
duda és a cigánybanda Nógrád megyében megfigyelt „küzdelméhez” hasonlítja: „Ugyanígy szo-
rítja ki napjainkban a mohácsi *sokacok*nál a *gajdást* a *tambura-banda*.”²⁷⁹

A hanglemezfelvételek 1941 októberében készültek, ekkor négy mohácsi énekes 23 dala
került lemezre. Az életrajzok Dincsér kézírata alapján a következők:²⁸⁰

Horkics Mihályné. Bencsik Mária. 1884. szept. 14. B. János + Kovacsics Anna. Mohács. 4 elemit.
Otthon dolgozott a szegénységbe. Napszámba is járt: kapálás, krumpli-kukorica szedés. 1907-ben
férhez ment. Örökölt egy kis gazdaságot meg vettek is hozzá. 10–12 láncc földjük van. Két lánya
van. Budapest, Pécs, Zombor, Bezdán, Apatin, Baja, Eszéken ~~megfordult~~. A háború alatt kereskedett
korpával, amit a központ utalt ki nekik. A nótákat kapáláskor a napszámosoktól tanulta meg a szü-
leitől. Lánykorában a síkon táncoltak bőjtben s ott egymástul tanulták. Olvasgatni nagyon szeret
ujtságot, könyvet, „ami a kezembe kerül”.

Kalmár Istvánné. Simity Teréz. 1866. Mohács. S. István + Varga Anna. Nem járt iskolába: „akkó
még nem hajtottak bennünköt”. Dajka vót: 9 vótak. Napszámba ment kőművesekhez, meg kapálni,
krumpli-kukorica szedés, aratásba. 18 éves korában ment férhez. Földjük akkor sem volt: „máma

²⁷⁸ Köszönöm Végh Andornak a sokac felvételek adatolásához nyújtott segítséget. Ld. még: Végh Andor, „Moderni-
záció, identitás, marginalizáció. Gadányi Pál élete, zenéje és zenei egyénisége társadalomnéprajzi megközelítésben”,
in *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma
(Budapest: ZTI, 2021), 474–475.

²⁷⁹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 4.

²⁸⁰ HH LL NZK 19/1/45–46. A mohácsi felvételhez tartozó életrajzokat Gábry, „Paraszti életrajzok” nem közli, Sebő
(szerk.), *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963* viszont igen, vélhetően a kézirat alapján.

sincs”. Nem járt sehhol: Eszéken volt, krumplit árult, Apatinba volt hajmáért, Kiskőszegen, Zomborba megfordult. A nótákat lánykorában a többtől tanulta. Analfabéta. 1 lánya volt, meghalt. Rokonságát mind eltemette, elsiratta. Most is siratnak még.

Kovács Józsefné. Kalmár Julianna. 1879. jan. 19. K. András + Molnár Zsófi. Mohács szül. 6 elemi járt. Otthon maradt a kis gazdaságba. 1897-ben férhez ment Makai Andrásához. Kereskedtek sertéssel, szállították fel Pestre. 1 fia lett, él. Később háború alatt vendéglőjük volt Mohácson. Az ura háboruba volt s akkor eladta a korcsmát. 1921-ben elvált az urától. Pénze semmivé vált s megint csak kisebb kereskedett. 1931-ben férhez ment Kovácsához, nyugdíjas vasutas. Most a nyugdíjából élnek. A nótákat a kocsmába is hallgatta másutt is, háznál, disznóölésbe mikor az édesapja még élt. Budapesten, Pécsen, Ujvidéken, Zomborba, Bezdán, Vajszló, Szigetváron, Eszéken megfordult. Olvasgatni szeret, erősen rövidlátó.

Balázs Pál. 1866. febr. 12. B. P. + Bognár Éva. Mohács. 6 elemi járt. Dolgoztak a szegénységbe. Halásztak, vadásztak is: szárcsa, kácsa, gém tojásokat. Most már nincs víz, nem lehet. 1891-ben megnősült. Az ipájának volt földje. Ő ment a felesége házába. Fuvarból is, vásároztak. 1 lány, 1 fiu lett, élnek. 1916-ban kisbíró lett, hogy a katonaságot elkerülje. 2 esztendeig kisbíró volt. Maradt valami földjük, de kezesség miatt elment a föld. Most abból élnek amit a fia keres. Eszék, Zombor, Pesten, Baján, Pécsen megfordult. A nótákat az öregapámtól, öreganyámtól tanultam. 16 éves korában szüleinek kocsmája volt akkor tanulta a nótákat.

3.13. Kolozsborsa, Kolozsgyula (1942. augusztus)

A Néprajzi Múzeum hangtárának MH 4472–4474 számú három hengere Veress Sándor Borsa-völgyi anyagával összefüggően van számozva, és ugyaninnen való, hegedűn játszott táncdallamokat tartalmaz. Ezek azonban nem sötétkék, hanem világosbarna dobozokban vannak, amelyeken Dincsér kézírása látható. A 4472–4473 hengerdobozok felirata „Cala Márton 64 / Borsa. Kolozs”, a 4474-é pedig „Kolozsgyula / Pop Demeter 27”. Utóbbira Dincsér a hegedű rendkívüli – a normálnál nagyszekunddal magasabb és a mély g húrt annak felső oktávjával helyettesítő – hangolását (fisz², h¹, e¹, a¹) is följegyezte, amiből egyértelmű, hogy személyesen jelen volt a felvételnél. Erre a tapasztalatra utalhat a *Két csíki hangszerben*: „Ismerünk ugyanis sokféle népi hangolást, a csíki muzsikások hangszerének hangolása azonban mindig az általánosan használatos hangolás volt.”²⁸¹ A kolozsborsai hengereken „joc unguresc” néven egy népies műdalokból kontaminált lassú csárdás, valamint „magyar tánc” néven három gyors legényes típusú táncdallam hallható. A kolozsgyulai henger „Joc unguresc I.” felirata is az utóbbi táncműfajra utal, amelyet ezen a vidéken magyarok és románok is használtak.

Hasonló barna doboza van az MH 4475 számú hengernek, amely énekelt gyermekjátékdallamokat tartalmaz. Ebben a dobozban néhány papírcédula is található, amelyeken a dalok szövege és az előadó kislányok adatai Farkas Ferenc kézírásával állnak.²⁸² Farkas 1941 nyaratól a kolozsvári Nemzeti Színház karigazgatója, a konzervatórium tanára, majd igazgatója volt. Népzene gyűjtéssel kapcsolatos visszaemlékezéseiben azonban nem említi Borsa-völgyi munkát, csak

²⁸¹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 73. A hangzóanyag alapján azonban feltehető, hogy valójában Sinka István Kukli g-húrja is egy oktávval magasabb volt.

²⁸² Köszönöm Németh Zsombornak, hogy megerősítette ezt az azonosítást.

azt, hogy 1943. május 22-én, Kodály kolozsvári köszöntése után a mester kívánságára széki ki-rándulást és dalgyűjtést szervezett.²⁸³

Az 1941. december végén Dincsér gyimesi útjához kiállított múzeumi igazolás Csík me-gyén kívül Kolozs és Szolnok-Doboka megyékre is szól, ekkor tehát már felmerülhetett e vidékek kutatásának terve. Az 1942-es évről szóló múzeumi munkajelentésében már megtörtént Kolozs megyei gyűjtést említ Dincsér.²⁸⁴ Az augusztus 7-én kiállított újabb igazolás nyár végi időpontot valószínűsít, pedig augusztus 1-től 21-ig nyári szabadságot írt ki számára a múzeum, tehát a ku-tatás mégsem múzeumi keretek között történhetett.²⁸⁵ Az igazolás sablonos szövegében is talá-lunk egy figyelemre méltó részletet:

Ezennel igazolom, hogy Dincsér Oszkár múzeumi gyakornok úr a Néprajzi Múzeum (Orsz. Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tár) megbízásából Kolozs megye községeiben néprajzi és népzenei gyűjtést végez e végből fényképfelvételeket, fonográf hanglemez felvételeket, rajzokat készít, ira-tokat tanulmányoz stb.²⁸⁶

A „fonográf hanglemez felvételeket” kitétel lehet egyszerű hiba, bár nagy figyelmetlenség lett volna az igazgató részéről a fonográfhang és a hanglemez mibenlétét összemenni. Valószínűbb, hogy valójában fonográf- és hanglemezfelvételekről lenne szó, utalva az Erdélyi Tudományos Intézet Decelith lemezvágó gépére. A Néprajzi Múzeum anyagában semmi többet nem találtam e gyűjtéssel kapcsolatban. A *Két csíki hangszerben* olvashatjuk a következő, hivatkozás nélküli utalást, amely ekkor és itt szerzett saját tapasztalatra utalhat: „a mezőségi oláhok tánczenéjében dob nem használatos.”²⁸⁷

Mindez tehát arra mutat, hogy Dincsér ekkor az Erdélyi Tudományos Intézetnek dolgoz-hatott be, ahol épp abban az időszakban lendült fel a népzene- és néptánc kutatás, amikor a Né-prajzi Múzeumnak foglalkoztak a gyűjtésre és lemezfelvételekre fordítható erőforrásai. Az intézet számára végzett zenei gyűjtése időben megelőzte Veress Sándor nagyobb anyagát. Dincsért böl-csészkarai tanulmányai kezdetétől fogva érdekelte a román nyelv és kultúra, a magyar–román nép-zenei kapcsolatok kutatására pedig az ETI Borsa-völgyi programja keretében kiváló lehetőség kínálkozott. Személyes kapcsolatai is voltak, hiszen románnyelv-professzora éppen az intézet ek-kori igazgatója, Tamás Lajos volt korábban, de egyetemi oktatójaként és múzeumi kollégájaként jól ismerte Kovács Lászlót, a néprajzi osztály vezetőjét is.²⁸⁸ A motiváló tényezők közé számí-t-hatjuk talán Lükő Gábor öt évvel korábbi cikkét is, amely a történeti magyar–román kapcsolatok

²⁸³ Farkas Ferenc, „Somogy köszöntése (1973)”, in *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*, közr. Gom-bos László (Budapest: Püski, 2004), 125; ugyanott: „Farkas Ferenc visszaemlékezései (1975–81)”, 238–240, 246.

²⁸⁴ Igazolvány Dincsér számára, 1942. 12. 28.: NMI 3/1941; Dincsér jelentése 1942. évi munkájáról: NMI 9/1943.

²⁸⁵ A Néprajzi Tár tisztviselőinek és beosztott munkaerőinek nyári szabadsága, NMI 44/1942.

²⁸⁶ NMI 3/1942/21.

²⁸⁷ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 82. A Borsa-völgyet ugyanebben az időben Veress is a Mezőség részének tekintette, ld. Berlász Melinda, „Veress Sándor – a népzene kutató”, in Berlász Melinda, Demény János, Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 141–144.

²⁸⁸ Kovács a Néprajzi Múzeumból pl. Tagán Galimdsánt bevonta az ETI kutatásaiba, ld. Keszi Kovács László, „Emlé-kezés Tagán Galimdsánra. Megkészt nekrológ”, *Néprajzi Hírek* 27/1–4 (1998), 92.

szempontjából kulcsfontosságot tulajdonít a Szamos-vidéknek, de megállapítja, hogy „A szamos-völgyi oláhság népzenejéből eddig alig jelent meg néhány dallam”.²⁸⁹

A hagyatékban fennmaradt két kisméretű, négyzetrácsos füzetből kitépett jegyzetlap Dincsér kézírásával, amely bizonyosan a Borsa-völgyben íródott. Az egyik lapon a két hegedűs adatai olvashatók:

Cala Márton 64 éves.
kevés magyar román sokat
vannak [?]
~~jukát ungar~~
joc unguresc! úgy van szokva már!
(Dumitras Feri 30 éves primás)

„Dumitras Feri” valószínűleg azonos azzal a kolozsgyulai Pop Demeterrel, akinek neve az MH 4474 hengerdobozon olvasható. A lap hátoldalán az MH 4472 henger elején hallható lassú csárdás vázlatos lejegyzése látható. A másik lapon egy helyi férfitáncra vonatkozó adatok olvashatók:

a figurát a zene húzza
egyformán járja mind a négy ki.
felállnak 4-en kettő
szembe. egy párszor meg
tapsolja magát. járhatja
1, ½ óráig. [rajzok]

oldalt lépve megindulnak
tapssal. 1 vers, taps 1–2.
pattogás és lábfigura * ‡
jobbra-balra egy kis lábfigura +
mozgás. 3 szakasz a csizma-
szárverés, csak csizmába lehet
másképp nem lehet.
kéz tapsolás és csizmaszárütögetés

lábcavarás után bokázás,
ugorhatik figurázás közben is
ugorhatik bokázás közben is
felváltva ugrálnak
mikor látja, hogy döglik
ki ugrik helyette másik.

A köznyelvtől eltérő megfogalmazások jelzik, hogy a gyűjtő itt elsősorban adatközlői megnyilatkozásokat rögzített. Ezek azonban csak akkor lehettek érthetőek számára, ha a megfelelő táncfolyamatot maga is megfigyelte; nyilvánvalóan megfigyelésből származik a szünetjelek használata is. Ezért feltételezhetjük, hogy a feljegyzés és a fonográffelvétel táncfilmezéssel egyidejűleg készült, Dincsér tehát Kovács László stábjához csatlakozhatott zenespecialistaként. Az ETI egyetlen

²⁸⁹ Lükő Gábor, „A magyar parasztzene történetéhez”, in *A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1936*, szerk. Sőregi János (Debrecen, 1937), 144.

fennmaradt táncfilmje néhány hónappal korábban, 1942. április 12-én készült Kolozsborsán.²⁹⁰ Ezen jól látszik a kísérő háromtagú vonósbanda – primás, kontrás, kisbőgős –, sőt a táncosokkal való kommunikációjuk is tanulmányozható. Talán e táncfilmezés folytatására került sor augusztusban, Dincsér jelenlétében.

A leírás a népi táncterminológia korai adatai közé tartozik.²⁹¹ Hangsúlyozza a zene és a tánc periódusszerű formai egységeinek megfelelését („a figurát a zene húzza”). Általános gyakorlatként említi a férfitánc csoportos, interaktív előadásmódját („felállnak 4-en kettő szembe”), amelynek kezdő, összehangolódásra szolgáló szakasza a ritmikus tapssal kísért körbejárás („megindulnak tapssal. 1 vers, taps”).²⁹² Az ide rajzolt három ábra – kereszt, hatágú csillag, kör – is arra utalhat, hogy a körben álló táncosok közül ki-ki a vele szemben állóval hangolta össze táncát. A leírásban elkülönülnek a váltott lábbal („jobbra-balra”) ismételt, ritmikus ujjcsettintéssel („pattogás”) kísért lábfigurák („lábcsvárás”), az ezekkel ellentétes karakterű, csapásoló szakaszok („kéz tapsolás és csizmaszárütögetés”), valamint a formai egységeket lezáró motívumok („bokázás”). Hogy pontosan melyik férfitánc-típusról van szó, azt egyértelműen nem lehet megállapítani; az is lehetséges, hogy kétféle táncműfaj leírása összekeveredik. A gyors legényes típusra – amelynek dallamait Dincsér fonográfra vette, és amely a kolozsborsai táncfilmen is látható – utalhat elsősorban az „ugrálnak” és a „döglük ki” szóhasználat. Másfelől viszont a szöveg jól megfeleltethető a közeli Fejérden Szabó Sándoré néven ismert ritka legényes típusú táncdal, amelyet Pávai István 1995-ben vett filmre. Ennek felvételén nemcsak a periodikus szerkezet és a határozott zárómotívumok, hanem a négy táncos összehangolódása, sőt összefogódzkodása, a bevezető, tapssal kísért körbejárás, valamint a folyamatos, zárt lábbal végzett fel-felugrás is megfeleltethető a szövegnek.²⁹³

A hagyatékban megtalálható még Dincsér vázlatos lejegyzése két gyors legényes típusú táncdallamról, amelyeket összekapcsol a közjátékok azonossága. Adatközlőként a kolozsgyulai „Dumitras”, azaz Pop Demeter, műfajként pedig *joc unguresc* szerepel az egyik lap hátoldalán (27–28. ábra). Az egyik kotta a MH 4474 hengerről, a másik pedig egy további, a gyűjteményben ma nem található hengerről készült. Egyébként is valószínű, hogy a fennmaradt négy henger e jelentős új eredményeket ígérő kiszállás anyagának csak egy részét képviseli, de az is lehet, hogy a fonográf meghibásodása miatt nem készült több felvétel.²⁹⁴ Ha a gyűjtők szűkében lettek volna

²⁹⁰ NM Filmtár FILM 224, publikálva: Krámos Zsolt – Szabó Gyula – Tari János (szerk.), *Keszi Kovács Mozgóképek. Digitális mozgóképtár Keszi Kovács Lászlótól/ról 100. születésnapjára* [DVD-ROM] (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, Néprajzi Múzeum, 2008).

²⁹¹ Az első ilyen szempontú vizsgálat: Martin György, „A táncos és a zene (Tánczenei terminológia Kalotaszegen)”, in *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve IX*, szerk. Kósa László (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977), 357–389.

²⁹² Vö. Karácsony Zoltán, „A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai”, in *Zenatudományi dolgozatok 2009*, szerk. Kiss Gábor (Budapest: ZTI, 2009), 341–371.

²⁹³ HH PI VHS M 71a. Köszönöm Varga Sándor tánckutató és Pávai István segítségét a feljegyzés értelmezésében.

²⁹⁴ Dincsér hiányosan fennmaradt levele Csenki Imrének, 1942. augusztus 28.: „Lapodat csak ma augusztus 28-án [...]or is vidéki szabadságomról hazaérkez[...] vittem jobb híján egy kis gépet magam[...] felmondotta a szolgálatot. Az eddig [...]t Lajtha elvitte magával, az én gépem [...]gom alatt Liedlnél volt javítás végett.” OSZK Kézirattár, Fond 390, 21. doboz.

a fonográfhangereknek, aligha szántak volna egy teljes hengert a manuálisan is könnyen feljegyezhető gyermekjátékokra. Figyelemre méltó az is, hogy Pop Demeter mindkét legényes-dallamát – a hangfelvételen és a csak lejegyzésben fennmaradt dallamot is – hosszú folyamatként, gazdagon variálva, többféle közjátékkal, egy-egy teljes hengert betöltve vette fel Dincsér. Ilyen nagyvonalúságról korábbi táncdallam-adatai között csak két dudás és egy zenekaros felvétele tanúskodik.²⁹⁵ Veress Sándor 1943-as Borsa-völgyi hengerein viszont szintén vannak ilyen hosszú felvételek, éppen a gyors legényes és a verbunk dallamai esetében.²⁹⁶ Mindez egyszerre utalhat egyrészt a nyersanyagbőségre, másrészt a tánczenei folyamatok formálása és a hangszeres variáció iránt – nyilván a tánckísérő funkció személyes megtapasztalásával párhuzamosan – felébredő érdeklődésre.

Lehetséges, hogy Dincsér többször is járt Erdélyben és további felvételeket is készített az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából; egy magánlevele szerint még 1944 elején is Erdélybe készült.²⁹⁷ Azonban nem valószínű, hogy erről további források kerülnének elő, hiszen az intézet anyagát a front közeledtével Budapestre menekítették, ahol túlnyomó része elpusztult az ostrom során. Mind a Dincsér, mind a Veress fonográfhangerei – a kolozsborsai táncfilmhez hasonlóan – szerencsés túlélői az ETI anyagának. Fennmaradásukat az magyarázhatja, hogy valamilyen okból nem kerültek be az intézet archívumába, hanem talán – ahogy Veress feltételezte – Kolozsváron, Gunda Bélánál maradhattak letétben.²⁹⁸

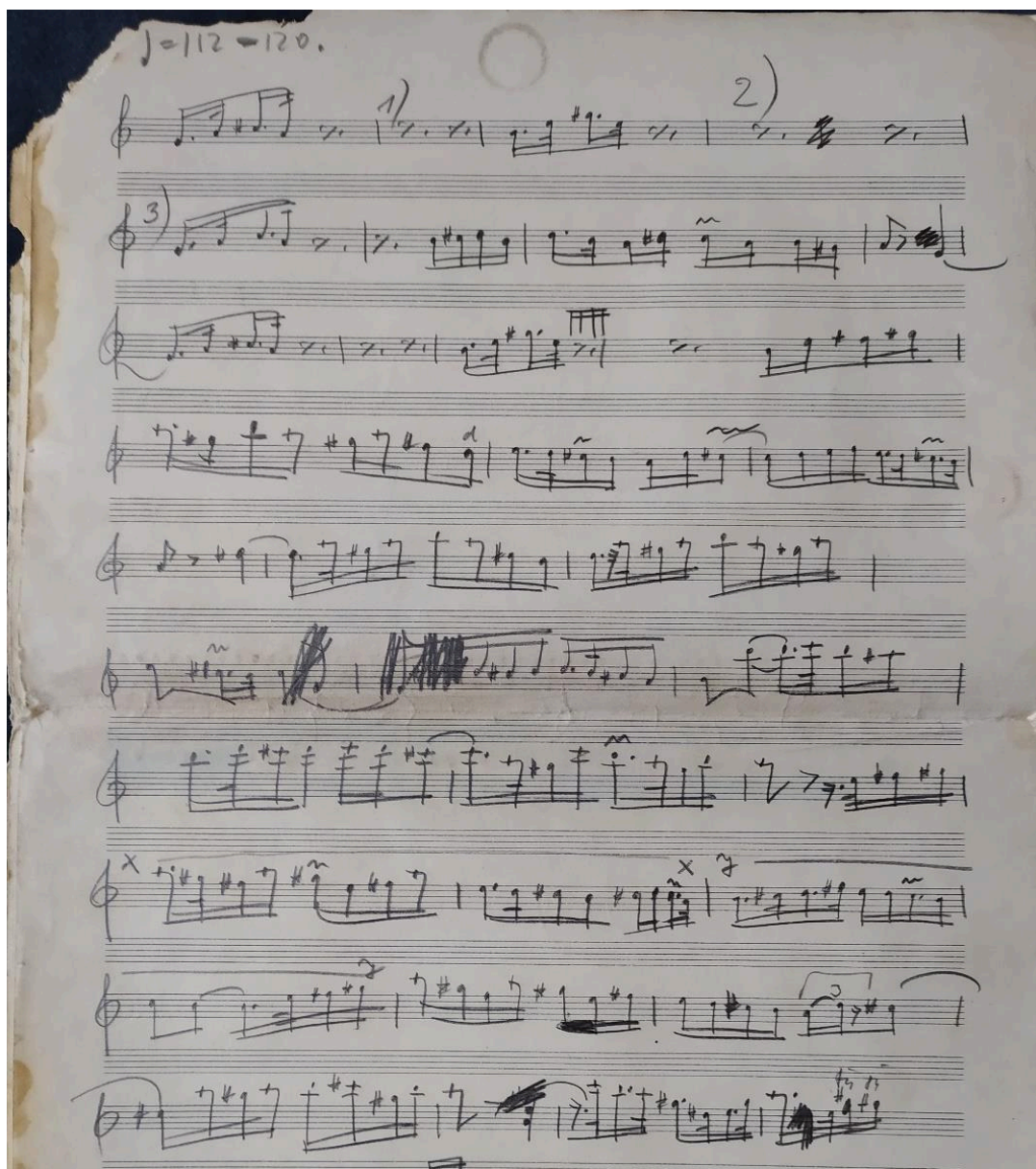
A Borsa-völgyi hengerekkel tehát – eddigi adataim szerint – Dincsér gyűjtéseinek korszaka véget ért. Lajtha 1941-től egyre inkább maga végezte a hanglemezfelvételeket előkészítő terepmunkát, egy másik gyűjtő egyidejű finanszírozására pedig egyre kevesebb forrás állhatott rendelkezésre, így 1943-ban már csak az ő gyűjtéseiről tudunk.

²⁹⁵ NM MH 2972, 3945, 3765.

²⁹⁶ NM MH 4453–4454.

²⁹⁷ Dincsér levele Szőke Péternek, 1944. január 17. OSZK Kézirattár, Fond 448.

²⁹⁸ Berlász, „Veress Sándor – a népzene kutató”, 141–144.

27. ábra. Dincsér lejegyzésvázlata egy elveszett kolozsborsai henger sűrű magyar-felvételéről (részlet). ZTI NZKT
V-04.10/3.2.2

$\text{♩} = 112-120$

5

9

13

17

21

25

29

28. ábra. A fenti lejegyzésvázlat rekonstruktív tisztázata (részlet)

4. Gyűjtőmunka II: A Csík megyei kutatás (1942. jan. – 1943. febr.)

Dincsér munkásságában nemcsak a *Két csíki hangszernek*, hanem az alapjául szolgáló egész kutatásnak is központi szerepe van, beleértve a terepen készült fonográfos felvételeket, valamint az elpusztult gyimesi stúdiófelvételeket is. A magyar népzene kutatás 1941 elején, Lajtha széki gyűjtése által találkozott először egy ereje teljében lévő archaikus magyar hangszeres kultúrával, Dincsér eredményei pedig egy évvel később az új kutatási irány méltó folytatását ígérték. Ez az áttörés az 1938-as első csíki út vokális zenére összpontosító, jelentős új eredményeket nem hozó szemléletét új irányba fordította. A hangfelvételek mennyisége is kiemelkedő, hiszen az 1942-es két csíki úton tíz helységről összesen 48 hengernyi felvétel maradt ránk.¹ Ezt az anyagot a kor jelentős monografikus hangzó gyűjteményei közé sorolhatjuk, a hangszeres zene terén pedig messze kiemelkedik, hiszen a felvett 133 tétel közül 108 hegedűn, 11 furulyán játszott dallam.² Jelentős a 111 darabos fotóanyag, és nagy terjedelmű, komplex vállalkozás volt a hanglemezfelvétel is, amelynek a hagyatékban fennmaradt dokumentációja szintén értékes adatokkal szolgál.

A *Két csíki hangszer*, Dincsér doktori disszertációja nem a zenei repertoárról szól, hanem a hangszeres, a hangszeres zenélés helyi hagyományos kultúrájáról. Adatgyűjtése tehát itt bizonyosan kétarcú volt: a zenei felvételek mellett az interjúkra legalább ugyanakkora figyelmet fordított. A tanulmány jelentős mennyiségben, magas színvonalon dolgoz fel olyan szóbeli adatokat, amilyenek más gyűjtéseknél alig maradtak fenn, így a zenei adatok is e gyűjtésnél dokumentálhatók a legjobban.

4.1. A terepmunka és a hangzóanyag

Dincsér 1941. december 22-én vett át 150 pengőt „erdélyi” gyűjtőútja költségeire, majd 28-án kapta meg a Szolnok-Doboka, Kolozs és Csík megyére szóló hivatalos igazolást.³ 1942. január 3. és 9. között Csík megye keleti részén, az ekkor önálló Gyimes helységben (helyi megnevezés szerint Nagygyimes, ma Gyimesbükk része; Dincsér írásmódja szerint Gyimes, Csíkgyimes), 9. és 15. között Gyimesbükkön, 15. és 17. között Gyimesközépleken végzett terepmunkát.⁴ Ezt az utat is a Magyar Rádió finanszírozta hanglemezfelvételek előkészítése céljából, Dincsér azonban nyilván látta, hogy egyúttal a megfelelő disszertációtémát is megtalálta, és éppen ezért tért vissza

¹ NM MH 4140–4187. Egy elveszett hengerről készült lejegyzések fennmaradtak: ZTI NZKT V-04.10/3.2.3.a), tehát az eredeti szám legalább 49 lehetett. Két henger – MH 4147 és MH 4179 – jelenleg nem található a Néprajzi Múzeum Hangtárában, de magnószalagra átjátszott hanganyaguk megvan (ZTI Mg 4176A, illetve 3904B).

² Vö. Kodály, Nagyszalonta (MH 4382–4446): 65 hengeren 112 dallam, ebből 8 hangszeres; Lajtha László, *Bogyiszlói gyűjtés* (1922), szerk. Sebő Ferenc (Budapest: Hagyományok Háza, 2006): 111 vokális dallam; Lajtha, *Székelykeresztúri gyűjtés*: 75 dallam, ebből 18 hangszeres; Lajtha, *Széki gyűjtés*: 110 dallam, ebből 36 hangszeres; Lajtha, *Kőröspataki gyűjtés*: 51 hangszeres dallam.

³ Dincsér átvételi elismervénye, NMI 17/1941; igazolás Dincsér számára, NMI 3/1941.

⁴ „Az 1942. január 2–17-i Gyimes, Gyimesbükk, Gyimesközéplek községekben végzett népzenei grammofonlemez felvételt előkészítő gyűjtő út költségjegyzéke”, NMI sz.n./1942.

utolsó tanévének végeztével. A gyűjtés 1942 júliusában a Csíki-medence falvaiban (Csíkszentmihály, Csíkszépvíz, Madéfalva, Csíkborzsova, Csíkrákos, Csíkszentdomokos, Csíkmadaras, Csíkszenttamás, Csíkszentmiklós), a gyimesi kistáj újabb településein (Kostelek, Gyimesfelsőlók, Magyarcsügés, Lóvész), valamint a Gyergyói-medencében (Marosfő, Gyergyóújfalu, Gyergyóbékás) folytatódott.⁵

A terep kiválasztásában bizonyára szerepet játszott, hogy a Gyimes-völgy zenei hagyományának addigi gyér adataihoz képest a visszacsatolás idején felbukkanó információk izgalmas újdonságokat ígértek. Az első hangfelvételeket Vikár Béla készítette itt 1903–1904-ben, köztük fűtyült táncdallamokat is találunk.⁶ Őt követte a fiatal Lajtha, aki 1911 júliusában, első székelyföldi gyűjtőútján többek közt Csíkszentdomokoson és Gyimesfelsőlokon, 1912 áprilisában pedig Hidegségen is járt. Felsőlokon ő is felvett néhány dúdolva előadott táncdallamot, a helyi hangszeres kultúrával viszont nemigen találkozhatott.⁷ 1912-ben Györffy István és Köllő Rezső fényképezett Gyimesben.⁸

A vidék néprajzi kutatása inkább a háború után, a román állam keretei között kezdett megerősödni. Balogh Ödön nyelvész az 1930-as évek elejétől gyűjtött Gyimesben; első közleményére, amelyben táncszokásokról, táncnevekről is ír, Dincsér is hivatkozik.⁹ Palotay Gertrud, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa 1937 nyarán Csíkszenttamáson és Gyimesközéplekon kutatta a viseletet és a hímzést.¹⁰ A csíkszeredai gimnáziumi tanár, művészettörténész, néprajzos Vámszer Géza, a csíki településtörténet kutatója 1940 körül a gyimesi csángók néprajzi monográfiájának elkészítését tervezte, részeredményeit publikálta.¹¹

Csík és Gyimes jellegzetes kísérőhangszeréről, az ütőgardonról 1934-ben jelentek meg az első híradások: Szilády Zoltán zoológus, néprajzos „tekenőgordon”, Domokos Pál Péter „tekenyőgordon” néven írja le.¹² 1937-ben Vámszer – felépítésének és használatának leírása mellett

⁵ „Az 1942. július 8–26. Csík megye községeiben végzett népzenei grammofonlemezfelvételt előkészítő gyűjtőút költségjegyzéke”, NMI sz.n./1942.

⁶ NM MH 491d, 492b–c, 493.

⁷ NM MH 1316a, 1317b, 1318a, 1319a. Vö. Lajtha László, „A magyar népzene”, in *Magyarok a kultúráért. A magyar munka eredményei az emberi művelődés terén*, szerk. Lukács György (Budapest: Magyar–Francia Kultúrliga, 1929), 385 (LLÍ 75): „Ütőhangszert, dobfélét ma nem használ a nép.”

⁸ Fogarasi Klára, „Fényképgyűjtemény”, in *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán (Budapest: NM, 2000), 745.

⁹ Balogh Ödön, „Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőloki és gyimesközépleki csángókról”, *Erdélyi Múzeum* 37/7–12 (1932), 332–353; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 59.

¹⁰ Palotay Gertrud, „A »harisnya« szabása Csík megyében”, *Néprajzi Értesítő* 29/3–4 (1937), 338–339; uő, „A gyimesi csángók hímzései”, *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938), 97–101.

¹¹ Vámszer Géza, „A gyimesi csángók eredete, települési és gazdasági viszonyai”, *Láthatár* 8/3 (1940. március), 73–79: „kivonatolt részlet szerző munkában levő és Gyimest monografikusan leíró könyvéből.” Fotóillusztrációk: *Láthatár* 8/2 (1940. február).

¹² Szilády Zoltán, „A székely tánclepés”, *Debreceni Szemle* 8/6 (1934. június), 269; Domokos Pál Péter, „A »tekenőgordon«”, *Ethnographia* 45/3–4 (1934. szeptember), 184–185.

– fényképet is közöl róla.¹³ A *magyarság néprajza* II. kötetében Domokos szóbeli közlésére hivatkozva Viski Károly is megemlíti „ősi szabású [...] (csiki) székely” hangszerként.¹⁴ A IV. kötetben Lajtha és Gönyey néptánc-tanulmányának egyik fotóillusztrációján látható egy hegedűsből és gardonosból álló együttes, amely – a Csíki-medencére vonatkozó adatok után – a hangszer gyimesi használatáról szóló első adatnak tűnik.¹⁵

Észak-Erdély visszacsatolása után a Néprajzi Múzeum részéről Gönyey Sándor járt elsőként Gyimesben; viseletkutatásai kapcsán fényképeket is készített, többek között a középkori Pulika György Halmágyi hegedűsről és gardonos feleségéről.¹⁶ 1941 májusában a debreceni Déri Múzeum képviselőjében Lükő Gábor kutatta a viseletet Gyimesközépkon és Csíkban.¹⁷ Molnár István 1941. október 17-én táncokat filmezett Gyimesközépkon; kísérőzenéjüket is fonográfra vette Pulikától, aki az egyik filmfelvételen is látható, amint egyidejűleg hegedül és vezeti a *héjsza* nevű láncdancot.¹⁸

A magyar hadsereg bevonulásával Gyimes az „ezeréves határ” szimbolikus jelentőségű – magyarlakta – pontjaként került a híradásokba, és a következő években a nagyközönség előtt is minden addiginál nagyobb publicitást kapott. 1940 őszén a magyar csapatokat elkísérő Erdődi Mihály sajtófotós számos színes diapozitív-felvételt készített az erdélyi tájakról, településekről, népeletről, többek közt Gyimesben is.¹⁹ Több képén szerepel Dincsér két későbbi zenész adatközlője, Sinka János Cándra és felesége. Ezek közül egyet publikált is, és a képaláírásban már a hiteles „gardon” névvel hívja fel a figyelmet a hegedűt kísérő ütőhangszerre.²⁰ A hangszerkettős Eötvös Gyula fotójával címlapra is került a *Tolnai Világlapja* 1941. május 15-i számában.²¹ A *Kelet felé* című egészestés film (Bánáss József, 1941), amely az észak-erdélyi bevonulást mutatja be propagandisztikus eszközökkel, elidőzik a gyimesi csángók táncmulatságánál, sőt a muzsikáló Sinkát, két másik hegedűst és a gardonozó Sinkánét is mutatja, bár városi cigányzene bejátszásával.²² Podmaniczky Félix *Leányvásár* című, Jacobi Viktor operettje alapján 1941-ben készült

¹³ Bándy Mária – Vámszer Géza, *Székely táncok* (Cluj: Minerva, 1937), 9–11.

¹⁴ Viski Károly, „A hagyomány tárgyai”, in Czákó Elemér (szerk.), *A magyarság néprajza* II. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934), 437. Viski és a kor több más néprajzi publikációja átvette a Domokos közleményének címében idézett hangszerelnevezést, amely Dincsér tanulmányának fényében a hagyományos terminológia szempontjából félrevezetőnek bizonyult, ld. Dincsér, *Két csíki hangszer*, 47.

¹⁵ „Csángó tánc a szabadban falubeli muzsikások zenéjére. Csíkgyimes, Csík megye.” Lajtha László – Gönyey Sándor, „Tánc”, in Czákó Elemér (szerk.), *A magyarság néprajza* IV. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 33. kép (a 92. oldal után). A képen, Gyimesben szokatlan módon, „kávás”, azaz csellóból átalakított gardon szerepel; ezt a formát Dincsér fotói is csak Csíkban és Gyergyóban dokumentálják, pl. Dincsér, *Két csíki hangszer*, 5., 8., 11., 27. kép.

¹⁶ Gönyey Sándor, „A gyimesi csángó menyasszony öltözet”, *Ethnographia* 51/4 (1940. december), 486–487; Gönyey Sándor, „A gyimesi csángózeke szabása”, *Néprajzi Értesítő* 33/2 (1941. június), 172–173; a Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteménye: F 87062, 87090, 87091, 87094, 87095, 87096.

¹⁷ Vajda Mária, „Lükő Gábor az »Ígérlet városában«”. Debreceni évek (1937–1950)”, in *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*, szerk. Pozsgai Péter (Budapest: Táton, 1999), 825, VI., VIII. tábla.

¹⁸ ZTI Ft 19; Molnár István, *Magyar tánc-hagyományok* (Budapest, Magyar Élet, 1947), 388–391, 428–435. A fennmaradt fonográf-hengerek magnószalagra átjátszott anyaga: ZTI Mg 4528A.

¹⁹ A Néprajzi Múzeum Diapozitív-gyűjteménye: D 622–817 között számos kép.

²⁰ Erdődi Mihály, *A felszabadult Erdély*, bev. Cs. Szabó László (Budapest, Athenaeum, 1941), 202–203. A kiadványról és a fényképészről ld. Fejér Zoltán, „Az író mint szerzőtárs”, *Fotóművészet* 48/3–4 (2005), 118–121.

²¹ [N.N.], „»Szalónzenekar« csángó véreinknél”, *Tolnai Világlapja* 43/20 (1941. május 15.), 1.

²² <https://www.dailymotion.com/video/x5e5t55>, 12'55"–13'40", utolsó megtekintés: 2024. 04. 16.

filmvígjátéka a látványos gyimesi tájra és viseletekre alapozza falusi jeleneteit; néhány másodpercenyi mozgóképen Pulika György és felesége is látható muzsikálás közben.²³ A napi sajtó és a képes magazinok is írtak Gyimesről, olykor néprajzi szempontból értékes beszámolók is megjelentek.²⁴

Dincsér januári kéthetes terepmunkája viszonylag kevés utazással, három egymást követő állomáson zajlott. A gyűjtő nyilván bőséges anyagot talált, és első kutatópontjáról részletes útbaigazítással haladhatott tovább. Vikár és Lajtha felvételeiről előzőleg vázlatos lejegyzést készített egy kis füzetbe, amelyet magával vitt az útra; egyes adatközlők nevéhez be is jegyezte a helyszínen nyert értesüléseket: lakóhelyüket, vagy hogy azóta meghaltak.²⁵ Júliusi kutatását viszont mintegy tapogatózva, csillagtúraszerűen végezte, Csíkszentmihály, majd Csíkszentdomokos központtal, számos, többé-kevésbé eredményes kiszállással. Fő célja a hegedűsök módszeres felkeresése volt; ha valakivel nem sikerült találkoznia, vagy ha valahol nem talált zenészt, akkor is feljegyezte a szerzett információt.²⁶ Azonban nem minden hegedűsről készített hangfelvételt: „Egyes muzsikások csupán másodrangú jelentőségűnek látszottak, mint afféle »műkedvelők«, mindazonáltal ezek közül is meghallgattam néhányat” – írja.²⁷ Feltűnő, hogy Csíkszentdomokoson nem készült hangfelvétel, pedig ott két hegedűstől is gyűjtött adatokat, készített róluk fényképeket. Vokális adatokat főként csak zenészekről, zenészfeleségektől vett föl. A gardonjáték felvételével nem próbálkozott, pedig korábban a gyöngyösbokrétásoktól felvett somogyi regöléshez a köcsögdudán játszott ritmuskíséretet is rögzítette.²⁸

A hangzóanyag természetesen főként táncdallamokból áll, de ezek értelmezését gátolta, hogy a gyűjtő táncdal kapcsolatos tapasztalata, tudatossága még a kor színvonalához képest sem lehetett túl nagy. A táncalkalmakat, a zeneszolgáltatás gyakorlatát csak interjúi alapján írja le.²⁹ Csak egyszer lehetett jelen vasárnapi táncon, egy csíkszentdomokosi csűrben (*1. ábra*), de a hagyományos táncokat ott sem igen láthatta:

majdnem verekedésre került a sor Szentdomokoson az egyik legénytánc alkalmával. A szabadságosok [katonák] ugyanis állandóan valcert követeltek, s így ottlétemkor majdnem két órán keresztül csupa 3/4 beosztású dallamot hallgattam a felcsíki székelly mulatságban.³⁰

²³ <https://videa.hu/video/film-animacio/leanyvasar-1941-JSR19jpBzQwnbTF7>, 3'31"–3'33", utolsó megtekintés: 2024. 01. 23.

²⁴ Mágori Vargha Erzsébet, „Gyimesi csángók között”, *Film–Színház–Irodalom* 5/35 (1942. augusztus 28.), 21.

²⁵ ZTI NZK V-04.10/3.2.4.

²⁶ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 6–8.

²⁷ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 7.

²⁸ NM MH 3861.

²⁹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 58–67.

³⁰ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 68.

I. ábra. Duduj Lajos és neje tánchoz muzsikál egy csíkszentdomokosi csűrben. NM F 154212 (*Két csíki hangszer*, 43. kép)

Dincsér gondosan feljegyzi a táncdallamok megnevezéseit az adatközlőktől, de a műfajok meghatározásában a tapogatózáson nem jut túl. A muzsikások dallamanyagának felosztását aszerint kezdi meg, hogy van-e szövegük, a szövegesekhez sorolva egyrészt a *keserves*, másrészt a *lassú magyaros* dallamokat, a szövegtelenekhez pedig a többi táncdallamot. Észleli, hogy bizonyos névváltozatok ugyanarra a táncra vonatkoznak, más elnevezések pedig műfaj szerint is elkülönülnek:

Gyakran e dallamok neve kapcsolatban van a táncokkal. Van *sebess*, *csángós sebess*, *sirülős*, *förgető*, *sebes förgető*, *sirülős csárdás*, *csángó sebess csárdás* stb. E dallamokra azonban nem járnak mindig más táncot, hanem általában csak csárdást.

Voltak régebben olyan táncok is, amelyeknek koreográfiája egymástól különböző lehetett. Ilyen a *féloláhos*, *ára csak egyesék járták s csak aki tuggya*, *a fehérméppel nem járnak csak emberek*, *s a huszárvébunkos és ojanfőma mint a féloláhos*. Azután a *hétlépés* vagy másként *hétféle*, esetleg *hétlépettyü*, továbbá a *gójás*, a *párnás*, stb. [...]

Más táncdallamoknak magyar neve van, de ismerjük román megfelelőjét is. Ilyen a *kettős* (*de doi*), a *hēsza-szirba* (*sârbă*), a *forgató* vagy *forogató* (*d'invertit*), a hosszú havasi (*muntenescă*), a *koroggyászka* (*corobească*), a *kerekes* (*hora*), sőt előkerült egy *árgyellánus kettős* is (*ardeleană*).³¹

A hangzóanyag értelmezése tehát csak a későbbi néptánc kutatás eredményeinek bevonásával lehetséges. Martin György egyik jelentős tanulmányában éppen Gyimes tánc kultúrájának tel-

³¹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 69.

jes körű leírását végezte el, meghatározva és tipologizálva az egyes táncműfajokat, s azok viszonyát a névváriánsokhoz és a dallamokhoz.³² Így azt is feltünteti, melyik táncműfajhoz hány dallam kapcsolódik: egy, több vagy sok. A viszonylag igen gazdag tánckészletet három „táncrétegbe” sorolja: Kárpát-medencei, balkáni és közép-európai. Ennek funkcionális jelentősége is van, hiszen a Kárpát-medencei táncréteg táncai megegyeznek az általánosan használt törzstáncokkal. Ezen belül egy-egy táncpárt alkot a *lassú magyaros* és a *sebes magyaros*, a *lassú csárdás* és a *sebes csárdás*, illetve a *kettős jártatója* és *sirüleje*. A balkáni táncréteghez tartozó *héjszák* és a közép-európai táncréteget képviselő *aprók* viszont egy-egy határozottan elkülönülő, csak alkalmilag használt ciklust alkotnak. Az 1. táblázat mutatja a Dincsér által felvett gyimesi táncdallamok helyét a Martin által megállapított műfajstruktúrában. Az egyes műfajokat – ahogy Dincsér is írja – az adatközlők nem mindig az itt megadott, általános érvényű néven említik, a névváltozatok a Függelék B-ben láthatók. Dincsér kutatói szemlélete szempontjából fontos az is, hogy anyagának mely darabjait vette később hanglemezre, valamint hogy a hanglemezfelvételek milyen dallamokkal bővítették (volna) a hangzóanyagot. Ezeket az adatokat külön oszlopokban tüntetem fel, és a stúdiómunka összefüggésében még visszatérek rájuk.

1. táblázat. A gyimesi hangfelvételek műfajok szerinti megoszlása

Tánczenei műfajok					
táncnév	forma	dall.k száma	csak MH	hanglemezre is vett MH	csak hanglemez
Törzstáncok					
<i>féloláhos</i>	férfi	több	4143c, 4167a, 4167c?		f60b
<i>verbunk</i>	szólótánc	több	4167b		f62a
<i>lassú magyaros</i>	improvizatív párostánc	sok	4144b, 4153a, 4160a, 4165b	4152b, 4159ab, 4165a	f40b, f41b, f44b, f45a, f46ab, f47a, f50abc, f51a, f52ab, f53b
<i>sebes magyaros</i>		sok			
<i>lassú csárdás</i>		sok			
<i>sebes csárdás</i>		sok	4142c, 4144cd, 4147b, 4148c, 4161b, 4166c, 4175bc, 4185c	4154a, 4160bc, 4161ac	f40c, f45b, f46cd, f47b, f51bcd, f52c, f62cd, f63bcd
<i>kettős jártatója</i>	vonulós párostánc	sok	4140ab, 4141ac, 4157c	4162b	
<i>kettős sirüleje</i>	improvizatív párostánc	sok	4141b, 4142a	4162c	

³² Kallós Zoltán – Martin György, „A gyimesi csángók táncélete és táncai”, in *Táncstudományi tanulmányok 1969–70*, szerk. Dienes Gedeon és Maácz László (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970), 195–252.

A balkáni táncréteg táncai (héjszák)					
(sima) héjsza ³³	férfi lánctánc	több	4145c, 4158abc		f63a
korobjászka		egy	4145ab, 4154b		
tiszti héjsza		egy			
legényes		egy			
csufos		egy			
békási ruszka		egy	4164c		
féloláhos héjsza		egy			
hosszúhavasi		egy	4142b, 4164b		
régi héjsza		egy			
kerekes	körtánc	több	4164a		
A közép-európai táncréteg táncai / népies műtánc (aprók)					
háromsírülős	szabályozott párostánc	egy	4155b		
egytoppantós		egy	[elpusztult hengeren]		
háromtoppantós		egy	[elpusztult hengeren] ³⁴		f62b
hétlépés		egy	4155a		
keresely ³⁵		egy	4155c		
csoszogatós		egy	4156d		
porka		több	4166b		
talján porka		egy	4157a		
talján sebes		egy	4157b		
moldovai		egy	4155d		
moldov. porkája		egy	4156a		
sánta németes		egy	4156c		
németes		több	4163ab, 4166a		
sormagyar		egy	4156b		
párnástánc		egy			
Nem tánczenei műfajok					
keserves			4143ab, 4144a, 4147a, 4148b, 4149a, 4175a	4148a, 4150, 4151, 4153b	f58, f59ab
juhait kereső pásztor			4146		
lakodalmas				4162a	
alkalomhoz nem kötött dal			4149b, 4152ac		

A nem tánczenei műfajok közül a *keserves* a leggazdagabban dokumentált, amely Gyimesben határozott, hagyományos funkciójában élt vokális és hangszeres előadásban egyaránt. Ezt Dincsér is megfigyelte, s nyilvánvalóan arra törekedett, hogy minél több adattal járja körül ezt a kérdést. A „román keserves” elnevezésű dallamot mégsem sorolhatjuk ide, hiszen az adatközlők szerint az efféléknek csak román szövegük volt, amit ők nem ismertek, így semmiképp sem *keserves* funkcióban, legfeljebb alkalomhoz nem kötött hangszeres előadású dalként élhetett Gyimesben.³⁶ Dincsér szerint a lakodalom egyes mozzanataihhoz „minden muzsikás tetszése szerint választja valamelyik nótát zenei készletéből”, s ezeknek eszerint lehet többé-kevésbé állandó megjelölése. Egyetlen dallamot talált, ami táncdallamként nem, kizárólag lakodalmi marsként

³³ A *héjsza* név kétértelmű: gyűjtőnévként a táncciklus minden darabjára vonatkozhat, de ugyanakkor első tételének is ez a neve, ezért van olykor szükség a jelzőre.

³⁴ Lejegyzésük: ZTI NZKT V-04.10/3.2.3.

³⁵ A román *cărășel* táncnév átvétele, a moldvai magyarok is ismerik. Martin szerint: *Balánkáé*.

³⁶ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 66–67.

használatos.³⁷ Egy gyimesi és egy középcsíki hegedűstől is felveszi a *juhait kereső pásztor* zenés történetét, felhívja a figyelmet román párhuzamaira – „A dallam első része kesergés, némiképpen hasonlít a hosszú ének, a cântec lung előadásmódjára” – és funkciójára: „csak öreg csángók húzatták a *körcomán, borozgatás közbe*.”³⁸ A másik, örvendezést kifejező részben bizonyos táncdallamok új funkciót kaphatnak. Gyimesben a *békási ruszkáét* használják, a csíkborszovai változat gyors része pedig – a későbbi gyűjtések szerint – Gyimesben *féloláhosként*, Csíkszentdomoson *kezesként* ismert.³⁹

Martin táncműfaj-felosztásához képest a legfontosabb különbség gyimesi anyagunkban a *lassú csárdás* dallamok hiánya. E műfajról Martin így ír:

Az újabb magyar és egyben Kárpát-medencei párostánc-stílus általános típusai Gyimesen viszonylag újkeletűek. A csárdás szinte a szemünk láttára veszi át a régi magyaros funkcióját a táncéletben és helyét a táncrendben. [...]

Ez a stílus-váltás azonban nem ugrásszerűen történik: a régibb és újabb párostáncfajták egyelőre egymás mellett élnek, sok vonásukban érintkeznek s szinte észrevétlenül olvadnak egymásba. A csárdás lényegében a helyi magyarosból alakul ki, vagyis fokozatosan igazodik, idomul az újabb párostánc fő vonásaihoz. [...]

A régi lassú magyaros és az újabb lassú csárdás között nem annyira koreográfiai, mozgás- és motívumkincsbeli, mint metrikai, ritmikai, tempó- és dallamkincsbeli különbségek figyelhetők meg. [A sajátos] aszimmetriát szimmetrikus 4/4-es ritmusú kíséret és dallamok váltják fel, s ezt a tempó bizonyos gyorsulása (♩=95–100 > 115–120) kíséri és a névváltozás. A koreográfiai sajátosságok, a tánc fő mozzanatai, motívumai szinte változatlanok maradnak, de a dallamkincs nagymértékben kicserélődik és megnő az új stílusú népdalok, sőt közhelyes népies műcsárdások aránya.⁴⁰

Dincsér gyimesi anyagában viszont a „lassú csárdás” elnevezés csupán a *lassú magyaros* névváltozataként jelenik meg, régi stílusú dallammal, aszimmetrikus ritmussal, míg egy másik, „lassú csángó magyaros” elnevezésű felvétel szimmetrikus ritmusba hajlik.⁴¹ Új stílusú táncdallamokkal, műcsárdásokkal egyáltalán nem találkozunk a gyimesi felvételek között, pedig a középcsíki anyagban már vannak ilyenek. Hogy Gyimesben is ismerhettek ilyet, arra utalhat a következő megnyilatkozás, amelyben a „székej nóta” valószínűleg új stílusú vagy műdallamot jelent:

*Van székej nóta, de az nem az mint a csángó, s van inkább székejeseb met onnat jó a székejék felől. Akik mulatóképesék (legények), azoknak más darab kél, azok eszkét nem szeretik, a csángósokat. [...] A mulatóképesék inkább a székejeséket szeretik.*⁴²

Ha Dincsér találkozott is ilyenekkel Gyimesben, talán épp azért nem vette fel, mert maguk az adatközlők sem érezték a magukénak.

³⁷ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 60; NM MH 4162a.

³⁸ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 70. Bartók Béla, „Népdalkutatás és nacionalizmus”, *Tükör* 5/3 (1937. március), 167–168 *cântec lung*, más írásaiban *hora lungă* néven írja le a mai román zenetudományban *doina* néven ismeretes improvizatív, rubato előadású dallamfajtát. Ld. még Constantin Brăiloiu, „A román népzene”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 305–306.

³⁹ NM MH 4146, vö. 4164c; Szalay Zoltán, *Felcsíki hangszeres tánczene* (Csíkszereda: Alutus, 1996), 65.

⁴⁰ Kallós–Martin, „A gyimesi csángók tánclete és táncai”, 215.

⁴¹ NM MH 4144b, illetve 4153a.

⁴² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 68.

Másrészt hiányzik a „sebes magyaros” elnevezés, és e műfajnak a későbbi gyűjtésekből ismert saját dallamkészletéből sincs meg az anyagban egy sem.⁴³ A *lassú magyarossal* táncpárt alkotó gyors párostánc leggyakoribb feljegyzett névváltozata: „sebes” (sohasem „sebes magyaros”), dallamkészlete pedig olyan régies dallamokból áll, amelyeket a későbbi gyűjtésekben *sebes csárdásként* kategorizáltak. Mindez valószínűsíti, hogy a gyűjtés idején a *lassú csárdás* műfaj, illetve a *lassú csárdás – sebes csárdás* táncpár elkülönülése még nem történt meg. Ennek fényében további tanulmányozásra érdemes kérdésnek tűnik a *sebes magyaros* tánczenei műfaj kialakulása.

Dincsér hangzóanyaga a Gyimes-völgyön kívül (Nagygyimes, Gyimesbükk, Gyimesközéplek, Kostekek) más, tánc- és zenekultúrájukban különböző kistájakra vonatkozó adatokat is tartalmaz. Ezeket Pávai István kutatásai alapján a következőképpen határozhatjuk el. *Felcsík*: Csíkszenttamás; *Középcsík*: Csíkszépvíz, Csíkszentmihály, Csíkrákos, Csíkborszova; *Gyergyó*: Gyergyóújfalu.⁴⁴ A kistáji különbségek jelentősége a gyűjtőben csak részben tudatosult, azokat nem törekedett meghatározni a következő általános megfigyelésen túl:

A csángó-vidék dallamanyaga általában régiesebb, mint a csíki székely faluk népzeneje. A mai kutatás és a korábbi csíkmegyei gyűjtések összehasonlítása alapján azt mondhatjuk, hogy a csíki székely, régi dallamkincs erősen megfogyatkozott, de e régi szabásúak a csángók között még megtalálhatók.⁴⁵

A műfajok meghatározása összefügg a kistáji beosztással, hiszen az egyes kistájak tánckészlete különbözhet, sőt még az azonos elnevezésű műfajok is kistájanként más-más tulajdonságokkal bírhatnak. A 2. táblázatban külön mutatom be a felcsíki és középcsíki, illetve gyergyói dallamok műfaji hovatartozását. Itt már csak a gyűjtésben meglevő műfajokat tüntetem fel, hiszen ezek a polgárosultabb vidékek kevésbé kutattak ebből a szempontból, mint Gyimes. Külön érdemes csoportosítani az Erdély-szerte, jelentős táji különbségek nélkül elterjedt cigány dallamkészlet darabjait, amelyben régies magyar eredetű dallamok is vannak. Ide tartozik a csíkrákosi primás által hegedült és énekelt *lassú csárdás*. A dalt a magyar szövegstrófa után annak romani nyelvű megfelelőjével is felvette Dincsér, amely a közös motívum újabb, interetnikus aspektusát domborítja ki a cigány társadalmi státus háttére előtt:

Adjon Isten, édesanyám, jó estét,
Hazahoztam ezt a barna menyecskét.
Nem azér, hogy szeressem,
Szegény vagyok, boldogságot kerestem.

⁴³ Vö. Virágvölgyi Márta, *Gyimesi népzene I* (Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1992), 9–13. sz.

⁴⁴ Pávai István, „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása” [digitális hangzó melléklettel], in *Székely népzene és néptánc*, szerk. Pávai István és Sófalvi Emese (Budapest: HH – Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Énlaka: Pro Énlaka Alapítvány, 2018) 15–23.

⁴⁵ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 67.

Latyi ratyi, latyi ratyi, gule daj,
Khere andjom, khere andjom la raklja.
Numaj kode andjom la,
Violake ablakake te thav la.

[Jó estét, jó estét, édesanyám,
hazahoztam, hazahoztam ezt a (nem cigány) lányt.
De csak azért hoztam őt,
az ablakba violának tegyem őt.]⁴⁶

Ide tartoznak továbbá a Csíkszépvízen, városi képzettségű zenész cigányoktól felvett, hegedült és magyar szöveggel énekelt rubato előadású dallamok, amelyek nyilván Dincser *keservesek* iránti kérdezősködésére kerültek elő.

2. táblázat. A felcsíki, középsíki és gyergyói hangfelvételek műfajok szerinti megoszlása

Felcsíki és középsíki tánczenei műfajok			
táncnév	forma	dall.k száma	
Törzstáncok			
féloláhos	férfi szólótánc	több	4172b, 4186ab
verbunk		több	4187d ⁴⁷
lassú csárdás	improvizatív	sok	4169a, 4171a, 4178a, 4179b, 4181ab
sebes csárdás	párostánc	sok	4169bc, 4170b, 4179c, 4171bc, 4178bc, 4179c, 4180abcd
A közép-európai táncréteg táncai / népies műtánc (hétféle)			
hétféle 1	szabályozott párostánc	egy	4187a
hétféle 2 / sor-magyar		egy	4174e, 4187b
hétféle 3		egy	4187c
Nem tánczenei műfajok			
keserves			4179a, 4185b
juhait kereső pásztor			4172a
asztali nóta			4173
lakodalmás			4174ac
alkalomhoz nem kötött			4185a, 4186ce
éjjeli muzsika			4170a
Gyergyói tánczenei műfajok (törzstáncok)			
verbunk	ffi szólótánc	több	4182ab
lassú csárdás	improvizatív párostánc	sok	4183a, 4184c
sebes csárdás		sok	4182c, 4183bc, 4184a
marosszéki		sok	4184b
Erdélyi cigány dallamok			
lassú csárdás			4168c, 4174bd, 4176b, 4177a
keserves			4168ab, 4176a, 4177b

A gyergyói törzstánckészlet megkülönböztető eleme a *marosszéki* nevű forgató típusú párostánc, amely – ahogy neve mutatja – a nyugatabbi székelységtől terjedt idáig. (Nem tévesztendő össze a név gyimesi használatával, amely a *féloláhos*ra vonatkozik, csupán a zenei hasonlóság

⁴⁶ A romani nyelvű szöveg lejegyzését, fordítását és kommentálását Könczei Csillának köszönöm.

⁴⁷ Kurzíválással jelzem a furulyán játszott dallamokat.

miatt merül fel.) Az egyetlen felvett *marosszéki*-dallamot „székely tuss” néven jelölte meg a hegedűs, talán tudatosan törekedve a városi ember vélt horizontjához való közeledésre. A *lassú csárdás* névváltozatai: „lassú”, „régi magyar”, a *sebes csárdás*éi: „sebes”, „friss” (utóbbit a városi népies zenekultúrából veszi az adatközlő).

A hangzóanyag jelentősége ellenére a fennmaradt gyűjtői lejegyzések száma itt is csekély. A *Két csíki hangszer*ben közölt hat dallampéldából kettő helyszíni lejegyzés alapján készült (az egyik nyilvánvalóan hibás dallamhangokkal),⁴⁸ négy pedig fonográfhengerről (részben hibásan adatolva), de ez utóbbiak is csupán bizonytalan kísérletnek tűnnek Dincsér szokásos lejegyzői teljesítményéhez képest.⁴⁹ Különös, hogy Dincsér, a kiváló hegedűs, éppen a hegedűlejegyzésektől látszik leginkább ódzkodni. Ennek hátterében talán csupán időhiány áll, de az sem lehetetlen, hogy olyanféle szkepszis merült fel benne, mint amire épp a gyimesi hegedűs hagyomány kapcsán utal visszamenőleg Virágölgyi Márta, a filmfelvételeket és a zenei revival gyakorlati tanulságait e téren elsőként hasznosító lejegyző:

Ha a dallamok megismerésén túl reprodukálni akarjuk a muzsikások játékát, meg kell ismernünk azokat az alapvető hangszerkezelési eszközöket, amelyekkel ez a zene lejátszható. Tévesnek bizonyult az az elképzelés, hogy a lejegyzés és elemzés elvégezhető pusztán a rögzített hanganyagból. Ebből le lehetett írni a hangmagasságot, a hanghosszúságot, a tempót, s valamelyest a hangsúlyokat, de ami mindezt létrehozta, vagyis a bal és a jobb kéz mozgását, az ujjrendet, a fekvéseket és a vonózást csak audiovizuális eszközökkel lehet [megismerni]. Mindaddig, amíg ez nem állott a rendelkezésünkre, a bal és jobb kéz mozgása által létrehozott zenei effektusok leírásában részben sok félreértés történt, részben a leírást el sem lehetett kezdeni.⁵⁰

Dincsér, miközben részletesen megfigyelte és leírta adatközlőinek játékmódját, közelebb juthatott a hangszertechnika fontosságának tudatosításához, de egyszersmind élesebben is szembesülhetett a lejegyzés problémájával, mint a fennmaradt zenekaros hanglemezfelvételek későbbi lejegyzője, Lajtha.

Az anyagról néhány támlapot Vargyas Lajos készített vázlatos lejegyzésekkel, amikor az 1950-es években a hangszeres zenével kezdett foglalkozni, de az adatokat csak a hengerre mondott személyi adatokból próbálta pótolni. A Dincsér-hagyatékban fennmaradt Dallamrendben viszont kiváló lejegyzések találhatók a felvett vokális dallamokról. Ha az egyik énekelt keservesnek a Magyar Népzene Tárában publikált utólagos lejegyzését összehasonlítjuk Dincsér saját munkájával, egyértelművé válik az újonnan előkerült lejegyzés értéke (2–3. ábra). A Dallamrend ezen kívül tartalmaz néhány újabb helyszíni lejegyzéssel gyűjtött vokális dallamot, dallamváltozatot is. A Dincsér által szerkesztett daloskönyvbe is került húsz saját gyűjtésű gyimesi és csíki dal, amelyek ott az erdélyi-moldvai anyag majd egyharmadát teszik ki (Függelék F).

⁴⁸ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 37, vö. NM MH 4144b.

⁴⁹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 43–45.

⁵⁰ Virágölgyi Márta, „Halmágyi Mihály gyimesközépközi primás hegedűjátéka”, in *Zenatudományi dolgozatok 1988*, szerk. Felföldi László és Lázár Katalin (Budapest: ZTI, 1988), 235.

2. ábra. NM MH 4150: Dincsér lejegyzésének részlete. DR A8 Parl 332

A hangszeres dallamok elemző, illetve történeti szemléletére csak néhány futólagos megjegyzés utal. A gyimesi hegedűsök második fekvésből kiinduló ujjrendjének kapcsán megfigyeli: „A régi csángó darabok, különösen a lassúk javarésze pentaton. [...] Meglepő, hogy valóban milyen jól »fekszik« a pentaton hangsor a második fekvésben játszó muzsikusz kezében.”⁵¹ Másrészt a gardon régies formái megoldásaival kapcsolatban írja, további pontosítás és hivatkozás nélkül:

Megemlítem, hogy éppen az erdélyi, szöveg nélküli táncdallamok egy része is bizonyos szellemi rokonságot tart a nyugat-európai régi tánc-muzsika bizonyos rétegével. Sajnos, nincsenek közvetlen adataink pl. a reneszánsz tánczenéjére, de éppen nem lehetetlen, hogy a csíki, sőt általában az erdélyi tánczene dallamai között ilyen eredetű dallamok is lappanganak. A kérdés felderítése még igen széleskörű kutatást igényel, s csupán azért említem meg, mert mindez a csíki gardonnal, a hegedűsök technikai színvonalával igen jól párhuzamba lenne állítható.⁵²

⁵¹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 40.

⁵² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 83.

Rubato [$\text{♩} = 80-69$]

1) _____

1. Én Is - te - nem, végy el in - gem,

2) _____ 3) _____

Ne hagyj több bá - na - tot ér - nem!

4) _____ 5) _____ 6) _____

A - mit ad - tál, e - lé - gidj még,

8) _____ 7) _____ 9) _____

A bus szívem vi - gasz - tald még,
de Hogy a bu - ba ne hal - jak még,

11) _____ 10) _____ 12) _____ 13) _____

A bus szívem vi - gasztald még,
Hogy a bu - ba ne hal - jak még!

3. ábra. NM MH 4150: Halmos István lejegyzésének részlete. MNT XI. 259.

A csíki gyűjtőutak fényképanyagát Dincsér már nem tudta maga beletárolni, erre csak 1960-ban kerített sort Gönyey Sándor. Mai sorrendjük teljesen véletlenszerű. A fotókartonok készítéséhez Gönyey bizonyára Dincsér valamiféle jegyzetét használta adatforrásként, de abból sok mindent félreértett, így az adatokat nagyrészt a *Két csíki hangszer* alapján kellett rekonstruálnom (Függelék D). A fotóanyag nemcsak mennyiségével tűnik ki, hanem a hangszerek és a hangszertechnika minden eddiginél gondosabb dokumentálásának igényével is. Dincsér a fellelt gardonokat – még a használaton kívüli, rossz állapotú hangszereket is – a teljesség igényével fényképezte, jellemzően több nézetből, olykor részletfotókkal is. A muzsikáló zenészekről nemcsak egész- vagy félalakos képeket, hanem a hangszertartást, a vonó és a gardonpálca fogását, kezelését megörökítő részletfotókat is készített (4. ábra). Ezeken a gyűjtőutakon már alig készültek olyan képek, amelyek ne kapcsolódnának a hangszerekhez vagy a zenészekhez, de sok képen jól látszanak a viseletek, a házak, az élettér részletei is.

4. ábra. Gábor György kosteleki hegedűs vonófogása. NM F 154267

4.2. Hanglemezfelvétel

Bármilyen gazdag és újszerű zenei anyag gyűlt is össze, a hanglemezfelvétel lehetősége ekkor a háborús hiánygazdaság miatt már igen bizonytalan volt. Ahogy Lajtha szavait erdélyi munkatársa, Böződi György író és újságíró cikke közvetíti:

Az újabb gyűjtésekkel kapcsolatosan egész sereg székely népdal grammofonlemezre való felvételét készítette elő a Néprajzi Múzeum és a magyar rádió, így többek között felvételezésre készen áll a csíkmegyei csángó zenészek dalkincse és a dolog csak azon múlik, hogy mikor utalják ki a felvételezéshez szükséges jónéhány mázsányi rezet.⁵³

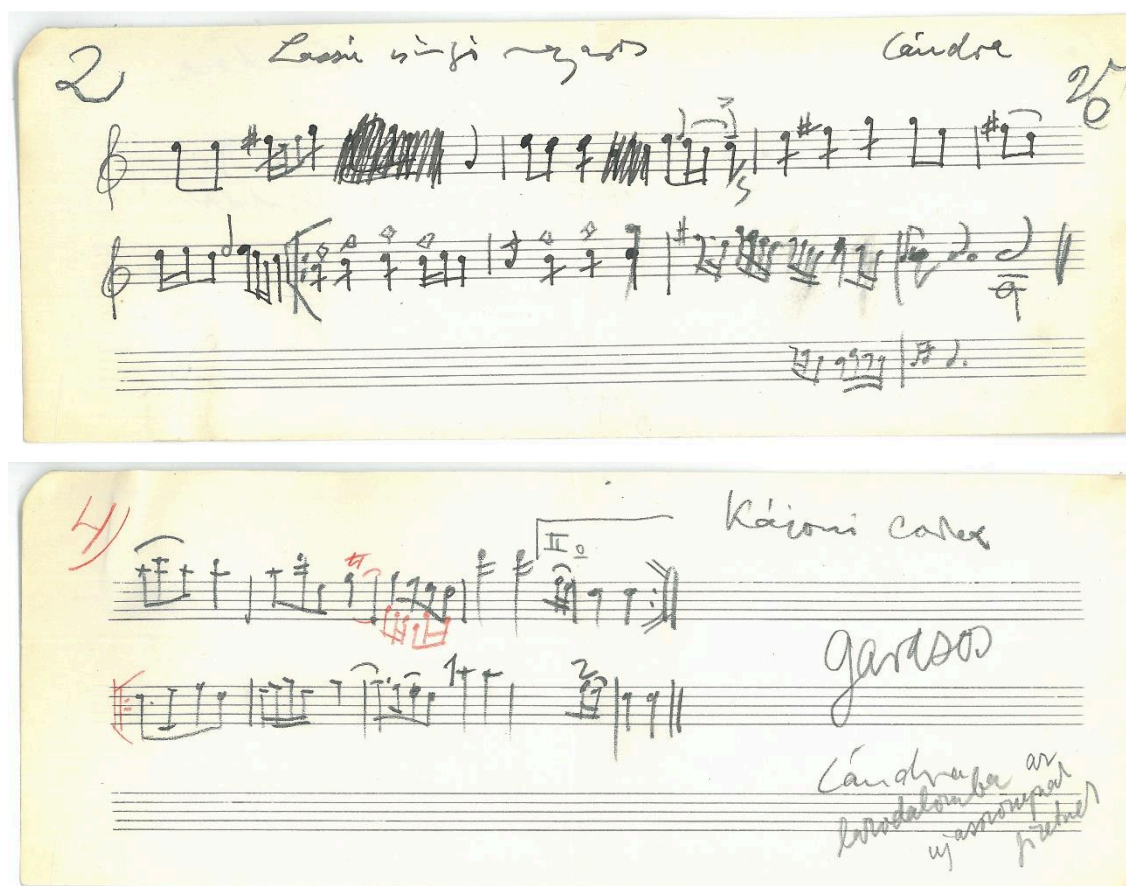
A gyimesi gyűjtés alapján készült gramofonfelvétel így több mint egy évig váratott magára. 1943. február 16–18-án készült el tizennyolc lemezoldalnyi felvétel a nagygyimesi Sinka István és Simon György, valamint a gyimesbükki Sinka János, Sinka György és Sinka Sándor, Sinka Jánosné Vándor Ilona és Minus Jánosné Sinka (Bánfi) Teréz közreműködésével. Valószínű, hogy végül mégis rézfedezet nélkül láttak munkához; ez lehet az oka annak, hogy a sérülékeny viaszkorongokról 1944 decemberéig sem készültek el a rézmatricák, így az ostrom idején a teljes hanganyag megsemmisült. A múzeum háborús kárjegyzékében szerepel „40 db viaszlemez”.⁵⁴ Mivel minden lemezoldal anyagát biztosítékként két-két példányban vágták viaszkorongra, e tételnek legalábbis nagy részét a tizennyolc lemezoldalnyi gyimesi anyag tehetta ki. Lajtha egy 1949 márciusában

⁵³ Böződi György, „Székelyföldi nótagyűjtés”, *Székely Szó* 2/190 (1942. augusztus 23.), 5.

⁵⁴ „A Néprajzi Múzeum háborús kárjegyzéke”, NMI 17/1945.

kelt dokumentumban leszögezi: „Pótolhatatlanok a 18 lemezoldalt kitevő gyimesi csángó felvételek, mert ezek tartalék viaszfelvételei matricára való átvitel előtt elpusztultak.”⁵⁵ A gyimesi stúdiómunkát közvetlenül megelőzte a Lajtha terepmunkáján alapuló szentegyházasfalvi felvételesorozat 1942. október 17–18-án, amelynek anyaga a Gr 108–116 jelzeteket kapta. A rá következő pedig a kőrispataki zenekar játékáról készített felvételesorozat volt 1944. január 24–26-án, amely kis híján szintén megsemmisült; a matricák megkerülése és kidolgozása után a szentegyházasfalvi lemezek számainak folytatásaként a Gr 117–125 számokon regisztrálták ezeket.⁵⁶

A helyszíni lejegyzések közül szinte csak azok a cédulák maradtak fenn, amelyek a stúdióban felvett dallamokat tartalmazzák. Azok viszont jó állapotban, hiánytalanul, a tervezett lemezoldalak szerint iratkapoccsal összefogva, Olsvai Imre hagyatékából kerültek elő. Hozzá vélhetően Vargyastól jutottak, aki az egyik cédulára ezt írta: „Dincsér helyszíni vázlatos gyimesi lejegyzései”.⁵⁷ Dincsér helyszíni lejegyzéseit itt is Kodály széljegyzetei és további saját lejegyzései egészítik ki, dokumentálva Kodály – korábban ismeretlen – találkozását Gyimes zenei hagyományával (5. ábra).

5. ábra. a) Dincsér helyszíni lejegyzése Kodály kiegészítéseivel (f50b), b) Kodály lejegyzése Lajtha széljegyzetével (f62d). ZTI NZKT V-04.10/3.1.16

⁵⁵ „Költségvetés hanglezemzmatricák és hanglezemek pótlására”, Hagyományok Háza, LL NZK 16/6/14.

⁵⁶ Lajtha, *Kőrispataki gyűjtés*, 10–11.

⁵⁷ ZTI NZKT V-04.10/3.1.16, VI/2. Hálás vagyok Paksa Katalinnak, aki az Olsvai-hagyaték rendezése közben megtalált kéziratgyűjtéssel rögtön engem keresett meg.

A tervezett hanglemezek tartalmáról tájékoztat a Lajtha által vezetett felvételi jegyzőkönyv is a „Hanglemezfelvevételekhez” feliratú füzetben.⁵⁸ Ennek alapján minden felvett dallam azonosítható a helyszíni lejegyzések céduláin, illetve részben a fonográfhengereken.⁵⁹ A füzet végén találjuk az előadók közül Sinka János adatait, a többi négy számozott, különálló papírszeletre írta Dincsér.⁶⁰ Összesen 51 felvétel készült, ebből a fonográfhengerre vett dallamokon túlmenő felvételek száma 36 volt. Az *1. táblázat* oszlopait összehasonlítva látható, hogy – a fonográf-felvételekkel ellentétben – itt nem volt cél a teljes műfaji sokszínűség reprezentálása, inkább a legmagyarosabb, legrégiesebb törzstáncanyag lehetett a prioritás. A felvételek zömét *lassú magyaros* és *sebes csárdás* dallamok tették ki, jelentősen bővítve e műfajok fonográf-felvett dallamkészletét. Előbbiek közül egy szólóénekes, további négy pedig zenekaros-énekes előadásban került lemezre. A hat *keserves* felvétele mind nagy zenekarral és női énekkel készült, és ezek közé már kifejezetten romános dallam is került (Függelék C, f58).⁶¹ Ezeken kívül egy-egy *kettős jártatója* és *sirüleje, féloláhos* és *verbunk*, valamint lakodalmi mars volt az anyagban, a *héjszák*, illetve az *aprók* ciklusát pedig csak egy-egy dallam képviselte.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint a felvételek nagy része kontrakísérettel készült, annak elenére, hogy a helyi tánczenei hagyományban a kontrázásnak alig volt szerepe. A hegedű–gardon hangszerkettős csak három és fél lemezoldalon szólalt volna meg, pedig Dincsér is tisztában volt vele, hogy a tánc kíséret helyi hagyományos formája ez volt:

ha kellett egy úrnak mozsikálni s akkor kellett a kontrás; a csángóknál csak a primot kel, met egyseleg mozsikálunk s a gardon. [...] A kontra tehát nem annyira a falusi muzsikálásban járta, hanem az úri vigasságban. Érdekes azonban, hogy a kontrázás sok esetben a tanulás alsó foka volt.⁶²

Ugyanakkor a három Sinka testvér hegedű–kontra–bőgő összeállítású bandája viszonylag megszokott együttes lehetett, amely a polgárosultabb zenei igények kielégítésére rendszeresen működött.⁶³ De így is valószínű, hogy a kontrakíséret, sőt két kontrás egyidejű játéka gyakran disszonáns felvételeket eredményezett:

A gyimesi kontrások játéka inkább ritmikus szerepű, s így nem is érzik szükségét, hogy a kontra kettősfogása [...] mindig harmonikusan kövesse a dallamot. [...] A záróhang kontrája azonban mindig harmonikusan illeszkedett, rendszerint a–e¹ kvinttel az a-ban játszott dallamhoz.⁶⁴

A leírt kíséretmódhoz leginkább a Vándor Mihály Cándra – Sinka János nevelt fia – kontrajátékáról készült későbbi felvételek adnak hangzó párhuzamot.⁶⁵

⁵⁸ HH LL NZK 19/1.

⁵⁹ A teljes felvételesorozat tartalmi rekonstrukciója: Lipták Dániel, „Egy elpusztult népzenei gramofonfelvétel nyomában. Gyimes, 1943”, in *Zenatudományi dolgozatok 2021–2022*, szerk. Kim Katalin (Budapest: ZTI), 179–238.

⁶⁰ HH LL NZK 19/1.

⁶¹ A helyszíni lejegyzések céduláin Kodály feltünteti a *keservesek* román párhuzamait Bartók akkor még kiadatlan román gyűjtéséből.

⁶² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 16., 13.

⁶³ Vándor Mihály Cándra elmondása alapján. ZTI Mg 4877A, 00-17-30-00-21-10. Pávai István és Bokor Imre gyűjtése, 1980. július 28., Tarhavaspataka.

⁶⁴ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 43.

⁶⁵ ZTI Mg 4877A, 00-24-30-00-28-00. Pávai István és Bokor Imre gyűjtése, 1980. július 28., Tarhavaspataka.

Másrészt viszont feltehetjük, hogy Dincser, Lajtha és Kodály is igen nagy érdeklődéssel fogadott minden adatot a népi hangszeregyüttesek kíséretmódjával kapcsolatban, amelyről akkor még szinte csak a széki gramofonfelvétel tanúskodott:

Régi kiadványok kísérete, erdélyi vagy bukovinai, továbbá román és szerb cigányok mai játékmódja sejtet valamit az egykori magyar cigányok többszólamúságáról. Rögtönzött kíséreteikben lehetett valami hagyományos, primitív eredetiség

– írta Kodály néhány évvel korábban.⁶⁶ A gyimesi anyagtól tehát valószínűleg az újonnan felfedezett kutatási terület, a hagyományos népi többszólamúság újabb példáit is várták, még ha az erre természeténél fogva kevésbé volt is alkalmas.

Néhány felvételen nagybőgő is szerepelt, ami a helyi tánczenei hagyomány szempontjából még a kontrázásnál is kevésbé reprezentatív. Azonban – Sinka János elmondása szerint – sajátos funkciót töltött be a népeletben, ami vonzóvá tette a szerkesztők szemében:

[A] gardon helyett a nagybőgő is szerepelt bizonyos esetben. Gyimesbükkön ugyanis két nagybőgő is van, az *egyik az egyházé, met akártak csináni bandát a csángók, de nem lett, s a másik egy cigányemberé* [ez nyilván Sinka Sándor], aki akkor szokta húzni, *ha úrimulacsság van*. De sor kerül a bőgőre a cigánytemetésen is.

*Mikor éty cigán – mondja a gyimesbükki Cándra – mifajtánkbeli mēkhal, akkōr mozsikával, amikor a halott hon; s a háznál szoktunk összegyűlni s muzsikálunk szomorukat, s van ezeknek szova és, magyar. [...] mongyuk tíz mozsikás – s öt primot fog, öt kontrát fog s, a bőgős hūza a magájét. [...] S szoktak mások és, nem csak éppen münk, csángók és, met szeretik eszkēt a szomoru darabokat. [...] S mikōr mēnnek a sírhoz, az ēlsō cigán felōjsza. Elsōbb a szūlei, ha van, s hējzatartozói a test után, azután a primások, kontrások, három sōrba, ha tōbben vannak.*⁶⁷

Az f57–f60 (Függelék C) számokon felvett *keserves*-sorozat, amelynek kíséretében valamennyi zenész részt vett (két prím – két kontra – bőgő felállásban), s amelyet aztán egy *fēloláhos* táncdallammal zártak le, nyilvánvalóan ezt a temetési szituációt jeleníti meg. A táncdallamnak a keservesekkel való összefüggését, illetve az erre vonatkozó szerkesztői elképzelést is megvilágíthatja a hosszan idézett elbeszélés:

*Cigán-kēservesēk ezek, van ijen keserves tizēnōt-hūsz s mēktārt fēlōrájig ēgy. S azēr fognak vīgat is, rácsinájják, s táncōlnak és, ha a szomoru darabot ēlhuszta, s a halotnak vōt ēn nótāja, aszt a primás rōktōn tuggya s ēlcsinájja; van eset, hoty táncōlnak is rēa, fēloláhos vagy más, s van aki mēkhaggya, hon ne táncōjjanak s van aki mēkhaggya: az ō nótáját táncōjják ēl.*⁶⁸

A magyar népzene kutatás számára nagy veszteség a gyimesi sorozat pusztulása, hiszen ez – Lajtha széki gyűjtése után – a második jó minőségű, terjedelmes hangzóanyag volt egy falusi hangszeres együttes játékaról. Szintén másodikként dokumentálta a zenekari játékkal egyidejű éneklés gyakorlatát. Kilenc lemeznyi terjedelme a kőrispataki anyagéval azonos, ezt a néprajzi hanglemezek sorozatában csak a széki gyűjtés tizennyolc lemeze szárnyalja túl.

⁶⁶ Kodály Zoltán, „Magyarság a zenében”, in Szekfű Gyula (szerk.), *Mi a magyar?* (Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1939), 403.

⁶⁷ Dincser, *Két csiki hangszer*, 65.

⁶⁸ Dincser, *Két csiki hangszer*, 65.

4.3. Két csíki hangszer – Mozsika és gardon

4.3.1. Elméleti alapok

Dincsér az 1941–1942-es tanév végén abszolválta bölcsészkarai tanulmányait. Számára is kézenfekvő lehetett, hogy disszertációjának témaválasztásában – Vargyas Lajoshoz és Járdányi Pálhoz hasonlóan – Kodály útmutatását kövesse, amelyet *A magyar népzene* első önálló kiadásának előszavában tett közzé.⁶⁹ Minthogy Dincsér gyűjtései között a helyszíni feljegyzések mennyiségében kitűnik a nagydobronyi (1939. október, 1940. február 1–12.) és a hosszúmezői gyűjtés (1941. január),⁷⁰ lehetséges, hogy e falvak zenéjének monografikus feldolgozása is felmerült disszertációtervként. Környéküket is körüljárta, Nagydobronyba másodszor is visszatért.

Gyimesbe már 1942 januárjában is nyilván azzal a céllal érkezett, hogy az ekkor már többféle híradásból ismert hegedű–gardon hangszerkettőst kutassa, júliusi kutatóútján pedig feltérképezte a gardon elterjedését a Csíki-medence falvaiban, a gyimesi kistájhoz tartozó Kostelegen és környékén, valamint Gyergyóban. Így éppen a klasszikus magyar népzene kutatás figyelmének középpontjában álló Csík vármegyében talált egy újdonságokat ígérő fehér foltot. Míg Bartóknak a népi hangszerekről szóló első írásai csak a paraszti készítésű, parasztok által használt hangszerekkel foglalkoznak,⁷¹ Kodály 1910-ben Gyergyóban és 1912-ben Kászonban hegedűn játszott dallamokat is gyűjtött;⁷² előbbi kezdeményezését tanítványa, Molnár Antal folytatta 1911-ben.⁷³ Azzal, hogy Dincsér a csíki hangszeres zenét választotta disszertációja témájának, az is eldőlt, hogy munkája végül nem egy harmadik falumonográfia lett, hanem inkább a Kodály-előszó egy másik felvetéséhez kapcsolódott: „Nem ismerjük eléggé a nép hangszereit, s a velük való foglalatosságát. [...] Parasztbandák, kótanemértő falusi cigányok zeneéletéről nincs semmi pontos leírás.”⁷⁴ A disszertációt a következő tanév folyamán írta meg, tehát az 1943. februári háromnapos stúdiómunka tanulságait is bele tudta foglalni.

Lajtha már korábban is megfogalmazta a hangszeres népzene alapos, sokoldalú kutatásának tervét. 1934-ben, a Szellemi Együttműködés Bizottsága keretében készült népzenei tárgyú kötet előszavában a hangszerekkel kapcsolatos zenei, néprajzi és történeti vizsgálódás egységének igényével írt:

A helyszíni gyűjtés során természetesen a hangszeres zene gyűjtése sem kevésbé fontos feladat. Hangszerek gyűjtésekor le kell írni készítésük minden fázisát, különböző alkotórészeiket, megszólaltatásuk technikáját és módját, és bizonyos esetekben a hangszerek társadalmi vagy kulturális je-

⁶⁹ Vargyas Lajos, *Áj falu zenei élete* (Budapest: A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, 1941); Járdányi Pál, *A kidei magyarság világi zenéje* (Kolozsvár: Minerva, 1943); Kodály Zoltán, *A magyar népzene* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 6–7.

⁷⁰ ZTI V-04.10, 3. doboz, 3.1.7., illetve 3.1.14. boríték.

⁷¹ Bartók Béla, „A hangszeres zene folklóreja Magyarországon”, *Zeneközlöny* 9/5 (1911. január), 141–148.; 9/7 (1911. február), 207–213.; 9/10 (1911. március), 309–312.; 10/19 (1912. április), 601–604.

⁷² Tari Lujza, *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója* (Budapest: Balassi, 2001), 46–56, 125–167.

⁷³ Tari Lujza, *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése* (Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011), 343–352.

⁷⁴ Kodály, *A magyar népzene*, 7.

lentőségét is. Tekintve, hogy egy hangszer, mint tárgy, külön életet él, népektől és zenétől függetlenül terjed, a hangszertörténettel – sokkal inkább, mint bármely más történeti diszciplínával – csak nemzetközi és összehasonlító alapon lehet foglalkozni.⁷⁵

Két évvel később a magyar közönség figyelmét is felhívta a kérdéskör fontosságára és összetettségére:

Külön területe a magyar népzenenek a népi hangszereken (hegedű, furulya, klarinét, kanásztülök, doromb, duda, citera, forgólant) előadott dallamok. Ezek közt megkülönböztetünk olyan dallamokat, amelyek speciálisan hangszeres melódiák (pl. a dudánóták), s olyanokat, amelyek valamely énekelt dallamnak hangszerre való átvitele. Némely vidéken, főleg ott, ahol nincs falusi cigány, népi együttesek, „parasztbandák” működnek, egész eredeti stílust produkálva („népi kontrapunkt”). A falusi cigányhegedűsök pedig a verbunkos zenének sok érdekes darabját őrizték meg máig.⁷⁶

Nyilván mindezek jegyében ötlött fel Dincsérben a terv 1939-ben, hogy összefoglalást ír „a magyar népi hangszerekről”.⁷⁷

A falusi cigányzenészek és hangszeres együtteseik felé Lajtha már az 1920-as évek végétől kezdve nagy érdeklődéssel fordult. Számos írásában visszatérő témaként ejt szót a hegedűsökről mint a magyar népzene kiaknázatlan forrásairól.

A kis falu cigánya azt a muzsikát játssza, amelyet az illető vidék ősfoglalkozású magyar népe is ismer. [...] A falusi cigány sok történeti értéket őrizett meg számunkra, különösen az instrumentális muzsika birodalmából, műsorán sok magyar és igazán népi szépséget találtunk.⁷⁸

...a falusi cigány [...] semmit sem tud a népies műzenéből: ugyanazokat a dallamokat tudja, mint a parasztok. Cserépváralján [1929-ben] hallottam egy olyan magyar parasztokból álló bandát, amilyen a cigány. [...] Az utóbbi évek legerősebb művészeti impressziója volt ez számomra, olyan őserő csapott meg, hogy két napig sem tudtam betelni ezzel a muzsikával. Meghallgattam Cserépváralján a cigányokat is; ugyanúgy játszottak, mint a magyar parasztok.⁷⁹

Kodály is megjegyzi: „különösen Erdélyben sok, egyelőre ismeretlen eredetű tánczenét hallani cigányoktól. A nép ugyan táncol rá, de sem dalolni, sem zenélni nem szokta. Ennek tehát a cigány az egyetlen forrása.”⁸⁰

Minthogy Dincsér magas szinten hegedült – nem sok választotta el a zeneakadémiai diplomától –, e kutatási irány folytatására különösen alkalmas volt. Arra vállalkozott tehát, hogy a hegedűgardon hangszeregyüttes monográfiáját készíti el, a falumonográfiákra jellemző teljes körű adatgyűjtés igényével, de regionális keretben. A Gusti-féle monografikus szemlélet határai talán már ekkor felmerültek: nem biztos, hogy a falu a legfontosabb egység, bizonyos esetekben külső kapcsolatai, összefüggései fontosabbak lehetnek. Dincsér témája is átível a falvakon, sőt egyetlen falu vizsgálatával nem is lenne érthető.

⁷⁵ Lajtha László, „Préface”, in *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle* [szerk. Lajtha László] (Paris: Société des Nations, Institut internationale de coopération intellectuelle, 1934), magyar fordítása: LLÍ 122–123.

⁷⁶ Lajtha László – Veress Sándor, „Népdal, népzene gyűjtés”, in *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre (Budapest: Merkantil, 1936), 175–176.

⁷⁷ Tari Lujza, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, *Ethnographia* 119/4 (2008), 344.

⁷⁸ Lajtha László, „A kultuszminisztérium gramofonakciója”, *Muzsika* 1/5 (1929. június), 26–29. LLÍ 69.

⁷⁹ Lajtha László, „A népzénéről. Nyugat-konferencia”, *Nyugat* 26/1 (1933. január 1.), 20–24. LLÍ 109–110

⁸⁰ Kodály Zoltán, „Zene”, in Czákó Elemér (szerk.), *A magyarság néprajza* IV. (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 61.

A monografikus szemlélet azonban nála éppen a zenei anyag teljes körű vizsgálatára nem terjedt ki. Ennek okára nézve negatív támpontként szolgálhat Vargyas Lajosnak a Járdányi Pál kidei tanulmányáról írott ismertetője, amely egyúttal összefoglalja a megelőző évek monografikus kutatásainak elméleti tapasztalatait:

Kétféle gyűjtőfeladat vár ugyanis itt a kutatóra: egyrészt az egyéni és közösségi dallamkincset magát alaposan összegyűjteni és ezt használni fel a tanulságok megállapítására, másrészt nyilatkozatokat és megnyilvánulásokat „gyűjteni”, azaz megfigyelni az élet jelenségeit, ilyeneket esetleg kellő tapintattal előidézni és ezekből vonni le a tanulságokat. Az utóbbi számára Kide – az Erdélyi Tudományos Intézet által kiválasztott kutatási terület – nem igen volt megfelelő. Egyoldalú, jellegzetesen hanyatló zenei életének megnyilatkozásaiból a népzene problémáira kevés tanulságot vonhatott volna le a szerző. Ezért munkáját nagyon helyesen az első szempontra állította be: minél alaposabb képet nyerni a dallamanyag rétegződéséről, egyéni, korok szerinti megoszlásáról, egyes típusok daltudásáról, stb. [...] Ezért adódott természetesen a szubjektív-megjelenítő módszer helyett e munka számára a számszerű adatközlő jelleg.⁸¹

Ugyanilyen természetesen adódhatott Dincsér számára – éppen ellenkezőleg – a „szubjektív-megjelenítő módszer” a vizsgált zenekultúra sajátos, archaikus és életerős jellegéből. Vagyis nem lett volna érdemes a dallamanyag elemzésére fordítani további energiát, amikor végre a hagyományos zenei élet működéséről is talán minden eddiginél hitelesebb adatokat lehetett gyűjteni. Másfelől az anyag túlnyomóan hangszerezés jellege miatt Dincsér nyilván érezte, hogy a helyszíni lejegyzések érvényessége igen korlátozott, a hangfelvételek lejegyzése pedig – még ha rá is szánta volna a szükséges tetemes időt – még mindig megközelítő képet sem adott volna a dallamanyag teljességéről.

A *Két csiki hangszer* – ahogy címe is mutatja – az organológiát, vagyis a hangszerek tárgyi mivoltának történeti és összehasonlító vizsgálatát választja kiindulási alapjául. A regionális monográfia földrajzi határait is a hangszerkettős korabeli elterjedése határozza meg. Az organológiai kutatás a német összehasonlító zenetudományi iskolán belül bontakozott ki, első rendszeralkotói közé tartozott Curt Sachs és Erich Moritz von Hornbostel. Dincsér maga is hivatkozik Sachs hangszertörténeti lexikonára és kézikönyvére.⁸² 1926-ban Haraszi Emil, majd 1934-ben Bartha Dénes reflektált erre a kutatási irányra, a magyar művelődéstörténet szempontjait is bevonva. Minthogy a hangszerek vizsgálata a korábbi tudományterületek határmezsgyéjén helyezkedett el, mindketten innovatív, interdiszciplináris szemlélettel kutattak: hangszertörténet és nyelvtörténet, illetve régészet és néprajz szintetizálásával.⁸³ Távolabbról kapcsolódnak ide Lajtha László hangszertörténettel és zenei ikonográfiával foglalkozó tanulmányai, amelyek az 1920-as években a hangszergyűjtemény rendezésével párhuzamosan íródtak.⁸⁴ A magyar népzene-kutatásban tehát

⁸¹ Vargyas Lajos, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje” [ismertető], *Ethnographia* 55/2 (1944. június), 100.

⁸² Curt Sachs, *Reallexikon der Musikinstrumente, zugleich ein Polyglossar für das gesamte Instrumentengebiet* (Berlin: Julius Bard, 1913); uő, *Handbuch der Musikinstrumentenkunde* (Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1920).

⁸³ Haraszi Emil, *Hangutánzás és jelentésváltozás az egyetemes és a magyar hangszertörténetben* (Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1926); Bartha Dénes, *A jánoshidai avarkori kettősség* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1934; *Archaeologia Hungarica* XIV).

⁸⁴ Pl. Lajtha László, „A tárogató vándorútja Perzsiából Európába”, *Magyarország* 30/163 (1923. július 22.), 7; uő, „Magyar hangszerábrázolásokról”, *Muzsika* 1/10 (1929. november), 28–35. Ld. még Berlász, *Lajtha László*, 81–91; Tari Lujza, „Lajtha László hangszerkutatásai, mai tanulságokkal”, *Ethnographia* 124/4 (2013. december), 532–544.

még mindig kiaknázásra váró új területnek számított az organológia, amely a hagyományos zenefolklór-kutatástól viszonylag messzire vezetve tárgyi néprajzi, történelmi, ikonográfiai, hangszeres zenészi tájékozottságot is kívánt.

A hangszerkutatás köztes jellege a néprajztudomány vonatkozásában is érezhető volt, amely hagyományosan tárgyi és szellemi néprajzra oszlott. Jól példázza ezt *A magyarság néprajza* sorozat, ahol a népi hangszerek Kodály népzenei fejezetétől elválasztva, egy korábbi kötetben, „a hagyomány tárgyaiként” – vagyis szokásokhoz, folklórhoz kapcsolódó tárgyakként – szerepelnek.⁸⁵ Kodály is igazodik ehhez a felosztáshoz:

A szellemi néprajz azt vizsgálja, hogy hangszerein mit játszik a nép. Magakészítette hangszerein is játszhat műzenét, viszont gyári hangszereken is hallhatunk népzene. A hangszerek és készítésük leírása a tárgyi néprajz feladata. A népzene kutatás vizsgálja hangterjedelmüket, kezelésük módját, amennyire a rajtuk előadott darabok megértéséhez szükséges.⁸⁶

Azonban a néprajzosok új nemzedéke – akiktől Dincsér az egyetemen tanult – nemsokára feszegetni kezdte a tárgyi és a szellemi néprajz hagyományos határát, éppen a társadalmi szempont jobb érvényesítése érdekében. Gunda Béla megfogalmazása szerint

A „szellemi” és a „tárgyi” jelenségek a legszorosabb kapcsolatban vannak egymással, egymást kiegészítik, s csakis a kettő egymáshoz való viszonyának feltárásával ismerhetjük meg a társadalmi szabályok és törvények szerint élő történeti embert, a népet.⁸⁷

A holisztikus szemlélet persze korábban is felmerült a hazai néprajzban, még ha csak távlati célkitűzésként jelenik is meg Lajtha és Gönyey tánc-tanulmányában:

Eredetileg s itt-ott ma is zene, mozdulat, tánc, népszokás, hiedelem, sőt öltözet: egy egységben él. A magyarázat lehetősége csak veszít, ha ezeket külön-külön s nem együttesen vizsgáljuk. Sajnos, az eddigi gyűjtés jobbadán részletgyűjtés volt s ezzel az egységgel, együttszemléléssel nem sokat törődött. A jövő kutató feladata, hogy az említett együttest mint egységet kutassa s a népszokásokat zenéjükkel és mozdulatkíséretükkel együtt figyelje meg és írja le.⁸⁸

Ortutay Gyula viszont ugyanekkor már a lengyel-brit etnológus Bronisław Malinowski funkcionalista felfogására hivatkozik követendő példaként, amely „az egyoldalúan történeti szemlélet” helyett a teljes kultúra struktúráját, és azon belül az egyes elemek funkcióját igyekszik meghatározni.⁸⁹ Az idősebb klasszika-filológus, Marót Károly 1940-ben „A magyar néprajzkutatás feladatai” címmel publikált nagy hatású cikket, amely hasonlóképpen azt hirdette, hogy a történeti szemléletnél fontosabb az aktuális funkció vizsgálata: a népi kultúra jelenségeihez „először az élet-oldal felől, tehát a (lelki) »helyzet« dinamikájának analysisével [...] kell közelednünk”.⁹⁰

⁸⁵ Viski, „A hagyomány tárgyai”, 432–438.

⁸⁶ Kodály, „Zene”, 61.

⁸⁷ Gunda Béla, „A funkcionálizmus kérdése a néprajzban”, *Erdélyi Múzeum* 50/3–4 (1945), 181.

⁸⁸ Lajtha László – Gönyey Sándor, „Tánc”, in *A magyarság néprajza* IV., főszerk. Czákó Elemér (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 107.

⁸⁹ Ortutay Gyula, *Magyar népismeret* (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1937), 7; Bronisław Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea* (London: Routledge & Kegan Paul, 1922).

⁹⁰ Marót Károly, „A magyar néprajzkutatás feladatai”, *Ethnographia* 60/3 (1940), 275.

Gunda – egy részletes recenziója szerint – már 1940-ben tisztában volt a funkcionalizmus szakirodalmával, és bizonyára egyetemi oktatóként is közvetítette annak tanulságait,⁹¹ habár e tárgyban klasszikusnak számító tanulmánya csak 1945-ben jelent meg:

A funkcionális néprajz a műveltség *belső* összefüggéseinek a megvilágítására törekszik. Feltárja azokat a kapcsolatokat, amelyek az egyes elemek, intézmények és a társadalom között fennállnak. Keresi azokat a műveltségen belül érvényesülő és ható erőket, amelyek a műveltséget életben tartják, alakítják s az elemeknek, jelenségeknek új és új értelmet adnak. A funkcionális néprajz mutat rá arra, hogy az elemek, a jelenségek nemcsak időben és térben változhatnak forma szerint, hanem ugyanabban vagy más-más társadalmi, etnikai közösségben változhatnak funkció szerint is. Lehetőséges, hogy idők folyamán a forma állandósul, de viszont a funkció megváltozik. A funkcióváltozás olyan lényeges lehet, hogy a jelenséget többé nem a formai, tartalmi jegyek határozzák meg, hanem a közösséghez való viszonya.⁹²

Az ütőgardon e tétel iskolapéldájaként is felfogható, amely első pillantásra megmutatja, miért fontos a formai és történeti vizsgálatokat a funkciók tanulmányozásával kiegészíteni. Ahogy Dincsér megállapítja,

a csíki ütőgardon a hegedű-féle hangszerek alakulástörténetének egyik korábbi állomását tárja elénk. Az ütőgardon eszerint a néphez alászüremkedett „nagy hegedű”, amely eredetileg a vonóhangszerek együttesében a mélyebb szólamot intonálta. A néphez lekerülvén a hangszer megtartotta eredeti alakját, illetve ennek emlékeit, a hangszer funkciója azonban megváltozott.⁹³

Dincsérnél azonban a funkciónak nemcsak társadalmi, hanem sajátosan zenei vetülete is van, ami nem más, mint a – mindkét hangszer esetében részletesen bemutatott – játéktechnika:

Mint magasabb műveltségből alászülyedt eszköz alkalmazkodott a népi zenegyakorlathoz, vagy pedig valamilyen akkoriban eltűnőfélben lévő, esetleg a népi ízlésváltozás következtében levett hangszer helyébe lépett, folytatva e hangszer eredeti funkcióját. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy ez a régibb hangszer valamilyen *dob* volt.⁹⁴

Dincsér témájában tehát a funkcionalista felfogás szervesen kapcsolódik a hangszertörténeti kutatások hagyományához, valamint egy harmadik nagy hatású elmélethez is. Felfogása szerint ugyanis a hegedű és a gardon „alászállott műveltségi javakként” vannak jelen a népi kultúrában.⁹⁵ Hans Naumann elmélete szerint a kulturális innováció forrása általában a társadalom felső rétege, az alsó réteg pedig az elitkultúra bizonyos elemeit időbeli késéssel veszi át és őrzi meg (gesunkenes Kulturgut).⁹⁶ Bármilyen egyoldalúnak is bizonyult később ez a szemlélet, mégis fontos volt abból a szempontból, hogy egyáltalán számolt a népi kultúra külső kapcsolataival, változásaival. Kodály árnyaltabban látta ezt a kérdéskört: szerinte a folklór éppen azért lehet a zene-történet élő tanúja, mert a magyar kultúra valaha társadalmilag egységesebb volt.⁹⁷ A hangszeren

⁹¹ Gunda Béla, „Dr. Kovács László: A néprajzi gyűjtés módszere” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 32/3–4 (1940), 421–422.

⁹² Gunda Béla, „A funkcionalizmus kérdése a néprajzban”, *Erdélyi Múzeum* 50/3–4 (1945), 189.

⁹³ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 82.

⁹⁴ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 82.

⁹⁵ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 71, 82.

⁹⁶ Hans Naumann, *Grundzüge der deutschen Volkskunde* (Leipzig: Quelle & Meyer, 1922).

⁹⁷ Kodály Zoltán, „Néprajz és zenetörténet”, *Ethnographia* 44/1–2 (1933. június), 4–15.

kívül egyes részjelenségek is „alászállottak”: a zengőhúr, a fogasléces vonószőrfeszítés, a zene-tanulás egyes módozatai, és a játéktechnika is párhuzamba állítható a 16–17. századi nyugat-európai ábrázolásokkal, leírásokkal, múzeumi hangszerekkel.⁹⁸ A könyv utolsó fejezete, „A két hangszer történeti kérdései” ezt fejti ki, bevonva a zenei ikonográfia és az etimológia viszonylag új szempontjait.⁹⁹

Konklúziója lényegében a többféle, látszólag távol eső megközelítés szintézise:

Nyilvánvaló, hogy a hangszer tényleges kezelése és a hangszer anyagi mivolta együttesen adja meg a hangszeres muzsika lényegét a fizikai oldalon, de az előbbi mindenesetre fontosabbnak látszik. [...] A hangszer morfológia tehát önmagában semmit sem mond, különösen éppen néprajzi tekintetben nem, ha nem vonatkoztatjuk valamilyen játékmód egyéni vagy közösségi jellegű technikai műveltségére, azaz egyszerűen szólva: ha nem nézzük a hangszer és zenéje életét. Ez a technikai műveltség tényleges anyagi kapcsolataival a hangszerre támaszkodik ugyan, de a játék igyekszik a hangszert kiemelni az egyszerű technikai célokat szolgáló eszközök sorából s a szellemi megnyilvánulások sokrétű kifejező eszközévé avatni. [...] Mondhatnók, a hangszer ott lép ki az egyszerű közhasznú eszközök sorából, ahol a nép életében önálló, sajátos szellemi, szorosabban érzelmi jellegű műveltségi, pontosabban művészeti szerephez jut. E szerepben jóval kisebb jelentőségű a hangszer anyagi szerkezete, alkata, mint a hangszer élő zenei környezet, a népi zeneműveltség immateriális tényezői, egyszóval a népi muzsika.¹⁰⁰

Az összefoglalás kulcsszava, Dincsér érdeklődésének végső tárgya a „műveltség”, mai szóhasználat: kultúra. Aligha tévedünk, ha a passzus értelmezéséhez Gunda letisztultabb megfogalmazását is irányadónak vesszük:

A műveltség egésze, vagy annak egyes elemei történeti fejlődés és alakulás eredményei. De semmi képpen sem foghatjuk fel a műveltséget elemei pusztá halmazának, s a műveltségi elemeket sem tekinthetjük csak egy bizonyos kor maradványának, térbeli és időbeli folyamatok képződményének. Az elemeknek a műveltségen belül sajátos életük van, mintahogyan sajátos élete van az egész műveltségnek.¹⁰¹

A *Két csiki hangszer*, miközben a magyar népzene kutatás hagyományának szerves folytatása, teljesen megfelel a később kibontakozó zeneantropológiai kutatási irány célkitűzésének is, amelynek tárgya „a zene a kultúrában”, illetve „a zene mint kultúra”.¹⁰²

4.3.2. Módszerek

Dincsér szövegének legalább egyharmadát az adatközlők megnyilatkozásai teszik ki. Erről az interjúanyagról semmiféle kézirat nem maradt fenn, tehát egyetlen forrása maga a *Két csiki hangszer*. Az interjúk készítésének és pontos közlésének fontosságára Bartók hívta fel a figyelmet Brăiloiu példáján:

⁹⁸ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 71–74.

⁹⁹ Hivatkozott mintája: Viski Károly, „Hegedű”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 43–54.

¹⁰⁰ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 83–84.

¹⁰¹ Gunda, „Funkcionálizmus”, 188.

¹⁰² Alan P. Merriam, *The Anthropology of Music* (Evanston IL: Northwestern University Press, 1964), 6–7. Vö. Lipták Dániel, „Dincsér Oszkár 1942-es Csík megyei népzenei gyűjtése és az amerikai zenei antropológia”, *Ethnographia* 130/2 (2019. június), 274–291.

Brăiloiu nemcsak a románoknak a legkiválóbb zenefolklore-kutatója, hanem európai viszonylatban is a legjobbak közé tartozik. Egyik, 85 lapra terjedő tanulmányában egyetlen fogarasmegyei falunak sirató énekeit közli, illetve az ottani halottsiratót, mint népszokást, szinte a végtelenségig menő aprólékosággal írja le. Megfigyeléseit úgy szerezte be, hogy a sirató asszonyokhoz a siratás körülményeire vonatkozó kérdéseket intézett és az asszonyok feleletét gyorsírással lejegyeztette.¹⁰³

Az idézett „ízeltőben” – mint Bartók a vonatkozó lábjegyzetben rámutat – „A dült betűvel szedett mondatok a parasztasszonyok közlései, a többiek a közlésekből következtetett megállapítások”:

A halottsiratás hagyományos, és illendőségből kötelező szertartás is. Hagományos, mert:
... ez nálunk a törvény ... Dédapáink, ükapáink is ezt tették, nemcsak mi (közli S. Racu).
 Kötelező, mert:
kell siratni ... Mert ha valaki nem tenné, az nagy szégyen volna. Azt mondanák, nem is bánja, hogy meghalt valakije ... azt mondanák, hogy talán még örült is a halálának (közli u. a.).
 A siratás egyúttal enyhíti is a fájdalmat:
Ha valaki szomorú, a siratástól megkönnyebbül (közli R. Buneriu).
Akinek szíve szakad meg a fájdalomtól, az szüntelen csak siratja halottját (közli M. Luțian).
 Ezért nem képzelhető el gyászeset siratás nélkül:
Soha halott nem marad elsiratatlanul, mindenkit elsiratnak (közli S. Racu) [stb.].¹⁰⁴

A drăguși gyűjtésen Lükő Gábor is jelen volt, tehát Dincser akár személyes beszámolóból is ismerhette a románok módszereit.¹⁰⁵ Szövegében nemcsak az interjúrészek központi szerepe, gondos lejegyzése és adatolása, de még kurzivált tipográfiai megjelenítésük is a Brăiloiu-tanulmány mintáját követi.

Ortutay „A teljes analízis kérdése” fejezetcím alatt hivatkozik Bartók fenti ismertetésére, rámutatva a módszer jelentőségére a holisztikus szemlélet szempontjából:

Brăiloiu a siratóénekek dallamainak gyűjtése közben dolgozott ki a mikrometeorológia aprólékos érzékenységéhez hasonló kikérdezési módszert, amellyel mintegy minden elképzelhető oldalról meghatározni igyekszik a siratóéneklés sajátosságait. A kérdések éppen az aprólékos, teljes analízis révén egész szabatosan leírják a siratóénekek egyéni, közösségi vonásait, történeti hagyományát, társadalmi gyakorlatát, a változat és a törvény igazató összefüggéseit.¹⁰⁶

Kodály is nyilván az adatközlők megnyilatkozásainak feljegyzésére gondolt, amikor ezt írta: „[a zeneélet] kutatására nem kell fonográf. Sőt értékes zenefolklorista munkát lehet végezni akár egyetlen dallam lejegyzése nélkül.”¹⁰⁷

Az interjúzás megnövekedett szerepe magától kapcsolódik a tájnyelvi tudatossággal, sőt a nyelvjáráskutatás kortárs célkitűzéseivel. Ez a szinergia már a néprajzi hanglemzsfelvételek megindulásakor felmerült,¹⁰⁸ de Kovács László későbbi könyvismertetése is erre mutat:

A népnyelvkutatás és a néprajzkutatás [...] találkozik. [...] a népnyelvi gyűjtés a tárgykörök szerinti teljes leírás módszerével él, ami annyit jelent, hogy pl. a ház szókinsét a ház teljes leírása keretében

¹⁰³ Bartók Béla, *Miért és hogyan gyűjtünk népzenei? A zenei folklore törvénykönyve* (Budapest: Somló Béla, 1936; Népszerű Zenefüzetek 5), 15–16.

¹⁰⁴ Bartók, *Miért és hogyan gyűjtünk népzenei?*, 16.

¹⁰⁵ Tanczos Vilmos, „Lükő Gábor bukaresti kapcsolatai, tanulmányai (1931–1933)”, *Székegyföld* 17/3 (2013. március), 124–125. Lükő visszaemlékezése szerint Brăiloiu gyorsírója Henri H. Stahl, a kiváló társadalomnéprajzos volt.

¹⁰⁶ Ortutay, *Magyar népméret*, 42.

¹⁰⁷ Kodály, *A magyar népzene*, 7.

¹⁰⁸ Ortutay Gyula, „Néprajzi hanglemzések”, *Magyar Nyelv* 34/5–6 (1938. május–június), 169–172.

írják fel. [...] A néprajzi gyűjtés is viszonyozza a néprajzkutatásnak ezt a szíveségét, amikor elengedhetetlenül fontosnak tartja, hogy a tárgyakat nevükkel együtt, a népi szellemi hagyományt teljes fogalomkincsével együtt kell gyűjteni. *Szó és tárgy!* e nélkül fél munkát végez a néprajzi gyűjtő, hiszen nagyon sok esetben csak a tárgy neve, vagy részeinek a neve, a szellemi hagyományok fogalomkincse az, aminek a régiségeivel valamilyen tárgynak vagy jelenségnek a származására fényt deríthetünk.¹⁰⁹

Dincsér interjúanyaga a tájnyelvi sajátosságokat is meglepő részletességgel adja vissza. Nyelvészeti tudatosságra vall az a jegyzet is, amely az adatok dialektológiai hitelességének korlátaira figyelmeztet:

Az adatközléseket szószerint közlöm (*dült* betűvel): a nyelvi fonetikára és jelzésére azonban csak annyira vigyáztam, amennyire a tárgyamra nézve a nyelveknél fontosabb megfigyeléseim között tehettem. A muzikusok általában nem beszéltek egyformán, s némelyik cigány beszédmodora már egészen városias volt a paraszti székely beszéddel szemben. Ugyanilyen különbség van a fiatalok és az öregek szavajárása között.¹¹⁰

Az alkalmazott fonetikus lejegyzésmód a nyelvjáráskutatás gyakorlatát követi, amely többek között a Dincsér által hivatkozott Balogh Ödön gyimesi tárgyú publikációiban is megjelenik.¹¹¹

Az idézetek ugyanakkor tartalmuk szempontjából is igen hitelesnek tűnnek. Ezt mutatja számos, mindenképp az adatközlőktől eredő fogalmazásbeli esetlegesség, valamint más forrásból semmiképp sem beszerezhető információ. A közlések a legkevésbé sem mondanak ellent a témában azóta összegyűlt ismereteknek. Mindezek alapján kizárhatjuk, hogy pusztán emlékezetből rekonstruált megfogalmazások lennének. Nyilvánvaló, hogy ezt a bő és részletes anyagot csakis gyorsírással lehetett összegyűjteni, de hogy ezt ki végezte el, arról semmi biztosat nem tudunk. A gyűjtések költségjegyzéke csak egy kutató terepmunkáját fedezi, és külön tételként sem szerepel benne gyorsíró.¹¹² Az viszont nem valószínű, hogy Dincsér maga tudott volna gyorsítani. A hagyatékban egyáltalán nincsenek gyorsírással készült jegyzetek, és a hangfelvételek előadójának életrajzai is igen sietős kézírással készültek.¹¹³ Dincsér gimnáziumi bizonyítványában sem szerepel a gyorsírás tantárgy.¹¹⁴

Kovács László „A gyorsírás alkalmazása a nyelvjáráskutatásban” című, a háború után nem sokkal megjelent közleményében „párévi tapasztalat alapján” bemutatja, hogyan lehet az egységes magyar gyorsírás rendszerét úgy kiegészíteni, módosítani, hogy a különböző nyelvjárások fonetikai finomságait is megbízhatóan rögzíteni tudja.¹¹⁵ Ennek alapján valószínűnek tűnik, hogy éppen Kovács, a gyorsírással néprajzi adatgyűjtés talán akkori leggyakorlottabb szakértője,

¹⁰⁹ Kovács László, „Magyar Néprajz” [ismertető], *Néprajzi Értéktár* 31/2–4 (1939), 393.

¹¹⁰ Dincsér, *Két csiki hangszér*, 9.

¹¹¹ Balogh Ödön, „Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlaki és gyimesközéplaki csángókról”, *Erdélyi Múzeum* 37/7–12 (1932), 332–353; uő, „Néprajzi jegyzetek a csügfési magyarokról”, *Erdélyi Múzeum* 47/1 (1942. január), 29–46, különnyomat: *Erdélyi Tudományos Füzetek* 136.

¹¹² NMI 1942/sz. n.

¹¹³ HH LL NZK 19/1.

¹¹⁴ A Budapesti Evangélikus Gimnázium bizonyítványkönyvei: HU EOL VI.B.01.I.281–288.

¹¹⁵ Kovács László, „Gyorsírás alkalmazása a néprajzkutatásban”, in *Magyar néprajz V.*, szerk. Bárczi Géza (Debrecen, 1943–46), 49–54.

Dincsér jó ismerőse végezhetette az interjúk feljegyzését. Az Erdélyi Tudományos Intézet osztályvezetőjeként vélhetően könnyen szabaddá is tehetette magát, hogy a gyűjtéshez csatlakozhasson, sőt saját anyagi keretet is fordíthatott erre. Ha ez valóban így volt, akkor az is érthető, hogy Dincsér a tanulmányban miért nem hivatkozik segítőjére, lévén az immár a Néprajzi Múzeum rivális intézményének munkatársa.

A kutatás eszköztárának fontos része volt a fényképezés is, amelynek jelentőségét Bartók idézett „törvénykönyve” is kiemeli:

Végezetül pedig arra szeretném a gyűjtők figyelmét felhívni, hogy – ha már hangosfilmfelvétel nem valósítható meg – legalább fényképfelvételek készüljenek a közlőkről, a játék- és táncjelenetekről, a hangszerekről vagy egyéb, a népzene életében szereplő tárgyakról. Ezzel is közelebb juttatjuk gyűjteményünket a való éléhez.¹¹⁶

Habár a néprajzi publikációkban a fotóillusztrációk közlése régóta evidencia volt, a népzenevel kapcsolatos magyar közlemények ezt a lehetőséget mindaddig nemigen használták ki.¹¹⁷ A *Két csíki hangszer* viszont a helyszíni fotókból negyvenegyet közöl (a teljes anyag bő egyharmadát). Ehhez jön még hét egyéb fotóreprodukció, tizenhat – nagyrészt saját fotók alapján készült – rajz, valamint hét, különböző kiadványokból átvett képadat. Ezzel a tanulmány nemcsak saját korában, de még további évtizedekig is kiemelkedik gazdag képanyagával a magyar népzene szakirodalmából.

A módszertan sajátosságai Dincsér írásmódjában is tükröződnek, amely konkrét, életközeli, és körültekintően képes értelmezni az adatokat. Nyoma sincs az elméleti írások filozofikus, exkluzív nehézkességének, inkább a tekerő-tanulmány stílusát emeli magasabb szintre.¹¹⁸ Így a könyv a szakíró Dincsér számára is új korszak kezdetét jelenthette volna. Az interjú-központú írásmódtól csak az általánosító, összehasonlító igényű nyitó és záró fejezetben tér el. Előbbiben saját tereptapasztalatok és kiadatlan archívumi adatok alapján rajzolja fel a kutatás tágabb néprajzi kontextusát, utóbbiban pedig a hangszerek és a játéktechnika történeti kérdéseit vizsgálva az írott és képi források felé fordul, művészettörténeti szakértelmét is kamatoztatva.

4.3.3. Témák

A *Két csíki hangszer* az első célirányos tanulmány a magyar nyelvterület hagyományos hangszeres gyakorlatáról. Élén a hangszertanulás bemutatása áll, éppen úgy, ahogy Vargyas monográfiája a daltanulásról szóló fejezettel kezdődik.¹¹⁹ Kiindulól megállapítása az, hogy Csíkban „a hangsze-

¹¹⁶ Bartók, *Miért és hogyan gyűjtünk népzene?*, 19.

¹¹⁷ Később pl. Bartha Dénes (szerk.), *Magyar népzenei gramofonfelvételek* (Budapest: Orsz. Magyar Történeti Múzeum, 1937); Kodály, „Zene”; Lajtha László – Dincsér Oszkár, „A tekerő”, *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 103–111.

¹¹⁸ Lajtha–Dincsér, „A tekerő”.

¹¹⁹ Vargyas, *Áj*, 9–32.

res népi hagyomány őrzője” általában „a cigányság”, bár Gyimesben a nem cigány zenészek szerepe is jelentős.¹²⁰ A visszaemlékezések itt annyira szerteágazók, hogy általános érvényű következtetéseket nemigen tud levonni, talán csak ennyit: bizonyos esetekben a hegedűtanulás a kontrázással kezdődött.¹²¹ A fejezet legfontosabb tanulsága inkább éppen az, hogy a hagyományos kereteken belül is mennyi minden múlik az egyéni különbségeken, tehetségen, személyes kapcsolatokon. Az egyik legnagyobb hatású mesterként emlékeztek „Kopac Jancsi” városi cigányzenészre, aki „a vasútépítéskor” (1895–1897) telepedett le Gyimesben. Egy másik cigányzenésznek viszont helybeli értelmiségi tanítványa is volt, aki később kántor lett.¹²² Tehát nem különül el igazán a cigányok és nem cigányok zenélése, sőt a hagyományos és a jövevény elemek, illetve a megőrzés és az újítás tendenciái sem választhatók szét egyértelműen. Dincsér sokrétű szövege jól érzékelteti, hogy a helyi zenekultúra nem egy érintetlen állapotból kiinduló egyirányú modernizálódást mutat, hanem folyamatos, többirányú személyes interakciók során alakul.

A következő alfejezet tárgya a hegedű készítése, javítása, részeinek terminológiája. Ide tartozik a gyimesi kistájra jellemző zengőhúrhasználat is, amely – Dincsér adatai szerint – „eltűnőfélben” volt.¹²³ Ezt követi a hegedűjáték technikájának leírása.¹²⁴ Egyik jelentős újdonságot hozó szempontjuk az ujjrend vizsgálata:

Általában nem használják a balkéz negyedik ujját, a kisujjat, hanem csak három ujjal játszanak. Mivel a legtöbb muzsikusnál a második fekvés az alapfekvés, az első ujjat csusztatják ide-oda [...] Játszanak esetleg első fekvésben is, de ekkor sem engedik el a hegedű nyakát, hanem egyszerre csusztatják az egész tenyerüket a kívánt helyzetbe, s csuklójuk változatlanul érinti a hangszer testét. Az ujjazat részint az első ujj, részint a három ujj csusztatása szerint alakul, de a kéz helyzete alig változik. A csusztatások éppen úgy beidegződtek, mint a szűkebb értelemben vett ujjrend [...] Az ujjakat alig emelik a húrok fölé, s a kisujjuk [...] lelóg a hegedű nyaka mellett a muzsikusz tenyerébe, hiszen használatára nincsen szükség.¹²⁵

Az ujjrenddel összefügg a dallamtanulás és a zenélés kognitív aspektusa, amelyre nézve Dincsér érdekes intuitív megfigyelést tesz:

Az ujj-memória nagy mértékben kifejlődött a paraszti játékosoknál, hiszen a nótát semmiféle vizuális kép nem támogatja, nem emlékeznek az írott kótára s mintegy automatikusan játszáskor a memóriájukban elraktározott dallamokat a már beidegzett ujjazat segítségével. Az ujj-memória segíti azután tovább a muzsikust, amikor új dallamot tanul [...] A dallamok tehát mindig egy bizonyos ujjazattal rögződnek meg a muzsikusz játékában, vagyis a nóta nem annyira a muzsikusz „fejében”, mint inkább a „kezében” van.¹²⁶

¹²⁰ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 8–9. Valójában itt is, mint mindenütt, a cigányoknak csak egy kisebb csoportja foglalkozott zenéléssel. Bevezető fejezetében Dincsér pontosabban fogalmaz: „a cigányságnak az a része, amely általában muzsikálással foglalkozik, zenélésből él” (4).

¹²¹ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 13.

¹²² HH LL NZK 19/1/53; Dincsér, *Két csiki hangszer*, 14.

¹²³ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 19–20, 24, 30.

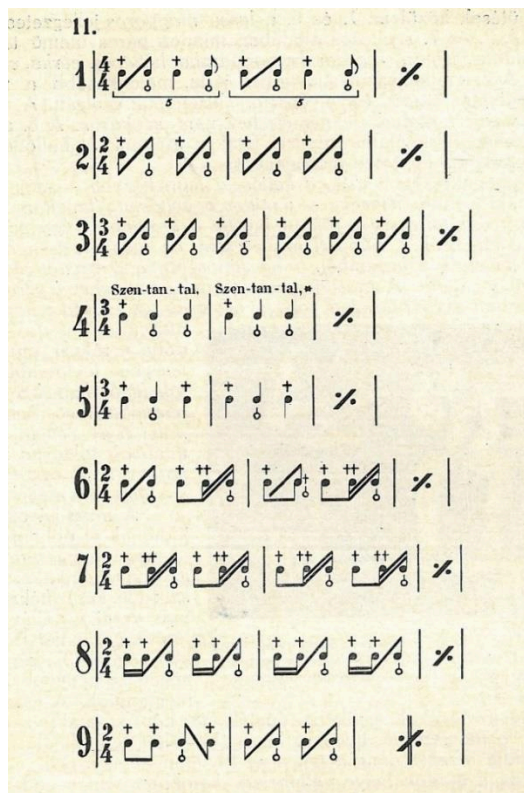
¹²⁴ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 32–47, 55–58.

¹²⁵ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 39–40. A második fekvésből kiinduló ujjrend elterjedésének áttekintését és értékelését ld. Mihó Attila László, *Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben* (DLA értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest, 2021).

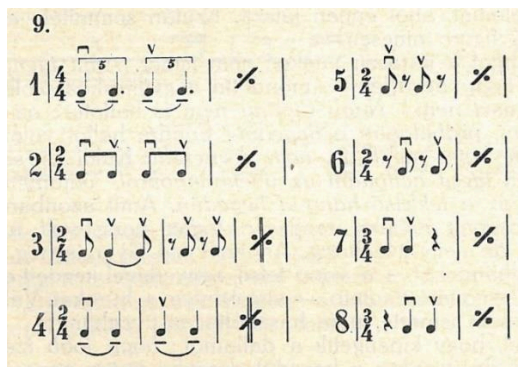
¹²⁶ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 39.

Leírja a gyimesi hegedűstílusnak azt a jellegzetességét is, hogy bizonyos dallamhangokhoz a párhuzamos felső kvinteket is megszólaltatják: „Az állandó párhuzamos kvintekben haladó dallam eleinte kissé furcsán, később azonban egyre intenzívebben, érzékies színezetűen, frissen hat a hallgatóra.”¹²⁷ Ír a hangszertartás, vonófogás, vonózás kérdéseiről: „A jobbkez technikájának alapja az egyszerű rövid détaché. [...] Vonókezelésükben van valami természetes játékkészség s vonóbeosztásuk is természetes, hangszerszerű.”¹²⁸ Kitér a játék hangerejére, hangszínére, a díszítések és a figuráció alkalmazására.¹²⁹ Mindezen témákról pedig az egyes zenészek egyéni különbségei szerint differenciáltan ír.

A következő fejezetben a gardonnal kapcsolatos eredményeket is a hegedűről szóló fejezet mintájára ismerteti. Itt is fontos szerepe van a gardon játéktechnikájának és kísérő ritmusainak (6. ábra):

6. ábra. A gardonkíséret ritmusképletei. Két csíki hangszer, 57.

7. ábra. A kontrázás ritmusképletei. Két csíki hangszer, 46

Az ütések közül az 1. és 6. a *lassu magyaros* jellegzetes kísérő ritmusa. A 2. és 7. szokásos általában minden páros ütemű tánchoz, mint *féloláhos*, *hējsza*, [*sebes*] *csárdás*, *koroggyászka*, *hétlépés*, *pörka*, *válsztep*, *fox* stb. A 3. eredetileg a *némétes*hez járta, majd később a manapság elég divatos *vājčēr* és a *boszton* kíséretéül szolgált. A 4. és 5. jellegzetes *vājčēr* ritmus, de a *némétes*hez nem szokásos. A 8. a *pörka* leggyakrabban használatos ritmusa. Csak a csángóknál hallottam a 9. figurát, a *kettős* jellegzetes kíséretként.

¹²⁷ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 44–45.

¹²⁸ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 46.

¹²⁹ A játékmód későbbi, Dincsér adatait kiegészítő elemzése, inkább a hangzás, semmint a technika szempontjából: Sárosi Bálint, „A gyimesi csángó hegedűstílus”, *Magyar Zene* 19/2 (1978. február), 176–185.

Valamennyi között a 9., a kettős a legnehezebb – mondotta a gyimesbükki Cándra felesége –; mikor a kettőshöz tanoltam s reánesztem a rossz táncosra s röktön kivette a kezemből; egy évig nem nesztem a táncosokra, hogy él ne véccsem, de még ma is nem nēzek rēik, met kiveszik a kezemből. S ha János hűzja, a szémit rēám vēti, hogy nem jól ütöm. A csárdásnak s ezeknek nem nehéz a gár-donnya.”¹³⁰

Ez a szövegrész a kíséretritmus első alapos tárgyalása a magyar népi tánczenében,¹³¹ természetesen még a táncvonalak tisztázása nélkül.¹³² A *lassú magyaros* kíséretét kétféle változatban is megadja; valójában a második (6. példa) is 4/4-ben értendő, a páratlan számú ütemvonalak törlésével. A műfaj jellegzetes aszimmetriáját csak az 1. példa érzékelteti a kvintolákkal. Valójában azonban nem az egyenletes mérőtől kvintolásan eltérő dallamritmusról van szó, hanem magának a mérőnek az aszimmetriájáról, vagyis a negyed értékű ütemrészek kétféle, váltakozó időtartamáról, rövid–hosszú–rövid–hosszú formában. Ezt a jelenséget a mai szakirodalom a „sánta lassú dűvő” kíséretritmus-kategóriával fejezi ki.¹³³ Az 1. és 6. ritmusváltozat közötti ellentmondások főként annak tudhatók be, hogy Dincsér nem láthatta a helyi táncokat.

A kontra ritmikai szerepét is részletesen elemzi:

A kontra leggyakrabban használatos vonóritmusa a következő: [6. ábra]. Ezek közül az 1. a *lassu* [*magyaros*] jellegzetes kísérő ritmusa, míg a 2. a [*sebes*] *csárdás* lépéseit élénkíti, de ez a *szírba* s más páros ütemű tánc kísérete is. A *kettős* kontrája a 3. de egyesek szerint a 4. is használatos a kettőshöz. Az 5. egyesek szerint a *korobjászka*, mások szerint a *szírba* kísérő ritmusa, de a *héjsz*ához már a 6. kontra illik.¹³⁴ A *németes* és a *vájcer* kontrája a 7. ritmikus képlet, bár egyesek a 8. kíséret mellett döntöttek, de ezek inkább a fiatalabbak közül kerültek ki. Valószínű, hogy csak két nagy csoportot kell megkülönböztetnünk: a páros és páratlan ritmusú képleteket. Így azután a kontra ugyanaz marad akkor is, ha a primás csárdásból polkára fordítja a játékot, vagy ha a valcerből németesre tér át.¹³⁵

A ritmikán túlmenően a kontrások által használt kettősfogásokat is szisztematikusan, újrendekkel együtt közli. Ezzel a népi harmonizálás első konkrét, a szöveges leírásokon túlmenő adatait publikálja.¹³⁶

A tanulmány csupán néhány rövid kottapélda erejéig merít a gyűjtött dallamanyagból, egy-egy hangszertechnikai jelenség megvilágítására. Ezek közül a fonogramlejegyzések kézirata megtalálható a hagyatékban.¹³⁷ A tanulmány gyenge pontjaihoz tartozik, hogy a zenei anyagból levonható következtetéseket rendre elmulasztja. Így „A muzsikások dallamkészlete” viszonylag szerény és óvatos alfejezetet kap „A zenészek a társadalomban” fejezetben belül. Ez nyilván azzal

¹³⁰ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 56–58.

¹³¹ Vö. Lajtha László, „Újra megtalált magyar népdaltípus”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 221–223.

¹³² Vö. Martin György, „A néptánc és a népi tánczene kapcsolatai”, in *Táncstudományi tanulmányok 1965–1966*, szerk. Dienes Gedeon (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1967), 143–195.

¹³³ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 255–259.

¹³⁴ Másutt viszont arról ír, hogy a *héjsza* és a *szírba* elnevezés valójában ugyanazon tánczenei műfajt jelöli: Dincsér, *Két csiki hangszer*, 69–70.

¹³⁵ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 47.

¹³⁶ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 43, vö. Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 47.

¹³⁷ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 43–45; ZTI NZKT V-04.10/3.2.3.

függ össze, hogy lejegyzésekre nem tudott több időt szánni, illetve talán a légvédelmi csomagolással járó rendkívüli állapot is nehezítette azt.

4.4. Adatközlők

A *Két csíki hangszer*, valamint a hanglemezfelvétel alkalmával készült életrajzi jegyzetek alapján viszonylag részletes személyi adatanyagot gyűjthetünk össze. „A csíki zenészek” fejezet tizennyolc hegedűst sorol fel adatközlőként, de rajtuk kívül hivatkozik Sinka János feleségére is, valamint név nélkül egy szépvízi hegedűsre, akinek nevét – Demeter József – csak az MH 4168 henger dobozán olvashatjuk.¹³⁸ A csíkszentmihályi Kósa Mózes nevét szintén csak a hengerdobozról és a Dallamrend lapjairól tudhatjuk. Határozottan elkülöníti a cigány és nem cigány adatközlőket („csángóember”), hiszen látja az összefüggést az etnikum és a hivatásos zenész státus között.¹³⁹ A primások feleségei gardonosként gyakran feltűnnek a fotókon, azonban név szerint, szöveges vagy énekelt adatok közlőiként ritkán jelennek meg. A 3. táblázatban közlöm az adatközlők összesített listáját, mindenkinél feltüntetve, hogy a *Két csíki hangszerben*, a fonográfhangereken, a fotókon, illetve az elpusztult gramofonfelvétel dokumentációjában szerepel-e. A továbbiakban pedig az egyes személyekre vonatkozó lényegesebb adatokat gyűjtöm össze.

3. táblázat. A Csík megyei kutatás adatközlői

kistáj	település	adatközlő	KCSH	MH	F	Gr
Gyimes	Nagygyimes	Antal András	x	x	x	
		[Antal Andrásné]		x	x	
		Simon György Anuka	x	x	x	x
		Sinka István Kukli	x	x		x
	Gyimesbükk	Sinka János Cándra	x	x	x	x
		Sinka Jánosné Vándor Ilona	x	x	x	x
		Sinka György	x		x	x
		[Sinka Györgyné]			x	
		Sinka Sándor				x
		Tatár Miklós Tódi	x			
		Minus Jánosné Sinka (Bánfi) Teréz		x		x
	Gyimesközéplak	Pulika György Halmágyi	x	x	x	
		[Pulika Györgyné]			x	
	Kosteleg	Gábor György	x	x	x	
		[Gábor Györgyné]			x	
	Magyarcsüggés	[Gábor István családja]			x	
Középcsik	Csíkszépvíz	Demeter József	x	x		
		Selymes Gyula (ének)		x		
	Csíkszentmihály	Zerkula József (kontrás)	x		x	
		Kósa Mózes (furulyás)		x	x	
	Csíkrákos	Márkos Dénes	x	x	x	
		[Márkos Dénesné]			x	
		Zerkula István	x			
		ifj. Zerkula István			x	
	Csíkborzsova	Demeter Péter	x	x		

¹³⁸ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 16, 23, 58.

¹³⁹ Pávai, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 178–180.

Felcsík	Csikmadaras	Ádám Rudolf	x			
	Csikdánfalva	Szedér Péter Pulika	x			
	Csíkszenttamás	Pulika Miklós	x	x	x	
		[Pulika Miklósné]			x	
	Csíkszentdomokos	Duduj Ádám	x		x	
		[Duduj Ádámné]			x	
		Duduj Lajos	x		x	
		[Duduj Lajosné]			x	
Gyergyó	Gyergyóújfalu	Pulika János	x	x	x	
		Nyisztor István (gardonos)			x	

8. ábra. Antal András áldomáspataki hegedűs és neje. NM F 154217

Antal András (1891), Nagygyimes-Áldomáspataka (8. ábra). „Csángóember”, de már apja is tudott muzsikálni, első hegedűjét is ő vette neki. Testvérei is muzsikáltak. Ezzel függ össze tréfás ragadványneve: „Nagy Cigán”. Maga is készített hegedűt és vonót.¹⁴⁰

Simon György Anuka (1886), Nagygyimes; „csángóember” (9. ábra).¹⁴¹ A hanglemez-felvételek egyik hegedűse és kontrása. Ekkor a következő életrajzi jegyzet készült róla:

Simon György Anuka, csángó. 1886. máj. 22. Gyimes. Simon István + Oltyán Rozália. 4 elemi, írni-olvasni tud, csak magyarul. Édesapja béres ember volt, s pásztorkodtak. Csikborzsova község havassán volt az apja községi pásztor. Télen otthon s nyáron a marhákval a regelön, ott regeltek. Ott kezdett magamba, s tánchelyiségbe figyelte s csinált szálka-mozsikát [hulladék fából hegedűt], cérnákkal, s a tehének farkából vonót készített, s látta az édesapám hogy nem akarok felhagyni vele vett 2 koronáért egy régi rosz hegedűt. A vasutépítéskor került oda a Kopac Jancsi, hírneves ember volt, s éppen nálunk jött lakni, s ott a serketáncba tanult. Az apjának semmi földje nem vót örökös

¹⁴⁰ Dincser, *Két csiki hangszer*, 8–9, 17–18, 28; NM MH 4140–4145.

¹⁴¹ Dincser, *Két csiki hangszer*, 6.

csak a pásztorságból s azután egy kis telket örökvátásba adták 500 pengőért s a bottal kereste amíg bírta 84 éves koráig. Katona volt 1907-ben 2 hónapig, onnan kiszuperálták. – 1915-ig. 15-be Udvarhelyre, Galiciába, Oroszlengyelországba. Petriko Taniszlo, San-folyó, Ladorna, Lemberg. Orosz fogságba került 1915-be mindjárt, 40 hónapig volt Kazánba lágerbe. Onnan Saratov tartományba [...] munkába 2 évig, onnan Szaricinbe, onnan Jekaterinodárba. 1 ½ évig szeptember szökve ahogy lehetett s a Fekete-tenger felé, lefizették a kalózt 15-ből 9 maradt, Nove-Ruszinszki, s a Duna torolatánál Szulinára ott egy nap, s akkor a Dunán Török-Orsováig s onnan vonatra, Arad–Kisszentmiklósra. Ott 5 nap s Szászvárosba, onnan szabadságoltak három hónapra, azalatt a leszerelés [...]. S aztán otthon maradt. 1909-be nősült először meghalt Segesváron 1926. Vót négy gyerek mind nős, családós, másodszor nősült 26-ba, van két gyerek. Nótákat csak így hallásból még zenészekről s a parasztságba.¹⁴²

9. ábra. Simon György Anuka nagygyimesi hegedűs. NM F 154278

Mint kiváló nem cigány muzsikust, Dincsér különösen fontos adatközlőnek tartotta:

A mai csángó muzsikások közül csupán a gyimesi Simon György Anuka (édesapjának az anyját Annának hívták), vagy csángósan Anuka Pista Gyuri veheti fel a versenyt a cigányokkal. Azonban ő is cigánytól tanult, éppen a fennebb említett Kopac Jancsától: *tizénnét éves vótam s akkő még sēmmit sē tuttam, csak kezēmbe vőttem a mozsikát; s csináltam, faraktam azelőtt is kicsi hegedűt, s a mār'hák mellett (apja pásztorember volt) s azután szekundálni jártam a Kopac Jancsival egy évig, s azután csak magamba s a fiatalságnak, s többről-töbre s, végül a felnőttek közé és béváltam. Tudásának legjavát azonban a „Regát”-ban szerezte, ugyanis gyakran megfordult a gyimesi szoroson túl, bejárt Adjudig s még tovább. Itt azután sok cigányt hallott s zenei készsége az itt szerzett tapasztalatok révén csiszolódott.*¹⁴³

Technikájáról Dincsér csak annyit közöl, hogy „egészen könnyen játszott a negyedik fekvésben.”¹⁴⁴ 1949 augusztusában és novemberében Jagamas János készített 28 dallamnyi fonográffelvételt játékaról, öt dallamnyit pedig kontrázásáról.¹⁴⁵

¹⁴² HH LL NZK 19/1/53–54.

¹⁴³ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 9.

¹⁴⁴ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 41.

¹⁴⁵ Hangfelvételek: Fg 35–45, illetve 67–72, adatlapok: FAM 531–554, illetve 1538–1548. Publikálva: Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.), *Colecția etnomuzicologică a lui János Jagamas în Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei*

Sinka István „Kukli” „60 éves cigányember”¹⁴⁶ a hanglemezfelvételen tíz dallamot muzsikált, hatot kísért kontrásként. Fénykép nem maradt fenn róla. Életrajza:

1881. Gyimesen. 3 elemit, tud olvasni s írni. Az apja napszámos volt, nem értett a muzsikához. Sinka Gergely + Ádám Margit. Akkor ment napszámba munkába, sepregetés ganéhányás s ilyen. Kavicsrostálás. 15 éves volt s akkor járogatott gardonyozni az öreg Zerkula mellett is, s a vén Tódinak. S akkor vett magának mozikát, akkor ócsó vót s egyiktől es s másiktól es [tanult]. Előbb tanulta a primót s azután a kontrát. Serketáncba [gyermekek táncmulatságába]¹⁴⁷ ment elsőbbször, s minél tovább gyakoroltam s így. Azután Nagy Galaci János vett egy hegedűt s akkor kesztem meg. Szászbesztercén volt katona 1902. 1908-ba Hercegovinába, Mostarba került mozgósítva három hónapig. 1914-be három esztendő s 8 hónapot vót fogoj Oroszországba Podbuzsba fogták el. 1918-ba már hazajött cserelés vót. 1906-ba nősült először, három éve halt meg. Másodszor 2 ével ezelőtt. Regátba járt Bruszturosza, Palánka, Aszó-ig. Csíkba nem járt muzsikálni, csak a három lokon [Gyimesbükk, Gyimesközéplek, Gyimesfelsőlok].¹⁴⁸

Hangszertanulásáról ezt olvashatjuk a *Két csíki hangszerben*:

A gyimesi Sinka István Kukli (apjának is Kukli volt a „csúfoló neve”), a már említett Kopac Jancsi-től tanult. *15–16 esztendő s lehettem [...] Kontorázni nēm tanoltam akkōr, minnyát a primót jáccot-tam [...] két évik tanoltam s akkōr má jól mēnt, abba züdüjtájba én vótam a legēlső mozikás itt [...] S ekközbe, hogy mēktanoltam mozikálni aközbe mēktanoltam kontrázni es. [...] [A] híres Kopac Jancsi, az járt Bácskába, Budapesten, Szegeden, az egy igazi hegedűs vót...*¹⁴⁹

Kuklinak számos tanítványa volt; először kontrázni tanította őket, dallamot játszani csak később.¹⁵⁰ Játéktechnikájáról megtudjuk, hogy nem fogott párhuzamos kvinteket a dallamhangokhoz. Más gyimesi hegedűsöktől eltérően Kukli alapfekvése az első fekvés, és „mind a négy ujjal játszik [...] használta ugyan, de elég ritkán a negyedik ujját, s inkább csak akkor, ha feljebb a második, harmadik s nagy ritkán a negyedik fekvésre került a sor.”¹⁵¹

Tatár Miklós Tódi, Nagygyimes: „55–60 év körüli csángóember”, balkezes. Apja is hegedült. Jobb keze lebénult, a gyűjtés idején már nem tudott muzsikálni.¹⁵²

Sinka János „Cándra” vagy „Cándura” (1895–1943), Gyimesbükk; „cigányember”¹⁵³ (10. ábra). A gramofonfelvételeken hegedült és kontrázott is. Dincsér tanulmányában a következő életrajzi adatokat találjuk róla:

12 éves korában tanult Zerkula János Tódi nevű cigánymuzsikustól. Azelőtt sohase vette a kezébe a hegedűt, mert édesapja kovács volt s neki segítgetett. Zerkulának volt két barátja, Bogdán és Cándra, ezek jó mozikások vótak s bėjártak a Regátba is. Cándra fiának szőlitotta s így a név rajtamaradt: Cándra János. Négy évig tanult Zerkulától, majd két évig Kuklitől [Sinka István, ld. 11–12. o.], akinek kontrázott is. [...] *Lejártunk akkor a Regátba, Komonyesty [Comănești]... s más.*¹⁵⁴

A stúdiófelvétel alkalmával készült jegyzetek:

Române” / Jagamas János népzenei gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archívumában / The Ethnomusicological Collection of János Jagamas at the Folklore Archive of the Romanian Academy, DVD-ROM melléklettel (Kolozsvar–Budapest: Román Akadémia Folklór Archívuma – ZTI – HH, 2014).

¹⁴⁶ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 6.

¹⁴⁷ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 10.

¹⁴⁸ HH LL NZK 19/1/59, 61.

¹⁴⁹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 11, 9.

¹⁵⁰ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 14–15.

¹⁵¹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 44., 40.

¹⁵² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 6, 9, 41.

¹⁵³ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 6; NM MH 4153–4154, 4165.

¹⁵⁴ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 13.

Sinka János Cándra Gyimesbükk 1895. S. Sándor + Pulika Róza. Nem járt iskolába, analfabéta. 12 éves korába kezdte a muzsikát, apja kovács volt, addig ott segített. 4 évig tanulta 15 éves lehetett mikor már bevált. Akkor már ment muzsikálni egyedül. Azután mindig a kenyerét azzal kereste. A házát maga kereste s a feleségét is. 1921-ben nősült meg. 1 leány + 1 fiu. Commonyest, Gojásza [Goioasa], Ágos, muzsikálni járt de a lokról nem járt ki, a három lokról nem jártam ki [vagyis Gyimesfelsőloktól nyugatra nem járt]. Vállalt utcsinálást, földmunkát, kavicsozást napszámra. Szurkászni, szurkot [gyantát] szedni a fenyőkről naponta 10–15 pengőt. A nótákat tanulta Zerkula, Kukli, Cándra, ettől es attól es. Csak magyarul beszél. / Udvarhelyt vót katona talján fronton – Muntegrapa, Pivana (Piave) – 18 hónapot, a kezibe most is benne a golyó.¹⁵⁵

10. ábra. Sinka János Cándra gyimesbükki hegedűs. NM F 154239

Cándra a budapesti felvételek után nem sokkal meghalt. Feleségének 1943. március 2-án kelt, a Néprajzi Múzeumba, Dincsérnek címzett távirata szerint:

Férjem, Cándra János gyimesi primás önkéntől haza jövet utazás alkalmával úgy meghűtötte magát, hogy a mai napon meghalt. Temetésére pénzem nincs. Nagyon kérem táviratilag egy kevés összeget segély címen küldeni. Megfizeti az Isten. Cándra Jánosné, bánatos özvegye.¹⁵⁶

Két nappal később Dincsér így válaszolt:

Kedves Cándra Jánosné! Valamennyien mély szomorúsággal értesültünk kedves férje hirtelen haláláról. Mindannyiunk őszinte részvétét küldöm magának mert rövid ittlétük alatt mindkettejüket megszerettük. Sajnos sem a Néprajzi Múzeum, sem a Rádió nem küldhet semmiféle segélyt, mert hivatalos intézmények lévén, ilyen címen nincs módjukban semmiféle összeget elszámolni. Mi tisztviselők, akik a felvételeken ott voltunk, összeadtuk azt a 60 pengőt, amelyet a mai napon címére feladtam. Fogadja szívesen, mint jóindulatunk jelét; ez a csekély összeg talán segíteni fog az első percek nehézségeiben. Mindannyiunk nevében kívánom, hogy az Úristen adjon magának vigasztalást és segítse meg magát ezekben a nehéz órákban. Őszinte részvétellel Dincsér Oszkár.¹⁵⁷

¹⁵⁵ HH LL NZK 19/1/53.

¹⁵⁶ NM EA NZI, 1943/A/1.

¹⁵⁷ NM EA NZI, Lajtha/A/32.

Utóbb Dincsér mégis feladóvevénnel igazolta 60 pengő feladását a múzeum igazgatója felé, s nyugtázta az összeg átvételét.¹⁵⁸

Évtizedekkel később számos felvétel készült a gyimesbükki Vándor Mihály Cándra hegedűssel (sz. 1920), Sinkáné Vándor Ilona fiával, akinek Sinka János a nevelőapja volt. Elmondása szerint nagyszüleinél nevelkedett, hegedülni magától tanult, később azonban – 1940-ig, amikor katonának vitték – járt Sinkával muzsikálni.¹⁵⁹ Felvételeiket összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy Vándor játéktípusa a Sinkáénak számos jellegzetességét őrzi.

Sinka Jánosné Vándor Ilona (1902), Gyimesbükk: a hanglemezfelvételen gardonozott és öt dallamot énekelt (11. ábra).

Vándor Ilonka, Varga István + Vándor Ilonka. szül. 1902. analfabéta. Később összekerültek s megesküttek [a szülei] s ott volt ő is a háznál. 14 éves koráig. S akkor szógálni Deáki Vidornitt Gyimesen s egy zsidónál s akkor haza egy évig s utána Udvarhelyt szolgált. Onnan haza s hazavárta a Cándurát. 1929. Gardonyozni már azelőtt tudott mert ment a legényekkel. Azután már az urával. Legjobban tőle az urától.¹⁶⁰

11. ábra. Sinka Jánosné Vándor Ilona gyimesbükki gardonos. NM F 154202

A gardonozást leginkább férjétől tanulta:

szívesen tanultam, nagyon szerettem; pedig fárasztó nagyon a gārdon, el is fészegedet belé a karom! [...] Amikōr legén vótam – beszéli Cándra – jártam három évig a feleségemhez s akkōr kivállotta, hoty szeretne gārdonyozni s mikor ēlvēttem, késztem tanittani. Elsōp megmūtattam, hoty kēl fogni a gārdont s a pácát; s én tuttam, met ēdēsanyám is gārdonyozott s... vele is jártam [muzsikálni]. [...] [A gardont] Vēttem, legaláp száz éves s annak az apjájé vót, mondja Cándra.¹⁶¹

¹⁵⁸ NMI 60/1943.

¹⁵⁹ ZTI Mg 4877A, 00-06-55–00-09-55; 00-17-30–00-21-10. Pávai István és Bokor Imre gyűjtése, 1980. július 28., Tarhavaspataka.

¹⁶⁰ HH, LL NZK 19/1/62.

¹⁶¹ Dincsér, *Két csiki hangszer*, 49.

Sinkáné sajátos gardontechnikájára valószínűleg a stúdiómunka során figyelt fel Dincsér; ekkor készülhettek azok a fényképek, amelyek játékának egyes mozzanatait dokumentálják. A tanulmányban részletes leírással ismertette ezt a játékmódot, a fotókról készült rajzok segítségével:

csak a gyimesbükki Cándra felesége [...] fejlesztette ki egészen önálló karmozdulatokkal a játék technikáját annyira, hogy a ritmikus ütések száma megszorodott. Ő ugyanis félkörívben mozgatta a jobb alsókarját s így önként adódott, hogy a leütő alsókar ellenkező irányú mozdulatával is ráütött a húrokra.¹⁶²

Sinka György (1905), Gyimesbükk; „cigányember, kontrás”¹⁶³, a hanglemezfelvétel 26 dallamához játszott kontrakíséretet (12. ábra). Életrajzi jegyzetei:

12. ábra. Sinka György gyimesbükki hegedűs. NM F 154205

Sinka György 1905. S. Sándor Pulika Róza. analfabéta. Az apjának segített a kovácsnak, fogni s ütni a vasat. járt a bátyjával kontrázni is s egy húron is [azaz dallamot játszani]. Tódi Miklóssal is járt vaj öt esztendeig gardonyozni. Román világba katona volt Bukurestbe egy évig. Brassóba ment. 15 éve nősült három lány s egy fiu. Aszóig bejárt [Moldvába] muzsikálni, mozsikával, kontrázni s primázni.¹⁶⁴

Bátyjától tanult hegedülni. „Őt azonban ritkán hívják muzsikálni, mivel a bátyja *ērefelé az ēső!*” Dallamjátékuk mindenesetre egy feltűnő sajáttságban különbözött: „az öccse azonban, akit pedig ő tanított, állandóan kvintekben muzsikált s amellet elég erősen, ujjaival nemcsak érintette a szomszédos hűrt, hanem valóban egyszerre fogta a két egymás melletti húron a hangokat: *két hűrt fogok!*”¹⁶⁵ Dincsér nyilván nem tartotta megörökítésre érdemesnek dallamjátékát, hiszen fonográf-felvétel nem készült róla, és a gramofonfelvételeken is csak kontrásként szerepelt. Mivel a

¹⁶² Dincsér, *Két csíki hangszer*, 56.

¹⁶³ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 6.

¹⁶⁴ HH LL NZK 19/1/63.

¹⁶⁵ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 15., 44.

többi hegedűs is játszott olykor kíséretet, Sinka György közreműködését az indokolhatta, hogy kontrázásban viszont a többiekénél jobb, illetve bátyjával mint primással összeszokottabb volt.

Sinka Sándor (1902), Gyimesbükk. Sinka János és György testvére, a hanglemezfelvételen bőgőzött és gardonozott.

Sinka Sándor, S.S. P.R. 1902. analfabéta de 1 évet járt otthon a kovácsságba s járt gardonyozni s kapálni. Gardonnyal s bőgővel. Romániába Aszóig. 1926 esküdött meg, de akkor már együtt voltak. 1924-ben volt katona Bákóba. Csak a bőgőt s csak a gardont. S napszámos munkát s egyebet.¹⁶⁶

Minus Jánosné Sinka (Bánfi) Teréz (55), Gyimesbükk; cigányasszony. A kiváló énekesről csak két fonográfhengernyi felvétel készült, amelyeken egy-egy keservest énekelt, a hanglemezfelveleken pedig három továbbit. Életrajza a nőként betöltött hivatásos zenész (énekes) státus korai példájaként is érdekes.

Bánfi Teréz 18 / Sinka István + Bánfi Rózsi. Nem járt iskolába, analfabéta. Bánfi Miklós, a mostohája nevelte az kovács volt. Nővelőapja házában dolgozott. S azután szolgált, a vasuti restibe s az állomáson. Romániába onnat, Bréilába [Brăila], Románba, Bákó, azután hazajött, s még vissza Bogdánába, 14 évet, ott férhez ment háromszéki cigányemberhez s ott Marosestin [Măreșteni] halt meg az ura. S akkor hazajött s az édesanyjával lakott. Második ura gyimesbükki volt s az is megholt, a harmadik ura is háromszéki volt. Csak az első volt hites. Kopac Jancsival sokat járt, Feteke Jánoséval Cindalmas Pistával, akkorácska voltam s az asztalra tettem s úgy énekeltem. Romániába, Bogdánába cigányok között lakott s kimontam [?], pénzért elmentem vendéglőbe s korcsomába. Gondoltam s énekeltem, akárhol meghallottam. A keserveseket megtanultam s a sors üldözött s így.¹⁶⁷

13. ábra. Pulika György Halmágyi gyimesközéploki hegedűs és neje. NM F 154236

¹⁶⁶ HH LL NZK 19/1/63.

¹⁶⁷ HH LL NZK 19/1/61–62.

Pulika György Halmágyi¹⁶⁸ (1888), Gyimesközéplek, cigányember (13. ábra). Gyermekkorában elveszítette édesapját, nagybátyja tanította muzsikálni.¹⁶⁹ Molnár István 1941-es filmjén héjszát és „apró táncokat” kísér. Dincsér is főként ezek dallamát vette fonográfra tőle.

Gábor György (1911), Kosteleg, csángóember. „Hivatásszerűen” foglalkozik a muzsikálással, de családi támogatás nélkül tanult meg játszani.

*En magamba tanoltam – beszéli – s szerettem ezt a dögöt s hallottam, s vótak öregek s mindig odafigyéltem s csináltam es szálkákból, hogy mongyam fából, deckából hegedűt, mozikát, vijoarã románul, hogy mongyam? ... S 14–15 esztendő s vótam mikör kesztem, s kesztem küssep koromba, s üsztem eszt, de tanólni akkör kesztem. Idősapám még tított es s nem áhatta; még vót a régulája: ő gazdálkodó embër s nëm kell a cigánság, de amennyire én szerettem nem is tudom hová értem vóna, de nëm mértem idősapám miatt elüvenni s... dugva s loppal, met erőst szigoru embër vót; s it mindenki paraszt, mëmmonva igazán, s a magunk fajtája.*¹⁷⁰

Demeter József, Csíkszépvíz. Neve a *Két csíki hangszerben* nem szerepel, csak a hengerdoboz felirata őrizte meg. Az erdélyi cigány repertoár darabjait játszotta felvételre, a paraszti tánczene adatközlőjeként nem jött szóba:

Megjegyzendő, hogy a szépvízi primás már a régebbi, parasztosabb dallamokat nem tudja, nem szereti, nem játssza, hanem a városi hallgatokat, különösen amidőn Setétpatakán s a többi csíki fürdőhelyen játszik a bandájával.¹⁷¹

Selymes Gyula (26), Csíkszépvíz. Demeter József városias összeállítású és repertoárú bandájának cimbalmosa. Csak énekéről készültek fonográf felvételek, ezeken Erdély-szerte ismert cigány keserves és cigány csárdás dallamokat ad elő.¹⁷²

Zerkula József, Csíkszentmihály, cigányember. Csak kontrázik, mert idősebb korban kezdett muzsikálni. „A prímet nem fokta fél az eszem”.¹⁷³

Kósa Mózes (63), csíkszentmihályi furulyás (14. ábra). A *Két csíki hangszerben* nem esik szó róla.¹⁷⁴

Márkos Dénes (1904), ragadványnevéen Román Dénes, csíkrákosi cigányember (15. ábra). A muzsika mellett kovácsmesterséggel is foglalkozik, ahogy már apja is tette. A gyergyói László Illéstől is tanult. Később a csíkrákosi születésű Sárosi Bálint gyűjtött tőle 1958-ban, majd 1969-ben.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Dincsér Halmágyi György Pulika néven ír róla. A vezetéknev és a ragadványnev valós viszonya az unokaöccsével készült későbbi gyűjtések során tisztázódott. Pávai István szíves közlése.

¹⁶⁹ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 11.

¹⁷⁰ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 10.

¹⁷¹ NM MH 4168; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 38.

¹⁷² NM MH 4176–4177.

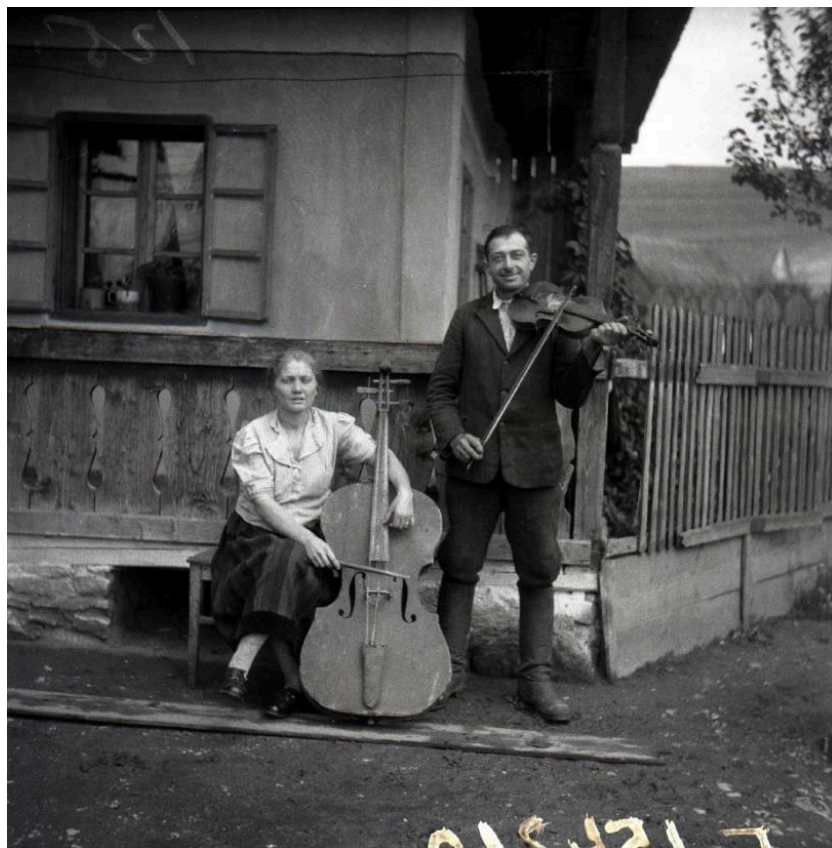
¹⁷³ Dincsér, *Két csíki hangszer*, 16.

¹⁷⁴ NM MH 4185–4187.

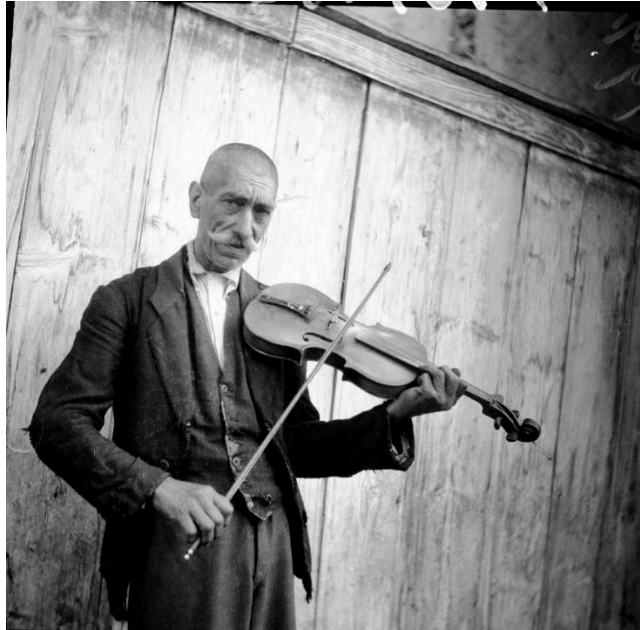
¹⁷⁵ NM MH 4174; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 11; ZTI Mg 839, 2054.

14. ábra. Kósa Mózes csíkszentmihályi furulyás. NM F 154228

15. ábra. Márkos Dénes csíkrákosi hegedűs és neje. NM F 154210

16. ábra. Demeter Péter csíkborszovai hegedűs. NM F 154282

Demeter Péter (1876), Csíkborzsova, cigányember (16. ábra). Apja tanította muzsikálni már gyermekkorában, kezdetben kontrázott apja mellett, később fordítva. Az 1. világháború előtt csak hegedű–gardonnal muzsikáltak, utána már cimbalmos-bölgös bandával. Játékában egyaránt kihasználta az első, második és harmadik fekvést.¹⁷⁶

Szeder Péter Pulika, Csíkdánfalva. 1935-ben Domokos Pál Péter a szomszédos Karcfalván vette fonográfra játékát (MH 2707–2708).

Pulika Miklós (1881), Csíkszenttamás, cigányember (17. ábra). Apjától és bátyjától tanult muzsikálni, kontrázott is, de inkább csak „úri” megrendelőknek.¹⁷⁷

Duduj Ádám (1890), **Duduj Lajos** (50 év körül), Csíkszentdomokos, cigány muzsikus dinasztia tagjai (18. ábra, 1. ábra).

Pulika János (1882), Gyergyóújfalu, cigányember (19. ábra). Bandájának összetétele: hegedű–kontra–cimbalom–gardon. Már az apja bandája is ilyen volt, tőle kezdett tanulni 11 évesen. 1932-ben Domokos Pál Péter, 1949-ben Jagamas János vette fonográfra játékát.¹⁷⁸

¹⁷⁶ NM MH 4169–4173; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 10–11, 40.

¹⁷⁷ NM MH 4178–4181; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 12–13, 22.

¹⁷⁸ MH 4182–4184; Dincsér, *Két csíki hangszer*, 12; MH 2705–2706; KFA Fg 24–26.

17. ábra. Pulika Miklós csíkszenttamási hegedűs és neje. NM F 154213

18. ábra. Duduj Ádám csíkszentdomokosi hegedűs. NM F 154264

19. ábra. Pulika János gyergyóújfalvi hegedűs. NM F 154215

4.5. Dincsér teljes gyűjtött anyagának értékelése

Dincsér a két világháború közötti magyar népzene kutatás második legjelentősebb gyűjtője Lajtha után. Gyűjtéseiben szám szerint többségben vannak a vokális adatok, pályájából mégis elsősorban a hagyományos hangszeres kultúra iránti érdeklődés körvonalazódik. Összhangban van ez Lajtha és Kodály célkitűzéseivel, akik az 1930-as évek derekától kezdték kifejezni, hogy a hangszeres népzene kutatásában a tárgyi néprajzi szemléleten és a pusztán mintavétel jellegű gyűjtésen egyaránt túl kell lépni a zenekultúra holisztikus leírása felé. Ennek megvalósításához a korszakban – a *Két csíki hangszerrel* – Dincsér jutott a legközelebb. Ugyanakkor Lajtha ezirányú munkájának is nélkülözhetetlen segítőtársa volt. 1939-ben máris átfogó tervként körvonalazódott előtte a magyar népi hangszerek monográfiája. Ekkor végezte első viszonylag komplex hangszeres kutatását a szentesi tekerősökről. Később – korai gyűjtéseit folytatva – a palóc vidékre, ott is főként a pásztorok zenekultúrájára koncentrált. Végül 1942-es csíki gyűjtőútjai és disszertációja jelentik az első témát, amelyben valóban elmélyedhetett.

Azonban Dincsér elsődleges feladatait a hanglemezfelvételek programja adta. Bár ez az akció adott anyagi lehetőséget szinte minden gyűjtésre, a komplex vizsgálatnak nem kedvezett igazán. A kiválasztott adatközlők tudását ugyan gondosan felmérték, a fő cél mégis a koncepciónak leginkább megfelelő, legrepresentatívabb dallamok megtalálása és hibátlan felvétele volt. Talán ezzel függ össze, hogy Dincsértől igen kevés hangszeres fonogramlejegyzés maradt ránk, bármilyen kiváló lejegyző volt is egyébként. A szentesi tekerős anyagból csak három, a csíki hegedűsből négy lejegyzést publikált, ezeken kívül pedig csak két kolozsborsai és egy kemencei felvétel vázlatos lejegyzését ismerjük tőle. A modern hangszerkutató szemlélet kibontakozásának

másik korlátja az volt, hogy – Lajtha néptánc-tanulmányai ellenére – Dincsér írásaira nem jellemző a táncsal kapcsolatos tudatosság. Ennek felébredését csak legutolsó ismert gyűjtőútjáról, a Borsa-völgyből dokumentálhatjuk.

Vokális adatai széles körű érdeklődésről tanúskodnak. Nagy figyelmet fordított a gyermekjátékok, szokásdallamok, balladák gyűjtésére. A monografikus szemlélet hatását láthatjuk abban, hogy nem folklorizálódott műdallamokat, új stílusú dalokat is viszonylag nagy számban vett fel. A dallamválogatást nem annyira – vagy nemcsak – az esztétikai érték, hanem inkább a potenciális információtartalom szerint végezte. Hangszeres kutatásai közben is törekedett a vokális változatok rögzítésére, de az is előfordult, hogy egy-egy énekelt dallam több variánsát is felvette, különösen nagydobronyi és nagygejőci gyűjtésében.

A gyűjtések között a nem magyar etnikumú anyag aránya viszonylag csekély. Ide tartozik a bolgár, a máramarosi román és ruszin, valamint a mohácsi sokac anyag. Az interetnikus kapcsolatok vizsgálatához tartoznak még a szlovák szöveget imitáló felföldi dalok, a ruszin származásúak magyar anyaga, a gyimesi „román keservesek” és az erdélyi cigány repertoár darabjai.

10.18132/LFZE.2024.22

5. Archívumi munka, egyéb írások

5.1. Dincsér feladatköre a múzeumban

A Néprajzi Múzeumot sújtó munkaerőhiányról 1937-ben így írt Bartucz Lajos megbízott igazgató Zichy főigazgatónak:

...sokkal szívesebben mennek egyetemi intézethez fizetéstelen gyakornoknak, mint a Nemzeti Múzeumhoz próbaszolgálatosnak vagy ádobistának. Az is általános tapasztalat, hogy aki már több évig volt ilyen fizetéstelen egyetemi gyakornok vagy tanársegéd, az nem szívesen jön a Nemzeti Múzeumhoz a sor végére ahol nemcsak vasúti jegyet nem kap, de szolgálata a nyugdíjba sem számít be. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy ilyen módon a Nemzeti Múzeum a megfelelő munkaerő kiválasztása terén mind inkább hátrányba kerül nem csak az egyetemi intézetekkel, de gyakran még a vidéki múzeumokkal szemben is, mert hiszen az esetleg kiválasztott specialistát nem tudván szorosabban magához kötni, azok, a megélhetés kényszerítő hatása következtében szívesebben helyezkednek el vidéki múzeumoknál is ahonnan – lévén más státusz – nem igen van reményük arra, hogy valaha is a Nemzeti Múzeumhoz kerülhessenek.

Mind ezek alapján, úgy a megfelelő szukreszcencia biztosíthatása, mint a vidéki gyűjtések és ásatások könnyebb megvalósítása érdekében tisztelettel javaslom, méltóztassék a tekintetes Tanácshoz előterjesztést tenni, hogy a régi nemzeti múzeumi fizetéstelen gyakornokság újból életbe léptetessék azzal a feltétellel, hogy az ilyen gyakornokok úgy mint bármely egyetemi intézetben ideiglenes jellegű alkalmaztatásuk dacára is arcképes vasúti igazolványt kapjanak és szolgálatuk a nyugdíjba beszámíttassék.¹

Habár a vasúti igazolványból semmi sem lett, Dincsér 1937. július 1-jén munkába állt a Néprajzi Múzeum önkéntes, fizetéstelen gyakornokaként.² Ennek előzményeiről, körülményeiről semmit sem tudunk, de alig néhány héttel követi a Magyar Rádióval közös néprajzi hangfelvételek beindulását.

A következő évek más tekintetben is fontos megújulási folyamatot hoztak a Néprajzi Múzeum életében. 1939 tavaszán alakult meg a múzeum Ethnologiai Adattára Kovács László finnországi és Gunda Béla svédországi tapasztalatai alapján. Ugyanekkor vezették be általános elvként a „leíró leltározási módot”, vagyis hogy a leltárcédulák ne csupán az egyes tárgyak valamilyen megnevezését, hanem azok kicsinyített képét, adatait és minél részletesebb leírását is tartalmazták.³ A célkitűzés mögött nemcsak a gyűjtemény hatékony kutathatóságának igénye állt, hanem azok az elméleti elgondolások is, melyek szerint a néprajztudomány, illetve a múzeum egyik fontos feladata az egyes „tárgyakat” minél inkább elhelyezni kulturális kontextusukban. A népzenei gyűjtemény leltárkönyve – amelyet főleg Dincsér vezetett – ugyan „egyszerű listás” rendszerű maradt, a fotókartonok új elvek szerinti elkészítése azonban Dincsért is érintette. Így való-

¹ NMI 35/1937. Az „ádobista” az Állástalan Diplomások Országos Bizottságát rövidítő ÁDOB betűszóból képzett kifejezés, tehát a bizottság által támogatott, fizetett állásról van szó.

² Igazolás Dincsér múzeumi munkájáról, NMI 32/1944.

³ Kovács László, „Néprajzi múzeológia”, *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 261.

szerűleg nemcsak néprajzos tanulmányai, hanem napi munkája is hozzájárult módszertani tudatosságához. Kovács „Néprajzi múzeológia” című tanulmányának különnyomata megtalálható Dincsér hagyatékában, a következő barátságos dedikációval: „Dincsér hangász atyáinkfiának jóindulattal Kovács Laci”.⁴

Ebben az időben vált rendszeressé az éves munkajelentések összeállítása és publikálása is. Az 1938-as évről szóló adatok szerint

A népzenei csoportban a hengerek revíziója, a támlapok letisztázása és kartonlapokra való felragasztása a végéhez közeledik s megkezdjük a különböző raktárakban szétszórva heverő s megfelelő hely hiányában pusztulásnak kitett hangszergyűjtemény rendezését.⁵

Dincsér ugyanakkor saját munkájáról így nyilatkozott:

A népzenei gyűjtemény revideált anyagát előkészítette, a támlapokat lemásolta, leltározta a beérkezett hengeres, illetve lejegyzett népzenei anyagot, a beérkezett gramofon lemezeket, végezte ezek muzeológiai elhelyezését. Számba vette a népzenei felszerelést (fonográf-gépek), megkezdte a múzeum hangszergyűjteményének revízióját. A Rádió r. t. gramofon felvételeinél segédkezett; ellátta a népzenei osztály folyó munkáját (henger csiszolás, támlapok, stb.)⁶

A következő években is hasonló munkák szerepelnek a jelentésekben. A támlapgyűjteményben valóban számos kottamásolat található Dincsér kézírásával, Lajtha, Bartók, Vikár és mások gyűjtéseiről. A Magyar Tudományos Akadémián népzenei rendező munkáját végző Bartókkal is együttműködött a múzeum. Erre mutatnak a Bartók-rend egyes támlapjai, amelyeken Bartók és Dincsér „üzenetváltásait” olvashatjuk a múzeumi hangzó- és írott anyag kérdéses részleteiről.⁷

1939 júniusában a múzeum részéről Dincsér vette át azt a 447 Bartók-hengert és hozzá tartozó támlapot, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum Barátai egyesület vásárolt meg Bartóktól és ajándékozott a múzeumnak.⁸ Ezeket a nagyrészt román anyagot tartalmazó hengereket Dincsér is leltározta be, tehát legkésőbb ekkor megkezdte az ismerkedést Bartók román gyűjteményével, amelynek egyes publikálatlan darabjaira később hivatkozott is.⁹

Az 1941-es jelentésben emellett már „A népzenei gramofonfelvételekkel kapcsolatos adminisztratív irodai munkák elvégzése” is szóba kerül.¹⁰ Ez magában foglalta azt az évekig elhúzódó ügyet, hogy a Patria cégen próbálták behajtani a lemezek fémmatricáit, amelyeknek szerződés szerinti átadását, úgy tűnik, minden eszközzel késleltették.¹¹ Ez évben a hangszergyűjteménnyel már Manga foglalkozott. 1942-ben Dincsér munkájához tartozott „A néprajz[i] hanglemezek

⁴ ZTI NZKT V-04.10/11.2.4.

⁵ Bartucz Lajos, „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1938. évi állapottáról és működéséről”, *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939. március), 92–96.

⁶ NMI 9/1939.

⁷ Pl. A 419 (BR_01180), A 438c (BR_01235), F 492 (BR_12550).

⁸ NM Törzskönyvek 3544; „Magyar Nemzeti Múzeum Barátai Egyesület ajándékozza a Bartók-féle hengergyűjteményt”, NMI 71/1939.

⁹ NM MH 3315–3761. Dincsér Oszkár, *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon* (Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943; A Néprajzi Múzeum Füzetei 7), 5, 82.

¹⁰ NMI 9/1942.

¹¹ NM NZI 1942/A, NMI 28/1941.

kiadott lejegyzéseinek sajtó alá készítése. [...] A bözödi, mohácsi és szentegyházásfalvi népzenei gramofonlemez felvételek adminisztratív munkái.”¹² A hagyatékban fennmaradtak általa korrek-túrázott próbanyomatok a lemezmelléletekről.¹³

Dincsér tehát egyre több feladatot kapott a hanglemezfelvételek ügyében. Már a korai felvételeken is jelen lehetett és részt vehetett az énekesek tudásának előzetes felmérésében. Erre utalhat, hogy később fülöpszállási vagy törökkoppányi dalt is saját gyűjtéseként tüntet fel (Függelék F, 23, 130, vö. Függelék A, jk I, IX). 1941-től kezdve a Lajtha gyűjtéseivel előkészített felvételekben is egyre nagyobb lett a szerepe, így számos feljegyzése készült a széki, bözödi, szentegyházásfalvi, kőrispataki lemezekkel kapcsolatban.¹⁴

1942-től kezdve Dincsér munkaidejének is több-kevesebb részét igénybe vette a légoltalmi okból elrendelt csomagolás:

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1942 év február havában akként rendelkezett, hogy a háborús veszély (légitámadások) miatt a múzeum teljes anyagát be kell csomagolni. A csomagolás módjára (csomagoló anyagok, leltári jegyzékbevitel, stb.) semmiféle részletesebb utasítást nem közöltek. Miután a múzeum tisztviselői közül hasonló munkálatokban senki sem vett részt, közelebbi ismeretekkel sem rendelkezett, a magunk belátása szerint fogtunk a nagy felelősségű munkához.¹⁵

Nem tudjuk pontosan, hogy a zenei gyűjtemény anyagát ez milyen ütemben érintette, de 1943 végén már bizonyosan nem volt a helyén, vagyis nem volt használható a gyűjtemény: „az afrikai gyűjteményanyag helyiségében pedig a népzenei gyűjteményt (fonográfhengerek, támlapok. stb.) helyezték el.”¹⁶ Dincsérnek – egy 1944. januári levele szerint – légoltalmi tanfolyamra is járnia kellett.¹⁷

Ahogy a terepmunka és a hanglemezfelvételek is egyre nagyobb nehézségekbe ütköztek, íróasztali munkáinak aránya egyre nagyobb lett. Az 1943-as jelentés szerint

Résztvett a Népzenei osztály folyó lejegyzési munkálataiban és a népzenei gyűjtésekkel kapcsolatos adminisztratív irodai teendőket végezte. Megkezdte a Balkán népeivel foglalkozó néprajzi bibliográfia összeállítását. Novembertől a Tár könyvtárában segédkezett s részt vett az itt felmerülő adminisztratív munkákban.¹⁸

A hagyatékban található „Balkán-katalógus” feliratú füzet körülbelül ötszáz, balkáni és román néprajzi tárgyú publikáció jegyzékét tartalmazza. A munkát a balkáni kapcsolatok iránt különösen érdeklődő Gunda is kezdeményezhette, de hasonló érdeklődés Dincsérben is megvolt. Ekkortájt készülhetett az tíz kéziratos füzet is, amely különböző eredetű román dallamokat tartalmaz áttekinthető formában, a dallamokat egyszerűsített lejegyzéssel egy-egy sorba írva. Az első öt füzet Bartók román vokális anyagának dallamait tartalmazza. A vázlat alapjául egy Dincsérhez került

¹² NMI 9/1943.

¹³ ZTI NZKT V-04.10/2.4.2.

¹⁴ ZTI NZKT V-04.10/3.1.1; HH LL NZK 1, 2/1, 3, 7/2, 53.

¹⁵ Fél Edit, „A Néprajzi Múzeum gyűjteményei 1943-ban”, *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943), 257.

¹⁶ Fél, „A Néprajzi Múzeum gyűjteményei 1943-ban”, 259.

¹⁷ Dincsér levele Szőke Péternek, OSZK Kézirattár, Fond 448.

¹⁸ NMI 9/1944.

próbanyomat szolgált, amely a Deutsch Jenő által letisztázott Bartók-lejegyzésekről készült, majd Bartók korrektúrázta. Három másik füzet a „Kolindák” I–III címet viseli, ezek már nem Bartók, hanem különböző romániai kiadványok anyagát tartalmazzák.¹⁹ Két további füzetben más műfajok, valamint a dél-balkáni románság dallamai is helyet kapnak.²⁰ Ezek a jegyzetek mutatják leginkább, milyen komolyan gondolta Dincsér a román népzene tanulmányozását, bár ez a tudás publikációiban már csak kevésbé hasznosulhatott.

A bizonytalanság és a tehetetlenség érzéséhez már ekkor is az elvégzésre váró feladatok nyomasztó súlya járulhatott. Lajtha 1949 elején megállapítja:

A háború alatt s után a munkaerő hiányában felhalmozódott elmaradhatatlan tennivalók ma oly mértékben torlódtak össze, hogy az állást betöltő tisztviselő nélkül még csak a múzeumi anyag épségéért sem vállalhatok felelősséget.²¹

5.2. „A cigányhangsor”

Dincsér első publikációja múzeumi gyakornokságának első évében, az *Ethnographia* 1937-es évfolyamában jelent meg.²² Előzménye és ihletője lehetett Bartha Dénes 1934-ben, a Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadása, illetve annak tanulmány-változata a német összehasonlító zenetudományról, annak is egyik befejező példája:

Hogy mily zavart eredményezhet népzenei kérdésekben az etnográfiai tájékozatlanság, példán fogom megvilágítani. Ismeretes az úgynevezett magyar skálának „c-d-es-fis-g-as-h-c” problémája. Ennek a hangsornak ősi magyar voltában ma már senki sem hisz: népdalkincsünk legősibb rétege (melynek feljegyzett változatai Tinóditól a XVI–XVIII. század énekeskönyvein át Horváth Ádámig lelhetők fel) e skálát nem ismeri. Viszont ugyancsak tény az, hogy a XIX. század magyaros műzenéjében mint magyar jellegzetesség szerepel. Akár innen (a „herabgesunkenes Kulturgut” útján), akár az oláh vagy török zenéből jutott be a magyar népzene újabb rétegébe, kétségtelen, hogy ma már népzenei adottság, amely etnográfiai magyarázatra szorul. [...] Fabó helyesen hivatkozik a török népies zene analóg esetére. Nem veszi észre azonban, hogy a megbízható dallamkiadványok az es-fis lépésnek megfelelő hangokat így írják: es⁺-fis⁻. Ha a kérdéses török tetrachordot centekben fejezzük ki, körülbelül ilyen képletet kapunk: 125–250–125; a műzene temperált skálájában így kellene lennie: 100–300–100. [...] A kérdés mármost az, vajjon tényleg megtalálható-e ilyen intonációnak nyoma a magyar skála népi előadásában, akár énekről, akár hangszeres játékról legyen szó. Ez olyan feladat, amelynek megoldása nem lehetetlenség, hiszen bőséges fonogramm-anyag áll rendelkezésünkre a magyar nyelvterület legtöbb részéről.²³

Dincsér célja talán elsősorban az itt felvetett „etnográfiai magyarázat”, a bővített szekundnak a nyugati hangrendszerrel eltérő intonációjára viszont nem tér ki.

¹⁹ Vasile I. Popovici, *Cântece (Colinde) de Crăciun și anul nou, din județele Dâmbovița și Ialomița* (București: Tiparul academic, 1934); Gh. Cucu, *200 colinde populare* (București, 1936); Gavril Galinescu, *Cântecele munților noștri*. Extras din Anuarul liceului de băieți, Piatra-Neamț, pe anul 1935/36; Nelu Ionescu, *Cântecul oltenesc* (Craiova, 1937).

²⁰ Constantin Brăiloiu – H. H. Stahl, „Vicleiul din Târgu-Jiu”, *Sociologie Românească* 1/12 (1936); Vanghele T. Millio, *Cântece populare macedonene* (București, 1929); Ioan Caranica, *130 de melodii populare aromânești* (București, 1937); Gh. Fira, *Cântece și hore* (București, 1916).

²¹ Lajtha kérelme Vargha László főigazgatóhoz, NM EAD NZO 8/1949. Közli Berlász Melinda, „Da capo al fine. Ismétlődő segélykiáltások a népzene kutatásáért (1946–1950)”, *Magyar Zene* 23/1 (1982. március), 12.

²² Dincsér Oszkár, „A cigányhangsor”, *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 468–471.

²³ Bartha Dénes, „Az összehasonlító zenetudomány új célkitűzései”, *Ethnographia* 45/3–4 (1934), 137.

Dolgozatának bevezető része a cigányok származásáról, történetéről szóló korabeli ismereteket tekinti át, különös tekintettel az őshaza és a keleti vándorlások kérdéseire. Egyetlen hivatkozott forrása a birodalmi német Martin Block friss munkája, amely saját romániai terepmunka alapján, tudományos igénnyel ír a cigányságról.²⁴ Dincsér tehát témáját a cigányok iránti történeti-néprajzi érdeklődés, nem pedig a magyar „parasztzene” felől közelíti meg.

Rátérve zenei témájára, rögtön megmutatkozik szemléletének az a korlátja, hogy nem számol a cigányok saját hagyományos népzenejével, illetve nem különbözteti azt meg a hivatásos zenész cigányok által megrendelésre játszott zenétől (habár Bartók ezt néhány évvel korábban futólag már megtette),²⁵ és ennek is inkább városi, népies műzenei formáiból indul ki:

A cigányzene kérdésében az eddigi kutatás nem sok eredményt mutat fel. Magyar felfogás szerint nem annyira önálló alkotás, mint bizonyos fajta előadásmód. Ez az előadásmód mindig figuratív, gyakran temperamentumos, sokszor érzelgős, de kivétel nélkül hangszeres, sőt úgyszólván kizárólag a hegedűre, illetve más vonós hangszerre szorítkozik. Jellemző, hogy a cigány ritkán játszik magának, sőt akkor van igazán elemében, ha mást szórakoztat.²⁶

A vizsgálat tárgya a korábban magyarosnak tartott, két bővített szekundot tartalmazó skála, illetve annak kétféle, moll-szerű és fríg-szerű változata. Hivatkozva Bartók megállapításaira, hogy ez mind a magyar, mind a török parasztszenében teljesen ismeretlen, bár az egész Balkánon elterjedt,²⁷ Dincsér azt a kérdést veti fel, hogy vajon Indiában – a cigány őshazában – ismertek-e ezek a hangsorok. Az indiai zene szakirodalmából két meglehetősen régi forrásra támaszkodhatott: Sourindro Mohun Tagore és C. R. Day 19. századi kiadványaira. Utóbbi alapján azonosítja a hindusztáni skálarendszerben hangsorunk egyik változatát, a *karnatak* rendszerben pedig mindkettőt, valamint más példákat is hoz a bővített szekundot tartalmazó hangsorokra.²⁸ A hangszeres zenében, előadásmódban, díszítésben is találni vél egyezéseket a magyarországi cigányok gyakorlatával. Ezzel bizonyítottan látja a hangsorok és az európai cigányok zenei gyakorlatának indiai eredetét, bár lábjegyzetben hozzáfűzi: „Messzire vezetne annak eldöntése, vajjon a cigányság csupán a közvetítő szerepét játszotta, s a hangsor és más hindu zenei elemek eredete inkább a perzsa-arab kultúrkörben gyökerezik-e?”²⁹

Dincsér a cikk publikálása idején a Néprajzi Múzeum kezdő fizetéstelen gyakornoka volt, néhány éves zeneakadémiai klarinét- és hegedűtanulmányokkal háta mögött, de még diploma nél-

²⁴ Martin Block, *Die Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen* (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1936).

²⁵ Bartók Béla, „Cigányzene? Magyar zene? (Magyar népdalok a német zeneműpiacon)”, *Ethnographia* 42/2 (1931. június), 59.

²⁶ Dincsér, „A cigányhangsor”, 469.

²⁷ Bartók Béla, „Népdalgyűjtés Törökországban (Felolvasás a budapesti rádióban, jan. 11.-én; kibővítve)”, *Nyugat* 30/3 (1937. március), 180.

²⁸ Sourindro Mohun Tagore, *Hindu Music* (Calcutta, 1874); C[harles] R[ussell] Day, *The Music and Musical Instruments of Southern India and the Deccan* (London: Novello, Ewer & Co., 1891).

²⁹ Dincsér, „A cigányhangsor”, 471.

kül. Mégis: az *Ethnographia* következő évfolyamában nem kisebb szaktekintély közölt megjegyzéseket írásához, mint Szabolcsi Bence.³⁰ Szabolcsi a zenetudomány doktora címet – jogi, irodalmi, filozófiai, művészettörténeti tanulmányok után – az első magyarként szerezte meg Lipcsében; az 1930-as évek derekán már ismert szakpublicista és tudománynépszerűsítő, a magyar zenetörténet-írás legfontosabb megalapozója, nemzetközi tudományos társaságok tagja volt, bár zsidóként a Horthy-rendszerben nem volt lehetősége egyetemi karrierre.³¹ Dincser gyenge lábakon álló következtetését Szabolcsi nem cáfolja meg, sőt mondhatjuk, megerősíti. Mintha épp a perzsa kapcsolatok kérdésénél venné fel a fonalat, leszögezi, hogy a két bővített szekundot tartalmazó hangsorok – pontosabban makámok – a 7–8. század óta virágzó arab-perzsa műzene nagy területen elterjedt hozadéka. Ugyanakkor az egyik ilyen makám *nahawand* elnevezése a nyugat-perzsiái – a lur etnikumról elnevezett – Lurisztánra, s ezen keresztül valószínű „indo-iráni” eredetére mutat, ami akár igazolhatná is Dincser következtetését. Azonban ezek a hangsorok Indiában ugyanúgy kései jövevények, mint az arab zenében. Bartha megjegyzése kapcsán kifejti, hogy a modern arab zenében épp azok a fokok ingadoznak vagy temperálatlanok, amelyek kívül esnek „a hangsor 3–5 hangú szilárd alapgerincé[n]”. Szabolcsi végül arra a következtetésre jut, hogy mivel a kérdéses hangsortípus Indiától Elő-Ázsiáig minden ismert zenei stílusban kései fejleménynek látszik, kizárásos alapon valamely ismeretlen forrásra kell visszavezetnünk: „eredetében vagy az iráni magaskultúrához, vagy valamely indo-iráni lokális zenefajtához kapcsolódik”.³² 1934-ben publikált magyar zenetörténeti összefoglalásában még nem volt nyoma az itt kifejtett ismereteknek a „cigányhangsor” ügyében, így lehetséges, hogy éppen Dincser írása indította arra, hogy elmélyedjen a témában.³³ Válaszcikke mindent egybevetve inkább barátságos gesztus hatását kelti, amely inkább a fiatal kolléga rokon érdeklődését vette észre, semmint az avatatlanságát.

Dincser később nemcsak a cigány muzsikások zenéjének gyűjtőjeként, hanem Csenki Imre és Sándor munkatársaként, cigány népdalgyűjtésük lejegyzőjeként is beható és hiteles ismereteket szerzett a Kárpát-medencei cigányság zenekultúrájáról, és ez nyilván alapjaiban megváltoztatta az első tanulmányában kifejtett felfogását. Csenki Imre a Debreceni Református Kollégiumban 1943-ban tartott rövid tanári székfoglaló előadásában tér vissza a cigányhangsor kérdéséhez, Dincserre is hivatkozva. Saját gyűjteményének mintegy 600 dallama alapján megállapítja, hogy azokban a kérdéses skála alig fordul elő, tehát „mint a magyar paraszti zenének, úgy a cigányságnak sincs semmi köze a róla indokolatlanul elnevezett hangsorhoz.”³⁴ Ezzel persze

³⁰ Szabolcsi Bence, „Néhány megjegyzés a cigányhangsor kérdéséhez”, *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 425–426.

³¹ Kroó György, *Szabolcsi Bence* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994).

³² Szabolcsi, „Néhány megjegyzés a cigányhangsor kérdéséhez”, 426.

³³ Szabolcsi Bence. *A magyar zene története rövid összefoglalásban* (Budapest: Somló Béla, 1934; Népszerű Zenefüzetek 2, szerk. Molnár Antal).

³⁴ Csenki Imre, „Adalékok a cigányhangsor problémájához (Tanári székfoglaló előadás)”, in *A Debreceni Református Kollégium évkönyve az 1943–44. iskolai évről*, szerk. Péter Zoltán (Debreceni Református Kollégium, 1944), 25.

Csenki ugyanazt a hibát követi el, amit korábban Dincser: nem tisztázza, hogy a hangsor szempontjából a cigány népdalt és cigány hivatásos zenészek gyakorlatát egymástól függetlenül kell vizsgálni, tehát az utóbbi témát nyitva hagyja.

5.3. Ismertetőik

Kósa László értékelése szerint „a harmincas-negyvenes években sok időálló mű mellett talán még több etnográfiai és kultúrhistóriai apróság, nem túlzás mondani, »tücsök és bogár« kapott ismertetést” az *Ethnographia* és a *Néprajzi Értesítő* ismertetési és kritikai rovatában, miközben feltűnően hiányzott a falukutató és szociográfiai irodalom.³⁵ A folyóiratok szellemiségéhez mindenestre hozzátartozott a széles nemzetközi tájékozódás igénye. A könyvismertetőik írásába Dincser is bekapcsolódott rögtön gyakornoksága elején. Ismertetői olykor csak néhány sorosak, máskor alaposabbak, de mindenképpen adatolják olvasmányait, érzékeltetik szakmai horizontját.

Egyik első könyvismertetését a *Néprajzi Értesítő* 1938. évi első számában közölte az A. O. Väisänen finn népzene kutató által kiadott *Wogulische und ostjakische Melodien* című kötetről.³⁶ Ugyanerről a műről korábban Szabolcsi is közölt ismertetőket, amelyek saját, a magyar népzene történet szempontjából maradandó jelentőségű gondolatainak kifejtésére is lehetőséget adtak.³⁷ Erre a szerzők válaszoltak is.³⁸ Dincser hivatkozik Szabolcsira, majd azzal a kifogással él, hogy Väisänen ugyanolyan elvek szerint csoportosítja az átvett oroszoktól és más népektől átvett dallamokat, mint a vogulokat. A magyar zenei vonatkozásokat így összegzi:

A könyv és az általános folklóre ismerete alapján valószínű, hogy a finnugor népzene zárt egészet alkot. Fejlődése az izomelodikus-izochronikus zenei alapegységéből a monotematikus formák felé halad; e monotematika miatt semmiféle oly zárt forma, amilyen az eredeti magyar népdalra jellemző, önállóan nem jelentkezik, sőt utóbbtól, ennek heteromelodikus-izoritmikus szerkezete miatt tökéletesen elüt.

A német népzene kutató John Meiertől vett – látszólag ötletszerű – idézete arra utal, hogy később kifejtett elvei a régi stílusú magyar népdalok formájáról és szöveg–dallam kapcsolatáról már ekkor felmerülhettek benne:

³⁵ Kósa László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 2., javított, bővített kiadás (Budapest: Osiris, 2001), 177.

³⁶ Dincser Oszkár, „Väisänen, A. O.: *Wogulische und ostjakische Melodien* (Helsinki, 1937)” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938. március), 124; Väisänen, A[rmás] O[tto] (hg.), *Wogulische und ostjakische Melodien. Phonographisch aufgenommen von Artturi Kannisto und K. F. Karjalainen* (Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1937).

³⁷ Szabolcsi Bence, „*Wogulische und ostjakische Melodien von A. Kannisto und K. F. Karjalainen*” [ismertető], *Magyar Nyelvőr* 66/8–10 (1937. október–december), 106–108; Szabolcsi Bence, „Osztyák és vogul dallamok. (Újabb adalék a magyar népi siratódallam problémájához.)”, *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 340–345.

³⁸ Kannisto Artúr, „A vogul-osztják dallamközlés kérdéséhez”, *Ethnographia* 49/4 (1938. december), 412–413; Väisänen, A. O., „Válasz Szabolcsi Bencének a vogul-osztják dallamok ügyében”, *Ethnographia* 49/4 (1938. december), 413–416.

die Weise [...] scheidet sich von der stichischen Urzeilenmelodie deutlich durch ihre trotz enger Beziehung zum Sprechgesang musikalisch bestimmte Lienienführung und formal durch das ausgewogene Verhältnis der Einzelteile zum Ganzen.³⁹

A bölcsészhallgatóként törökül tanuló Dincsér ugyanebben a folyóiratszámában ismertette egy török kiadványt is, melynek szerzője Ahmet Adnan Saygun (akkori nevén: Saygın), Bartók 1936-os anatóliai gyűjtésének munkatársa. A tanulmány három északkelet-anatóliai város, Rize, Artvin és Kars vidékének dalairól, táncairól és hangszereiről szól.⁴⁰ A recenzió kiemeli, hogy török zenefolklór-kiadványként egyelőre ritkaság, s ennek tudja be módszertani kezdetlegességét: „figyelmét nem annyira az általános, mint inkább a különféle ragadja meg s így a közölt példák is valószínűleg inkább kirívó mint jellemző népi jelenségek”. A szerző által leírt hangszerek kapcsán felhívja a figyelmet a magyar párhuzamokra (*tulum*–tömlő–duda, hosszú furulya, *zurna*–töröksíp–tárogató).

A következő évfolyamban Elmar Päss észt kötetéről csupán pár szóban tudósít, amit az magyarázhat, hogy a könyv a szövegekhez csupán néhány dallamot közöl.⁴¹ Väisänen obi ugor zenei tárgyú tanulmányát – dallamközlésével ellentétben – kiválónak ítéli.⁴² Értékelése részletes, de valóban csak részletkérdésekkel foglalkozik, tanúskodva azonban a verselés és a vers–dallam kapcsolat iránti érdeklődésről. Végül indítványozza, hogy a dallamgyűjtemény a tanulmány elvei szerint kapjon új kiadást.

1939 elején a Néprajzi Értesítő „Könyvszemle” rovatában a románul akkor még nem is tanuló Dincsér az Institutul Social Banat–Crișana kiadványáról ad hírt.⁴³ Ez a testület 1932-ben jött létre Temesváron azzal a céllal, hogy a román állam nyugati területeit a Gusti-féle szociológia alapján vizsgálja. Első monografikus falukutatásukat 1934-ben végezték a bánsági Belinț (Belence) faluban. Az erről készült tanulmánykötetet komoly figyelemre nem méltatja Dincsér. Elsőként említi, hogy „a magyarok erőszakos magyarizáló törekvései sem maradnak ki a könyvből”, a folklór viszont csupán „néhány verssorral” intéződik el. Ítélete szerint a kötet nem monográfia, csak heterogén cikksorozat. A „Külföldi folyóiratok szemléje” rovatban az Institut folyóiratának másfél évfolyamát jegyzeteli ki, amely többek között „foglalkozik Eckhardt S. egyik cikke kapcsán a Bartók-Kodály féle népzene gyűjtéssel, illetve annak magyarságával (a szokott modorban)”. „A kisebb közleményekben: A román szociológia (Gusztí). Vajjon a csárdás magyar vagy

³⁹ „A dallamot határozottan megkülönbözteti az ősi stichikus soroló dallamtól az énekbeszédhez fűződő szoros viszonya ellenére zeneileg meghatározott dallamvezetése, formailag pedig az egyes részek kiegyensúlyozott viszonya az egészhez.” John Meier (hg.), *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Balladen* (Berlin: De Gruyter, 1935), 20.

⁴⁰ Dincsér Oszkár, „A. Adnan Sayg[ı]n: Rize, Artvin ve Kars hav[ā]lisi türk[ü], saz ve oyunlar[ı] hakk[ı]nda bazı mal[ū]mat” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938. március), 129; A. Adnan Saygın, *Rize, Artvin ve Kars havālisi türk[ü], saz ve oyunları hakkında bazı malūmat* (İstanbul: Nümune Matbaası, 1937).

⁴¹ Dincsér Oszkár, „Päss, Elmar: Eesti Liulaul[.] Runovõrd[u]se Katse. Tartu, 1933” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939. március), 79.

⁴² Dincsér Oszkár, „Väisänen, A. O.: Untersuchungen über die Ob-ugrischen Melodien (Helsinki, 1939)” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 31 (1939), 412–413; Väisänen, A[rm]as O[tto], *Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien. Eine vergleichende Studie nebst methodischer Einleitung* (Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1939).

⁴³ Dincsér Oszkár, „Institutul Social Banat-Crișana: Ancheta Monografica in Comuna Belinț. Temesvár, 1938” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939), 79.

szlovák eredetű-e (szlovák!)”.⁴⁴ Megjegyzései szerint ekkor még mindenképpen erős fenntartásai voltak a román szociológia iránt, sőt úgy tűnik, általában a román témákhoz a sértett nemzeti önérzet alapérzésével viszonyult. Ez később – román tanulmányai előrehaladtával – valószínűleg változott, hiszen a *Két csíki hangszerben* minden pejoratív él nélkül ír a román kötődésű jelenségekről, de pozitív bizonyítékunk nincs erre.⁴⁵

1940-ben E. Heinrich Snethlage német etnológusnak a Guaporé-vidéki (Brazília–Bolívia) indiánok hangszereiről szóló dolgozatát ismertette. Megemlíti, hogy a szerző hangfelvételeket is készített, amelyeknek feldolgozását Marius Schneider végzi.⁴⁶ Kifogásolja a dallamközlések és a hangmagassága vonatkozó adatok hiányát.

Az English Folk Dance and Song Society szemléjének egyik számáról is írt néhány sort.⁴⁷ A társasággal Lajtha kapcsolatban állt. Dincsér kiemeli Violet Alford tánckutató cikkét a nagy-britanniai lóalakoskodásokról, utalva a magyar párhuzamokra.⁴⁸ Egy Orkney-szigeteki dallamokat tartalmazó forrásközlésről megjegyzi: majd minden dallamhoz több változatot tartalmaz.⁴⁹

1941-ben Francis La Flesche, az első őslakos származású amerikai etnológus posztumusz könyvét ismerteti, amely az osage törzs két szertartásáról szól.⁵⁰ Bár a szertartások a tánc, az ének és a zene összefonódása miatt felkeltenék figyelmét, az „egészen primitív lejegyzésű dallamok [...] inkább szájalomra méltók, már a kiadó intézmény neve miatt is”. Kitér a sorozat egy másik zenei tárgyú kötetére is, nem sokkal jobb véleménnyel.⁵¹

A legkésőbbi, 1943-as könyvismertetőkbe Dincsér szabadabban foglalja bele saját nézeteit. Az egyik Siegfried Wolf német etnológusnak a délkelet-ázsiai és óceániai orrfuvolákról szóló monográfiáját szemlézi.⁵² A téma az összehasonlító hangszertaxonómia sajátos problémája, mivel az orral fűjt fuvolák tipológiája igen szerteágazó, és tulajdonképpen semmi más közös tulajdonságuk nincs, mint a különleges fúvásmód. Ez a fúvásmód viszont sokkal inkább kultikus, semmint

⁴⁴ Dincsér Oszkár, „Revista Institutului Social Banat–Crisana. (A bánát–vákai [sic] társadalmi Intézet szemléje.) Temesvár, 1937. V. évf. jul.-dec.” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939), 90. A „bánát–vákai” fordítás félreértés eredménye: a Crișana szót a Hunyad megyei Váka település román nevéként (Crișan) értelmezi, tehát a román szakirodalomban a 'Körösvidék' jelentéssel használt terminust (ekkor) nem ismeri.

⁴⁵ Pl. Dincsér, *Két csíki hangszer*, 69–70.

⁴⁶ Dincsér Oszkár, „Baessler Archiv. Beiheft X. 1939” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 32 (1940), 214–215; E. Heinrich Snethlage, *Musikinstrumente der Indianer des Guaporégebietes* (Berlin: Reimer, 1939; Baessler-Archiv, Beiheft X), 3–4.

⁴⁷ Dincsér Oszkár, „Journal of the English Folk Dance and Song Society, vol. III. No. 4 (London, 1939)” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 32 (1940), 435.

⁴⁸ Violet Alford, „Some Hobby Horses of Great Britain”, *Journal of the English Folk Dance and Song Society* 3/4 (1939. december), 221–240.

⁴⁹ E. A. White – Anne G. Gilchrist, „Ancient Orkney Melodies (continued)”, *Journal of the English Folk Dance and Song Society* 3/4 (1939. december), 183–194.

⁵⁰ Dincsér Oszkár, „Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology. Bulletin 101. War Ceremony and Peace Ceremony of the Osage Indians by Francis La Flesche. Washington. 1939.” [ismertető], *Néprajzi Értesítő* 33 (1941), 110; Francis La Flesche, „War ceremony and peace ceremony of the Osage Indians”, *Bureau of American Ethnology Bulletin* 101 (1939), 1–280.

⁵¹ Frances Densmore, „Nootka and Quileute music”, *Bureau of American Ethnology Bulletin* 124 (1939), 1–358.

⁵² Dincsér Oszkár, „Wolf, Siegfried: Zum Problem der Nasenflöte (Leipzig, 1941)” [ismertető], *Ethnographia* 54 (1943), 262–263; Siegfried Wolf, *Zum Problem der Nasenflöte* (Leipzig, 1941).

zenei kérdés, így az orrfuvolák kultúráját csak az orral kapcsolatos szokások, hiedelmek kontextusában lehet vizsgálni. Dincsér nagyra értékeli az ismert orrfuvola-példányok alapos tárgyalását és kontextualizálását, majd egy olyan gondolatot fogalmaz meg, amely elsősorban saját kutatói szemlélete szempontjából érdekes:

A többi: elmélet. Igaz: a tényeket mindig megcáfолhatjuk, a feltevéseket, az elméleteket pedig soha, mégis – úgy vélem – a letűnt néprajzi gondolkodásmód nem egyszer fantasztikus elméletei után éppen most lenne időszerű, hogy végre a tényeket fokozottabban figyelemre méltassuk. Ha pedig a leltári naplókat, a múzeumi bejegyzéseket hiába forgatjuk, sajnálattal kell belássuk, hogy az élet a maga sokrétű műveltség-világával kisiklott a kezeink közül. Ezen nem változtat az sem, hogy az anyagot átrendezzük, átcsoportosítjuk, s ha már a rendszer meg van, újból más skatulyázással próbálkozunk. A népi hangszerekkel foglalkozó tudomány eddigi története amúgy sem egyéb, mint rendszerezés, egyszerű materiális tulajdonságok alapján. A rendszer mindig világosságot gyűjt ugyan – s ez éppen a helyes tudományos rendszerezés tulajdonképi célja, – de sohasem azért, hogy e világosságba belenézzünk, hanem azért, hogy fénye mellett felderíthessük mindazt, ami még a tudományos megismerésben problematikus lehet. Minél inkább a tényekre támaszkodhatunk, annál inkább közeledünk a rendszer segítségével a tudományos igazsághoz.⁵³

Egyértelmű, hogy Dincsér elmélet-szkepticizmusa nem a kvázi-pozitvista adathalmazozás iránti nosztalgia vagy a szakterület modern eszméitől való elzárkózást jelent. Inkább azt az igényt, hogy egy elmélet vagy rendszer alkalmazása mindig maradjon elég rugalmas ahhoz, hogy a valóság váratlan tényeivel is szembenézhesünk.

Dincsér kétségtől legjelentősebb recenziója Járdányi Pál kidei falumonográfiájáról szól.⁵⁴ A szöveg első része a könyv megállapításainak tárgyilagos ismertetésére szorítkozik: Kideben Járdányi hanyatló zenekultúrát talál, amelyben az éneklés presztízse egyre csökken. Nagy hangsúlyt helyez a statisztikára és a dallamrendezésre, a zenei repertoár alapos elemzésével tízenhárom dallamkategóriát állít föl, a „népdalszerűtől” a „népdalszerűtlen” felé, pontosabban a stílusok feltételezett időrendje szerint haladva. Az ismertetést követi a bíráló:

Járdányi érdeklődése tehát zenei, szempontja szociográfiai, módszere statisztikai. A három koordinációjából adódik a kutató tudományos magatartása a nép műveltségével szemben. Mindezt azonban erősen motiválja, hogy Járdányi teljesen benne él a mában s elveiben mind zenei, mind pedig szociológiai téren a ma divatos vagy ha úgy tetszik hangadó és irányt követelő nézetek hatása alatt áll. Nemcsak kutató tehát, hanem értékel, hanem osztályoz, s nemcsak összegez, hanem állást is foglal. Megszoktuk ezt a közelmúltból, amidőn egyre-másra jelentek meg olyan kiadványok, amelyek a néprajz immár jó csengésű jelszavával ugyan, de inkább csak szociológiai jellegű ú. n. falukutatást adtak, éppen nem minden társadalompolitikai célzatosság nélkül Ilyen célzatosságot Járdányi munkájában nem találunk, mert módszere erősen közömbösítő, statisztikai, s ez éppen a tanulmány egyik főerőssége, érdeme, zenei, sőt néprajzi vonatkozásban is újítása.⁵⁵

Járdányi elveiről az is árulkodik, hogy míg Vargyas monográfiája bevezetésében a modern *néprajz* holisztikus megközelítésére hivatkozik, Járdányi kutatása „szociográfiai” jellegére, a szociológia hatására hívja fel a figyelmet, és mestereinek is ezt a megközelítést tulajdonítja:

A magyar népzene-tudomány eddig magára a zenei anyagra tette a hangsúlyt, legfőbb feladatának a magyar nép egészére jellemző zenei ízlés, hagyomány megismerését tekintette. Pár éve érvényesül

⁵³ Dincsér, „Wolf, Siegfried: Zum Problem der Nasenflöte”, 262–263

⁵⁴ Dincsér Oszkár, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”, *Néprajzi Értesítő* 35/2 (1943), 124–125.

⁵⁵ Dincsér, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”, 125.

és munkál a népzene új szemlélete: a szociográfiai. Nem véletlen, hogy ugyanazok a kutatók hirdették az új nézőpont fontosságát, akik az előbbinek is legkiválóbb munkásai voltak.⁵⁶

Dincsér tehát azért tartja aggályosnak Járdányi affinitását a falukutató mozgalommal, mert az szerinte hajlamos objektivitás helyett politikai célokat szolgálni, így csak a mában élni, hegemoniára törni, s mindehhez kisajátítani a néprajz tisztas presztízsét. A szerzőt azonban végül felmenti a gyanú alól, hogy e bűnököt maga is elkövette volna.

A recenzió további része már csupán Járdányi rövid konklúziójára reagál, amely leginkább igazolni látszik az eszmei alapállás káros voltát. A szerző ugyanis az összefoglalásból hirtelen átszap az esztétika és az „orvoslás” kérdéseibe, mintha a művész Járdányi saját eredményei láttán érzett csalódottsága túlszordulna a mindeddig megőrzött objektivitás rovására. Közéleti énje mégis – és ez az ellentét reflektálatlanul marad – inkább a társadalmi reform, semmint a népművelés pártján foglal állást a falu életéről szóló korabeli diskurzusban:

A város támadása eredményesebb ott, ahol szellemieket ér. Legszellemibb, a reális élettől legfüggetlenebb termék: a zene; a város-falu harcnak ő egyik első, talán legelső áldozata. S az izlés? Az izlést a hagyomány őrzi, ápolja; ahol a hagyomány mellett idegen szellemiség is hat (pentaton dallamok mellett hallgatók), ott az izlés is megbomlik. A bomlás maga természetes folyamat és csak akkor sajnálatos, ha az, ami bomlik, különben annál, amivé bomlik. Kide és az egész magyar parasztság zenéjében az utóbbi történik. A folyamatot azonban hiába akarjuk megállítani. A fejlődés irányát nem fordíthatjuk visszajára: hétfokú és többszólamú zene megismerése, megkedvelése után senki sem hajlandó pusztán egyszólamú, ötfokú dallamokkal élni. Az izlés, igaz, sokat romlott, de az orvoslás elhibázott, ha a „régijó” beoltásával akarja immunizálni a beteget a rossz ellen. Bár gyökereivel a régibe kapaszkodó, de „új-jó” muzsikára van szüksége a régi népdalból kinőtt, városi aljzenét magába szedett falusi társadalomnak. De a „jó”, azaz a kiegyensúlyozott, klasszikus, tiszta művészet csak kiegyensúlyozott, egészségesen kialakult, megállapodott társadalom sajátja lehet. Amíg parasztságunk társadalmi válsága meg nem oldódik, addig – bár nem fölösleges, de – reménytelen és siker nélküli a „jó művészetért” való küzdelem.⁵⁷

Dincsér vállalja a tanulmány tárgyához szorosan nem tartozó konfrontációt az eszmei alapok tisztázása, a divatos, de átgondolatlan jelszavak leleplezése érdekében:

a szerző társadalompolitikailag motivált tudományos magatartása miatt nem vehette észre azt a belső ellentmondást, ami tanulmányának végső következtetésében rejlik. Ha ugyanis – mint a szerző mondja – kiegyensúlyozott, klasszikus, tiszta művészet, – mondhatnók műveltség – csak kiegyensúlyozott, egészségesen kialakult, megállapodott társadalom sajátja lehet, akkor parasztságunk a legjobb irányban halad, hiszen a jobbagyság felszabadítása óta folytonosan csökken a társadalmi rétegek közötti különbség, más szóval társadalmunk – a városi és falusi egyaránt – állandóan a kiegyenlítődség, a megállapodás[,] az egyszintűség felé törekszik. Társadalompolitikailag tehát teljesen érthetetlen lenne, hogy Kide zenei életében miért következett be a lefelé haladás, vagy ahogy a szerző mondja: bomlás [...] Másként: hogyan lehetséges az, hogy a parasztság műveltsége a múltban sokkal egységesebb – népdalszerűbb – volt, noha társadalmilag a legantiszociálisabb viszonyok között élt?⁵⁸

Ezzel egy olyan, saját meggyőződéséről szóló megnyilatkozást hagyott hátra, amelyhez hasonló íásaiban, hagyatékában és levelezésében is alig találunk:

⁵⁶ Járdányi, *Kide*, 5, vö. Vargyas, *Áj*, 4.

⁵⁷ Járdányi, *Kide*, 87–88.

⁵⁸ Dincsér, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”, 125.

Fordítsuk meg tehát Járdányi tételét: kiegyensúlyozott, egészségesen kialakult, megállapodott társadalom csak ott lehet, ahol a társadalom műveltsége klasszikus és tiszta. Amíg parasztságunk műveltségi válsága meg nem oldódik, addig a paraszti létforma társadalmi problémáinak megoldását sem remélhetjük. Zenei téren elég jól haladunk, s ebben jelentős részt kérhet éppen Járdányi tanulmánya, mert élesen és pontosan világítja meg a kidei magyarság világi zenéjének *műveltségbeli* válságát.⁵⁹

Tükröződik ebben Dincsér egyik meghatározó tanára, Brandenstein Béla már idézett gondolata a „rendetlen civilizálódást” és az azzal járó kultúrávesztést kompenzáló népművelés szükségességéről.⁶⁰

Járdányi könyvéről egy évvel később Vargyas és Vincze Lajos kettős recenziója is megjelent az *Ethnographiában*. Vargyas a teljes elismerés hangján szól róla, kihasználva az alkalmat, hogy közös monografikus vállalkozásuk elvi-módszertani lényegét visszatekintve leszűrje. Vincze azonban komolyabb fenntartásokat is megfogalmaz: a hangszerjáték és a táncművelés terén tapasztalt hiányosságok kapcsán éppen Dincsér *Két csiki hangszerére* hivatkozik követendő példaként.⁶¹

5.4. A Szabolcsi-féle „középázsiai dallamtípus” vitája

Az 1930-as évek közepén Szabolcsi Bence megkezdte a magyar népzene őstörténetével kapcsolatos publikációinak sorát.⁶² Többségük az *Ethnographiában* jelent meg,⁶³ de egy önálló kötetben és egy tanulmánygyűjteményben is tovább szötte a témát.⁶⁴ A sorozat egyik legkésőbbi darabja az *Ethnographia* 1940-es évfolyamában közölt, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez” című tanulmány.⁶⁵ A következő évfolyamban Dincsér rövid vitacikket közölt, amely Szabolcsi egyik alapvető tézisének, a pentatónia és a kvintváltás egységes keleti örökség voltát kérdőjelezi meg.⁶⁶

⁵⁹ Dincsér, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”, 125.

⁶⁰ Brandenstein Béla, „Magas műveltség és népi kultúra. Báró Brandenstein Béla elnöki megnyitója a Magyar Filozófiai Társaság 1940. május 21-én tartott közgyűlésén”, *Athenaeum* új folyam 26/2–3 (1940), 103–104.

⁶¹ Vargyas Lajos / Vincze Lajos, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje” [ismertető], *Ethnographia* 55/2 (1944. június), 100–101/101–102.

⁶² Vö. Kroó, *Szabolcsi Bence*, 370–382.

⁶³ Szabolcsi Bence, „Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben. (Adatok a magyar népi hagyományok keleti kapcsolataihoz)”, *Ethnographia* 45/3–4 (1934. december), 138–156; uő, „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok”, *Ethnographia* 47/4 (1936. december), 233–251; uő, „Osztyák és vogul dallamok”; uő, „A zenei földrajz alapvonalai. Zenekultúrák és zenestílusok keletkezése-elmúlása a földrajz megvilágításában”, *Ethnographia* 49/1–2 (1938), 1–18.

⁶⁴ Szabolcsi Bence, *A magyar zene története rövid összefoglalásban* (Budapest: Somló Béla, 1934; Népszerű Zenefüzetek 2), 5–6; „Kelet és Nyugat a magyar népzeneben”, in *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre (Budapest: Merkantil Nyomda, 1936), 178–188.

⁶⁵ Szabolcsi Bence, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”, *Ethnographia* 51/2 (1940. június), 242–248.

⁶⁶ Dincsér Oszkár, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez. Néhány megjegyzés Szabolcsi Bence cikkéhez”, *Ethnographia* 52/2 (1941. június), 143–145.

Szabolcsi sorozatának legfontosabb előzményei Kodály és Bartók írásai, amelyek még viszonylag óvatos őstörténeti következtetésekre jutnak: az „Ötfokú hangsor a magyar népzeneben”,⁶⁷ *A magyar népdal*,⁶⁸ közvetlenül pedig a „Sajátságos dallamszerkezet a cseremisznépzenében”.⁶⁹ Lajtha figyelmét is felkeltette az ereszkedő kvintváltás; 1931 januárjában tartott előadásában megjegyzi:

Kákicson többször találkoztam avval a dalformával, amely egy zenei mondatból és annak az első [alsó] kvinten való megismétléséből áll. Tavalyi előadásomban ennek az igen ősi és magyar dalformának török-tatár kapcsolataival foglalkoztam.⁷⁰

A hivatkozott korábbi előadás azonban nem maradt fenn.

Az *Ethnographia* 1934-es évfolyamában Bartha Dénes, aki személyesen tanult a berlini összehasonlító zenetudományi iskola nagy alakjainál, Curt Sachs-nál és Erich Moritz von Hornbostelnél, először vetette fel, hogy az ő úgymond „kultúrgeográfiai módszerük” a magyar népzene kutatása terén is új eredményeket hozhatna. Bartha ismerteti több, elsősorban hangszertörténeti munkájukat, amelyek bizonyos zenei elemek – leginkább: a skálák – elterjedését is a hangszereken keresztül kutatták, és megállapították, hogy a hangszerek világtörténetének legfontosabb kibocsátó területe Közép-Ázsia.⁷¹

A folyóiratszámában Bartha írását közvetlenül követi Szabolcsi első ide vonatkozó cikke, a „Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben”. Kodály vizsgálódási körét kitágítva Szabolcsi már nemcsak cseremiszekekről (marikról) beszél, hanem megpróbálja feltérképezni a többi keleti nép körében is a magyar népzenevel rokon jelenségeket. A „kultúrgeográfia” logikája szerint arra következtet, hogy mivel kelet felé egyre változatosabb a különféle pentaton moduszok használata, arra keresendő az eredetük. Pontosabban Közép-Ázsiának tulajdonít ebben döntő jelentőséget: a magyar népi dallamok, írja,

éppúgy, mint a magyar nyelv, évezredes távlatokra mutatnak vissza – egészen az Ural-vidéki őshazáig, sőt azon túl, ama nagy közép-ázsiai kohóig, melynek az európai és ázsiai emberiség történetében oly elhatározó szerep jutott.⁷²

Későbbi írásaiban is következetesen kapcsolatba hozza a pentaton hangsort, a kvintváltó formát és a kibocsátó közép-ázsiai régiót:

Nem lehet véletlen, hogy ötfokú hangrendszerünk s a vele kapcsolatos szerkezeti elv, dallamsorok mélyebben való megismétlése, végigvonul a török-mongol zenekultúrák egész családján és Kína belsejéig, sőt partvidékéig nyomon követhető. [...] itt nem lehet szó véletlen egyezéstről, sem közös

⁶⁷ Kodály Zoltán, „Ötfokú hangsor a magyar népzeneben”, *Zenei Szemle* 1 (1917), 15–16, 117–119, 152–154, 249–252. Javított és bővített 2. változat in *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, szerk. Csutak Vilmos (Sepsiszentgyörgy, 1929), 208–218.

⁶⁸ Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi, 1924), XXI–XXII, XXIV, 87, 104.

⁶⁹ Kodály Zoltán, „Sajátságos dallamszerkezet a cseremisznépzenében”, in *Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelv szerkesztőjének 70. születésnapjára*, szerk. Beke Ödön, Benedek Marcell, Turóczi-Trostler József (Budapest: Ranschburg, 1934), 181–193.

⁷⁰ Lajtha László, „Az 1930. évi népzenei gyűjtések”, *Ethnographia* 42/2 (1931. június), 72 (LLÍ 82–103).

⁷¹ Bartha, „Az összehasonlító zenetudomány új célkitűzései”, 136, 133.

⁷² Szabolcsi, „Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben”, 139.

külső hatásról, hanem csak közös, azonos emlékekről, melyek az utolsó másfélezer év folyamán nyilván alig változtak, alig homályosultak el.⁷³

Hogy mindez „nem lehet véletlen”, az nem csupán retorikai szófordulat, hanem tudatos szembe-helyezkedés a berlini iskola evolucionista pentatónia-felfogásával egy diffuzionista elgondolás jegyében:

Az ő meggyőződésük szerint a pentatóniában olyan zenei jelenséggel állunk szemben, mely bizonyos korban mindenütt feltételezhető, egyetemes fejlődési stádium; hogy ma csak egyes helyeken található, az nem jelent többet, mint hogy egyes elszigetelt pontokon egy és ugyanazon ősi hagyomány roncsai megrekedtek és fennmaradtak; de az a fejlődési fok, amelyre e maradványok utalnak, általános emberi hagyomány, ugyanegy „zenei kőkorszak” itt vagy amott megőrzött emlékezte, – az a jelenség, melyet az evolucionista művelődéstörténet „Elementargedanke” néven ismer. [...] Nem fejlett kultúráról kell-e inkább beszélnünk az ötfokúsággal kapcsolatban? S nem következtelen, az anyag reális valóságától távolálló-e az a kutatás, mely (mint *Hornbostel*) egyfelől, egyező hangszermértékegységek alapján, szoros kapcsolatot tételez fel Középázsia, Afrika, Délamerika között, de tagad minden összefüggést, melyre ugyane földrészek az ötfokúság jelenlétéből lehetne következtetni? [...] lehetséges-e a pentatóniát elvi általánosságban, „testetlenül” vizsgálni, függetlenül a dallamformáktól, melyekben jelentkezik – s nem kell-e mindinkább ráeszmélnünk, hogy pentaton stíluson lényegében valamely ötfokú hangrendszer és bizonyos dallamszerkezeti elv *együttes*, konkrét jelentkezését értjük, hogy tehát végeredményben nem pentaton stílust, hanem pentaton *stílusokat* ismerünk?⁷⁴

Nem meglepő, hogy Szabolcsi gondolatai lelkes visszhangot váltottak ki,⁷⁵ hiszen a Bartók–Kodály-mozgalom, a turanizmus, illetve a kor hivatalos magyarságképe szempontjából egyformán vonzóak voltak. Tulajdonképpen a magyar néprajztudomány egyik legmélyebb gyökerű hagyományát, a romantikától a pozitívizmuson át végigvonuló őstörténeti érdeklődést tették aktuálissá a zenefolklor viszonylag új területén, széles nemzetközi látókör és korszerű elméleti tudatosság alapján.⁷⁶ Intuitív, nagyvonalú, költői-retorikus történetírói stílusa pedig a szellemtörténeti iskola hatását mutatja, amely a két háború közötti Magyarország sok gondolkodójára hatott Szekfű Gyulától Szerb Antalig, vagy éppen Brandenstein Béláig.⁷⁷

Dincsér viszont legkésőbb 1940 elején kételkedni kezdett Szabolcsi zeneőstörténeti gondolatvilágában. Ekkor, „Népdalgyűjtés Erdélyben” című beszámolójának egyik jegyzetében mintegy mellékesen megjegyzi:

Az ötfokúság és a terraszos szerkezetű dallamok között genetikai kapcsolatok alig lehetségesek. Maga az ötfokú hangsor ugyanis semmiképpen sem bontható két félre úgy, hogy a két rész egymásnak pontosan megfeleljen. Ez csak az ötfokú dallamok bizonyos fejlődési fokán lehetséges, midőn t. i. az alaphang oktávája már megjelent, tehát a dallam ambitusa 1–7-ről 1–8-ra fejlődött. Hogy ilyen közbeeső fejlődési fok volt, felesleges bizonyítanom, de utalok azokra a dallamokra, amelyek az ötfokú melodikai tonalitásra épülnek fel, s az alaphang nyolcadát nem ismerik.⁷⁸

⁷³ Szabolcsi, „Kelet és Nyugat a magyar népzeneben”, 180. Vö. uő, „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok”, 250; „A zenei földrajz alapvonalai”, 14, 16.

⁷⁴ Szabolcsi, „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok”, 233–234.

⁷⁵ Pl. Tóth Aladár, „Kelet zenéje”, *Pesti Napló* 89/47 (1938. február 27.), 19.

⁷⁶ Vö. Kósa László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 2. kiadás (Budapest: Osiris, 2001), 72–73, 90–91.

⁷⁷ Kroó, *Szabolcsi Bence*, 182–188.

⁷⁸ Dincsér Oszkár, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 132.

A passzus kinyilatkoztató írásmódja és fogalomhasználata is visszaköszön majd a másfél évvel későbbi vitairásban.

Szabolcsi 1940. júniusi cikke tehát már érlelődő ellenvetések kifejtésére adhatott alkalmat Dincser számára. Szabolcsi célja itt a pentaton kvintváltás elterjedésének tisztázása a korábban is ismert szórványos közép-ázsiai adatok nyomán elindulva. A vizsgálódásba bevonja a csuvas anyagot, összehasonlítva a csuvas, a cseremis és a magyar pentaton kvintváltást. Meglátása szerint a magyar „nyilván egyszerűsödött, redukált forma”, „[a]z ősi transzpozíciós szerkezet lassú elhomályosulásának” eredménye, amely „bizonyos hanghelyettesítésekkel elleplezi, hogy a transzponált dallam eredetileg *két* érintkező pentaton rendszerben mozgott”.⁷⁹ Végül a törökös műveltségi körön túllépve mongoloktól és amerikai őslakóktól származó példákat is közöl. Általános – ám érvekkel alá nem támasztott – észrevétele, hogy a kvintváltás nemhogy összeegyeztethető a pentatóniával, hanem annak mintegy logikus fejleménye: „a pentatonia, már mint pusztán hangrendszer, sok mindent szuggerál a dallamérzéknek: [...] rávezet a kvartolásra, kvintelésre és oktavolásra.”⁸⁰ Épp erre a voltaképpen evolucionista gondolatra építve határozza meg a „közép-ázsiai dallamtípus” mibenlétét és diffúzióját:

a motivum-eltolás sehol sem olyan kényszerítő jelenség, mint épp az ötfokú dallamkultúrákban. A középázsiai dallamtípusban épp az az „egyéni” jellegzetesség, épp az a *stílus*, hogy a kettőt: a motívum-eltolást és az ötfokúságot szükségszerűleg, elvi következetességgel egyesíti. [...] Legidegenebb, legelütőbb környezetbe pedig (szlávok, germánok közé), legmesszebb nyugatra az a négy nép vitte, melynek népvándorláskori műveltsége közös, ogur-török töről fakadt: a magyar, a bolgár, a csuvas és a cseremis.⁸¹

Válaszcikke megírásakor Dincser már 3. éves néprajzos hallgató, valamint a Zeneakadémia 2. éves zeneszerző-növendéke, Kodály tanítványa. A cikk elején szakirodalmi szemlét tart, Kodály, Bartók és Szabolcsi írásain keresztül követve a „középázsiai dallamtípus” gondolatának kialakulását. Azonban mindjárt az elején megnehezíti az olvasó dolgát, amikor Kodály „Ötfokú hangsor a magyar népzeneben” című tanulmányára így hivatkozik:

A probléma kiindulópontja a következő néhány sor lehetett: „...a magyar dallamot általában jellemzi, amennyiben nincs fugaszerű (kvintszekventiás) kezdete.” (Kodály, Zenei Szemle, 1917.) Ekkor sokak előtt bizonyára felrémlített néhány dallam, mint: Ugyan édes komámasszony; Megverek valakit (változata Bartók 167. sz.); stb, s amelyeket talán egyetlen gyűjtő sem tartott parasztdalnak.⁸²

A teljes Kodály-passzussal összehasonlítva még inkább feltűnik a kivágot értelmezésének zavaros volta:

feltűnő sokszor áll meg a II. sor vége a tercen [...]. Gyakran együtt jár vele, hogy a dal egész első fele magasabb regiszterben mozog, mint a második [...] De ez a magyar dallamot általában jellemzi, amennyiben nincs fugaszerű (kvintszekvenciás) kezdete.⁸³

⁷⁹ Szabolcsi, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”, 244.

⁸⁰ Szabolcsi, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”, 246.

⁸¹ Szabolcsi, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”, 247–248.

⁸² Dincser, „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”, 143.

⁸³ Kodály, „Ötfokú hangsor”, VT II 72.

– vagyis Dincsér itt valamiképpen összemossa az ereszkedő kvintváltást az új stílusú népdalokra jellemző – „fúgaszerű” – emelkedő kvintváltással. Akármit is kívánt az idézettel megvilágítani, figyelemre méltó Kodály sajátos – a későbbi írásokban már nem alkalmazott – „kvintszekvencia”-felfogásának megidézése. Dincsér ugyanis a kvintváltást a továbbiakban is transzpozíció helyett szekvenciaként, vagyis egyazon hangnemen belüli motívumeltolódásként értelmezi, helyesebben csak így tartja értelmezhetőnek a magyar népdal „rég stílusára” nézve.

Érvelésének magja itt is az ötfokúság és a kvintváltás problematikus összeegyeztethetősége. Azonban kihagyja a szakirodalmi szemléből Kodály „Sajátságos dallamszerkezet a cseremis népzeneben” című dolgozatát, amely meggyőzően vezette be a kétrendszerű pentaton kvintváltás elvét, vagyis hogy szükségtelen feltételeznünk egyetlen pentaton rendszert, amely a kvintváltó dallam előtagját és utótagját is magában foglalná, hiszen a kvintváltással maga a pentaton rendszer tolódik el.⁸⁴ Dincsér tehát így érvel:

az ötfokúság kritériuma a váltás szempontjából bizonyos hangköz előfordulása a váltás előtt, az ötfokúság szempontjából pedig a válthatóság kritériuma, hogy a dallamfélben ne legyen trikord (!) – s ez az ötfokúsággal ellenkezik.⁸⁵

Lényegében ugyanezt írta le hét évvel korábban Kodály, csak világosabb megfogalmazásban:

Rendszeren belül csak olyan dallamfrázist lehet egy kvinttel mélyebben ismételni, amelyben nincs más hang, mint *c, d, f, g*. Tehát *b* nem lehet az előtagban, mert alsó kvintje *esz*, már kívül esik a rendszeren.⁸⁶

Mint ahogy azonban ő a pentaton kvintváltás kétrendszerűségét nem az összeférhetetlenség bizonyítékaként, hanem fejlett zeneiségre valló stílusjegyként értékeli, következtetése a Dincsérével ellenkező:

szépszáma A^5A^5AA , vagy A^5B^5AB szerkezeteink azonossága a cseremis szerkezettel további bizonyításra nem szorul. Felderítendő volna még a szerkezet elterjedése, útja a rokon és szomszéd népek közt. Ehhez pedig nagymennyiségű újabb anyagra volna szükség.⁸⁷

Perdöntő anyaggyűjtésre Szabolcsinak sem, Dincsérnek sem lehetett reménye. A játszma főként a meglévő adatok értelmezése körül folyt tovább.

Rátérve azonban Dincsér érdemi kritikai észrevételeire, igazat kell adnunk Riskó Kata értékelésének, mely szerint „bár érvelését nem bontotta ki egyértelműen és nem is támasztotta alá megfelelően, a későbbi kutatások fényében mégis lényeges problémákra mutatott rá.”⁸⁸ Három jelentős gondolatot emelhetünk ki:

1. Tévedés a dallampárhuzamokat „egyetlen zenei alapgondolatból” kiindulva válogatni, tekintet nélkül arra, hogy a négysoros strófaszerkezet is valóban egyezik-e. A példák egy része

⁸⁴ Kodály, „Sajátságos dallamszerkezet”, VT II 148.

⁸⁵ Dincsér, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”, 145.

⁸⁶ Kodály, „Sajátságos dallamszerkezet”, VT II 147.

⁸⁷ Kodály, „Sajátságos dallamszerkezet”, VT II 154.

⁸⁸ Riskó Kata, „Elágazó utakon. A magyar népzene kutatás 1930 és 1945 között”, in Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből (1920–1966), szerk. Dalos Anna és Oszvart Viktória (Budapest: Rózsavölgyi, 2020), 250–251.

ugyanis hosszabb folyamatból kiragadott négysoros részlet. Itt nyilván elsősorban arra a bonyolult szerkezetű mongol dallamra gondol, amelyben Szabolcsi rejtett négysorosságot vél felfedezni, zárójelbe téve „bővítő járulékait”.⁸⁹ Dincsér több más írásában kifejti, hogy szerinte a négysoros strófa alapvető jelentőségű, oszthatatlan alapegység a magyar népzeneben.⁹⁰

2. Tévedés egyes dallamokat „példányonként” összehasonlítani, mert így nem tudjuk megkülönböztetni a genetikus és a véletlen egyezéseket.

Éppen nem tartom lehetetlennek, hogy a világ legtávolabbi pontjain találni két olyan dallamot, mely közel áll egymáshoz, de soha semmiféle kapcsolatban nem volt. Csak egy példát: A „Macska ment disznótorba” dallam (Magy. Népr. IV. 23. I.) igen közel áll Szentzi–Goudimel CXXXV. zsoltárához. Kérdés: milyen kapcsolat van a megelőzővel összehasonlított cseremiszi dallam és a zsoltár között?⁹¹

Az említett dudánótát Kodály állította párhuzamba egy cseremiszi dallammal; a genfi zsoltár első két sorával való hasonlóságra már az ő jegyzete is felhívja a figyelmet, kommentár nélkül.⁹² Dincsér kérdése viszont implikálja, hogy a genetikus rokonság mellett csak egész variáns- vagy dallamcsoportok összehasonlításával érvelhetünk.

3. A Szabolcsi által idézett keleti dallamok előtagja teljes pentaton skálát jár be a kvint-váltás előtt,

vagyis a váltás az ötfokúság szempontjából teljesen közömbös, mert ötfokú dallam transpozíciója bizonyos hangközön nem eredményezhet mást, mint ötfokú dallamot. Ezzel az is igazolható, hogy a közölt dallamok mai alakja a fejlődés másodlagos vagy harmadlagos fokán áll. Ezt a fejlődési fokot igazolja a tág ambitus is [...] az átlag a magyar régi stílusú dallamok szerint kb. egy oktáv. Az újabb stílusú dallamok viszont ennél tágabb ambitusúak.⁹³

A „fejlődési fok” kifejezés – mint a kultúrák közötti összehasonlítás univerzálisnak tételezett alapja – nyilván a bartóki evolucionista elgondolás hatását tükrözi, amely „abból a feltevésből [indul] ki, hogy a primitívnek időben előbb kellett léteznie, mint a kevésbé primitívnek.” Bartók a dallamszerkezet, a ritmus, az ambitus és más jegyek szempontjából külön-külön állapít meg egyes „fejlődési fokokat”.⁹⁴ Dincsér mintha ezt a gondolatmenetet egyszerűsíteni le, amikor általánosságban beszél „a népzenei fejlődés különböző fok[airól]”, anélkül hogy ezeket valamenynyire is meghatározná. De a fő viszonyítási pontként szolgáló „első fok” kétségkívül az az állapot volna, amelyet Bartók a magyar „rég stílus” bölcsőjeként felvázol:

Egyes vidékeknek (pl. Bihar, Hunyad megyének) nyugateurópai (városi) kulturától alig érintett oláh parasztjai olyan zenélési módot őriztek meg mind e mai napig, amelyet ha nem is ősalapotnak, de mindenesetre nagyon régiesnek tekinthetünk. [...] Egész kulturális nivójuk megerősíti azt, hogy zenéi evolúciók hosszú időre visszamenőleg nem történhettek náluk [...] A magyar dallamanyagban tényleg elég szép számmal találunk olyan dallamokat, melyek szerepüket és ősiségüket illetőleg

⁸⁹ Szabolcsi, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”, 245, 8. dallam.

⁹⁰ Dincsér Oszkár, „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata”. *Ethnographia* 52 (1941), 280–282; uő, „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”, kézirat, 1944 körül, ZTI NZK V-04.10/2.1.

⁹¹ Dincsér, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”, 144.

⁹² Kodály Zoltán, „Zene”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 76.

⁹³ Dincsér, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”, 145.

⁹⁴ Bartók, *A magyar népdal*, XI–XII.

analógiát mutatnak az oláhok most említett [...] dallamaival. Ezek egy régies színezetű zenei stílusnak a mai korba szerencsésen átmentett maradványai...⁹⁵

Dincsér tehát a szóban forgó cseremisiz dallamokat viszonylag újkeletűnek, ráadásul egyfajta „antivokális gondolkozásmód” eredményeinek tartja – nyilván a velük párhuzamba állított magyar dallamokkal ellentétben:

a teljes pentaton hangkészlet megismétlését quinttel lejjebb antivokális ugrásnak kell mondanunk, nem beszélve arról, hogy tiszta énekes kultúrában – amennyire a régi magyar népdal stílus ilyen – lehetetlen elképzelni olyan formaszerkesztési elvet, – bizonyos szilárd hangpontok hiányában – amely az énekest arra vezetné, hogy dallamrészletet bizonyos hangközön megismételjen. (Ezt ma – egy nagy műzenei instrumentális kultúra alkonyán és egy vokális kultúra hajnalán – bizonyára sokan nem értik meg.)⁹⁶

Természetesen ez a logikai kényszer igényével leszögezett érv valójában vitatható. Mindenesetre a kvintváltás hangszerezés eredetének lehetőségét is Bartók vetette fel először:

Csak széljegyzetben merek azzal a kissé merész föltevessel foglalkozni, vajjon nem A⁵ B⁵ A B szerkezet, vagy épséggel ennek még egyszerűbb formája: A⁵ A⁵_v A A_v volt-e a magyar parasztdallamok legősibb szerkezete, és nem ebből alakult-e ki később az A B C D, tehát komplikáltabb szerkesztési mód. Úgy képzelhető a dolog, hogy eredetileg csak kétsoros A A_v vagy A B szerkezetű dallamok léteztek, ezek valamilyen oknál fogva később meghosszabbodtak, négysorosra váltak azáltal, hogy a két sort, tehát az egész dallamot, kvinttel mélyebben megismételték. (Ilyen ok lehetett esetleg hangszerezés történeti előadás, pl. kvintre hangolt kéthúros hangszerezés vagy hosszú furulyafélén, amelyen mechanikus módon: erősebb és gyengébb fuvással, egyik húrról a másikra való átlépéssel történhetett a transzponálás.)⁹⁷

Dincsér elvei szerint azonban ez az elgondolás csak a cseremisiz dallamokra lehet érvényes, mivel ő a magyar régi stílus dallamait *eredendően* négysorosnak és „tiszta énekes kultúra” termékeinek tekinti.

Mindebből azt a következtetést vonja le, hogy „a közölt magyar és cseremisiz dallamok nem hasonlíthatók össze [értsd: nem lehetnek genetikusan rokonok], mivel mint egységes stílusok képviselői a népzenei fejlődés különböző fokán állanak.” Tehát bár hangsoruk is, szerkezetük is egyezik, mégis egymástól függetlenül, különböző időben, különböző motivációkból alakultak ki.⁹⁸ Legkésőbb ezen a ponton az az érzésünk támadhat, hogy a szerző nemcsak Szabolcsinak, hanem Kodálynak is ellentmond. Betű szerint ugyan csak a Szabolcsi és Bartók által idézett cseremisiz párhuzamokat utasítja el, de van köztük olyan, amit Kodály is átvesz.⁹⁹ Ha áttekintjük Kodály összefoglaló jellegű megállapításait ebben a témában, azt látjuk, hogy azok egyre inkább tükrözik Szabolcsi szóhasználatát, vélekedéseit, hivatkoznak is rá, de mindig valamivel óvatosabban fogalmaznak. *A magyarság néprajzában* közölt nagy tanulmányában ezt írja:

⁹⁵ Bartók, *A magyar népdal*, XIII.

⁹⁶ Dincsér, „Adatok a középkori dallamtípus elterjedéséhez”, 145.

⁹⁷ Bartók, *A magyar népdal*, XXI.

⁹⁸ Ezt a gyengén alátámasztott, mintegy ösztönös vélekedést igazolják majd Vikár László és Bereczki Gábor 1957–1979 közötti Volga–Káma-vidéki kutatásai, feltárva, hogy a cseremisiz-csuvas pentaton kvintváltó stílus igen kis területre korlátozódik, és nyomós érveket hozva fel a magyar erszékő pentaton dallamokkal való genetikai összefüggés feltételezése ellen. Ld. Vikár László, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai* (Budapest: ZTI, 1993), 167–168.

⁹⁹ Kodály, „Zene”, 20; vö. Szabolcsi, „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok”, 242.

Kifejlődhetett az ötfokú hangrendszer is oly népeknél, melyek egymással való érintkezését bajos elképzelni [...]. De már a dallamszerkezet, frazeológia, ritmus ily feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést, vagy közös forrást kell feltenni.

Ugyanakkor elismeri: „A kvintszerkezet [...] egyelőre csak cseremisiz dallamokkal vethető össze” – „Nincs tisztázva elterjedtsége a török-tatár népek közt” – és csak jegyzetben közli Szabolcsi csuvas, kalmük, mongol példáit, amelyek erre utalhatnak.¹⁰⁰ Két évvel később, „Mi a magyar a zenében?” című cikkében pedig így fogalmaz:

ahogyan kialakult az egységes nyelv, úgy alakulhatott ki az egységes zene, talán eredetileg ellentmondó formaelvek kiegyenlítésével. Két ilyen elv együtt is, külön is, máig élő valóság népdalainkban. Egyik az ötfokúság elve, másik a párhuzamos szerkezeté. Első példánk az egyiket, a második mind a kettőt mutatja. [...] Itt áll előttünk a két dallamtípus, magányosan és ismeretlenül a magyarság mai környezetében, de szoros összefüggésben egy régi közép-ázsiai zenekultúrával, mint annak legszélső, a Lajtáig érő ága.¹⁰¹

Itt tehát éppen a pentatónia és a kvintváltás közötti feszültséget ismeri el, ahelyett hogy egyazon keletről készen hozott stílus szorosan összefonódó aspektusaiként beszélne róluk, még ha végül Szabolcsi költői képével zárja is a gondolatmenetet.

Nem valószínű, hogy Kodály és Dincsér kapcsolata romlott volna a cikk közzlése után, hiszen még számos népzenei hangfelfogás alkalmával működtek együtt, és Kodály 1944-ben Dincsér egy hosszabb kéziratát végigjegyzetelte.¹⁰² De az bizonyos, hogy amint annak idején Szabolcsi is méltányos polémista volt, Dincsér vitáirásában sincs nyoma személyeskedésnek, Szabolcsival kapcsolatos negatív érzelmeknek. Szabolcsi pedig 1949-ben, amikor Dincsért a múzeumba már nem is várták vissza, még hivatkozott egyik publikációjára – mellékesen, de barátságos hangon.¹⁰³

Az a nézetkülönbség, amelyet Dincsér bizonyos nehézkességgel próbált megfogalmazni, lényegében a genetikus vagy tipológiai rokonság nagy múltú kérdésében csúcsosodik ki. Érzékelhető, hogy Szabolcsival közös platformot jelentett számára a pozitívista örökség, de míg Szabolcsi Sachs és Hornbostel hangszertörténeti kutatásainak diffuzionista szemléletét terjesztette ki a vokális „pentaton stílusokra”, Dincsér evolucionista alapon, részben Bartókot követve fejtette ki ellenvéleményét. Másrészt a Szabolcsi-féle szellemtörténettel szemben Dincsér spekulatív, filozofikus írás- és érvelésmódja is mintha Bartók kvázi-természettudományos, történeti partikularításokra kevésbé fogékony módszertanát vinné tovább, s azt a kimondatlan meggyőződését, hogy a zenei anyagról végső soron többet mond maga az analízis, mint a történeti háttér. Tágabb perspektívában az is látszik, hogy a cseremisiz párhuzamok érvényessége dolgában Dincsér intuícója áll közelebb a későbbi terepkutatás eredményeihez.¹⁰⁴ Sőt voltaképpen az egész „összehasonlító

¹⁰⁰ Kodály, „Zene”, 27, 21, 76.

¹⁰¹ Kodály Zoltán, „Mi a magyar a zenében?”, *Apollo* 4/3–4 (1939), 99.

¹⁰² ZTI NZKT V-04.10/3.1.16, 2.1.

¹⁰³ Szabolcsi Bence, „Makám-elv a népi és művészi zenében”. *Ethnographia* 60/1–4 (1949), 87.

¹⁰⁴ Vikár, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*, 167–168.

népzenetudomány” módszertanának tisztázatlan pontjaira tapint rá, amikor elsőként ad hangot a Szabolcsi népzene-történeti elképzeléseit illető szkepszisnek.¹⁰⁵

5.5. Lejegyzés

Berlász Melinda szerint Dincsér gyűjtőmunkája nem utolsósorban lejegyzetlensége miatt merült feledésbe:

Sajnálatos, hogy személyes gyűjtéseit éppen a Pátia-felvételek körében végzett sürgető tudományos és gyakorlati feladatok teljesítése miatt nem jegyezte le. Kétségtelen, hogy a lejegyzések hiánya is közrejátszott abban, hogy Dincsér munkássága kihullott a népzene-kutatás szemléleti folytonosságából.¹⁰⁶

Saját felvételeiről Dincsér valóban mindössze tizenkét támlapot készített. A gyűjtéseiről ma meg-levő legtöbb támlapot Paksa Katalin készítette el pótlólag az 1970-es évek elején, de a hengerát-játszások hangminősége és a hiányos adatok legtöbbször csak vázlatos lejegyzést tettek lehetővé. A hagyatékban viszont Dincsér számos, különböző mértékben kidolgozott lejegyzése fennmaradt mások és a saját maga gyűjtéseiről is. Dallamrendje számos saját felvételének kidolgozott lejegyzését tartalmazza, de ezek – valószínűleg a háborús készültség, a csomagolás miatt – támlapokra már nem kerültek.

A Néprajzi Múzeum jelenlegi támlapanyagában sokszor találkozunk Dincsér kézírásával. Legtöbbször ő csak Bartók és Lajtha lejegyzéseinek másolója volt, de ez a munka kétségkívül kiváló iskola volt számára. Talán már ekkor készített nyers, vázlatos lejegyzéseket Lajtha számára, aki azokat később kidolgozta.¹⁰⁷ Például Sebestyén Gyula 1898–1899-ben készült felvételeinek lejegyzése – főleg regösénekekről és egyéb szokásdallamokról – részben Dincsér kézírásával maradt fenn.¹⁰⁸ Előzőleg Sebestyén a fonográfra vett dallamokat Kereszty István nemzeti múzeumi őr lejegyzésében közölte, amelyek nyilvánvalóan revízióra, pontosításra szorultak.¹⁰⁹ A MNT II ezeket mind Lajtha lejegyzéseként közli. Manga korai gyűjtései közül a doborgazi dudás dallamok csak Dincsér kézírásával maradtak fenn (3. fejezet, 17. ábra). Manga 1965-től kezdve többször közli ezeket a kottákat, de nem hivatkozik a lejegyzőre, bár ezt Vargyas – ugyanezen példák egyikét közölve – korábban megtette.¹¹⁰

¹⁰⁵ Dobszay László, „Az összehasonlító népzene-tudomány tündöklése és lehanyatlása”, *Magyar Zene* 48/1 (2010. február), 17: „Konkrét zenei példákat kell-e összehasonlítani, vagy általános zenei jelleget (ritmusokat, hangrendszeret)? [...] Mi a forrásanyag az összehasonlításnak, s képviselhetik-e egyedi példák magát az adott zenekultúrát, vagy legalábbis annak rétegeit?”

¹⁰⁶ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 132.

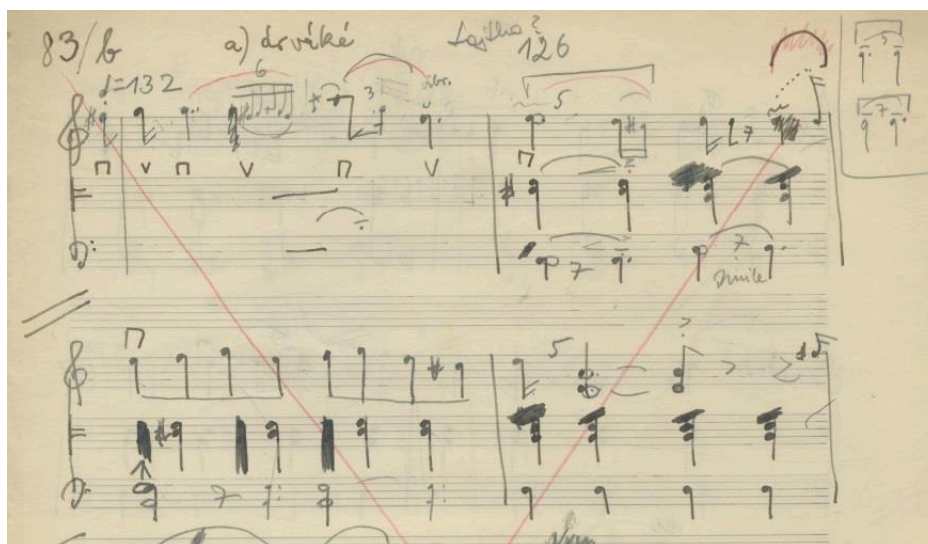
¹⁰⁷ Vö. Pávai István (szerk.), *Lajtha László, a zenefolklorista. Egy kiállítás képei és dokumentumai* (Budapest: HH, 2009), 60–61.

¹⁰⁸ NM MH 2499a, 2500–2518.

¹⁰⁹ Sebestyén Gyula, *Regös-énekek* (Budapest: Athenaeum, 1902; Magyar Népköltési Gyűjtemény IV), 341–364.

¹¹⁰ A közölt NM MH 2822b felvétel lejegyzése a múzeumi támlapok között megtalálható, Dincsér kézírásával, „Lejegyezte Dincsér.” megjegyzéssel. Vö. Manga, „Hungarian Bagpipers”, *Acta Ethnographica* 14/1–2 (1965), 24–25; Vargyas Lajos, „A duda hatása a magyar népi tánczenére”, *A MTA I. Osztályának Közleményei* VIII/1–4 (1956), 6. sz.

A Lajtha-hagyatékban megtalálható Dincsérnek több, a hanglemezfelvételek anyagából készült vázlatos lejegyzése, például egy körösfői siratóról vagy a domaházi énekes anyagról. Ortutay szövegeket idéz Manga menyhei felvételeiből Dincsér lejegyzése után.¹¹¹ Úgy tűnik, a széki, részben zenekaros felvételek lejegyzését Dincsér kezdte meg Lajthának a Kodály-émlékkönyvben publikált dolgozata számára.¹¹² Feladata nyilván az volt, hogy vázlatos partitúrákat készítsen, amelyeket aztán Lajtha ellenőrzött és részletesen kidolgozott. Így keletkeztek a Lajtha által először közölt széki kották, amelyek a kontra és a bőgő szólamát még hiányosan tüntetik fel.¹¹³ A fogalmazványon azonban látszik: már kezdetben is felmerült a kontra hármashangzatokat megszólaltató játékmódjának helyes lejegyzése (1. ábra).¹¹⁴ A körispataki hanglemezfelvétel előkészítéseképpen Lajtha fonográffelvételeit Dincsér jegyezte cédulákra, amelyeket aztán Kodállal együtt további feljegyzésekre használtak. A hengerek természetesen még csak a kíséret nélküli hegedűjátékot rögzítették, Dincsér vázlatai mégis hű képet adnak a dallamokról, és még az utóbb publikált fonogramlejegyzésekhez képest is viszonylag kevés metrikai és hangfekvésbeli félreértést tükröznek (2. ábra).¹¹⁵

1. ábra. Széki zenekari lejegyzés fogalmazványa: Dincsér vázlata Lajtha ceruzás kiegészítéseivel. HH LL NZK 2/1/4/1.

¹¹¹ Ortutay Gyula, „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”, *Magyar Szemle* 34. kötet (1938. november), 279–280.

¹¹² HH LL NZK 2/1/4–7; Lajtha László, „Újra megtalált magyar népdaltípus”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 219–234.

¹¹³ Vö. Pávai István, *Az erdélyi magyar népi tánczene* (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012), 65–67. A kontra hangolása ugyan már a felvételi jegyzőkönyvben is szerepel (HH LL NZK 19/1/15), de a hármashangzatok megszólaltatását lehetővé tevő egyenes húrlábra talán nem emlékeztek a lejegyzők.

¹¹⁴ Az ábrával vö. Lajtha, „Újra megtalált magyar népdaltípus”, 3. sz.

¹¹⁵ HH LL NZK 53, vö. Lajtha László, *Körispataki gyűjtés* (Budapest: Zeneműkiadó, 1955; Népzenei Monográfiák III), 381–444, az ábrával vö. 407.

2. ábra. Dincsér lejegyzése Lajtha fonográffelvételéről (NM MH 4192b): Kristóf Vencel kőrispataki hegedűs egyik táncdallama. HH LL NZK 53/2/1/1.

Dincsér kétségkívül legnagyobb lejegyzői vállalása a Csenki testvérek cigány anyaga volt. Csenki Imre (1912–1998) és Csenki Sándor (1920–1945) 1935-től végeztek gyűjtéseket a magyarországi és észak-erdélyi cigányok között. Imre 1937-ben diplomázott középiskolai énektanárként a Zeneakadémián, 1940-től a Debreceni Református Kollégium tanítóképzőjében tanított, és emellett 1942-től ismét a Zeneakadémián képezte tovább magát. A romani nyelvet kitűnően beszélő Sándorral hatékonyan gyűjtöttek együtt, munkájukat Kodály is bátorította. 1940 nyarán Csenki Imre azt írta Gundának, hogy ötven saját gyűjtésű cigány dallamról van tisztázott lejegyzése, és szeretné, ha ezek a múzeum kiadásában megjelenhetnének.¹¹⁶ Dincsérrel való együttműködése 1941 tavaszán kezdődhetett, még magázódó levelekkel, de a következő év nyarán már tegeződve, egyre barátságosabb hangnemben leveleztek.¹¹⁷ Ő segített Csenkiéknek fonográfot kölcsönözni, javíttatni, új vagy lecsiszolt hengerekre szert tenni (amit a háborús években egyre kevésbé lehetett kapni). A lejegyzés hosszan tartó, rendszeres közös munka lehetett, hiszen a szövegeket csak Sándor közreműködésével lehetett a kották alá írni.¹¹⁸ A testvérek 1943 elején, a Kodály-émlékkönyvben számoltak be először munkájukról a nyilvánosság előtt, öt kottapéldával (3. ábra).¹¹⁹ 1943 tavaszán már egy száz dallamos kiadvány kottáinak klisérozása volt napirenden,

¹¹⁶ Csenki Imre levele Gunda Bélának, 1940. július 18. NM EA SZK 42. Gunda Béla hagyatéka, levelezés, 136. sz.

¹¹⁷ Csenki Imre és Dincsér levelezése, OSZK Kézirattár, Fond 390, 21. doboz.

¹¹⁸ A püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum feldolgozatlan Csenki Imre-hagyatékában, a családi levelek közt találtam a következő utalásokat: „Dincsér most nincs Pesten, így a cig. ügy állni kénytelen” (1942. febr. 3.). „Vasárnap d.e. Dincsérnél voltunk Sanyival a cigány dalokat lejegyezni amelyeknek még nem volt szövege. Lassan halad ez is” (dátum nélkül). 1942. július 1-jén Dincsér Lükön keresztül üzeni Csenkinek: „A fehérmegyei [Fejér megyei] gyűjtést csak augusztusban jegyezhetem le, mert egy hét múlva Erdélybe utazom.” HU MNL HBVL VIII.700.34.278.1942/1.

¹¹⁹ Csenki Imre – Csenki Sándor, „Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 343–362.

tehát ennyi lejegyzés már elkészülhetett, és nem sok választotta el a gyűjteményt a megjelenéstől.¹²⁰ Márciusban viszont Dincsér kijelentette: „a továbbiakban semmiféle lejegyzést vagy csi-szolást 1943 december 31-ig nem vállalok, mert rendkívül túl vagyok terhelve hasonló és egyéb dolgokkal.” 1942 utáni dátumot valóban nemigen találunk a publikált lejegyzések között, bár 1943 augusztusában Csenkiék még egy észak-erdélyi gyűjtőútra indultak.¹²¹

Csenki Sándor szerint a teljes anyag 1944 tavaszán mintegy hatszáz énekelt, harminc hegedűn és két klarinéton játszott dallamból állt.¹²² Ebből a hangfelvételek mintegy 80 hengert tettek ki. A lejegyzések közreadását később Csenki Imre a Debreceni Református Kollégium évkönyvében, majd két önálló kötetben folytatta, de utóbbiak már 1945 utáni gyűjtéseket is tartalmaznak.¹²³ A publikált anyagból összesen mintegy ötvenöt lejegyzés készült nyilvánvalóan hangfelvétel alapján, megadott adataikat az *I. táblázatban* összesítem. A kották egységes stílusúak és formátumúak, feltűnően különböznek az egyszerűbb, vélhetően helyszíni lejegyzés alapján közreadottaktól, tehát mind Dincsér munkái lehetnek, bár csak két publikáció említi meg őt lejegyzőként.¹²⁴ 1993-ban Csenki így írt a forráshelyzetről:

A debreceni Déry Múzeumtól kaptunk lecsiszolt hengereket. Sajnos a hengerek a háborúban elpusztultak, de a lejegyzések megvannak. Részben Dincsér Oszkár – Bartóknak és Kodálynak a tanársegédje, kitűnő etnográfus-muzsikusz – jegyezte le a dalokat abszolút pontossággal. Azóta ebből több kiadvány született [...] Még egy tervem van: a fonografált anyag még nincs publikálva teljesen. Ezt szeretném még életemben nyomtatásban látni, mert mindez a magyar népzene kutatásnak valóban hézgapótló dokumentumanyaga...¹²⁵

¹²⁰ Csenki Imre levele Gunda Bélának, 1943. március 12. NM EA SZK 42. Gunda Béla hagyatéka, levelezés, 68. sz.

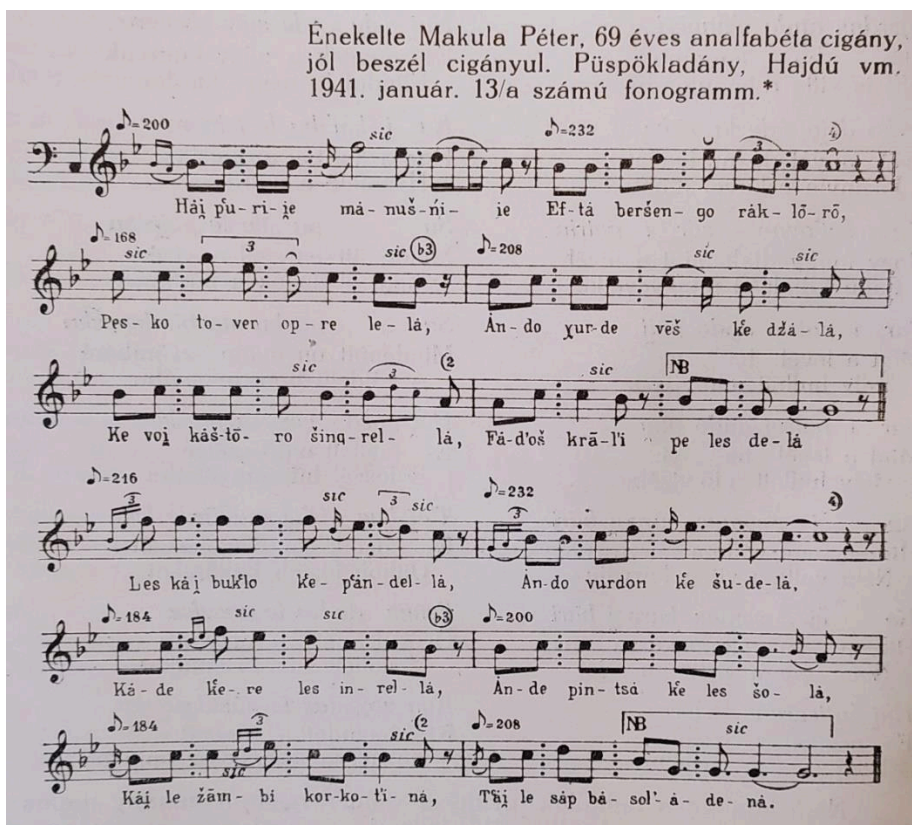
¹²¹ Csenki Imre levele Dincsérnek, ZTI NZKT V-04.10/7.6.3.3.

¹²² Csenki Sándor, „Pusztuló cigányhagyományok nyomában”, *Forrás* 2/4 (1944. április), 40.

¹²³ Csenki, „Adalékok a cigányhangsor problémájához”, Csenki Imre – Csenki Sándor (gyűjt.), *Bazsarózsa. 99 cigány népdal*, szerk. Csenki Imre és Pászti Miklós, a szövegeket átnézte Erdős Kamill (Budapest: Zeneműkiadó, 1955); uők, *Cigány népballadák és keservek* (Budapest: Európa, 1980).

¹²⁴ Csenki–Csenki, „Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között”, 362; uők, *Cigány népballadák és keservek*, 5.

¹²⁵ Csenki Imre, „Cigánynépdal-gyűjtés”, *Magyar Tükör* 1/5 (1993. április 14.), 39.

3. ábra. „Fagyos király”, cigány ballada Dincsér lejegyzésében. Csenki–Csenki, „Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között”, 352.

Csenki kívánsága nem valósult meg. A Néprajzi Múzeum ugyan 1983-ban megvásárolta a Dincsér-féle lejegyzéseket, de azok jelenleg nem találhatók.¹²⁶ A Dincsér-hagyatékban csupán négy – kiadatlan – dallam lejegyzés-piszkozata és egy tisztázata található.¹²⁷

1. táblázat. Dincsér fennmaradt lejegyzései a Csenki testvérek cigány gyűjtéséből

hen-ger	felv. ideje	felvétel helye	adatközlő	szövegkezdet	publi-kálva ¹²⁸
	1938.	Püspökladány	lány (18–20)	Hej, nyóc óra, nyóc óra	B 77.
34b	1939.	Püspökladány (Hajdú)	Mezei István, Kovács Lajos	Ahai Devla so k'erav	K 359
			Lakatos Lajos „Tuli” (33)	Murdajlas o Cignuś	C 11.
			Anna Lala (70)	Devla, Devla, Devla	B 92.
49a	1939.	Tiszalök	őreg cigány	Šoha t'e na meren	D 5., B 49.
	1940.		„Bakró” (38)	Po vonato :/ me bešlom	B 12.

¹²⁶ [N.N.], „A múzeumok új szerzeményei”, *Magyar Hírlap* 16/235 (1983. október 5.), 8: „A Néprajzi Múzeum páratlan népdalgyűjtést mondhat ezentúl magáénak. A néhány száz dallamot számláló cigány népdalokat a II. világháborút megelőző években Csenki Sándor és Csenki Imre jegyezte le részint kottázva, részint fonográffal rögzítve. A hazánk keleti vidékein gyűjtött dallamok magukban foglalják a cigány folklórra jellemző balladákat és keserveseket is. A háború alatt a fonogramok vagy elpusztultak, vagy ismeretlen az őrzőjük, de az eredetiekről Dincsér Oszkár lejegyzéseket készített – ezeket vásárolta meg a múzeum.”

¹²⁷ ZTI NZKT V-04.10/3.2.3, DR A8 Tg 112.

¹²⁸ Az oszlopban alkalmazott rövidítések: K = Csenki–Csenki, „Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között” (oldalszámmal); D = Csenki, „Adalékok a cigányhangsor problémájához”; B = Csenki–Csenki, *Bazsarózsa*; C = Csenki–Csenki, *Cigány népballadák és keservesek*.

22b		Püspökladány (Hajdú)		Sol paii pe lulud'ori	D 12., B 94., C 24.
72e 22e?				Ai Devlale so si voi	D 7.
			Makula Anna (42)	O saporo j o loloro	C 5.
			Kovács Lajos (38), Makula István (30)	Po zeleno baro rito	C 9j
8b	1940.	Hosszúpályi (Bihar)	Lakatos Eszter (40)	But mardan ma muro gadzo	D 3.
				Del o brišin haj čorel	C 28.
10a	1941. aug.	Hosszúpályi (Bihar)	Budai Mária (46)	Džav tar babam džav tar	K 357, B 54., C 26.
	1941.		Rostás Hermina (43)	Džal o Imre po Pallago	B 61.
			Kovács Júlia (32)	Hai so k'erav, so k'erav	B 66.
			Lakatos Eszter (40)	Suvav šero la p'uvake	B 99.
13a	1941. jan.	Püspökladány (Hajdú)	Makula Péter (69)	Hai p'uriie manušniie [ballada]	K 352, C 1.
20b (?)	1941. feb.	Püspökladány (Hajdú)	„Bakró” (46)	Hogyha tudtad, mért nem mondtad	[DR A8 Tg 112]
20b (?)	1941.			Pe kako nai pe kuko sav angrusni	D 4.
38a	1941. jan.	Püspökladány (Hajdú)	Kovács Istvánné „Vorza” (40)	Kerta mange šel karforo [ballada]	K 347, var. C 2., 2j
	1941.	Püspökladány (Hajdú)		Ahaj Devla so te keras	C 21.
				Laši rat'i lašo d'es	C 27.
			Aranka, Giza (12)	[Maradj még itt] ltrdmm	B 4.
			Lala Mara (76)	La ... te avel	B 14.
			Makula Katalin (72)	Ale ia le Devlale	B 62.
			„Vorza” (70)	Eta čerbo pi fejastra	C 7.
			Malomvári Gusztáv (56)	Náni, Náni, Bereg Náni	C 8.
			Lakatos Gusztáv (28)	Kana penau hipp hopp	B 89.
25b	1941. feb.	Debrecen (Hajdú)	Rostás Sándor „Sutyi” (26)	Kodi p'enel o tsino rom	D 6., B 52.
	1941.			Ahaj Devla so kerava	C 22.
	1941.	Mikepércs	Ajtai László (22)	Angla amari cerha	B 90.
45a	1942.	Büdszentmihály (Szabolcs)	Makula Gyuláné Vadász Margit (20)	Devlesa rak'av tu p'rala [halottas]	K 346
			Vadász József (28)	Jek, duj, dešuduj	B 75.
	1942.	Székesfehérvár	Gábor István (36)	Ringatii tu muri šei	B 1.
				O lampaši ando paii	B 26.
43c	1942. jún.			Kaske i lunzi i rat'a	D 8, B 33.
	1942.			Oi Nanori Nanori	B 58.
	1942.	Bagamér	Ajtai József (21)	Kon kamel pe, hai ci lel pe	B 11.
		Sáp	Ajtói Sándor (19)	Jekvar duvar toppantinav	B 21.
		Sárrétudvari	Balog Magda (28)	Xut'ilde ma, dale	C 12.
		Komádi	öreg cigány	[szöveg nélkül]	B 86.
	1942.	Nagyvárad	Ajtai Ignác (56)	Sej haj cini romni	B 27.
	1943!			Ana Ana Košundana	C 6.
	1942.		öreg cigányasszony	[szöveg nélkül, sirató?]	B 96.
			Balog István (12)	Či čorav či drabarav	B 79.
			Lunkári Rozália(25)	[szöveg nélkül]	B 87
	1942.	Püspökladány (Hajdú)	„Butykos” (26)	Oi Milano nai tuke ladžavo	B 32.
71c	1942. aug.		„Bakró” (36)	Oi Milano nai tuke ladžavo	D 9.
	1942.		„Butykos” (38)	O Kaloro t'o Lolero	B 95., C 4.

			Lakatos Lajos „Tuli” (36), „Bocskor”	O Kaloro t’o Lolero	C 103.
			Lakatos Lajos „Tuli” (36)	Malav, dale, o šürgöni	C 20.
			Kovács Giza (26)	O saporo o loloro	C 106.
			„Bakró” (38)	Rom bom bom bom	B 76.
54c1	1942. júl.	Nyíregyháza (Szabolcs)	Makula Péter (35)	Ando baro zeleno ves	D 10.
	1942.	Tiszaölök	Makula Erzsébet (40)	P’urdel balval plaiinatar	B 53.
			Kiss István (31)	Xut’ilde ma, dale	C 13.
64b	1942.	Nagyrábé (Bihar)	Makula Péter (24)	Haj zibano naj les roda	D 11., B 93., C 25.
		Bihartorda (Bihar)		Kon kamel pe, haj csi lel pe	D
79b					
79c					
80b					
80c					

Egy másik nagyobb lejegyző munka Dincsér 1943-as munkajelentésében is szerepel: „a debreceni Déri-Muzeum fon. henger gyűjteményét átnézte és az Ecsedi István gyűjtötte 40 hortobágyi fon. hengert lejegyezte.”¹²⁹ Ecsedi a debreceni városi múzeum néprajzi osztályának vezetőjeként 1925–1927 között készítette hangfelvételeit, majd az 1929-ben megalakuló Déri Múzeum első igazgatója volt 1936-ban bekövetkezett haláláig. Gyűjtéséből kiadványt is összeállított, meglehetősen egyszerű lejegyzésekkel.¹³⁰ Az új lejegyzés talán Lükő Gábor ötlete volt, aki 1937-től a Déri Múzeum őre volt, és Ecsedi anyagából ekkoriban szerkesztett egy újabb kiadványt.¹³¹ A lejegyzőmunka már 1942-ben megkezdődhetett úgy, hogy a hengereket Debrecenből Budapestre küldték.¹³² A tisztázatból vélhetően Debrecenbe és Budapestre is került egy-egy példány, de egyelőre sehol sem került elő a teljes sorozat. A ZTI Népzenei Típusrendjében található néhány (nem Dincsér kezétől származó) tisztázott másolat. A Dincsér-hagyatékban 26 dallam saját kezű tisztázatként a dallamrendben (4. ábra), 50 dallam pedig – az előbbiekkal részben átfedésben – vázlatként a hagyaték egy másik iratcsoportjában maradt fenn (5. ábra).¹³³ Mindezen források, valamint az Ecsedi-hengerek magnetofon-átjátszásának jegyzőkönyve alapján a 2. táblázatban mutatom be a fennmaradt anyagot, összehasonlítva az Ecsedi által publikált tételekkel.¹³⁴ Az átjátszás után – már rosszabb minőségű hangzóanyagról – többnyire csak hiányos, bizonytalan lejegyzéseket sikerült készíteni, jellemzően „rég, henger, alig hallható” megjegyzéssel. Így Dincsér

¹²⁹ NMI 9/1944.

¹³⁰ Ecsedi István (gyűjtötte és magyarázattal ellátta) – Bodnár Lajos (a dallamokat lejegyezte és magyarázta), *Hortobágyi pásztor- és betyár-nóták dallamokkal* (Debrecen, 1927).

¹³¹ Lükő Gábor (szerk.), *Hortobágyon kivirult az ibolya. A pusztai ember élete nótákban* (Kolozsvár: Exodus, 1942).

¹³² A Dincsér által Debrecenbe küldött csiszolt hengerek átvételét nyugtázva írja Lükő 1942. július 20-án: „Kedves Oszkár! 43 hengert megkaptunk, ebből 3 törött volt. Köszönjük a csiszolást és várjuk az Ecsedi féle hengereket. Remélem, hogy abból nem törik el egy sem. Üdvözlök Lükő Gábor”. HU MNL HBVL VIII.700.34.278.1942/3.

¹³³ ZTI NZKT V-04.10/3.2.3.

¹³⁴ ZTI JK 216.

munkája töredékességében is nagy értéket képvisel, és alapja lehet az Ecsedi-gyűjtés majdani új kiadásának.

Parlando rubato.

Nem t'om mi ba-ja le-het a ró-zsám-nak, de

Bíz-ta-tóu szóut a-dott a cim-bo-rám-nak.

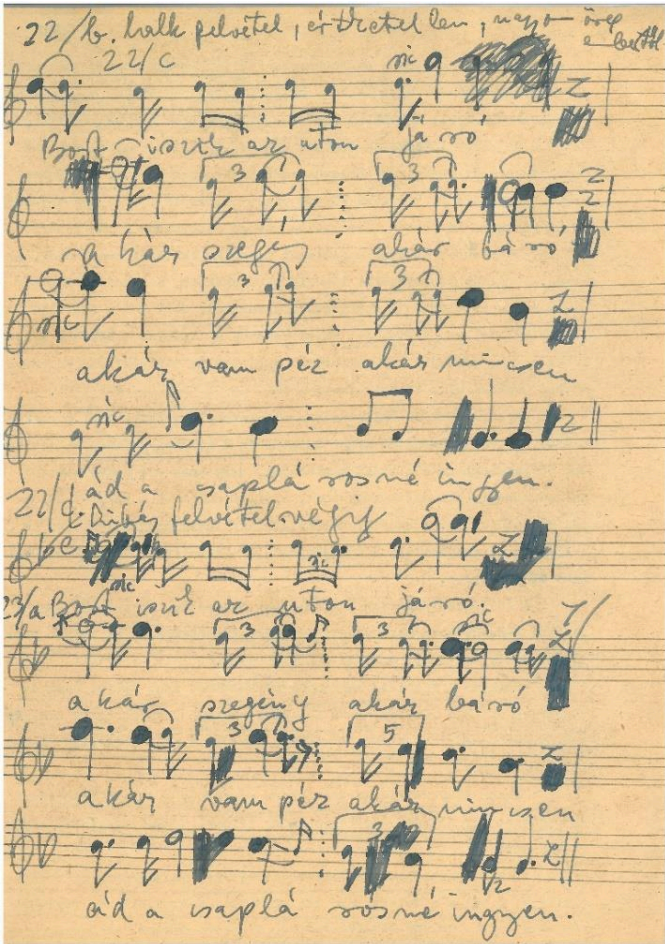
Nem kí-vá-nok e-gyéb át-kot re-já-ja:

Az fog-ja még a-mit kí-vánt me-gá-ra.

Nem jár erre postakocsi, se levél,
Mennyünk innen, mer hidegen fú a szél.
Mennyünk innen, mer hidegen fú a szél,
Sárgulva hull le a fáru a levél.

Keserű a borostyánfa levele;
Még asz mongyák ki babája vagyok én?
Nem mondom még senki ember fijának,
Csak annak a jó Istennek magának.

4. ábra. Tisztázat Ecsedi hortobágyi gyűjtésének lejegyzéséből. ZTI NZKT V-04.10/4, DR A11 60

5. ábra. Piszkozatlap Ecsedi hortobágyi gyűjtésének lejegyzéséből. ZTI NZKT V-04.10/3.2.3.

2. táblázat. Dincsér fennmaradt lejegyzései Ecsedi István hortobágyi gyűjtéséből

Déri Muz. F	szövegkezdet	Dincsér pisko- zat	Dincsér tisztázat		E– B ¹³⁵
			DR	AP ¹³⁶	
1	a) Hej, de bajos, kinek nincs ides anyja			x	125
	b) Új a csizsmám 3x el akarom viselni		x	x	54
2	a) Bort iszik az uton járó				32
	b–c) Hortobágyi pusztán sokat jártam		x		53
	d) Onnet felül jön egy terhes borulás			x	
	e) Kútágasra rászállott egy rigóu		x		
3	a) Amerre én járok, még a fák is sírnak				
	b) Hortobágyi kisasszony vagyok én				
	c–d) ?				
4	a–b) Ó te zsíros Kánahán, Hortobágy mejjike				27
	c) Kis pej lovam beugrott a...				
	d) ?				
	e) ... az egekre kérem				
5	a) Ez a fejős juhászok nótája			x	82
	b) Szípen legel a báróné gujája	x			110
	c) A juhásznak a temploma a pince	x		x	129
6	a) Hortobágyon kivirult az iboja	x			39

¹³⁵ Ecsedi–Bodnár Lajos, *Hortobágyi pásztor- és betyár-nóták* oldalszámai.

¹³⁶ Támlapok a ZTI Népzenei Típusrendjében.

	b) Jaj be szípen esik az eső	x			53
	c) Juhász vagyok, vigan örzöm nyájamat	x		x	56
	d) Fehér László lovat lopott	x	x		121
7	a) Nem akar a vezérőrüm legelni	x		x	72
	b) Esteledik, alkonyodik	x		x	46
	c) Karcag alatt van egy kis fejr ház	x			48
	d) Zavaros a Tisza	x			119
8	a) Búdosik az árva madár	x	x		30
	b) Megöltek egy kocsist	x			84
	c) A nagyapám pej lovának	x			50
9	a) Co fel, sárga, co fel	x			
	b) Ócsó mán a pásztor	x	x		
10	a) ?				
	b) Isten teremtette a betyárokat		x		116
	c) Megyünk Vásárhejre, megnízem a pajtást		x		
	d) Megtetszik, hogy aki betyár		x		116
11	Megbotlott a fakó szamaram lába		x		50
12	Bejöttem a házba [strofikus sirató]		x	MNT V 206	
13	a) Nem akar a vezérőrüm legelni			x	72
	b) ?				
	c) Járásbíró, szógabíró				124
	d) Zöld búzában keskeny a gyalogút			x	
14	a) ?				
	b) Csütörtökön virradóra				128
	c) ?				
	d) Lóra csikós, lóra				69
15	a) Pusztá, pusztá, hortobágyi pusztá		x		95
	b) Ingyen iszik bort a betyár				123
	c) ?				
	d) Megöltek egy kocsist	x			84
16	a) ?				
	b) Nem bájnóm, hogy juhásznak születtem		x		73
	c) Tűzről pattant kis barna lány vagyok én			x	
17	a) Kiszárat a tóbul mind a sár, mind a víz		x		37
	b) Uccu kurvák szánnnyatok meg		x		29
18	?				
19	a) Megütötték a bírót				
	b) Uccu bizony meghalt				
	c) Eléveszem ha' csillagos bicskámát			x	
	d) Bebaszott már nekem a szalkai vásár		x		
20	a) ?				
	b) Fekete szemüldöke ragyogása			x	
	c) Óu te szegény kis madár, mire vetemettél		x		
21	a) „hibás felvétel, használhatatlan”				
	b) Temetőbe nem jó lakni	x	x		
	c) A mostani legények	x		x	
22	a) Búzavirág, kék nefelejcs, ha leszakajtanálak	x			
	b) ?				
	c) Bort iszik az uton járó	x	x		32
	d) „hibás felvétel végig”				
23	a) Bort iszik az uton járó	x			32
	b) Suba, suba, göndör szőrű suba	x		x	
	c) Kaszárnya, kaszárnya	x			
	d) Nincsen pénzem, de majd lesz	x			
	e) Egy szem szilva, két szem szilva	x			
	f) „csonka felvétel”				
24	a) Új esztendő, vígságszerző	x			

	b) Tökhalomnál van az ócsó gomolya	x	x	x	36
	c) Hajtyák a birgenyt vásárra	x	x		38
	d) És az eső, fúj a szél	x			49
	e) Nem t'om, mi baja lehet a rózsámnak	x	x		47
25	a) Juhászutyák ugatnak	x		x	
	b) Nincsen magasab az égnél	x			
	c) Bor, bor, bor	x			
	d) Erdő, erdő, de szép kerek erdő	x	x	x	
26	a) Már ezután két szeretőt tartok	x			
	b) Hideg szél fúj, édesanyám, kösse fel a kendőt	x			
	c) Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok	x			
	d) Pokrócomnak négy sarkára varrom a nevemet	x			
	e) Az egyesbe de kemények az ágyak	x			
27	a) Nem kell az én lovam hátára nyereg	x		x	
	b) Nem csak az a gazda, kinek hat ökre van	x		x	105
	c) Kocsmárosné, kökényszemű galambom	x			
	d) Amoda egy nagy hegy ódalába	x			
28	a) Felszállott a vadgalamb a tiszta búzakalászsra	x			
	b) Nem idevaló születés vagyok én	x		x	
	c) Kis szekeres, nagy szekeres	x			
29	a) ? „lejegyzésére nem vállalkozom”				
	b) Nincs szeginnyeb asz szeginynél	x	x		55
30	a) Debrecennek van egy vize	x			2
	b) „nem népzenei felvétel, zongorakísérettel”				
	c) Hortobágyon gujaslegény vagyok én	x			40
	d) Leígett a hortobágyi hodáj	x	x		89
31	Betlehemes I.	x			
32	Betlehemes II.	x			
33	Betlehemes III.	x			
34	Betlehemes IV.	x			
35	Betlehemes V.	x			

Dincsér lejegyzőként Bartók és Lajtha irányvonalának tehetséges képviselője. Munkái sokszor felismerhetők a „sic” szócska gyakori használatáról, amelyet a szokatlanabb, irracionális ritmuskombinációknál ír ki, leggyakrabban parlando-rubato előadásmódban. Viszont – mestereivel ellentétben – hangszeres lejegyzést alig hagyott az utókorra, bár sok hangszeres zenét gyűjtött, és a magyar népi hangszerekről összefoglaló munkát is tervezett.

5.6. Fordítás és szerkesztés

1940-ben a fiatal, Svédországban is tanult néprajzos, Gunda Béla vette át az *Ethnographia* szerkesztését. Többek között arra törekedett, hogy a külföldi etnológia jeles képviselőinek tanulmányait magyarul publikálja, ezzel is frissítve a magyar szakma szemléletét.¹³⁷ A fordítók nevét – az akkori gyakorlatnak megfelelően – nem közölték, de egy fogalmazvány-töredék tanúskodik róla, hogy Dincsér fordította Martin Gusinde német etnológus cikkét a kongói pigmeusokról, amelyet a szerző budapesti előadása kapcsán 1943-ban jelentetett meg a folyóirat.¹³⁸

¹³⁷ Paládi-Kovács Attila, „Emlékbeszéd Gunda Béla (1911–1994) rendes tag fölött”, *Ethnographia* 123/1 (2012. március), 83–84.

¹³⁸ ZTI NZKT V-04.10/6, DR Kol2 162, 174; Martin Gusinde, „Bambut. Belga Kongó nyugati részének pigmeus lakói”, *Ethnographia* 54/1 (1943. március), 1–19.

Dincsér 1942-ben Gunda mellett részt vett a Kodály hatvanadik születésnapjára készült tanulmánykötet szerkesztésében. Gunda a Magyar Néprajzi Társaság titkáráként 1942 elején, egy választmányi ülésen vetette fel az emlékkönyv ötletét, és az előkészítésbe Dincser az első között vonta be:

A kérdést azonban előzőleg megbeszéltem Szabolcsi Bencével, Lajtha Lászlóval s fiatal zenefolklorista kollégámmal, Dincser Oszkárrel, akivel abban az időben együtt dolgoztam a budapesti Néprajzi Múzeumban (Dincser Oszkárrol a Magyar Néprajzi Lexikon elfelejtkezett).¹³⁹

A háborús viszonyok várható nehézségei és a pénzhiány miatt a társaság elnöksége nem lelkesedett. Gundának azonban nemcsak anyagi támogatást sikerült szereznie különböző testületektől, hanem – az akkor már bizonytalan postai összeköttetés helyett – a külügyminisztérium diplomáciai futárszolgálatát is igénybe tudta venni a külföldi levelezéshez. A felkérések közül nem mindegyik ért célba, de így is sikerült tizenhét külföldi tudós – köztük ellenséges országok képviselői – tanulmányát megszerezni. Gunda visszaemlékezése szerint

A kéziratok nem várt gyorsasággal gyűltek. 1942 szeptemberére már a kéziratok javarésze a rendelkezésemre állt s azokat folyamatosan adtam át a Kertész-nyomdának. Igen nagy gondot okozott a szakkifejezésekkel teli holland, olasz, horvát, török nyelvű kéziratok lefordítása. Ezeknek a tanulmányoknak a magyar nyelvre való átültetését Dincser Oszkár mesteri módon oldotta meg. A fordítási munkálatok során sok segítséget kaptam Szabolcsi Bencétől és Lajtha Lászlótól.¹⁴⁰

Természetesen nem lehetünk egészen biztosak abban, hogy valóban mind a tizenhét idegen nyelvű szöveget Dincser fordította le, mint ahogy abban sem, hogy pontosan milyen nyelvekről. André Schaeffner,¹⁴¹ Werner Danckert és Ilmari Krohn cikke esetében került elő dokumentum Dincser fordítói munkájáról.¹⁴² Ezen kívül Ferruh Arsunar török dallampéldái közül az egyiknek kézzel írott tisztázata megtalálható a hagyatékban.¹⁴³ De így is nyilvánvaló, hogy az év őszét és telét nagyrészt ennek a munkának kellett szentelnie. Gunda így folytatja visszaemlékezését:

A szerkesztői munka folyamán Kodály Zoltán nem sokat tudott a kötetéről. A megjelenés előtt Dincser Oszkárrel felkerestem Kodályt, de a kötet tartalmáról nem beszéltünk. A találkozón inkább az átadási ünnepség egyes technikai részleteiről volt szó.

Az átadás 1943. február 24-én, a Néprajzi Társaság Kodály-emlékünnepején történt meg. Az ünnepség után Kodály elismerően kérdezte Gundától: „Hogyan csinálták ezt?” A kötet igen nagy

¹³⁹ Gunda Béla, „Az első Kodály-emlékkönyv. Gunda Béla válaszol Sümegi György kérdéseire”, *Forrás* 14/12 (1982), 49.

¹⁴⁰ Gunda, „Az első Kodály-emlékkönyv”, 51.

¹⁴¹ André Schaeffner, „Primitív, exotikus zene és modern nyugateurópai muzsika”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 213–218. A fordítás gépírata: ZTI NZKT V.04-10/2.2.3.

¹⁴² Werner Danckert, „A félhangnélküli pentatónia eredete”, *Ethnographia* 53/2 (1942. június), 177–186, továbbá *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 9–18; Ilmari Krohn, „Módszertani kérdések az összehasonlító népdalkutatásban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 97–110. Nyugta 20 pengőről a két szöveg fordításáért, Dincser számára: NM EA SZK 42. Gunda Béla hagyatéka.

¹⁴³ ZTI NZKT V-04.10/3.2.3; Ferruh Arsunar, „Kisázsiai török pentaton dallamok”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 325.

és lelkes hazai sajtóvisszhangot kapott, és bevételt is hozott a Néprajzi Társaságnak, így Dincsérnek is tudtak fizetni „némi munkatársi díjat”.¹⁴⁴

5.7. „A változat a magyar népzenei kutatásban”

A Kodály-émlékkönyvbe legjelentősebb, legnagyobb hatású tanulmányai egyikét írta meg Dincsér.¹⁴⁵ Ugyanakkor ez az egyetlen írása, amely két, jelentősen eltérő szövegváltozatban is fennmaradt, sőt megjelent, mivel 1947-ben Svájcban – átírva, kibővítve – németül is publikálta.¹⁴⁶ A témaválasztás telitalálat. Egyrészt Kodály nagyszabású műve, a *Fölszállott a páva. Változatok egy magyar népdalra* előtt tiszteleg, amelynek budapesti bemutatója 1942. február 7-én volt. Másrészt a változatok kérdése a néprajzi szakirodalomban is egyre inkább felmerült, és a kérdéskör zenei vonatkozásainak elméleti kifejtése egy, a néprajzban is tájékozott népzene kutatóra várt.

Ortutay Gyula *Magyar népismeret* című nagy tanulmányában „A teljes analízis kérdése” fejezetcím alatt tért ki a változatkutatás jelentőségére. Szóhasználatában a „teljes analízis” nem jelent mást, mint egy jelenség teljes körű kontextualizálását az adott kultúrában, illetve az ezt lehetővé tevő, kellően „sűrű leírást”,¹⁴⁷ így a változatok kérdése is a folklór társadalmi és funkcionális szemléletének összefüggésébe ágyazódik:

Hogy a teljes analízis néha világosan egybeesik a magyarázó elvvel, azt legjobban a variánsok problémája mutatja. Ha egyetlen népmesét, vagy népdalt jegyzünk le, azt tudtuk meg, hogy ez és ez a mese, dal ismerős a közösség egyik tagja előtt, a részletes kikérdezés bizonyíthatja, hogy az egész közösség előtt is. De csak a variánsok, ugyanez mesének, dalnak minél több variánsa mutatja meg azt, hogy mi a valódi értéke a dalnak, mesének, mi a funkciója. Nemcsak azért fontos ez – a közkeletű tudományos felfogás az etnológiában csak erre utal – hogy a mese, ballada állandóan változó aktualizálódását figyelhetjük meg, hanem azért is, mert ez a variációs gyakorlat rajzolja ki pontosan az alkotás életterét és a közösség életében való szerepét. [...] ugyanez mesének olyan egyéni variánsai is lehetnek, amelyek hatástalanul múlnak el, de nagyon sokszor egyetlen egyéni változat, új ötlet hatásaiban maradandónak bizonyul, a közösségi szájhagyományozó gyakorlat szentesíti az új ötletet. (Nem ebből a szempontból ugyan, de erre már figyelték régebben népzene kutatóink, így az angol C. J. Sharp, Seprődi János is kibédi gyűjtésében s Bartók népdalmeghatározása is e meg gondolásokhoz kapcsolódik.) A néprajzi kutató nem követheti tehát mint a nyelvtudomány a fonológia geometrikus módszerét, amely alkalmat ad a funkció nélküli egyéni variánsok kiküszöbölésére s csak a funkciószereppel bíró változásokat rögzíti meg. A társadalom és kultúra leírása még egészen elemi egységeknél is sokkal bonyolultabb, semhogy eltekinthetne a minél részletesebb analízistől a szerkezeti kép megalkotása előtt.¹⁴⁸

Habár Ortutay – talán túlzott jóindulattal vagy tisztelettel – a magyar népzene kutatásnak eleve a magáéhoz hasonló meg gondolásokat tulajdonít, valójában inkább az ő tanulmányával egyidejűleg, Kodálynál vetődött fel a változatok kérdése hasonló tudatossággal. Kodály programadó előszava szerint vizsgálatokra van szükség

¹⁴⁴ Gunda, „Az első Kodály-émlékkönyv”, 51–52.

¹⁴⁵ Dincsér Oszkár, „A változat a magyar népzenei kutatásban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 128–138.

¹⁴⁶ Oscar Dincsér, „Die Probleme der Varianten in der Volksmusikforschung (Mit besonderem Hinweis auf die ungarische Folklore)”, in *Cahiers de Frontenex III* (Genève: Librairie de l’Université Georg & Cie S. A., 1947), 59–86.

¹⁴⁷ Vö. Clifford Geertz, „Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez”, ford. Berényi Gábor, in uő, *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*, szerk. Niedermüller Péter (Budapest: Osiris, 1994), 170–199.

¹⁴⁸ Ortutay Gyula, *Magyar népismeret* (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1937), 42–43.

a dallam életéről, élettanáról. Megállapítandó: változik-e ismétléskor, vagy idővel, ugyanazon énekes ajkán? Szándékosan-e vagy öntudatlanul? Továbbterjedése jelent-e mindig változást? Mik a változatképződés körülményei, okai, törvényszerűségei? [...] évek, évtizedek múlva változott-e a dalok előadása?¹⁴⁹

Vargyas Lajos és Járdányi Pál e koncepció szerint készült zenei falumonográfiái természetesen nagy hangsúlyt helyeztek, sőt egy-egy külön fejezetet szántak a variáció vizsgálatára. Vargyas így foglalja össze e téren szerzett tapasztalatait:

Minden fluktuálás, minden eltérés ellenére is él az egyén tudatában a dalnak egy határozott alakja. Ez az alak nem érinthetetlen valami, apró változások lehetségesek, de ez nem mehet egy bizonyos határon túl. Ez a határ az egyiknél szűkebb, másiknál tágabb, de mindenkiben megvan. Megváltozhat azonban a dal a továbbadás folyamán. A rögtönzött tanulás, a hibás emlékezet a tanításnál és sok más körülmény mind változtatja. Így az egész nagy közösséget tekintve a dal élete folytonos változás, alakulás. Ebből az örökös változásból a fonó a közös énekgyakorlat kényszerével összefog egy időre egy állandó formát. Abban a formában, ahogy a fonóban először megtanulták a dalt, az állandó közös használat megtartja. Ha ez az abroncs lehull, ha szétszóródik a fonó, megszűnik az együttes dalolás, újra visszahull a dal a változandóságba.¹⁵⁰

Járdányi pedig így:

A szöveg kicserélése általában megengedett dolog; sokszor szándékos. [...] A zenei variálódás ismeretes tény a kideiek előtt; ebben a kérdésben azonban kevésbé-engedékenyen gondolkodnak. A dallam tudatos elváltoztatására nem találtunk példát; a zenei variálódást tehát kizárólag két okkal: kis részben az ízlés ösztönös alakítókedvével, de nagyobb, sőt tömeges részben: az emlékezet tökéletlenségével magyarázzuk!¹⁵¹

Ezzel némileg félreérti a variánskutatás lényegét, hiszen épp azok a részletek árulkodnak a zenei ízlésről, ahol az adatközlők nem érzik szükségét a pontos emlékezésnek, hanem egy bizonyos variánskészlet elemei egymással helyettesíthetők.¹⁵²

Másfelől Dincsér ihletet kaphatott Marius Schneidernek az emlékkönyvbe küldött tanulmányától is.¹⁵³ A berlini Phonogrammarchiv vezetője a gyűjtemény egyiptomi parasztdal-felvételeiből harminckét példát közöl és elemmez, amelyek „egyetlen megadott melodikus gondolat különböző variálási lehetőségeit” mutatják.¹⁵⁴ Az arab dalszövegek igényes műfordításokkal jelentek meg, amelyeket – a lábjegyzet szerint – Dincsér készített, valószínű tehát, hogy az egész szö-

¹⁴⁹ Kodály Zoltán, *A magyar népzene* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 6.

¹⁵⁰ Vargyas, *Áj*, 53–54.

¹⁵¹ Járdányi, *Kide*, 53.

¹⁵² Vö. Dobszay, „Bevezetés”, 10: „A variálás [...] nem ötletszerű, vagy emlékezetkihagyásból származó elferdítése egy dallamnak, hanem a dallamhagyománynak és az adott közösség dallamformáló ízlésének érvényesítése a dallamon. [...] lehet a variálás egy stílusosan meghatározott »ossia«-jelenség is: feltárja, hogy melyek a dallam lényeges szerkezeti pontjai, s melyek a stílus értelmében a pillanatnyi ihletnek, változtató hajlamnak teret adó pontjai. Maga a variáns-hang vagy -ritmus rámutat arra, mit tekint a stílus azonos, ad-libitum értékű megoldásnak.”

¹⁵³ Marius Schneider (Hagenau, 1903 – München, 1982): elzászi születésű német zenetörténész, etnomuzikológus. Párizsi tanulmányok után 1930-ban doktorált Berlinben, majd Erich von Hornbostel munkatársa lett a berlini Phonogrammarchivban. 1933-ban, miután a zsidónak minősülő Hornbostel kivándorolni kényszerült, átvette az archívum vezetését. Az összehasonlító zenetudományi iskolán kívül a kultúrtörténeti etnológiai iskola is nagy hatással volt rá. 1940 és 1943 között Afrikában teljesített katonai szolgálatot, ahol kutatásokra is lehetősége nyílt. A nácik megakadályozták egyetemi előmenetelét, így 1944-től a barcelonai zenetudományi intézetben, majd az egyetemen dolgozott.

¹⁵⁴ Marius Schneider, „Egyiptomi parasztdalok. Dallamtipológiai tanulmány”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 169.

veget ő fordította. A szigorúan zenei, a kulturális kontextussal nem foglalkozó elemzés körvonalazza a közölt anyagban a különböző „dallamtípusokat”, azokon belül pedig a nem változó „csontos részeket” (Hartteile) és a változékony „lágy részeket” (Weichteile).

Dincsér a téma általános érvényű, elméleti körüljárására vállalkozik a magyar népzene-kutatás szempontjából, természetesen sokrétű tereptapasztalat birtokában. A bevezetésben vázolja, hogyan alakult a variánsok felfogása a magyar folklórkutatás történetében. A 19. századi gyűjtők és szerkesztők – még a századfordulón Sebestyén Gyula is – kiküszöbölendő esetleges-ségnek látták a variánsokat egy filológiai helyesnek vélt szöveg megalkotásának folyamatában. Seprődi János, már a szöveget és a dallamot egyaránt vizsgálva, „néprajzi helyességgel” abban látta feladatát, hogy minden más változattól függetlenül, pontosan közölje a gyűjtött változatot mint az absztrahálás hiteles támpontját: „Egy pár hüen lejegyzett változatból meg lehet állapítani azt, amire szükségünk van”.¹⁵⁵ A következő lépcsőfok Bartók felfogása, mely szerint a dallamvariánsok nemcsak ilyen támpontokként, hanem önmagukban is vizsgálandók: Dincsér megfogalmazása szerint „a változtató készség rögtönzésszerű, akárcsak a nagy előadóművészek-nél, vagyis az előadásbeli eltérések nagyon is jellemzők s ép ezek teszik a népzenei stílus egységét”.¹⁵⁶ Ezzel ellentétbe állítva – de kommentár nélkül – idézi Bartók bizonytalanságot tükröző jegyzetét is a variáncsoportok – törzsdallamok, dallamtípusok – határainak kérdéséről:

Ilyen nagy tömeg nagyon hasonló szabású, hasonló jellegű dallamnál néha fölötte nehéz eldönteni, vajjon egy-egy dallam variánsa-e valamely másiknak, vagy önálló dallamnak tekinthető-e? Hajlandók vagyunk hol egyik végletbe tévedni és valamennyi egyszabású dallamot egyetlen variáncsoportnak tekinteni, hol a másikba és a dallamvonalban alig eltérő dallamokat is már mint külön-külön dallamokat feltüntetni.¹⁵⁷

A korszerű változatkutatás szempontjából döntő felismerés Dincsér szerint az, hogy a változatokat nem filológiai, nem is pusztán zenei, hanem társadalmi összefüggésben kell vizsgálni. Ezt a felismerést Lajtha nevéhez köti, aki

egyenesen hibáztatja, hogy a hangfelvevő készülékek csupán egyetlen pillanatot rögzítenek a dallam életéből, nem pedig a dallam életét magát. [...] A gépi felvételekre azért mégis szükség van, mert a

¹⁵⁵ Seprődi János, „Marosszéki dalgyűjtemény”, *Ethnographia* (1913), 47; idézi Dincsér Oszkár, „A változat a magyar népzenei kutatásban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 129.

¹⁵⁶ Dincsér, „A változat”, 129. A hivatkozott Bartók-passzus: „A parasztsztyál relatív elzártasága viszont azt eredményezi, hogy az ilyen átvett idegen elemek, ha csakugyan gyökeret vertek benne és nem csupán mint szórványos, véletlen átvételek jönnek számba, vagyis: ha *időbeli és térbeli elterjedtségben* élnek tovább a parasztsztyálban, idővel bizonyos módon elváltoznak. Ha ezek a változások csupán az egyes elemeken, – illetve hogy zenei fogalmakkal éljünk – csupán az egyes dallamokon észlelhetők, akkor a térbeli elterjedtségnek megfelelően az átvett dallamoknak különböző, hely szerint elütő variánsai alakulnak ki. Ha azonban az átvett dallamok vagy dallamtöredékek annyira asszimilálódnak, hogy – esetleg az addig uralkodó parasztszenestílus egynemű tulajdonságát is felvéve – végeredményben az eredetileg átvett formától *lényegesen elütővé* válnak, és ha valamennyi átvételnek módosulása, hogy úgy mondjuk egy irányban, bizonyos tekintetben *egységes módon* történik, akkor új, egységes parasztszenestílus alakul ki (mint pl. az új magyar parasztszenestílus).” Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1924), VI.

¹⁵⁷ Bartók, *A magyar népdal*, XI; idézi Dincsér, „A változat”, 129.

változatok számtalan adatából alakíthatni ki a történelmi fejlődés vonalát, másrészt magát a népzene mai állapotát. Ezzel a változatok eljutottak a helyes néprajzi értelmezéshez.¹⁵⁸

A dal életéről, használatáról tehát – többek között – változatainak minél nagyobb tömege révén alkothatunk képet. Ez egybevág Ortutay idevonatkozó központi megállapításával: „a variációs gyakorlat rajzolja ki pontosan az alkotás életterét és a közösség életében való szerepét.”¹⁵⁹ Lajthánál azonban a társadalmi érdeklődés mellett továbbra is megmarad a történeti szempont, a jelenségek létrejöttének diakron vizsgálata.

Ezek után Dincsér megállapítja, hogy a variáció szempontjából különösen fontos az alkalomhoz nem kötött dal sajátos funkciója a népi kultúrában, amely ellentétben áll a szokások, a mesék, a tárgyalgó technikák szerepével és variálódásának módjával:

anyagában alig rögzített, hallgatóságot nem kívánó, a közösségi életben nem egyértelműen megköthet kultúrjelenség, mely éppen lehetőségei miatt alkalmat is ad a variálásra. Ez a variálás [...] erősen személyi jellegű. [...] Ez az egyéni szabadság azonban nem szabadosság, [...] a közösség zenei ízléshatárain belül az a jó előadó, aki [...] akár korosztály, akár társadalmi megoszlásokon belül is úgy énekel, hogy azért senki – hozzáértő – őt meg ne szólja. Eddigi kutatásaink alapján el tudjuk különíteni – legalább nagy vonalakban – az egyes variáló előadásmódokat a közösség korosztályai, társadalmi rétegei szerint; olyan vizsgálatokat azonban, melyek a személyi variáló ösztön lehetőségeit elemezték volna egyazon közösség több előadójánál huzamosabb időn, esetleg egy életen keresztül, meghatározott számú dallam tudása mellett: ilyen vizsgálatokat nem végeztünk.¹⁶⁰

Felmerül tehát itt a személyi monográfia, az előadókörpontos folklorisztika lehetősége.¹⁶¹ Azonban Dincsér szerint a népzene mint olyat mégis csak akkor vizsgáljuk, ha az egyéni variánsokat a közösségi ízlésre, az egyedit a tipikusra vonatkoztatjuk:

A változatokra tehát szükség van, hogy egyáltalán népzenei (közösségi) vizsgálatokat végezhesünk s a variánsok nem gyengítik a dallamot, hanem erősítik, de nem egyediségében, hanem típuszerűségében.¹⁶²

Ezzel mintha egyszersmind a népzenei típus fogalmát előlegezné meg, amely az 1960-as években, Járdányi rendszerező munkájával kap majd döntő jelentőséget. Dobszay László szerint

¹⁵⁸ Lajtha László, „Préface”, in *Musique et chanson populaires* (Paris, 1934), 11; hivatkozik rá Dincsér, „A változat”, 129. A releváns szövegrész magyar fordítása: „a mechanikus úton rögzített dallam az élő éneklésről csak egy pillanattal felvételt ad, holott az élő ének, lévén alapvetően improvizatív jellegű, újra és újra módosítja, ha nem is lényegében, de legalábbis nagymértékben a dallam jellemző elemeit. A népzene élő jelenség, szerves életet él. Ez azt jelenti, hogy ugyanúgy változik, mint például az emberi arc a különböző pillanatokban, különböző helyzetekben, vagy különböző lelkiállapotokban. Ugyanúgy, ahogy a fénykép is csak az egyén életének egy pillanatát, nem pedig az élő arcát tükrözi, a mechanikus úton rögzített dallam – még a legkedvezőbb esetben is – csak a dal szüntelenül változó életének egy pillanattal felvételét nyújtja. Mindebből az következik, hogy a gyűjtő munkája is komoly tudományos előkészületet és az anyag elmélyült ismeretét igényli. A kutatónak nemcsak a különböző országokban napvilágra került tudományos elemekkel és technikai újításokkal kell tisztában lennie, hanem dokumentációját egybegyűjtve, magának is folyamatos munkát kell végeznie, amely szelekcióból és újabb részkutatásokból áll: választania kell a fontosabb és kevésbé fontos variánsok között, hogy meg tudja ragadni a dallamot annak a valósághoz legközelebb álló formájában, és hogy a számos, jellegében eltérő variáns segítségével fel tudja tárni egyrészt a dallamok történeti fejlődését, másrészt jelenlegi, valós létformáját.” Lajtha László: „Előszó [a *Musique et chanson populaires* c. kötetéhez]”, LLÍ 119–120.

¹⁵⁹ Ortutay, *Magyar népmesék*, 42.

¹⁶⁰ Dincsér, „A változat”, 130–131.

¹⁶¹ Vö. Ortutay Gyula, *Fedics Mihály mesél* (Budapest: Egyetemi Magyarstudományi Intézet, 1940).

¹⁶² Dincsér, „A változat”, 131. Vö. a német fordítással: „die Varianten schwächen nicht die Melodie, sondern verstärken sie eben, aber nicht in ihrer Individualität, sondern als Typus im Melodienchatz der Gemeinschaft.” Dincsér, „Die Probleme der Varianten“, 65.

„A típusfogalom alkalmazása a magyarországi etnomuzikológia történetében logikus, a hagyomány által megérlelt lépés volt.”¹⁶³ Ehhez a hagyományhoz számíthatjuk többek között Kodály tíz évvel korábbi szavait:

Nyelvemlékeink bizonyága szerint nyelvünk 400 éve alig változott. Miért változott volna többet a zene? [...] Látszólag ellentmondás van benne, hogy nem változott a dallam, holott ma is folytonos változás a lényege. De éppen ez a bizonyítéka állandóságának: hogy százados használat, mindig új, mindig más előadás ellenére, az alapformák azonossága megállapítható a régi feljegyzésekből.¹⁶⁴

1942 végén – tehát a Kodály-émlékkönyv munkálataival egyidőben – pedig így nyilatkozott a tervezett népzenei összkiadás kapcsán:

Az előkészítés munkája az egész anyagra vonatkozik. Téves dolog azonban 15.000 dallamról beszélni (amint az többfelé megtörtént). Összesen mintegy 3000 törzsdallam van és az azokhoz tartozó változatok. Igaz, egyhez néha 50 is.¹⁶⁵

Kodály ebben az összefüggésben nem típusokról, hanem törzsdallamokról beszél, a „típus” terminust pedig nagyobb, csak egy-egy meghatározó szerkezeti vonásban rokon dallamcsoportok számára tartja fenn.¹⁶⁶ A típusfogalom szűkebb értelmezését Dincsérnek és Járdányinak egyaránt – talán Ortutayn keresztül – a szövegfolklorisztika finn földrajz-történeti irányzata sugallhatta, amelynek képviselői a 20. század elejétől kezdve végezték a népmesék típusainak és motívumainak meghatározását és katalogizálását.¹⁶⁷ Másfelől hasonló szűk értelemben használja a terminust a Dincsér előtt fekvő Schneider-dolgozat is: „A dallamtípusok egyszerű, vagy különböző részekből összenőtt szervezetek. Valamely típusnak belső alaplényege egyetlen gondolat.”¹⁶⁸

Hogy Dincsér a dallam „típusszerűségének” primátusáról nem csupán véletlen elszólásként beszél, azt az is érzékelteti, hogy korábban, Szabolcsi „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez” című írásának bírálatában elhibázottnak tartotta „a dallamok közvetlen, példányonkénti összehasonlítási kísérlet[ét]” a magyar–cseremisiz párhuzamok ügyében, mint olyan eljárást, amely a véletlen hasonlóságok kiszűrésére alkalmatlan.¹⁶⁹ Ezzel nem kevesebbet implicált, mint hogy érvényes következtetéseket csak egész változatcsoportok – típusok – összehasonlításából vonhatunk le.

A csoportosítást ugyanakkor nyilván relatív kritériumok alapján képzelel el, melyeknek támogatásával kirajzolódhat a variáncsoportok hierarchiája: „A közösségek változatcsoportjai már na-

¹⁶³ Dobszay, „Bevezetés”, 21. Dincsér tanulmánya itt csak az irodalomjegyzékben szerepel, a hivatkozások között nem.

¹⁶⁴ Kodály Zoltán, „Néprajz és zenetörténet”, *Ethnographia* 44/1–2 (1933), 10–11.

¹⁶⁵ [Kodály Zoltán], „Beszélgetés Kodály Zoltánnal a magyar zenei élet időseiről és új műveiről”, feljegyezte Bartók János, *Magyar Zenei Szemle* 2/12 (1942. december), 352.

¹⁶⁶ Pl. Kodály, „Zene”, 22, 26–27. Vö. Szabolcsi, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”; Lajtha, „Újra megtalált magyar népdaltípus”; Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje*, második, javított kiadás, szerk. Paksa Katalin (Budapest: Planétás, Mezőgazda, 2002), 224–237.

¹⁶⁷ Ortutay Gyula, „Variáns, invariáns, affinitás (A szájhagyományozó műveltség törvényszerűségei)”, *A MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 9/3–4 (1959), 209. Szerinte „a típus, motívum, elem[...] formula [...] definíciója többé-kevésbé azonos a népi epikumok kutatásában éppúgy, mint a dallam- vagy táncstudatásban.”

¹⁶⁸ Schneider, „Egyiptomi parasztdalok”, 179.

¹⁶⁹ Dincsér, „Adatok a középkézsi dallamtípus elterjedéséhez”, 144.

gyobb egységbe léphetnek s egyértelműség esetében dialektikai jellegzetességet is megfigyelhetünk rajtuk.”¹⁷⁰ Ez az elgondolás pedig már a magyar népzenei dialektusok kutatása felé mutat, amely szintén csak a 2. világháború után kezdett komolyabb eredményeket hozni.¹⁷¹ Miközben – Lajtha fentebb összefoglalt felfogását pontosítva – Dincsér elkülöníti a szinkron és diakron szemléletet a népzene kutatásban, utóbbi következtetéseit nem az egész magyarságra, hanem annak kisebb csoportjaira vonatkoztatja.¹⁷²

kultúrélettani vizsgálat [...] [:] a kutatás idejében a közösségben élők egy bizonyos generáció rétege milyen dallamokat tud, s ezek a dallamok változatai-e egymásnak vagy sem. [...] ebből fejlődéstörténeti következtetést alig vonhatok le ép az egyidejűség miatt. Ha mégis ilyen irányú kutatással foglalkozunk, feltételeznünk kell, hogy [...] a változatok a vizsgálat egyidejűsége dacára sem egységes műveltségi szintre vonatkoznak. Így a változatok elterjedésén keresztül győződhetünk meg valamely nagyobb közösség kisebb csoportjának elmaradottságáról vagy kultúrszínvonalának emelkedéséről. Ezt azonban csak a variánsok minőségi elemzése alapján állapíthatom meg, szemben az elterjedés közvetlen mennyiségi vizsgálatával. Ez a minőségi elemzés párhuzamos az időbeli egymásutánosság gondolatában rejlő átalakulás, fejlődés, romlás sokat hangoztatott elveivel...¹⁷³

A különböző „műveltségi szintek”, valamint az egyikből a másikba való „emelkedés” feltételezésével a bartóki evolucionista elgondolások talaján áll.¹⁷⁴ Ez pedig az egyes lokális, regionális zenekultúrák összehasonlító, dinamikus szemlélete, változásvizsgálata felé vezeti őt:

A vizsgálat nem határozhatja meg, hogy milyen változatokat kellene kapni ahhoz, hogy egy bizonyos átalakulásra nézve tudományos hitelű következtetéseket vonhassunk le. A meglévő (felgyűjtött) variánsok ugyanis ugyanazon közösségen belül is személyekre vonatkoznak [...] De éppen ezáltal léphetnek a variánsok az előadók személyiségén keresztül olyan egységbe, hogy a változatok történeti stílusegységéről beszélhessünk. [...] végül is az egyes személyek variálós készségén múlik, hogy az élő népzenei stílus hanyatlóban, átalakulóban, fejlődésben van-e.¹⁷⁵

A monografikus kutatástól tehát nem annyira társadalmi-statisztikai, mint inkább történeti és stilisztikai eredményeket vár: egy közösség „élő népzenei stílusának” meghatározását.

Következő felvetése: a változatok léte a népi kultúrában mennyiben feleltethető meg a magaskultúrában egy iskola hasonló alkotásainak, illetve egyetlen művész hasonló vázlatainak? A kérdés valószínűleg Kodálynak a Bölcsészkar Magyarágtudományi Intézet előadássorozatában kifejtett gondolataira reflektál, amelyek a kétféle kulturális közeg alkotó folyamatainak inkább a hasonlóságaira hívják fel a figyelmet.¹⁷⁶ Dincsér válasza megint a típusfogalomhoz, vagy még inkább Kodály törzsdallam-fogalmához kanyarodik vissza:

¹⁷⁰ Dincsér, „A változat”, 131.

¹⁷¹ Jagamas János, „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien”, in *Studia memoriae Belae Bartók sacra*, szerk. Rajeczky Benjamin és Vargyas Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956), 459–492.

¹⁷² Vö. Vargyas Lajos, „Das Musikleben im ungarischen Dorf und die Methoden seiner Erforschung”, in *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 3, szerk. Wilhelm Fraenger (Berlin: Akademie-Verlag, 1957), 447. A szerző itt elsőként használja a „synchronisch” és „diachronisch” terminusokat a magyar népzene kutatás vonatkozásában, viszont itt az előbbi szemlélet tárgya egyetlen falu, utóbbié az egész „nyelvterület” (Sprachgebiet) zenéjének áttekintése és a szomszéd népekével való összehasonlítása.

¹⁷³ Dincsér, „A változat”, 131–132.

¹⁷⁴ Kósa, *A magyar néprajz tudománytörténete*, 71.

¹⁷⁵ Dincsér, „A változat”, 132.

¹⁷⁶ Kodály Zoltán, „Népzene és műzene”, in *Úr és paraszt a magyar élet egységében*, szerk. Eckhardt Sándor (Budapest: Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarágtudományi Intézete, 1941), 216: „A műzene nagy lírikusai terjedelemben sokszor nem is mentek túl a népdalon. Alkotásaik a népdal édestestvérei. A különbség csak az, hogy a műzene teljesen egyéni alkotás, a népzenebe beleszólt a közösség. Az első forma itt is egyéni

...a közvetlen művészi cél itt mindig egy valamely műalkotás létrehozása a változatokon keresztül s az egyedi önálló minél tökéletesebb megvalósítása a kezdetleges tipizálás művészi gyakorlatán csiszolódva, a közös fogásokon át az individuális megoldásig. A paraszti énekes viszont ugyanazt a dallamot dalolja akárhány változaton keresztül, egy dallamot ad elő, ha még úgy változtat rajta is, s nem azért, hogy szebben vagy jobban valósítsa meg a második versszakot az elsőnél, hanem mert maga a változtatás lehetőség számára, nem cél, kultúrforma s nem művészi akarás, inkább ösztön-szerű megnyilvánulási mód, nem pedig tudatos próbálkozás a tökéletesebb felé. A paraszti dallam-tudatban egy bizonyos dallam készen van [...]; a paraszti változatok az énekes számára egyértékűek [...]. A lejegyzett dallamváltozat a variálás népzeneileg halott alapanyaga csupán, szemben a száj, helyesebben fülhagyományra támaszkodó élő népi zenekultúrával.¹⁷⁷

Figyelemre méltó, ahogy a tipizálás és rendszerezés éppen csak kialakulóban lévő diskurzusába Vargyas és Dincsér bekapcsolja a kognitív szempontot, avagy – nyelvészeti terminusokkal élve – a kompetencia és a performancia közötti különbségtételt.¹⁷⁸ Schneider tanulmányában is találhatunk rokon megfogalmazást: „A »változat« fogalma [...] a dallam többé-kevésbé tudatos belső elképzelése és annak tényleges kivitele között áll.”¹⁷⁹ Ez a szempont később sem Járdányi, sem Dobszay rendezéseméleti írásaiban nemigen köszön vissza, napjaink kutatásaiban viszont reneszánszát éli.¹⁸⁰ Természetesen nem is oldja meg a rendszerezés minden nehézségét, hiszen, ahogy Dincsér világossá teszi,

a kutatás két ismeretlenje: az állandó zenei alapanyag és a változások előadásbeli lehetősége. Minél kisebb az eltérés a változatok között, annál inkább közeledünk a megegyezéshez egy bizonyos zenei alap gondolatra nézve [...] [ez az] eset viszont még csekély eltérésű változatokban is csak önkényes megállapításokat ad a közösségre nézve, mivel nem tudhatjuk [a dallamkészletet és] a közösség dallamtudatát a személyeken keresztül egymásra vonatkoztatni. A kutató ilyenkor általános zenei műveltségére támaszkodik s aszerint alakítja ki a változatok láncszemeiből a vizsgálódás variánskörét.¹⁸¹

A következő jelentős megállapítása: a variálás több síkon valósulhat meg egymástól függetlenül, mint ahogy csoportosítani, tipizálni is több szempontból lehetséges a zenei adatokat:

A változatok körben az összehasonlítás nem mindig egyetlen minősítési alap szerint történik. A leglényegesebb minősítési tényezők: a melódia, a ritmus és a forma. Bonyolítja az egybevetést, hogy a három tényező közül egyetlenegy elegendő ahhoz, hogy a megjelölt tekintetben változatról beszélhessünk, bár a másik kettő szerint még hasonlóság sem áll fenn. [...] Egyszerűség kedvéért válaszszuk széjjel a minősítési tényezőket.¹⁸²

A törzsdallam sajátja a változatlan ritmus és a változatlan gerinchangok, variánsait az egyéb hangok melodikai változásai alkotják:

alkotás, ha nem is tudatos. De a csiszoló munkát, amit a műköltő maga végez, itt néha nemzedékek folytatják.” Uott, 218: „A művészettörténeti iskolák, csoportok, követők serege azt jelenti, amit a népzene terén a variáns.”

¹⁷⁷ Dincsér, „A változat”, 133. Vö. Vargyas idézett megfigyelésével: *Áj*, 53.

¹⁷⁸ Vö. Páva, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 374–375.

¹⁷⁹ Schneider, „Egyiptomi parasztdalok”, 176.

¹⁸⁰ Pl. Németh László, „A hagyományos moldvai kobozkíséret rekonstrukciójának lehetőségei”, MA szakdolgozat (LFZE, Budapest, 2021).

¹⁸¹ Dincsér, „A változat”, 133. A nyilvánvalóan hiányos mondatot a német változat alapján egészítettem ki: „Demgegenüber lässt der früher erwähnte Fall nur ganz eigenwillige Feststellungen bezüglich der Kollektivkultur zu, mögen die Abweichungen noch so gering sein; denn wir können den Melodieschatz und das Bewusstsein der Kollektivität nicht durch die Einzelpersonen übereinander projizieren.” Dincsér, „Die Probleme der Varianten“, 69.

¹⁸² Dincsér, „A változat”, 133. Vö. Vargyas, *A magyarság népzeneje*, 177: „Egy dallamnak annyiféle szempontból figyelhetjük meg elváltozásait, ahányféle zenei sajátosságát tartjuk nyilván. Úgy is mondhatjuk, hogy annyiféle szempontból állapíthatjuk meg rokonait, párhuzamait, ahányféle szempontból elemezzük, s ahányféle fontos tulajdonságot találunk benne.”

A variáns értelmezés elsődleges alkalmazása leggyakrabban a melódiára vonatkozik. [...] A melódia egyes hangjai nem egyenrangúak a variálásban [...] a nem változó hangok negativumából következtetünk a dallam gerincére.¹⁸³

Könnyű ezt a megállapítást rokonítanunk Schneider „csontos” és „lágyszálakból” álló típusaival.

Dincsér tanulmányának legnagyobb újdonsága az a gondolat, hogy amint Bartók egybe-
gyűjtötte egy-egy ritmikai szkéma különböző dallamú megvalósulásait, úgy egy-egy „melodikai
gerinc” változatát is érdemes összegyűjteni, amely különböző ritmikai variánsokból, azaz
különböző, de rokon törzsdallamokból fog állni. Így a variációnak egy másik, magasabb szinten
érvényesülő jelentését különíti el.

A régi stílusú magyar népdalok Bartók alkotta rendszerében elsősorban melodikai változatokat találunk. A rendszer ugyanis egyes dallamok ritmikai azonosságát veszi alapul [...] Az így keletkező típusokat keresztezik a melodikai variánsok s egy variáns csoportba az azonos ritmikai, hasonló melodikai dallamok kerülnek. [...] Alábbiakban ennek fordítottját mutatom be. [...] Valamennyi dallam egy közös melodikai gerincen épül, az eltérések viszont ritmikusak, míg a szerkezet mind-egyik dallamban ugyanaz. [...] Könnyen beláthatni tehát, hogy a változatok egybevetése nem könnyű feladat. Az eddig kialakított ritmikai azonosság elvén alapuló elrendezésben pl. fenti dallamok sohasem kerültek volna egymás mellé, viszont a közlésben látható melodikai rendszer széjjelválasztja az egyazon ritmikai típusokat.¹⁸⁴

Legkésebb az ide kapcsolódó zenei példák bemutatásával nyilvánvalóvá válik a Kodály páva-variációi előtti tisztelgés gesztusa, hiszen mindegyik darab a „páva”-dallamcsalád tagja, élen a „Röpülj, páva, röpj” kezdetű 1936-os hanglemezfelvétel vázlatával.¹⁸⁵ De míg Kodály ezzel együtt csak két különböző népi törzsdallamot szolgált meg variációsorozatában,¹⁸⁶ Dincsér huszonháromból alkot impozáns tablót, amely a dallamcsalád teljes ritmikai változatosságát igyekszik bemutatni, miközben a gerinchangok megfelelését pontosan jelzi (6. ábra). Közülük tizenkilenc a Dél-Dunántúlról, azon belül tizenegy Baranyából származik. Másfelől tizenhat példát vesz az utóbbi évek gyűjtéseiből, kiadványaiból, és csak hetet a századelő klasszikus gyűjtéseiből, tehát a zenei anyag megválasztása a friss kutatásokat tükrözi. Saját gyűjtéséből viszont nem választott dallamokat, pedig gazdagíthatta volna a példaanyagot a váraljai furulyás több hangszeres kánasztánc-variánsa vagy a técsői Nemes Mihály lassú csárdás ritmusú táncdallama, de nyilván nem állt módjában hirtelen új lejegyzéseket készíteni.¹⁸⁷

¹⁸³ Dincsér, „A változat”, 133–134.

¹⁸⁴ Dincsér, „A változat”, 134–138.

¹⁸⁵ NM Gr 59Bc. Bartók lejegyzése megjelent: Bartha Dénes (szerk.), *Magyar népzenei gramofonfelvételek* (Budapest: Orsz. Magyar Történeti Múzeum, 1937), 12. sz. Idézi Kodály, „Mi a magyar a zenében?”, 99. A táblázat 13. dallamának idetartozását a későbbi rendező munka nem igazolta, Dincsér viszont Kodály cseremiszt párhuzamaira hivatkozva a páva-család „tonális variánsának” tekinti.

¹⁸⁶ Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalay Olga. *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984), 334–335., 347–349. sz.

¹⁸⁷ NM MH 3938–3939; 4052a.

6. ábra. A Változat-tanulmány kottapélda-táblázatának fogalmazványa, ZTI NZKT V-04.10/3.2.3. Vö. Dincsér, „A változat”, 136–137.

Dincsér kísérlete megelőlegezte Járdányi dallamvonal-alapú rendezési elvét, a *Magyar Népzene Tára* típuskötetének koncepcióját, még ha el is ismeri: „Más variáncsoport [azaz dallamcsalád] kialakítása ugyanilyen elvek szerint, mindezideig – egy-két egymáshoz tartozó dallamon kívül – a magyar anyagban nem sikerült.”¹⁸⁸ Lehetséges, hogy már Dincsér idejében Kodály szorgalmazta az ezirányú vizsgálódást, hiszen Bartóknak írott utolsó levelében többek között ezt írja Bartók rendszere kapcsán: „El tudnék fogadni egy metrikus felosztást, bár a dallamok sok

¹⁸⁸ Dincsér, „A változat”, 137.

rejtett rokon vonására csak egy melodikus rendszerben derül fény.”¹⁸⁹ Járdányi saját dallamrendjét ismertető előadásaiban, cikkeiben (1961 és 1965 között) sehol sem hivatkozik Dincsérre, hanem csak az 1950-es évektől számítja a rendszer kialakítását célzó „kísérletezést”.¹⁹⁰

Hivatkozik viszont rá – még ha viszonylag mellékes megállapításaira is – Szabolcsi Bence 1948-ban tartott, „Makám-elv a népi és művészi zenében: Típus és változat” című előadásában.¹⁹¹ Nagyobb jelentőséget tulajdonít a tanulmánynak Ortutay Gyula. Először 1955-ben hivatkozik rá, kiemelve, hogy Dincsér vizsgálta az egyéni invenció szerepét a népzene variációs gyakorlatában, rámutatott a népzene és a népmese variációs törvényszerűségei közötti különbségre, és ezzel a népzene egyéniségközpontú vizsgálata felé tett lépéseket.¹⁹² 1959-ben tartott akadémiai székfoglalójában, amely „Variáns, invariáns, affinitás” címmel a folklorisztika különösen nagy hatású szövege lett, részletesebben reflektál Dincsér írására. A művész vázlatai és a közösség variánsai közötti párhuzammal lényegében Dincsér gondolatmenetét helyezi szembe, de hivatkozás nélkül.¹⁹³ Hivatkozik viszont rá, amikor a variánsok által „típuszerűségében” erősödő dallam gondolatát az „önkijavítás elvével” hozza kapcsolatba, amelyet a finn földrajz-történeti iskola képviselője, Walter Anderson fogalmazott meg:

törvényszerű az, hogy a) minden mesemondó a maga történeteit nem egyszer, hanem sokszor adja elő, b) nem egy, hanem több hallgató és több előadásban hallja ezeket az epikumokat és e két vonás következtében valósággal szervezeten állítódik mindegyre vissza – számos előadás, meghallgatás korrigáló, ellenőrző funkciója mellett – az eredeti alak.¹⁹⁴

Végül Ortutay kiemeli a variálás és a közösségi kultúra kapcsolatáról szóló gondolatainak jelentőségét:

A többször s többektől előadott-hallott dallamváltozat ugyanis a tipikus szerkezetet erősíti, akadályozza az egyszeri cifrázást, az invariáns formák kapcsolását. A változatok személyi variabilitása a maga zenei funkcióját csak a közösségben, a közösség ellenőrzésével érvényesíti. A szerző igen helyeselhetően azt is leszögezi, hogy az az egyéni előadás, amelyet már csak 1–2 öreg énekes őriz, az is közösségre utal, csak már egy elmúlt közösségre.¹⁹⁵

Dincsér tanulmányának célkitűzését úgy is értelmezhetjük, mint: továbbgondolni Kodály zeneművének tudományos implikációit. Ez a rendelkezésére álló anyaghoz mértén meggyőzően, magas színvonalon sikerült is neki, miközben széles szakirodalmi látókörét – a szövegfolklorisz-

¹⁸⁹ Szalay Olga, *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004), 354.

¹⁹⁰ Berlász Melinda (közr.), *Járdányi Pál összegyűjtött írásai*, (Budapest: ZTI, 2000), 40–82.

¹⁹¹ Szabolcsi, „Makám-elv a népi és művészi zenében”, 87: „Nemcsak a korszak, a nemzedék művészetének lehet ilyen módon tematikus egysége, hanem a művész egyéni fejlődésének is. Az előbbivel kapcsolatban Dincsér Oszkár egyhelyütt, igen helyesen, a sienai festőkre utal; az utóbbira nézve talán Rafaelt, Watteaut vagy Cézannet idézhetné, de mélyebb értelemben bizonyára végigkövethetnők a központi gondolat uralmát s egyre tisztulobb megvalósulását *minden* nagy művész életén és alkotásán.”

¹⁹² Ortutay Gyula, „The Science of Folklore in Hungary between the Two World-Wars and during the Period Subsequent to the Liberation”, *Acta Ethnographica* 4 (1955), 68–69.

¹⁹³ Ortutay, „Variáns, invariáns, affinitás”, 207.

¹⁹⁴ Ortutay, „Variáns, invariáns, affinitás”, 216.

¹⁹⁵ Ortutay, „Variáns, invariáns, affinitás”, 217.

tikát is bevonva – személyes gyűjtőtapasztalatával szintetizálva jelentős, előremutató megállapításokra jutott. Nem véletlen, hogy ezt elsősorban a szövegfolklorista Ortutay ismerte el, hiszen egyébként Dincsér nehézkes, filozofikus stílusa gátolhatta a cikk recepcióját.

5.8. A daloskönyv-kézirat és a Dallamrend

A Dincsér-hagyaték egyik különösen értékes része az a majd négyezer, vokális magyar népzenei adatokat tartalmazó, nagyjából egységes formátumú kottalap, amelyek összetartozását a hátoldalukra írt adatsorok is már a feldolgozás kezdetén mutatták.¹⁹⁶ A jó minőségű, famentes, B5 méretű papírlapok egyik oldalán a kották – Dincsér saját lejegyzései vagy másolatai – olvashatók, kék tintával írva, általában gépelt szöveggel. A lapok hátoldalára grafitceruzával a gyűjtési adatokat, pirossal pedig a csoportosítás szempontjait jegyezte fel, olykor átjavítva, átsorolva, vagy kérdőjellel. Némelyik lap több zenei adatot is összefoglal – például egyazon dallam változatai több gyűjtésből, különböző szövegekkel –, máskor egy zenei adat vagy adatsorozat több, iratkapoccsal összefogott lapra terjed ki. Egyes nagyobb csoportok borítólapba hajtva, mások borítékban vagy méretre szabott keménypapír irattartóban elkülönítve maradtak ránk. A folyóiratokban, kisebb értékű kiadványokban megjelent kottákat kivágva, felragasztva, esetleg kézírással kiegészítve sorolta a lapok közé. Az anyag mintegy tizede másoktól származó kéziratokból, indigós kéziratmásolatokból áll, amelyek eltérnek az egységes formátumtól; ezeket általában félbehajtva, hátlapjukon ugyanazon adatok feltüntetésével sorolta be saját lapjai közé.

A bartóki A, B és C osztály, a szótagszámok és kadenciák jelzése már első látásra egyértelművé tette, hogy az irategyüttes valamiféle dallamrendező munka eredménye. Csakhogy éppen maga a rendszer nem maradt ránk: a teljesen összekeveredett anyagnak csupán kis részeiről lehetett biztosan megállapítani, hogy az eredeti sorrendet őrzik. A hagyaték rendezése során, a rendezővel fokozatos megértésével egyidejűleg tehát Dincsér dallamrendjének csupán rekonstrukcióját tudtam elkészíteni. Ha pontosan nem is ismerhetjük a rendezés koncepcióját, több szöveg és vázlat ránk maradt Dincsér tollából, amelyek fényt vethetnek meggondolásaira. „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszámvizsgálata” című rövid tanulmányát 1941-ben publikálta.¹⁹⁷ Kiadatlan kéziratként maradt fenn a hagyatékban az általa szerkesztett népszerűsítő népdalkiadvány (a továbbiakban: daloskönyv), amelynek előszava a dallamrendezés legfontosabb szövegforrása,¹⁹⁸ valamint „A magyar verstan a magyar népköltés világánál” című terjedelmes dolgozat, amely áttételesebben érinti a dallamrendezés kérdéseit.¹⁹⁹

¹⁹⁶ ZTI NZKT V-04.10/4–6. doboz.

¹⁹⁷ Dincsér Oszkár, „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszámvizsgálata”, *Ethnographia* 52 (1941), 280–282.

¹⁹⁸ Dincsér Oszkár, [*Daloskönyv*], kézirat, 1943, ZTI NZK V-04.10/1.

¹⁹⁹ Dincsér Oszkár, „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”, kézirat, 1944 körül, ZTI NZKT V-04.10/2.1.

5.8.1. Daloskönyv és népművelés

A dallamrend keletkezésének okai a daloskönyv összeállításával függnek össze. 1942. november 27-én a kultuszminisztérium javaslatot kért a Néprajzi Múzeum igazgatóságától három, az iskolán kívüli népművelés céljaira szánt gyűjtemény – „magyar népi gyermekjátékok”, „gyermekmesék”, illetve „gyermekdalok” – megjelentetésére.²⁰⁰ A terv értelmi szerzője valószínűleg a zeneszerző és zenetörténész képzettségű Pataky Mária, a minisztérium tanügyi segédtitkára, az iskolán kívüli népművelés országos előadója volt.²⁰¹ Pataky már az 1930-as évektől fontos szerepet szánt a népdalnak a falusi népesség sokoldalú – nem pusztán intellektuális – művelésében, „a kedély és az akarat” fejlesztése révén; ezt az álláspontját egy 1943 tavaszán közölt cikkében is fenntartotta.²⁰² A mozgalom folyóirata *Magyar Lélek* címmel jelent meg; rendszeres munkatársa volt Volly István is. Pálffy Károly ákosfalvi lelkész, népfőiskola-szervező, országgyűlési képviselő írása jól példázza azt az idealista, szellemtörténeti ihletettségű, konzervatív eszmerendszert, amely a nép „művelése” által kívánta ellensúlyozni „civilizálódását”:

A nemzetnevelés szervezett és hangsúlyozott tevékenységére éppen azért van döntő módon szükség, mert azt látjuk, hogy a nemzet egyetlen rétegének sincsen meg a kívánatos „művelődése”. Ennek lényegében korunk lelki-szellemi-erkölcsi, tehát igazi kultúrválsága az oka. Ennek a válságnak pedig egyik lényeges vonása éppen a civilizációs, tehát eszközi, külsőleges, járulékos értékek előbbrehelyezése az erkölcsi s szellemi, lelki értékekkel, tehát az igazi kultúrértékekkel szemben. [...] A mai falu lelkét is a válság jellemzi. Magyar falvaink általában két kultúrfázis között vergődnek a mi korunkban. Elszakadtak már évtizedekkel ezelőtt a hagyományos népi életformától, annak lelkületétől, világ- és életszemléletétől s így természetesen az úgynevezett „mélykultúra” értékeitől is és a válság évtizedekre való elhúzódásának ellenére még mindig nem érkezett meg egy új polgári társadalmi szintézishez. Nem érkezett meg, mert ilyen a magyarság nemzeti társadalmán belül sem tudott kifejlődni a sajátos magyar viszonyok és körülmények miatt. Nálunk egyszerűen egy általános városi, vagy méginkább egy kisvárosi életforma állott példaként a falu előtt, a maga társadalmi rétegződésével, sajátos nemzetközi szellemiségével, amelynek mindenhez inkább volt köze, mint a sajátos magyar népi gyökerekhez és a magyar mélykultúra szellemi és lelki hagyományaihoz, egy szóval: a faluhoz. Ezért van az, hogy a tovacivilizálódás útja maradt a hagyományaitól elszakadt falu számára is az egyetlen járható út. Ezen az úton pedig nincsen megállás, megnyugvás, új öntudatra jutás a civilizálódó falu számára sem. Ezen az úton csak divat, felületesség, látszat, hazugság, „fenn az ernyő, nincsen kas”-lelkület, hiábavaló álmok és hazug ábrándok kergetik egymást. Ezért találkozunk falvainkban olyan jelenségekkel, mint: a földmíves foglalkozás lenézése, vagy az abban való teljes elmerülés, a fiatalságnak a faluból való eltájtékozódása, leányok vonakodása a földmíves ifjúhoz való férjhezmeneteltől, a hagyományos gazdálkodáshoz való ragaszkodás, a szakismeretekről való idegenkedés, a város majmolása minden téren, a történelmi tudat és érzék csaknem teljes hiánya, a múltból származó és az ősökre emlékeztető hagyomány teljes meg nem becsülése; a dolgok és jelenségek helytelen értékelése és viszonyba állítása.²⁰³

²⁰⁰ Az iskolán kívüli népművelés két háború közötti koncepciójához lásd T. Kiss Tamás, „Felnőttoktatás-történet Magyarországon”, *Educatio* 8/1 (1999), 8–12; Ortutay Gyula: *Magyar népismeret* (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1937), 35.

²⁰¹ Vö. Dalos Anna, *Tudós nő a Horthy-korszakban. Prahács Margit (1893–1974)* (Budapest: BTK ZTI, 2021; *Musica Hungarica* 1), 11–12.

²⁰² Pataky Mária: „Az iskolán kívüli népművelés zenei programja”, in *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre (Budapest: Merkantil-nyomda, 1936), 258; uő, „A magyar iskolán kívüli zenei népművelés”, *A Zene* 24/11 (1943. április 24.), 161–162.

²⁰³ Pálffy Károly, „A falu művelődése”, *Magyar Lélek* 5/8 (1943. augusztus), 289–290.

Feltűnő összhangban van ez a cikk Brandenstein Bélának, Dincsér tanárának már idézett gondolataival.²⁰⁴ Így amikor a Néprajzi Múzeum igazgatója, Domanovszky György kikérte a népzene-kutató írásbeli véleményét, valószínű, hogy az örömmel fogadta és komolyan vette a felkérést. Ekkor még elsősorban stílusok szerint javasolta rendezni a dallamok közlését, a könnyebben befogadhatótól az igényesebb anyagig:

A kiadványban néhány kiolvasó mondóka nyitná meg a sort (dallam nélkül) majd gyermekjátékdallamok a játék leírásával együtt, utána karácsonyi, ujesztendő, névnap-i köszöntők, regölés, Balázsjárás, Gergelyjárás, farsangoló, virágvasárnap-i, pünkösdi szokásokhoz kapcsolódó énekek, arató koszorú átadása stb. Ezek után mintegy nehezebb előadási fokon következnenek az u.n. újabb stílusú népdalok, katonanóták, stb. Végül a régi stílusú dallamok legszebbjei, de úgy, hogy a második és ez utóbbi csoport között kapcsolat volna, bizonyos átmeneti típusok segítségével. Végezetül a nehezebb előadású balladák, hosszabb szövegű történelmi énekek, melyek sorában Tinódi s más régi énekmondó is közölhető, a mai kutatások alapján immár egészen hiteles alakban. Néprajzi szempont elsősorban a dallamok hitelessége, esetleg feltűntethető a dallam lelőhelye, elterjedési területe pl. regölés csak Dunántul stb. Feltétlenül olyan dallamokat kellene közreadni, amelyek az eddigi népszerűsítő kiadványokban még nem jelentek meg, ezek ugyanis kezdettől fogva ugyanazokat a dallamokat ismétlik, legfeljebb más hangnembe átírva. Szám szerint megjelent ugyan 1000–1200 dallam, valójában azonban csupán 200–250, az ismétlődések következtében. Kerülendő a tudományos kutatásban nélkülözhetetlen, de éppen ezért túl bonyolult, s gyakran különleges zenei intelligenciát kívánó írásmód. Okkal-móddal azonban, különösen a régi stílusú dallamok előadására jellemző cífrázatok, díszítések közölhetők, mivel ezek éppúgy jellemzők s ékesítik a dallamot, mint a fadaragásokat azok ornamentikája, vagy a népi ünnepi viseletet a változatos, tarka pompa, cífraság. [...] 10 íves, 160 oldalas kiadványban 150–170 dallam férne el.²⁰⁵

A népszerűsítő népdalkiadványok kritikája arra mutat: Dincsér számot vetett azzal, hogy gyűjteménye a korszakban megszorodó – olykor missziós lelkületű – zsebkönyv formátumú daloskönyvek sorába illeszkedne, de azoknál feltétlenül magasabb színvonalat célzott meg tudományos szempontból. Az első ilyen kiadvány Bárdos Lajos szerkesztésében, a cserkészmozgalom keretében jelent meg számos kiadásban; minden újabb kiadáshoz Kodály maga írt előszót, sőt 1930-ban megkezdett egyetemi szemináriumain példatárként használta a gyűjteményt.²⁰⁶ Ekkoriban lépett színre a népdal- és kórusmozgalmat támogató sajtó: 1931-től a *Magyar Kórus* Bárdos szerkesztésében, majd 1933-tól az *Énekszó*, amelyet Kerényi György, majd Kertész Gyula szerkesztett a tizenéves ifjúság számára. Rendszeresen publikált a lapban Volly István, aki az énekes népszokások gyűjtőjeként, közreadójaként is elsősorban a pedagógiai, színpadi alkalmazást tartotta szem előtt, de olykor a politikai propagandával való együttműködéstől sem riadt vissza.²⁰⁷ A Magyar Kórus kiadónál egész sorozatnyi daloskönyv jelent meg a Bárdosé mintájára,²⁰⁸ de más

²⁰⁴ Brandenstein, „Magas műveltség és népi kultúra”.

²⁰⁵ NMI 13/1943, kiemelés az eredetiben.

²⁰⁶ Bárdos Lajos (szerk.), *101 magyar népdal* (Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1929).

²⁰⁷ Volly István (jegyzetekkel közr.), *Népi játékszín. Színpadra alkalmas eredeti népszokások fényképekkel és dallamokkal* (Budapest: Kókai Lajos, 1935); uő (jegyzetekkel közr.), *Népi játékok I–III* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1939); uő (szerk.), *A visszatért népdal. 100 eredeti népdal az 1938-ban visszatért Felvidékről és az 1940-ben visszatért erdélyi területekről* (Budapest: Magyar Népművelők Társasága, 1940); Volly István – Mathia Károly – Péczely Attila – Rezessy László (szerk.), *Horthy dalok. Levente- és katonadalok. 73 magyar népi dal Kormányzó úr őfőméltósága 73-ik nevenapjára* (Budapest: Magyar Népművelők Társasága, 1941).

²⁰⁸ Kerényi György (közr.), *Madárka. 102 magyar népdal*. Melléklet az *Énekszó* 7–8. számához (Budapest: Magyar Kórus, 1934); Kerényi György (közr.), *Száz népi játékdal* (Budapest: Magyar Kórus, 1938); Kerényi György (közr.),

kezdeményezésekből is születtek hasonló szellemiségű kiadványok. Ebbe a sorba illeszkedik a már említett erdélyi kötet, *A mi dalaink* is.²⁰⁹ A falusi élet felé forduló regőscserkész mozgalom is kiadta a maga daloskönyvét, Balla Péter első válogatása pedig a református ifjúsági mozgalom keretei között jelent meg.²¹⁰ Dincsér általános kritikája nem feltétlenül érvényes az összes efféle kiadványra, hiszen némelyikük hangsúlyozottan új anyagot közölt: az Ortutay szegedi falukutató köre által kiadott *Szegedi Kis Kalendárium* füzetei évente egy-egy friss népdalgyűjtésből tettek közzé maroknyi válogatást.²¹¹

A dalok pusztja közlése mellett Bartók és Kodály alapvető tanulmányai nyomán megindult a népzenevel kapcsolatos elméleti-történeti-néprajzi ismeretek terjesztése is. Lükő Gábor Ecsedi István gyűjtése nyomán mutat be pásztordalokat a népelet keretében, tehát funkcionális szempontból.²¹² Mestere, a pedagógus Karácsony Sándor a szolfézs alapfokú tanításához próbálja kiaknázni a népi dallamokat.²¹³ Balla „kis tükrében” néhány oldalas esztétikai, zeneelméleti, történeti, folklorisztikai kommentárokkal látja el a dalokat.²¹⁴ Pálóczi Horváth Lajos és Péczely Attila vitairatai pedig már csak néhány kottapéldát tartalmazó, hosszú, egybefüggő szövegek, amelyek a nemzeti kulturális egység és a szellemi honvédelem jegyében érvelnek a népdal ügye mellett.²¹⁵

Domanovszky 1943. január 24-én elküldött javaslatában – az eredetileg tervezett címetet módosítva – így válaszolt a minisztériumnak:

„Magyar népdalok” (nem magyar népi gyermekdalok, mert ezeket a „Magyar népi gyermekjátékok” ölelné fel) körülbelül 250–300 olyan népdalt tartalmazna, melyek a magyar népzene minden stílusát képviselnék [...]. Mind a három gyűjteményhez egy rövid előszó vagy bevezető volna, amelyben mind a nevelő, mind a népművelő megtalálná azokat a fő irányelveket, amelyek az anyag gyakorlati felhasználására vonatkoznak. Természetes, hogy mindezek a gyűjtemények tudományos értékéből sem vonnának le semmit.²¹⁶

Ezzel tehát körvonalazódott egy, a múzeum népzenei műhelyének kutatásait tükröző reprezentatív népdalgyűjtemény gondolata, amely nemcsak – a megrendelés szerint – az iskolán kívüli népművelés, hanem a tudomány szempontjait is érvényesítette volna. A három nyomdakész kézirat elkészítését a javaslat április 1-re irányozta elő.

Énekes ábécé (Budapest: Magyar Kórus, 1938); Péczely Attila (közr.), *103 magyar népdal* (Budapest: Magyar Kórus, 1939); Kiss Lajos (gyűjtötte és közr.), *Délvidéki daloskönyv. 108 magyar népdal* (Budapest: Magyar Kórus, 1943).

²⁰⁹ [Bereczky Sándor] (szerk.), *A mi dalaink*, 3. kiadás (Kolozsvár: Ifjú Erdély, 1939).

²¹⁰ Morvay Péter (összeáll.), *Regös kalendárium* (Budapest: Magyar Cserkészmozgalom, 1943); Balla Péter, *Kis magyar daloskönyv* (Budapest, 1939).

²¹¹ Buday György (szerk.), *Szegedi Kis Kalendárium* [1–8] (Szeged: Bethlen Gábor Kör, 1930, 1931, 1932; Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938). A Bethlen Gábor Kör, majd a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma – a falukutató mozgalom fontos műhelye – által kiadott zsebnaptárak egy-egy hivatásos vagy amatőr népdalgyűjtésből adtak közre dalokat: 1930. Bálint Sándor, Szeged és környéke (csak szövegek); 1931. Bálint Sándor, Szeged és környéke; 1932. Salló György, Kiskunhalas; 1934. Péczely Attila, Hódmezővásárhely; 1935. Balla Péter, Bukovina; 1936. Kner Imréné, Gyoma és környéke; 1937. Delly-Szabó Géza, Kalotaszeg; 1938. Veress Sándor, Dudar.

²¹² Lükő (szerk.), *Hortobágyon kivirult az ibolya*.

²¹³ Karácsony Sándor, *Aki dudás akar lenni...* (Kolozsvár: Exodus, 1943).

²¹⁴ Balla Péter, *A magyar népdal kis tükre* (Budapest: Magyar Élet, 1943).

²¹⁵ Pálóczi Horváth Lajos, *Népünk dalai. A magyar népdal nemzeti jelentősége* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941; 2. kiadás: Turul, 1943); Péczely Attila, *Beszélgetések a népzeneről* (Budapest: Magyar Kórus, 1944).

²¹⁶ NMI 13/1943.

Dincsér kézirata tavaszra még nem, de legkésőbb 1943 végére elnyerte a hagyatékban fennmaradt, 292 dallamnyi terjedelmű formáját, amely már a lichtpaus papírra tisztázott kottakliséket is tartalmazza külön borítékokban (Függelék F). Az előszó hangsúlyozza, hogy a közreadott anyag nagyrészt a megelőző tíz év gyűjtőmunkájának termése:

Való igaz, hogy az első világháború előtti népzenei gyűjtés az 1914. évszámmal lezártnak tekinthető. [...] A munka azonban az 1930-as években újból megindult, s a kutatók több-kevesebb sikerrel igyekeztek folytatni a nagynevű elődök gyűjtését. Hogy ez a munka milyen sikerrel járt: a közönség nem igen tudja. Ezért e gyűjtemény összeállításában az a szempont vezetett, hogy elsősorban a legújabb eredményeket tegyük közzé. Alig tíz esztendő eredményéből kiválogathattunk mintegy háromszáz, eddig nyomtatásban javarészt meg nem jelent dallamot úgy, hogy ez a háromszáz dallam az egész ország magyar lakta területének népzenejéből izelítőt adjon.²¹⁷

A közlésre szánt dallamok legtöbbje (123) Dincsér saját gyűjtéseiből származik. További, nagyobb mennyiségű adattal képviselt gyűjtők: Veress Sándor (34), Manga János (19), Kiss Lajos (15), Péczely Attila (14), Seemayer Vilmos (13), másoktól pedig csak egy-két dallamot közölt volna. Feltűnő Lajtha kimaradása: talán nem értett egyet a vállalkozással.

A gyűjtemény struktúrája végül nem a stílusokat, hanem – újszerű módon – a magyar népzene Bartók által körvonalazott négy dialektusát követte.²¹⁸ Az egyes dialektusokon belül azonban nem fedezhető fel semmiféle rendszer a dalok sorrendjében. A dialektális felosztás jelentőségét Dincsér a magyar népzene alapvető stilisztikai egységének fényében fejti ki az előszóban. Ehhez a rendezőelvhez végső soron éppen a népművelési szempontok vezethették. Az anyag használatára vonatkozó útmutatásban ugyanis kifejti, hogy elsősorban a helyenként még élő hagyományos dalolás, a helyi érdekű amatőr gyűjtőmunka bátorításához kíván mintaként használható népzenei példákkal hozzájárulni:

kíváncsú, hogy a művelődés, a népművelés bizonyos fokon mindannyiunkkal megismertesse a haza minden tájegységének dalkincsét, beleértve a határokon túl élő magyarság népzenejét is. Mielőtt azonban a műveltség e fokára eljutnánk, úgy vélem, illik, hogy ki-ki elsősorban szűkebb hazája szellemi vagyonát, legsajátabb tulajdonát összeszámolja. Ez az önismeret, a saját népi műveltség öntudatos vállalása lehet csak a további művelődés, a népművelés alapja. Ezt az alapot azonban ki-ki ott helyben kell hogy megszerezze, ahol éppen a népi műveltség hagyománnyal érintkezésbe kerül. E könyv így csupán útbaigazítást adhat e téren, csupán példatárt nyújthat: milyen a nép zenei műveltsége. S ha ilyen, akkor mi az, ami mindebből itt vagy ott megtalálható. S talán mondanom sem kell, hogy milyen nagy eredmény lenne, ha az ország pár ezer községéből csak pár száz faluban felfigyelnének e dallamokra, s megkeresnék azokat a rokon hangokat, amelyek ott élnek mindenütt, s csak a kezünket kell kinyújtani, hogy elérhessük őket. Ne menjünk kölcsönkérni a szomszédba, hanem hordjuk össze a magunkét. [...] Ne felejtjük: e könyv nem a múltról beszél, hanem a jelenről. Három-négy dallam kivételével valamennyi dallamot az elmúlt tíz esztendőben gyűjtötték. [...] Amidőn tehát az ország egész magyar lakta területéről háromszáz dallamot adunk, egyben kérünk és biztatunk: keressük meg a többi háromszázat!²¹⁹

Mindez egybecseng azzal a javaslattal, amelyet a legelső, 1938-as gyűjtőútjáról írott szakmai beszámoló kitérőjeként megfogalmazott. Kutatóútján ugyanis azt tapasztalta, hogy a Székelyföldön más dialektusterületek jellegzetes dallamait is elterjesztették egyes „jóindulatú” tanítók, kántorok.

²¹⁷ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 2.

²¹⁸ Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi, 1924), VIII.

²¹⁹ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 4-5.

Néprajzi szempontból nem kifogásolhatom ugyan a tényeket, mégis felvetődik az a gondolat, vajjon nem lenne hasznosabb a már összegyűjtött és nyomtatásban, különféle kiadványokban megjelent dallamok terjesztése helyett a közvetlen paraszti környezet dallamvilágának összeszedése és megtartása, különösen most, amikor a régi népdalanyag már az egyes korosztályok szerinti nótarétegek legalján lappang s felszínre hozni még az ugyanabban a faluban élő fiatalság számára is újdonság volna. Erre a munkára sokkal inkább vállalkozhatnának azok, akik gyakran emberöltőn keresztül állandóan szoros érintkezésben állnak ugyanannak a falunak lakosságával, mint olyanok, akik ismeretlenül kerülnek a vidékre s a falu idegenkedését, ellenszenvét is le kell küzdeniök. Hogy mit jelentene ez Erdélyben: felesleges bővebben fejtegetnem.²²⁰

Dincsér előszava tehát egy új, elsősorban a falunak szóló folklorizmus vízióját is leírja, ahhoz kíván tanácsaival hozzájárulni, nem utolsósorban egykori tanára, Györffy István szellemében.²²¹ A népművelési intézményrendszerrel egyébként sem állhatott távol egy ilyen vízió, hiszen éppen 1943. június 20-án rendezték meg Manga János közreműködésével a „Honti napot” Ipolyságon, néprajzi kiállítással és színpadi bemutatóval, valószínűleg tudatosan a Gyöngyösbokréta ellenében.²²² Dincsér tehát így vázolja a tennivalókat:

Mi lehet tehát a népművelés feladata, ha a helyes népzenei műveltség letéteményese maga a nép, egyházi és világi dallamokban egyaránt? Elsősorban az, hogy a még meglévő, elszórtan feltalálható régi magyar népzenei anyagot megőrizze, az előadásbeli sajátosságokat ne tiltsa és irtsa, hanem védelmezze és ápolja, s e tulajdonságokat a dallamokkal együtt a fiatalabb nemzedék számára átmentse. [...]

...számtalan lehetőség kínálkozik arra, hogy a régit megmentjük, anélkül hogy a nép zeneéletébe közvetlenül feltűnően beleavatkoznánk. Ha az értékek felkutatásában bizonyos eredményre már eljutottunk, nem lesz nehéz a fiatalságot rávezetnünk arra, hogy daloljon magáért a dalért. Nem a magunk zenei érvényesüléséről van tehát szó a faluval szemben, hanem elsősorban irányításról, hogy maga a falu ismerje fel a saját hagyományos zenei műveltségét, s benne megmaradjon. Erre tehát nem a zenét kell adnunk, mert az még a legtöbb helyen megvan, csak föl kell kutatnunk, hanem a szellemi vezetést, közvetett útbaigazítást [...] Ez a szellemi vezetés, ez a *passzív* népművelés lenne az első lépés.

Sokhelyütt azonban a falu már levetette, eldobta saját zenei kultúrájának valamilyen okból megunt hagyományait, [...] s hovatovább a mindenkori nemzetközi zenei divat hullámain evezve halad a városinak márkázott álműveltség – ha úgy tetszik, félműveltség vagy műveletlenség – öble felé. Ilyen helyen már nincsen közműveltség jellegű önálló és eredeti népzenei kultúra, hanem az általános zenei közízlés színvonalán álló zenei egyveleg-műveltség, amely rendesen elvárja a zenei kiszolgálást, a szórakoztatást. Kétszeresen veszélyes ez az állapot, mivel az állandó kiszolgálással zenei tunyaságra nevel, műsorával pedig megfertőzi a zenei közvéleményt. Ma ez ellen nincs más orvosság, mint a magyar népdal. Nemcsak azért, mert így a magunk népi közműveltségére alapozhatunk, hanem mivel a jelen pillanatban, a zeneművészet mostani, korszakot lezáró történeti fordulójában más, magasabb rendű zenére ez idő szerint nem alapozhatunk. A fentebb vázolt, mondhatnám, *passzív* zenei népművelés után így jutunk el az *aktív* zenei művelődéshez, a népdaltanuláshoz.

Bizonyára mindazok számára, akik hozzászórtak a magyar nótázás remek zongorafutamaihoz és a többhangúsított dalárdakoncertek harmóniaihoz, szegényes „művelődés” az egyszólamú magyar népdal. Egyesek talán sajnálkozni fognak, hogy ilyen eszközökkel kell megindulniok, s nyilván meg akarják majd *támasztani* a dallamokat bár néhány akkorddal, hogy legalább zongorán *kísérni* lehessen. Ezek számára tehát útbaigazítást kellene adnom: hogyan *kísérjék* a magyar népdalt zongorán? A válasz igen egyszerű: sehogyan.²²³

²²⁰ Dincsér Oszkár, „Népdalgyűjtés Erdélyben”, *Néprajzi Értésítő* 32 (1940), 126. A passzus végén nyilván a visszacsatolás után az „anyaországból” nagy számban Észak-Erdélybe delegált tanítókra, hivatalnokokra céloz.

²²¹ Györffy István, *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Budapest: Egyetemi Néprajzi Intézet, 1939; A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 1).

²²² Manga János, „Honti nap Ipolyságon”, *Néprajzi Értésítő* 35/2 (1943), 113–117.

²²³ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 24–25, 27–28.

Zongorakisírást helyett az egyszólamúságnál maradva inkább a népdalvariánsok változatosságát kidomborító szerkesztést, illetve népdalkánon-éneklést ajánl, magasabb szinten pedig népzenei alapú kórusműveket, de ezek már nem tartoznak a könyv tárgyához.

Az előszó lezárása, amely mindezen tanácsokat eszmeileg is meg kívánja alapozni, már Dincsér kutatói alapállása szempontjából is igen fontos vallomás:

Az elméleti és gyakorlati kérdések után időszerű lenne néhány olyan megjegyzés, amely a népzene művelődésbeli szerepével foglalkoznék. Ha ugyanis a nép zeneéletébe önhatalmúlag beavatkozunk, nemcsak a beavatkozás gyakorlati módját, hanem szellemi rugóit, művelődéspolitikai elveit is tisztáznunk kell.

Műveltségünket ma igen sokféle szellemi áramlat éri. Ez áramlatok kétségtelenül legerősebbike a „népi” jelszót hordozza zászlaján. [...] Szerintük a valódi magyarság nem más, mint a népi, a paraszti. Ide kell fordulnunk, ha nemzeti kultúránkat meg akarjuk menteni. A parasztnál minden magyar – mondják –, sőt, minden ősi; ősi az öltözet, ősi a nyelv, ősi a faragás és ősi a zene. Minden más: értéktelen, hamis, nyugatról jött, idegen, felszínes és magyartalan.

Nem szükséges bizonyítanom, hogy a műveltség nem azért érték, mert népi vagy nem népi. [...] A népdal sem azért érték tehát, mert népi, mert paraszti, s nem azért jelent sajátos műveltséget, mert régisége tudományos módszerekkel igazolható, nem azért követendő, mert benne fejeződik ki a „mély-magyarság”; a népdal nem „őserő” és nem idegenforgalmi látványosság, nem gyöngy és nem csinált virág, hanem egyszerűen zene, amelynek a maga zenei mivoltában önálló műveltségi, tágabb értelemben művészi értelme van. Véletlenül ez a zenei műveltség ma a történeti fejlődés társadalmi rétegződésének legalján található, de fellelhetjük volna éppen úgy középen, sőt fenn is, s ez a társadalmi talaj talán e műveltség színét, ízét befolyásolhatta volna, de zeneisége meg is maradhatott volna ugyanolyannak, mint mai paraszti mivoltában.

A másik felfogás, éppen ellenkezőleg, azt állítja, hogy a népi műveltséggel foglalkozni – ha egyáltalában ilyenről beszélni lehet – lealázó. Ez a nézet ma nem a hangoskodók közelismerést követelő csoportjában él, hanem a középosztály széles rétegeiben lappang, s főleg a falu társadalmának felsőbb rétegében, az úgy nevezett falusi intelligenciában otthonos. [...] E kettős állásfoglalás fel sem merülhetne, ha a magyarság műveltsége egységes volna, más szóval, ha volna olyan nemzeti műveltség, amely a nemzet minden rétegét összefogja. De „úr” és „paraszt”, ha más néven is, talán mindig lesz, ahogyan mindig lesz gazdag és szegény, tehetséges és tehetségtelen. Helyes művelődéspolitikával azonban elérhetjük, hogy éppen a műveltségbeli különbségek ne legyenek szélsőségesek, egymással ellenkezők és áthidalhatatlanok. [...]

A népdal olyan alapműveltség, amelynek segítségével egymást zeneileg bármikor megérthetjük. Nem lenne tehát célszerű ezt a műveltséget eldobnunk, hiszen ez nemcsak a magunk magyarságának kifejezője, külső jele, hanem belső szellemi kapocs, a magunk zenei köztudata. Sok mindent megtanulhatunk még, sok mindent befogadhatunk és be kell fogadnunk, hogy műveltek és műveltebbek legyünk, ezt az alapműveltséget azonban sohasem szabad megtagadnunk. Sok mindent láthatunk még, ha kitekintünk szellemiségünk ablakán, a magunk kultúrájának hajlékában azonban csak ez a műveltség lehet az úr. Romba dőlhet a világ, jöhetnek új szellemi zivatarok, a magunk kultúrájának szerény hajlékát nem fenyegetheti veszély, mert műveltek leszünk s akkor is magyarok.²²⁴

Dincsér itt is zeneközpontú és konzervatív álláspontot fejt ki, amikor a népdalt elsősorban zeneként és zenekultúráként fogja fel. Elhatárolódik a népi kultúra ideológiai kihasználásától – erre hajlik szerinte egyfelől a népi-falukutató mozgalom, másfelől a Gyöngyösbokréta –, de stigmatizálásától is. A „műveltség” szót természetesen nem a mai köznyelvi jelentésének megfelelően – tehát nem ’iskolázottság’, ’olvasottság’ értelemben – használja, hanem a „kultúra” szinonimájaként, vagyis ismeretek és gyakorlatok szerves, rendezett együttesét értve rajta. Figyelemre méltó ennek fényében, hogy nem pusztán az egyes népi dallamokat, hanem valamiképpen az egész népi zenekultúrát kívánja a nemzeti kultúrába átmenteni.

²²⁴ Dincsér, [*Daloskönyv*], 39–41. A nem Dincsér kezétől származó javításokat figyelmen kívül hagyom.

A daloskönyv előszava nemcsak a népzene aktuális kulturális szerepével, hanem a teljes magyar népzenei anyag struktúrájával kapcsolatban is Dincsér népzene-felfogásának egyik legfontosabb dokumentuma. Így kulcsként használható a dallamrend elveinek megértéséhez, amelyeket a következőkben vázolok.

5.8.2. A dallamrend koncepciója

Talán a daloskönyv szerkesztésével párhuzamosan, vagy még az előtt körvonalazódott Dincsér nagyobb terve a számára elérhető teljes magyar népzenei dallamanyag rendezésére. Ahogy Riskó Kata megállapítja, a korban folyó népzenei rendszerező munka kérdései – elsősorban Bartók és munkatársai 1934-től kezdődő munkájára gondolhatunk a Magyar Tudományos Akadémián – nemigen jelennek meg a publikációkban.²²⁵ Azonban Rajeczky Benjamin cikke, amelyben az 1943-as Kodály-émlékkönyv kapcsán tekinti át a magyar népzene-kutatók friss eredményeit, valószínűleg jól érzékelteti Dincsér tervének időszerűségét:

népzene-tudományunk legégetőbb kérdése a nagy népdalgyűjtemény megjelenése. Nyissuk ki az Emlékkönyvet: honnan van az, hogy a legtöbb magyar tanulmány írója csak problémafelvetésről, vagy további részletes vizsgálatok szükségességéről beszél? Nem rajtuk múlik, hogy a kutatás sokszor csak a bizonytalanban való keresgélés és egy-egy találó megoldás csaknem szerencse dolga. Nemcsak Manga panaszkodik, hogy munkájában nem volt kéznél Kodály menyhei gyűjtése és emiatt elmaradt, talán örökre, egy különleges dallamcsoport 30 éves sorsának felderítése. A többinek is az az asszociációs anyag hiányzik, aminek segítségével gyorsan találhatnának kapcsolatokra. Egyelőre ott állnak a bezárt raktár előtt és mohón kapnak egy-egy elhullajtott dallam után, hogy ellenőrizhessék, jó úton járnak-e?²²⁶

Akár beszélt erről Rajeczkyvel, akár nem, nyilvánvaló, hogy elsősorban Dincsér, a népzenei gyűjtemény akkori kezelője volt abban a helyzetben, hogy orvosolja, vagy legalább ideiglenesen enyhítse ezt a problémát, bár a „raktár” ekkor már előtte is jóformán zárva, elcsomagolva állt.

Az 1943. február 16–18-i hanglemezfelvétel jegyzeteinek hátoldalán maradtak fenn egy, „A magyar népdal új rendszere” című tervezet töredékei Dincsér kézírásával.²²⁷ A szövegrészek négy, kettévágott kéziratoldal egy-egy fennmaradt felére terjednek ki, tehát a tervet bizonyosan a felvétel jegyzeteinél korábban vetette papírra. Bevezetésképpen ezt írja:

Azok a törekvések, amelyek a magyar népdal-gyűjtés anyagát rendszerezni próbálták, mind ez ideig nem jártak kellő sikerrel. Sem az Ilmari Krohn, sem pedig a Bartók Béla által kidolgozott újabb rendszer nem nyújt oly áttekinthető képet a magyar népdalról, hogy segítségével a magyar népi művészet e megnyilatkozását a maga eredetiségében bizonyítani, átfogó egyetemességében felmérni, egyes darabjaiban pedig fémjelezni lehetne.

A Bartók 1934 és 1940 között végzett akadémiai rendező munkáját illető szkepszis talán Kodály véleményét tükrözi, aki a Bartók-rendhez fűzött széljegyzeteinek és egy Bartókhöz írott levelének

²²⁵ Riskó, „Elágazó utakon. A magyar népzene-kutatás 1930 és 1945 között”, 257–258.

²²⁶ Rajeczky Benjamin, „Népzene-kutatás”, *Magyar Szemle* 44/6 (1943. június), 315.

²²⁷ HH LL NZK 19/1/61/2, 60/2, 62/2, 63/2.

tanúsága szerint nem volt megelégedve a hatalmas munka 1940 októberében kézhez kapott eredményével.²²⁸ Lehetséges, hogy Dincsért az új terv kidolgozására éppen Kodály kérte vagy bátorította. Mindenesetre tudható, hogy Dincsér a Bartók-rend munkálataiban is közreműködött afféle múzeumi összekötőként, így talán az elkészült rendről is volt valamelyes képe. A hevenyészett jegyzetből is kitűnik, hogy Bartók rendjéhez képest elsősorban az áttekinthetőség terén kívánt újat adni. Ezzel kapcsolatban olyan súlypontok igényét érezhetjük megfogalmazásában, mint az egyes történeti rétegek eredete („a maga eredetiségében bizonyítani”), azok viszonyának általános képe („átfogó egyetemességében felmérni”), illetve az azokat alkotó egyes „darabok” (mondhatnánk: dallamtípusok vagy törzsdallamok, tehát nem az egyes zenei adatok) körülhatárolása, elhelyezése, jellemzése („egyes darabjaiban pedig fémjelezni”). Hangszeres kutatásai dacára dallamrendje ugyanúgy csak az alkalomhoz nem kötött vokális adatok rendezését tűzte ki célul, mint Bartók rendszerei.²²⁹

A vázlat bevezetése így folytatódik:

Amidőn új és ezúttal végső népdal rendezési tervezetemet közlöm [...], csupán az osztályozás nyers vázlatát, a felosztás új tervét adom, s az[t] az eddig megjelent két tartalmasabb kiadványból vett példákkal támasztom alá.

Eszerint a tervezetet megelőzhette legalább egy korábbi változat, amelyet az ismeretlen illetékeshez valóban be is nyújtott. A rendszerezés korábbi mintáiként és a tervezet példatáráként említett kiadványok: a Kodály és Bartók neve alatt megjelent *Erdélyi magyarság – Népdalok*, illetve Bartók *A magyar népdal* című munkája.²³⁰ A további töredékekből megállapítható, hogy Dincsér rendje megtartotta volna a bartóki A, B és C osztályokat (régi stílus, új stílus, illetve vegyes osztály), „főcsoport” néven. A B főcsoportot (az új stílust) a sorok ütemszáma (tehát nem szótagszámuk) szerint osztotta volna tovább, a C főcsoportban pedig felvetette a különböző etnikumoktól eredő dallamok elkülönítését.

A rendezés munkájával kapcsolatban Dincsér – a népszerűsítő daloskönyvön felül – egy tudományos igényű magyar népzenei antológia közreadását is tervezte, 1000–1200 dallammal. 1944. január 17-én így írt erről Szőke Péter galántai újságírónak – a későbbi autodidakta muzikológusnak –, akinek 1941–42-ben gyűjtött mátyusföldi és csallóközi anyagát másolásra kölcsönkérte a munkához.²³¹

Ebben mindazt szeretném összefoglalni, ami eddig népzenei téren történt, természetesen csak a szóveges dallamokat érve. Felerészben volnának a már eddig különféle helyen megjelentek s a többi az eddig még kiadatlanok, az ország egész területéről kb. 30 gyűjtőtől. Ettől független az a kézirat,

²²⁸ Szalay, Kodály, *a népzene kutató és tudományos műhelye*, 252–263.

²²⁹ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 5.

²³⁰ Bartók Béla – Kodály Zoltán, *Erdélyi magyarság. Népdalok* (Budapest: Rózsavölgyi, 1923); Bartók, *A magyar népdal*.

²³¹ Szőke Péter népzenei gyűjteményéről ld. Loch Gergely, *Szőke Péter és az ornitomuzikológia. Tudomány, termékeny félreértés és reminiscencia* (PhD doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest, 2021), 33–34, 39.

amely jelenleg az Egyetemi Nyomdánál van kalkulációra s 300 javarészt eddig meg nem jelent dalt tartalmaz az Iskolán kívüli Népművelés céljaira. Ebben a Te gyűjtésedből semmi sincs, mivel akkor még gyűjteményedről nem tudtam.

A dallamközlés apparátusa is nagyobb igényességet mutatott volna itt, mint a daloskönyvben: „A kiadvány a szokásos módon feltünteti a gyűjtő nevét, a gyűjtés helyét és idejét, az előadó nevét és korát, ha ez utóbbi adatokat a gyűjtő feljegyezte.”²³²

A daloskönyvvel ellentétben ennek a munkának a kézírata nem maradt fenn a hagyatékban. Azonban a dallamrend A osztályának egy része, a tempo giusto előadású, nyolcszótagos sorokból álló dallamok (nagyraosztott dudánóták) kottalapjai külön borítékban, kadenciák szerint rendezve, a tördelésre vonatkozó piros ceruzás megjegyzésekkel, tehát láthatóan publikálásra előkészítve maradtak fenn. Idézett, 1944. januári levelében Dincsér azt írta Szőkének: „A könyv kéziratán kb. még 3–4 hétig dolgozom”. Március 8-án arról értesíti, hogy elkészült a másolással és vissza fogja küldeni az eredeti gyűjteményt, de hozzáteszi: „nem hiszem, hogy karácsony előtt a kiadványt kihozhatom.”²³³

Néhány nap múlva a német haderő megszállta Magyarországot. A kiadványon azonban Dincsér tovább dolgozott, még ha jelentős csúszással is. Erre utal, hogy a borítékba rendezett dudánótáknak a kottasorok alá szedendő szövegeiről két rendbeli próbanyomat készült, amelyeket Dincsér gondosan korrektúrázott és 1944. november 5-i dátummal véglegesített a nyomdásznak írt, „Nihil obstat!! Imprimatur” kezdetű bejegyzésével.²³⁴ Eszerint tehát legalább e rész sajtó alá rendezése előrehaladott állapotba jutott.²³⁵ Azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy az idő elfogyott: december első napjaiban véget ért a szakmai munka a Néprajzi Múzeumban, majd fokozatosan beállt az ostromállapot.²³⁶

A dallamrend koncepciójának legfontosabb forrása a daloskönyv előszava. E szöveg is egyértelműen Bartók *A magyar népdalának* alapjain áll. Azonban Dincsér már az A osztály meghatározásánál eltér Bartók elképzeléseitől, amennyiben nem tekinti az idetartozás feltétlen kritériumának a sorok izoritmiaját:

A négy soros szerkezetben az egyes sorok felépítése nagyon hasonló. A hasonlóság tulajdonképpen a népdalforma belső, szerkezeti szilárdságát jelzi. Így lehet a négy zenei sor időbeli terjedelme egyforma, vagyis a dallam négy sorának eldalolása soronként körülbelül ugyanannyi ideig tart. Idegen műszóval élve: a dallam *izochronikus* [...]. A szerkezeti egység másféle megoldásában a sorok időben nem feltétlenül egyforma hosszúak ugyan, de a sorok ritmikus gerince azonos, vagyis minden sor ugyanannyi ritmusegységből áll. A szövegben ez ugyanannyi szótagnak felel meg, s ilyenkor a négy sor szótagszáma egyenlő [...]. Idegen szóval: a dallam *izoritmikus*, illetve *izoszillabikus*.²³⁷

²³² Szőke Péter levélhagyatéka, OSZK Kézirattár, Fond 448.

²³³ Uott.

²³⁴ ZTI NZKT V-04.10/1.7.

²³⁵ E kéziratra utalhat még: DR A6_0261: „U.i. Daloskönyv. 39. l.”

²³⁶ „Dr. Márkus Mihály múzeumi gyakornok jelentése a Néprajzi Múzeumban 1944. XII. 1. – 1945 III. 15. közötti időben történt eseményekről”, NMI 44/1945. Publikálva függeléként: Balassa Iván, „A Néprajzi Múzeum történetéből (1944–1946)”, *Magyar Múzeumok* 3/3 (1997. ősz), 25–32.

²³⁷ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 11. Dincsér már 1941-ben kifejtette azt a felfogását, hogy a régi stílusú magyar népdalok négy soros strofikus szerkezete nem különálló elemek összekapcsolódásával, hanem egyetlen dallamegység belső tagolódásával jön létre, s így a szerkezet alapegysége a strofa: Dincsér, „Szótagszámvizsgálat”, 281.

Felhívja viszont a figyelmet a főcsoport dallamainak pentaton és ereszkedő jellegére, valamint a „melodikai elrendeződés” lehetőségeire. Alapvetőnek és legrégibbnek tartja a négy különböző sorból álló, ABCD formájú strófákat; minden más képletet is ebből vezet le, a betűjelzések helyének megtartásával. Így a régi stíluson belül ABBD, AACD, ABCC képletekkel jelöli azokat a sorismétlő strófákat, amelyek szerinte az új stílus formái (ABBA, AACA) felé képeznek átmenetet. A régi stílus másik nagy formai csoportját, a kvintváltó dallamokat szintén az ABCD formából vezeti le a következő fokozatokon keresztül: $AB^5CB > A^cB^5C_aB > A^5B^5AB$.²³⁸ Az A osztályon belül a sorok szótagszáma szerint vezet be további tagolást: 6, 12, 8, 10, 7, 9, és végül „amelyek az eddig tárgyalt régi stílusú dallamok kereszteződése révén alakulhattak”.²³⁹ A kottalapok hátoldalán feltüntetett adatsorban első helyen áll a főcsoport és a szótagszám szerinti alcsoport jelzése piros ceruzával; ezek formája A6, A8 stb., illetve a „kereszteződött” alcsoport esetében AX. Ezt követi a háromtagú kadenciasor, amely – a Krohn–Kodály-féle rendszerrel egybevágható módon – az osztályozás legalsó szintjét alkothatta. Néhány ritmikai vagy más alapon létrehozott, különböző borítólappal vagy irattartóval összefogott dallamcsoport azonban felülírhatta ezt az elvet.

Dincsér a bartóki hármastól kívül további kategóriákat is bevezet. A régi és az új stílus közötti átmeneti réteget (jelölése: ÁT) elsősorban ritmikai alapon határozza meg:

Természetesen találhatunk olyan dallamokat, amelyek több-kevesebb joggal mind a két csoportba beillenek. E dallamokat átmeneti alakulatoknak tekinthetjük. Eszerint vagy a régi stílusban még az újabb kialakulása előtt keletkeztek, mintegy ez utóbbiak előfutáraként, de nem lehetetlen az sem, hogy a már kifejlődött újabb stílusban keletkeztek esetleg a régiek hatására, mintegy visszaütésként. Mind a két esetben átmeneti alakulatként osztályozhatjuk őket, mivel a második csoportban többségben lévő kétféle ritmusú dallamoktól éppen ritmikai alapvázuk eltérő.²⁴⁰

Az új stílusú dallamok két nagy csoportját a páros, illetve páratlan szótagszám, és a megfelelő, ♩.♩. , illetve ♩.♩ végződésű alapritmus révén különíti el, amely megegyezik a tíz-, illetve tizenegy szótagú régi stílusú dallamok alapritmusával.²⁴¹ A következő osztályozási szintet az augmentáció és diminúció elve határozza meg, „amely az egyes ritmuscsoportok időbeli terjedelmét, metrumát variálja”, tehát nem szótagszámok, hanem azonos augmentálású csoportok szerint, ütemek és hangsúlyok száma szerint csoportosítja őket.²⁴² Az új stílus négy jellegzetes formaképlete nem szerepel a rendezés kritériumai között, hiszen egy-egy kezdősor típus többféle formaképlet szerint folytatódhat. Ezzel olyan elvek jelennek meg koncepciójában, amelyeknek helyességét napjainkban Bereczky János újstílus-rendje igazolta.²⁴³

²³⁸ Vö. Kodály az új stílus AA^5A^5A formáját a régi stílus A^5A^5AA formájával és a cseremiszi $A^8A^5A^5A$ formával hozza kapcsolatba: Kodály Zoltán, „Zene”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 30–31. A második kiadásban hozzáteszi: „Az új forma tehát belső zenei fejlődés eredménye is lehet”: Kodály Zoltán, *A magyar népzene*, 2. kiadás (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1943), 29.

²³⁹ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 17.

²⁴⁰ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 17.

²⁴¹ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 18.

²⁴² Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 18.

²⁴³ Bereczky János, *A magyar népdal új stílusa* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013), I. kötet, 72–76.

A C főcsoportot azok a dallamok alkotnák, amelyeknek nincsen az előzőkéhez hasonló közös szervezőelve:

azok a dallamok, amelyekben ilyen sajátságokat nem találunk, s zenei egyéniségükben közös vonásokat nem fedezhetünk fel, ezek a dallamok közösségi műveltséget aligha érzékeltethetnek, mivel maguk is dallam-egyének, zenei individuumok. A nép ugyan él velük, ajkára veszi őket, s ezért, de csakis ezért népdalnak kell neveznünk e dallamokat is.²⁴⁴

Ezek között – egy borítólapon tanúsága szerint (DR C egyéb 49) – el akarta különíteni az „egyházi eredetű” dallamokat, mint amilyenek a Zobor-vidéki szokásdallamok, és a virágénekeket is külön csoportosította volna.

Ha ezt a fejtegetést összevetjük azzal a vázlattal, amely a daloskönyv-kézirat egyik irattartójára ceruzával írva maradt fenn, nyilván statisztikaként a rend egy korábbi állapotáról, már határozottan kirajzolódik a Dincsér-féle rend ötös tagolódása:

A		624
B	♩ ♩	440
	♩ ♩	310
ÁT		173
C		154
Kol.		150
?		43
		1894
		100
		500
		2494

A Kol rövidítés „kolomejka”-ritmusú dallamokat jelent. *A magyar népdal*ban ezek a C osztályon belül képeztek csoportot, amelyet aztán Bartók az akadémiai rendezés során felszámolt. Dincsér 1941-ben ezt írta erről a ritmuscsoportról:

Külön kellene megvizsgálni a 7+6 szótagszámú szövegsorokra, vagy ennek változataira énekelt kolomejka–ungaresca típusú dallamok versét is, azonban ezek irodalomtörténeti (latin, stb.) és szláv népi kapcsolata, kereszteződése ezideig vizsgálatlan, eldöntetlen.²⁴⁵

Az ilyen ritmusú dallamokat tehát itt a ritmikánál fogva különálló „típusnak” tekinti, külön főcsoportba sorolja, talán Bartók nyomán, aki rámutatott, hogy a rutén kolomejka-dallamok „egyes zenei stílus képviselői”. Viszont Dincsérnél két fő csoportjukat a két-, illetve négysoros strófák alkotják (Kol2, Kol4), míg Bartók szerint a rutén kétsoros strófák a magyar népzeneben mindig négysorossá alakultak.²⁴⁶ Dincsér a Kol2-be sorolta át a hatsoros strófákat is (pl. Zörög a kocs), amelyek korábban a C osztályban voltak. Ezen kívül KolB jelzettel ide kerültek a visszatérő szerkezetű kolomejka-ritmusúak is. A két- és négysoros csoportban záróritmusok szerint alakít ki alcsoportokat (pl. ♩ ♩, vagy ♩ ♩ ♩).

²⁴⁴ Dincsér, [*Daloskönyv*], 1.1, 20.

²⁴⁵ Dincsér, „Szótagszámvizsgálat”, 282. A kolomejka-kérdést ekkor még valóban alig vizsgálták Bartókon kívül, vö. Szabolcsi Bence, „Adatok a keleteurópai zenestílus kialakulásához”, *Libanon* 1/1 (1936. január–február), 16–20.

²⁴⁶ Bartók, *A magyar népdal*, LXIV.

A dallamrend felosztásának kritériumait és három szintjét a 3. táblázatban tekinthetjük át. Az osztályozás negyedik, legalsó szintjét alkotta a háromtagú kadenciasor, amelyek alapján a Krohn–Kodály-féle rendszerrel egybevágó módon rendezte sorba a dallamokat. Néhány ritmikai vagy más alapon létrehozott, külön borítólappal vagy irattartóval összefogott dallamcsoport azonban felülírhatta ezt az elvet, ugyanúgy, mint a Bartók-rendben.

3. táblázat. Dincsér dallamrendjének felépítése

A főcsoport (c. 1150)	- régi stílus - négy soros, rímes - izochronikus v. izoritmikus - pentaton - ereszkedő - melodikai elrendeződés: ABCD (legrégibb), ABBD, AACD, ABCC (átmeneti for- mák), A⁵B⁵AB	A6 (c. 250)	
		A7 (c. 50)	
		A8 (c. 470)	Parlando
			Tempo giusto
			Tempo giusto
			Féldallamok
		A10 (40)	Parlando
			Tempo giusto
			10 mínusz 3 v. 4
		A11 (c. 210)	
A12 (60)			
A16 (9)			
AX (7)			
B főcsoport (c. 1110)	- újabb stílus 1. - a melódia vonala a közepén kiemelkedő 2. - ABBA vagy AACA 3. - a hangsor tágabb ha- tárok között (kevésbé pentaton)	(c. 800)	2 ütemes
			2,5
			3
			3,5
			4
		(c. 310)	2 ütemes
			2,5
			3
			3,5
			4
BX			
ÁT (c. 400)	- átmeneti réteg - a B-től ritmikában [vagy for- mában] eltér	ÁT6	
		ÁT7 , 7+2=9	
			ÁT9
			ÁT7
		ÁT8	Parlando és giusto
		ÁT10	
ÁT11			
C főcsoport (c. 450)	- vegyes eredetű - nincs közös szervezőelv - zenei individuumok, nem ér- zékeltetnek közösségi műveltsé- get - csak népi használatuk miatt népzene	C5	
		C6	
			„Buzamezőben” (8 szót. is!)
			7/8
		C7	
		C8	

			
			
		C9	
		C Refr.	
		C „libizaré”	
		C „hm”	
Kol (c. 630)	kolomejka-ritmus	CX	
		Kol2 (2 sor)	
		Kol4 (4 sor)	
[Függelék] (20)	siratók, gyermekjátékok	KolB	

5.8.3. A dallamrend összetétele

A dallamrend nagyrészt azóta is ismert, feldolgozott, sőt publikált zenei adatokból áll, azonban eddig ismeretlen lejegyzéseket is szép számmal tartalmaz. Ilyenek elsősorban Dincsér helyszíni lejegyzéseinek tisztázatai és saját fonográfhangereiről készült lejegyzései, amelyek a Néprajzi Múzeum támlapanyagába már nem kerültek be. Másrészt az Ecsedi István hortobágyi felvételeiről készült Dincsér-lejegyzések is részben a dallamrendbe sorolt tisztázatokként maradtak ránk (26 dallam).²⁴⁷

Mivel Bartók és Kodály gyűjteménye nem, vagy csak részben állt a múzeum rendelkezésére, anyagukat Dincsér rendjében főként publikált dallamaik másolatai, cikkeik kivágatai képviselik.²⁴⁸ A legtöbb dallam így is Bartók (327) és Kodály (243) gyűjtéséből származik. Lajthától is inkább csak publikált adatok fordulnak elő, valószínűleg a támlapok már el voltak csomagolva.²⁴⁹ Hasonlóképpen dolgozta bele anyagába Seprődi János cikkeit, Domokos Pál Péter első moldvai magyar dallamközlését, Bálint Sándor *Szeged népe* címmel megjelent népdalgyűjtését, a Szegedi Kis Kalendárium számait, Vargyas Lajos áji és Járdányi Pál kidei monográfiájának publikált helyszíni lejegyzéseit, Kiss Lajos *Délvidéki daloskönyvét*, Volly Istvánnak a Magyar Népművelők Társasága kiadásában megjelent füzetait („Népművelők I–II” rövidítéssel), valamint Kiss Géza és Berze Nagy János baranyai gyűjteményét.²⁵⁰ Az archívumi anyagból még Vikár Béla, Bodon Pál és Molnár Antal által gyűjtött dallamok találhatók a rendben.

²⁴⁷ Vö. Ecsedi–Bodnár, *Hortobágyi pásztor- és betyár-nóták dallamokkal*.

²⁴⁸ Bartók–Kodály, *Erdélyi magyarság. Népdalok*; Kodály, „Ötfokú hangsor a magyar népzeneben”; Bartók, *A magyar népdal*; Szendrey Zsigmond – Kodály Zoltán (szerk.), *Nagyszalontai gyűjtés* (Budapest: Athenaeum, 1924; Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyam XIV); Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.), *Zenei lexikon* I–II, 2. kiadás (Budapest: Győző Andor, 1935); Kodály, „Zene”.

²⁴⁹ Erre utalhat a megjegyzés: „Közlés esetén támlapot!” (Kol2_0102).

²⁵⁰ Seprődi János, „Marosszéki dalgyűjtemény” I–VIII. *Ethnographia* 12 (1901), 359–372; 13 (1902), 416–428; 17 (1906), 243–249, 298–307; 23 (1912), 225–231, 294–298, 352–359; 24 (1913), 36–49; Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság. A csángómagyarok múltja és jelene. Hatvannyolc csángómagyar népdal*, második kiadás (Kolozsvár: Gloria, 1934); uő: *Mert akkor az idő napkeletre fordul. Ötven csángómagyar népdal* (Kolozsvár, 1940); Bálint Sándor: *Szeged népe. Új gyűjtés I.* (Szeged: Prometheus, 1933); Buday (szerk.), *Szegedi Kis Kalendárium*; Vargyas, Áj; Járdányi, Kide; Kiss (gyűjtötte és közr.), *Délvidéki daloskönyv*; Volly (szerk.), *A visszatért népdal*; Volly–Mathia–Péczy–Rezessy (szerk.), *Horthy dalok*; Kiss Géza, *Ormányság* (Budapest: Sylvester, 1937), 391–425; Berze Nagy János: *Baranyai magyar néphagyományok* I–III. (Pécs, 1940).

A bőséges új anyagot egyrészt a Néprajzi Múzeum keretei között gyűjtött, vagy ahhoz többé-kevésbé kapcsolódó, a múzeum gyűjteményében megtalálható adatok biztosították: Dincsér, Lajtha, Kerényi György, Péczely Attila, Veress Sándor, Volly István, Seemayer Vilmos, Manga János, Vargyas Lajos gyűjtéseinek archívumi adatai, valamint a néprajzi hanglemezfelve telek kiadott anyaga. A fonográffelve teleket részben Dincsér jegyezte le, vagy a már meglévők helyett bizonyos esetekben új lejegyzéseket készített.²⁵¹

Másrészt azoknak a külső gyűjtőknek az anyaga is gazdagítja a dallamrendet, akikkel egyedül Dincsér állt ekkor szakmai kapcsolatban. Csenki Imre és Sándor magyar szövegű helyszíni lejegyzéseiből kiválogatta a magyar népzenebe illeszthető dallamanyagot, viszont azóta elpusztult fonográfhengerek anyagából – amelyeket Dincsér maga jegyzett le – nem maradtak tisztázatok a dallamrendben.²⁵² Talán Csenki Imre közvetítette Nagy József (1900–1968) szeghalmi gimnáziumi tanár gyűjtésének darabjait is, aki 1930-tól gyűjtött a sárréti településeken. A tizen-nyolc éves Vass Lajos, a Debreceni Református Kollégium Tanítóképzőjében Csenki Imre tanítványa, 1943-ban szülőfalujában, Poroszlón készített számos népdalfeljegyzést. Csenki-tanítványa lehetett K. Nagy József balmazújvárosi diák is. Dincsér baráti kapcsolatban volt Jakschitz Mihály Nógrád megyei főjegyzővel, aki az 1920-as évek végétől jegyzett fel – főleg új stílusú – dalokat falujában, Etesen és környékén.²⁵³ Szőke Péter 1941–1943 között a Csallóközben és Mátyusföldön készült 246 dallamnyi gyűjtéséből 139 szerepel a dallamrendben. Talán rajta keresztül jutottak el Dincsérhez Molnár Istvánné Csízy Jolán gútai polgári iskolai tanár gyűjtései is. Vincze Lajosnak nemcsak publikált dallamai kerültek a gyűjteménybe, hanem egy feljegyzés szerint személyesen is egyeztetett vele Dincsér.²⁵⁴ Találhatók dallamok Beck Endre 1941-es magyardécei gyűjtéséből, amelynek körülményeiről semmit sem sikerült megtudnom. Jagamas János 1942–1943-as székelyföldi gyűjtéseiből a dallamrendben 82 dallam van meg, méghozzá úgy, hogy a Dincsér kezével írt kották alatt a további szövegversszakok Jagamas írásával szerepelnek, tehát valamiképpen személyesen együttműködtek a gyűjtések feldolgozásában.

Az 1940-es évek elején készült gyűjtések közül viszont nem került be a dallamrendbe Pálóczi Horváth Lajos 1940-es kárpátaljai, Kolossa Tibor 1942–1943-as csikmenasági, valamint Víg Rudolf 1943-as bogácsi anyaga. Ezek ma a Néprajzi Múzeum Hangtárának MSz (múzeumi szöveg) jelzetű kottás kéziratgyűjteményében találhatók.²⁵⁵

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Dincsér dallamrendje egy ambiciózus vállalkozás korai, mozgásban lévő stádiumának tűnik. Egy olyan fiatal kutató kezdeményezését és mintegy kétévi munkáját őrzi, aki Kodály tanítványaként és Bartók követőjeként hivatottnak

²⁵¹ Pl. Veress Sándor moldvai gyűjtésének több darabjáról Dincsér saját lejegyzést készített. A DR A6 167–70 végigírt kottájának adatai között „elavult lejegyzésként” hivatkozik Veress korai publikációjára: Veress Sándor, „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között” *Ethnographia* 42/3 (1931. szeptember), 135.

²⁵² Dincsér levelezőlapja Csenki Imrének, 1943 (?). OSZK Kézirattár, Fond 390, 21. doboz.

²⁵³ Jakschitz Mihály levele Dincsérnek, 1944. március 16. ZTI NZK V-04.10/7.2.

²⁵⁴ DR B páratlan 2,5 522.

²⁵⁵ NM MSz 4176–4268; 3815–3917; 3918–4073.

érezte magát, hogy Lajtha inkább gyakorlati, muzeológiai irányultságát elméleti perspektívával egészítse ki, és ily módon összefoglalja a műhely új eredményeit. Kérdés, hogyan képzelte el ő és környezete e munka viszonyát az egyetemes népdalkiadvány bartóki koncepciójához. Mint annak átdolgozását, Dincsér rendjét a Járdányi-rend elődjének is tekinthetjük, bár a „Változat”-cikkben felvetett melodikus elvű rendezést nem tükrözi.

5.9. Verstani tanulmányok

A Kodály és Bartók munkásságával megkezdődött modern magyar népzene-kutatás a magyar verselmélet terén is sajátos eredményeket hozott. A fiatal Kodály doktori értekezését „A magyar népdal stófa-szerkezete” címmel írta meg 1906-ban.²⁵⁶ Habár a magyar verstani irodalom már akkor is – mennyiségileg – számottevő volt, Kodály megközelítése formabontó, interdiszciplináris volt.²⁵⁷ Ebben a témában többet nem publikált, bár a verstani tudatosság mindvégig jellemző maradt művészi és tudományos pályájára egyaránt. A hátrahagyott írásokban is erőteljesen jelen vannak a verstani kérdések.²⁵⁸

Nem tudni, mennyire, mikortól, milyen formában szorgalmazta, hogy tanítványai felvegyék ezt a fonalat. Bartha Dénes „A népköltés kutatásának új feladatai” című, 1934-ben publikált tanulmánya – Küllös Imola értékelése szerint – a téma jelentős, előremutató összefoglalása, Solymossy Sándor népi líráról szóló fejezete *A magyarság néprajzában* viszont a sorozat „egyéb összefoglalásaihoz viszonyítva elméletileg idejétmúlt és gyenge”.²⁵⁹ Jacobi Lányi Ernő, a Markó utcai Bolyai János Főreáliskola magyartanára, aki egyébként magyar verstörténettel, nyelvhelyességgel kapcsolatban publikált, az *Ethnographiában* több népköltészeti tárgyú írást is megjelentetett. 1937-es, „Az ismétlés a magyar népdalban” című cikke alighanem elgondolkodtatta Dincsért. Ennek hatására készülhetett számos, a hagyatékban található cédula, amelyek külföldi kiadványok népköltési adatainak ismétlő szövegkezdeteit tartalmazzák.²⁶⁰ Jacobi másik cikke 1942-ben, „A magyar verstan a finnugor és török népköltészet megvilágításában” címmel jelent meg.²⁶¹ Szentjóni Miklós korábbi előadása alapján az 1943-ban megjelent első Kodály-émlékkönyvben publikált meglehetősen óvatos tanulmányt a magyar népdal szövegének és dallamának viszonyáról.²⁶²

²⁵⁶ Kodály Zoltán, „A magyar népdal stófa-szerkezete”, *Nyelvtudományi Közlemények* 36 (1906), 95–136.

²⁵⁷ Szalay, *Kodály, a népzene-kutató és tudományos műhelye*, 33–35.

²⁵⁸ Kodály Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, vál., szerk., s. a. r. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 332–367, 386–392.

²⁵⁹ Bartha Dénes, „A népköltés kutatásának új feladatai”, *Budapesti Szemle* 235. kötet (1934. december), 326–353; Solymossy Sándor, „A nép lírája. Népdal”, in *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, III. kötet (Szellemi néprajz) (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935), 21–84; Küllös Imola, „A magyar népdalkutatás története”, in *Magyar Néprajz. V. kötet: Népköltészet*, főszerk. Vargyas Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 424.

²⁶⁰ Jacobi Lányi Ernő, „Az ismétlés a magyar népdalban”, *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 24–30. ZTI NZKT V-04.10/7.4.2.

²⁶¹ Jacobi Lányi Ernő, „A magyar verstan a finnugor és török népköltészet megvilágításában”, *Ethnographia* 53/1 (1942. március), 17–28.

²⁶² Szentjóni Miklós, „Szöveg és dallam kapcsolata a magyar népdalban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 329–336.

Dincsér az 1941-es év második felében közölte „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata” című rövid írását.²⁶³ Bartók *A magyar népdal* című művéből indul ki, azt kívánja kiegészíteni a következő kérdésfelvetéssel: „vajjon van-e olyan egységesítő alapon, amely [a 6, 7, 8, 9, 10, 11 és 12 szótagú] szövegsorokat az A. osztály belső stílusegységébe fogja”? Azt találja, hogy minden szótagszám esetében jellemző a sorok belső felosztásának aránya (pl. 7 szótag: 4+3, 10 szótag: 4+3+3 vagy 4+4+2), bár a felosztás kritériumát nem ismerteti. Megállapítja azt a szabályszerűséget, hogy egy-egy ilyen rész legfeljebb négy szótagú, és a soron belül egyiket sem követheti nála nagyobb szótagszámú rész. Kivételnek látszanak a 12 szótagú sorok, de azokat szerinte másodlagos fejleményként, a hatszótagúak megkétszerezéseként érdemes felfogni, éppen úgy, ahogy bizonyos erdélyi táncdallamok soraira kétszer nyolc szótagot énekelnek. Szintén kivétel a 9 szótagúak 4+2+3 felosztása, ilyen azonban az A osztályban kevés van, s Dincsér szerint talán népies műdalok pentatonizálódásával keletkeztek. Hasonló szabályszerűséget feltételez a török népdalsorok osztásában is, de példákat nem hoz erre. Végző következtetése: „az izometrikus négysorosság a különböző [dallamszerkezet-]típusoktól függetlenül jelentkezik a 6, 7, 8, 10, 11 szótagú szövegsorokra énekelt régi stílusú magyar dallamokban”. Ez a „szerkezeti kötöttség” a szomszéd népeknél nincs meg, sőt csak ez a kritérium különíti el „saját szellemi javainkat” a tőlünk délre lakó etnikumok (beleértve a románokat is) pentaton dallamaitól.

Dincsér terjedelmesebb tanulmánya ebben a témában a hagyatékban, kéziratos formában fennmaradt „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”, amely datálatlan, de 1943–44 körül keletkezhetett.²⁶⁴ A cím megfogalmazásából úgy tűnik, Jacobi Lányi Ernő tanulmányára szándékozik válaszolni: miért éppen a rokon népek népköltészetét kellene segítségül hívnia a magyar verstannak, ha még a magyar népköltészet verstani tanulságainak levonása sem történt meg? Kodály a kéziratot olvasta és ceruzás bejegyzésekkel látta el, nagy részük azonban olvashatatlan, mivel Dincsér a megfelelő módosítások után – vagy anélkül – tintával áthúzta, átsatírozta azokat. A szöveg meglehetősen nehezen követhető, az alábbiakban csupán fontosabb megállapításainak áttekintésére és a kutatástörténeti kontextusban való elhelyezésére vállalkozom.

Ehhez azonban előbb ki kell térnem a folklór és a verstan szintézisének következő, jól ismert mérföldkövére, Vargyas Lajos 1952-es monográfiájára, amelynek nyomán jelentősen fellendült a verstan iránti érdeklődés.²⁶⁵ Kodály ezt a kéziratot is végigjegyzetelte, s ugyanígy tett az 1966-os átdolgozott kiadással is, amely halála előtt talán utolsó olvasmánya volt. A 2000-ben publikált legújabb kiadás már ezeket a glosszákat is tartalmazza.²⁶⁶ Vargyas elmélete főként abban hozott újat, hogy a magyar vers ritmusát nem a zenéből, hanem a beszélt nyelv sajátságából

²⁶³ Dincsér Oszkár, „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata”, *Ethnographia* 52/3–4 (1941), 280–282.

²⁶⁴ Dincsér Oszkár, „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”, kézirat, ZTI NZKT V-04.10/2.1.

²⁶⁵ Vargyas Lajos, *A magyar vers ritmusa* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952).

²⁶⁶ Vargyas Lajos, *Magyar vers – magyar nyelv. Verstani tanulmány Kodály Zoltán bejegyzéseivel* (Pomáz: Kráter Műhely Egyesület, 2000).

eredeztette. Viszont a hangsúlyt, amelyet korábban a magyar ritmus legfőbb tényezőjének tartottak, szinte teljesen figyelmen kívül hagyta. Megállapította, hogy a hangsúly szerepe a magyar versben eltölpül a germán nyelvek és az orosz nyelv verselésében játszott szerepéhez képest.²⁶⁷ A magyar vers lényege szerinte sokkal inkább az *ütem*: két-, három- vagy négyszótagú egységek, amelyek körülbelül ugyanannyi idő alatt hangoznak el. A vers ütemei ideális esetben a beszéd tagolásával, értelmi-szintaktikai egységeivel, a „szólamokkal” esnek egybe. Mivel ritmust csak két ütem egymáshoz képest érzékeltethet, a vers legkisebb egységei az ütempárok. Vargyas ezekből kiindulva vizsgálja, „miképpen épül fel belőlük a nagyobb egység, a vers.”²⁶⁸ Ezen kívül módosíthatják a verset további elemek is, mint a szótaghossz (kvantitás), hangsúly, hanglejtés. A zene és a szöveg kapcsolatára nézve pedig – a hagyományos felfogással ellentétben – azt szűri le, hogy „nem a zene ritmusa hat a szövegre, hanem a szöveg ritmusa a zenére.”²⁶⁹ Sem Vargyas főszövegei, sem Kodály glosszái nem említik Dincsért, így nem tudjuk, kéziratát ismerhette-e valamennyire Vargyas, sem azt, hogy Kodály mennyire emlékezhetett tartalmára, de előkerülésére semmiképp sem számíthattak.

Dincsér szövegének első része a magyar verstani szakirodalomnak a Vargyasénál szélesebb áttekintése. Szemlézi a 18. századi első elméletírók szövegeit, amelyek nagyrészt az antik és kortárs külföldi minták utánzásának jegyében születtek (Rájniz József, Baróti Szabó Dávid, Verseghy Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel), majd a 19. századi „népies irány” képviselőit (Fogarasi János, Toldy Ferenc, Erdélyi János) és a századforduló tudósait (Torkos László, Négyesy László, Ponori Thewrewk Emil). A valódi szövegfolklor szempontjából érdemi felismeréseket senkinél sem talál, kivéve Arany János és Kodály Zoltán vonatkozó írásait.²⁷⁰

A következő részben a verselméletben uralkodó „verstörténeti s a hozzá szorosan kapcsolódó fejlődéstani” szemponttal szembeállítja a néprajzi megközelítést, amely az időbeli változások helyett a szívósan tovább élő hagyományos elemekre koncentrálna. Példa erre Dincsér szerint a rím kérdése, amely – az elterjedt irodalomtörténeti narratívákkal ellentétben – nem a keresztény Európa terméke, hanem széles elterjedtsége igazolja régebbi eredetét. Ugyanígy a kötött szótagszám sem tekinthető egyszerűen a szabad szótagszám utódának, hanem igen régi időkre visszanyúló jelenség.²⁷¹

A szöveg legterjedelmesebb része a magyar népköltészetben túlnyomó jelentőségű négy-soros strófaszerkezetről szól, amellel érvelve, hogy az nemcsak a tudományos szemléletben, hanem „a nép belső érzékelésében” (ahogy ma mondanánk: émikusan) is létező elv. A népzenei vonatkozású szövegek elsősorban zenei kapcsolatuk alapján vizsgálándók, hiszen az „artikulációs

²⁶⁷ Vargyas, *Magyar vers – magyar nyelv*, 96–97.

²⁶⁸ Vargyas, *Magyar vers – magyar nyelv*, 18.

²⁶⁹ Vargyas, *A magyar vers ritmusa*, 48.

²⁷⁰ Dincsér, „A magyar verstan”, 1–20.

²⁷¹ Dincsér, „A magyar verstan”, 20–30.

hangmozgás” alkalmazkodik a „zenei hangmozgáshoz”, vagyis az énekelt szöveg lassabban hangzik el, mint az elmondott. Ugyanakkor szem előtt kell tartani néprajzi funkciójukat is, ahogyan az a különböző műfajok szövegének különbségeiből kiviláglik:

Verstani tekintetben nem azt kell tehát kutatni, hogy a siratóban nincs kötött szótagszám, a táncdallamokban pedig van, hanem azt, hogy a zenei megnyilvánulás különleges népi funkciójában szükség van-e arra, hogy a siratóban kötött szótagszám legyen, s a táncdallam lehet-e egyáltalán kötetlen.²⁷²

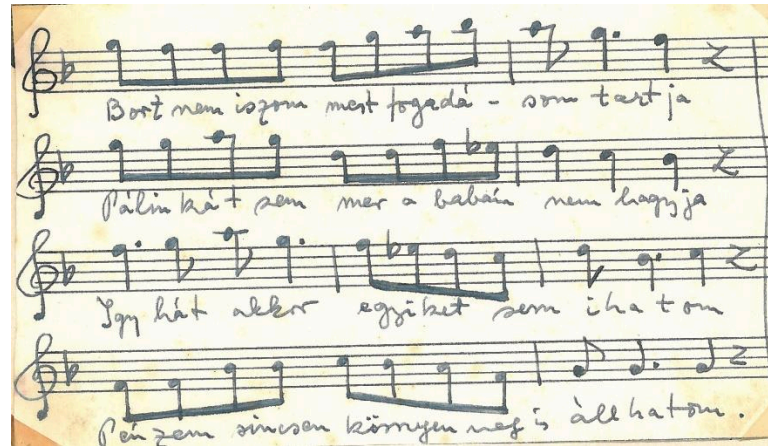
Minden vers ismérve a mozgás „periodikája”, vagyis egymás után következő részek egyenlősége valamilyen szempontból. A táncdallamban a szöveg artikulációs mozgása, a dallam zenei mozgása és az „orkesztikus mozgás” (a tánc) mindig valamiféle egyszerűbb vagy bonyolultabb kapcsolatban áll.

Mivel a szerző a „vokálszöveget” – Kodály nyomán – csak a zenével összefüggésben tartja vizsgálандónak, a négy sorosság szükségességét egy dallampélda – a kecssetkisfaludi hanglemezfelvétel egyik énekelt táncdallama – részletes elemzésével mutatja ki (7. ábra). A régi stílusú magyar dallamstrófa, amely a bartóki A osztály értelmezése szerint feltétlenül négy soros és izoritmikus, Dincsér szerint nem más, mint egyetlen melodikai „energiatömb” négy kiegyensúlyozott részre oszlása, melynek során a sorok, azok dallamvonalai és kadenciái különböző formai funkciót kapnak. Így tehát a strófa mint zenei forma és egyúttal versforma nem kisebb-nagyobb alkotóelemekből *épül fel*, hanem olyan kezdettől fogva adott alapegység, amely mintegy osztódással alakítja ki belső struktúráját. Ezt a meglehetősen eredeti gondolatot Dincsér már 1941-es cikkében is kifejtette:

a régi stílusú magyar népdalra jellemző szinte kizárólagos 4 soros szerkezetet nem tekintem 4 különálló, az időrendi átalakulás esetleges sorrendjében egymásután kapcsolódó láncszem[n]ek, hanem olyan szerkezeti alapegységnek, amelyben a belső kiegyenlítődés négy izometrikus-ritmikus – esetleg izokronikus – egyenlő részre tagolt, szilárd, mondhatnám megszervezett a szó szerves értelmében, formapilléren állapodott meg.²⁷³

²⁷² Dincsér, „A magyar verstan”, 31–32.

²⁷³ Dincsér, „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata”, 281–282. Talán hatott ez az elgondolás Dobszay László bizonyos megállapításaira, vagy legalábbis rokon azokkal. Vö. Dobszay László, *Magyar zene-történet* (Budapest: Gondolat, 1984), 30, 33: a pentaton ereszkedő magyar népdalok „lényege a tág hangzási tér kitöltése, a nagyobb, dallamos hangközök alkalmazása. A dallam az alaphang és oktávja közé kifeszítve nagylélegzetű kiáltás vagy sóhaj; az érzelmi tetőponttól való fokozatos, de nem összeroskadó lecsillapodást tükrözi az ereszkedő dallamvonal. A leereszkedést egy fontos hangnemi osztópont rendezi: az alaphang kvintje a dallam közepén (2. sor vége). [...] A korábbi recitativ gyökerű stílusokkal szemben egy elsődlegesen zenei ihletésű, architektonikus felépítésű, erős formaérzéklet kifejező, de egyben ki is nevelő zene lépett be a zenei tudatba. [...] S az sem elhanyagolható tény, hogy a magyarság már készen hozta az európai zenével való találkozás elébe a zárt, dalszerű formák iránti érzéklet.”

7. ábra. Kottapéllda a verstani tanulmányban, 39. o.: NM Gr 77Ab, 2. strófa (Kecsetkisfalud)

A dallampéldának ez a sajátosan spekulatív, fizikai-mechanikai párhuzamokra épített elemzése egy kvázi statisztikai eljárással folytatódik, amely az egyes sorok hangjai közötti kapcsolatokat melodikai, majd ritmikai „viszonyszámokkal” írja le. Ennek alapján megállapítja, hogy a 3. sor a legmelodikusabb, illetve a legkisebb ritmikai feszültségű, mint ahogy szerinte általános jelenség, hogy a ritmikai és melodikai energia fordított arányú. Ez az a dallamsor, amely az első négy hang augmentálásával a többi sorhoz képest ritmikai variánst hoz létre, ez azonban Dincsér szerint az izoritmia lényegileg nem érinti; a dallam tehát izoritmikus, viszont heterokronikus (különböző időtartamú sorokból áll), ezért heterometrikus is; az ütemegyenlőség elve nem vonatkozik rá. Más dallamok lehetnek heteroritmikusak, de izokronikusak, vagy lehet bennük minden szempontból rendhagyó sor, de az eredendő izoritmia ilyen esetekben is felismerhető:

a nép valamilyen módon érzi a négysoroságot, a szerkezet bizonyos belső kötöttségét, mivel ezt a kötöttséget oly módon lazítja fel, hogy a formát lényegében nem változtatja meg, csupán változatosabbá teszi. Nagyon valószínű tehát, hogy a régi stílusú dallamok nemcsak a mi külső szemléletünk szerint négysorosak, hanem a nép belső zenei érzékelésében, felfogásában is azok.²⁷⁴

A szövegből tehát az étikus és émikus szemlélet kettősségének tudata, valamint a népzene kognitív aspektusa iránti érdeklődés is kiolvasható.

Dincsér a verstani irodalom áttekintése alapján számba veszi, hogy a sorok mérése többféle elvvel történhet: tagolással (ide kapcsolódik majd Vargyas felfogása), metrikai hangsúllyal (hagyományos verstani felfogás) vagy időperiodikával (időmértékes verselés, illetve zenei felfogás). Azonban visszautasítja, hogy ezek bármelyikét valamilyen absztrakt elgondolás alapján előnyben részesítsük, hiszen a módszertani egyoldalúság és a műköltészeti megközelítés hátrányának bizonyult a népköltészet megismerésében. A néprajzi szemlélet előnye ezzel szemben nemcsak a módszertani tudatosság és a műköltészettől való függetlenség, hanem az egyes jelenségek kultúrán belüli funkciójának érzékelése is:

²⁷⁴ Dincsér, „A magyar verstan”, 67.

A kinetikus, orkesztikus, artikulációs és zenei mozgások periodikájában tehát mindig van metrum, néha nagyon is bonyolult [...] [de] a mérési elv sokféle lehet, s éppen a néprajzban, a népi használatban igen sokféle funkció szerint alakul [...] Óvakodjunk tehát attól, hogy egyoldalú irodalmi, műköltészeti, irodalomtörténeti vagy fejlődéstani elvek alapján magyarázzunk meg olyan jelenségeket, amelyek esetleg annyira szerteágazók, hogy vizsgálatukra nemcsak szélesebb tárgykörű tudományos felkészültség, hanem megfelelő rátermettség, sőt néha különleges mérési módszerek, eszközök szükségesek. Így azután a néprajz – ahol a módszer kérdése mindig a szönyegen van – e szerteágazó problémák megfigyélésében sokszor többre viszi, mint más, netalán nagyobb múltra visszatekintő tudományág a tudományok fényes gyűlekezetében.

Amidőn a műköltés a népköltéshez fordul a maga műformai megállapításainak igazolására, rendszerint igen sokféle hibát követ el, mert a maga nyelvi (élő vagy írott) sajátosságait akarja bebizonyítani a népköltés munkához, szokásokhoz, zenéhez kötött, azzal összefüggő vagy együtt járó, esetleg a zenéből vagy táncból eredő vagy ahhoz alkalmazkodó, de mindig különleges funkciókörben mozgó ritmikájából, metrikájából, formájából. [...] Nem az a kérdés tehát, hogy alkalmazkodik-e a szöveg a népdalban a zenéhez, vagy fordítva, hanem az, szükséges-e, hogy a népdal verse a dallamhoz vagy a zenei rész a szöveghez a maga népi funkciókörén belül egyáltalán alkalmazkodjék? [...]

A vers nem használ ugyan ütemvonalakat, a népdalban azonban ott van az egyidejű dallam zenei kótaképében, s ezeket a leírás, különösen a táncdallamoknál nem nélkülözheti. [...] Mi lehet tehát az írott költeményben alkalmas arra, hogy az ütemvonalakat érzékeltesse? Természetesen a szó, a szólam, az értelmileg együvé tartozó részek határa. Ám a népdalban a zenei és orkesztikus mozgás kényszeríti a szöveget bizonyos metrikus (bizonyos elvek alapján mért) határok betartására. [...] Ezért szükségtelen a népdalban – helyesebben azok egy csoportjában –, hogy a sorok metszete a szavak, szólamok határával egybeessék.

Vannak viszont olyan dallamok, ahol a hangsúlyos lüktetést az énekelt dallam alig érezteti. Ilyenféle előadás lehetett az énekmondóké, amikor a dallam csak hordozója a szövegnek, s a melódia folyton ismétlődik, míg a szöveg mindig újat mond, s új figyelmet kelt.

Mai zenei felfogásunk azonban a tánczene hangsúlyviszonyain alapul, abban pedig a dallam zenei mozgásrendjét nem lehet elvéteni a dallam belső orkesztikus ritmusának felbomlása nélkül. Ha tehát e kötött orkesztikus mozgás szerint nézzük a dallamot és a szöveget, akkor a 4 + 4 mindig 4 + 4, és a 4 + 4 + 3 ugyancsak az, de az énekelt szövegre hivatkozva szabályszerűsíteni az effélét: értelmetlenség. Ezért lehet még az énekelt előadás szempontjából is tökéletlen a cezúra, mivel a sorok periodikája is elégséges ahhoz, hogy mintegy utolsó jel, a tánczenére emlékeztessen.

Fordítva: ha énekelt dallamokra orkesztikus mozgásokat látunk (karikázás, karéjozás stb.), akkor meg éppen a szöveg nem fontos, mert nem a szövegre táncolnak, hanem a dallamra. S mivel éppen a szöveg mellékes szerepű, elvághatni ott, ahol csak lehet, mert a dallam zenei mozgása, periodikája elégséges az orkesztikus mozgás megtartásához. Nincs értelme tehát annak a véleménynek, hogy a cezúrátlán tizenegyes dallamsorra énekelt sorfajoknál a 4 + 4 + 3 tagozódás még nem állapodott meg, mert mihez viszonyítva kellett volna megállapodnia? Vagy tánczene, s akkor a szöveg nem lényeges, vagy históriás ének, s akkor a dallam metrumviszonyai elmosódhatnak. Ez utóbbi azonban funkciója szerint is egyéni előadási mód, s így nyilván ésszerűbb a tánczene közösségi megnyilvánulására támaszkodnunk.

Ám ha a dallam zenei része orkesztikus mozgású s hangsúlyozású, legalább is kérdéses, hogy miért éppen ez a rövid vagy az a hosszú szótag hangsúlyos, illetőleg miért kellene a hangsúlyos helyre rövid vagy hosszú szótagnak esnie?

Láttuk már, hogy a régi stílusú dallamokban a szótagszámbeli kötöttség a zenei oldal ritmikai kötöttségével jár együtt. Ez a ritmika viszont éppen bizonyos zenei metrumviszonyokból áll. A metrumviszonyok azonban egyáltalában nem azonosak a klasszikus metrika minden valószínűség szerint ugyancsak zenei eredetű időviszonyaival, hanem önálló, s ugyancsak zenei eredetű metrikai elveken nyugszanak. S mivel a régi stílusú dallamok versének periodizáltsága a sorok szótagszámának metrikai elvét követi, kérdéses az is: szükséges-e, hogy rövid vagy hosszú szótag essék olyan helyre, ahol a zene viszonylagos metrikai időegysége éppen hosszú vagy rövid?²⁷⁵

Mivel tehát a verses szöveg a hagyományos kultúrában nem jár egyedül, nem szükséges, hogy feltétlenül egymaga töltse be az adott funkció kívánalmait. 1937-es írásában hasonló felfogást

²⁷⁵ Dincsér, „A magyar verstan”, 78–81.

képvisel Domokos Pál Péter, aki ugyan néprajzos képzettséggel nem, viszont annál több falusi tapasztalattal rendelkezett:

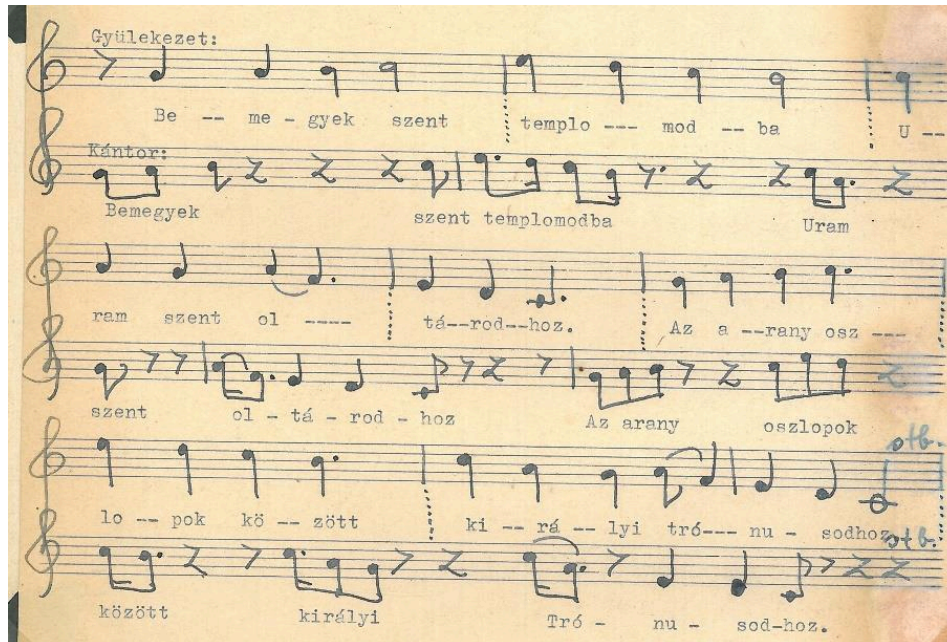
a népi műveltség függvényrendszerében élő, fejlődő népköltési termékek szövegével teljesen egyenrangú minden összetevő elem, így a dallam és tánc is. A zene és tánc szabják meg a szöveg ritmikai képletét, versszerkezetét, strofikus változatait, a szöveg csak a zenével és táncsal együtt kapcsolódhatik be a közösség életébe. A három elem együttélése feltűnő régiségre mutat.²⁷⁶

Könnyen lehet, hogy Domokos írását Dincsér még 1938-as erdélyi útjára készülve megismerte.

Az eddigiek – nem mindig koherens – kifejtésének két részletkérdése érdekes abból a szempontból, hogy itt a gyakorlott, érzékeny lejegyző tulajdonképpen a zenei kompetencia és performancia különbségét fogalmazza meg.²⁷⁷ Egyrészt megállapítja:

Mai kótairásunk tagolásban, hangsúlyozási elvek tekintetében az európai tánczene régebbi orkesztikus metrikáján, periodizáltságán alapul. Az előadásban, valamilyen zenemű egyéni értelmezésében azonban nem szükséges ezeket éreztetni, vagy éppen táncszerűen hangsúlyozni – bár sok „művész” így csinálja –, sőt mai előadási elveink, a frazírozás, a lélegzet, a billentés igyekszik a művészi előadás örve alatt a leírt kóták táncszerű mozgásrendjét eltüntetni. Ha valaki azután leírná, rögzítené a nagy művészek játékát az előadás szerint, egészen más kótaképet nyerne a mű, mint ahogy maga a szerző leírta.²⁷⁸

Másrészt éppen ilyen performancia-szemponrtú lejegyzést mutat az a kottapéláda, amelyet Dincsér egy falusi kántor és a gyülekezet közös templomi éneklése nyomán készített (8. ábra) a következő kommentárral:

8. ábra. Kottapéláda a verstani tanulmányból, 83: falusi gyülekezet és kántor éneke

²⁷⁶ Gernyeszeghy Ádám [Domokos Pál Péter], „A székely népzene”, in *A nemes székely nemzet képe*, szerk. Rugonfalvi Kiss István (Debrecen, 1937), II. kötet, 437.

²⁷⁷ Vö. Páva, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, 374–375.

²⁷⁸ Dincsér, „A magyar verstan”, 79.

Bizonyára mások is hallottak már ilyen éneklést szerte az országban, hiszen még ma is elég sokfelé gyakori. Megjegyzem, hogy a kántor és a hívők éneke – mint a fenti kótagépből látható – egyidejű, s azt többszöri, egy-két heti időközökben történt meghallgatás után jegyeztem le, illetve a lejegyzés alapján ellenőriztem.

A hívők közös éneke tehát betart valamilyen állandó zenei periodikát. [...] A kántor azonban megváltoztatta az ének tagolását, s a metrikai hangsúlyokat átváltoztatta értelmi tagolássá. Emiatt egészen eltűnt a sorok eredeti periodikája, s helyébe kötetlen beszéd került. Megváltozott az ének időbeli lefolyása is, s a kántor énekének artikulációs sebessége úgyszólván semmi kapcsolatban sincs a közösség énekével. A versből tehát próza lett.²⁷⁹

Dincsér álláspontja szerint végső soron a népdalszöveg verselésének lényege a szótagszám, a szótagok vagy nagyobb szövegegységek hosszúsága pedig nem játszik fontos szerepet:

erősen kételkednünk kell abban [...], hogy az ütemegyenlőség elve éppen a magyar verselésre volna jellemző. [...] a régi stílusú magyar népdal sokféle rubatója nem az ütemek egyenlőségén és a szótagok kvantitásán alapul, hanem a szótagszám-periodikán. [...] a regösének nem sirató, s az egyházi ének nem régi stílusú magyar népdal. Ezzel azonban a verstan eddig egyáltalában nem törődött, s onnan vette példáit, ahol éppen találta. Így azután a népköltéssel mindent be lehet bizonyítani. S mivel a vers elméletével foglalkozók közül senki sem tudta eddig a szótagok kvantitását meghatározni, egyszerűen áttértek a nagyobb mértékegységre, s igyekeztek ily módon „mértéket” találni a népdalszövegekben.²⁸⁰

Szöveg és zene viszonya tekintetében a Vargyaséhoz hasonló konklúzióra jut, épp csak azt nem mondja ki, hogy a zene jellemző ritmusformáit a magyar nyelv sajátosságai határozzák meg:

Ahhoz [...] hogy a zenei metrika alkalmazkodását megfigyelhessük, tudnunk kellene a beszéd szótagjainak akár abszolút, akár viszonylagos mértékét, időértékét. Sajnos sem nyelvészeink, sem néprajzi kutatóink, sem fonetikusaink nem foglalkoztak e kérdéssel. Az pedig, hogy egyes szótagok természetüknél fogva, mások helyzetüknél fogva abszolút hosszúak vagy rövidek, legalább is kérdéses, hiszen e megállapítások nem a magyar nyelv vizsgálata alapján jöttek létre, hanem egyszerűen az antik metrikus verselés szabályai alapján. [...] nem alkalmazkodásról van itt szó, vagyis sem a szöveg nem alkalmazkodik a zenéhez, sem pedig a dallam nem követi a szótagok kvantitáviszonyát, hanem a zene és a szöveg önálló metruma egyesül a belső ritmikus kapcsolódásban, mivel a szöveg, a prózai ejtés ritmusa is ugyanolyan, mint a zenei ritmusképletek egyike.²⁸¹

Dincsér verstani tanulmánya, habár nyilvánvalóan nem tekinthető a végsőig kidolgozott, kiérlelt szövegnek, számos, a maga korában újszerű gondolatot vet fel, amelyek részben egyeznek Vargyas későbbi kötetének elveivel, részben ellentmondanak azoknak. A szöveg további vizsgálata fényt vethet Dincsér munkásságának más területeire, valamint a Vargyas-féle verstan kialakulásának eszmetörténeti közegére: miként kívánt építkezni Kodály verstani alapvetésére az 1930–40-es évek népzene-kutatói műhelye, amely minden tekintetben energikus útkereső mentalitásról tett bizonyosságot.

²⁷⁹ Dincsér, „A magyar verstan”, 83–84.

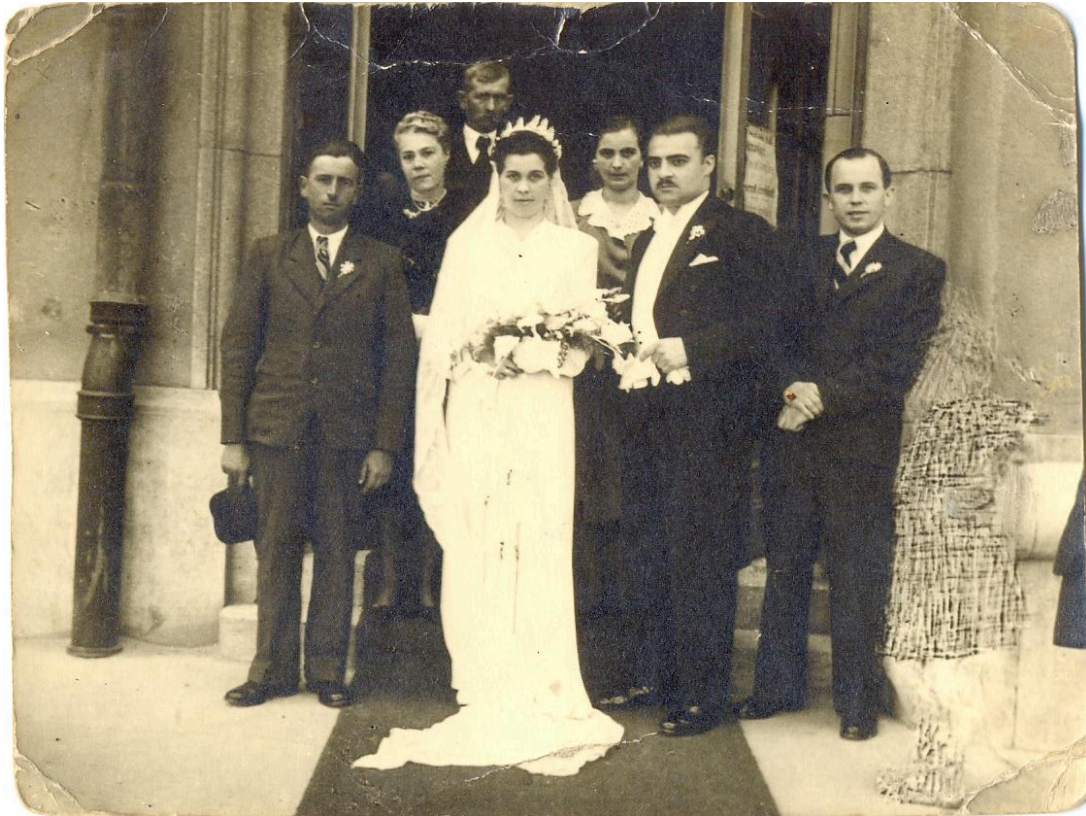
²⁸⁰ Dincsér, „A magyar verstan”, 82–83.

²⁸¹ Dincsér, „A magyar verstan”, 88–89.

6. A tudományos pálya vége

6.1. Az utolsó budapesti év

Dincsér 1943. július 10-én Budapesten feleségül vette Pető Idát, aki a Vas megyei Uraiújfaluban született 1915. január 3-án (*1. ábra*). Budapesten ismerkedett meg vele, ahol egy ismerős család háztartási alkalmazottja volt.¹ Bizonyos, hogy már 1939 novemberében a faluban gyűjtött dalokat tőle, Ilona nővérétől, és annak férjétől, Sümegi Imrétől, de ezen kívül is sokszor meglátogatta őket. Imre és akkoriban 4–9 éves István fia (1935–2007) is szeretetreméltó, a családban népszerű emberként emlékezett rá, aki olykor kerékpáron érkezett, és a gyerekekkel szívesen horgászott. Az ebből az időből fennmaradt családi fotókat valószínűleg ő készítette. Leendő feleségét viszont nem kedvelték saját rokonai, sőt nem is értették, Dincsér miért vette el.²

1. ábra. Dincsér esküvői képe. ZTI NZKT V-04.10/7.3.6.

¹ Az esküvő dátuma a fénykép hátoldalán olvasható.

² Interjú Sümegi Évával, Uraiújfalu, 2022. március 12.

Házasságkötése után az anyagi elismertség felé is lépéseket tett: 1944. január 21-vel a folyó tanévtől kezdődőleg évi 800 pengős Horthy Miklós-ösztöndíjat kapott,³ június 30-án pedig kinevezték ideiglenes minőségű múzeumi gyakornokká. Egy február 14-én kelt igazgatói levél tanúsága szerint ez a – hat év ingyenes gyakornokság utáni – kinevezés is veszélybe került, mert a minisztérium az igazgató kérése ellenére Dincsér és a szintén régóta önkénteskedő Márkus Mihály⁴ helyett a múzeumban csak 1941 júliusától dolgozó Manga Jánost készült kinevezni.⁵ Manga egy Gunda Bélának írt levélben tiltakozott a vád ellen, hogy kinevezését ő maga járta volna ki a minisztériumban Dincsér és Márkus rovására.⁶ Végül mindhármut kinevezték, de Mangát nem gyakornoki, hanem I. osztályú múzeumi segédőri állásba, a IX. fizetési osztályba.⁷ Valószínű, hogy két kollégája ezt méltánytalanságként élte meg.

2. ábra. Dincsér portréja, 1942. körül. ZTI NZKT V-04.10/7.3.4

Dincsér katonai szolgálatot sohasem teljesített, egyetemi dokumentumai szerint alkalmatlan volt. 1930 és 1944 között egész felnőtt életét az Erzsébetvárosban, jórészt zsidó környezetben élte le: 1937-ig a Klauzál utca 26–28-ban, majd a Klauzál utca 8-ban lakott.⁸ Ránk maradt legjobb

³ Gróf Zichy István főigazgató értesítése Domanovszky György igazgatónak, NMI 21/1944.

⁴ Márkus Mihály (Nyíregyháza, 1912 – Kassa, 2004): néprajzos, az anyagi kultúra, a magyar–szlovák kapcsolatok kutatója; a budapesti egyetemen 1942-ben végzett; 1937-től a Néprajzi Múzeum gyakornoka, később egyetemi tanársegéd. 1947-től Michal Markuš néven a professzionizálódó szlovák néprajzkutatás egyik vezéralakja: a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum őre, majd igazgatója, 1958-tól a Szlovák Tudományos Akadémia kutatója, a Szlovák Néprajzi Társaság elnöke.

⁵ Domanovszky György igazgató levele gróf Zichy István főigazgatónak, NMI 15/1944. Manga János munkajelentése az 1941. évről, NMI 9/1942.

⁶ Manga János levele Gunda Bélának, 1944. május 29. MTA Kézirattár, Ms 2343/97.

⁷ 66.792/1944. VKM IV/3.; 66.790/1944. VKM IV/3., 1944. június 30. *Hivatalos Közlöny* 52/16 (1944. augusztus 15.), 330.

⁸ Dincsér és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

minőségű portréját (2. ábra) az a kiváló zsidó fényképész, Kis Pál készítette, akinek Király utcai műterme a színészvilágban is igen kedvelt volt, és akinek később munkaszolgálatára és bujkálása idején írt naplója a fővárosi zsidóság szenvedéseinek megrendítő dokumentuma.⁹ 1944. március 19-én a német haderő megszállta Magyarországot; májusban megkezdődött a vidéki zsidóság megsemmisítése, és a nyár folyamán Dincsér közvetlen szomszédságában is több csillagos ház létesült a budapesti zsidók elkülönítésére. Nyár végén a front Kárpátaljánál és a Székelyföldnél elérte a magyar határokat. Október 16-án a nyilasok átvették a hatalmat. November folyamán a két irányból előrenyomuló szovjet csapatok mindinkább bekerítették a magyar fővárost. November végén a gettó kialakításával Dincsér lakása is annak területére esett, ahonnan a nem zsidó lakóknak december elejével ki kellett költözniük. A múzeumban november 18-án kelt a Dincsér jelenlétéről tanúsító utolsó dokumentum, amikor – kilencedmagával – láttamozta a rendeletet, mely szerint a múzeum épületébe menekített magáningságokról jegyzéket kell készíteni.¹⁰ A november 28-án kelt jegyzék azonban Dincsér részéről semmit sem jegyez föl; a „népzenei szobát” Gönyey Sándor bútorai foglalták el.¹¹ December első napjaitól már senki sem járt be dolgozni, csak a gyűjtemény védelmével megbízott Márkus Mihály, Gunda Béla és felesége, valamint maroknyi altiszt lakott bent az épületben az ostrom alatt.¹²

A nyilas uralom idején Dincsér életének központi kérdése – lakásának kényszerű felszámolása mellett – az egyre inkább fenyegető besorozás elkerülése lehetett.¹³ Egy múzeumi irat szerint Dincsér és felesége „a felszabadulás idején [...] Uraiújfaluban tartózkodott”, amit értelmezhetünk úgy is, hogy Budapest ostromának napjait már itt töltötték.¹⁴ A családi hagyomány szerint azonban a házaspár éppen csak útba ejtette Uraiújfalut, amikor külföldre indultak a kifejezett szándékkal, hogy Bartók után menjenek Amerikába. Dincsér csak az utolsó pillanatban beszélte volna le feleségét arról, hogy vele tartson, mondván, hogy inkább később, biztonságosabb körülmények között utazzon utána.¹⁵ Ekkoriban nem okozott gondot a Német Birodalomba belépni, csak a kilépőket ellenőrizték; viszont írott anyagot, fényképet szigorúan tilos volt átvinni a határon.¹⁶ Egy múzeumi

⁹ Kis Pál, *Csillaggal nem jó jární most. Kis Pál budapesti fényképész naplója (1944. október–december)*, s. a. r. Schmal Alexandra (Budapest: Magvető, 2016. Tények és Tanúk).

¹⁰ „Múzeum épületében elhelyezett magán tárgyakról jegyzék készítenő”, NMI 44/1944.

¹¹ Jelentés a múzeum épületében elhelyezett magáningságokról, NMI sz. n./1944.

¹² „Dr. Márkus Mihály múzeumi gyakornok jelentése a Néprajzi Múzeumban 1944. XII. 1. – 1945 III. 15. közötti időben történt eseményekről”, NMI 44/1945. Publikálva függelékként: Balassa Iván, „A Néprajzi Múzeum történetéből (1944–1946)”, *Magyar Múzeumok* 1997/3, 25–32.

¹³ Lásd: Lajtha László levele Alphonse Leducnek 1946. december 26-án, saját fordításában közli Gyenge Enikő (közr.), „Önarckép tollal. Lajtha László kiadatlan levelei (2)”, *Muzsika* 46/3 (2003. március), 20: „nem a bombázások órái voltak számunkra a legrosszabbak. Legnagyobb gondunk az volt, hogyan kerüljük el, a fiaim meg én magam, a katonai szolgálatot. Barátaimmal együtt világosan láttuk, milyen szerencsétlen sors vár szegény hazánkra. Nem akartam ágyúütöltélek lenni, a fiaimmal együtt, az elnyomó német náci oldalán vívott háborúban.” Továbbá Farkas Ferenc, „Farkas Ferenc visszaemlékezései (1975–81)”, in *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*, közr. Gombos László (Budapest: Püski, 2004), 247: „A háború előre haladtával egyre nőtt annak a veszélye, hogy engem is behívjak katonának. Addig rövidlátásom miatt sikerült elkerülnöm a szolgálatot, 1944 végén azonban már semmi nem jelentett védelmet, és tulajdonképpen katonaszökevénynek számítottam.”

¹⁴ „Adatjelentés [...] elszállított egyénről”, NMI 22/1945.

¹⁵ Interjú Sümegi Évával, Uraiújfalu, 2022. március 12.

¹⁶ Ralph Brewster, *Hontalanul Budapesten 1940–1944*, ford. Veres Mátyás (Budapest: Corvina, 2018), 268–269.

jelentés szerint azonban Dincser 1945. február végén a Vas megyei Nemeskoltánál elfogta egy német katonai alakulat; az információ forrásaként feleségét jelöli meg az irat.¹⁷

6.2. Kivándorlás

Dincser több saját kezű dokumentuma – több változatban – arról számol be, hogy az országot „bewagonirozva a németek által” hagyta el 1945. február 22-én (illetve 1944 végén), majd március 4-én a Stuttgart melletti „Wiesengrund” koncentrációs táborba érkezett, két (illetve négy) hónapig kőbányamunkát végzett, április 20-án megszökött, és a Boden-tavon át Svájcba menekült.¹⁸ Leírja ezt Margrit Dincser rövid életrajza is, azt sugallva, hogy a tudományos pálya megszakadásának oka éppen a deportálás volt.¹⁹ Valószínűleg innen került a publikált életrajzi adatokba.²⁰

Ezek az adatok azonban kétségeket vetnek föl. „Wiesengrund” a württembergi Vaihingen an der Enz koncentrációs táborának közkeletű (pars pro toto) elnevezése volt. A tábor, amely az elzászi Natzweiler központtal működő, egész Délnyugat-Németországot behálózó lágerkomplexumhoz (Natzweiler-Komplex) tartozott, valóban egy elhagyott kőbánya mellett létesült, ahol a foglyoknak egy hadiipari üzem bombabiztos elhelyezésére szánt alagútrendszert kellett vájniuk. Vaihingenben azonban a kényszermunkát a légítámadások miatt már 1944 októberében beszüntették, és decembertől a tábort a komplexum súlyos beteg foglyainak gyűjtőhelyeként használták („SS-Kranken- und Erholungslager”), akiknek többsége itt orvosi ellátás nélkül, járványok közepette, pokoli körülmények között haldokolt, míg a francia csapatok a tábort április első napjaiban fel nem szabadították.²¹ Tehát a tavaszi két hónapos kőbányamunka is, a szökés időpontja is összeegyeztethetetlen a „Wiesengrund” névvel. Sokkal inkább szóba jöhetne a Dachau-komplexumhoz tartozó Überlingen-Aufkirch altábor a Boden-tó partján, ahol még 1945 tavaszán is folytak a hasonló célú alagutak munkálatai, és amelyet csak április 25-én szabadítottak fel a franciák; nehezen képzelhető azonban, hogy Dincser a tábor nevét ne tudta volna jól.²² Ezen kívül a sikeres szökések rendkívül ritka esetek bármelyik munkatábor történetében; Überlingenben csak két fogolynak sikerült.²³ Dincser neve

¹⁷ A források a dátumban nem vágnak egybe. Február 26.: „Adatjelentés [...] elszállított egyénről”, NMI 22/1945. Február 22.: Dincser és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

¹⁸ Dincser és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948, illetve Dincser svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

¹⁹ „Seine Karriere wurde 1944 durch die Deportation nach dem Konzentrationslager Wiesengrund bei Stuttgart unterbrochen. Nach zwei Monaten Arbeit in Steinbrüchen flüchtete er in die Schweiz.” „Curriculum vitae”, ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

²⁰ Tari Lujza, „Dincser Oszkár”, in *Magyar Nagylexikon* VI. kötet (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1998), 609; Tari Lujza, „Dincser Oszkár”, in *Révai Új Lexikona*, főszerk. Kollega Tarsoly István, V. kötet (Szekszárd: Babits Kiadó, 2000), 498; ifj. Kodolányi János, „Dincser Oszkár”, in *Magyar műzeumi arcképcsarnok*, főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula (Budapest: Pulszky Társaság, Tarsoly Kiadó, 2002), 202.

²¹ Manfred Scheck, *Zwangsarbeit und Massensterben. Politische Gefangene, Fremdarbeiter und KZ-Häftlinge in Vaihingen an der Enz 1933 bis 1945* (Berlin: Metropol, 2014).

²² Az utóbbi lehetőséggel vág egybe Némethy Endre értesülése, amelyet egy Dincser-kézirathoz csatolt feljegyzésben közöl: „Egy éjjel a Svájccal közös tó németországi partján lévő kőbányából megszökött, és átevezett (egy elkötött csónakban) Svájcba és ott élt haláláig” (NM EA 24200). Az értesülés forrását Némethy nem tünteti fel; minden bizonnyal levelezett Dincserrel, de ennek a múzeumban őrzött Némethy-hagyatékban nincs nyoma.

²³ Oswald Burger, *Der Stollen*, 12. Auflage (Eggingen: Isele, 2017), 48, 52, 55.

mindenesetre sem a vaihingeni altábor, sem más koncentrációs táborok fennmaradt fogolylistáiban nem szerepel.²⁴ Egyelőre tehát semmi biztosat nem tudhatunk arról, mit csinált Dincsér 1944 novembere és 1945 áprilisa között, és hogyan jutott Svájcba. Útja mindenképp egy felbolydult, áttekinthetetlen, fokozott mobilitással járó környezetben zajlott, amelyet jól érzékeltet Borbándi Gyula emigrációtörténeti munkájának felütése:

Amikor 1945. május 8-án Európában befejeződött a második világháború és a frontokon elhallgattak a fegyverek, több mint egymillió kitelepített és elhurcolt magyar tartózkodott Ausztriában és Németországban. [...] A háború befejezésének pillanatától Közép-Európa országújtjai új népvándorlás tanúi lettek.²⁵

Dincsér április 26-án menekültként érkezett Svájcba.²⁶ Április vége és május eleje volt a csúcspontja a Svájcot évek óta ostromló menekültáradatnak, melynek nagy részét ekkor a dél-németországi koncentrációs táborok egyre kevésbé őrzött foglyai alkották.²⁷ Dincsér svájci tartózkodásának első ismert dokumentuma az 1945. május 3-án Bartóknak írott vöröskeresztes levelezőlap, amelyben röviden tudatja helyzetét, és segítséget kér, hogy Amerikába utazhasson.²⁸ A posta és az amerikai cenzúra ekkor még igen nehézkes működése miatt a lapra csak július 19-én került rá a kézbesítő American Red Cross bélyegzője. Június 2-án Dincsér levélben ismételte meg kérését; itt írja le először, hogy Németországon átutazva, a Boden-tavon át, csónakon szökött Svájcba, miután Budapestről elmenekült; fogságról, kényszermunkáról tehát nincs szó.²⁹ A levél keltezési helye: „Flüchtlingslager »Hotel Signal«, Lausanne, Suisse”.

A második világháború éveit Svájcba érkező menekülteket internálták, vagyis a lakosságtól elkülönítve, szervezett munkával, katonai felügyelet alatt tartották, egy ideig kizárólag barakkokból álló hagyományos táborokban (Flüchtlingslager). Ahogy a menekültellátó rendszer – a zürichi székhelyű Zentraleitung der Arbeitslager irányítása alatt – egyre kiterjedtebb és differenciáltabb lett, a táborok mellett úgy nevezett menekültotthonokat (Flüchtlingsheime) is kialakítottak, általában a háború miatt üresen álló szállodákban, ahol sokszor speciális igények alapján különítették el a rászorulókat (pl. betegek, lábadozók, családok). A Hotel Signal egy másik menekült visszaemlékezése szerint régi szálloda volt Lausanne magasan fekvő részén, gyönyörű kilátással; az

²⁴ Beatrice Lutsch (Stadtarchiv Vaihingen an der Enz; 2021. 12. 22.), Laura Heinhold (KZ-Gedenkstätte Dachau; 2022. 05. 03.), Elfi Pohlmann (Arolsen Archives; 2022. 05. 06.), illetve Oswald Burger (Dokumentationsstätte Goldbacher Stollen, Überlingen; 2024. 02. 13.) szíves közlése.

²⁵ Borbándi Gyula, *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* (Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1985), 7–8.

²⁶ Tschäppät rendőrfőnök levele a Zürich kantoni munkaügyi hivatalhoz, 1950. 03. 29., 3.2.1.4/ 80951975/ ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

²⁷ Oskar Schürch, „Das Flüchtlingswesen in der Schweiz während des zweiten Weltkrieges und in der unmittelbaren Nachkriegszeit, 1933–1950. Bericht des eidg. Justiz- und Polizeidepartements”. CH BAR E 4260(C)1974/34 131 (online: dodis.ch/18911), 40.

²⁸ Dincsér levelezőlapja Bartókhöz, 1945. május 3; amerikai Bartók-hagyaték, PB Misc. BB – D2 (másolata a ZTI Bartók Archívumában): „Herr Prof! Ich bin als Flüchtling in der Schweiz. Wenn später möglich, ich möchte nach Amerika. Wenn Sie mich brauchen können, bitte helfen Sie mir, um hinauszu kommen!”

²⁹ „Il m’a réussi, seul de la Musée National [sic], m’enfuir de Budapest et en traversant l’Allemagne d’embarquer – pendant la nuit sur le lac Boden [sic] en bateau – la Suisse.” Bartók Archívum, Mis. BB – D2. A Boden-tó ebben az időben népszerű szökési útvonal volt, ld. Brewster, *Hontalanul Budapesten*, 289.

egyedülálló férfiakat a negyedik emelet négyágyas szobáiban helyezték el.³⁰ Dincsér svájci sorsának kontextusát jól megrajzolja Borbándi általános helyzetjelentése:

Svájceba jutni a negyvenötös magyar menekülteknek nem volt könnyű, hiszen nem volt munkaerőhiány és az ipar munkaerő-szükséglete sem volt olyan nagy, hogy rászorult volna a menekültek olcsó munkaerőjére. [...] A Svájcba került magyarokat egy korabeli tudósítás három csoportra osztotta: „a németországi koncentrációs táborokból kollektíve idekerült zsidóvallásúak, akiket erre a célra bérelt hotelekben helyeztek el. A pénzzel rendelkező magyar menekültek, akik az ország városaiban szállodákban és penziókban helyezkedtek el saját költségükön, s végül a pénztelen magyar menekültek nagy tömege, akik a svájci államtól és közületektől kaptak és kapnak még ma is anyagi segítséget”. [...] Mindent egybevetve, senki sem éhezett és minden menekült feje felett volt fedél. Svájc viszont nem lévén bevándorló ország, a menekültek befogadását átmenetinek tekintette és mindenkit arra kötelezett, hogy minél előbb vándoroljon ki Európa más részébe vagy a tengerentúlra.”³¹

Dincsér első szálláshelyéről a Néprajzi Múzeum igazgatójának, Domanovszky Györgynek is írt egy vöröskeresztes levelezőlapot június 22-én, amely csak november 27-én érkezett Budapestre. Domanovszky ezt továbbította Dincsér édesanyjának, felajánlva neki a 25 szóra korlátozott válasz lehetőségét, jelezve, hogy feleségét már tájékoztatta a lap tartalmáról, és – Bartók halála után két hónappal – kifejezve reményét, hogy Dincsér még nem indult el Amerikába.³²

Mivel Dincsér júniusi levelére nem kapott (ennyi idő alatt valószínűleg nem is kaphatott) választ Bartóktól, július 28-án kelt újabb levelében megismételte kérését, immár konkrétabban ajánlkozva,³³ és a maga részéről tett lépésekről is beszámolva. Útiköltségét egy zsidó menekülteket segítő szervezettől kívánta beszerezni; vélhetően ezzel függ össze, hogy a levél végén részben valótlán személyi adatokat közöl önmagáról, többek közt hogy nőtlen és zsidó.³⁴ Ebben a levélben a „S. Herz / Lausanne / 22 Avenue de la Gare” címet adja meg, tehát a menekültotthont már elhagyta. November 14-én ugyanerről a címről írt Kodálynak, a 60. születésnapjára készült tanulmánykötet megküldését kérve „tanulmányaihoz, amelyek jól haladnak”.³⁵

³⁰ Bruno Modica (közr.), „De Vienne à Paris (1938–1946)” [Dita Hollub visszaemlékezése], <https://clio-texte.clio.net/de-vienne-a-paris-1938-1946.html>, utolsó megtekintés: 2022. 01. 02. A leírás alapján azonosítható a századfordulón épült, ma is álló épület: Lausanne, 17 Route du Signal. Eredeti neve Hôtel Majestic volt. Ma irodaházként használják.

³¹ Borbándi, *A magyar emigráció életrajza*, 67.

³² A levelezőlap szövegének gépett másolata: „Je suis à la Suisse en bonne santé. Renseignez vous mes parents. Écrivez vous. Je veux aller à l’Amérique à Bartók. Comment sont les collectionnes?” [sic]. NMI 22/1945.

³³ „Peut-être donc, que vous avez besoin d’un collaborateur pour votre travail folklorique, ou d’un musicien d’une qualité très bon, ayant dans ma mémoire plus que 500 partition[s] d’orchestre, comme dirigeant[,] accompagnateur, ou d’autre travail.” PB Misc. BB – D2, másolat: Bartók Archivum.

³⁴ „De suite une des mes connaissances d’ici, Madame Weidmann Graf, renvoi une lettre à M. dr. Fischer, celui le président d’Aide Univ[ersitaire] Internat[ional] avec le demande d’une placement fondée pour moi, en me recommandant, dont vous auriez été fait le témoignage de mon talent et érudition. Pour mon billet de voyage je suis bien soigné de la Communauté au Secour [Secours] des Réfugiés Israélites, mais nous manque des informations de la possibilité de cette voyage selon les circonstances, nommées cidessus. [...] Personalités: OSCAR DINCSE, né au 19. III. 1911. Eger (Sudètes.) célibataire, israélite, chef d’orchestre et employé, hongrois” (kiemelés: LD). PB Misc. BB – D2, másolat: Bartók Archivum. „Eger” valóban a csehországi Szudéta-vidéken található Cheb város német neve is.

³⁵ „Voulez vous avoir la bonté m’envoyer le livre, dont j’ai grand besoin pour mes études, qui vont bien.” Kodály Archivum, Dincsér epist. 1. Közli Berlász Melinda, „Dincsér Oszkár kutatásai a »Pátria«-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935–44)”, in *Zenatudományi dolgozatok 2001–2002*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: ZTI), 136–137.

Más táborokban, otthonokban is tartózkodhatott Nyugat-Svájcbban és Ticino kantonban.³⁶ 1945 októberében és decemberében a Villa Palmetta, Morcote (Lugano mellett) címről levelezett a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetével. Kérésére megkapta tőlük a népzene kutatás témakörében kiadott két kötetüket, amelyek egyikéhez Lajtha előszót írt, a másikban pedig beszámolt a magyar népzene kutatás eredményeiről, említve Dincsért és korai hangfelvételeit is.³⁷

1946. szeptember 18-án Dincsér Genfből írt Lajthának, aki augusztusban a Néprajzi Múzeum kinevezett igazgatója lett. Ez a levél már a hazautazás – némileg talán bizonytalan – szándékáról tanúskodik:

Magam csak hézagosan vagyok tájékozva az eseményekről, bizony elég messze sodort az élet Budapesttől, talán sohse gondoltam volna, hogy ma itt leszek, s bármennyire is fáj a távollét, változtatni nem igen tudok rajta, mert nem rajtam múlik. Egészen természetes, hogy kötelességemnek tartom, mielőbb hazatérni, dehát ez igen sok nehézségbe ütközik a közbeeső zónák miatt, s egyelőre kilátástalan a különféle katonai hatóságok beleegyezésének hiányában. Egyetlen lehetőség valami Vörös Kereszt transzporttal eljutni, ez azonban egyelőre nem indul, s ki tudja mikor, hányan fognak felférni rá? Ezért kérem, ha lehetőség van rá, távollétemet kimenteni szíveskedjék, mivel nem rajtam múlik, mihelyt alkalom nyílik, igyekszem haza.³⁸

A mindig őszinte – sokszor a nyersségig szókimondó – Lajtha nagy szeretettel válaszolt.³⁹

Állását fenntartottuk, amint hazajön, zökkenő nélkül foglalhatja el és folytathatja régi munkáját. Állását meg akarom őrizni a Maga részére a jövőben is, ameddig csak lehet. E tekintetben egyelőre nem látok semmi veszélyt. Az újságokban olvasom, hogy a nyugati hadifoglyok rendszeres hazaszállítása megkezdődött. Úgy írták a lapok, hogy egyelőre hetenkint 3000 ember jön haza. Csak akkor várható újabb kormányrendelet, ha már ez a hazaszállítás vagy befejeződött, vagy olyan stádiumba jutott, hogy az állások tekintetében ilyen intézkedés szükséges. Ezért jó volna, ha minél hamarabb hazajönne. Életünk itthon nem rózsás. Fizetésünkhöz képest minden drága. De azért együtt vagyunk és dolgozunk itt a múzeumban és otthon a családban is. Feleségem, fiaim egészségesek, és a múzeumban is mindenki a helyén van. Elmenni? Itt maradni? Külföldön élni? Hazajönni? Oly kérdések, amit mindenki saját magával kell elintézzene. Nem lehet és nem szabad tanácsot adni. Sors vállalásról van szó. Honvágya nagyon meghatott. Igen értékelem, hogy amikor olyan sok muzsikust elhagyta már az országot, és még több szeretné elhagyni, Maga hazakivánczol. Ha döntése végleges, és eltökélte magát arra, hogy elcsereji a finom svájci csokoládét az itthoni barna kenyérre, – én szeretettel várom. Állása is várja. Írja meg, mit tehetek. Szívesen közbelek, persze hivatalosan, mint Magyar Nemzeti Múzeum, akár a Vöröskeresztnél, akár a hazahozatali Kormánybiztosságnál, hogy minél hamarabb és minél simábban jöhessen vissza. Írjon – én kívánsága szerint cselekszem.⁴⁰

Viszontválasz nem maradt fenn; talán mindketten érezték, hogy a kölcsönös ígéretek és tapintat ellenére tulajdonképpen ellentétes állásponton vannak. Lajtha két évvel később a másik sorsot vállalta, amikor egyéves londoni szerződése leteltével – hosszas vívódás után – hazajött, és ezzel maga is, életműve is a diktatúra agyonhallgatott foglya lett. Igaz, az ő helyzete annyiban más volt, hogy

³⁶ Dincsér svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma. Vö. Némethy Endre megjegyzésével: „Előbb Luganóban szálloda éttermében mosogatott, majd szakács lett...” NM EA 24200. Némethy talán egy, a menekültotthonban adódó tennivalókról szóló beszámolót értett félre.

³⁷ „International Institute of Intellectual Cooperation – Requests from Associations and Individuals for the Publications and Documents of the Institute”. United Nations Library & Archives, Geneva, R3988/5B/8580/942. A két kötet: [Lajtha László (szerk.)], *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle* (Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1934); [Lajtha László – Euripide Foundoukidis (szerk.)], *Folklore musicale* (Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1939).

³⁸ „Dr. Dincsér Oszkár ügyében tett jelentés”, NMI 22/1945. Közölve: Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 142.

³⁹ Lásd Solymosi Tari Emőke, *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról* (Budapest: Hagyományok Háza, 2010), 181, 244 stb.

⁴⁰ „Dr. Dincsér Oszkár ügyében tett jelentés”, NMI 22/1945. Közölve: Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 143.

nemzetközileg jegyzett zeneszerzőként és többszörös vezetőként kivívott tekintélyében bízva nézett szembe a veszéllyel.⁴¹

Dincsérnek a hazautazással kapcsolatos bizonytalan hangnemét az is magyarázhatja, hogy ebben az évben ismerkedett meg leendő második feleségével, a svájci születésű Margrit (Margaritha) Künggel (sz. 1914. július 30., Lausanne),⁴² aki 1943 novembere óta a Zentralleitung otthonában dolgozott.⁴³ 1945 szeptemberében helyezték át Morcotéba, ahol Dincsér októberben már bizonyosan jelen volt.⁴⁴ A Svájcban tartózkodó magyar menekültek hazautazására a hivatalos rendőrségi jelentés szerint több lehetőség is kínálkozott. 1945. december 12-én 250 „magyar és román” menekültet indítottak útnak svájci autóbuszokkal, akik „a közbeeső zónák miatt” még némiképp veszélyes körülmények között, de szerencsésen hazaértek. 1946. június 6-án további ötven személy már vasúton térhetett haza. 1947 áprilisában a magyar követség hazautazási felhívására már csak 22 személy jelentkezett, akik a követség segítségével egyénileg utaztak haza.⁴⁵

A Lajthának írott levélben kommentár nélkül megadott genfi cím: Plateau de Frontenex 11. Az itt álló épületben, az egyik legpatinásabb genfi dinasztia sarjától, Albert Picot városi tanácsostól bérelt kúriában működött 1945. április elejétől a Zentralleitung der Arbeitslager menekült értelmiségiek számára létesített otthona (Home pour intellectuels réfugiés) azzal a céllal, hogy a menekültekkel beáramló szellemi tőke legalább egy része hasznosulhasson (3. ábra).

3. ábra. Genf-Frontenex, Picot-villa. Bibliothèque de Genève, rec est 0357 23

⁴¹ Solymosi, *Két világ közt*, 54–55, 57–58, 73–75, 98–100 stb.

⁴² Dincsér svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

⁴³ Zentralleitung der Arbeitslager. Personal (Band 2), CH BAR E6270A-09#1000/1895#34*, Dokument 3.

⁴⁴ Zentralleitung der Arbeitslager. Personal (Band 1), CH BAR E6270A-09#1000/1895#33*, Dokument 229.

⁴⁵ Schürch, „Das Flüchtlingswesen in der Schweiz”, 197.

Nyolc ország mintegy harminc tudósa folytathatta itt félbeszakadt munkáját zavartalan, idilli környezetben.⁴⁶ Az otthon működtetését, a lakók kiválasztását és segítségét két genfi székhelyű magán-szervezet, a Comité International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés (CIPPI), valamint a Fonds Européen de Secours aux Étudiants (FESE), vagyis gyakorlatilag ezek vezetője, a lengyel cionista politikus és embermentő Abraham (Adolf Henryk) Silberschein felesége, Fanny Silberschein (1901–1980) végezte. Hubay Miklós, aki genfi tartózkodása alatt rendszeresen együttműködött vele, lelkesen idézi fel alakját:

Bureau [sic] International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés. Emögött a hosszú nevű hivatal mögött egy nagyszerű asszony állt, Silberschein Fanny, ilyennek képzeltem az ószövetségi asszonyokat, Illyés szava illik rá: „egy magánál több asszony”. A világháború alatt kitalálta, hogy ha már nem tudja az elhurcolt milliókat megmenteni, akkor megpróbálja legalább a szellem kiválóságait kihúzni a sárkány torkából. Egyet-egyét. Ahogy lehet. Ezért hozta létre ott Genfben, a belváros kellős közepén, a Rue du Rhone 1. szám alatt ezt az intézményt. Eredményesen dolgozott – úgy képzelem, különleges taktikával –, hogy kimentse a német táborokból a kiváló vagy ígéretes szellemeket. S az volt az érzésem, hogy igyekezett ezt a legnagyobb titokban csinálni, semmi esetre sem a nagy nyilvánosság számára. Magyarokat is mentett...⁴⁷

A menekültotthont Hubay nem említi. Silberscheinné az otthon minden lakója számára egy mentort is kijelölt a genfi tudósok közül.⁴⁸ A bentlakók munkáit adta közre 1945 és 1947 között a *Cahiers de Frontenex* című évkönyv három kötete. Tartalmuk arról tanúskodik, hogy az otthon lakóinak jelentős része a Kasztner Rezső cionista vezető nevéhez fűződő mentőakcióval Svájcba került magyar zsidó volt.⁴⁹ Dincser itt számon tartott adatai arra vallanak, hogy itt is zsidónak adta ki magát.⁵⁰ Az otthon lakójaként irodai munkát is végzett a közeli Pregnyben működő ifjúsági átképzőotthon számára.⁵¹

⁴⁶ [N. N.], „Le Home pour intellectuels réfugiés”, in *Cahiers de Frontenex* I (Genève, 1945), I; Mimi Buk, „Das Haus im Grünen”, in *Cahiers de Frontenex* I, 1–2. Lásd még: Norman Bentwich, *Rescue and Achievement of Refugee Scholars: The Story of Displaced Scholars and Scientists 1933–1952* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1953), 62–63. Az épület ma Genf város tulajdona, benne óvoda működik.

⁴⁷ [Hubay Miklós], „Magyar írók Svájcban. Hubay Miklóssal beszélget Salamon István”, *A Hét* 30/22 (2000. június 8.), 7. Vö. Hubay Miklós, *Végtelen napjaim. Napló* (Budapest: Ferenczy, 1996): „A menekült írókra gondot viselő szervezetben – *Bureau International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés* – ennek bámulatra méltó vezetője, Silberschein Fanny (nem ismertem senkit, aki hozzá fogható fogékonysággal szolgálta volna Európa oly veszendő szellemi értékeit)...” Ld. még: Urs Hardegger, *Für einen Pass und etwas Leben*. Roman (Zürich: Nagel & Kimche, 2022).

⁴⁸ Otto Zaugg, „Zur Einführung”, in *Cahiers de Frontenex* III (Genève: Librairie de l’Université Georg & Cie S. A., 1947), VI–VII.

⁴⁹ A Kasztner-akcióról lásd: Szita Szabolcs, *Aki egy embert megment – a világot menti meg. Mentőbizottság, Kasztner Rezső, SS-embervásár, 1944–1945* (Budapest: Corvina, 2005). A *Cahiers de Frontenex* szerzőinek legalább fele az akció révén Magyarországról érkezett: Balázs Endre (ügyvéd, a kolozsvári zsidó tanács tagja), Bihari Árpád (gyógypedagógus, a kolozsvári ortodox zsidó iskola igazgatója), Blau György (később Barton, 1894–1952; ügyvéd), Blau Györgyné Bálint Emma (biztosítási szakértő), Buk Miklós (1907–1962; közgazdász, a Magyar Cionista Szövetség főtitkára), Buk Miklósné Fried Hermine (1907; nyelvtanár), Kende Ernő (1885; jogász), Kolb Jenő (1898, Sopron – 1959, Givattayim, Izrael; művészettörténész), Komlós Aladár (1892, Alsósztrégova – 1980, Budapest; író, költő, irodalomtörténész), Polgár Ferenc (1894, Pécs – ?, USA; orvos, a Magyar Röntgen Társaság elnöke), Somogyi László (1908?). Más országokból származó szerzők: Otto Auerbach (közgazdász), Stojan Bajić (jogász), Kurt Deutsch (közgazdász), Erwin Fein (közgazdász), Günther Goldschmidt (1894, Gotha – 1980, Róma; könyvtáros, művelődéstörténész), Herbert Lewandowski (alias Lee van Dovski, 1896, Kassel – 1996, Genf; író), Boris Mouravieff (1890, Kronstadt, Oroszország – 1966, Genf; történész, filozófus), Virginia Tango-Piatti (alias Agar, 1867, Firenze – 1958; író).

⁵⁰ „Home d’études pour réfugiés intellectuels, Plateau de Frontenex 11, Genève”, CH BAR E 4320B – 1991/243 – 2560, Dokument 8, 4.

⁵¹ Dincser svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

A *Cahiers de Frontenex* 1947-es kötetében jelent meg Dincsér „A változat a magyar népzenei kutatásban” című tanulmányának bővített, német nyelvű verziója.⁵² Elkészítését a Néprajzi Múzeum könyvtárossával való kapcsolatfelvétel tette lehetővé, aki 1947. június 6-án a következő könyveket küldte el két-két példányban: *Két csiki hangszer*, „Kodály E” [emlékkönyv?], *Magyar népzenei gramofonfelvételek*.⁵³ Tanulmányának különnyomatát Dincsér 1948. február 17-én kelt ajánlással megküldte a Nemzeti Múzeum, illetve a Néprajzi Osztály könyvtárába.⁵⁴

A szöveg – valószínűleg a korlátozott technikai lehetőségek miatt – jegyzetek és kottapéldák nélkül jelent meg. A magyar változat szövegének kissé rövidített fordítása után egy még filozofikusabb gondolatmenet következik a dallam és a ritmus mibenlétéről. Ehhez az általános szinthez az a megállapítás vezet, hogy egy népzenei felvétel dallami és ritmikai minősítése – habár sok nehézséget okozhat – mindenféle kutatás alapvető feltétele.⁵⁵ A fogalmak újradefiniálásának igénye a saját koráról mint zenetörténeti korszakhatárról alkotott képével is összefügg.⁵⁶ A dallam és a ritmus javasolt meghatározásait hosszas gondolat kísérletekkel vezeti le.⁵⁷ Ehhez kapcsolódóan bevezeti az általa korábban is használt *izokronikus–heterokronikus* fogalompárt, amely a zenei egységek, különösen dallamsorok egymáshoz viszonyított időtartamát fejezi ki, és az elemzésnél kiegészítheti az elterjedtebb *izoritmikus*, *izometrikus* stb. terminusokat. Visszatérve a variánsok kérdéséhez, ebből a szempontból bírálja Ilmari Krohnnak a Kodály-emlékkönyvben megjelent tanulmányát, megállapítva, hogy az általa vizsgált magyar dallamgyűjtemény elemzését *a priori* kitűzött, a magyar népzene létmódjától idegen szempontok vezették.⁵⁸ Kedvezőbb értékelést kap Marius Schneider tanulmánya, amely egyetlen variáncsoport vizsgálatát közvetlen kulturális tapasztalatok alapján végzi, azonban elemzéseiben eltávolodik a zenei szaknyelvtől és egyéni, intuitív terminusokat vezet be.⁵⁹ Végül arra tér ki Dincsér, hogy a zenei variánsok helyes elemzése voltaképpen

⁵² Dr. Oskar Dincsér, „Die Probleme der Varianten in der Volksmusikforschung (Mit besonderem Hinweis auf die ungarische Folklore)”, in *Cahiers de Frontenex* III (Genève: Librairie de l’Université Georg & Cie S. A., 1947), 59–86.

⁵³ NMI 186/1947.

⁵⁴ A Néprajzi Múzeum Könyvtárában 13.951, az OSZK-ban 169.945 jelzet alatt található, a szerző kézjeggyével.

⁵⁵ „...die melodisch-rhythmische Qualifizierung einer Volksmusik-Aufnahme [...] bildet [...] den Ausgangspunkt jeder Forschung und ist die unentbehrliche Vorbedingung jeder folkloristischen Untersuchung.” Dincsér, „Die Probleme der Varianten”, 74.

⁵⁶ „Diese Umdeutung [der musikalischen Grundbegriffe] erleichtert uns die eben heutzutage im Entstehen befindliche, sogenannte moderne Periode der Musikgeschichte, in welcher eine Reihe neutönerischer Musikwerke eine andere musikalische Bewertung beansprucht, als sie unserer in der europäischen Vergangenheit verwurzelten Kulturtradition entspricht. Unsere gestern noch als alleinherrschend betrachteten Tonalitätsgesetze sind heute völlig zerfetzt und wertlos, und dies alles sozusagen trotz Kontrolle unserer musikalisch so verfeinerten Gehörorgane, ohne dass die Kontinuität der europäischen Kulturtradition sich nur einen Augenblick unterbrochen hätte.” Dincsér, „Die Probleme der Varianten”, 74.

⁵⁷ „Melodie als musikalischer Grundbegriff ist die zusammenhängende Folge in der beweglichen (Relativum) oder unbeweglichen (Absolutum) Kontinuität der musikalisch als ungetrennt aufzufassenden Töne.” „Rhythmus als musikalischer Grundbegriff ist die Spannung in der unbeweglichen oder beweglichen Kontinuität der musikalisch als getrennt aufzufassenden Töne.” Dincsér, „Die Probleme der Varianten”, 77–78.

⁵⁸ Ilmari Krohn, „Módszertani kérdések az összehasonlító népdalkutatásban”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 97–110.

⁵⁹ Marius Schneider, „Egyiptomi parasztdalok. Dallamtípológiai tanulmány”, in *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 154–183.

„kultúrbiológiai” kutatás, és mint ilyen az általános néprajz kereteibe illeszthető. A variációs gyakorlat által kirajzolt kulturális csoportok viszonyainak vizsgálatához a Wilhelm Schmidt és Fritz Gräbner nevével fémjelzett bécsi etnológiai iskola kultúrtörténeti módszerét ajánlja.⁶⁰

A nagy múltú genfi magyar kolónia élete ezekben az években, a magyar kultúrdiplomáciai törekvéseknek köszönhetően különösen élénk volt:

A Svájcban élő magyarok tevékenysége is felélénkült a háború végén. A meglévők mellett új szervezetek alakultak, amelyek magukat többnyire baloldalinak és demokratikus alapon állónak határozták meg. Így jött létre a 1946 januárjában a *Svájci Magyar Nemzeti Bizottság*, amely a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* svájci szervezeteként határozta meg magát. Létrejött és működött a *Svájci Magyar Segélybizottság*, *Magyar Nemzeti Bizottság*, *Magyar Vöröskeresztes Bizottság*, valamint tovább működtek a korábbi egyrészt politikai, másrészt kulturális magyar szervezetek (*Kossuth Egylet*, *Societas Bartokiana*, *Curatorium Bartokianum*, *Svájci Magyar Társaság*, *Svájci Magyar Katolikus Miskolc* stb.) [...] Mivel a háború vége felé az érintkezés egyre nehezebbé vált, majd gyakorlatilag megszűnt, a [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] 1946 elején látta elérkezettnek az időt a kulturális kapcsolatok rendezésére. A kulturális akciók szempontjából *hálás talajnak* tartották a semleges és a nyugat felé kaput jelentő Svájcot, így a háború befejezését követően szinte azonnal megindult a magyar zenészek, képzőművészek és tudósok vendégszereplése. Sok más író mellett megfordult itt *Márai Sándor*, *Kassák Lajos*, *Heltai Jenő*, *Tamási Áron*, de előadói körutat tett többek között *Czóbel Béla*, *Ferenczy Béni*, *Lukács György*, *Gyergyai Albert*, *Rusznay István*, *Balázs Béla* és mások. Koncertet adott a *Végh Sándor* vezette vonósnégyes (az úgynevezett Végh-kvartett), *Fischer Annie* zongoraművész, *Zathureczky Ede* hegedűművész, valamint több nagyszabású, a magyar kultúrát bemutatni hivatott előadás zajlott le (Bartók propaganda hangverseny, Bartók hegedűverseny, Kodály Zoltán vendégszereplése stb.). Képzőművészeti kiállításokon mutatták be magyar alkotók (*Derkovits Gyula*, *Csontváry-Kosztka Tivadar*, *Gulácsy Lajos* stb.) műveit. [...] Genfben ebben az időben több száz főnyi magyar élt...⁶¹

A magyar művészek látogatásainak szervezésében Hubay Miklós, a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár igazgatója mellett Fanny Silberschein mint a CIPPI vezetője is részt vett.⁶² Dincsérnek tehát bőséges alkalmá lehetett a magyar kultúra képviselőivel – akár személyes ismerőseivel is – találkozni, kapcsolatot teremteni, de nincs nyoma annak, hogy ezt megpróbálta volna. Attól persze okkal tarthatott, hogy így kiderülhetett volna: valójában nem zsidó. De mindez talán összefügg a több mint tíz évvel később kelt állampolgársági kérvénynek azzal a – Dincsér asszimiláltságával kapcsolatos – megállapításával is, hogy magyar emigráns szervezeteknek nem tagja, sőt azok iránt láthatóan szkeptikusan viseltetik.⁶³

Viszont bizonyosan találkozott Constantin Brăiloiuval, akit legkésőbb 1942 júniusa óta személyesen ismert.⁶⁴ Az emigráns román népzene kutató 1944-től kezdve szervezte meg a genfi néprajzi múzeumban (Musée d’ethnographie de Genève) a Nemzetközi Népzenei Archívumot (Archive

⁶⁰ Ld. Voigt Vilmos, „Kultúrakör”, in *Világirodalmi lexikon*, 6. kötet, főszerk. Király István (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 770.

⁶¹ Keresztes Csaba, „Magyar tájékoztató könyvtár Genfben (1943–1948)”, *ArchívNet* 8/1 (2008), https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/magyar_tajekoztato_konyvtar_genfben_19431948.html?oldal=1, utolsó megtekintés: 2022. 01. 03. Lásd még: N. Szabó József, „Svájc és a magyar kultúrdiplomácia (1945–1948)”, *Debreceni Szemle* új folyam 19/2 (2011), 170–176. Kodály 1947. április 9-én szerepelt Genfben.

⁶² Monostory Klára (közr.), „Vas István levelesládájából”, *Holmi* 12/2 (2000. február), 138–139. Vö. [Hubay], „Magyar írók Svájcban”.

⁶³ „Vereinigungen von Landsleuten gehöre er nicht an und scheint übrigens diesen gegenüber eher skeptisch eingestellt zu sein.” Dincsér svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

⁶⁴ 1942. június 20-án Domanovszky mint a Néprajzi Múzeum igazgatója a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságtól 48 órás budapesti tartózkodási engedélyt kért a Berlinből hazautazó Brăiloiu számára, hogy a múzeum

international de musique populaire), és itt élt 1958-ban bekövetkezett haláláig.⁶⁵ Talán éppen ő volt a Dincsér számára kijelölt helybeli mentor.

Kodállal beszéltem Bartók [román] gyűjteményeiről is. Azt mondta, minden épségben maradt. Itt Genfben pedig van egy Dincsér nevű úr, aki azt mondta nekem, hogy az egész anyagnak egyik másolata az ő őrizetében van Budapesten

– írja Brăiloiu 1947. július 2-án Lükő Gábornak.⁶⁶ Hogy ez a találkozás nem egyszeri és véletlen eset volt, arra utalhat az is, hogy Bartók János 1951 februárjában Brăiloiut kérte, hogy Dincsérnek továbbítson egy „fontos” levelet, mivel nem tudta új címét. Ezután arról számol be, hogy jelenleg Csenki Imre és Sándor cigány népzenei gyűjteményének rendezésén dolgozik, lehetséges tehát, hogy Dincsért mint a hangfelvételek lejegyzőjét kereste.⁶⁷

Dincsér 1947. november 1-i genfi keltezéssel jelentést küldött a Néprajzi Múzeumnak a Bern melletti Burgdorf múzeumának megtekintéséről; erre talán ama „tanulmányi megbízatás” keretében került sor, amelyet egy későbbi levele szerint otthoni munkahelyétől kapott.⁶⁸ Ekkor tehát még nyilván reménykedhetett tudományos munkájának szerves folytatásában.

Dincsér hagyatékában fennmaradt felesége, Pető Ida 1947. március 23-án kelt, szüleinek írott levele; ezt egy Budapestről Uraiújfaluba küldött csomaghoz mellékelte, amelyben többek között fontos iratok voltak. Másnap még felad „egy nagy faládát körülbelül egy m[áz]salesz nem kelki-bontani mert Oszinak a dolgaivanakbene” – közli az íráshoz nem szokott, valószínűleg diszgráfias asszony.⁶⁹ Dincsér Magyarországon maradt hagyatéka (vagy annak egy része) tehát így került Uraiújfaluba.

A frontenexi otthont 1948. március 31-vel megszüntették. Ebben bizonyára közrejátszott – az anyagi források végeessége mellett – az a körülmény, hogy a svájci rendőrség kommunista szervezkedés és szovjet kémkedés gyanújával már egy ideje szemmel tartotta az intézmény vezetőit és lakóit. Egy 1947. október 31-én kelt jelentés szerint az otthon kommunista magját Fanny Silberschein, az orosz történész-filozófus Boris Mouravieff, a magyar zsidó Blau házaspár, valamint Dincsér alkotta volna.⁷⁰ A jelentéstevő hovatovább a kémtevékenység bizonyítékeként hozza fel, hogy egyes „kommunista” lakók Silberscheinné biztatására akkor is elérték, hogy az otthonban

gyűjteményét tanulmányozhassa (NMI 43/1942). Ez alkalommal Dincsér is jelen volt, lásd Emilia Comişel – Francisc László, *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere. 36 de documente inedite privind colaborarea științifică a savantului român cu confrății maghiari* (Cluj-Napoca: Eikon, 2006), 148.

⁶⁵ Vö. Laurent Aubert, „Brăiloiu revisité. L’héritage genevois de Constantin Brăiloiu”, in *Mémoire vive. Hommages à Constantin Brăiloiu*, ed. Laurent Aubert (Genève: Infolio – Musée d’ethnographie de Genève, 2009), 87–104.

⁶⁶ Sümegi György (közr.), „Ideje már másként érezni és gondolkodni». Levelek Lükő Gábornak 2. (1932–33, 1937, 1947)”, in *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 43, szerk. Veres László és Viga Gyula (Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2004), 620. A Bartók-gyűjtemény korrektúra-levonata a Dincsér-hagyatékban: ZTI NZKT V-04.10/12. doboz.

⁶⁷ Comişel–László, *Constantin Brăiloiu*, 158–160.

⁶⁸ „Jelentés a Burgdorfi Múzeum megtekintéséről, 1947.”, NM EA 24200; Dincsér és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

⁶⁹ ZTI NZKT V-04.10/7.3.3.

⁷⁰ Mouravieff vallástörténeti-ezoterikus érdeklődésével és életművével nehezen volna összeegyeztethető a kommunista meggyőződés, ld. <https://www.borismouravieff-gnosis.com/>, utolsó megtekintés: 2022. 10. 03. Blau viszont hazatérése után – immár Barton György néven – 1948-ban igazságügyminiszteri tanácsos, majd egyetemi magántanár lett, ld. [N.N.], „Igazságügyi kinevezések”, *Szabad Szó* 50/208 (1948. szeptember 10.), 4; *Magyar Közlöny* 33. sz. (1949. február 12.), 1.

maradhassanak, amikor már régen hazautazhattak volna. Itt esik szó arról is, hogy Dincsér előzőleg a bázeli konzervatóriumban próbált volna elhelyezkedni, de ez a megfelelő tartózkodási engedély hiányában meghiúsult.⁷¹ Dincser már a zárás előtt, 1948 februárjában áthelyezték a Montreux melletti Territet-ben, a Les Terrasses szállóban működő menekültotthonba, ahol irodai segédként dolgozott. A genfi otthon megmaradt lakóit felmérő utolsó rendőrségi vizit jegyzőkönyve – amely talán az előző évi jelentésből is merít – már távollétében írja róla, hogy arrogáns viselkedésével mindenütt megütközést keltett, és mivel soha nem volt hajlandó zenélni, abba a gyanúba keveredett, hogy zenei végzettségét csak hazudta. Hozzá kell tennünk: a jelentéstevő sok más lakóról is hasonló gyanakvással, sőt ellenszenvvel ír.⁷²

A Néprajzi Múzeum élén Lajthát váltó új megbízott igazgató, Vargha László, 1948. május 18-án kelt levelében már kifejezetten sürgette Dincser hazatérését.⁷³ 28-án kelt válaszában Dincser kifejtette, hogy szándékában áll mielőbb hazatérni, s ezt a svájci hatóságok nem is akadályozzák, a közbeeső megszállási zónák katonai hatóságai viszont várhatóan igen, ezért német és francia nyelvű munkaadói igazolást kért.⁷⁴ Ezt Vargha június 14-én megküldte, s ugyanekkor kérte a Nemzeti Múzeum Tanácsát, hogy a kultuszminiszteren keresztül járjon közben beosztottja hazatérése érdekében. Dincser a kapott igazolást július 3-án visszaküldte, és a maga fogalmazta (nyelvileg kétségkívül helyesebb) kétnyelvű formában kérte az igazolás ismételt kiállítását. A kultuszminisztérium közben a külügyminisztériumhoz fordult, onnan pedig július 30-án közölték, hogy a katonai hatóságoknál való közbenjárásra nincs szükség, hanem a berni magyar követségen keresztül a belügyminisztériumtól kell hazatérési igazolványt, ennek birtokában pedig az osztrák követségtől átutazó vízumot kérvényezni.

Valószínű azonban, hogy a magyarországi kommunista hatalomátvétel hírei ekkorra végképp elvették Dincser kedvét a hazatéréstől.⁷⁵ A fordulat egyik kulcsmozzanata éppen Svájcra kötődött,

⁷¹ „Home d'études pour réfugiés intellectuels, Plateau de Frontenex 11, Genève”, CH BAR E 4320B – 1991/243 – 2560, Dokument 8, 3–4: „Enfin, il a été établi que certains réfugiés communistes avaient reçu des instructions précises du Bureau Silberschein, les enjoignant à faire tout pour rester au Home de Frontenex, même s'ils avaient la possibilité de retourner dans leurs pays respectifs. Cela confirme que ce seraient autant d'agents travaillant pour les puissances de l'Est et leurs acolytes dans notre pays. [...] Dincser Oscar, né le 19.3.1911, Israélite hongrois. Est au mieux avec Dame Silberschein et s'accorde parfaitement avec Mouravieff. Bien que musicien – dirigeant –, on ne l'a jamais entendu se produire au camp! Il avait été engagé en son temps par le Conservatoire de Bâle, mais aurait eu des difficultés au sujet de son permis de séjour. Il écrivit, paraît-il, une lettre arrogante à la Police des Etrangers, ou de Bâle, ou à la Police fédérale des Etrangers.”

⁷² „Intellektuellenheim in Genf”, CH BAR E 4264 – 1985/196 – 48134, Dossier 30430, Subdossier 24, Dokument 33. – „Es handelt sich um ein undurchsichtiges Element, der mit seiner arroganten Art überall Anstoss erregt. Überraschen musste die Mitteilung des Lagerleiters, dass noch niemand im Heim Dincser jemals habe ein Instrument spielen hören, obschon Dincser behauptet, ein Diplom als Violonist, Dirigent und für Kompositionslehre zu haben. Als vor einiger Zeit einmal ein Konzert mit Mitwirkung des Herrn Dincser organisiert worden war, erklärte dieser eine Stunde vor Konzertbeginn, aus undurchsichtigen Gründen nicht mitmachen zu können. / Der Fall sollte einmal gründlich abgeklärt werden. Vor allem wäre festzustellen, ob Dr. Dincser tatsächlich die von ihm behauptete Diplome besitzt und was mit ihm nun weiter geschehen soll.”

⁷³ Heinrich Fischer – Otto Zaugg, „Tätigkeits- und Schlussbericht der Eidgenössischen Zentralleitung der Heime und Lager, Zürich, 1940–1949”, CH BAR Q 456 (online: dodis.ch/14742, utolsó megtekintés: 2022. 02.), 174.

⁷⁴ Vö. [Hubay], „Magyar írók Svájcban”, 7: „A vonatnak a szó szoros értelmében át kellett törnie magát a félelmes hírű orosz zónán...”

⁷⁵ Tschäppät rendőrfőnök levele a Zürich kantoni munkaügyi hivatalhoz, 1950. 03. 29., 3.2.1.4/ 80951975/ ITS Digital Archive, Arolsen Archives: „Herr Dincser will aus politischen Gründen heute nicht in seine Heimat zurück.”

hatása pedig bármely magyar emigráns számára jól érzékelhető lehetett. Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök 1947. május 14-én Svájcba utazott szabadságra. Ezalatt Vlagyimir Petrovics Szviridov szovjet altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese jegyzéket adott át a magyar kormánynak, amely a köztársaság elleni összeesküvéssel vádolta többek között Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát, és közvetve Nagy Ferencet is. A minisztertanács Rákosi vezetésével felszólította a kormányfőt, hogy térjen haza és tisztázza magát. Ő azonban – sejtve, hogy mi várna rá otthon – július 1-jén bejelentette, hogy lemond hivataláról, és Svájcban maradt. A következő hónapokban újabb emigránshullám indult Magyarországról nyugat felé, amely nagyrészt baloldali demokrata politikusokból, értelmiségiekből állt.⁷⁶

1948. szeptember 13–18 között tartották Bazelben az International Folk Music Council első konferenciáját,⁷⁷ ahol Magyarországot Veress Sándor előadása képviselte. Lajtha – Londonból hazatérőben – ugyancsak részt vett a tanácskozáson.⁷⁸ Az új szervezet első évkönyvében rövid – és minden elismeréstől mentes – ismertető jelent meg Dincsér német nyelvű cikkéről.⁷⁹ A különnyomatot a szerző akár személyesen is átadhatta a szerkesztőknek, hiszen augusztus óta a közeli Zürichben lakott. Szeptember 18-án már innen (Grubenackerstrasse 57) köszöntö meg Vargha intézkedését, ígérve, hogy a kívánt módon fog eljárni.⁸⁰ Ám e költözéssel valójában végképp eltávolodott népzene kutatói hivatásától. Mivel végzettségének megfelelő munkát a genfi otthon deklarált céljai ellenére két év alatt sem talált, rá kellett szánnia magát a pályamódosításra. Segéd munkásként helyezkedett el a Zürich-Oerlikonban működő Bühler & Co. szerszámgépgyárban, és közben építésztanak tanult,⁸¹ amihez talán még igénybe tudta venni a menekültügy segítségét. Háromévnyi haladék után tehát őt is utolérte a magyar emigránsok ekkoriban általános sorsa:

A nyugaton maradt magyarok kezdetben aligha gondolhattak másra, mint önnön és családjuk létfeltételeinek biztosítására, lakásra, élelemre, egzisztenciateremtésre és az új környezetbe való beilleszkedésre. Könnyebb volt a magánosoknak, nehezebb a családosoknak. [...] A menekülsors nemcsak társadalmi deklasszáldással járt, hanem a fizikai, a testi munkára való átállással, hiszen a befogadó országokban a magyar menekültek szellemi elfoglaltságra nem számíhattak. Többségükben katona-

⁷⁶ Borbándi, *A magyar emigráció életrajza*, 79.

⁷⁷ Az IFMC megalakulásában aktív szerepet játszott Lajtha László 1947–1948-as párizsi és londoni tartózkodása idején. A szervezet igazgatótanácsának (Executive Board) haláláig tagja maradt.

⁷⁸ Sándor Veress, „Folk Music in Musical and General Education”, *Journal of the International Folk Music Council* 1 (1949), 40–43; Berlász Melinda, *A magyar népzene kutatás-történet új forrásai és azok tudományos értékelése Lajtha László (1911–1963), Veress Sándor (1928–1989) munkássága alapján*, kandidátusi értekezés tézisei (kézirat, Budapest, 1994), 53–54.

⁷⁹ [N. N.], „Die Probleme der Varianten in der Volksmusikforschung. By Oscar Dincsér. Sonderabdruck aus den »Cahiers de Frontenex.« (Geneva.) 86 pp.”, *Journal of the International Folk Music Council* 1 (1949), 64–65. „Dr. Dincsér’s essay refers mainly to Hungarian folk songs and is written in highly abstract style. It contains no musical illustrations” stb. Korábban már egy nyugati szakfolyóirat szemlélte Dincsér írását, a fenténél is rövidebben és elutasítóbb hangnemben: C[laudie] Marcel-Dubois, „Ethnographie musicale hongroise”, *Le Mois d’Ethnographie française* 2/8 (1948. október), 120. A recensens Fél Edittől kapta meg a különnyomatot, a két másik, részletesebben tárgyalt magyar munka példányaival együtt.

⁸⁰ Dincsér és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

⁸¹ Dincsér svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma. – „Da trotz vielen Bemühungen sich eine Rückreise in die Heimat verzögerte und ihm eine musikalische Tätigkeit in den Kriegs- und Nachkriegsjahren in der Schweiz vorenthalten war, erfolgte die Umschulung auf einen technischen Beruf.” „Curriculum vitae“, BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

rendőr- és csendőrtisztek, politikusok, állami főtisztviselők, értelmiségi hivatásúak voltak. Nemcsak a rangnak, de a tanult foglalkozásnak is búcsút mondhattak.⁸²

Közben Dincsér volt munkahelyének nyitottsága is határához közelített. Október 2-tól a svájci követség munkatársai érdeklődtek a múzeumban Dincsér adatai iránt, amiről november 1-jén Fél Edit írt „bizalmas jelentést”. Eszerint az ügy megbeszélése alkalmával

Főigazgató Úr leszögezte azt, hogy D. O. háború alatti magatartása politikailag nem kifogásolható, amiatt tehát az igazolási eljárás folyamán semmi baja nem eshet. Magamnak is, legjobb tudomásom szerint, ami személyes tapasztalaton és hallomáson nyugszik, D. O.-nak nem lehet félnivalója a háború alatti viselkedéséért. Főigazgató Úr megjegyezte, hogy más kérdés a háború utáni három esztendő távolléte, itt azután az igazolása folyamán lehet majd kellemetlensége.

Dincsér politikai álláspontja kapcsán még a következő megjegyzést teszi Fél, aki nem sokkal korábban egyéves nyugat-európai ösztöndíjával többek között Svájcban is járt:⁸³

Bernben Rohrer dr múzeumi kollégánk úgy szólt Dincsér Oszkáról, mint aki „kommunista kijelentéseket” tett neki, tehát nem valószínű, hogy távolléte alatt jobboldalivá alakult volna, ámde erre nézve legjobb, ha megkérdezzük dr Rohrert személyesen.⁸⁴

Ugyanakkor a Járdányi Pál népzenei falumonográfiájáról írt recenziójából inkább a baloldali elkötelezettségű társadalomtudománnyal kapcsolatos fenntartásai érezhetők.⁸⁵ Az 1945 májusában Dincsér eltűnését bejelentő múzeumi dokumentum szerint politikai pártnak nem volt tagja, „mindenkor demokrata volt és erősen náciellenes.”⁸⁶

Fél Edit jelentése végül közli a diplomatákkal történt egyeztetés legfontosabb eredményét: Dincsér a svájci hatóságoknak hamisan állította, hogy Magyarországon nincs állása, hogy nőtlen és hogy politikai üldözött (esetleg azt is, hogy zsidó származású).⁸⁷ Ezzel valószínűleg Vargha hozzá való bizalma is megcsappant. December 18-án kelt barátságos hangú levelében Dincsér már hiába kérte Varghát, hogy fizetéstelen szabadsággal hidalja át az ügy várható további elhúzódását, enyhítendő „a feszültséget, amely ügyemben bizonyára egyre inkább érezhető”.⁸⁸ December 10-én ugyanis már elkészült az a kultuszminiszteri leirat, amely felszólítja Dincsért, hogy 1949. január 15-ig jelentkezék szolgálattételre, különben állását megszüntetik; ezt Vargha csak január 6-án továbbította neki Zürichbe.⁸⁹ Ilyen rövid határidővel már nyilván semmiképp sem térhetett haza, így

⁸² Borbándi, *A magyar emigráció életrajza*, 14. Vö. Némethy Endre (ismeretlen forrású) megjegyzésével: „Mint népzenei kutató nem tudott elhelyezkedni. [...] A svájciak szellemi pályán nem engedtek dolgozni menekülteknek sem, legfeljebb ha pénze volt vagy az államnak érdeke fűződött a foglalkoztatásához (nemzetközi híró tudósok, művészek, akik révén anyagi hasznot várhattak az állam számára)” (NM EA 24200).

⁸³ Balassa Iván, „Fél Edit emlékezete”, in *Emlékezés Fél Editre*, szerk. Fülemile Ágnes és Stefány Judit (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1993), 18–19.

⁸⁴ Ernst Friedrich Rohrer (1897–1954): a Bernisches Historisches Museum muzeológusa és igazgatóhelyettese, az afrikai és ázsiai néprajz kutatója.

⁸⁵ Dincsér Oszkár, „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”, *Néprajzi Értesítő* 35 (1943), 125.

⁸⁶ „Adatjelentés [...] elszállított egyénről”, NMI 22/1945.

⁸⁷ Dincsér és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

⁸⁸ Dincsér és Vargha László igazgató levelezése, NMI 173/1948.

⁸⁹ NMI 16/1949.

múzeumi állását elvesztette. Utódjának Lajtha Rajeczky Benjamint javasolta, aki munkakörét díjazás nélkül 1947 februárja óta betöltötte – vélhetően már mindannyian türelmetlenül várták ezt az alkalmat.⁹⁰

Ezen a ponton, amikor Dincsér Magyarországhoz fűződő hivatalos kapcsolata megszakad, érdemes áttekinteni, hogy kivándorlásáról a források milyen képet festenek. Svájcba valószínűleg azzal a céllal érkezett, hogy eljuthasson Amerikába, és Bartókhoz munkatársként csatlakozhasson. Hogy erre minél nagyobb esélye legyen, valótlan állításoktól sem riadt vissza, s valószínűleg ezek közé tartozik a deportálásáról szóló történet is, amelyet aztán kénytelen volt újra és újra elismételni. Közben megismerte leendő második feleségét, de valószínű, hogy az elsővel egyébként is szakítani akart. Bartók halála után újabb reményt adhatott pályájának külhoni folytatására a menekült értelmiségiek genfi otthona, annak megszűnésekor pedig már egyértelmű volt, hogy Magyarország további sorsát a kiépülő sztálinista diktatúra fogja meghatározni. Így valószínű, hogy a hazatérést Dincsér sohasem vette komolyan fontolóra, és a múzeummal való levelezése során csak az lehetett a célja, hogy a visszavonulási útvonalat a biztonság kedvéért minél tovább nyitva tartsa. Úgy tűnik, a volt kollégáival való találkozás lehetőségeit sem használta ki.

A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (International Refugee Organization – IRO) fennmaradt vonatkozó iratanyaga leginkább Dincsérnek a múzeummal való szakítást követő, meg nem valósult terveibe ad betekintést. 1949 első felében Dél-Afrikába való kiutazásra pályázott, de miután e kérvényét elutasították, az Egyesült Államokba is szívesen ment volna, ahogy egy svájci jóakarójának az IRO-hoz címzett közbenjáró leveléből kiderül.⁹¹ 1950 márciusában – a rendőrségnek a Zürich kantoni munkaügyi hivatalhoz küldött tájékoztatása szerint – még mindig napirenden volt Dincsér esetleges kivándorlása Ausztráliába vagy Afrikába.⁹² Ezt a Bartók halála után is megmaradó elvágódást már aligha a szakmai lehetőségek motiválták; talán nem tévedünk, ha okait inkább a háborús sokkban, a pályafutásával, hazájával, vagy talán egész Európával kapcsolatos csalódottságban keressük.

Ebben a helyzetben írt a Rómában tartózkodó Veress Sándornak, egykori népzenekutató kollégájának és a múzeumi gyakornokságban elődjének.⁹³ Mint Dincsér informális ego-dokumentumainak – baráti levelezésének – eddig ismeretlen, ritka példáját, amelyben vélekedéseiről, közérzetéről is fesztelenül ír, a levelet alább teljes terjedelmében közlöm.

⁹⁰ Lajtha és Vargha levele Rajeczky Benjamin kinevezése érdekében, NMI 31/1949.

⁹¹ C. Weidmann-Graf levele az IRO-hoz, 1949. 07. 12., 3.2.1.4/ 80951973/ ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

⁹² Tschäppät rendőrfőnök levele a Zürich kantoni munkaügyi hivatalhoz, 1950. 03. 29., 3.2.1.4/ 80951975/ ITS Digital Archive, Arolsen Archives.

⁹³ A levél 2023 tavaszán került elő a bázeli Paul Sacher Stiftung gyűjteményében található Veress-hagyatékban, Claudio Veress rendszerező munkája nyomán; az ő jóvoltából közlöm.

Zürich, 1949. szeptember 26.
[Veress:] Gr[u]benackerstrasse 57, Zürich 52

Kedves Barátom,

Bizonyára meglepődve olvasod soraimat, s magam is eltűnődve írom e levelem, hiszen aligha gondolta volna egyikünk is, hogy ilyen körülmények között hallunk ismét egymásról. Mindenesetre gondolom, hogy nem felejtettél el egészen, viszont be kell vallanom, hogy jómagam aligha képzeltem el másképpen, mint hogy te valahol otthon éledélsz. Dehát Radio-Basel akarta így, hogy egyszerre csak megszólaljal néhány akkorddal amit azután én kényelmesen szinte közvetlen közelről meghallgathattam. Igaz ugyan hogy a program szerint személyesen kellett volna játszál, de hát néhány másodperc alatt tudtam, hogy csak némi lemez adja a muzsikádat és az elmaradhatatlan – sistergést. Így azután nem Veled beszélhettem telefonon a koncert után, hanem csupán a portással, aki viszont szívesen közvetítette címedet, sajnálatomra éppen egészen más irányból mint vártam, de hát e sorokkal így is elérhetlek s gondolom mindkettőnknek jól esik egy kissé beszélgetni hacsak írásban is.

Magam 1944 óta távol vagyok otthonomtól s ha mások ezt az állapotot emigrációnak nevezik, úgy nyilván valami ilyesféle az én állapotom is. Német koncentrációs tábor és kényszermunka után sikerült ide menekülnöm s azóta itt éledélek, annak ellenére hogy ez sem nekem sem a svájciaknak nem tetszik. Mindenesetre megismertem az országot; Genf, Lausanne, Bern, Lugano, St. Gallen után Zürich a mostani állomás, s ki tudja mit hoz a jövő. A svájciak mindenesetre szabadulni akarnak a menekültektől, bár ezek nincsenek olyan sokan, s ezért éppen hogy hónapról-hónapra „tolerálnak” bennünket. Hogy hová lehetne mennem, azt magam is szeretném tudni, de egyrészt múltam túlon túl köt otthonomhoz, hogy egyszerűen tengerentúlra menjek, itt Európában pedig nagyon kevés a lehetőség. Természetesen a svájciak nem engednek semmi képességeimhez mért foglalkozást, s ezért egy nagyobb mechanikai gyárban dolgozom, természetesen egyáltalában nem zenei téren. Igaz, hogy elég jól fizetnek, s ha visszagondolok, sohasem kerestem ennyit múzeumi pályafutásom alatt. Ami kibírhatatlan, az inkább ez a hallatlan szellemi vákuum ami itt körülvesz, s még csak remény sincs arra, hogy a helyzet megváltozzon. Az emberek úgy élnek itt mintha 1910 óta a világban semmisem változott volna, s ha a mindennapi civilizáció békésen továbbfejlődött is, a kultúra, a szellemi megrázkódások nélküli kultúra itt ugyanaz mint 40 évvel ezelőtt. Ha másképpen nem megy, kénytelen leszek átmenni Franciaországba, bár ott az idegenek csak mezőgazdasági munkát végezhetnek, de inkább az, mint itt egy gépszerű alkalmazott.

Nem ismerem, milyen körülmények között élsz Rómában, s örömmel venném ha írnál egyet-mást az ottani életviszonyokról. Vannak-e lehetőségek? Ha valamire szükséged van amit innen küldhetek számodra, írdál nyugodtan s szívesen rendelkezésedre állok. Hogy mennyire lehetetlen itt felvergődni, azt mutatja, hogy ez az idióta Csilléry⁹⁴ is itt huzódik meg 1947 óta, az Aratóról⁹⁵ nem is beszélve. Dehát ők se vitték semmire, pedig ők aztán igazán értik a furakodást; de ha nekik nem sikerült, hogyan sikerülne nekem, akinek semmiféle fűró-képességem nincsen. Marius Schneider Barcelonában éledgél, Brailoiu Genfben, de neki üresebb a zsebe mint nekem, bár egy egész zenei-archív felett rendelkezik.

Kérlek írdál magadról, terveidről, hátha tudsz valami okosabbat, mint ezt a szörnyű pénzkeresést, még ha svájci frank is. De hogy el ne felejtsem gratulálok a koncerthez; mellékelem a műsort és a képedet; talán érdekel.

Várom soraidat, s sok barátsággal köszöntlek, Dincsér Oszkár

⁹⁴ Csilléry Béla (Budapest, 1915 – Maidstone, Kent, Nagy-Britannia, 1996) a Székesfővárosi Zenekar vezető karmestereként Veress számos művét vezényelte, illetve mutatta be. „[A] Keresztényszocialista Párt főtitkárának volt a fia. Átlagos képességű hegedűs, aki nagyon ritkán szerepelt. Elhatározta, hogy karmester lesz. A dirigáláshoz zenekar kell. Mint már elmondtam, a havi fizetés után áhítozó B[udapesti] H[angverseny]Z[enekar]-t a Székesfőváros azzal a megkötéssel vette státusba, hogy Csilléry Béla lesz a zenekar vezető karmestere. Az idő tájt még világjáró nagy karmesterek jártak Budapesten. Nem volt különös jelentősége annak, ha időnként egy átlagos karmester vezényelt. [...] Csilléry legjótékonyabb tette a nyilas eskütétel megkerülése volt. [...] Szervánszky Péterrel bementünk Csilléryhez és arra kértük, adjon lehetőséget a kollektív eskütételre. [...] Néhány nyilas »nyomta a szöveget«, a testület zöme artikulatlanul motyogott. Szervánszky mellettem halandzsázott. Én sorozatban ismételtam az »elefest«. Csilléryt fojtogatta a nevetés. Voltak pillanatok, amikor féltem a botrány kitörésétől. A kínos percek elmúltak, a nyilasok látható önelégültséggel néztek körül. / Csilléry néhány nap múlva végleg elhagyta az országot... Aki őt »nyilas Csilléryként« aposztrofálja, az rágalmoz.” Tátrai Vilmos, *Hegedűszó alkonyatban*, s. a. r. Tátrai Zsuzsanna és ifj. Tátrai Vilmos (Budapest: Klasszikus és Jazz Kiadó, 2001), 151–152.

⁹⁵ Arató István (Zágráb, 1910 – Leimbach, Svájc, 1980) zeneszerző, tanulmányait a Zeneakadémián Kodálynál, valamint Berlinben és Zürichben végezte. A 2. világháború alatt Svájcba emigrált, 1968-tól a zürichi Kunstgewerbeschule oktatója volt. Műveinek központi jegye az improvizáció és az aleatória.

Veress a borítékról a levélre másolta Dincsér postacímét, tehát legalább is szándékozott válaszolni neki. Veress ekkorra – szeptember 23-i dátummal – már megkapta a felkérést a Berni Egyetemtől, hogy egy féléven át vendégoktatóként etnomuzikológiai előadásokat tartson a zenetudományi tanszéken.⁹⁶ November 26-án érkezett Bernbe feleségével. A vendégzemeszter végeztével a berni konzervatórium zeneelméleti-zenepedagógiai óraadója, később elismert zeneszerzés-tanára lett. 1968-tól ismét oktatott az egyetemen is, ahol 20. századi zenetörténeti és etnomuzikológiai kurzusokat tartott a zenetudományi tanszéken.⁹⁷

1952-ben Dincsér is Bernben telepedett le (Stettlerstrasse 15), ahol építésztechnikusként vállalt munkát az Angelo Bernasconi magas- és mélyépítő cégnél, követve élettársát, aki már 1947-től itt dolgozott irodistaként.⁹⁸ Azonban egyelőre nincs nyoma, hogy Veressel tartották volna a kapcsolatot a Bernben együtt töltött évek alatt.⁹⁹

Az 1956-os forradalom leverését követően Dincsér élelmiszersomagot küldött Kodály-éknak, amelyet mestere rövid levélben köszönt meg, és érdeklődött életkörülményei felől.¹⁰⁰ Dincsér 1957. január 20-án válaszolt, beszámolva pályamódosításáról és a berni rádió számára készült munkáiról:

Néhány év óta mint építész dolgozom egy építési vállalatnál, s mondhatom így inkább csurran, mint csöppen. Talán sohasem derült volna ki, hogy muzsikához is értek valamit, ha a berni Rádió egyik nagy stúdióját nem kellett volna átépítenem – garázzsá! Így azután sikerült elhelyeznem egy megemlékezést Bartókról, s megbíztak, hogy Kodály 75-ik születésnapjára – hogy telik az idő – állítsak össze valamiféle méltatást...¹⁰¹

Ehhez életrajzi adatokat kért Kodálytól, aki válaszában megígérte, hogy nyomtatásban küldi azokat.¹⁰²

A következő évben írhatta Dincsér a Szabolcsi Bencének címzett, az ő hagyatékában fennmaradt datálatlan levelet:

A bázeli Bartók-Ünnepségek alkalmával mesélte valaki, hogy az Ön tollából egy Bartók-monográfia jelent meg. Nagyon lekötölezne, ha munkáját valamilyen módon számomra eljuttatná. Természetesen a könyv ellenértékét az Ön által jónak látott és kivihető formában, pénzben, természetben, könyvvel vagy más módon megtéríteném. Mivel címét nem tudom, és feltételezem, hogy a Győző-cég már nem

⁹⁶ Claudio Veress szíves közlése.

⁹⁷ Claudio Veress, „Chronology”, <https://www.veress.net/page/portrait-chronology>, utolsó megtekintés: 2023. 05. 28; Berlász Melinda, „Veress Sándor – a népzene kutató”, in Berlász Melinda, Demény János, Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok* (Budapest: Zeneműkiadó, 1982), 148, 178–180.

⁹⁸ Dincsér svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

⁹⁹ Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 135. Ezt e-mailben megerősítette Claudio Veress, valamint a Veress-hagyaték kurátora, Heidy Zimmermann (Paul Sacher Stiftung, Basel). Berlász Melinda szíves közlése szerint az 1980-as évek végén Veress jóindulattal beszélt a gyakorlatias, magát mindig feltaláló Dincseréről, és helyeselte pályamódosítását, tekintve, hogy ő maga nemzetközileg jegyzett zeneszerzőként is csak lassanként tudott képzettségének megfelelő egzisztenciát kiépíteni Svájcban, és hogy magyar népzenei szaktudását csak további évtizedek múltán tudta „becsempészni” új munkájába.

¹⁰⁰ Legány, *Kodály Zoltán levelei*, 811. sz. A helyes dátum: 1957. január 10.

¹⁰¹ Kodály Archívum, Dincsér epist. 2. Közli Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 138. A műsoroknak a Schweizer Radio und Fernsehen archívumában nem maradt nyoma (Irmgard Bösch szíves közlése, 2022. 08. 11.)

¹⁰² Legány, *Kodály Zoltán levelei*, 812. sz. A helyes dátum: 1957. január 20. után.

létezik, küldöm soraimat a Zeneakadémiára, abban a reményben, hogy soraimat megkapja, s kérésem teljesítése elé nem hárul komolyabb akadály.¹⁰³

Dincsér tehát – legalább egy alkalommal – részt vett a Bázelen, 1958. május 18. és június 3. között rendezett nagyszabású Bartók-hangversenysorozaton, amelyet Veress Sándor nyitott meg.¹⁰⁴ A kért könyv, ha nem is monográfia, de az első tudományos igényű Bartók-életrajz, amely 1958-ban már a második kiadásban jelent meg.¹⁰⁵

1959. szeptember 8-án Dincsér újra írt Kodálynak, kondoleálva Emma asszony halála alkalmából. Együttal ajánlólevelet kért, amiből kitűnik, hogy zenészi ambícióit még ekkor sem adta fel:

Bár én itt csak magamnak foglalkozom zenével és komponálással, mégis sikerült némi kapcsolatot találnom Yehudi Menuhinval. Még nem tudom, hogy mint karmester beérkezem-e, de azt hiszem, ilyenféle terveim nincsenek messze a megvalósulástól. [...] Egy pár soros írás angol nyelven, hogy Tanár Úr tanítványa voltam, s hogy mint muzsikos nem éppen a legrosszabb fajtából való vagyok, sokat jelentene számomra.¹⁰⁶

A levél utóirata – „Üdvözetem és köszönetem Szabolcsi Bencének” – arra utalhat, hogy a tőle kért könyvet ekkorra megkapta. Kodály október 23-án kelt válaszában kitért az ajánlólevél megírása elől, és inkább Ernest Ansermet segítségét ajánlotta, hozzátéve: „Valami konkrétebb tervet szeretnék látni, amiben segíthetnék.”¹⁰⁷

Dincsér 1959. május 8-án a berni bíróság előtt egyoldalúan elvált első feleségétől, majd július 30-án feleségül vette Margrit Küngöt.¹⁰⁸ Erről 1960. november 18-án így írt anyjának és volt feleségének, akik (bár nem kedvelték egymást) együtt laktak Budapesten:¹⁰⁹

Már korábban megírtam, hogy a bíróság kimondotta a válást. Mellékelten küldöm a bírósági ítéletet, amely az itteni törvény alapján de a megfelelő nemzetközi egyezmények révén annakidején az én kívánságomra jött létre. [...] Egyben közlöm, hogy a válás kimondása után kb. egy évvel ezelőtt itt újból megnősültem s egy svájci asszonyt vettem feleségül, akit már itt korábban is ismertem s aki mindenben segítségemre volt, hogy előbbre jussak. [...] Különben az itteni házasságom, nem egyéb mint a normális következménye annak, hogy tulajdonképpen mindaz amiről úgy véltem, hogy egyszer talán még használhatom, vagy ha esetleg visszatérnék Magyarországra úgy még segítségemre lenne [...] mindazt eladtátok, vagy másképpen elveszett. [...] Egy utolsó reményem volt hogy írásaimból és kottatáramból és a könyveimből valami megmaradt, de most látom, hogy éppen erre, ami az én számomra a legértékesebb volt, éppen ezekre volt a legkisebb gondotok. Igazán nem tudom, hogy mi kötne még Magyarországhoz, ha tulajdonképpen semmim se lenne, ha visszatérnék, de mindenesetre ott kellene kezdenem, ahol 25 évvel ezelőtt elindultam.¹¹⁰

Hogy a szemrehányásokat mire alapozta, a levélből nem derül ki; hogy jogosak-e, az pedig Pető Ida 1947-es levelének fényében kérdéses. Tény, hogy a hagyaték – vagy legalább annak egy része – fennmaradt, de értékes könyveket és kottákat nem igen tartalmaz, és nem tudhatjuk, mi hiányzik

¹⁰³ MTA Kézirattár, Ms 5639/320.

¹⁰⁴ Helmut A. Fiechtner, „Das Bartók-Fest in Basel”, *Österreichische Musikzeitschrift* 13/7–8 (1958. július), 346–348.

¹⁰⁵ Szabolcsi Bence – Bónis Ferenc, *Bartók Béla élete képekben* (Budapest: Zeneműkiadó, 1956).

¹⁰⁶ Kodály Archivum, Dincsér epist. 3. Közli Berlász, „Dincsér Oszkár kutatásai”, 139.

¹⁰⁷ Legány, *Kodály Zoltán levelei*, 979. sz.

¹⁰⁸ Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

¹⁰⁹ Pető Ida a Beloianisz Híradástechnikai Gyárban dolgozott. Sümegi Imre szerint id. Dincsérné azért fogadta be menyét, mert csak így, munkás-paraszt lakótárral tarthatta meg lakását. Interjú Sümegi Évával, Uraiújfalu, 2022. március 12.

¹¹⁰ A levél a család tulajdonában. A mellékelt bírósági ítélet nem maradt fenn.

belőle. A papírok elvesztésén kívül egy zongora és egy rózsavölgyi telek eladását hányja a rokonok szemére, bár utóbbiban nem az ő pénze állt. Ida 1972-ben hazaköltözött Uraiújfaluuba, de a családba nem tudott visszailleszkedni, végül az 1980-as évek elején öngyilkos lett. Az idősebb Dincserné utolsó éveit egy budai öregotthonban töltötte.¹¹¹

Dincser 1961-ben megkapta a svájci állampolgárságot (4. ábra).¹¹² Ez év augusztusában Kodály ismét Svájcba látogatott; 16-án volt a luzerni fesztiválzenekar megrendelésére készült szimfóniájának ősbemutatója. Ekkor írta Dincser utolsó fennmaradt levelét Kodálynak: nem tudtak találkozni a luzerni főpróba napján, de szívesen vendégül látná Bernben, vagy felkeresné; „a szimfóniát ma este magnetofonra felveszem; ha érdekli Tanár Urat, szívesen csinálhatok róla egy másolatot megemlékezésül.”¹¹³ A levélre válasz nem maradt fenn. Mindenesetre Veressnek sikerült megszerveznie egy találkozót mesterével, amelyre augusztus 28-án, Luganóban került sor.¹¹⁴

Dincser életének utolsó tizenöt évéről – amikor magyarországi kapcsolatai vélhetően egyre gyérültek – alig tudható valami. Könyvtáros lett az Eidgenössische Bauten (szövetségi építőipari vállalat) igazgatóságánál, ahonnan 1976-ban vonult nyugállományba.¹¹⁵ Az özvegye által írott rövid életrajz egyetlen személyesebb jellegű megjegyzése szerint szabadidejében teljesen a zenének szentelte magát, abban találva meg a sorsával való megbékélést.¹¹⁶

Dincser Oszkár József 1977. január 21-én szívbajban halt meg Bernben. Sírhelyét a berni temetőadminisztráció nem tartja nyilván.¹¹⁷ Özvegye és – a Zenetudományi Intézetbe eljuttatott anyagon felüli – svájci hagyatéka sorsáról semmit sem sikerült kiderítenem.

¹¹¹ Interjú Sümegi Évával, Uraiújfalu, 2022. március 12.

¹¹² Dincser svájci állampolgárságának iratai, Stadt Bern, Polizeiinspektorat, Bürgerrechtsdienst archívuma.

¹¹³ Kodály Archívum, Dincser epist. 4. Közli Berlász, „Dincser Oszkár kutatásai”, 140–141. A szimfónia ősbemutatójának felvétele Dincser magnószalag-gyűjteményében (BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011) az 51. számon szerepel.

¹¹⁴ Berlász Melinda, „Kodály Zoltán és Veress Sándor levelezése (1930–1967)”, in *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében*, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Rózsavölgyi, 2007), 180.

¹¹⁵ „Curriculum vitae”, BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

¹¹⁶ „In seinen Mussestunden aber widmete er sich ganz der Musik, in deren Geisteswelt er die Versöhnung mit seinem Schicksal fand.” „Curriculum vitae”, BTK ZTI Zenetudományi Szakkönyvtár, 500.011.

¹¹⁷ Sandra Mauron (Stadt Bern, Direktion für Tiefbau, Verkehr und Stadtgrün, Administration Friedhöfe) szíves közlése, 2022. 08. 07.

.4. ábra. Dincsér portréja, 1960 körül. Magántulajdon, Sümegi Éva szívésségéből

5. ábra. Dincsér Svájcban. Magántulajdon, Sümegi Éva szívésségéből

Összegzés

Dincsér munkásságának tudománytörténeti feldolgozása egyrészt körvonalazta a Néprajzi Múzeum népzene kutató műhelyében Lajtha mellett betöltött összefogó-összefoglaló szerepét. Másrészt egyetemi kurzusainak feltárásával egyértelművé vált, hogy ezzel párhuzamosan megismerkedett a néprajztudomány akkor domináns nemzedékéhez tartozó Györffy István és Viski Károly felfogásával. Nem sokkal később, amikor Gunda Béla, Ortutay Gyula, Kovács László kurzusait hallgatta, a fiatal néprajzosnemzedék széles nemzetközi tájékozottsága, módszertani tudatossága, új eszméi hatottak rá, különösen a brit funkcionalizmus gondolköre, amely jól összeegyeztethető volt Constantin Brăiloiu, Bartók Béla és Kodály Zoltán célkitűzéseivel, a népzene holisztikus szemléletének igényével. Emellett török és román nyelvi-nyelvészeti, filozófiai-esztétikai és művészettörténeti tanulmányokat is folytatott, amelyek többé-kevésbé szintén a népzene kutatói pályára való felkészülést szolgálták. A falukutató nemzedék politikai aktivizmusától azonban távolságot tartott, szemérmes nyilatkozatai inkább konzervatív-idealista értékrendről tesznek tanúságot, amelyet valószínűleg a filozófus Brandenstein Béla eszmerendszere is formált.

A gyűjtések körülményeinek felderítésével, tisztázásával sikerült egyértelműen elkülöníteni a gyűjtött adatok két nagy csoportját. Az egyikbe sorolhatjuk a terepkutatások anyagait, valamint az azok alapján készült – és általuk hitelesített – budapesti hanglemezfelvevételeket. Ezekről elkülönülnek azok a munkák, amelyeket Dincsér eleve a lakhelyüktől távol, otthoni kultúrájukon kívül tartózkodó adatközlőkkel végzett Budapesten. Ez utóbbiak jelentős része a korabeli színpadi folklorizmus, elsősorban a Gyöngyösbokréta-mozgalom keretében készült, amelyhez a néprajzosok és népzene kutatók általában szkeptikusan viszonyultak, de így is igyekeztek kihasználni az adatgyűjtés lehetőségeit, amelyeket a tudományszakjaiknál jóval bőkezűbben támogatott akció kínált. Különösen ezeknél az adatoknál merülnek fel azok a forráskritikai kérdések, hogy mennyiben tanúskodnak magáról a folklorizmusról, és mennyiben egy mögötte álló lokális hagyományról, és hogy melyik érintett hogyan láthatta a kettő kapcsolatát. A néptánc kutatás, amelynek kezdetei szorosán összefonódnak a Gyöngyösbokrétával, már régóta számot vet ezekkel a kérdésekkel, Dincsér vonatkozó gyűjtései pedig arra mutatnak, hogy a népzene kutatásban is érdemes hasonló vizsgálatokat végezni.

Külön fejezetben tekintetem át a Dincsér életművében kiemelt szerepet játszó Csík megyei kutatást. Ide tartozik egyrészt az 1942-ben tett két gyűjtőút, amelynek hangzó- és fényképanyaga a magyar hangszeres népzene kutatása terén addig készült legterjedelmesebb és legkomplexebb összefüggő anyag. Hasonló jelentőségű volt a terepmunka alapján 1943 februárjában készült hanglemezfelvevétel, amelynek anyaga – a sorozatban egyetlenként – elpusztult az ostrom során. Dincsér doktori disszertációja, a *Két csíki hangszer* nemcsak a lehető leggazdagabb dokumentációval egészíti ki az archív anyagot, hanem egyben az ahhoz járuló sajátos gyűjteményrésznek, a gazdag interjúanyagnak egyetlen fennmaradt forrása is. Ez a tanulmány tartalmazza a legtöbb – nagyrészt

implicit – utalást a Dincsér szemléletére ható néprajzi eszmékre, és ebben teljesedik ki módszertani eszköztára a dallamgyűjtéstől a hangszertechnikai megfigyeléseken át a zenei ikonográfiáig. A hanglemezfelvétel anyagát a hagyaték alapján dallamról dallamra rekonstruáltam és összevetettem a fonográfós hangzóanyag műfajok szerinti elemzésével. A források szintézise gazdag kutatástörténeti anyagot ad nemcsak Dincsérre, hanem a hanglemezfelvételen szintén közreműködő Kodályra nézve is, valamint fontos kiegészítés a néprajzi hanglemezfelveletek történetéhez. Másfelől az anyag legalább ugyanolyan gazdag forrása a hagyományos Csík megyei, különösen a gyimesi zenekultúrának. Valószínűsíti, hogy a helyi tánczenei hagyomány még az 1940-es évek elején sem fogadta be a magyar népdal új stílusának és a *lassú csárdás* táncdivatjának hatásait, amit húsz évvel később Martin már megfigyel. Egy olyan zenészgeneráció gyakorlatáról, egyéni stílusairól, forrásairól tanúskodik, akiket a későbbi magnetofonos gyűjtők már nemigen találtak életben.

Dincsér archívumi munkáját az egyes gyűjtésekhez közvetlenül nem kapcsolódó publikációk összefüggésében tekintettem át. Elemeztem Szabolcsi Bencével a pentaton kvintváltás őstörténeti jelentőségéről folytatott polémiáját, amelyben óvatos-szkeptikus álláspontját általában igazolták a későbbi kutatások. A hagyaték hozzájárult nagyrészt kiadatlan lejegyzői munkája áttekintéséhez, amely csak kis részben érintette saját gyűjtéseit. Ő jegyezte le Csenki Imrének és Sándornak a magyarországi cigányok hagyományos zenéjét dokumentáló úttörő jelentőségű, azóta elpusztult hangfelvételeit, valamint új, korszerű lejegyzést készített Ecsedi István 1920-as években felvett teljes Hortobágy vidéki hangzóanyagáról. Mindkét anyag csak töredékekben maradt fenn, de a hagyatékban található források hozzájárulhatnak majdani rekonstrukciójukhoz. Sikertelt pontosítani Dincsérnek az első Kodály-émlékkönyv szerkesztésében és fordításában végzett munkáját. A hagyatékban fennmaradt daloskönyv-kézirata a magyar népzenei anyag struktúrájáról és a zenei folklorizmus ideális formájáról alkotott elképzeléseit őrizte meg. A szintén a hagyatékban található terjedelmes dallamrendet rekonstruáltam és a magyar népzene rendezéstörténetének eddig ismeretlen kísérleteként mutattam be.

Dincsér pályájának vége körülbelül egybeesik Budapest ostromával. Négy hónappal később átlépte Svájc határát azzal a céllal, hogy onnan tovább utazhasson Amerikába Bartókhoz. Ezzel kutatástörténeti vizsgálódásaim korszaka is véget ért, az utolsó fejezet már tisztán tudománytörténeti-mikrotörténelmi esettanulmánynak fogható fel. A Dincsér levelezéséből és újonnan felfedezett dokumentumokból kirajzolódó eseménysor megvilágítja, mennyire reménytelennek látta a háború végén kutatói pályájának magyarországi folytatását. Ennek okai részben személyesek és esetlegesek, másfelől viszont a pályafutása során tapasztalt egyre szűkülő lehetőségekkel, a magyar történelem 20. századi zsákutcáival függnek össze.

10.18132/LFZE.2024.22

Függelék

A. A magyar néprajzi hanglemezfelvevételek zenei anyaga, 1936–1944.

Jk. szám	Adatközlők	Előkészítő terepmunka			Hanglemezfelvétel		
		dátuma	hangzóanyaga (NM MH)	gyűjtő	dátuma	hangzóanyaga (NM Gr / FM) ¹	jelen volt ²
	Nemespátró (Somogy): Dömötörfy János „Nagy” (61), Szakáll Józsefné Sándor Gyórfy Katalin (60), Gyórfy József Gergely (58), Horváth Pálné Dömötörfy Örzse özv. (60)	1935. X. 31. – XI. 1.	3216–3220	Seemayer	1936. IX.	58A, 58Bb–c, 59Bd, 60A, 61A, 61Bc³	Bartók, Lajtha, Seemayer
	Berzence (Somogy): Káplár János (53) – hosszúfurulya, ének	1935. XI. 17.	3223–3225			59A–Ba, 61Bd	
	Surd (Somogy): Varga Pál (68)	1935. XI. 02.	3220–3222			58Ba, 59Bb–c, 61Bb	
	Báta (Tolna): Pápa Józsefné Kocsis Katalin (66)					60B, 61Ba	
I.	Borsosberény (Nógrád): Kós József (1888) – duda, furulya, ének	1930. XII. (Balas-sagyarmat) ⁴	2433, 2436, 4496	Lajtha	1937. VI. 6–8.	5B, 7–8A, 9Bb–c (lej. Deutsch), 12B	Lajtha, Ortutay
	Veresharaszti puszta (Nógrád): Vrebóka István (70)			Lajtha		8B (lej. Deutsch)	
	Szentistván (Borsod): Horváth Antal (1871) – hegedű	1937.	3295a [MSz 2522–2732]	Seemayer		5A (lej. Deutsch)	
	Tyukod (Szatmár): Gyene Gáspár (1872)	1934.	2731–2732, 2735	Lajtha		9Ba (lej. Deutsch)	
	Bugac (Pest): Zubornyák Ferenc (1899), Zubornyák József (1904)	1930. VI.? / 1937.	2869–2884	Veress		10	
II.	Tiszacsege (Hajdú): Tanka Gábor (1906), Szűcs Mihályné Szabó Julianna (1869)	1937.	2976–2995	Balla	1937. IX. 9.	1B (lej. Bartók), 11–12A	Balla
III.	Pereg (Pest): Joó Andrásné Kátai Mária (1866), Gránic Péter (1887)	1930. IV. 6.	2407–2412, 2560	Lajtha, Volly	1937. X. 18.	14–16	Volly

¹ Gr a zenei hanglemezeket, FM a mesefelvevételeket jelöli.² Itt csak azoknak a nevének emlitem, akiknek jelenléte dokumentálható, pl. kézírásuk látható a feljegyzéseken.³ Vastagítással jelölöm azokat a hanglemezeket, amelyeknek lejegyzése 1942-ig megjelent.⁴ A támlapokon az adatközlő neve hibásan Kós Ferencként szerepel.

IV.	Körösfő (Kolozs): Péntek Jánosné Szabó Ilona (1896)	1933. VII. (Budapest)	3743–3744	Bartók	1937. XII. 14.	17–18 (lej. Bartók)	Bartók
	Körösfő (Kolozs): Ambrus Sándorné Márton Kata (1901)				1938. II. 7.	4B, 27 (lej. Bartók)	Bartók, Lajtha
V.	Tunyog (Szatmár): Baracsi Menyhértné Kis Julianna (46)	1933. II., 1934.	2581–2595, 2723	Lajtha	1937. XII. 21.	19	Bartók, Kodály, Lajtha, Veress
VI.	Dudar (Veszprém): Mazarin Pálné (52), Szendi Istvánné (64)	1937. IX. 7–17.	2857–2868	Veress		20 (lej. Veress)	
VII.	Mezőkövesd (Borsod): Vékony János (1864) – duda	1929. X.	2383–2384	Lajtha	1938. I. 7.	1A (lej. Bartók)	Bartók, Lajtha, Ortutay, Seemayer
		1937.	3107	Seemayer			
VIII.	Vitnyéd (Sopron): Horváth Angéla (14), Magyar Ágnes (14), Németh Erzsébet (12), Németh Matild (14), Simon Anna (14), Simon Gizella (10), Tóth Rozália (14), Horváth Gáborné Horváth Anna (64)		4299–4304	Volly	1938. II. 7.	2 (lej. Bartók), 3–4A, 6	Lajtha, Veress, Volly
IX.	Törökkoppány (Somogy): Sümegi Jánosné Német Anna (1876), Holcz György (59), Árvai Pálné Gárgyán Juli (1873), Györki György (1875)	1937.	2996–3003, 4519–4531	Balla	1938. III. 1–2.	21–22 (lej. Bartók), 23–25	Balla, Bartók, Dincsér, Kodály, Lajtha
X.	Karád (Somogy): Markaf József (1877), Hollósi Mihályné (1879), Pap Gyuláné Virág Teréz (1873), Bogdán Györgyné Kovács Teréz (1886), Hollósi Teréz (16), Keresztes Rozália (14), Kovács Ágnes (15), Kovács Teréz (1921), Szili Anna (1922), Zsuberács Mária (1921)	1933–1935.		Dávid Gyula, Kodály	1938. IV. 12–14.	28–34	Balla, Dávid Gyula, Kodály, Lajtha
XI.	Kászonimpér (Csík): Veres Istvánné Balázs Mária (56)				1938. V. 27.	44, 46 (lej. Bartók) / FM VII–IX.	Balla, Bartók, Domokos, Lajtha, Szabolcsi, Veress ⁵
	Trunk (Moldva): Benedek Péterné Kósa Magdó (40), Szabó Ferencné Páncér Rózsa (45), Szabó Ferenc	1929–1931.		Domokos, Veress		36, 45, 47–48 (lej. Bartók) / FM X–XII.	
XII.	Rímóc (Nógrád): Holecz Rózi (16), Kis Bözsi „Parti” (18), Kobela Mari „Bornya” (16),		4509–4518	Balla	1938. VI. 13.	49–51	Balla, Dincsér

⁵ Domokos Pál Péter, *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal* (Budapest: Szent István Társulat, 1981).

	Perce Bözsi „Pajka” (18), Szabó János (1863) – furulya, ének						
XIII.	Menyhe (Nyitra): Fülöp Máténé Gál Ilona özv. (1875), Potuska Jánosné Fülöp Ilona (1878)	1938. IV. 30., VII. 3., IX. 4.	3297–3305	Manga	1938. VII. 21–22.	37–43	Bartók, Manga, Ortutay (Dincsér vsz. nem)
XIV.	Szentes, Fábiánsebestyén (Csongrád): Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária (1889) – citera, ének; Balla István (1876) – tekerő, ének; Kis József (1878) – tekerő	1939. IV. 22.	3848–3854	Dincsér	1939. VI. 12–13.	52–56	Bartók, Dincsér, Kodály, Lajtha
XV.	Tardoskedd (Nyitra): Birkus Albert (64), Birkus Apollónia (60)	1938.	3831–3833	Manga	1939. VI. 30.	57	Manga
XVI.	Domaháza (Borsod): Bancik Ilona „Bartusz” (1916), Kis Sunyi Piroska (1916), Varga Mária „Gatyás” (1919)	1937. 1939. IX.	3101–3106 3796–3807, 3864–3872	Seemayer Dincsér	1939. XII. 11–13.	62–66	Dincsér, Kodály, Lajtha
	Kishartyán (Nógrád): Bertók Mihály „Huriák” (1876) – furulya, ének	1938. VI. 1939. XI.	2972–2975 3903–3906	Dincsér		13, 26	
XVII.	Nagydobrony (Bereg): Nagy Józsefné Molnár Mária (1882), Baksa Ferenc (1902)	1939. X.	3873–3899	Dincsér	1940. IV. 22–23.	67–71 / FM XIX–XX.	Dincsér, Kodály
	Nagygejőc (Ung): „Kára” Varga Imre (1881)	1940. II. 1–12.	3909–3925	Dincsér			
XVIII.	Áj (Abaúj-Torna): Hajdu Lajos (1865), Andó György (1875)	1939. XII., 1940.	4305–4324, 4327, 4534– 4535	Vargyas	1940. V. 21.	72–73	Vargyas
XIX.	Ipolyvarbó (Nógrád): Okosi Istvánné Csernyik Anna (1890)	1940. III.	3930–3933, 3936	Dincsér	1940. XI. 26.	74	Dincsér, Kodály, Lajtha
	Liptagerge [Egyházasgerge] (Nógrád): Zsáros Péter (1881) – duda, ének; Karancskeszi (Nógrád): Kukucska Jánosné Novodonszki Mária (1890)	1939. XI. 1940. III.	3907–3908 3926–3927, 3942	Dincsér		75–76	
	Kishartyán (Nógrád): Bertók Mihály „Huriák” (1876) – duda, ének	ld. fent	ld. fent	Dincsér			
XX.	Kecsetkisfalud (Udvarhely): Bak József (1869), Kisfaludi János (1914), Sófalvi Áron (1920), Vajda Bálint (1921)				1940. XII. 4.	77–78	Dincsér, Kodály, Lajtha ⁶

⁶ ZTI NZK V-04.10/3.1.13.

XXI.	Szék (Szolnok-Doboka): Kis Sándor „Kicsi” (1905), Kis Sándorné Prózsa Klára (1912), Ungvári Mártonné Prózsa Zsuzsa (1900), Sipos György Sándorné Juhos Zsuzsa (1881), Ferenczi Péterné „Kicsi” Kis Róza (1886), Szabó Varga György (1876), Ferenczi Márton „Zsuki” (1880) – hegedű, Ádám István (1888) – hegedű, Mikó Albert (1908) – kontra, ifj. Ferenczi Márton (1905) – bőgő	1940. XII. 26. – 1941. I. 10.	3950–3980	Lajtha	1941. II. 17–22.	79–97	Dincsér, Kodály, Lajtha
XXII.	Bözöd (Udvarhely): Bágyi János (66), Ádám György (1861), Marosi József (1879), László János (1898)	1941. VIII.	4014–4024	Lajtha	1941. IX. 26–27.	98–103	Bözödi György, Dincsér, Kodály, Lajtha ⁷
XXIII.	Mohács (Baranya): Horkics Mihályné Bencsik Mária (57), Kalmár Istvánné Simity Teréz (1886), Balázs Pál (76), Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879)	1941. IV. 11–16., X. 1–5.	4066–4075	Dincsér	1941. X. 24–25.	104–107	Dincsér, Kodály
XXIV.	Szentegyházsfalu (Udvarhely): Elekes Albert (59) – furulya, ének, Lőrinc Mihályné Vitus Ágnes özv. (1881), Lőrinc Imréné Daniel Julianna (1896)	1942. VII.	4085–4098, 4193a	Lajtha	1942. X. 16–18.	108–116	Dincsér, Kodály, Lajtha
XXV.	Gyimes [Nagygyimes] (Csík): Sinka István „Kukli” (1881) – hegedű, kontra, Simon György „Anuka” – hegedű, kontra, Minus Jánosné Sinka (Bánfi) Teréz; Gyimesbükk (Csík): Sinka János „Cándra” (1895) – hegedű, kontra, Sinka Jánosné Vándor Ilona (1902) – gardon, ének, Sinka György (1905) – kontra, Sinka Sándor (1902) – gardon, bőgő	1942. I. 2–17.	4146–4154, 4158–4162, 4164–4167	Dincsér	1943. II. 16–18.	megsemmisült	Dincsér, Kodály, Lajtha
XXVI.	Kőrispatak (Udvarhely): Kristóf Vencel (1885) – hegedű, bőgő, Gábor Dénes (1914) – kontra, Gábor Gyula (1909) – cimbalom, Péter Sándor (1904) – bőgő, hegedű	1943. VIII. (Etéd)	4188–4203	Lajtha	1944. I. 24–26.	117–125	Dincsér, Kodály, Lajtha

⁷ Pávai István, „Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra”, *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 138.

B. Dincsér Oszkár fonográf felvételei a Néprajzi Múzeum Hangtárában

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Nyárszó (Kolozs) / Budapest	1938. máj. 4.	2936	a) Ha tudtad te, kedves babám, nem szeretsz ⁸	Kovács György (46)	ének	T ⁹	MNT IX 552.
			b) Fehér fuszulykavirág			T	MNT XII 199.
			c) Katonának besorozott a német			T	Bereczky 2179.
		2937	a) Jaj, Istenem, jaj, de baj a szegénynek			T	
			b) Ha kiállok a kaszárnya elébe			T	
			c) Fecske szállott a babám ablakára			T	
		2938	a) Hozzák elé a pártámat			T	MNT III/A 99.
			b) Kedves komám, öljön velem [csujogatas]		szöveg	T	MNT III/B 369.
		2939	a) Elveszett a lovam [utána egy töredék]		ének	T	
			b) Szomszédasszony azt mondja :/ a lányának			T	
			c) Mikor megyek a faluból kifelé			T	
			d) Hogyha igaz szeretőm lettél volna				
		2940	a) Hervadj rózsá, ha leszakítottalak [folyt.]				
			b) A hunyadi bíró kapujába				
			c) Cséj, haj, ne feküdj a szénaboglya tövébe				
			d) Lányok, lányok, nektek nyílik a rózsá				
			e) Megölték a purdét [töredékes]				
		2941	a) Felszállott a kakas az üllőre				
			b) A nyárszai fahíd alatt			T	
			c) Lányok, lányok, rólam tanuljatok				
			d) Új a csizmám, debreceni fajta [adatok]				
		29421	a) Hej, magas hegyre esik a fehér hó				
			b) Kolozsvári sűgár torony dombon van				
			c) Ha még egyszer kihajlok a nyeregből [ad.]				

⁸ A szövegkezdetek idézőjel nélkül szerepelnek; ezeket a leltárkönyvi bejegyzésekhez képest olykor hallgatólágon kiegészítettem, lehetőleg egész szövegsorra. A funkcióra utaló, Dincsér által bejegyzett megnevezéseket idézőjelben, illetve ahol Dincsér maga idézőjelet használ az adatközlőre utalva, ott szögletes idézőjelben közlöm. Idegen nyelvű elnevezéseket olykor hallgatólágon javítottam. Ahol a leltárkönyvi bejegyzést nem Dincsér írta, ott a hengerdobozok felirataira támaszkodom. Minden tölem származó kiegészítés vagy helyesbítés szögletes zárójelben; így jelzem az adatok bemondását is, egységesen az azt megelőző tételhez kapcsolva. A műfajok, táncműfajok megjelölését így pótlom, egészítem ki, illetve helyesbítom. Balladák esetén így adom meg a szövegtípus elnevezését Vargyas Lajos, *A magyar népballada és Európa* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976) alapján.

⁹ A lejegyzésekre vonatkozó rövidítések: DR = tisztázott lejegyzés a Dallamrendben; én = énekelt változatról készült lejegyzés; HC = helyszíni cédula; LL = Lajtha-hagyaték; sz = csak szöveg-lejegyzés; T = Dincsér által készített támlap; t = utólag, más lejegyző által készített támlap; V = vázlatos lejegyzés.

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Nyárszó (Kolozs) / Budapest	1938. máj. 4.	2942II	a) Vásárhelyi templomba	Kovács György (46)	ének		
			b) Indulóra fűttenként már az édes pacsirta				
			c) Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok				
Ságújfalu (Nógrád)	1938. jún.	2943	a) Sűrű csillag, jaj, de szépen ragyogol	Godó Szilvi Mózes (78–79)	ének	V	
			b) Este van, este van, de nem minden lánynak			V	
		2944	a) Két fa között felsütött a holdvilág			V	
			b) Uram, uram, bíró uram			V	
			c) Bort iszom én, fogadásom tartja			V	
		2945	a) Mikor már én tizenennyolc éves voltam	Derján Zsuzsa (1873)		V	
			b) Dráva hídján megy a gőzös Bécs felé			V	
			c) Nem messze van ide Kismargita			V	
		2946	a) A mezőbe a prűcsők				
			b) Csigabiga, nyújtsd ki szarvacskádat			V	
			c) Nincs szebb élet a huszár életénél	V			
		2947	a) Árok van itt, ugrani kell [gyermekjáték]	V, t			
			b) Fehér liliomszál [gyermekjáték]	V, t		MNT I 525.	
			c) Termett a meggyfa [gyermekjáték]	V			
			d) Jánosom Géczebe [gyermekjáték]	V, t		MNT I 336.	
			e) Egyedem, begyedem [gyermekjáték]	V, t		MNT I 81.	
		2948	a) Rozmaring, cédrusfa	V			
			b) Egy lányom van kérőben	V			
			c) Mamja ticsku, zakharicsku	V			
			d) Árok van itt, ugorni kell [gyermekjáték]				
		2949	a) Koporsóba zárjatok [egyházi]				
			b) Imádunk, szent ostya [egyházi]				
	c) Dicsérd, Sion, megváltódat [egyházi]						
	1938. jún.	2950	a) Kiskalapom sűrű selyem		V, HC		
			b) Jó estét, jó estét [Halálra táncoltatott lány]		V, HC		
			c) Ugyan babám, hány esztendő lehettél		V, HC		
			d) Szép a kék virágú láda, „házasító” [páros.]		V		
		2951	a) Madárka, madárka		V		
			b) Nincsen nekem egyéb bajom				
	c) Hódvilág, hódvilág, jaj, de szépen szolgálsz						

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Ságújfalu (Nógrád)	1938. jún.	2952	d) Udvarom, udvarom, szép kerek udvarom	Derján Zsuzsa (1873)	ének		
			a) Erdőbe, erdőbe			V	
			b) Meghalt apám, de nem bánom			V	
			c) Jaj, de fenn száll :/ a fiastyúk az égen			V	
			d) Jaj, de szépen ragyog a hajnali csillag			V	
			e) Viszik a menyasszony ágyát [lakodalmás]			V	
Etes (Nógrád)	2953	a) Amott, amott, ki megy amott	Máté Istvánné Bali Rozál (58)		V, HC		
		b) Erre gyere rózsám, nincsen sár			V		
		c) Kék ibolya búra hajtja a fejét [adatok]			V		
	2954	a) Ledőlött a szénaboglya teteje			V		
		b) Piros alma kigurul, kigurul	V				
		c) Piros alma leesett a sárba	V				
		d) Erdőbe, erdőbe, rozmaring erdőbe	V				
	2955	Este kezdtem a lovamat nyergelni	Kalcsó Lajos Bogár (1865)		V		
	2956	Igyunk azért, aki búsul	Szócs Mihály Bodnár (48)		V		
	2957	a) Hej rozmaring, rozmaring			V		
		b) Nem akar a vezérürüm legelni			V		
		c) Ferenc Jóska, ha bevettél huszárnak	V				
	2958	a) Még a bornak a fele sem fogyott el	Szelei Gyula Pópa				
		b) Csibe csipog az ágy alatt	Máté Istvánné (58)		V		
		c) Juhászkutyák ugatnak [adatok]	Ponyi Istvánné (23)		V		
	1938. jún. 19.	2959	a) Hosszú szára a kendernek [adatok]		Szelei Gyula Pópa (51)	V, DR	
			b) Jaj de jó, mégis jó a huszárnak (töredék)				
	1938. jún.	2960	a) Széna-szalma koszorú		Ponyi Istvánné Pál Teréz (23)	V	
b) Két hársfa közt kisütött a holdvilág			V				
c) Érik a meggyfa [gyermekjáték] [adatok]			t	MNT I 189.			
d) Sokat arattam a nyáron			Pavlik Margit (18)	ének, fütty		V	
Ságújfalu (Nóg.) / Etes	1938. jún. 28.	2961	a) Három levele van a lóherének	Csőke Lajos Zsidó (35)	ének	V	
			b) Darumadár magasán száll, szépen szól			V	
			c) Göndör a hajam, betyárnak születtem			V	
			d) Hadihajó úszik a víz tetején [adatok]			V	
		2962	a) Lóra, csikós, lóra			V	
			b) Jaj, de sokat áztam, fáztam, fáradtam			V	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Piliny (Nógrád) / Etes	1938. jún. 28.	2963	c) Sej kukoricacső, tengeri, tengeri	Csőke Lajos Zsidó (35)	ének	V		
			a) Írtam, írtam egy szomorú levelet			V		
			b) Budapesten vágta le a göndör hajamat			V		
			c) Piliny falun akkor megyek végig			V		
			d) Minek menjek :/ már én a templomba			V		
			e) Mikor megyek Románia felé, még a fák...			V		
Etes (Nógrád)	1938. jún.	2964	a) Nyári kukoricaszár	Ponyi Istvánné (23)	V			
			b) Ember, ember, meg tudsz verni	Pál Józsefné Bartus Mari (67)	V			
			c) Holdvilág a naptól [töredék] [adatok]		V			
		2965	a) Az én rózsám jaj de szépen tud írni	Ponyi Istvánné Pál Teréz (23)	V			
			b) Ablakomba, ugye Rózsikám, kinyílt a muskátli		V			
			c) Csak, csak, csak az esett nekem keservemre		V			
		Ságújfalu (Nóg.)		d) Sokat arattam a nyáron (adatok)	Godó Erzsébet (32)	V		
				2966	a) Vigan, vigan, vig angyalom	Zámbó András Gyurka (60)	V	
					b) Este kezdtem a lovamot nyergelni		V, DR	
					c) Ne ráncigáld a szoknyámat		V, DR	
Etes (Nógrád)		2967	a) Ki hallotta hírét Gyarmat városának	Pál József (79)	V			
			b) Éldesapám, anyám (folytatás)		V			
			c) Itt járásom szerencsés volt [adatok]					
		2968	Kis pejlovam, csak addig várakozz [adatok]		V			
			Piliny (Nógrád) / Etes		1938. jún. 28.	2969	a) Kis pejlovam kantárszára hosszúra van eresztve	Csőke Lajos Zsidó (35)
b) Ez a kislány, piros barna kislány elaludt az este	V							
c) Sej, új a kendőm, el akarom viselni	V							
Etes (Nógrád)	1938. jún.		d) Addig megyek, míg a szememre látok [ad.]	Pál József (79)	V			
			2970		a) Kicsi a lány, nagy a csőcsi	V		
		b) Debreceni zöld erdőben születtem [adatok]			V			
		2971	a) Bort ide hát, kilenc icce színbort		V			
			b) Bort ide hát, kilenc icce színbort		V			
			c) Jaj, de szépen esik az eső	Godó Szilvi Mózes	V			
		Ságújfalu (Nóg.)		2972	Tedd le, kutya, a lábadat, „Improvizáció”	Bertók Mihály	duda	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva			
Kishartyán (Nógrád)	1938. jún.	2973 [törött]	a) Aki engem nem mond jónak	Bertók Mihály Huriák (1876)	ének		átjátszása: ZTI Mg 3455A			
			b) Aki engem nem mond jónak		duda					
			c) A körtéfa fehérét virágzik		ének					
		2974	a) Ledőlött a szénaboglya teteje		ének					
			b) Ledőlött a szénaboglya teteje		duda					
			c) Vigan, vígan, víg angyalom		ének		13Bc			
		2975	a) Ki hallotta hírét piros álomszögnek		ének					
			b) Fehér gólya száll az udvaromba				13Bb			
Bernece [Bernecebaráti] (Hont)	1938. sze.	3762	a) Fehér László	Molnár János (1871)	furulya	t				
			b) Kiskertemben kivirágzott a lencse			HC sz, t				
		3763	a) Aki dudás akar lenni			t	MNT XII 668.			
			b) Nem messze van ide Kis Baricza			t				
			c) Lóra, csikós, lóra			t				
			d) Elment Simon disznót lopni [töredék]		ének	t				
		3764	a) „Német tánc”		furulya	t				
			b) Aki dudás akar lenni			t				
			c) „Kanásznóta”			t				
			d) Egy szem búza, két szem rozs			HC sz, t				
		Kemence (Hont)			3765	„Huszárverbunk”	Zsidó Kis Feri (41) és bandája	zenekar	V, t	
		Szokolya (Hont)	1938. sze. 15		3766	a) Dicsértessék a Jézus „Újeszt.t köszöntő”	Tar Juliánna	ének	HC	MNT II 20.
						b) Egyedem, begyedem, „Kiolvasó”				
					3767	a) Az én ökröm a Virág			t	
b) Nem átkozlak rózsám, nem szokásom	Farkas Zsófi (42)			t						
3768	a) Mikor a menyasszont fektetni vizsik [lak.]			Csomó Jánosné (58)	t					
	b) Ebbel járod, majd elunod [dudanóta]				HC, t	Jelentés Szokolya				
	c) Elment a pap almát venni, sárilom				t					
	d) Viszik a menyasszony selem ágát				t					
Kemence (Hont)	1938. sze.	3769	a) Harmatos a kukorica levele	nő	t					
			b) Ha elindult az a gőzös, hadd menjen		t					
			c) Harmatos a kukorica levele	férfi	t					
			d) Rozmaringnak csak az a szokása		t					

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Kemence (Hont)	1938. sze.	3770	a) Minden áldott este hatot üt az óra		ének	t		
			b) Falu végén van egy kis házacska					
		3771	a) Karácsony van ma, „Köszöntő”	Kalácska Ferencné (60)		HC	MNT II 769.	
			b) Fehér liliomszál, „Gyermekjáték”			HC, t	MNT I 914.	
			c) Bújj, bújj, zöld ág, „Gyermekjáték”			HC, t	MNT I 279.	
		3772	a) Jól meggondold, rózsám	Forgács Józsefné Győrik Borbála (56)		t		
			b) Kék szivárvány koszorúzza			t		
			c) Ádám, Éva, „Mondóka”					
		3773	a) Tarka kutya, hova mész, „Mondóka”					
			b) Cin legyen táljok, „Luca”	Kalácska János (10) gyerekek		t	MNT II 345.	
			c) Ó mely boldog éjszaka és óra „Karácsonyi”			HC		
		3774	a) Kemencei hegyet viszi a víz	Kalácska Ferencné (60)		HC sz, t		
			b) Cukorrépa levele			HC sz, t		
			c) Végigmentem a folyosó alatt			HC, t		
		3775	a) Új hód, új király, „gyermekjáték”	Forgács Józsefné Győrik Borbála (56)		HC, t	MNT I 832.	
			b) Haj ki, kisse, haj			HC, t		
			c) Ide, ide, siessetek, pásztorok			HC, t		
		3776	a) Dicsértessék mennynek ura, „bakter éneke”	Forgács József		t		
			b) Erdő, erdő, de szép kerek			t		
		3777	a) Nem messze van ide Nyitra	Sági Mihály (73)		t	MNT XII 683.	
			b) Hej dudunnám, dudunnám			HC sz, t	MNT XII 165.	
			c) Nem eszik a pina lencsét			HC sz, t		
		3778	a) [Mikor a világra jöttem], „Kuplé. Nem népi”					
			b) Esztergomba köllött menni [gyermekjáték]			t		
			c) Este, este akar lenni			t		
		3779	a) Végigmentem kemencei nagy utcán			t		
			b) Szántogat az eke			t		
		3780	a) Kiskertemben kivirágzott a lencse			t		
			b) Dínom, dánom, „Gyermekjáték”			HC, t	MNT I 490.	
		3781	a) Két út van előttem	Sági Ignácné (46)		t		
			b) Nyitva a temető			HC, t		
3782	a) Gyerünk arra lefele [libizáré]	özv. Hídvégi Józsefné (63)	HC, t					

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Kemence (Hont)	1938. sze.	3783	b) Kemencei hegy alatt [libizáré]	nő	ének	t	
			c) Sági Bözse házok csücske leszakadt [pár.]	nő		HC, t	
			a) Csillag Boris tudom a nevedet „gyerm.ját.”	Sági Ilona (16)		HC, t	MNT I 907.
		3784	b) Egyedem, begyedem [kiolvasó]			HC, t	MNT I 744.
			c) Cukor jedla			t	
			a) Egyszer két kislány elindulának	nő		HC sz, t	
		3785	b) Elindultam, hogy házasodni menjek	nő		t	
			a) Széles a Duna [párosító]	György Jánosné (35)		HC, t	
			b) Sári néni káposztát főz [párosító]			HC, t	
			c) Haj szénája, szénája, „Gyermekjáték”	Sági Erzsébet (14)		HC, t	MNT I 1148.
Galgamácsa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun)	1939.	3786	a) Fehér lilionszál, „Gyermekjáték”	Szabó Bözsi (11), Szabó Julis (10), Czeri Julis (10), Pesti Margit (10), Kurucz Juli (11), Turcsán Bözsi (8)	ének	t	MNT I 536.
			b) Glória, dicsőség			t	
		3787	a) Kári kis menyecske, „Gyermekjáték”			t	(MNT I 344j)
			b) u.a.				
Hódmezővásárhely (Csongrád)	1939. ápr.	3788	a) Túl a Tiszán, Átokházán [töredék]	nő	ének		
			b) Elmehepsz már házam előtt	nő		t	
			c) Házunk előtt kivirágzott a mályva	Varga Gábor (63)		t	MNT VI 616.
		3789	Kedves karácsony estvéje is [névn. köszöntő]	Tárkány Szűcs Pál (75)		t	
Galgamácsa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun)	1939.	3790	a) Kurucéknál ég a világ	kislányok	ének	t	
			b) Ez a kislány gyöngyöt fűz			t	
			c) Széna, széna, szénalánc, „Gyermekjáték”	Nagy Margit (10)		t	
Sáta (Borsod)	1939. aug.	3791	a) Engem a vármegye nem szán	Olexa József	citera	t	
			b) Rágyújtottam a pipámra, megcsapott a láng	Bazsár (33)		t	
			c) Oldalgombos a cipőm [adatok]			HC én, t	
		3792	a) Hej rozmaring, rozmaring	Olexa Józsefné Eke Ferenc Mária (34)	ének	HC, t	MNT VIII/A 497.
			b) Hej rozmaring, rozmaring	Olexa József	citera	HC én, t	
			c) A sáta utca jaj de sáros	Bazsár (33)		HC én, t	
		3793	a) Rágyújtottam a pipámra, megcsapott a láng	Olexa Józsefné Eke	ének	HC, t	
			b) Engem a vármegye nem szán	Ferenc Mária (34)		HC, t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Sáta (Borsod)	1939. aug.		c) A sáta utca jaj de sáros [adatok]		ének	HC, t	
		3794	a) Űrge van a nadrágba, nadrágba	Eke Rigó István (73)		HC, t	
			b) Piros papucs az ágy alatt			HC, t	
		3795	a) Addig, barna kislyány, én véled nem hállok	nő		t	
			b) Varga Péter elment katonának [párosító]	Szalmás Istvánné Eke Margit (37), Olexa Józsefné (34)		t	
		c) Édesanyám de sokat kért a jóra	Olexa Józsefné (34)		HC, t		
Domaháza (Borsod)	1939. sze.	3796	En Istenem, szomorú édesanya	Elek Ignác Zimányi (86)	HC, t		
		3797	a) Van szeretőm tizenhárom		HC,DR,t		
			b) Az oláhok, az oláhok facipőbe járnak		V, DR, t		
			c) Bújdosik a disznó kilenc malacával		DR, t		
		3798	a) Este van már, késő este a faluba	Kis Benedek Béláné Bakay Irén (31)	t		
			b) Csak, csak az esik nekem keservesen		HC, t		
		3799	a) Sírhat, ríhat az az asszony	Bakay István (66)	t		
			b) Zöld búzában keskeny a gyalogút		t		
		3800	a) Ha még egyszer lány lehetnék	özv. Bakay Józsefné	HC, t	65Ac	
			b) Zöld búzába keskeny a gyalogút	Kis Benedek Anna (50)			
		3801	János bácsi hegedűje	Hajdu Boriska (18)	HC, t		
		3802	a) Tyúkom, tyúkom, édes kakasom	Bakay István (66)	t		
			b) Sárga cukrot vettem a boltba		t		
		3803	a) Jaj de sokat, jaj de régen	Kis Benedek Anna	HC, t		
			b) Amott megyen három, három barna lány		HC, t		
		3804	a) Hol lakik kend, bácsi? Rudason	férfi	HC sz, t	MNT VIII/A 632.	
			b) Három forint a bérem		t		
			c) A lovam egy Szajkó		t		
		3805	a) Megvágтам az ujjam		t		
			b) Hallottad-e hírét		t		
		3806	a) Felmentem én a szekerre	özv. Bakay Józsefné Dolezsár Klári (54)	HC sz, t	65Aa	
			b) De jóllaktam semmivel		HC, t		
			c) Egy, kettő, huncut a jegyző		t		
		3807	Nem ide való vagyok én	Bakay István (66)	HC, t		

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Ákosfalva (Maros-Torda) / Budapest	1939. már. 25.	3808	a) „Marosszéki csárdás” [<i>sebes csárdás</i>]	Bódi Bálint (1888) és bandája	zenekar	t	
			b) „Marosszéki forgató”			t	
		3809	a) „Szöktető”			t	
			b) „Jártató” [<i>marosszéki</i>]				
		3810	a) „Sebes” [<i>sebes csárdás</i>]			t	
			b) „Szöktető. Cigánycsárdás”			t	
		3811	a) „Marosmeljéki” [<i>marosszéki</i>]				
			b) „Oláh” [<i>invártita</i>]			t	
		3812	a) Édesanyám, hol van az az édes téj[<i>jártató</i>]			t	
			b) „Sirbă”				
Szentés (Csongrád)	1939. ápr.	3848 [hiányzik]	a) Túl a Tiszán Átokházán születtem	Balla István (1876)	tekerő	DR	56Ab / „A tekerő”
			b) Mély a Tiszának a széle				
			c) Mély a Tiszának a széle				
		3849	a) Túl a Tiszán Átokházán születtem	Maszlag Józsefné Mecs Balog Mária (1889)	ének	DR, HC, t	56Ab / MNT IX 289.
			b) Áristomba de kemények az ágyak			HC, t	53Bb / MNT VIII/A 574.
		3850	a) Éjfél előtt nem aludtam [Áristomba...]	Balla István (1876)	tekerő	t	53Bd / „A tekerő”
			b) Elveszett a lovam			DR,HC,t	53Ac
		3851	a) Kis kertembe aratják a zabot	Maszlag Józsefné	ének	DR, t	52Bb
			b) Kis kertembe aratják a zabot	Balla István (1876)	tekerő	t	52Bc
		3852	a) [Orosházi városháza de sárga]	Kis József (1878)	tekerő	t	
			b) [De szeretnék :/ a császárral beszélni]			t	
		3853	a) Elveszett a buga bárány				
			b) Kint a síkon juhász legény				
			c) „Ugrálós”				54Bb
		3854	a) Elmehetsz már házam előtt			t	55Aa / „A tekerő”
			b) Tarka paszuly			t	Gr 54Bc
			c) „Dudanóta”			t	
Galambok (Zala) / Budapest	1939. aug.	3855	„Regölés I.” [Eljöttünk, eljöttünk Szent Izsván szolgáji]	Béda Mátyás (29), Szabó László (20)	ének	t	MNT II 825.
		3856	„Regölés II.” [Adjon az Uristen]	Varga Imre (34)		t	MNT II 824.
			[Itten tudok egy leányt, kinek neve Marcsa]	Marton László (25)		t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Galambok (Zala) / Budapest	1939. aug.		[Agyba fekszik a gazda]	Tulok János (20)	ének	t		
		3857	„Három királyok járása” [Három királyunk napját]	Egyed János (21), Dervalics László (21), Varga János (18)		t		
		3858	„Lucázás” [Luca, luca kitty-kotty]	Tulok János (20)	ének, szövegmondás	t	MNT II 333.	
			[Luca, luca gegyege, van-e szilva, körte]	Dervalics L. (21)		t	MNT II 332.	
			[Kedeknek annyi csirkéje legyen]	Szabó László (20)				
			[Fekete kökénynek fehér a virága]	Dervalics L. (21)				
		Szenta (Somogy) / Budapest	3859	„Regölés I.” [Nem vagyunk mi rablók]	Bali Ferenc (27)	ének	LL 1/5, t	MNT II 813.
			3860	„Regölés II.” [Adjon az Úristen]			LL 1/6, t	
							„Koldusnóta” [Mikor az Úr Jézus]	t
				3861	„3859-hez” [regölés]		köcsögduda	t
Martos (Komárom) / Budapest		3862	Az árgyélus kismadár	Kalocsányi Erzsébet (38)	ének	t		
		3863	a) Tizenhárom fecske			V, t		
			b) Kismartos jaj, de szép helyen van [adatok]			V, t		
Domaháza (Borsod)	1939. sze.	3864	a) Fehér László lovat l. [<i>Halálraitélt húga</i>]	Bancik Ilona Bartusz (1916)	ének	HC, t	62B/ MNT XI 539.	
			b) Egyszer egy királyfi			HC, t	62A	
		3865	a) Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]			HC, t	65Bb	
			b) Jaj de széles, jaj de hosszú az az út [<i>A kiirtott kocsmároscsalád</i>]			t		
		3866	a) Három betyár a csárdába	Kis Sunyi Piroska (1916)		HC	64Ba	
			b) Amott megy az úton három barna lány			HC, t		
			c) Fáj a lábam a bokámba			HC, t		
		3867	a) Sej, most építik a domaházi templomot			t	66Bc	
			b) Fekete felhőből esik az eső			t	66Be	
			c) El kell menni katonának messzire			t	66Ba	
			d) Cintányéron jó a cukros bogácsa			t	63Aa	
		3868	a) Ősz az idő, ködös nagyon			t		
			b) Kődözik a Mátra			t	64Aa / MNT VIII/A 55.	
			c) Hej rozmaring, rozmaring			t	64Bb / MNT VIII/A 482.	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Domaháza (Borsod)	1939. sze.	3869	a) Domaházán kidobolta a bíró	nő	ének	HC, t	66Ad
			b) Dombon van, dombon van a szeretőm háza	nő		t	
		3870	a) Beteg vagyok, megrúgott egy pej ló	Holló Vámos Ilona (19)		HC, t	64Ac
			b) A Tiszának a túlsó oldalán			t	
		3871	a) Dicsértessék a Jézus Krisztus	Varga ... (kislány)			
			b) Hej szénalja, szénalja „Gyermekjáték”			t	MNT I 631.
		3872	a) Általmennék a Tiszán	özv. Kis Benedek		t	
			b) Egy kis kertet kerítettem	Lajosné Holló Zsuzsanna Teréz		t	
			c) Két út van előttem			t	
Nagydobronya (Bereg)	1939. okt.	3873	Haj görbéné, görbéné „Gyermekjáték”	Hidi Józsefné Molnár Karolin	ének	HC, t	
		3874	a) Házunk előtt meggyfa	Misák Mariska (18)		HC, t	
			b) Beteg vagyok, vigyetek a kórházba			HC, t	
		3875	a) Este van már, fél kilencet ütött az óra	Molnár Boriska (18)		HC, t	
			b) Búzát vittem a malomba megőlni			HC, t	
		3876	a) Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]	Tót Borbála (23)		HC, t	
			b) Drina mentén van egy falu Ráckeve			HC, t	
		3877	a) Hajnallik, hajnallik [<i>A megszólaló halott</i>]	nő		HC, t	
			b) Hát te Marcsa, hol jártál	nő		HC, t	MNT VIII/A 502.
			c) Édes alma csutája	nő		t	
		3878	a) Elégedj meg sorsoddal	Tari Molnár Sándor (68)		HC, t	
			b) Töltsd tele pajtás, poharam			HC, t	
		3879	a) Két malomra tartok számot			HC, t	
			b) Két petrence, három kalongya			HC, t	
			c) Esik eső, de nincs sárja			HC, t	
		3880	Erős isten, igaz bíró	Ráti Borbála (19)		t	
		3881	a) Nincs itthon az én uram, zabot van hegyezni	nő			
			b) Nincs itthon az én uram, zabot van h.	férfi		HC, t	
			c) Éhaj tánc [<i>gyermekjáték</i>]	Baksa Jánosné (71)		HC, t	
		3882	a) Ki a fene találta ki	Baksa Ferenc (38)		HC, t	70Ab
			b) Fehér László lovat l. [<i>Halálraitélt húga</i>]			HC, t	
		3883	a) Fogd a kontyod, hogy ne lőgjon			HC, t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Nagydobrony (Bereg)	1939. okt.		b) Le az úton, le, le, le	Baksa Jánosné Gerő Lidi (71)	ének	t	
		3884	a) Szól a rigómadár	Hidi Andrásné Ráti Boris (33)		HC, t	69Bb / MNT VII 356.
			b) Eltörött a mákosrétes, megmaradt a tál	Nagy Józsefné (55)		HC, t	
			c) Egyedem, begyedem, fijam, fájom [kiolv.]		szövegmon.	HC, KR	
		3885	a) El kéne indulni, meg kén házasodni („hamis”)	Szilvási Sándorné (37)	ének	HC	70Ba
			b) Azért adtam három pengőt	nő		HC, t	
			c) Azért, hogy kend kicsit ragyas	Tari Kati Samuné ... Erzs		HC, t	
		3886	a) Egyszer arra jártam („hamis”)	Tari Kati Samuné		HC sz, t	
			b) Árvalányhaj lengedez a hegytetőn	nő		t	
			c) El kén hát indulni, meg kén h. („jó”)	Szilvási S.né (37)		HC, t	70Ba
		3887	a) Édesanyám lánya vagyok	Kismarci Sándorné Katlin Erzsébet (48)		HC, t	
			b) Az dobronyi faluvégen	Kismarci Jánosné ... Erzsébet		t	
			c) Jártam az erdőben, jár „gyermekjáték”	Katlin Ferencné Molnár Borb. (26)		HC, t	69Ac
		3888	a) Elmentem én Lónyára	Bara Sándorné Kupás Erzsébet (58)		HC	
			b) Kertem alatt van egy malom, liliom			HC, t	
		3889	a) Végigmentem a dobronyi főutcán	Katona Mária (36)		HC, t	
			b) Ha megindult az a gőzös, had menjen			HC, t	
		3890	a) Mikor én még csak húsz esztendő voltam	Bara Sándorné Kupás Erzsébet (58)		HC, t	70Aa
			b) Mikor a menyasszonyt felviszik a padra „lakodalmas”			HC, t	
		3891	a) Jaj, Istenem, hogy van annak a szíve	nő		HC, t	MNT IX 641.
			b) Édesanyám, hol van az az édes tej	nő		HC, t	70Bb / MNT IX 642.
			c) Jaj, Istenem, hogy van annak a szíve	nő		HC, t	MNT IX 644.
			d) Kutya világ, mikor érem végemet	nő		t	MNT IX 643.

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva		
Nagydobrony (Bereg)	1939. okt.	3892	a) Fehér László lovat l. [Halálraitélt húga]	Nagy Józsefné Molnár Mária (55)	ének	HC, t			
			b) Hajáré, hajáré [földallam]			HC, t	MNT X 172j n)		
		3893	Jaj, Istenem, de nagy baj a szegénynek			HC, t	68Ba / MNT VI 682.		
		3894	a) Hopp Sárinka, Sári, Sinka	Nagy Józsefné Molnár Mária (55)		HC, t			
			b) Tűz, égesd meg azt a bokrot...			HC, t	69Ba		
		3895	a) Jaj, Istenem, hogy van annak a szíve				t		
			b) Jaj, Istenem, hogy van annak a szíve					MNT IX 672j	
			c) Szól a rigómadár				t	69Bb / MNT VII 376.	
			d) Sárga csikó, csengő rajta				HC, t	68Aa	
		3896	a) Jön az uram a kocsmából			HC, t			
			b) Hej, ne menj el, ne menj el			HC, t	69Bc		
	1939. nov. 3?	3897	a) Jaj, Istenem, hogy van annak a szíve	[két nő egym. után]		HC, t	MNT IX 645.		
			b) Életemben mindig szépet szerettem [ad.]	nő		t	MNT IX 628.		
	1939. okt.	3898	a) Hej, de kutya kedvem van	nő		HC sz, t			
			b) Ez a kislány selyem ágát [párosító]	nő		HC, t			
			c) Száraz köszvény, hol vagy már	Nagy Józsefné (55)		HC, t	69Bd		
		3899	a) Én Istenem, adj egy csodát	nő		HC, t	68Ab		
			b) Elvitte a víz a szappant	nő		HC, t			
			c) Zöld búzában keskeny a gyalogút	nő		HC, t			
Zabar (Gömör és Kishont)	1939. nov. 1.	3900	a) Este van már hat óra [párosító]	Bozó Margit (10)	ének	HC, t			
			b) Haj szénelja, szénelja „Gyermekjáték”	Erdélyi Gézáné Sulc Margit (18)		HC, t	MNT I 637.		
		3901	a) Megátkozott engem az édesanyám	Forgács Lajosné Nagy Mária (55)		HC, t			
			b) De sok falut, de sok várost bejártam [ua.]	Forgács Lajos (63)		HC, t			
			c) De sok falut, de sok erdőt bejártam [ua.]	Kovács Elemérné		HC, t			
		3902	a) Erdő, erdő, sűrű erdő	Forgács Erzsébet (23)		HC			
			b) Juliska, Mariska [szlovák]			HC			
		Kishartyán (Nógrád)	1939. nov.	3903		a) Fehér gólya száll az udvaromra	Bertók Mihály Huriák (1876)	furulya	t
b) Vígán, vígan, víg angyalom					t	13Ac/ MNT IX 45j			
3904	Édesanyám, mér szültél e világra [adatok]				ének	t	26Ba		

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Kishartyán (Nógrád)	1939. nov.	3905	a) Fehér gólya száll az udvaromra	Bertók Mihály Huriák (1876)	ének	DR	13Bb
			b) Vigan, vigan, víg angyalom [adatok]			DR, t	13Bc/ MNT IX 45.
		3906	a) Édesanyám, mér szültél a világra		furulya	t	26Ab
			b) Hej rozmaring, rozmaring			t	
			c) Két éve már, vagyis három			t	13Aa
		Liptagerge [Egyházasgerge] (Nógrád)			3907	a) Amott, amott, ki megy amott	Zsíros Péter (1881)
b) Piros az én ajakam	t						
[c] Új a csizmám, a szögre van felakasztva]							
[d] „Frulyatróba” [furulyapróba]							
3908	a) [llmmlmmlls]						
	b) Elmegyek, elmegyek [adatok]			t			
Nagygejőc (Ung)	1940. feb.	3909	a) Jaj, Istenem, minek élek	Kára Varga Imre (1881)	ének	HC	67Ab
			b) A naccságos kisasszony felmászott a fára			t	
			[c] Ez a világ mi volna]				
		3910	a) Jaj, Istenem, de víg voltam ezelőtt	nő		t	MNT IX 635.
			b) Kutya világ, mikor érem végedet	nő		t	MNT IX 629.
		3911	a) Édesanyám szoktatott a lócára	Kára Varga Miklós né Vig Jolán (39)		t	MNT IX 639.
			b) Három bokor saláta, saláta			t	
			c) Volt szeretőm, egy szájahült			t	
		3912	a) Kis kertemben zöld a kapor	Jenei Sándorné (64)		HC, t	
			b) Szabó Vilma kiment a szőlőbe [Háromszoros magzatgyilkos]			HC, t	
		3913	a) Nem bánom én ha így is, ha úgyis	nő		HC, t	
			b) A gejőci kanális, kanális	férfi		HC, t	
			c) Hosszu szeker, rövid szán	nő		t	67Bb
		3914	a) A gejőci bíró lánya fekszik fehér ágyába	Kára Varga Miklós né Vig Jolán (39)		HC, t	
			b) Vettem ibolyát édesanyám kertjébe			HC, t	
			c) Sásat eszik az ökröm			HC	
		3915	a) Járom az Ungvárnak az alját „gyerm.játék”	Vig Margit (13)		t	
			b) Fehér lilionszál			t	
			c) Elmentem én az erdőbe				
		3916	a) Jó estét, jó estét [Halálra táncoltatott lány]	Jenei Sándorné (64)		HC, t	
			b) Kukorica, tengeri			HC, t	67Ac

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Nagygejőc (Ung)	1940. feb.	3917	c) Romahá mácskaja za	nő	ének	t	
			a) Mikor még én tizenennyolc éves	Víg Imréné (36)		HC	
			b) Temető kapuja			HC	
			c) Kukorica, tengeri			HC, t	
		3918	a) Hosszu szeker, rövid szán	Klatic Sándorné (39)		HC, t	
			b) Egyszer házasodtam, kétszer ház., de hiába			HC, t	
			c) Hosszu szeker, rövid szán	nő		t	
	1940. feb. 5.	3919	a) Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]	nő		t	
			b) Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]	nő		t	
			c) Nagygejőcben van egy malom			t	
	1940. feb.	3920	Nem akar a vezérürüm legelni	Kára Varga Imre (1881)		t	67Aa
		3921	a) Villásfarkú fecske	Simon Andrásné Bérés Erzsébet (57)		HC, t	
			b) Hosszu szeker, rövid szán			HC, t	
		3922	a) Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]	Jenei Miklós		t	67Ba
			b) Debreceni zöld erdőbe születtem			t	
		3923	a) Mit ér nekem a gejőci határ	Simon Andrásné Bérés Erzsébet (57)		HC, t	
			b) Leégett a csiribiri hodály			HC, t	
	1940. feb. 12.	3924	Az Alföldön körül csillagos az ég	özv. Víg Istvánné		t	MNT IX 640.
		3925	Lányom, édes lányom [<i>Székenbe esett lány</i>]	Györke Imréné Kára Varga Ilona (26)		HC, t	
Liptagerge [Egyházasgerge] (Nógrád)	1940. már. 1.	3926	„Margirozás” [közjáték]	Zsíros Péter (1881)	duda	t	
			[b] dudanóta lmlmlml				
		3927	a) Még azt mondják nekem a vénasszonyok		ének	DR, t	
			b) Régen hallom azt a szelet			DR, t	MNT IX 53.
			c) Kocsmárosné van-e söre, bora			HC	
			d) Megtaláltam édesanyám kendőjét			t	
Kutas [Karancskeszzi] (Nógrád)	1940. már.	3928	a) Erdő, erdő, de szép kerek erdő	Kukucska János (61)	ének	HC, t	
			b) Cickozi baranyi [adatok]			HC, t	
		3929	a) Erdő, erdő, de szép kerek erdő		furulya	t	
			[b] dudanóta lslslsfim			t	MNT XII 328.
			[c] Erdő, erdő, de szép kerek erdő				

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Bocsárlapujtó [Karancsl.] (N.)	1940. már.	3930	a) „Dudautánzás”	Potocs Jónás cigány-primás	hegedű	t	
Ipolyvarbó (Nógrád)			b) Zöld erdőben a prűcsők készül házasodni	Talpas Istvánné Lajtos Ilona (28)	ének	HC, t	
			c) Kedves feleségem! – Mi baj, angyalom?			HC, t	
			d) Zöld fűben legel a bárány [adatok]			HC, t	
		3931	a) Udvaromba háromágú tölgyfa, f. h. az ága	Fábián Istvánné (54)		HC, t	
			b) Este van, este van [Szégyenbe esett lány]		HC, DR, t		
			c) Este van, este van [Szégyenbe esett lány]	nő			
			d) Száradjon ki az a berek, kibe guzsaly terem	nő	HC, t		
		3932	Jaj, pártám „Menyasszonbúcsúztató” [Köttetem..] [Egyik virág még a búza szép virág]	Okosi Istvánné Csernyik Anna (1890)		t	74A, MNT III/A, 274.
Ipolyvarbó (Nógrád)		3933	a) „3932 folytatása” [Jaj, Ilona barátom, szerelmes pajtásom] [Sírjál, sírjál, szép szűz virág] [Lyányom, lyányom, Ilona lyányom]	Okosi Istvánné Csernyik Anna (1890)		t	74B, MNT III/A 274.
			b) „Kána menyegző" [lakodalmas]"		t		
Órhalom (Nógrád)		3934	Hol felkerekedett egy kerek kristonfa „Menyasszonybúcsúztató”	Varga Andrásné Bene Márta (63)		HC sz	MNT XI 688.
			[Kötöttem, kötöttem három koszorút]		HC sz, t		
		3935	a) „Kána menyegző” [lakodalmas]		t		
	b) Sütnivalót loptam		t				
c) Elhoztuk az ajándékot	t						
Ipolyvarbó (Nógrád)	3936	a) Zöld erdőben a prűcsők készül házasodni	Talpas Istvánné Lajtos Ilona (28)		HC		
		b) Kedves feleségem! – Mi baj, angyalom?		HC			
		c) Zöld fűben legel a bárány		HC			
		d) Elveszett az ökröm [mfmrLL]		HC, t			
		e) Elveszett az ökröm [ddtSLL]		HC, t			
		f) Szép a rózsza hónapos korába [töredék] [ad.]		HC, t			
Galgamácsa (Pest) / B.pest	1940. aug. 21.	3937	a) Farsang három napjába [adatok]	Dudás Juliska (18)	ének	t	
			b) Mért küldött az úrasszony „Gyermekjáték”			t	
Váralja (Tolna) / Budapest		3938	a) „Próba furuglyán”	Dömötör Sándor (69)	furulya	t	
			b) „»Operafoágás« furuglyán”			t	
			c) Szeretőmnek szerettelek			t	
			d) „»Hátravágós« furuglyán” [kanásztánc]			t	MNT VI 139.

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Váralja (Tolna) / Budapest	1940. aug. 21.	3939	a) Hol háltál az éjjel	Dömötör Sándor (69)	furulya	t	MNT VI 70.
			b) Csóri kanász			t	
			c) Kocsmárosné, nekem halat			t	
Nógrádmegyer (Nógrád)	1940. aug./sze.	3940	a) „Kanászkürt”	Babka András (71)	kanásztülök	t	
Bálint puszta [Varsány] (Nógr.)			b) El kell menni, el kell menni messzire	Mészáros József (58)	ének	t	MNT VIII/A 482.
Kishartyán (Nógrád)	1940. aug. 31.	3941	a) Két hete már vagyis három	Bertók Mihály Huriák (1876)	duda	t	
			b) Hej rozmaring, rozmaring			t	
Kutas [Karancskeszi] (Nógrád)	1940. sze.	3942	a) József felé majd eljön már a tavasz, a tavasz	Kukucska Jánosné Novodonszki Mária (1890)	ének	HC, t	
			b) Bort iszom én, diófával tüzelek			HC, t	
Iliny (Nógrád)		3943	a) „Vasvári. Táncdallam furulyán”	Dovicsíny Sándor (1874)	furulya	t	
			b) »Román nóta«			HC, t	
			c) Hajtsd ki, kislány, a libádat [több dallam]			DR én, t	
Karancsberény (Nógrád)		3944	a) „Táncdallam dudán”	Palica József (83)	duda	t	MNT VII 426.
			b) „Táncdallam dudán”			t	
	3945		„Keresztánc v. Kereszttestánc”			t	
Nagycsalomja (Hont)	1940. sze. 5.	3946	„Kanásztülök motívumok”	Holló Antal Gyürkő (59)	kanásztülök	t	
Ipolynyék (Ho.)	1940. sze.	3947	a) „Kanásztülök”	Balázs József (28)	kanásztülök	t	
Bálint puszta [Varsány] (Nó.)			b) „Táncdallam dudán”	Mészáros József (58)	duda	t	
Lukanénye (Hont)		3948	a) „Táncdallam fur.n” [előj., Kutyakaparási]	Tőzsér Ferenc (61)	furulya	t	
			b) „Dallam furulyán” [Jaj de köves, jaj de röges az az út mfimrmfimrmml – utójátékkal]			t	
			c) „Táncdallam furulyán” [mlslmmr]			HC, t	
		3949	d) „Táncdallam dudán” [llmmlmmlls, közj.]		duda	HC, t	
	e) „Táncdallam dudán” [mmmfisfim, közj.]		HC, t				
Hosszúmező (Máramaros)	1941. jan.	4027	a) Jaj, Istenem, hol fogok én meghalni	Kósa István (75)	ének	HC, t	
			b) Elment az én kis bojtárom			HC, t	
			c) Az adós, az adós, akinek az inge gyócs			HC, t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Hosszúmező (Máramaros)	1941. jan.	4028	a) A csárdai híd alatt	Fekete Ferenc (61)	ének	t	
			b) Mikor nekem jókedvem van			HC, V, t	
		4029	a) Jaj Istenem, hol fogok én meghalni	Kovács Mihály (71)		HC, t	
			b) Jaj Istenem, hol fogok én meghalni	Fekete Ferenc (61)			
		4030	a) Kútágasra szállott a sas	Kovács Mihály (71)		HC, t	
			b) Hájde, hájde [énekelt halmozómese, román]				
		4031	a) Guba, guba, gubagallér	Román László (70)		HC, t	
			b) Nem messze van ide Kismargita			HC, V, t	
		4032	A fekete halom alatt	Jankó Lajos (42)		HC, t	
		4033	a) Egyszer elkezd keseregni János	Román László (70)		t	
			b) Volt nekem egy szép szeretőm				
			c) Magyar baka meghalt az áristomba [töredék]				
		4034	Szénadom, szénadom [gyermekjáték]	Kovács Károlyné Komlós Ilus (31)		HC, t	MNT I 651.
		4035	„Kántálás I.” [Jó estét kívánok. – Menj be angyal előre – Mostan kinyílt]	Réti Dani (12), Oláh Bandi (10), Konrád Sándor (12), Csúrka Rezső (11), Benedek Sándor (10), Frajla Pista (11)	szövegmondás, ének		
		4036	„Kántálás II.” [Egy nagy fényesség – Kedves bojtárom – Ó szerencsés éjszaka]				
		4037	„Kántálás III.” [Glória! Juhászim, pajtásim – Gloria in excelsis – Keljetek fel pásztorok – Pásztorok, keljünk fel – ...hagyjuk itt]				
		4038	„Kántálás IV.” [De ezt se hagyom neked – Ha a gazda jó volna]				MNT II 483.
		4039	a) Túl a Tiszán lekaszálták az árpát	Mülbauer Jolán (15)	ének	HC, t	
			b) Korán reggel szépen szól a pacsirta	Kósa Sándor (48)		HC, t	
		4040	a) Rászállott a fecske az ablakra	Kovács Károlyné Komlós Ilus (31)		HC, t	
			b) Árokba terem a sóska			HC, t	Bereczky 1310.
		4041	a) A mezei kis pacsirta	Jankó Lajos (42)		HC, t	
			b) Kis kalapom hídra lököm			HC, t	Bereczky 2386.
			c) Megüzenem a szeretőm anyjának			HC	
		4042	a) Hol jár itt kend, Pista bácsi	Kovács Károlyné Komlós Ilus (31)		HC, t	
			b) Hosszúmező szép helyen van			HC, t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Hosszúmező (Máramaros)	1941. jan.	4043	a) Nem messze van ide Kismargita	Bálint Antal (68)	ének	t		
			b) Ne temess a temetőbe	Bíró István (43)		HC, t		
		4044	a) A csárdai híres malom	Kovács Károlyné		HC , t		
			b) A Tiszának, a Dunának mind a két partja	Komlós Ilus (31)		HC, t		
			c) Ha meguntál, kisangyalom, szeretni	nő		t		
		4045	a) Megüzenem a szeretőm anyjának	Jankó Lajos (42)		HC, t		
			b) Sziget felől jön egy gőzös fütyülve			HC, t		
		4046	a) Hej búza, búza, de szép tábla búza	Hábrics Bözsi (20)		HC, t		
			b) Még az éjjel verekedni akarok			HC, t		
			c) Ablakomba bésütött a fényes holdvilág			HC, t		
			d) Rozmaringos a mi házunk			HC, t		
		Técső (Máramaros)	4047	a) Búzát eszik a vadgalamb		Bartos Andrásné Burján Eszter (66)	HC, t	
				b) Adjon Isten sok jót [lakodalmas]		nő	HC, t	
				c) Szeretnék szántani		nő	HC, t	
				d) Sírhat, búsulhat az az édesanya		Körözszi Istvánné(43)	HC, t	
4048	a) Adjon Isten sok jót		Fényes Bálintné (26)	t				
	b) Azt mondja egy kislány [Anyai átok]			HC, t				
	c) Eresz alatt fészkel a fecske			t				
4049	a) Még azt mondja ez a kislány		nő	t				
	b) Mikor én már tizenennyolc éves voltam		László Bálint (55)	HC, t				
	c) Jöjjön haza, nagyapó		Horvát Jánosné	HC				
4050	a) Keress szeretőt magadnak		Lajos Bálint (85)	HC				
	b) Egy leány a hegyek között [Pávás lány]		Bartos Andrásné	HC, t				
	c) Egyszer egy virágos kertbe		Burján Eszter (66)	t				
4051	a) Császárkörte nem vadalma		Szligán Ferencné Vertyuk Regina	HC, t				
	b) A Mátrában a hegyek közt [Pávás lány]		Deák Péterné (40)	HC				
	c) Ez az utca de sáros	Kuzma János (28)	HC, t					
	d) Az adós, az adós, akinek az inge gyócs	férfi	HC, t					
4052	a) Még azt mondja ez a kislány, vegyem el	Nemes Mihály (55)	DR, t					
	b) Coki kondás, elaludtál		DR, t					
	c) Száj le, te fekete fecske		DR, t					

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Técső (Máramaros)	1941. jan.	4053	a) Széles a Dunavíz, keskeny palló rajta	Nemes Mihály (55)	ének	DR, t	MNT X 119.	
			b) Dormatiton van egy forrás			DR, t		
		4054	a) »Oláhos«		hegedű			
			b) »Kisorosz«					
			c) »Nagyorosz«					
		4055	a) »Bolgár«					
			b) »Poják«					
		4056	a) »Tropotyánka«					
b) »Kolomejka«								
Szarvaszó (Máramaros)	1941. jan. 13.	4057	a) „Colinda:” De trei luni de când venim	Turda Mărie (17)	ének			
			b) Vai săleacă seu					
		4058	a) „Colinda”	Covaciu Vasile (20)	hegedű			
			b) „Colinda”					
			a) »Cosa«					
		4059	b) »Alunelu«					
			c) »Brău«					
			4060			a) »D’invertit« [de-nvârtit]		
		b) »D’invertit« [de-nvârtit]						
		c) »Rața«						
Hosszúmező-Gyertyános (Máramaros)	1941. jan.	4061	„Juhelvesztés” [juhait kereső pásztor]	Teresan Dumnitru	furulya			
		4062	a) »D’invertit« [de-nvârtit]					
			b) »D’invertit« [de-nvârtit]					
		4063	a) »D’invertit« [de-nvârtit]					
			b) »Alunelu«					
			c) »Bătută«					
Szada (Pest-Pilis-Solt-Kiskun)	1940.	4064	a) Sem eső nem esik	Puskás Sámuel (80)	ének	t		
			b) Megkondult a kisváci nagyharang			t		
		4065	a) Piros ajkú váci barna menyecske			V, t		
			b) Hej, ne menj el, ne menj el			V, t		
Mohács (Baranya)	1941. ápr. 12–15.	4066	a) Mit árul kend, bátyám uram? Vadalmát	Kovács Józsefné KJ	ének	t		
			b) Eltöltöttem szép időt [vénlánysúfoló]	Kovács József (76)		HC, t		
			c) Bárcsak hamar tavasz lenne			HC, t		

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Mohács (Baranya)	1941. ápr. 12–15.	4067	a) Rab vagyok, rab vagyok	Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879)	ének	HC, t	104Aa / MNT XII 93.
			b) Este ballag nyájam hazafelé			HC, t	
			c) Úgy ég a tűz, ha lobog			HC, t	106Bc
			d) Hol háltál te, bundabőr [»pásztori nóta«]			HC, t	107Bb
		4068	a) Elindultam vándorolni tizenkét legénnyel	Kalmár Istvánné Simity Teréz (1886)		HC, t	104Ba
			b) Hármat tojott a fekete kánya			HC, t	104Bb
		4069	a) Rakd meg, rózsám, rakd meg	Balázs Pál (1866)		t	105Bb
			b) Nem szánt vet az égi madár			t	MNT VIII/A 302.
			c) Szűröm volna, bocskorkám			t	105Bd
		4070	a) Máriagyüdi nagy körtefa [koldusnóta]				
			b) Hej Pali, Járkó				
			c) Tisza partján elaludtam [adatok]				
Mohács (Baranya)	1941. okt.	4071	a) Édesanyám, csikós vagyok	Dancsó János (70)	ének	HC, t	
			b) Édes, kedves komámasszony			t	
			c) Éva, szívem, Éva [adatok]			t	
		4072	a) Két fa között felsütött a holdvilág	Horkics Mihályné (1884)		HC	107Ab
			b) Hej Pali, Járkó			HC	
		4073	Ercsényi, Bercsényi	Kalmár Istvánné		HC	107Ba
		4074	a) Lám megmondtam, bús gerlice	Horkics Mihályné Bencsik Mária (1884)		t	MNT IX 706j
			b) Csicseri borsó [»fonyónóta«]			HC, t	
		4075	a) Szabó Vilmát hat zsendár kíséri [Háromszoros magzatgyilkos]			HC, t	107Aa
			b) Azt gondolod, hogy én sírok				
			c) Adjatok, adjatok [koldusnóta]			t	104Ac, 106Ac
		4076	a) „Kolo”	Šimić Tuna (43)		duda	
			b) „Drmavica” [vranjanka / srpsko kolo]				
		4077	a) „Koma nóta” [Aj,što se rolja,Škripi đerma]				
			b) „Bećarac” [töredékes]				
		4078	a) „Viszik a menyasszony ágyát”				
			b) „Menyasszonykísérő” [több dallam]				
		4079	a) „Esküvőre viszik a menyasszonyt”				
			b) „Előbbihez gyors” [adatok]				

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Mohács (Baranya)	1941. okt.	4080	a) „Pisma” [nóta]	Šimić Tuna (43)	duda		
			b) „Snaše” [párostánc] [adatok]				
		4081	a) [astalski glas]		ének		
			b) Bolovo je jedini u majke [astalski glas]				
			c) O'toliko ti muvački' cura				
		4082	a) Široko je lišće borovo [románc]	Bartulina Anka (31)	ének		
			b) Bečarino, moja fina lolo [bečarac]				
			c) Metni mi ruke [új stílusú táncdallam]				
			d) Što se, što se rolja [új stílusú táncdallam]				
		4083	a) „Svatovac” [kétrészes]	Jančić Ivan (1881)	duda		
			b) „Kolo” [adatok]				
		4084	a) „Szöveges dallam”				
			b) „Kolo”				
Gyímes [Nagygyimes] (Csík)	1942. jan.	4140	a) „Kettős”	Antal András (1891) [Áldomáspatoka]	hegedű	t	
			b) „Kettős”			t	
		4141	a) „Kettős”			V, t	KCSH 45
			b) „Kettős sirüleje”			t	
			c) „Kettős”			t	
		4142	a) „Kettős sirüleje”			t	
			b) „Hosszú havasi”			t	
			c) „Csárdás sirülős” [sebes csárdás]			t	
		4143	a) „Keserves”		ének	DR	
			b) „Keserves: Arra kérem az urakat”		hegedű		Németh István 223
			c) „Féloláhos”				
		4144	a) Olyan bu van a szívemen [keserves]	Antal Andrásné	ének	DR	
			b) „Lassú csárdás” [lassú magyaros]	Antal András (1891) [Áldomáspatoka]	hegedű	t	
			c) „Sebes csárdás”			t	
			d) „Sebes csárdás”				
		4145	a) „Korobgyászka, régi”			t	
			b) „Korobgyászka, újabb”			t	
			c) „Héjsza”				
		4146	„Csobán” [juhait kereső pásztor]	Sinka István Kukli (1881)		V	KCSH 44
		4147	a) „Cigány-keserves”				

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva	
Gyimes [Nagygyimes] (Csík)	1942. jan.	4147	b) „Csángó sebes csárdás”	Sinka István Kukli (1881)	hegedű	t		
		4148	a) „Cigány-keserves”				60a ¹⁰	
			b) „Cigány-keserves”			t		
			c) „Sebes” [<i>sebes csárdás</i>]			t		
		4149	a) „Cigány-keserves”					
			b) „Román-keserves”					
Gyimesbükk (Csík)		4150	En Istenem, végy el engem [<i>keserves</i>]	Minus Jánosné Sinka Bánfi Teréz (55)	ének	DR, t	57	MNT XI 259.
		4151	Csaljon meg, lelkem, a halál [<i>keserves</i>]			DR,HC,t	39	
		4152	a) Háromszor hét huszonegy	Sinka Jánosné Vándor Ilona (1902)		t		
			b) Szerettelek, lelkem, nagyon [<i>lassú magy.</i>]			t	53a	
			c) Istenem, Istenem			t		
		4153	a) „Lassú csángó magyaros”	Sinka János Cándra (1895)	hegedű	t	MNT VII 202.	
			b) „Cigány-keserves”				57	
			4154			a) „Csángó sebes” [<i>sebes csárdás</i>]	t	47c
		b) „Korobjászka”		t				
Gyimesközéplok (Csík)		4155	a) „Hétlépés”	Pulika György Halmágyi (1888)		t		
			b) „Háromsirülős”			t		
			c) „Keresej” [<i>Balánkáé</i>]			t		
			d) „Talián polka” [<i>moldovai</i>]			t		
		4156	a) „Talián sebesse” [<i>moldovai porkája</i>]			V, t		
			b) „Sormagyar”		V, t			
			c[e]) „Sánta németes”		t			
			[d) <i>csoszogató</i> , töredék]					
		4157	a) „Móduvai” [<i>talján porka</i>]		t			
			b) „Móduvai sebesse” [<i>talján sebes</i>]					
			[c) <i>kettős jártatója</i>]					
		Gyimes [Nagygyimes] (Csík)			4158	a) „Héjsza”	Simon György Anuka (1886)	
b) „Héjsza”								
c) „Héjsza”								
4159	a) „Lassú csángó magyaros”				40a2			
	b) „Lassú csángó magyaros”				41a			

¹⁰ Szürkített mezőben tüntetem fel az elpusztult gyimesi hanglezfelvételtre vonatkozó összefüggéseket, Gr jelzet helyett a lemezoldalak jegyzőkönyv szerinti számát megadva.

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva		
Gyimes [Nagygyimes] (Csík)	1942. jan.	4160	a) „Lassú csángó magyaros”	Simon György Anuka (1886)	hegedű				
			b) „Sebes forgó” [sebes csárdás]				61b		
			c) „Sebes forgó” [sebes csárdás]				40d		
		4161	a) „Sirülős” [sebes csárdás]				45c		
			b) „Sirülős” [sebes csárdás]						
			c) „Sirülős” [sebes csárdás]				41c		
		4162	a) „Menő-nóta (lakodalmas)”				61a		
			b) „Árgyellánus kettős” [kettős jártatója]				61c		
			c) „Sirülős a kettőshöz”				61d		
		Gyimesközéplok (Csík)	4163			a) „Németes”	Pulika György Halmágyi (1888)		
						b) „Németes”			
		Gyimes [Nagygyimes] (Csík)	4164			a) „Magyar kerekcs”	Simon György Anuka (1886)		
b) „Hosszúhavasi”									
c) „Békási ruszka”									
Gyimesbükk (Csík)	4165	a) Hujzad, édes mozsikásom [lassú magyaros]	Sinka János Cándra (1895)		44a				
b) „Lassú csángó magyaros”									
Gyimes [Nagygyimes] (Csík)	4166	a) „Németes”	Simon György Anuka (1886)						
		b) „Polka”							
		c) „Sebes” [sebes csárdás]							
	4167	a) „Marosszéki” [féloláhos]							
		b) „Huszárverbunk”							
		c) „Sebes csárdás” [féloláhos?]							
Csíkszépvíz (Csík)	1942. júl. 14.	4168	a) „Keserves”	Demeter József	hegedű		MNT VII 241j		
			b) „Keserves”						
			c) „Csárdás”						
Csíkborzsova (Csík)	1942. júl. 15.	4169	a) „Lassú csárdás”	Demeter Péter (1876)					
			b) „Sebes csárdás”						
			c) „Sebes csárdás”						
		4170	a) „Éjjeli muzsika”						
			b) „Sebes csárdás”						
		4171	a) „Régi csárdás”						
			b) „Gyors csárdás”						
			c) „Gyors csárdás”						

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Csíkborzsova (Csík)	1942. júl. 15.	4172	a) „Juhok elvesztése” [juhait kereső pásztor]	Demeter Péter (1876)	hegedű		
			b) „Féloláhos”			t	
		4173	„Asztali nóta”			t	
Csíkrákos (Csík)	1942. júl.	4174	a) Engem anyám férjhez adott [lakodalmás]	Márkos Dénes (1904)	ének	t	
			b) Adjon Isten, édesanyám, jó estét			DR, t	
			c) Engem anyám férjhez adott		hegedű	t	
			d) Adjon Isten, édesanyám [lassú csárdás]			t	
			e) „Sormagyar”			t	
						t	
Kosteleg (Csík)	1942. júl. 10.	4175	a) „Keserves”	Gábor György (1911)			
			b) „Lakodalmás sebes” [sebes csárdás]				
			c) „Sirülős” [sebes csárdás]				
Csíkszépvíz (Csík)	1942. júl. 14.	4176	a) Kimegyek a zöld erdőbe [cigány keserves]	Selymes Gyula (26)	ének	DR, t	
			b) Édesanyám, meghalok [cigány csárdás]			DR, t	MNT VII 241j
		4177	a) Adjon Isten, édesanyám, jó estét			DR, t	
			b) Én Istenem, valahára [cigány keserves]			t	MNT X 735j o)
Csíkszenttamás (Csík)	1942. júl. 21.	4178	a) „Régi lassú csárdás”	Pulika Miklós (1881)	hegedű	t	
			b) „Sebes csárdás”			t	
			c) „Sebes csárdás”			t	MNT VI 174.
		4179 [törött]	a) „Székely hallgató” [Tőtik a nagy erdő útját]			t	(átjátszása: ZTI Mg 3904B)
			b) „Lassú csárdás”			t	
			c) „Sebes csárdás”			t	
		4180	a) „Sebes” [sebes csárdás]				
			b) „Sebes” [sebes csárdás]				
			c) „Sebes” [sebes csárdás]				
			d) „Sebes” [sebes csárdás]				
		4181	a) „Régi magyar csárdás”				MNT VII 206j
			b) „Régi magyar csárdás”				
		4182	a) „Verbunk”				
			b) „Verbunk”				
			c) „Sebes csárdás”				
Gyergyóújfalu (Csík)	1942. júl. 24.	4183	a) „Gábor Ignácé, lassú”	Pulika János (1882)			
			b) „Gábor Ignácé, sebesse”				
			c) „Friss” [sebes csárdás]				

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Gyergyóújfalu (Csík)	1942. júl. 24.	4184	a) „Sebes” [sebes csárdás]	Pulika János (1882)	hegedű		
			b) „Székely tuss” [marosszéki]				
			c) „Régi magyar” [lassú csárdás]				
Csíkszentmihály (Csík)	1942. júl.	4185	a) „Oláhos” [román dal]	Kósa Mózes (63)	furulya		
			b) Töltik a nagy erdő útját				
			c) „Csángó csárdás”			t	
		4186	a) Jó gazdasszony vagyok én [féloláhos]		ének		
			b) Jó gazdasszony vagyok én [féloláhos]		furulya		
			c) „Pálinkás”				
			d) „Stimolni” [furulyapróba]				
			e) „Oláhos” [román dal]				
		4187	a) „Hétféle 1.”				
			b) „Hétféle 2.”				
			c) „Hétféle 3.”				
			d) „Huszárverbunk”				
Kolozsborosa (Kolozs)	1942. aug.	4472	a) „Joc unguresc” [lassú csárdás]	Cala Márton (64)	hegedű	V	
			bc) „Magyar tánc” [sűrű magyar] [adatok]				
		4473	a) „Magyar tánc” [sűrű magyar]				
			b) „Magyar tánc” [sűrű magyar]				
		4474	„Joc unguresc I.” [sűrű magyar]	Pop Demeter (27)		V	
Kolozsgyula (Kolozs)		4475	a) Menjünk göndörbe [gyermekjáték]	Berkes Gizella (12)	ének		
			b) Barna kislány	Berkes Gizella (12), Horváth Ilonka (11)			
			c) Tisza parti kislejány	BG, Pál Julian. (12), Szabó Gizella (12)			
			d) Zöld fű				
			e) Keljetek fel holtak	Marcsingó Mária (12), Lenárt Teri (12)			
Kutas [Karancseszi] (Nógrád)	1940. már. / sze.	4497	a) Duda, duda, szőrös duda	Kukucska Jánosné	ének	t	
			b) Duda, duda, szőrös duda (kétféle tempó)	Kukucska János (61)	duda	t	
		4498	a)				
			b) Farkas Julcsa ssmDfmrrmD				
			c) [vasvári]				
			d) Vidrócki				
					levélsíp	t	

adatk. lakhelye / felvétel helye	dátum	MH	szövegkezdet, megnevezés	adatközlő	előadás	lejegyz.	azonos tartalmú Gr / publikálva
Vrabevo (Lovecs tarto- mány, Bulgária) / Budapest	1938.	4499	a) Аз не искам, стара майко, виргия да плащам	Cona Gerikova (40)	ének	t	
			b) [érthetetlen szövegű]			t	
		4500	a) Ясна светла месечинко кажи те се моля	Sztefan Kolev (60)		t	
			b) Иди ми Валу във Троян			t	
		4501	a) Ясна светла месечинко кажи те се моля				
			b) Иди ми Валу във Троян				
		4502	a) Заплакала е майка на гроба	Pejo Gjurgev (23)		t	
			b) Хай Димитро лъо, русокосо момиче			t	
		4503	a) Замъчи се Божа майка, ой коледо, мой коледо [karácsonyi köszöntő]			t	
			b) Маре мома, баш мома			t	
			c) Я ми попитай бе маме, нашата комшийка			t	

C. Néprajzi hanglemezek Dincsér gyűjtőmunkája alapján

jegyző-könyv	adatközlő lakó-helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XIV. (1939. VI. 12 –13)	Szentés (Csongrád)	52	Aa [Hej halászhok, halászhok]	citera („tambura”)	Maszhag Józsefné	
			Ab Hej halászhok, halászhok	ének	M. B. Mária (1889)	
			Ac [Hej halászhok...] »friss«	tekerő	Balla István (1876)	
			Ba [Kis kertemben aratják a zabot]	citera („tambura”)	Maszhag Józsefné	
			Bb Kertünk alatt aratják a zabot	ének	Mecs Balog Mária	3851a
			Bc [Kis kertemben...] »halk«	tekerő	Balla István (1876)	3851b
		53	Aa [Elveszett a lovam]	citera („tambura”)	Maszhag Józsefné	
			Ab Elveszett a lovam	ének	Mecs Balog Mária	
			Ac [Elveszett a lovam] »halk«	tekerő	Balla István (1876)	
			Ad [Elveszett a lovam] »friss«			
			Ba [Áristomba de kemények...]	citera („tambura”)	Maszhag Józsefné	
			Bb Áristomba de kemények az ágyak	ének	Mecs Balog Mária	3849b/MNT VIII/A 574.
			Bc [Áristomba...] »friss«	tekerő	Balla István (1876)	3850a
			Bd [Áristomba...] »duda«			
		54	Aa [Azt hittem, hogy nem kellek...]	citera („tambura”)	Maszhag Józsefné	
			Ab Azt hittem, hogy nem kellek katonának	ének	Mecs Balog Mária	
			Ac [Azt hittem, hogy...] »halk«	tekerő	Kis József (1878)	
			Ad [Azt hittem, hogy...] »friss«			
			Ba [Dudanóta] »halk«			3854c
			Bb [Ugrálás] »friss«			3853c
			Bc [250 éves] »halk«			3854b
			Bd [Sebes] »friss«			
	Fábiánsebestyén (Csongrád)	55	Aa [Tarka paszuly] »friss«			3854a
			Ab [Tarka paszuly] »sebes«			
			Ac [3 akó borom van] »halk«			
			Ad [3 akó borom van] »friss«			
			Ae [Az olájok...] »friss«			
			Af [Az olájok...] »sebes friss«			

jegyző-könyv	adatközlő lakó-helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XIV. (1939. VI. 12 –13)	Szentés (Csongrád)		Ba [Kék ibolya, ha leszakítanálak]	citera („tambura”)	Maszlág Józsefné	
			Bb Kék ibolya, ha leszakítanálak	ének	Mecs Balog Mária	MNT VI 661.
			Bc [Kék ibolya, ha leszakítanálak] »friss«	tekerő	Balla István (1876)	MNT VI 664.
			Bd [Kék ibolya, ha leszakítanálak] »duda«			
		56	Aa Túl a Tiszán, Átokházán születtem	ének	Maszlág Józsefné	3849a / MNT IX 289j.
			Ab [Túl a Tiszán, Átokházán születtem] »halk«	tekerő	Balla István (1876)	3848a / MNT IX 290.
			Ac [Túl a Tiszán, Átokházán születtem] »duda«			
			Ba Cigány, cigány, mér vagy cigány	ének		
			Bb [Cigány, cigány, mér vagy cigány] »halk«	tekerő		
			Bc [Cigány, cigány, mér vagy cigány] »friss«			
			Bd [Cigány, cigány, mér vagy cigány] »sebes friss«			
XVI. (1939. XII. 11–13)	Kishartyán (Nógrád)	13	Aa [Két éve már, vagyis három]	furulya	Bertók Mihály Huriák (1876)	3906c
			Ab [Fehér gólya száll az udvaromra]			3903a
			Ac [Vígán, vígan, víg angyalom]			3903b
			Ba Két éve már, vagyis három	ének		
			Bb Fehér gólya száll az udvaromra			3905a
			Bc Vígán, vígan, víg angyalom			3905b
		26	Aa [Hortobágyi pusztán de sokat is jártam]	furulya		
			Ab [Édesanyám, mért szültél a világra]			3906a
			Ac [Elmegyek, elmegyek]			
			Ba Édesanyám, mért szültél a világra	ének		3904a
			Bb Hortobágyi pusztán de sokat is jártam			
		62	A Egyszer egy királyfi [<i>Házassuló királyfi</i>]	ének	BI, KP, VM	3864b
			B Fehér László lovat lopott [<i>Halálraítélt húga</i>]		Bancik Ilona	3864a
	Domaháza (Borsod)	63	Aa Cintányéron jó a cukros bogácsa		Kis Piroska	3867d
			Ab Kelet felől jön egy fekete hintó		Bancik Ilona, Kis Piroska, Varga M	
			Ac De szeretnék csillag lenni az égen		Bancik Ilona	
			Ba Kutya paraszt, mindég kint vagy a tanyán		Bancik Ilona, Kis Piroska, Varga Mária	
			Bb Édesanyám oka a gyászos életemnek			
			Bc Pince, pince, tizenhárom sor pince			
		64	Aa Ködözik a Mátra			3868b (3104a)
			Ab Voltam az almágyi pincébe			
			Ac Beteg vagyok, megrúgott egy pejő			3870a

jegyző-könyv	adatközlő lakó-helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XVI. (1939. XII. 11–13)	Domaháza (Borsod)	65	Ba Három betyár a csárdába	ének	Bancik Ilona, Kis Piroska, Varga M.	3866a (3101b, 3105a)
			Bb Hej rozmaring, rozmaring			3868c/MNT VIII/A 482.
			Aa Felmentem én a szekerre		Kis Piroska	3806a
			Ab Ezér a legényér		Bancik Ilona, Kis Piroska, Varga Mária	3800a
			Ac Ha még egyszer lány lehetnék			
			Ad János bácsi hegedűje		Bancik Ilona	
			Ba Betyárgyerek ha bemegy az erdőbe		BI, KP, VM	3865a
			Bb Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]		Kis Piroska	
		66	Aa Verje meg az Isten azt az édesanyát		BI, KP, VM	
			Ab Domaházi temető árokjába		KP, VM	
			Ac Sötét felhő borítja rám a csillagos eget		Bancik Ilona, Kis Piroska, Varga Mária	3869a
			Ad Domaházán kidobolta a bíró			3867c
			Ba El kell menni katonának messzire			
			Bb Fáj a lábom mert feltörte a csizma			3867a
			Bc Sej most építik a domaházi templomot			
			Bd Ez a kislyány bele-belenéz a tyűkörbe			
			Be Fekete felhőből esik az eső			3867b (3106b)
		67	Aa Nem akar a vezéröröm legelni		Kára Varga Imre (1881)	
			Ab Jaj Istenem, minek élek			3909a
			Ac Kukorica, tengeri			3916b
			Ba Jó estét, jó estét [<i>Halálra táncoltatott lány</i>]			3919a
			Bb Hosszú szeker, rövid szán			3913c
XVII. (1940. IV. 22 –23)	Nagygejőc (Ung)	68	Aa Sárga csikó, csengő rajta	ének	Baksa Ferenc (1902)	3895d
			Ab Mikor megyek Uzshorodra			
			Ba Jaj Istenem, de nagy baj a szegénynek		Nagy Józsefné Molnár Mária (1882)	3893, 3895a–b
			Bb Iszok én még veletek			MNT III/B 112.
	Nagydobrony (Bereg)	69	Aa Piros kancsó, piros bor			
			Ab Leborultam a bíró asztalára, asztalára			3887c
			Ac Jártam az erdő alján			
			Ad Megdőglött a bíró lova, sugári ja			
			Ba Tűz, égesd meg azt a bokrot, kibe guzsaly terem			
			Bb Szól a rigómadár			3884a / MNT VII 370.
			Bc Haj ne menj el, ne menj el			3877c, 3896b

jegyző- könyv	adatközlő lakó- helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva	
XVII. (1940. IV. 22 –23)	Nagydobrony (Bereg)	70	Bd Száraz köszvény, hol vagy most	ének	Nagy Józsefné		
			Aa Mikor én még tizenkét éves voltam		Baksa Ferenc (1902)	3882a	
			Ab Ki ja fene találta ki			3885a, 3886c	
			Ba El kén hán indulni, meg kén házasodni				
			Bb Édesanyám, hol van az az édes tej				
		71	A Tisza partján elaludtam [rabnóta]		Nagy Józsefné Molnár Mária		
			B Sirató			MNT V 126.	
XIX. (1940. XI. 26)	Ipolyvarbó (Nógrád)	74	Aa MENYASSZONYBÚCSÚZTATÓ (Jaj pártám) Ba MENYASSZONYBÚCSÚZTATÓ (folytatás)	ének	Okosi Istvánné Csernyik Anna	3932–3933 / MNT III/A 274.	
	Karancseszi (Nógrád)	75	A KARÁCSONYI KÖSZÖNTÉS Aa1 Karácsonyi éjczakáján	ének	Kukucska Jánosné Novodonszki Mária (1895)		
			Aa2 Fújunk ketten egy nótát				
			Ab1 Karácsonyi éjczakáján	ének		Zsíros Péter (1881)	
			Ab2 Eregy Éva a pallásra, fogj egy pár galambot				
			Ab3 Jancsika, Jancsika te gyere előre				
	Ac Előbbi b dallamok dudán		duda				
	Kishartyán (Nógrád)		Ba Elhajtanám a libám	ének	Bertók Mihály Huriák (1876)		
			Bb Mikor én még kicsiny voltam				
			Bc [Elhajtanám a libám]	duda			
			Bd [Mikor én még kicsiny voltam]				
	Egyházasgerge (Nógrád)		76	Aa Még azt mondják nekem a vénasszonyok	ének	Zsíros Péter (1881)	3927a
		Ab Megégett Rácország					
		Ac [Még azt mondják nekem a vénasszonyok]		duda			
		Ab [Megégett Rácország]					
		Ba Kútágas géimestül		ének			
		Bb [Kútágas géimestül]			duda		
		Bc [Kikericses, rózsás pallag]					
	XX. (1940. XII. 4.)	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	77	Aa Huszárosan vágatom a hajamot	ének	Kisfaludi János	
				Ab Addig megyek a csillagos ég alatt		BJ, KJ, SÁ, VB	
Ac Fehér fuszulykavirág				Bak József (1869)			

jegyző-könyv	adatközlő lakó-helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XX. (1940. XII. 4.)	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	78	B Szegény legény vótam [<i>Gőgös feleség</i>]	ének	Kisfaludi János (1914), Sófalvi Áron (1920), Vajda Bálint (1921)	Vargyas <i>Ballada</i> 139. ¹
			Aa Hej, ha én azt tudnám			
			Ab Kihajtom a Virág ökröm a rétre			
			Ba Édesanyám sokat intett a jóra			
			Bb Bémegyek a földbe lakni			
			Bc Harangoznak Szebenbe, Szebenbe			
XXIII. (1941. X. 24– 25.)	Mohács (Baranya)	104	Aa Rab vagyok, rab vagyok	ének	Horkics Mihályné Bencsik Mária (57)	
			Ab Kis kertöt kerítöttem			
			Ac Adjatok, adjatok			4075c
			Ba Elindultam vándorolni tizenkét legénnyel		Kalmár Istvánné Si- mity Teréz	4068a
			Bb Hármát tojott a fekete kánya			4068b
		105	Aa Zúg az erdő, zúg a mező		Horkics Mihályné Bencsik Mária (57)	
			Ab Jaj de sokat áztam, fáztam, fáradtam			
			Ac Csicsiri borsó			
			Ba Azt gondolod, hogy én sírok		Balázs Pál (76)	
			Bb Rakd meg, rózsám, rakd meg			4069a
			Bc Lóra, csikós, lóra			
			Bd Szűröm volna, bocskorkám			4069c
		106	Aa Letörött a decsi templom tornya		Horkics Mihályné Bencsik Mária (57)	
			Ab Egy csöpp tinta csöppent [köszöntő]			
			Ac Adjatok, adjatok [koldusnóta]			4075c
			Ad A Szent Péter apostol [arató]			
			Ba Hat nap van egy hétbe		Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879)	
			Bb Azt gondolod, mindig így lesz			
		107	Bc Úgy ég a tűz, ha lobog			4067c
			Aa Szabó Vilmát hat zsandár kíséri [<i>Háromszoros magzatgyilkos</i>]		Horkics Mihályné Bencsik Mária (57)	4075a
			Ab Két fa között fölsütött a holdvilág			4072a
			Ba Rákóczi, Bercsényi		Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879)	4073
			Bb Hol voltál, te bundabőr			4067d
			Bc Itt is kéne lenni			

¹ Vargyas Lajos, *A magyar népballada és Európa* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), II, 139. sz.

jegyző- könyv	adatközlő lakó- helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XXV. (1943. II. 16 – 18)	Gyimes, Gyimes- bükk (Csík)	f39 ²	Jaj Istenem, minek élek [keserves]	ének, hegedűk– kontrák–bőgő	Minus Jánosné Sinka Bánfi Teréz	4151
		f40	a1) Rég megmondtam, kedves babám, ne szeress [lassú magyaros]	ének	Simon György Anuka (1886)	
			a2) ua.	hegedű–kontra–gar- don		4159a
			b) „Lassú magyar[os] (Én Istenem, adj egy pótrát)”			
			c) „Sebes forgó” [sebes csárdás]			
			d) „Sebes forgó” [sebes csárdás]			4160c
		f41	a) „Lassú magyaros”	hegedű		4159b
			b) „Lassú magyaros”			
			c) „Sebes sirülő” [sebes csárdás]			4161c
		f44	a) Hujzad édes mozsikásom [lassú magyaros]	ének, hegedű– kontra–gardon	Sinka Jánosné, Sinka János	4165a
			b) Találok én szeretőt [lassú magyaros]			
		f45	a) „Lassú magyaros”	hegedű–gardon	Simon György Anuka (1886)	
			b) „Sebes” [sebes csárdás]			
			c) „Kulacskínálgató sebes (lakodalmas)” [sebes csárdás]			4161a
		f46	a) „Lassú magyaros”			
			b) „Lassú magyaros”			
			c) „Sebes forgó” [sebes csárdás]			
			d) „Sebes” [sebes csárdás]			
		f47	a) „Lassu csárdás” [lassú magyaros]	hegedű–kontra–gar- don	Sinka János Cándra (1895)	
			b) „Sebes” [sebes csárdás]			
			c) „Sebes” [sebes csárdás]			4154a
		f50	a) „Lassu csángó magyaros”	hegedű–kontrák– gardon		
			b) „Lassu csángó magyaros”			
			c) „Lassu csángó magyaros”			
		f51	a) „Lassu csángó magyaros”	hegedű–kontra–gar- don	Sinka István Kukli (1881)	
			b) „Sebes csángó magyaros” [sebes csárdás]			
			c) „Sebes csángó magyaros” [sebes csárdás]			
			d) „Sebes csángó magyaros” [sebes csárdás]			

² Az elpusztult, ki nem dolgozott lemezoldalak felvételi számait – a kidolgozott lemezek NM Gr számaitól megkülönböztetve – f előjellel közlöm.

jegyző- könyv	adatközlő lakó- helye	NM Gr	szövegkezdet, megnevezés	előadásmód	adatközlő	azonos tartalmú MH / publikálva
XXV. (1943. II. 16 – 18)	Gyimes, Gyimes- bükk (Csík)	f52	a) „Lassú magyar[os]”	hegedű–kontra–gar- don	Sinka János	
			b) „Ugyanaz más hegedűstől”		Simon György	
			c) „Sebes” [sebes csárdás]		Anuka (1886)	
		f53	a) Szerettelek, lelkem, nagyon [lassú magyaros]	ének, hegedű– kontra–gardon	Sinka Jánosné, Simon György	4152b
			b) Jaj Istenem, add nekem [lassú magyaros]			
		f57	Én Istenem, vigasztalj meg [keserves]	ének, hegedűk– kontrák–bőgő	Minus Jánosné	4150, 4153b
		f58	Máriadna nem jó helyt van [keserves]		Sinka Jánosné	
		f59	a) Szeress, szeress, csak nézd meg, kit [keserves]		Minus Jánosné Sinka Bánfi Teréz (55)	
			b) Én Istenem, mi tud lenni [keserves]			
		f60	a) Anyám, anyám, édesanyám [keserves]		Sinka János, Sinka István	4148a (SI)
			b) „Féloláhos”			
		f61	a) „A Bartosé” [lakodalmi mars]	hegedű–kontra–gar- don	Simon György Anuka (1886)	4162a
			b) „Csángó magyar” [sebes csárdás]			4160b
			c) „Kettős (árgyelános)” [kettős jártatója]			4162b
			d) „A kettős sirüleje”			4162c
		f62	a) „Huszár verbunk” [verbunk]	hegedű–gardon	Sinka János Cándra (1895)	
			b) „Három tappantós”	hegedű–kontra–gar- don		
			c) „Csángó csárdás” [sebes csárdás]			
			d) „Garasos” [sebes csárdás]			
		f63	a) „Hejsza”	hegedű–gardon	Simon György Anuka (1886)	
			b) „Sebes sirülő” [sebes csárdás]			
			c) „Sebes sirülő” [sebes csárdás]			
			d) „Sebes sirülő” [sebes csárdás]			

D. Dincsér fotói a NM Fényképgyűjteményében

NM F	adatközlő lakhelye / felvétel helye	tárgy	dátum
5,5 x 8,5 cm-es üveglemezek			
81729	Kemence (Hont)	„ösztör” (létraféle)	[1938. sze.]
81730		fűrészelvek az erdőben	
81731		rögtönzött erdei bak	
81732		rőzséért menő asszonyok	
81733		rőzsegyűjtés „bazárkába”	
81734		„bazárkával” pihenés	
81735		„oláh szánkóval”	
81736		gallyfát gyűjtő asszonyok	
81737		fahordásra használt szekér	
81738		sírkeresztek	
81739	Órhalom (Nógrád)	„zabló” (lótető)	
9 x 12 cm-es üveglemezek			
83864	Bánréve (Gömör)	fejfa	1939. aug.
83865	[Komárom] / Bagota (Komárom)	Kollárovi Lukács dudával	1939. jún.
83866		Kollárovi Lukács dudál, oldalról	
83867		Kollárovi Lukács dudál, előlről	
83868		Kollárovi Lukács dudája	
83869		Kollárovi Lukács dudája	
83870		Kollárovi Lukács dudája, sípszár vége	
83871		Kollárovi Lukács dudája, sípszár	
83872		Kollárovi Lukács dudája, sípszár hátulról	
83873		Kollárovi Lukács dudája, fej	
83874	Kishartyán (Nógrád)	Bertók Mihály Huriák dudával	1939. nov.
83875		Bertók Mihály Huriák kezébe veszi a dudát	
83876		Bertók Mihály Huriák kezdi felfújni a dudát	
83877		Bertók Mihály Huriák felfújja a dudát	
83878		Bertók Mihály Huriák dudál	
83879		Bertók Mihály Huriák dudál	
83880		Bertók Mihály Huriák flótázik	
83881		Bertók Mihály Huriák furulyázik	
83882		Bertók Mihály Huriák ostoronyelet farag	
83883		Bertók Mihály Huriák dudál	
83884	Sáta (Borsod)	régi cifra bunda hímzésrészlete	1939. aug.
83885		régi cifra bunda hímzésrészlete	
83886		régi cifra bunda, 72 éves emberé	
83887		régi cifra bunda, Olexa Józsefé	
83888		cifra bunda hátulról	
83889		„csülök” (tehénre)	
83890		böggereblye használata	
83891		nagy böggereblye	
83892		böggereblye	
83893		szénabetakarítás eszközei	
83894		Olexa József Bazsár citerája	
83895		Olexa József Bazsár citerázik	
83896		csűr	
83897		gazdasági épület	
83898		csűr	
83899		csűr részlete	
83900		szőnyegmosás patakban	
83901		Eke „Rigó” István portré	
83902	Zabar (Gömör)	méhkas	1939. nov.

83903	Zabar (Gömör)	famozsár használata	1939. nov.
83904		orradzó borjún	
83905		mosás patakban	
83906		bőgőgereblye	
83907		kisgyermek „lyukas szék”-ben	
83908		fonás a gereblye nyeliről	
83909		lófejes citera	
83910		köcsögtartó és virágtartó	
83911		motolla	
83912	Bp. / Szentés (Csongrád)	Balla István tekerőzik	1939. [jún.]
83913		Balla István tekerőzik	
83914		Balla István hangol [szemből, hajadonfőtt, nyitott hangszerrel]	
83915		Balla István tekerőzik [szemből]	
83916		Balla István tekerős pénzt kap [profil, hajadonfőtt]	
83917		Balla István viszi hangszerét	
83918		Balla István tekerőzik [profil, hajadonfőtt]	
83919		tekerő részlete	
83920		tekerő részlete	
83921		tekerő részlete	
83922		tekerő részlete	
83923		tekerő [oldalról]	
83924		tekerő részlete	
83925		tekerő [földről, nyitva] [Maszlagnée]	
83926		tekerő részlete [a kar felől]	
83927		tekerő [oldalról]	
83928		tekerő [földről] [Maszlagnée]	
83929		tekerő [földről]	
83930		tekerő részlete	
83931		tekerő részlete	
83932		tekerő részlete	
83933		tekerő részlete	
83934		tekerő részlete	
83935		tekerő részlete	
83936		tekerő részlete [Maszlagnée]	
83937		tekerő részlete [Maszlagnée]	
83938		tekerő részlete [Maszlagnée]	
83939		tekerő részlete [Maszlagnée]	
83940		tekerő részlete	
83941		tekerő részlete [Maszlagnée]	
83942	Domaháza (Borsod)	anya ringatja gyermekét [Bancik Ilona]	[1939.] szept.
83943		anya gyermekével [Bancik Ilona]	
83944	Domaháza (Borsod) / [Budapest]	Kis Sunyi Piroska	[1939. dec.]
83945		Kis Sunyi Piroska, Bancik Ilon, Varga Mária Gatyás	
83946		Bancik Ilonka	
83947		[Kis Sunyi Piroska, Bancik Ilon, Varga Mária Gatyás]	
83948		Varga Gatyás Mariska	
83949	Domaháza (Borsod)	nincs karton	[1939.] szept.
83950		Elek Zimányi Ignác	
83951		férfi vasárnap a padon	
83952		szüregallér hímzésrészlete	
83953		szűr hátulról	
83954		öregasszony	
83955			
83956			

83957	Domaháza (Borsod)	öregasszony unokáját viszi hátán	[1939.] szept.
83958		hazafelé szénagyűjtésből	
83959		széreő-gereblye	
83960		megrakott szénásszekér	
83961		gereblye a csűr oldalán	
83962		hazafelé a szántásból	
83963		a borona iga után kötése	
83964		kisgyermek lyukas székben	
83965		eke	
83966		gereblyekészítés	
83967		öreg ember a szekér mellett [Elek Ignác]	
83968		gyermekek körben állanak a „Sic kiri domi-nárum” játékhoz	
83969		parasztok vasárnap a templom előtt	
83970		kontyfésű	
83971		táncfőköttő	
83972		egy szobából álló ház	
83973		dézsáláb	
83974	Nagydobrony (Bereg)	hágrészlet kéményseprővel	1939. okt.
83975		debenykút	
83976		debenykút	
83977		háaspár ünneplőben	
83978		párnavarrás a hambiton	
83979		párnavarrás a hambiton	
83980		ebédvívés	
83981		öregasszonyok vasárnap a templom előtt	
83982		emberek vasárnap a templom előtt	
83983		emberek vasárnap a templom előtt	
83984		leány ünneplőben	
83985		leány ünneplőben	
83986		leányok vasárnap a templom előtt	
83987		gyermek kék lajbiban hátulról	
83988		férfi zsinóros [kabátban] hátulról	
83989		asszony nép bölcsővel	
83990		disznópörzsölés	
83991		udvar és szárazalja	
83992		kemence	
83993		bőgő- vagy tarlógereblye	
83994		istálló fedése szalmával	
83995		abora [’fedeles szénatároló’]	
83996		régi istálló	
83997		régi csűr hátulról	
83998		abora	
83999		kis csűr hátulról	
84000		csűr és szárazalja	
84001		szántás magyar ökörrel	
84002		gyerek-muzsika	
84003		locsolkodás	
84004		verebet lövünk	
84005		fűzfasípolás	
84006		tologaó [játék]	
84007		kapu, egyetlen példány	
84008		részlet csűr oldaláról	
84009		csűrészlet	
84010		„jármodzunk” [játék]	
84011		fűzfasíp készítése	
84012		[játék]hegedű készítése	
84013		[játék]hegedű készítése	

84014	Nagydobrony (Bereg)	fiatal leány régi surccal	1939. okt.
84015		idős asszony köznaplóban	
84016		leányviselet hátulról	
84017		Tari Molnár Sándor, a nagy hazudozó	
84018		fonás kerekesről és talpasról	
84019		répát, káposztát sorozaó [eszköz]	
84020		asszony félünneplőben	
84021		ingváll	
84022		fonás „tünkeős guzsaly”-ról	
84023		bőgőgereblye vivése	
84024		nagymosás a kút mellett	
84025		rúgós tehén fejése	
84026		a szösz tisztítása a ház oldalán	
84027		beteg asszonytól hazatérőben	
84028		daráló	
84029		jómódú házaspár	
84030		leányviselet	
84031		abora	
84032		bőgőgereblye	
84033		fejfa és lábtól való fa	
84034		fejfa és lábtól való fa	
84035		a szösz tisztítása	
84036		kemencetapasztó cigányasszony	
84037		abora	
84038		kenyér bevetése a kemencébe	
84039		kender törése	
84040	Kutas [Karancskeszi] (Nógrád)	citerázás	1940. már.
84041		kismosás	
84042		Kukucska János furulyázik	
84043		Kukucska János magyargéci dudás, jelenleg Kutason szolgál	
84044		sinkázás v. sinkózás [játék]	
84045		sinka	
84046		kondásgyerek kanászkürttel	
84047		tyuszinka [játék]	
84048	Lapujtó [Karancslapujtó] (Nógrád)	öreg cigánykovács műhelye	
84049		öreg cigánykovács műhelye	
84050		öreg cigánykovács műhelye	
84051	Karancsberény (Nógrád)	Palicza Jóska 84 éves pásztorember furulyázgat	
85251	Nagygejóc (Ung)	hó elszállítása szánkón az udvarból	1940. [feb.]
85252		csuszka a felhalmozott havon	
85253		asszony bordával	
85254		faszállítás	
85255		hóhányás	
85256		fonás	
85257		bőgőgereblye szállítása	
85258		szövés	
85259		madárijesztő, csúrtető védelme	
85260		fonálvető szállítása	
85261		fonálvető	
85262		udvar	
85263		öregasszony köznaplóban	
85264		férfi és fiú vasárnapi ünneplőben	
85265		öregasszony ünneplőben	
85266		öregember ünneplőben	
85267		anya gyermekével köznapiban	
85268		öregasszony a templomba megy	

85269	Nagygejőc (Ung)	fiatalasszony templomból jövet	1940. [feb.]
85270		fiatal leány templomba menet	
85271		középbirtokos házaspár ünneplőben	
85272		a templombíró és családja ünneplőben	
85273		öregember köznaplóban	
85274		idősebb férfi ünneplőben	
85275		ebédvívés	
85276		„Kongózás”. Húshagyó kedden... (Kottával a régi kartonon.)	
85977		faszán	
86678		kútágas élőfában	
85279		hóeltakarítás	
85280		öreg ház és udvar, előtte gazdája, a fellábú bakter	
85281		öreg ház	
85282		öreg ház, udvar s kapu	
85283		öreg ház, udvar s kutak	
85284	Kishartyán (Nógrád) / [Budapest]	Bertók Mihály Huriák dudál	[1939. dec.]
85285		Bertók Mihály Huriák viszi a dudáját	
85286		Bertók Mihály Huriák felfújja dudáját	
85287	Nógrádmegyer (Nógrád)	Babka András községi kanász hajtani indul	1940. [már.]
85288		Babka András községi kanász megfújja a kürtöt	
85289		Babka András községi kanász	
85290		Babka András községi kanász kürtjét tisztítja	
85291		Babka András községi kanász fújja a kürtöt	
85292	Csitár (Nógrád)	ringlispil	
85293	Nagycsalomja (Hont)	árvíz	1940. [már. 24.]
85294	Ipolyvarbó (Nógrád)	disznóól építése	
85295		tűzoltás	
85296		tűzoltás	
85297		anya gyermekével vasárnap délután	1940. [már.]
85298		özvegy öregasszony vasárnap délután	
85299		a falu főutcája	
6 x 6 cm-es film			
85300	Liptagerge [Egyházasgerge] (Nógrád)	dobolás	1939. nov.
85301		Zsíros Péter viszi a dudáját	
85302		Zsíros Péter furulyázik	
85303		Zsíros Péter viszi a dudáját	
85304		Zsíros Péter furulyázik	
85305	Szentsimon (Gömör)	középkori templom	
85306		középkori templom	
85307		középkori templom	
85308		domaházi fuvaros cigány útban Ózdról hazafele	
85309	Kishartyán (Nógrád)	citera	
85310		kontyvas	
85311		főkötőviselet	
85312		főkötőviselet	
85313		főkötőviselet	
85314		főkötőviselet	
85315		főkötőviselet	
85316		főkötőviselet	
85317		fonás talpas guzsalyról	
85318		menyecskék főkötőben	
85319		fonal matollázása	
85320		régi ház	

85321	Kishartyán (Nógrád)	disznóbél tisztítása a kútnál	1939. nov.
85322		fűzfásíp készítése	
85323		kosárfonás	
86401	Karancsberény (Nógrád)	vályogból épült ház, oldala bedőlve	1940. szept.
86402		cselédlakás portája [Palicza]	
86403		kendermunka	
86404		Palicza Jóska, dudával a karján	
86405		Palicza Jóska portré	
86406		Palicza Jóska dudál	
86407		dudabőr szárítóba	
86408		Palicza Jóska dudál	
86409		Palicza Jóska dudál	
86410		Palicza Jóska dudál	
86411	Ipolyhídvég (Hont) / [?]	Duda részlete	
86412		Duda	
86413	Ipolynyék (Hont)	Kanász, tülökkel	
86414		Kanász, tülökkel	
86415		Kanász, tülökkel	
86416	Lukanénye (Hont)	Tőzsér Ferenc furulyál	
86417		Tőzsér Ferenc dudál	
86418		Tőzsér Ferenc dudál	
86419		Tőzsér Ferenc dudával	
86420		Tőzsér Ferenc dudál	
86421	Varsány (Nógrád)	Bálintpusztai béres [Mészáros József] dudával	
86422		Bálintpusztai béres [Mészáros József], a duda felfűvése közben	
86423		Bálintpusztai béres [Mészáros József] dudál	
86424		Bálintpusztai béres [Mészáros József] dudál	
86425		Bálintpusztai béres [Mészáros József] dudál	
86426		Bálintpusztai béres [Mészáros József] dudál	
86427	Kutas [Karancskeszi] (Nógrád)	Kukucska János dudál	
86428		Kukucska Ernő, jó táncos	
86429		Kukucska János dudával	
86430		citerázó fiú	
86431	Nagycsalomja (Hont)	Holló Antal kanász	
86432		Holló Antal kürtöl	
86433		Holló Antal kürtöl	
86434	Iliny (Nógrád)	szántás faekével	
86435	Etes (Nógrád)	vasárnap délután a ház előtt	
86436	Piliny (Nógrád)	delelő gulya	
6 x 9 cm-es üveglemezek			
88985	Bözöd (Udvarhely) / Budapest	László János	1941. szept.
88986		Ádám György	
88987		Ádám György	
88988		Bágyi János	
88989		László János	
88990		Marosi József	
6 x 6 cm-es film			
88991	Mohács (Baranya)	sokac asszonyok ruhát mosnak a Duna partján	1941. ápr.
88992		Balázs Pál	
88993		Balázs Pál	
88994		Balázs Pál	1941. [okt.]
88995		sokac dudás a mohácsi szigetről [Jančič Ivan]	
88996		sokac dudás a mohácsi szigetről [Jančič Ivan]	
88997	Mohács (Baranya) / Budapest	Kalmár Istvánné	1941. okt.
88998		Horkics Mihályné	

88999	Mohács (Baranya) / Bpest	Kovács Józsefné	1941. okt.
89000	Szék (Szolnok-Doboka) / Budapest	Szabó Varga György a Halászbástyán	1941. febr.
89001		Szabó Varga György a Halászbástyán	
89002		Sipos György Sándorné a Halászbástyán	
89003			
89004			
89005			
89006			
89007		Kis Sándor	
89008		Kis Sándor	
89009			
89010			
89011			
89012			
89013		Ferenci Márton Zsuki és bandája, cigaretta	
89014		Ferenci Márton Zsuki a mikrofon előtt	
89015		Ádám István hegedül, udvaron	
89016		Ádám István útra készen	
89017		Ferenci Márton Zsuki, a kollegáival	
89018		Ferenci Márton Zsuki	
89019		Miko Albert brácsás	
89020		ifj. Ferenci Márton, bógós	
89021	Szarvaszó (Máramaros)	a hangszer román neve zungură...	1941. jan.
89022		román legény	
89023		román legény	
89024		Covaciu Vasile román muzsikás. A hegedű neve: ceteră	
89025		Covaciu Vasile román muzsikás	
89026		Covaciu Vasile román muzsikás	
89027		Covaciu Vasile román muzsikás és társnője	
89028		Covaciu Vasile román muzsikás	
89029	Hosszúmező (Máramaros)	román leány a környékből	
89030	Szaplunca (Máramaros)	román legény ünnepiben	
89031		román legény ünnepiben	
89032		román legény bádogkürtöt fúj	
89033	Hosszúmező[-Gyertyános] (Máramaros)	Baias Tógyer román pásztor családjával	
89034		Baias Tógyer román pásztor felesége és kislánya	
89035		Baias Tógyer román havasi pásztor kislányával, Gyertyánoson	
89036		favágás Gyertyánoson	
89037		Teresan Dumnitru román havasi pásztor, furulyás	
89038		Teresan Dumnitru román havasi pásztor, furulyás	
89039	Técső (Máramaros)	alápincézett ház	
89040		alápincézett ház	
89041		alápincézett ház	
89042		alápincézett ház	
89043		alápincézett ház	
89044		alápincézett ház	
89045		alápincézett ház	
89046		román koldusasszony jósol	
89047		HIÁNYZIK	
89048			
89049			
89050			
89051			

89052		HIÁNYZIK	
89053			
89054			
89055			
89056			
89057			
89058	Kerekhegy (Máramaros)	régi, elhagyott sóbánya aknája	1941. jan.
89059		ruszin botos asszony gyermekeivel	
89060		sósvízét vivő román leányka	
89061	Hosszúmező (Máramaros)	[öregember kucsmában, portré]	
89062		[ugyanaz profilból kucsma nélkül]	
89063		viszik a kölcsönkért fonálvetőt	
89064		guzsalyasba menő leány	
89065		fonó leány	
89066		motollálás	
89067		ház és kapu	
89068		leány a kiskapuban	
89069		ház és közkút	
89070		kenyérsütés az udvaron	
89071		ház és gazdája	
89072		Hábrics Bözsi, ruszin leány, gyárba jár dolgozni	
89073		ruszin leány, gyárba jár dolgozni	
89074		[karácsonyfa asztalon]	
89075		öreg zsidó a háza előtt	
89076		trágyahordás szánon	
89077		kovácsműhely	
89078		utcarészlet	
89079		fahordás szánon	
89080		szénahordás szánon	
89081		tehénvasalás	
89082		Kósa István, énekes [portré]	
89083		Kósa István, énekes [profilból hajadonfőtt]	
89084		Fekete Ferenc, énekes [profilból hajadonfőtt]	
89085		Fekete Ferenc, énekes [portré]	
89086		[férfiportré]	
89087		[idős férfi]	
89088		[férfiportré]	
89089		Román László énekes, kisbíró	
154172	Gyimesbükk (Csík) ¹	Sinka János Cándra és felesége	1942. jan.
154173	Gyimesközéplek (Csík)	Pulika György Halmágyi asztalnál ülve hegedül	
154174	Gyimesbükk (Csík)	gardon, Sinka Györgyéké	
154175	Nagygyimes (Csík)	gardon, Simon Györgyéké	
154176		gardon, Simon Györgyéké	
154177	Kosteleg (Csík)	Gábor György	1942. júl.
154178	Kosteleg? (Csík)	lány új stílusú ingben	
154179	Kosteleg (Csík)	Gábor György és neje	
154180	Kosteleg? (Csík)	lány új stílusú ingben	
154181	Kosteleg (Csík)	csángó pár gerendát fűrészelt	
154182		gardon	
154183	Csikrákos (Csík)	gardon	
154184	Magyarcsücs (Csík)	gardon	
154185	Csikszentdomokos (Csík)	Duduj Ádámné gardonozik	
154186	Csikszenttamás (Csík)	gardonpálca tartása	

¹ A következő rész fotókartonait Gönyey Sándor készítette 1960-ban. Majd minden információt pontosítanom kellett, ezért szögletes zárójeleket a továbbiakban nem használlok.

154187	Csikrákos (Csík)	gardon	
154188	Csikrákos (Csík)	gardon	1942. júl.
154189		gardon	
154190	Gyimesbükk (Csík)	Sinka János Cándráék muzsikálnak	1942. jan.
154191	Áldomáspataka (Csík)	Antal András	1942. jan.
154192	Csikrákos (Csík)	gardon	1942. júl.
154193		gardon	
154194	Csikszenttamás (Csík)	gardon	
154195	Csikrákos (Csík)	gardon	
154196		gardon	
154197	? (Csík)	lány új stílusú ingben	
154198	Áldomáspataka (Csík)	Antal András és neje	1942. jan.
154199	Gyimesbükk (Csík) /	Sinka Jánosné gardonozik	1943. feb.
154200	Budapest		
154201			
154202			
154203	Csikrákos (Csík)	gardon	1942. júl.
154204	Csikmadaras (Csík)	gardon	
154205	Gyimesbükk (Csík)	Sinka György	1942. jan.
154206	Gyergyóújfalu (Csík)	Pulika János hegedül	1942. júl.
154207	Gyimesbükk (Csík)	Sinka János Cándra hegedűvel hóna alatt	1942. jan.
154208		Sinka Jánosné gardonnal a hátán	
154209	Gyergyóújfalu (Csík)	Nyisztor István gardonos	1942. júl.
154210	Csikrákos (Csík)	Márkos Dénes és neje muzsikál	
154211		ifj. Zerkula István hegedül	
154212	Csikszentdomokos (Csík)	Duduj Lajos és neje csűrben muzsikál	
154213	Csikszenttamás (Csík)	Pulika Miklós és neje muzsikál	
154214	Gyimesközéplak (Csík)	Pulika György Halmágyi zengőhúros hegedűje	1942. jan.
154215	Gyergyóújfalu (Csík)	Pulika János hegedül	1942. júl.
154216	Kostelek (Csík)	Gábor György és neje muzsikál	
154217	Áldomáspataka (Csík)	Antal András és neje muzsikál	1942. jan.
154218	Gyimesközéplak (Csík)	gardon, Pulika Györgyéké	
154219	Csikszentmihály (Csík)	Kósa Mózes furulyás	1942. júl.
154220	Nagygyimes (Csík)	gardon, Simon Györgyéké	1942. jan.
154221	Gyimesbükk (Csík)	gardon, Sinka Jánoséké	1942. jan.
154222	Nagygyimes (Csík)	Simon György Anuka hegedűje	1942. jan.
154223	Magyarcsügés (Csík)	gardon	1942. júl.
154224	Csikszentdomokos (Csík)	csűr mint tánchely	
154225	Csikszentdomokos (Csík)	új és régi gardon	
154226	Áldomáspataka (Csík)	gardon, Antal Andráséké	1942. jan.
154227		gardon, Antal Andráséké	
154228	Csikszentmihály (Csík)	Kósa Mózes furulyázik	1942. júl.
154229	Csikszentdomokos (Csík)	Duduj Ádámné gardonozik	
154230	Csikrákos (Csík)	Márkos Dénesné gardonozik	
154231		Márkos Dénes gardonnal	
154232	Csikszentmihály (Csík)	Zerkula József kontrás	
154233	Csikszentdomokos (Csík)	Duduj Ádám családja	
154234	Csikszenttamás (Csík)	Pulika Miklósné	
154235	Magyarcsügés (Csík)	Gábor Istvánné gardonos és családja	
154236	Gyimesközéplak (Csík)	Pulika György Halmágyi és neje muzsikál	1942. jan.
154237	Gyimesbükk (Csík)	Sinka Jánosné gardonozik	
154238	Kostelek (Csík)	gardon	1942. júl.
154239	Gyimesbükk (Csík)	Sinka János Cándra muzsikál	1942. jan.
154240	Csikszenttamás (Csík)	gardon feje	1942. júl.
154241	Csikrákos (Csík)	Márkos Dénes	1942. júl.
154242		gardon feje	1942.
154243	Áldomáspataka (Csík)	Antal András muzsikál	1942. jan.

154244	Gyergyóújfalu (Csík)	a gardonpálca fogása	1942. júl.
154245	Nagygyimes (Csík)	vonófogás (Simon György Anuka?)	1942. jan.
154246	? (Csík)	fogasléces feszítésű vonókápa	1942.
154247	Gyimesbükk (Csík)	gardon, Sinka Jánoséké	1942. jan.
154248	Csíkszenttamás (Csík)	Pulika Miklós muzsikál	1942. júl.
154249	Csíkszentdomokos (Csík)	új és régi gardon	
154250	Csíkborzsova (Csík)	gardon	
154251	Csíkdánfalva (Csík)	gardon	
154252	Gyimesbükk (Csík)	hegedű oldalról	
154253	Csíkborzsova (Csík)	gardon	1942. júl.
154254	Magyarcsügés (Csík)	gardon	1942. jan.
154255	Gyimesközéplek (Csík)	gardon, Pulika Györgyéké	
154256	Áldomáspataka (Csík)	gardon, Antal Andráséké	
154257	Magyarcsügés (Csík)	gardon	1942. júl.
154258	Csíkrákos (Csík)	gardon	
154259	Áldomáspataka (Csík)	gardon, Antal Andráséké	1942. jan.
154260	Csíkrákos (Csík)	Márkos Dénes gardonnal a hátán	1942. júl.
154261	Nagygyimes (Csík)	Antal András maga készítette hegedűje	1942. jan.
154262	Csíkszenttamás (Csík)	Pulika Miklós	1942. júl.
154263	Áldomáspataka (Csík)	Antal András	1942. jan.
154264	Csíkszentdomokos (Csík)	Duduj Ádám	1942. júl.
154265	Gyimesbükk (Csík)	Sinka Györgyné gardonozik	1942. jan.
154266	Csíkszentmihály (Csík)	Zerkula József kontrázik	1942. júl.
154267	Kostelek (Csík)	vonófogás	
154268	Gyimesbükk (Csík)	Sinka György és neje muzsikál	1942. jan.
154269	Csíkszenttamás (Csík)	gardon	1942. júl.
154270	Bp. / Szentegyházasfalu	Elekes Albert (?) profilból, furulya nélkül	1942. okt.
154271	(Udvarhely)	Elekes Albert (?) furulyázik	
154272	Gyimesbükk	Sinka Györgyné hátán gardonnal	1942. jan.
154273	Bp. / Szentegyházasfalu (Udvarhely)	özv. Lőrincz Mihályné Vítus Ágnes (?)	1942. okt.
154274	Gyimesközéplek (Csík)	Pulika Györgyné gardonnal	1942. jan.
154275	Nagygyimes (Csík)	gardon, Simon Györgyéké	
154276	Gyergyóújfalu (Csík)	Pulika János	1942. júl.
154277	? (Csík)	szánkóhúzó gyerekek	1942. jan.
154278	Nagygyimes (Csík)	Simon György Anuka muzsikál	1942. jan.
[15479]	?	citera a NM gyűjteményéből	?
154280	Csíkborzsova (Csík)	Demeter Péter muzsikál	1942. júl.
154281		Demeter Péter muzsikál	
154282		Demeter Péter muzsikál	
154283		hegedűvonó gyantázása	
217924	Szék (Szolnok-Doboka) / Budapest	széki énekesek és Mihály Károly lelkész a Halászbástyán	1941. feb.
217925	Kecsetkisfalud / Bpest	négy férfi a rádió stúdiójában	1940. dec.
217926	Magyarcsügés (Csík)	Gábor István hegedűs gyermekei (?)	1942. júl.
217927		Gábor Istvánné gardonnal és családja	1942. júl.
269335	Budapest	Tagán Galimdsán néprajzkutató	1942.

E. Dincsér gyűjtései időrendben

dátum	adatok érvényessége / gyűjtés helye	adatközlő	írott forrás	hangzó forrás	képi, tárgyi forrás
1938. máj. 4.	Nyárszó (Kolozs) / Bpest	Kovács György (46)	támlapok	MH 2936–2942II = 8 h	
1938. jún. 19?–28?	Ságújfalu (Nógrád)	Godó Szilvi Mózes (78–79), Derján Zsuzsa (1873), Pavlik Margit (18)	vázlatos fonogramlejegyzések: ZTI NZKT V-04.10/3.2.2.	MH 2943–2975 = 33 h	
	Etes (Nógrád)	Máté Istvánné Bali Rozál (58), Kalcsó Lajos Bogár (1865), Szöcs Mihály Bodnár (48), Szelei Gyula Pópa (51), Ponyi Istvánné Pál Teréz (23), Pál József (79), Pál Józsefné Bartus Mari (67), Godó Erzsébet (32), Zámbo András Gyurka (60)			
	Piliny (Nógrád)	Csőke Lajos Zsidó (35)			
	Kishartyán (Nógrád)	Bertók Mihály Huriák (1876)			
1938. aug. 2–18.	Nagytusnád (Csík)	Betegh László (33), Bence János (73)	12 dallam: „Jelentés erdélyi népzenei gyűjtőútról”. <i>Néprajzi Értesítő</i> 30/2–4 (1938), 353–354; „Népdalgyűjtés Erdélyben”. <i>Néprajzi Értesítő</i> 32/1–2 (1940), 126–136. „Pótlás”. <i>Néprajzi Értesítő</i> 32/3–4 (1940), 420. HC további 13: ZTI NZKT V-04.10/3.1.2. DR további 13		
	Csíkszentgyörgy (Csík)	Farkas Andrásné (72)			
	Csíkménaság (Csík)	János Sándorné (65), Erdély Sándor Ignác (51), Tekeres Antal (76), Szennyes István (36)			
	Kászonfeltíz (Csík)	Bece Antalné (86)			
	Kászonjakabfalva (Csík)	Solnay Julianna (24)			
	Kászonimpér (Csík)	Veres Istvánné (55)			
	Csíkkarcfalva (Csík)	Kozma Istvánné Bara Rozália (76)			
	Dánfalva (Csík)	Bodor Márton (86)			
	Csíkszenttamás (Csík)	Sánta Éva (75), Kosza Imre (61)			
	Gyergyócsomafalva (Csík)	Csata Lajos (82), Sándor János (63)			
1938. sze.	Szokolya (Hont)	Tar Juliánna, Csomó Jánosné (58)	„Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről”. <i>Néprajzi Értesítő</i> 30/2–4 (1938), 305–309, HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.3	MH 3766–3768 = 3 h	NM 135999 furulya
	Kemence (Hont)	Kalácska Ferencné (60), Kalácska János (10), Horváth Józsefné Györök Borbála (56), „Zsidó” Kis Feri bandája, Forgács József, Sági Mihály (73), Sági	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.4	MH 3762–3765, 3769–3785 = 21 h	NM 135986–135998

		Ignácné (46), Sági Ilona (16), Sági Erzsébet „Kótya Bőzse” (14), György Jánosné (35)			F 81729–81738
	Bernece (Hont)	Molnár János (1871) furulya, ének			
1938. ősz	Vrabevo, Bulgária / Bp.	Cona Gerikova (40), Sztefan Kolev (60), Pejo Gjurgev (23)	NMI 9/1939	MH 4499–4503 = 5 h	
1939. már. 25.	Ákosfalva (Maros-T.)/Bp.	Bódi Bálint (1888) és zenekara		MH 3808–3812 = 5 h	
1939. ápr./máj.	Hódmásárhely (Csongr.)	nő, Varga Gábor (63), Tárkány Szűcs Pál (75)		MH 3788–3789 = 2 h	
	Szentes (Csongrád), Fábiansebestyén (Csongrád)	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária (1889) – ének; Balla István – tekerő, ének; Kis József – tekerő	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.5; Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, <i>Néprajzi Értesítő</i> 31/2–4 (1939), 103–111.	MH 3848–3854 = 7 h	
1939. jún.	Bagota (Komárom) / Komárom	Kollárovi Lukács – duda		(MH 3821, gy. Manga János)	F 83865–83873 = 9
1939. jún. 12–13.,	Szentes / Budapest.	Maszlág Józsefné Mecs Balog Mária (1889) – ének, citera; Balla István – tekerő, ének;	(jk. XIV) .Lajtha–Dincsér, „A tekerő”, <i>Néprajzi Értesítő</i> 31/2–4 (1939), 103–111.	Gr 52–56 = 10 old.	F 83912–83941 = 30
	Fábiansebestyén / Bpest	Kis József – tekerő			
1939. aug.	Galambok (Zala) / Budapest	Béda Mátyás (29), Szabó László (20), Varga Imre (34), Marton László (25), Tulok János (20), Egyed János (21), Dervalics László (21), Varga János (18)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.9.	MH 3855–3858 = 4 h	
	Szenta (Somogy) / Bpest	Bali Ferenc (27)		MH 3859–3861 = 3 h	
	Martos (Komárom) / Bpest	Kalocsányi Erzsébet (1902)		MH 3862–3863 = 2 h	
1939. aug.–sze.	Sáta <Bóta, Uppony> ¹ (Borsod)	Olexa József Bazsár (33) citera, ének; Olexa Józsefné Eke Ferenc Mária (34); Eke Rigó István (73); Szalmás Istvánné Eke Margit (37)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.6.	MH 3791–3795 = 5 h	F 83884–83901 = 18
	Domaháza (Borsod)	Elek Ignác Zimányi (86); Bakay Irén (26); Bakay István (66); özv. Bakay Józsefné Dolezsár Klári (54); Kis Benedek Anna (50); Hajdu Boriska (18); Bancik Ilona „Bartusz” (1916); Kis „Sunyi” Piroska (1916)		MH 3796–3807, 3864–3872 = 21 h	F 83942–83943, 83949–83973 = 27
1939. okt.	Nagydobrony (Bereg)	Nagy Józsefné Molnár Mária (1882); Hidi Józsefné Molnár Karolin; Misák Mariska (18); Molnár Boriska (18); Tót Borbála (23); Tari Molnár Sándor (68); Ráti	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.7.	MH 3873–3899 = 27 h	NM 136914–136917

¹ Sarkos zárójellel jelölöm azokat a gyűjtőhelyeket, ahonnan zenei anyag nem származik.

		Borbála (19); Baksa Jánosné Gerő Lidi (71); Baksa Ferenc (1902); Hidi Andrásné Ráti Boris (33); Szilvási Sándorné (37); Tari Kati Samuné ... Erzsi; Kismarci Sándorné Katlin Erzsébet (48); Kismarci Jánosné ... Erzsébet; Katlin Ferencné Molnár Borbála (26); Bara Sándorné Kupás Erzsébet (58); Katona Mária (36)			F 83974–84039 = 66
1939. nov.	Zabar (Gömör)	Kovács Elemérné Forgács Erzsébet (23); Forgács Lajos (63); Forgács Lajosné Nagy Mária (55); Erdélyi Gézáne Sulc Margit (18); Bozó Margit (10)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.8	MH 3900–3902 = 3 h	F 83902–83911
	<Szentsimon (Gömör)>				F 85305–85308 = 4
	Kishartyán (Nógrád)	Bertók Mihály Huriák (1876) furulya, ének		MH 3903–3906 = 4 h	F 83874–83883, 85309–85323 = 25
	Liptagerge (Nógrád)	Zsíros Péter (1881) furulya		MH 3907–3908 = 2 h	F 85300–85304 = 5
1939. nov.	Uraiújfalu (Vas)	Pető Ida (1915), Pető Linus (19)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.9		
1939. dec. 11–13.	<i>Domaháza (Borsod) / Budapest.</i>	Bancik Ilona „Bartusz” (1916); Kis „Sunyi” Piroska (1916); Varga Mária „Gatyás” (1919)	(jk. XVI) LL NZK 2/1/3	<i>Gr 62–66 = 10 old.</i>	F 83944–83948 = 5
	<i>Kishartyán (Nógrád) / Bp.</i>	Bertók Mihály „Huriák” (1876) – furulya, ének		<i>Gr 13, 26 = 4 old.</i>	
1940.	Szada (Pest)	Puskás Sámuel (80)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.9	MH 4064–4065 = 2 h	
	Galgamácsa (Pest)	Szabó Bözsi (11), Szabó Julis (10), Czeri Julis (10), Pesti Margit (10), Kurucz Juli (11), Turcsán Bözsi (8)		MH 3786–3787, 3790 = 3 h	
1940. febr. 1–12.	<Korláthelmec, Unghoszsúmező, Kiskejőc (Ung), Nagydobrony (Bereg)>		ktgjegyzék: NMI 20/1940 HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.10		F 85251–85283 = 33
	Nagykejőc (Ung)	Kára Varga Imre (1881); Kára Varga Miklósné (39); Simon Andrásné Béres Erzsébet (57); Jenei Sándorné (64); Vig Imréné (36); Vig Margit (13); Klacik Sándorné (39); Györke Imréné Kára Varga Ilona (26)		MH 3909–3925 = 17 h	

1940. már. 21–30.	<Nógrádmegyer (Nógrád)>	Babka András	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.11, 3.1.12		F 85287–85291 = 5
	<Csitár (Nógrád)>				F 85292 = 1
	Liptagerge (Nógrád)	Zsíros Péter (1881) – duda, ének		MH 3926–3927 = 2	
	Kutas [Kar.keszi] (Nógrád)	Kukucska János (61) – furulya, duda, ének		MH 3928–3929, 4497–4498 = 4 h	F 84040–84047 = 8
	Bocsárlapujtó (Nógrád)	Potocs Jónás cigányprímás		MH 3930a = 1 dallam	F 84048–84050 = 3
	<Karancsberény (Nógr.)>	Palicza József (84)			F 84051 = 1
	Ipolyvarbó (Nógrád)	Talpas Istvánné Lajos Ilona (28); Fábián Istvánné Lajos Erzsébet (54); Kovács Józsefné Lajos Mária (41); Okosi Istvánné Csernyik Anna (1890)		MH 3930b–3933, 3936 = 5 h	F 85294–85299 = 6
	Őrhalom (Nógrád)	Varga Andrásné Bene Márta (63)		MH 3934–3935 = 2 h	
1940. ápr. 22–23.	Nagygejőc (Ung) / Bpest	Kára Varga Imre (1881)	(jk. XVII) HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.7, 3.1.10	Gr 67 = 2 lemezoldal	
	Nagydobrony (Bereg) / Budapest	Nagy Józsefné Molnár Mária (1882) Baksa Ferenc (1902)		Gr 68–71 = 8 old. FM XIX, XX (népmese-felv.), Molnár Sándor	[F 84017: Tari Molnár Sándor]
1940. aug. 21.	Galgamácsa (Pest) / Bpest	Dudás Juliska (18)		MH 3937 = 1 h	
	Váralja (Tolna) / Budapest	Dömötör Sándor (69) – furulya		MH 3938–3939 = 3 h	
1940. szept. 1–10.	Kishartyán (Nógrád)	Bertók Mihály Huriák (1876) – duda	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.8	MH 3941 = 1 h	
	Karancsberény (Nógrád)	Palica József (83) – duda		MH 3944–3945 = 2 h	F 86401–86410 = 10
	Kutas [Kar.keszi] (Nógrád)	Kukucska Jánosné Novodonszki Mária (1890)		MH 3942 = 1 h	F 86427–86430 = 4
	Iliny (Nógrád)	Dovicsíny Sándor (1874) – furulya		MH 3943 = 1 h	F 86434 = 1
	Nagycsalomja (Hont)	Gyürkő Holló Antal (59) – kanásztülök		MH 3946 = 1 h	F 86431–86433 = 3
	<Ipolyhidvég (Hont)>				F 86411–86412 = 2
	Ipolynyék (Hont)	Balázs József (28) – kanásztülök		MH 3947a = 1 felvétel	F 86413–86415 = 3
	Lukanénye (Hont)	Tózsér Ferenc (61) – furulya, duda, ének		MH 3948–3949 = 2 henger	F 86416–86420 = 5
	Nógrádmegyer (Nógrád)	Babka András (71) – kanásztülök		MH 3940a = 1 felvétel	

	Varsány (Nógrád)	Mészáros József (58) – duda, ének		MH 3940b, 3947b = 2 felvétel	F 86421–86426 = 6
	<Etes (Nógrád)>				F 86435 = 1
	<Piliny (Nógrád)>				F 86436 = 1
1940. nov. 22–25.	<Karancsbeszi, Karancsberény, Liptagerge, Lukané-nye, Kishartyán>		ktgjegyzék: NMI 60/1940		
1940. nov. 26.	<i>Ipolyvarbó (Nógrád) / Bp.</i>	Okosi Istvánné Csernyik Anna (1890)	jk. XIX: LL NZK 19/1/1–2, 55–58	<i>Gr 74 = 2 lemezoldal</i>	
	<i>Karancsbeszi (Nógr.) / Bp.</i>	Kukucska Jánosné Novodonszki Mária (1890)		<i>Gr 75Aa = 2 dallam</i>	
	<i>Liptagerge (Nógrád) / Budapest.</i>	Zsíros Péter (1881) – duda, ének		<i>Gr 75Ab–75Ac, 76 = 3 old.</i>	
	<i>Kishartyán (Nógrád) / Budapest</i>	Bertók Mihály Huriák (1876) – duda, ének		<i>Gr 75B = 1 old.</i>	F 85284–85286 = 3
1940. dec. 4.	<i>Kecsetkisfalud (Udvarhely) / Budapest</i>	Bak József (1869), Kisfaludi János (1914), Sófalvi Áron (1920), Vajda Bálint (1921)	HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.13 DR további 1 jk. XX: LL NZK 19/1/3–4, 51–52	<i>Gr 77–78 = 4 old. = 9 dall.</i>	F 217925 = 1
1941. jan. 6–28.	Hosszúmező (Máramaros)	Kósa István (75); Kósa Sándor (48); Fekete Ferenc (69); Kovács Mihály (71); Román László (70); Jankó Lajos (42); Kovács Károlyné Komlós Ilus (31); Réti Dani (12), Oláh Bandi (10), Konrád Sándor (12), Csurka Rezső (11), Benedek Sándor (10), Frajla Pista (11); Mülbauer Jolán (15); Bálint Antal (68); Bíró István (43); Hábrics Bözsi (20)	ktgjegyzék: NMI 17/1941 HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.14 <i>Két csíki hangszer, 5.</i>	MH 4027–4046 = 20 h	F 89029, 89061–89089 = 30
	Técső (Máramaros)	Bartos Andrásné Burján Eszter (66); Körözi Istvánné (43); Fényes Bálintné (26); László Bálint (55); Horvát Jánosné; Lajos Bálint (85); Szligán Ferencné Vertyuk Regina; Deák Péterné Szligán Irma (40); Kuzma János (28); Nemes Mihály (55) ruszin – hegedű, ének		MH 4047–4056 = 10 h	F 89039–89046 = 8 + HIÁNY- ZIK: F 89047–89057 = 11
	Szarvaszó (Máramaros)	Covaciu Vasile – hegedű		MH 4057–4060 = 4 h	F 89021–89028 = 8
	<Szaplónca (Máramaros)>				F 89030–89032 = 3

	<Rónaszék (Máramaros)>				
	<Kerekhegy (Máramaros)>				F 89058–89060 = 3
	Hosszúmező-Gyertyános (Máramaros)	Teresan Dumnitru – furulya		MH 4061–4063 = 3 h	F 89033–89038 = 6
1941. febr. 17–21.	<i>Szék (Szolnok-Doboka) / Budapest</i> [Lajtha gyűjtése alapján]	Ádám István (1888) – hegedű; Kis Sándor Kicsi (1905); Ungvári Mártonné Prózska Zsuzsa (1900); Szabó Varga György (1876); Ferenci Péterné (Kicsi) Kis Róza (1886); Sipos György Sándorné Juhos Zsuzsa (1881); Ferenci Márton Zsuki (1880) – hegedű; Mikó Albert (1908) – kontra; ifj. Ferenci Márton (1905) – bőgő	LL NZK 19/1/4–16 (jk. Lajtha), 38–44 HC Lej. D. LL NZK 2/1/4–7	<i>Gr 79–97 = 38 lemezoldal</i>	F 89000–89020, 217924 = 22
1941. ápr. 11–16.	Mohács <Püspökszenterzsébet> (Baranya)	Kovács József (76); Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879); Kalmár Istvánné Simity Teréz (1886); Balázs Pál (1866)		MH 4066–4070 = 5 henger	F 88991–88994 = 4
1941. szept. 26–27.	<i>Bözöd (Udvarhely) / Budapest</i> [Lajtha gyűjtése alapján]	László János (1898); Ádám György (1861); Bágyi János (1875); Marosi József (1879)	LL NZK 19/1/17–21 (jk. Lajtha), 35–37 HC	<i>Gr 98–103 = 12 lemezoldal</i>	F 88985–88990 = 6
1941. okt. 1–5.	Mohács (Baranya) <Kölked (Baranya)>	Dancsó János (70); Horkics Mihályné Bencsik Mária (1884); Kalmár Istvánné Simity Teréz (1886); Šimić Tuna (43) duda, ének; Jančić Ivan (1881) duda; Bartulina Anka		MH 4071–4084 = 14 henger	F 88995–88996 = 2
1941. okt. 24–25.	<i>Mohács (Baranya) / Budapest</i>	Horkics Mihályné Bencsik Mária (1884); Kalmár Istvánné Simity Teréz (1886); Balázs Pál (1866); Kovács Józsefné Kalmár Julianna (1879)	LL NZK 19/1/ 45–46	<i>Gr 104–107 = 8 lemezoldal</i>	F 88997–88999 = 3
1942. jan. 2–17.	Gyimes (Csík)	Antal András (1891) hegedű, ének; Antal Andrásné; Sinka István Kukli (1881) hegedű; Simon György Anuka (1886) hegedű	ktgjegyzék: NMI sz.n./1942, <i>Két csíki hangszer</i> , HC: ZTI NZKT V-04.10/3.1.16	MH 4140–4149, 4158–4162, 4164 = 16 h	F 154172–154198, 154203–154269, 154272, 154274–154278, 154280–154283, 217926–
	Gyimesbükk (Csík)	Minus Jánosné Sinka Bánfi Teréz (55); Sinka János Cándra (1895) hegedű; Sinka Jánosné Vándor Ilona (1902)		MH 4150–4154, 4165 = 6 h	
	Gyimesközéplak (Csík)	Pulika György Halmágyi (1888) hegedű		MH 4155–4157, 4163 = 4 h (+ még egy volt)	
1942. júl. 8–26.	Csíkszentmihály (Csík)	Kósa Mózes (63) furulya; László Józsefné (53); Zerkula József	ktgjegyzék: NMI sz.n./1942,	MH 4185–4187 = 3 h	

	Kostelek (Csík)	Gábor György (1911) hegedű	<i>Két csíki hangszer,</i> HC: ZTI NZKT V- 04.10/3.1.16	MH 4175	217927 = 111
	<Magyarcsügés (Csík)>				
	Csíkszépvíz (Csík)	Demeter József hegedű, ének; Selymes Gyula (26)		MH 4176–4177 = 2 h	
	Csíkborzsova (Csík)	Demeter Péter (1876) hegedű		MH 4169–4173 = 5 h	
	Csíkrákos (Csík)	Márkos Dénes (1904) hegedű		MH 4174	
	<Csíkszentdomokos (Cs.)>				
	Csíkszenttamás (Csík)	Pulika Miklós (1881) hegedű		MH 4178–4181 = 4 h	
	Gyergyóújfalu (Csík)	Pulika János (1882) hegedű		MH 4182–4184 = 3 h	
1942. aug.	Kolozsborsa, Kolozsgyula (Kolozs)	Cala Márton (64), Pop Demeter (27) hegedű		MH 4472–4474 = 3 h	
1942. okt. 16 – 18.	<i>Szentegyházsfalu (Udvarhely) / Budapest</i> [Lajtha gyűjtése alapján]	Lőrinc Imréné Dániel Juliánna (1896); özv. Lőrinc Mihályné Vitus Ágnes (1881); Elekes Albert (1883)	LL NZK 19/1/23–27, 47–50 HC (D. és Kodály): LL NZK 7/2/1 Lej. D. LL NZK 2/1/8–11	<i>Gr 108–116 = 18 old.</i>	F 154270–154271, 154273 = 3
1942. dec.	Uraiújfalu	Sümege Imre (33)	fekvő spirál vázlat, DR		
1943. febr. 16–18.	<i>Gyimes, Gyimesbükk (Csík) / Budapest</i>	Sinka János Cándra, Sinka Jánosné, Sinka György, Sinka Sándor, Simon György Anuka, Minus Jánosné Sinka Bánfi Teréz	jk. LL NZK 19/1/28–34, 53–54, 60–63	<i>18 old. (megsemmisült)</i>	F 154199–154202 = 4
1944. jan. 24–26.	<i>Kőrispatak (Udvarhely) / Budapest</i> [Lajtha gyűjtése alapján]	Gábor Dénes (1914); Gábor Gyula (1909); Kristóf Vencel (1885); Péter Géza (1912); Péter Sándor (1904)	LL NZK 53		

F. Dincser daloskönyv-kéziratának tartalma (ZTI NZKT V-04.10/1.1–5)

sz.	szövegkezdet	hely	gyűjtő
Alföld			
1	Vagy két hete vagy már három	Bugac (Pest)	Veress Sándor
2	Zúg az erdő, zúg a mező	Panyola (Szatmár)	Csenki Imre
3	Este van már, ragyognak a csillagok	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
4	Betyár lónak nem kell béklyó sem pányva	Hajdúnánás (Hajdú)	Csenki Imre
5	A szegedi halastó, halastó	Fábiánsebestyén (Csongrád)	Dincser Oszkár
6	Ezt a kislányt még akkor megszerettem	Balmazújváros (Hajdú)	[K.] Nagy József
7	Tiszta búzát hord a galamb	Szeghalom (Békés)	Nagy József
8	Túl a Tiszán, Átokházán születtem	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
9	Hortobágyi pusztán sokat jártam	Kishartyán (Nógrád) [!]	Dincser Oszkár
10	Kék szivárvány koszorúzza az eget	Horgos (Csongrád)	Kiss Lajos
11	Nem szánt vet az égi madár	Poroszló (Heves)	Vass Lajos
12	Mikor megyek babám Kisnyárfásról ki- fele	Szeghalom (Békés)	Nagy József
13	Kis kertemben aratják a zabot	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
14	Zöld buzába keskeny a gyalogút	Köröstarcsa (Békés)	Nagy József
15	Cigány, cigány, mért vagy cigány	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
16	Barna kislány ha bemegy a templomba	Horgos (Csongrád)	Kiss Lajos
17	Kis kalapom fekete	Szada (Pest)	Dincser Oszkár
18	Elmehetsz már házam előtt	Fábiánsebestyén (Csongrád)	Dincser Oszkár
19	Túl a Tiszán csikósbojtár vagyok én	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
20	Túl a Tiszán csikóslegény vagyok én	Köröstarcsa (Békés)	Nagy József
21	Varju sétál a jegen	Debrecen (Hajdú)	Csenki Imre
22	Addig megyek, míg a szememre látok	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
23	Engem hínak Fábián Pistának	Fülöpszállás (Pest)	Dincser Oszkár
24	Tisza partján nem jó mélyen aludni	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczezy Attila
25	Ki látott már vízen bugyborékot	Köröstarcsa (Békés)	Nagy József
26	Víz tetején szépen uszik a hajó	Vásárhelykutas (Csongrád)	Péczezy Attila
27	Piros alma csutája	Gombos (Bács-Bodrog)	Kiss Lajos
28	Sírnak-rínak a mezei pacsirták	Fábiánsebestyén (Csongrád)	Dincser Oszkár
29	Nyergelem a lovam	Tabdi pusztá (Pest)	Veress Sándor
30	Hej halászok, halászok	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
31	Három csillag van az égen egy sorba	Szada (Pest)	Dincser Oszkár
32	Mindenfelől borult az ég alja	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
33	Veszek lovat fehérét és feketét	Fábiánsebestyén (Csongrád)	Dincser Oszkár
34	Udvaromba van egy vad almafa	Püspökladány (Hajdú)	Csenki Imre
35	A tarcsai vizitáló teremben	Köröstarcsa (Békés)	Nagy József
36	Nagy a vásárhelyi pusztá	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczezy Attila
37	Magyar gyerek szereti a táncot	Tabdi pusztá (Pest)	Veress Sándor
38	Sej mi dolog az, hogy a Tisza befagyott	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczezy Attila
39	Hej rezedá, rezedá	Vác (Pest)	Sólyom Károly
40	Kis pejlova kesely a négy lába	Poroszló (Heves)	Vass Lajos
41	Elveszett a lova	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
42	Nincs szebb madár a sárgarigónál	Balmazújváros (Hajdú)	K. Nagy József
43	Mikor engem sorozatra vittek	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczezy Attila
44	Kék ibolya ha leszakajtánálak	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
45	Újvárosi bírónak	Balmazújváros (Hajdú)	K. Nagy József
46	Tele van a csipkebokor virággal	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczezy Attila
47	Elmegyek, elmegyek (cigányoktól)	Mezőtúr (Jász-N.-Szolnok)	Csenki Imre
48	Párosával száll a vadlúd az égen	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár
49	Ködölik a Mátra	Balmazújváros (Hajdú)	K. Nagy József
50	Ezt a kislányt még akkor megszerettem (var. 6)	Szentes (Csongrád)	Dincser Oszkár

51	Fekete felhőből esik az eső	Gombos (Bács-Bodrog)	Kiss Lajos
52	Esik eső, szép csendesen csöpörög	Hódmásárhely (Csongrád)	Péczy Attila
53	Macska dudál veréb táncol (cigányoktól)	Mezőtúr (Jász-N-Szolnok)	Csenki Imre
54	Széles a Tiszavíz, keskeny palló rajta	Técső (Máramaros)	Dincsér Oszkár
55	Édesanyám, beállok katonának	Szeghalom (Békés)	Nagy József
56	Szeretnék szántani Aranyos ekével (cigányoktól)	Püspökladány (Hajdú)	Csenki Imre
57	Kis pacsipta szépen fűtül hajnalba	Szentes (Csongrád)	Dincsér Oszkár
58	Édesanyám is volt nekem de már nincs	Poroszló (Heves)	Vass Lajos
59	Hej Maca, Maca hej, Maca (cigányoktól)	Mezőtúr (Jász-N-Szolnok)	Csenki Imre
60	Belevágtam a buzába a kaszát	Vásárhelykutas (Csongrád)	Péczy Attila
61	Váci fegyház kapujába (cigányoktól)	Püspökladány (Hajdú)	Csenki Imre
62	Csuhaj! Homokos az édesanyám udvara	Szeghalom (Békés)	Nagy József
63	Este van, este van, elmúlt kilenc óra	Hajdúnánás (Hajdú)	Csenki Imre
64	Nem akar az ökörcsorda legelni	Gombos (Bács-Bodrog)	Kiss Lajos
65	Mén az gőzös aláfelé	Tabdi pusztá (Pest)	Veress Sándor
66	Farsang három napjába	Galgamácsa (Pest)	Dincsér Oszkár
67	Hogyha tudtad mért nem montad (cigányoktól)	Püspökladány (Hajdú)	Csenki Imre
68	Sárgadinnye nem egyez a göröggel	Jakabszállás (Pest)	Péczy Attila
69	Ha elkezdem bús napjaim számlálni	Szentes (Csongrád)	Dincsér Oszkár
70	Nem messze van ide Kis-Margita	Hosszúmező (Máramaros)	Dincsér Oszkár
71	Ha befogok :/ hat ökröt a szekerbe	Fábiánsebestyén (Csongrád)	Dincsér Oszkár
72	Kicsapom a lovam a téglási rétre	Hódmásárhely (Csongrád)	Faragó Sándor
Dunántúl			
73	Rászállott a páva Vármegyházára	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
74	János a te neved	Bocskai (Zala)	Seemayer Vilmos
75	Ki látta már beborulva az eget?	Belezná (Somogy)	Seemayer Vilmos
76	Érik, érik a cseresnye	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
77	Ez a kislány félcipőt varratott	Uraiújfalu (Vas)	Dincsér Oszkár
78	Megvetették nekem A megfogó hálót	Bocskai (Zala)	Seemayer Vilmos
79	Bár csak hamar tavasz lenne	Mohács (Baranya)	Dincsér Oszkár
80	Bádogozzák a Szany városi templomot	Szany (Sopron)	Veress Sándor
81	Hallottad-e hírt / Zalaegerszegnek	Murakeresztúr (Zala)	Seemayer Vilmos
82	Esteledik, alkonyodik	[hiány]	Veress Sándor
83	Cinege, cinege	Rigyác (Zala)	Seemayer Vilmos
84	Nincsen hideg, mégis befagyott a tó	Ránódfa pusztá (Baranya)	Kiss Géza
85	Nem volt a múlt nyáron eső	Báta (Tolna)	Garay Ákos
86	Kis kalapom nem a vásárba vettem	Dudar (Veszprém)	Veress Sándor
87	Vékony deszka kerítés	Szentlászló (Szerém)	Kiss Lajos
88	Udvaromon csipős csollán vagyon	Igal (Somogy)	Ádám Jenő
89	Szegény vagyok én	Kákics (Baranya)	Veress Sándor
90	Arra alá van egy kis ház fehérre meszelve	Igal (Somogy)	Ádám Jenő
91	Ütik a rézdobot	Okorág (Baranya)	Kiss Géza
92	Megverték már a rézdobot el is kell másérolni	Szentlászló (Szerém)	Kiss Lajos
93	Becskereki elvesztette a lovát	Rigyác (Zala)	Seemayer Vilmos
94	Hol voltál te ebbe télbe	Magyarszerdahely (Zala)	Seemayer Vilmos
95	Esik eső az árpatarlóra	Haraszi (Szerém)	Kiss Lajos
96	Csak azért szeretem A magyar menyecskét	Nemespátró (Somogy)	Seemayer Vilmos
97	Sej, buzaszemet válogat a vadgalamb	Uraiújfalu (Vas)	Dincsér Oszkár
98	Hármat tojtott a fekete kánya	Mohács (Baranya)	Dincsér Oszkár
99	Mostan jöttem onnan alul, Gyuláról	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
100	Itt is kéne lennem	Igal (Somogy)	Ádám Jenő
101	Az igali templom előtt van egy fa	Igal (Somogy)	Ádám Jenő
102	Hajlik a hegyi borozda	Sárpilis (Tolna)	Kerényi György

103	Két fa között felsütött a holdvilág	Mohács (Baranya)	Dincsér Oszkár
104	Új a cipőm, el akarom viselni	Dudar (Veszprém)	Veress Sándor
105	A szent Péter apostol	Mohács (Baranya)	Dincsér Oszkár
106	Arra alá aratják a zabot	Surd (Somogy)	Seemayer Vilmos
107	Azt gondolod, hogy én sírok	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
108	A bácskai betyárok	Kölked (Baranya)	Schneider Lajos
109	Egy szem szőlőt megehetnék	Kórógy (Szerém)	Kiss Lajos
110	Bujdosó nem voltam, / Bujdosóvá lettem	Báta (Tolna)	Garay Ákos
111	Arra alá learatták a búzát	Dudar (Veszprém)	Veress Sándor
112	Ősszel érik babám a fekete szőlő	Szekszárd (Tolna)	Dincsér Oszkár
113	Láttál-e valaha / Csipkebokorrózsát?	Püspökbogád (Baranya)	Dincsér Oszkár
114	Kérem alázatosan / Kedves násznagy urunkat	Vág (Sopron)	Veress Sándor
115	Az lászalai új majorban	Szentlászló (Szerém)	Kiss Lajos
116	Mikor gulyás bojtár voltam	Surd (Somogy)	Seemayer Vilmos
117	Tegnap vettem egy szungot, nagyobb volt egy lónál	Kákics (Baranya)	Veress Sándor
118	A csanaki legények	Szany (Sopron)	Veress Sándor
119	Nád a házam teteje	Igal (Somogy)	Adám Jenő
120	Arass legény, arass	Hosszúhetény (Baranya)	Dincsér Oszkár
121	Már mikor én tizenennyolc éves voltam	Uraiújfalu (Vas)	Dincsér Oszkár
122	Fölkelt már a csillag / Lengyelország felé	Kohány (Somogy)	Garay Ákos
123	Irigyeim sokan vannak	Szany (Sopron)	Veress Sándor
124	Béres vagyok béres, / El vagyok szegődve	Kiskomárom (Zala)	Péczy Attila
125	Rakd meg rózsám, rakd meg	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
126	Szántottam gyöpöt, / Vettem gyöngyöt	Kiskomárom (Zala)	Péczy Attila
127	Én katona, én katona sosem lettem volna	Uraiújfalu (Vas)	Dincsér Oszkár
128	Láttam én egy szunyogot	Katádfa (Baranya)	Veress Sándor
129	Erdők, mezők, vadligetek	Kákics (Baranya)	Veress Sándor
130	Muzsika szól hangosan	Törökkoppány (Somogy)	Dincsér Oszkár
131	Hosszu farku fecske / Szép barna menyecske	Dudar (Veszprém)	Veress Sándor
132	Rab vagyok, rab vagyok, / Szabadulást várok	Surd (Somogy)	Seemayer Vilmos
132	Kimegyek az utcára	Szentlászló (Szerém)	Kiss Lajos
134	A soproni laktanya, cserepes a teteje	Halom (Tolna)	Veress Sándor
135	Hát te szegény juhász legény	Kiskomárom (Zala)	Péczy Attila
136	Pásztorember vigan él	Nemespátró (Somogy)	Seemayer Vilmos
137	Rab vagyok, rab vagyok, / Szabadulást várok	Mohács (Baranya)	Schneider Lajos
138	Bort iszom én nem vizet	Kákics (Baranya)	Veress Sándor
139	A Nád Jancsi Fenékbe van	Rigyác (Zala)	Seemayer Vilmos
140	Szöllővessző fölfut a ház falára	Bágyog (Sopron)	Veress Sándor
141	Zöld erdőben szállott a pacsirta	Bágyog (Sopron)	Veress Sándor
142	Imhol kerekedik / Egy fekete fölő	Kórógy (Szerém)	Kiss Lajos
143	Ciko vállán ég a mécs, ég a mécs	Haraszi (Szerém)	Kiss Lajos
144	Kedves rózsám ha elmész a templomba	Szany (Sopron)	Veress Sándor
145	Lóra csikós, lóra, elszaladt a ménes	Decs (Tolna)	Garay Ákos
Felföld			
146	Ködözik a Mátra	Mátra-vidék	Dincsér Oszkár
147	Szól a rigó madár	Nagydobrony (Ung)	Dincsér Oszkár
148	Darúmadár magasán száll szépen szól	Piliny (Nógrád)	Dincsér Oszkár
149	Pusztá malomba	Lédec (Bars)	Manga János
150	Házunk előtt van egy nagy eperfa	Martos (Komárom)	Manga János
151	Édesanyám sok szép szava	Áj (Abaúj-Torna)	Vargyas Lajos
152	Láttam tarka varjút a fán	Illy (Nógrád)	Dincsér Oszkár

153	Körül fodros az én babám köténye	Martos (Komárom)	Manga János
154	Erdőn titkon van egy forrás	Técső (Máramaros)	Dincsér Oszkár
155	De szeretnék csillag lenni az égen	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
156	Kútágas gémetől	Kishartyán (Nógrád)	Dincsér Oszkár
157	Kis Vámocska jó falucska	Nagymegyer (Komárom)	Manga János
158	Az én lovam Szajkó	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
159	Igyunk azért, aki busul	Etes (Nógrád)	Dincsér Oszkár
160	Hej búbanat, búbanat	Uppony (Borsod)	Dincsér Oszkár
161	Jaj Istenem de nagy baj a szegénynek	Nagydobrony (Ung)	Dincsér Oszkár
162	Este van már hat óra	Zabar (Nógrád)	Dincsér Oszkár
163	Esik eső az árpa tarlóra	Tild (Bars)	Manga János
164	Sűrű csillag jaj de szépen ragyogol	Ságújfalu (Nógrád)	Dincsér Oszkár
165	Sej most építik a domaházi templomot	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
166	Este van :/ de nem minden lánynak	Ságújfalu (Nógrád)	Dincsér Oszkár
167	Elvégeztük az aratást	Zsére (Nyitra)	Manga János
168	Ősz az idő, ködös nagyon	Tompa (Hont)	Manga János
169	Tyúkom, tyúkom édes kokasom	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
170	Rozmaring citrusfa	Ságújfalu (Nógrád)	Dincsér Oszkár
171	Már Huguagon olcsóbb lett a bor ára	Órhalom (Nógrád)	Dincsér Oszkár
172	El kéne indulni, meg kék házasodni	Nagydobrony (Ung)	Dincsér Oszkár
173	Sötét felhő borítja rám a csillagos eget	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
174	Elkiáltom magam / a kovácsi pusztán	Tild (Bars)	Manga János
175	Fiam, fiam, Bálint vitéz	Zsére (Nyitra)	Manga János
176	Hej rozmaring, rozmaring	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
177	Megérett a búza, piros a kalásza	Kürt (Komárom)	Manga János
178	Hallottad-e hírt piros álmokszögnek	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
179	A mezőbe a prücsök készül házasulni	Ságújfalu (Nógrád)	Dincsér Oszkár
180	Cintányéron jó a cukros pogácsa	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
181	Esik eső szép csendesen csepereg	Áj (Abaúj-Torna)	Vargyas Lajos
182	Kihajtottam gémes ludam / csurgós pa-takra	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
183	Kék pántlika a harisnyám kötője	Martos (Komárom)	Manga János
184	Édes anyám, hol van az az édes tej	Nagydobrony (Ung)	Dincsér Oszkár
185	Fekete felhőből esik az eső	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
186	Elhajtanám a libát	Kishartyán (Nógrád)	Dincsér Oszkár
187	Akkor szeretnék a falun lemenni	Menyhe (Nyitra)	Manga János
188	Dicsértessék menynek Ura	Kemence (Hont)	Dincsér Oszkár
189	Édesanyám sokat intett a jóra	Sáta (Borsod)	Dincsér Oszkár
190	Piros buzát vittem én a malomba	Martos (Komárom)	Manga János
191	Nem idevaló vagyok én	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
192	Elmentem én Gyulára	Nagymegyer (Komárom)	Manga János
193	Régen hallok azt a szelet	Egyházasgerge (Nógrád)	Dincsér Oszkár
194	Kis pej lovam csak addig várakozz	Etes (Nógrád)	Dincsér Oszkár
195	Ej de szépen harangoznak hajnalba	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
196	Tisza partján elaludtam	Nagydobrony (Ung)	Dincsér Oszkár
197	Csallóközben Patason	Csallóköz (Pozsony)	Pongrácz Zoltán
198	Anyám édes anyám édes kedves anyám	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
199	Édesanyám felnövelt engemet	Kishartyán (Nógrád)	Dincsér Oszkár
200	A Mátra oldalba	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
201	Gyere rózsám Egerbe	Técső (Máramaros)	Dincsér Oszkár
202	Kelet felől jön egy fekete hintó	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
203	Fújnak már az őszi szelek	Martos (Komárom)	Manga János
204	Hej, még a búza :/ ki se hányta a fejét	Lucska (Gömör)	Vargyas Lajos
205	Széna van az ólba	Mohi (Bars)	Manga János
206	Betyár gyerek ha bemegy az erdőbe	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
207	Estéli csillagok / Szépen ragyogjatok	Zsére (Nyitra)	Manga János
208	Fáj a lábom mert feltörte a csizma	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
209	Mikor katonává lettem	Áj (Abaúj-Torna)	Vargyas Lajos

210	El kell menni katonának messzire	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
211	Szállj le te fekete fecske	Técső (Máramaros)	Dincsér Oszkár
212	Kikelet, kikelet, / Ne fujd rám a szelet	Nagygyégyer (Komárom)	Manga János
213	Ha még egyszer lány lehetnék	Domaháza (Borsod)	Dincsér Oszkár
214	Jaj de fenn száll :/ a fiastyúk az égen	Ságújfalu (Nógrád)	Dincsér Oszkár
215	Az Árgyélus kis madár nem száll minden ágra	Martos (Komárom)	Dincsér Oszkár
216	Ki hallotta hírit / Gyarmat városának	Etes (Nógrád)	Dincsér Oszkár
217	Három hordó borom van	Mohi (Bars)	Manga János
218	Jaj pártám, jaj pártám (ciklus)	Ipolyvarbó (Nógrád)	Dincsér Oszkár
Erdély és Moldva			
219	Énekeljünk, énekeljünk	Klészse (Moldova)	Veress Sándor
220	Szegény vagyok, szegénynek születtem	Csíkszenttamás (Csík)	Dincsér Oszkár
221	Erdő, erdő, kerek erdő	Gálben (Moldova)	Domokos P Péter
222	Ha tudtad te kedves babám nem szeretsz	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
223	Mikor elindulok / A siralom útján	Klészse (Moldova)	Veress Sándor
224	Indulóra fűttenetett már a gőzös masina	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
225	Ne menj rózsám a falura	Trunk (Moldova)	Veress Sándor
226	Huszárgyerek nem eszik vacsorát	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
227	Virágos fa a szerelem szép fája	Diószeg (Moldova)	Domokos P Péter
228	Jaj Istenem add nekem	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
229	Szerettelek lelkem nagyon	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
230	A bethleni erdő alatt	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
231	Ha még egyszer kihajlok a nyeregből	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
232	Hervad az a rózsá, / Kinek töve nincsen	Gálben (Moldova)	Domokos P Péter
233	Bús anyának bús gyermeke	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
234	Túl a Tiszán lekaszálták az árpát	Hosszúmező (Máramaros)	Dincsér Oszkár
235	S az erdő szélbe :/	Bogdánfalva (Moldova)	Veress Sándor
236	Én Istenem minek élek	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
237	Édesanyám sokat intett a jóra	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
238	Sej magos hegyre esik a fehér hó	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
239	Csaplárosné töltis bort, / Tölts bort a fej-szémre	Magyardécse (Szolnok-Doboka)	Beck Endre
240	Találok én szeretőt	Gyimes (Csík)	Dincsér Oszkár
241	Megesküdtünk Isten előtt	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
242	Szegény legény voltam / Gazdag leányt vettem	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
243	Mikor megyek a faluból kifelé	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
244	Engem uram úgy szeret, úgy szeret	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
245	Hogyha a Tericén túl mész	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
246	Ne csicszerűssz, ne fűtyörűssz	Csíkszentgyörgy (Csík)	Dincsér Oszkár
247	Ni hun kerekedik / Egy fekete felleg	Bálványosváralja (Sz-Dob)	Vargyas Lajos
248	Kicsi csillag, hej de rég hogy vándorolsz	Gyimes (Csík)	Dincsér Oszkár
249	Zöld asztalon ég a gyertya	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
250	Fehér fuszujka virág	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
251	Hervadj rózsá ha leszakítottalak	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
252	Töltik a nagy erdő útját	Csíkszentmihály (Csík)	Dincsér Oszkár
253	Új korában repedjen meg a csizmám	Gyimesközéplek (Csík)	Dincsér Oszkár
254	Járj ki lábom, járj ki most	Bogdánfalva (Moldova)	Veress Sándor
255	Tul a vizen van egy malom	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
256	Patkolják a lovamat :/	Trunk (Moldova)	Veress Sándor
257	Lányok, lányok rólam tanuljatok	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
258	Csodálkoznak a nagy gazdák	Bácsandrászállás (Bács-B)	Manga János
259	Hogyha tudtad, nem szeretted	Gyimes (Csík)	Dincsér Oszkár
260	Rég megmondtam kedves babám ne szeress	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
261	Olyan bu van a szivemen	Gyimes (Csík)	Dincsér Oszkár
262	Száraz fáról messze repül a fecske	Klészse (Moldova)	Domokos P Péter

263	Én Istenem add megérnem	Felvinc (Torda-Aranyos)	Péczely Attila
264	Kihajtom a Virág ökröm a rétre	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
265	Vörös török buzája :/	Trunk (Moldova)	Veress Sándor
266	S úgy fáj az én gyenge szívem	Lécped (Moldova)	Domokos P Péter
267	Még az uton lefelé se mehetek	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
268	Cifra palota, / Zöld az ablaka	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
269	Szeress, szeress, csak nézd meg kit	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
270	Kerek udvar kicsi ház	Hertelendyalva (Torontál)	Kiss Lajos
271	Hozzák elé a pártámat	Nyárszó (Kolozs)	Dincsér Oszkár
272	Huszárosan vágatom a hajamat	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
273	Veres az ég tova felé :/	Gálben (Moldova)	Domokos P Péter
274	Lányok, szép décei lányok	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
275	Ki szeretet utján el akar indulni	Klézse (Moldova)	Veress Sándor
276	Járomberki Kis-Maros	Felvinc (Torda-Aranyos)	Péczely Attila
277	Elindult az kegyes, / Vitéz a kegyessel	Magyardécse (Sz-Doboka)	Beck Endre
278	Téli nyári laboda	Trunk (Moldova)	Domokos P Péter
279	Én Istenem vigasztalj meg	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
280	Hej ha én azt tudnám, / Melyik uton még el	Kecsetkisfalud (Udvarhely)	Dincsér Oszkár
281	Borozdában szépen szól a pacsirta	Klézse (Moldova)	Veress Sándor
282	Rég megmondtam kedves babám ne szeress	Gyimes (Gyimes)	Dincsér Oszkár
283	Rengedez a nádszál, / Zörög a levele	Bogdánfalva (Moldova)	Veress Sándor
284	Jaj! Veres az ég lefelé	Gajcsána (Moldova)	Domokos P Péter
285	Úgy menyen, úgy menyen / szegény árva asszony	Trunk (Moldova)	Veress Sándor
286	Eressz bé, eressz bé, / Boriska violám!	Klézse (Moldova)	Veress Sándor
287	Édesanyám úgy szeretett	Magyarnemegye (Beszterce-Naszód)	Kerényi György
288	Nálunkfelé a cigányok mit esznek	Gyimesbükk (Csík)	Dincsér Oszkár
289	Indulj el egy uton, / Én is egy másikon	Klézse (Moldova)	Veress Sándor
290	Leszedik a szőlőt nemsokára	Hertelendyalva (Torontál)	Kiss Lajos
291	Istenem, Istenem, szerelmes Istenem	Trunk (Moldova)	Veress Sándor
292	Elment a madárka, / Üres a kalicka	Klézse (Moldova)	Veress Sándor

G. Dincsér hagyatékának jegyzéke (ZTI NZKT V-04.10)**1. doboz: „Daloskönyv”**

- 1.1. dosszié: „Bevezetés”. Szerzői gépirat. 2 példány, az egyik javításokkal és beragasztott kottapéldákkal. 41 ill. 42 oldal. Hozzá borítékban Lichtpaus-tisztázatok, 1–50.
- 1.2. dosszié: „Alföld”. A közlésre szánt lejegyzések, A4-es lapokra ragasztva, gépelt szövegekkel, adatokkal. A lejegyzések Lichtpaus-tisztázatai külön borítékokban, szöveg nélkül. 1–72.
- 1.3. dosszié: „Dunántúl”: 73–145.
- 1.4. dosszié: „Felföld”: 146–218.
- 1.5. dosszié: „Erdély” (benne moldvai adatok is!): 219–292.
- 1.6. dosszié: „Dunántúl” (címlapján kimutatás vagy terv a Dallamrend kategóriái szerinti dallamok számáról)
 - 1.6.1. a szövegstrófák kezdősorainak mutatóhoz készült listája és annak indigós másolata
 - 1.6.2. 3 dupla oldal MSz-másolat
 - 1.6.3. 6 db számozatlan kotta a kötet formátumában
 - 1.6.4. 1 db tusnádi dallamlejegyzés támlap-nyomtatványon
 - 1.6.5. 1 gépelt lapon a kézirat anonim bírálatának részlete
 - 1.6.7. „Dincsér Oszkár népzene kutató szellemi hagyatéka első egységének átadása...”: Berlász Melinda feljegyzése, 2019. január 29.
- 1.7. dosszié: A tervezett nagyobb népdalkiadvány egy része dalszövegeinek korrektúrái

2. doboz

- 2.1. dosszié: „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”. Szerzői gépirat 2 példányban, 94 oldal, + bibliográfia 164 számozott tétel.
- 2.2. dosszié:
 - 2.2.2. Rádióelőadások
 - 2.2.2.1. „Néprajzi hanglemezek. Régi stílusú alföldi magyar népdalok citerán, dalolva és tekerőn.” 1940. III. 9.
 - 2.2.2.2. „Néprajzi hanglemez bemutató – Domaházi nóták. Dincsér Oszkár előadása hanglemezekkel.” 1940. VIII. 8.
 - 2.2.3. [André Schaeffner]: „Primitív, exotikus zene és modern nyugateurópai muzsika” – fordítás-töredék a Kodály-émlékkönyvbe
 - 2.2.4. Zeneelméleti tárgyú tanulmány töredéke (fordítás?)
- 2.3. dosszié: Kompozíciók
 - 2.3.1. „Sírni, sírni, sírni, sírni...” – „Bárdos Lajos tanár urnak ajánlva.” Vegyeskarra, Ady E. szövegére. 30 oldal. Rendetlenül írott tisztázat, piros ceruzás dinamikai jelekkel és nyolcadértékeket jelző ceruzás osztóvonalakkal. 1929 [?] nov. 19.
 - 2.3.2. „Egyszerű kínai versek.” Énekhangra, egyszólamú „hangszer”-kísérettel, Kosztolányi D. szövegére. 6 oldal. Karancsság, 1932. júl. 15.
 - 2.3.3. „Un grand sommeil noir...” Énekhangra, zongorakísérettel, Paul Verlaine szövegére. 2 oldal. 2 autográf példányban. Bpest, 1936. XII. 11.
 - 2.3.4. „A rossz feleség.” Vegyeskarra, számos népdal feldolgozásával. 18 oldal tisztázat, 17 oldal ceruzás fogalmazvány. 1938. VIII. 20.
 - 2.3.5. „Missa I.” / „Missa a 4 voci.” Vegyeskarra. Kyrie és Gloria fogalmazványban és tisztázatban, Credo csak fogalmazványban. Dátum nélkül.
 - 2.3.6. balladák egyszólamú feldolgozásai, vázlat
 - 2.3.7. Vonósnégyes: „I. Korál. Lento” Budapest, 1928. III. 11. – „II. Andante.” Bpest, 1941. dec. 27. – „III. Vivace.” Dátum nélkül. 35 oldalas tisztázat, piros ceruzás javításokkal, átragasztásokkal. Mind a négy szólam külön is.
- 2.4. dosszié:
 - 2.4.1. Egyetemi jegyzetek
 - 2.4.1.1. „Magyar reneszansz, 1942–43. I. f.é.” Gerevich Tibor előadásai alapján kiadja Hegedüs Alice. 15 o. sokszorosított gépirat.
 - 2.4.1.2. Brandenstein Béla Kant-jegyzetének töredéke, 15–86. o.

- 2.4.1.3. „A modern zene”, Dincsér gépirata, Prahács Margit ceruzás bejegyzéseivel.
- 2.4.2. Néprajzi hanglemezek kottamellékletei és egyéb dokumentumai
Lajtha által írott töredékes, sérült táblázat
Javított levonatok és kiadott változataik.
- 2.4.3. A tervezett nagyobb népdalgyűjtemény szövegeinek korrektúrája
- 2.4.4. Nyomdai betűtípus-minták, kb. 150 lapos kapcsolt füzet – címlapján ragasztott cédula: „Dincsér Oszkár tulajdona.”
- 2.5. dosszié: Román füzetek
- 2.5.1. Román szöveges dallamok 1. (1–163)
- 2.5.2. Román szöveges dallamok 2. (164–303)
- 2.5.3. Román szöveges dallamok III. (304–425)
- 2.5.4. Román szöveges dallamok 4. (426–566)
- 2.5.5. Román szöveges dallamok 5. (566–678) – Ezek Bartók román vokális kötetének dallamait tartalmazzák, vázlatos formában egy-egy sorba írva.
- 2.5.6. Kolindák I.
- 2.5.7. Kolindák II.
- 2.5.8. Kolindák III. – Ezekben Vasile I. Popovici, *Cântece (Colinde) de Crăciun și anul nou, din județele Dâmbovița și Ialomița* (București, 1934) valamint Gh Cucu, *200 colinde populare* (București, 1936) anyaga, hasonlóképpen feldolgozva. A III. füzetben ezen kívül Gavril Galinescu, *Cântecele munților noștri*. Extras din Anuarul liceului de băieți, Piatra-Neamț, pe anul 1935/36, valamint Nelu Ionescu, *Cântecul oltenesc* (Craiova, 1937).
- 2.5.9. Constantin Brăiloiu, H. H. Stahl, *Vicleiul din Târgu-Jiu* (București, Sociologie Românească. Anul I. No 12. 1936), valamint Vanghele T. Millio, *Cântece populare macedonene* (București, 1929), hasonlóképpen feldolgozva.
- 2.5.10. Caranica Ioan, *130 de melodii populare aromânești* (București, 1937), valamint Fira Gh., *Cântece și hore* (București, 1916), hasonlóképpen feldolgozva.

3. doboz: Népzenei lejegyzések

- 3.1. Helyszíni lejegyzés-cédulák
- 3.1.1. boríték: hanglezfelvételek alkalmával készült helyszíni lejegyzések: Szék (1941. feb.), Böződ (1941. szept. 26.)
- 3.1.2. boríték: Csík megye, 1938. aug. 2–18.
- 3.1.3. boríték: Szokolya (Nógrád), 1938. szept.
- 3.1.4. boríték: Kemence, Bernece (Hont), 1938. szept.
- 3.1.5. boríték: Szentés, Fábiánsebestyén (Csongrád), 1939. ápr./máj.
- 3.1.6. boríték: Domaháza, Sánta (Borsod), 1939. szept.
- 3.1.7. boríték: Nagydobrony (Bereg), 1939. okt., 1940. feb. 1–12.
- 3.1.8. boríték: Kishartyán, Zabar, Liptagerge (Nógrád), 1939. nov. 14–
- 3.1.9. boríték: a) Gyöngyösbokréta, Budapest: Galambok (Zala), Martos (Komárom) 1939. aug. b) Urai-újfalú (Vas), 1939. nov., 1940. dec. c) Szada (Pest), 1940.
- 3.1.10. boríték: Nagygejőc (Ung), 1940. feb. 1–12.
- 3.1.11. boríték: Ipolyvarbó, Őrhalom (Nógrád), 1940. máj.
- 3.1.12. boríték: Kishartyán, Liptagerge [Egyházasgerge], Kutas [Karancseszi], Iliny (Nógrád), 1940. máj., aug.–szept.
- 3.1.13. boríték: Kecsetkiszfalud (Udvarhely), 1940. dec. 4. (Bp.)
- 3.1.14. boríték: Técső, Hosszúmező (Máramaros), 1941. jan. 6–28.
- 3.1.15. boríték: Mohács (Baranya), 1941. ápr. 11–16., okt. 1–5.
- 3.1.16. boríték: Csík megye, 1942. jan. 2–17., júl. 8–26. (Nagy részét Olsvai Imre hagyatékában találta meg Paksa Katalin 2019 júliusában – külön borítékban).
- 3.1.17. boríték: azonosítatlanok
- 3.1.18. boríték: mások helyszíni lejegyzései: Vargyas Lajos, Csenki Imre
- 3.2. Fonogramlejegyzések
- 3.2.1. boríték: kislakú spirálfüzet lapjaira készült egyszerű lejegyzések fonogramokról, hanglemezekről, ritkábban helyszíni lejegyzések tisztázatai

- 3.2.2. Vegyes fonogramlejegyzések: a) Etes, Ságújfalu, Kishartyán (1938); b) „Joc unguresc, Kolozsgyula, Dumitras” [Pop Demeter, 27 éves], vö. MH 4474
- 3.2.3. Ecsedi István hortobágyi gyűjtése, a debreceni múzeum hengereiről. A hátoldalakon: a) gyimesi hangszeres anyag lejegyzés-vázlatai és tisztázatai (utóbbiak publikálva a *Két csíki hangszerben*); b) Csenki Imre cigány gyűjtésének dallamai; c) a *Két csíki hangszer* két gépirat-példányának töredékei
- 3.2.4. Vikár és Lajtha gyimesi gyűjtését tartalmazó füzet, amelyet Dincsér másolt és magával vitt a gyűjtőútra. Az adatközlőkről nyert helyszíni értesülések ceruzával beleírva.
- 3.2.5. Bartók nagymegyeri (1910) anyagát vázlatosan tartalmazó füzet Dincsér kézírásával

4. doboz: Rendszerezett dallamanyag (Dallamrend), DR A

5. doboz: Rendszerezett dallamanyag (Dallamrend), DR B

6. doboz: Rendszerezett dallamanyag (Dallamrend), DR ÁT, C, Kol stb.

7. doboz

- 7.1. „Balkán katalogus”. Kisalakú füzetben balkáni és román néprajzi tárgyú publikációk jegyzéke, kb. 500 tétel.
- 7.2. Jakschitz József dallamgyűjteménye. Nagyalakú kotta-füzet 144 hegedűn játszható dallammal: magyar-nóta, nemzetközi tánczene, operarészletek stb., készült 1880–1890 körül.
Dr. Jakschitz Mihály tartalomjegyzéke a dallamgyűjteményről.
Dr. Jakschitz Mihály levele Dincsérnek, Etes (Nógrád), 1944. március 16, két általa gyűjtött népdal lejegyzése mellékelve.
- 7.3. Személyes iratok, fotók
- 7.3.1. A Pázmány Péter Tudományegyetem által kiállított diploma másolata.
- 7.3.2. Igazolás a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára igazgatójától, Domanovszky Györgytől, 1944. aug. 1-i dátummal.
- 7.3.3. Dincsérné Pető Ida levele szüleinek, amelyben a hagyaték postai feladásáról is ír, 1947. III. 23.
Fényképek: 7.3.4. DO portréja, 7.3.5. édesanyja portréja, 7.3.6. DO esküvői képe, 7.3.7. DO vezényel a Zeneakadémián
- 7.4. Cédulák, feljegyzések
- 7.4.1. Múzeumi kiselejteztet leltári cédulák, ebből 10 db használatlan hátoldallal
- 7.4.2. Szóismétléssel kezdődő sorok népköltési adatai kijegyzetelve különböző népek anyagát tartalmazó kiadványokból
- 7.5. Olasz zenei szakkifejezések kétnyelvű jegyzéke két kisalakú füzetben.
- 7.6. Mások kéziratai
- 7.6.1. Székely néprajzi fotók jegyzéke egyelőre ismeretlen gyűjtemény anyagából, táblázatszerűen, 22 számozott gépelt oldalon (nem teljes)
- 7.6.2. Szöveglejegyzések Veress Sándor fonogramjairól
- 7.6.2.1. 2 oldal gépirat: „Veress Sándor népdalgyűjtése”.
- 7.6.2.2. Az egyik itt szereplő dal (MH 2878a, Bugac) dallama két hasámban, Dincsér ill. Veress kézírásával lejegyezve.
- 7.6.2.3. Kézirat, 4–8 Kákics (Baranya), Halom (Tolna), 12–15 Tabdi pusztá (Pest).
- 7.6.3. Szöveglejegyzések Csenki Imre és munkatársai hajdúnánási gyűjtéséből
- 7.6.3.1. Szövegek gépiratai, adatközlők és (diák)gyűjtők nevével, évszámmal (1930-as évek vége) – kb 100 oldal.
- 7.6.3.2. Csenki Imre kézirat szövegei, dallamlejegyzései (jóval kevesebb).
- 7.6.3.3. Csenki által Dicsérnek írott üzenet, boríték.
- 7.6.4. Amatőr gyűjtők lejegyzései
- 7.6.4.1. „Népdalok Piricseről!” Vadan (?) József kézirat füzet, 1943. Katonanóta, új stílus, de pásztornóta is
- 7.6.4.2. K. Nagy József gy., Balmazújváros, 1943. 9 lap, népies műdal és új stílus.
- 7.6.5. Manga János két népzene gyűjtési kérdőíve, Ghymes, 1937. VII. 25-26.
- 7.7. Vegyes kézirat-, gépirat-töredékek

8. doboz: Nyomtatott kották – Klasszikus szerzők, zenepedagógia

- 8.1. Bach, J. S., *Kompositionen für die Orgel*, kritisch-korrekte Ausgabe von F. K. Griepenkerl und F. Roitzsch, Band V [Choralbearbeitungen] (Leipzig, Peters, 1928, No. 8660)
- 8.2. Bach, J. S., *Kompositionen für die Orgel*, kritisch-korrekte Ausgabe von F. K. Griepenkerl und F. Roitzsch, Band VII [Choralvorspiele] – *Mindkét kötet leszakadt címlappal, Nádor Kálmán zeneműkereskedésének pecsétjével, végig DO tintás számozásával, zenetörténeti jegyzeteivel, de ujjrend beírása nélkül.*
- 8.3. Bach, J. S., *Die hohe Messe* (kispartitúra – Leipzig, Ernst Eulenburg, é. n.). – *DO névbélyegzőjével és ceruzás bejegyzéseivel.*
- 8.4. Bach, J. S., *Passionsmusik nach dem Evangelisten Mathäus*, hrsg. von Georg Schumann (Leipzig: Ernst Eulenburg) [Eulenburgs kleine Partitur-Ausgabe, Chorwerke No. 3] – *Könyvkötői kötésben, Nádor Kálmán zeneműkereskedésének pecsétjével, DO névbélyegzőjével és néhány ceruzás bejegyzésével, jóval több idegen, német nyelvű bejegyzéssel.*
- 8.5. Beethoven, Ludwig van, *Missa solemnis op. 123* (kispartitúra – Wiener Philharmonischer Verlag, é. n., no. 74). – *DO névbélyegzőjével és ceruzás bejegyzéseivel.*
- 8.6. Haydn, Joseph, *Sonates pour piano*, revues et doigtées par Louis Köhler (Leipzig & Berlin: C.F. Peters, é. n.). – *DO névbélyegzőjével, szakadt, hiányos.*
- 8.7. Mozart, W. A., *Divertimento no. 14*, KV 270 (kispartitúra – Leipzig/Wien: Ernst Eulenburg, é. n.)
- 8.8. Mozart, W. A., *Trio (Divertimento) Es-dur für Violine, Viola und Violoncell* KV 563 (kispartitúra – Leipzig: Eulenburg, é. n.) – *DO névbélyegzőjével, a hegedűszólamban ujjrenddel. Szétesett.*
- 8.9. Schubert, Franz, *Unvollendete Symphonie H-moll* (Leipzig: Eulenburg, é. n.) – *DO névbélyegzőjével. Szétesett.*
- 8.10. Cramer, J. B., *60 válogatott tanulmány* [zongorára], átdolg. Szendy Árpád (Budapest: Rozsnyai, é. n.) – *Használati nyomok, bejegyzések.*
- 8.11. Kroyer, Theodor (hrsg.), *Der vollkommene Partiturspieler*, erste Folge (Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1930 [?]). – *Főként régi kóruspolifónia.*

9. doboz: Nyomtatott kották – Modern szerzők, népzenei érdekű kották

- 9.1. Bartók, Béla, *IV. Streichquartett* (kispartitúra – Wien, Universal-Edition, 1929, No. 9788). – *Leszakadt címlappal. DO névbélyegzőjével. Tiszta példány.*
- 9.2. Debussy, Claude, [négy kispartitúra egy könyvkötői kötésben:] *Danses* (pour Harpe chromatique avec orchestre) (Paris, A. Durand & Fils, 1910) – *Gigues: „Images” pour orchestre No. 1* (Paris, A. Durand & Fils, 1918) – *Première Rhapsodie pour orchestre* (Paris, A. Durand & Fils, 1911) – *Rondes de Printemps: „Images” pour orchestre No. 3* (Paris, A. Durand & Fils, 1910). – *Ázott kötés. Tiszta példányok.*
- 9.3. Kodály, Zoltán, *IIème quatuor à cordes, op. 10* (kispartitúra – Wien, Universal-Edition, 1921, No. 6651). – *DO névbélyegzője. Bolti bélyegző: „Vétel és eladás. / Korda Testvérek / Zeneműkereskedés / 1941 máj 30 / Budapest / VII. Erzsébet-körút 52”. Tiszta példány.*
- 9.4. Schneider-Trnavský, Mikuláš, *Slovenské národné piesne*. Pre klavír a stredný hlas. 1., 2., 3., 4., 5. füzet (Turócszentmárton: Matica Slovenská).
- 9.5. Strawinsky, Igor, *Suite de L'Oiseau de feu*, réorchestrée par l'auteur en 1919, pour orchestre (kispartitúra – London, J. & W. Chester, 1920). – *Széteső füzet. DO névbélyegzője. Olvashatatlan Rózsavölgyi-bélyegző. Az első tulajdonos részben angol nyelvű ceruzás bejegyzései, ill. DO-tól is.*
- 9.6. Strawinsky, Igor, *Le Sacre du printemps* (kispartitúra – Berlin stb., Édition Russe de Musique, 1921). – *Könyvkötői kötésben. Rózsavölgyi-bélyegző. DO tintás, ceruzás és színesceruzás bejegyzéseivel.*
- 9.7. Füredi Mihály (kiadta), *100 magyar népdal*, harmadik javított és bővített kiadás (Pest: Emich Gusztáv, 1861). – *Névbejegyzés: Káldy Gy. Tiszta példány.*
- 9.8. Mátray Gábor, *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*, I. kötet 2. füzet (Pest, 1854).
- 9.9. Mátray Gábor, *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*, II. kötet 1. füzet (Pest, 1858). – *Rossz állapotú, ázott, rágott füzetek. Bélyegzés: A M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Könyvtára, 9853.*

Egyéb bélyegzés: Ponori Thewrewk Emil könyvtára, ill. kézzel írott bejegyzés: P. T. E. 1873. jan. 21., valamint kétféle könyvkereskedés-bélyegző.

- 9.10. Valašťan-Dolinský, Ján (sostavil), *Slovenské spievanky. Sbierka slovenských ľudových piesní*. I. diel (Turócszentmárton: Matica Slovenská, 1940).
- 9.11. Lipovan, Atanasiu, *Colecțiune de cântări bisericești* (Sân-Miclăușul-Mare / Budapest, 1906) – *Tiszta példány, szakadozott papírkötésben*.

10. doboz: Könyvek

- 10.1. Dincser Oszkár, *Két csiki hangszer – Mozsika és gardon* (Budapest, Magyar Történeti Múzeum, 1943) – *Tiszta példány, egy része kissé ázott*.
- 10.2. Gyalai Boér György, *Gyakorlati török nyelvtan – Latinbetűs fonetikus helyesírással* (Budapest: Medika Nyomda, 1934).
- 10.3. Járdányi Pál, *A kidei magyarság világi zenéje* (Kolozsvár, Minerva, 1943) – *Borítója hiányzik. Dediálva: „Dincser Oszkárnak, szeretettel / Járdányi Pál”*.
- 10.4. Junghans, H. A. (ford.), *Das Nibelungenlied* (Leipzig, Reclam, ? – első kiad. 1875).
- 10.5. Mayerhoff, Franz, *Der Chordirigent* (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1922 – Bücherei praktischer Musiklehre, hrsg. Arnold Schering) – *Leszakadt címlapú füzet, tiszta példány*.
- 10.6. Molnár Antal, *Összhangzattan mint melléktárgy ... az I. akadémiai osztály tanulói számára* (Budapest: Dante, 1931) – *Töredékes, 1–32. o., szétesett, műbőr borítóban, DO névbeírásával*.
- 10.7. Réger Béla, *Irodalmunk tartalmi ismertetése I.* (Budapest, Kókai Lajos, ?).
- 10.8. Bátky Zsigmond (összeáll.), *Kalotaszegi varrottások I.* Kézirat. (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, 1924 – Magyar Népművészet IX.)
- 10.9. Bátky Zsigmond (összeáll.), *Pásztor ivópotharak*, 16 táblával (Budapest: M. N. Múzeum – A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményei VI.) – *Felvágatlan*.
- 10.10. Ébner Sándor (összeáll.), *Bodrogközi szöttesek*. Kézirat (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, 1924 – Magyar Népművészet V.)
- 10.11. Viski Károly (összeáll.), *Székely himnuszok, I. Csíkmegyeiek*. Kézirat (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, 1924 – Magyar Népművészet VII.)
- 10.12. [név nélkül], *Kernlieder für die Volksschule – Kernlieder der NSDAP. Sonderdruck der „Völkischen Musikerziehung”*.... (Leipzig: Litolf, év nélkül). – *Benne cédula: „Abs: Luise Scharf, 17a Karlsruhe / Baden Gustav Binzstr. 24 // An / Ethnographisches Museum / Budapest X / Könyves Kálmán krt 40.”*
- 10.13. Baußnern, Waldemar von (dreistimmige Bearb.), *Heitere Volkslieder*, 3. Aufl. (Marburg: N.G. Elwert, 1925).
- 10.14. Baußnern, Waldemar von (dreistimmige Bearb.), *Alte Volkslieder*, Erstes Heft, 6. Aufl. (Marburg: N.G. Elwert, év nélkül). – *Névbejegyzés: Dincser*.
- 10.15. Jäger, L. (bearb.), *Karlsruher Liederbuch*, erstes u. zweites Heft (Karlsruhe: J.J. Reiff, év nélkül). – *Mindkét kötetben névbejegyzés: Luise Scharf*.
- 10.16. Schwarz-Reiflingen, Erwin (hrsg.), *HJ singt. Die schönsten Lieder der Hitler-Jugend* (Mainz und Leipzig: B. Schott's Söhne, év nélkül).
- 10.17. Steinbach, Erika (hrsg.), *Deutsches Frauenliederbuch*, erweiterte Ausg. (Kassel: Bärenreiter, 1938).

11. doboz: Különlenyomatok, folyóiratok

- 11.1. Dincser saját tanulmányairól
- 11.1.1. „Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről,” *Néprajzi Értesítő* XXX. (1938) 2–4. szám, 305–309 – 21 pld.
- 11.1.2. „A cigányhangsor,” *Ethnographia–Népelet* XLVIII. 4. szám, 1–4 – 29 pld.
- 11.1.3. „A tekerő” (Lajtha Lászlóval), *Néprajzi Értesítő* 1939. 3–4. szám, 103–111 – 17 pld.
- 11.1.4. „Népdalgyűjtés Erdélyben,” *Néprajzi Értesítő* 1940. 1–2. szám, 1–11 – 4 pld. + 1 hiányos.
- 11.1.5. „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata,” in „Kisebbségi közlemények,” *Ethnographia–Népelet* 1941. 3–4. szám, 280–282 – 5 pld, a 281. oldal képletei mindegyikben tintával javítva.

- 11.1.6. „Adatok a középzásiai dallamtípus elterjedéséhez. (Néhány megjegyzés Szabolcsi Bence cikkéhez, *Ethnographia* 1940, 2. sz.),” in „Kisebb közlemények,” *Ethnographia–Népelet* 1941. 7. szám, 6–8 – 1 hiányos pld., de Dincsér közleményének teljes szövege megvan.
- 11.1.7. „A változat a magyar népzenei kutatásban,” in *Kodály-émlékkönyv* (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 128–138 – 22 pld.
- 11.2. Mások tanulmányairól
- 11.2.1. Balásy Dénes, „Régi székely nóták és táncok” ... – hiányos (49–64).
- 11.2.2. Kodály Zoltán, „Zoborvidéki népszokások” – hiányos (25–32).
- 11.2.3. Korompay Bertalan, „Népköltési kiadványainkról,” *Ethnographia–Népelet* 1941. 3–4. szám, 169–179.
- 11.2.4. Kovács László, „Néprajzi múzeológia,” *A Néprajzi Múzeum Értéktője* 1939. 3–4. szám / [A Néprajzi Múzeum Füzetek 4. sz.] – 2 pld., egyik dedikálva: „Dincsér hangász atyánkfiának jóindulattal / Kovács Laci”.
- 11.2.5. Marinus, Albert, „Explication d’une phrase audacieuse,” *Le Folklore Brabançon*, 13e année n° 77, Avril 1934, 5–11.
- 11.2.6. Marinus, A[lbert], „Pour un Musée National de Folklore,” *Le Folklore Brabançon*, 13e année n° 78, Juin 1934, 3–26 – részben felvágatlan.
- 11.2.7. Papp Géza, „A magyar katolikus egyházi népének kezdetei (3 fényképpel és 28 dallammal)” *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend budafoki Szent István Gimnáziumának évkönyvéből* (Budapest: Magyar Kórus, 1942), 3–39 [OMCE-szerdák / Az Országos Magyar Cecilia Egyesület / szerdai összejövetelien elhangzott előadások / 2. füzet / A magyar katolikus egyházi népének kezdetei / előadta 1942. január 14-én / Papp Géza / okl. egyházi karnagy, / középisk. énektanár].
- 11.2.8. Turóczi-Trostler József, „A tótágastálló világ. Két régi versünk képzettörténeti és irodalomtörténeti vonatkozásai.” *Archivum Philologicum (Egyetemes Philologiai Közlöny)* 1943/3, 337–365.
- 11.2.9. Veress Sándor, „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között,” *Ethnographia–Népelet* 1931. 3. füzet, 4–13.
- 11.2.10. Viski Károly, „A szalontai nép nyelvéből,” *Magyar Nyelvőr* 1913 / [Nyelvészeti Füzetek 69] – vége hiányzik.
- 11.2.11. Volly István, „Peregi karácsonyi népénekek,” *Ethnographia–Népelet* 1931. 4. füzet, 3–7 – Dedikálva: „Lajtha László dr úrnak, mesteremnek hálával és tisztelettel a segéd. / Budapest, 1932. január 23.”
- 11.2.12. Volly István, „Betlehemező fővárosi gyermekek. Tanulmány 2 betlehemes játék szövegével és dallamaival,” *A Gyermekek és az Ifjúság* XXVII/1–3 (1935), 1–8. – Dedikálva: „Lajtha László dr úrnak őszinte tisztelettel a [szív]-gárdista” (rajzolt szívvel).
- 11.2.13. Wakarelski, Chr., „Brunnen und Wasserleitungen in Bulgarien,” *Folk-Liv* 1939. no. 1. – Dedikáció: „Ezer szives üdvözléssel az én fiatal barátomnak és kitűnő etnografusnak! Chr. Wakarelski”
- 11.3. Folyóiratszámok, -részletek, prospektusok
- 11.3.1. *Éneklő Ifjúság* III/2 (1944. március). Benne Kerényi György: „Erdélyi népzene. Válogatott sorozat az új gyűjtésekből”, 74–82.
- 11.3.2. *Nép és Nyelv* [új folyam] I/11 (1941. november). Benne Manga János: „A menyhei szentiváni ének”, 349–352.
- 11.3.3. *Zenevilág* II. évf. 31 – 32. sz. (Budapest, 1902. márczius 25.) – hiányos.
- 11.3.4. A Színházi Élet kottamellékletei. 21 különböző füzet az 1931-es és 1932-es évfolyamból. 2 könnyűzenei dal, táncdal zongorakíséretes kottáját tartalmazzák, némelyik a szerző arcképével
- 11.3.5.. Hanglezem-katalógusok, 5 füzet egy lefűzőmappában, vsz. mind az 1910-es évekből:
- 11.3.5.1. Beka török lemezek
- 11.3.5.2. „Beka – Catalogul de plăci românești”
- 11.3.5.3. „Beka – Hollandsche Opnamen 1913”
- 11.3.5.4. Beka ázsiai lemezek
- 11.3.5.5. „Beka – The best record in the world” – ázsiai lemezek

12. doboz: Próbanyomatok Bartók Béla román anyagáról

12.1. Bartók Béla, *Rumanian Folk Music* I.

12.2. Bartók Béla, *Rumanian Folk Music* II. (töredék) – Bartók saját kezű, tintás javításaival, amelyeket Deutsch később bele is dolgozott az anyagba, s az így jelent meg. A javítások főként a gyűjtési adatokat és az abszolút magasság jelzéseit érintik.

13. Tárgyak

13.1. Fonográf, Excelsior gyártmány, leltári szám és egyéb jelzés nélkül, tölcser, fej és fadoboz nélkül

13.2. Lichtpaus-papír, kb. 600 A/5-ös lap, mindegyik 5 violinkulcsos szisztémával ellátva

13.3. 3 db kasírozott fénykép: ipolykeszi pásztorviselet, -eszközök, duda, kanásztűlök

13.4. Kasírozott nyomat: „Kleinrussischer Lirnjik und Bandurist.” Leltári számmal: 111002 / 15841/1914.

Hátoldalán ceruzával: „Kiállítandó a tekerő-muzsikákhoz! [olvashatatlan monogram] 1920 nov.”

Határon túli magyar településnevek jegyzéke

Aszó (Moldva) – Asău RO/BC
 Áj (Abaúj-Torna) – Háj SK
 Ákosfalva (Maros-Torda) – Acățari RO/MS
 Bagota (Komárom), ma Ógyalla része – Bohatá SK
 Bádok (Kolozs) – Bădești RO/CJ
 Bálványosvára (Szolnok-Doboka) – Unguraș RO/CJ
 Bedőháza (Máramaros) – Бедевля UA
 Bözöd (Udvarhely) – Bezid RO/MS
 Csíkborszova (Csík) – Bârzava RO/HR
 Csíkdánfalva (Csík) – Dănești RO/HR
 Csíkkarcfalva (Csík) – Cârța RO/HR
 Csíkmadaras (Csík) – Mădăraș RO/HR
 Csíkmenaság (Csík) – Armășeni RO/HR
 Csíkrákos (Csík) – Racu RO/HR
 Csíkszentdomokos (Csík) – Sândominic RO/HR
 Csíkszentgyörgy (Csík) – Ciucsângeorgiu RO/HR
 Csíkszentmihály (Csík) – Mihăileni RO/HR
 Csíkszenttamás (Csík) – Tomești RO/HR
 Csíkszépvíz (Csík) – Frumoasa RO/HR
 Fejérd (Kolozs) – Feiurdeni RO/CJ
 Gyergyóbékás (Csík) – Bicazu Ardelean RO/NT
 Gyergyócsomafalva (Csík) – Ciumani RO/HR
 Gyergyóújfalu (Csík) – Suseni RO/HR
 Gyimes (Csík), ma Gyimesbükk része – Ghimeș RO/BC
 Gyimesbükk (Csík) – Ghimeș-Făget RO/BC
 Gyimesfelsőlók (Csík) – Lunca de Sus RO/HR
 Gyimesközéplók (Csík) – Lunca de Jos RO/HR
 Hosszúmező (Máramaros) – Câmpulung la Tisa RO/MM
 Ipolyhídvég (Hont) – Іпел'скé Predmostie SK
 Ipolyság (Hont) – Šahy SK
 Ipolyvarbó (Nógrád) – Vrbovka SK
 Kászonfeltíz (Csík) – Plăieșii de Sus RO/HR
 Kászonimpér (Csík) – Imper RO/HR
 Kászonjakabfalva (Csík) – Iacobeni RO/HR
 Kecsetkislud (Udvarhely) – Satu Mic RO/HR
 Kerekhegy (Máramaros) – Округла UA
 Kide (Kolozs) – Chidea RO/CJ
 Kolozsborosa (Kolozs) – Borșa RO/CJ
 Kolozsgyula (Kolozs) – Giula RO/CJ
 Kostelek (Csík) – Coșnea RO/BC
 Körösfő (Kolozs) – Izvoru Crișului RO/CJ
 Kórispatak (Udvarhely) – Crișeni RO/HR
 Lóvész (Csík) – Livezi RO/HR
 Lukanénye (Hont) – Nenice SK
 Madéfalva (Csík) – Siculeni RO/HR
 Magyarcsügés (Csík) – Cădărești RO/BC

Marosfő (Csík) – Izvoru Mureşului RO/HR
 Martos (Komárom) – Martovce SK
 Menyhe (Nyitra) – Mechenice SK
 Nagycsalomja (Hont) – Veľká Čalomija SK
 Nagydobrony (Bereg) – Велика Добронь UA
 Nagygejőc (Ung) – Великі Геївці UA
 Nagymegyer (Komárom) – Veľký Meder SK
 Nyárszó (Kolozs) – Nearşova RO/CJ
 Ógyalla (Komárom) – Hurbanovo SK
 Szaplonca (Máramaros) – Săpânța RO/MM
 Szarvaszó (Máramaros) – Sarasău RO/MM
 Szentegyházasfalu (Udvarhely) – Vlăhița RO/HR
 Szék (Szolnok-Doboka) – Sic RO/CJ
 Szépkényerűszentmárton (Szolnok-Doboka) – Sânmartin RO/CJ
 Tardoskedd (Nyitra) – Tvrdošovce SK
 Técső (Máramaros) – Тячів UA
 Tusnád (Csík) – Tuşnad RO/HR
 Trunk (Moldva) – Galbeni RO/BC
 Unghosszúmező (Ung) – Довге Поле UA

Bibliográfia

- Ablonczy Balázs. *A visszatért Erdély*. Budapest: Jaffa, 2017.
- Achs Károlyné. „Kiss Géza 1891–1947”. *Ethnographia* 93/4 (1982. december), 587–613.
- Agócs Gergely. „»A kutyadudának a nótája« – A dudazene stílusa és előadásmódja a vonószene-
karok gyakorlatában”. In *Zenetudományi dolgozatok 1999*, szerk. Gupcsó Ágnes, 11–24.
Budapest: ZTI, 1999.
- Alford, Violet. „Some Hobby Horses of Great Britain”. *Journal of the English Folk Dance and
Song Society* 3/4 (1939. december), 221–240.
- Almási István. „A népzene kutató”. In *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*,
szerk. Benkő András, 53–72. Bukarest: Kriterion, 1974.
- . „Az erdélyi magyar népzenei hagyomány jellegzetességei”. In *Zenei művelődésünk a vál-
tozó régióban. A VII. Hungarológiai Kongresszus Zenetudományi Szekciójának előadásai*,
szerk. Angi István és Csákány Csilla, 8–19. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013.
- Andor Anna Klára. „A Gyöngyösbokréta és az örökségvédelem. Egy két világháború közötti kul-
turális mozgalom örökségvédelmi elvei és hatása”. In *Atelier 30. Műhelytanulmányok*,
szerk. Lászlófi Viola, Mravik Patrik Tamás, Oláh Gábor, Sidó Anna, 209–230. Budapest:
Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék, 2020.
- Andrásfalvy Bertalan. „Uradalmi cselédek és pásztorok táncagyományai Tolna és Somogy megy-
ében”. In *Táncstudományi tanulmányok [1958]*, szerk. Morvay Péter, 89–94. Budapest: Ma-
gyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958.
- Aranyi Gábor. „Egy elfeledett folklorista. Dincsér Oszkára emlékezünk”. *Kóta* 17/6 (1987), 16.
- Arsunar, Ferruh. „Kisázsiai török pentaton dallamok”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik
születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 322–328. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Aubert, Laurent. „Brăiloiu revisité. L’héritage genevois de Constantin Brăiloiu”. In *Mémoire vive.
Hommages à Constantin Brăiloiu*, ed. Laurent Aubert, 87–104. Genève: Infolio – Musée
d’ethnographie de Genève, 2009.
- Bakó Ferenc. „Ágyvitel Órhalomban”. *Ethnographia* 59 (1948 [1949]), 145–149.
- . *Palócföldi lakodalom*. Budapest: Gondolat, 1987.
- . „A százhuszonöt éves Néprajzi Múzeum köszöntése”. *Magyar Múzeumok* 3/3 (1997. ősz),
33–34.
- Balassa Iván. „Fél Edit emlékezete”. In *Emlékezés Fél Editre*, szerk. Fülemile Ágnes és Stefány
Judit, 17–20. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1993.
- . „A Néprajzi Múzeum történetéből (1944–1946)”. *Magyar Múzeumok* 3/3 (1997. ősz), 25–
28.
- Balázs Kovács Sándor. „A Gyöngyösbokréta mozgalom története Tolna megyében”. In *A Wosinsky
Mór Múzeum évkönyve* 33, szerk. Gaál Attila, 287–359. Szekszárd, 2011.
- Balla Péter. „Népzenei gyűjtés a bukovinai falvakban”. *Ethnographia* 46 (1935), 126–141.
- . *Kis magyar daloskönyv*. Budapest, 1939.
- . *A magyar népdal kis tükre*. Budapest: Magyar Élet, 1943.
- Balogh Ödön. „Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlaki és gyimesközéplaki csángókról”. *Erdélyi Mú-
zeum* 37/7–12 (1932), 332–353.
- . „Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról”. *Erdélyi Múzeum* 47/1 (1942. január), 29–46.
Különnyomat: Erdélyi Tudományos Füzetek 136.
- Bartha Dénes. *A jánoshidai avarkori kettősség*. Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1934 [Ar-
chaeologia Hungarica XIV].
- . „Az összehasonlító zenetudomány új célkitűzései”. *Ethnographia* 45/3–4 (1934), 127–138.
- . „A népköltés kutatásának új feladatai”. *Budapesti Szemle* 235. kötet (1934. december),
326–353.
- . „Magyar népzene gramofonlemezeken”. *Magyar Szemle* 29/2 (1937. febr.), 174–183.
- Bartha Dénes (szerk.). *Magyar népzenei gramofonfelvételek*. Budapest: Orsz. Magyar Történeti
Múzeum, 1937.

- Bartha Júlia. „A keletkutató Györffy István”. In *Györffy István írásai a Balkánról és Törökországról*, szerk. Bartha Júlia, 5–10. Budapest: Terebess, 2001.
- Bartók Béla. „A hangszeres zene folklora Magyarországon”, *Zeneközlöny* 9/5 (1911. január), 141–148; 9/7 (1911. február), 207–213; 9/10 (1911. március), 309–312; 10/19 (1912. április), 601–604 (BBÍ 3, 46–64).
- . *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*. München: Drei Masken Verlag, 1923 [Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft 4].
- . *A magyar népdal*. Budapest: Rózsavölgyi, 1924 (BBÍ 5).
- . „Magyarországi népzenei kutatások”. *Ethnographia* 40/1 (1929. március), 3–9 (BBÍ 4, 191–199).
- . „Magyar népi hangszerek”. In *Zenei Lexikon*, szerk. Szabolcsi Bence és Tóth Aladár, II. kötet, 58–63. Budapest: Győző Andor, 1930–1931.
- . „Cigányzene? Magyar zene? (Magyar népdalok a német zeneműpiacon)”. *Ethnographia* 42/2 (1931. június), 49–62 (BBÍ 3, 345–364).
- . „A magyar népzene megörökítésének fontossága” [1935]. In BBÍ 4, 292–293.
- . „Miért gyűjtünk népzene?” In *Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve az 1934/35-iki tanévről*, szerk. Isov Kálmán, 3–7. Budapest, 1935.
- . *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene? A zenei folklór törvénykönyve*. Budapest: Somló Béla, 1936 [Népszerű Zenefüzetek 5, szerk. Molnár Antal] (BBÍ 3, 275–290).
- . „Népdalgyűjtés Törökországban (Felolvasás a budapesti rádióban, jan. 11.-én; kibővítve)”. *Nyugat* 30/3 (1937. március), 173–181 (BBÍ 4, 130–140).
- . „Népdalkutatás és nacionalizmus”. *Tükör* 5/3 (1937. március), 166–168 (BBÍ 4, 307–311).
- . „Az úgynevezett bolgár ritmus”. *Énekszó* 5/6 (1938. május 15.), 537–541 (BBÍ 3, 329–335).
- . „Bartók Béla a »Mikrocosmos«-ról, az új magyar zenészgenerációról és amerikai útjáról”. Szentjóni Miklós interjúja. *Magyar Nemzet* 3/209 (1940. október 3.), 6.
- Bartók Béla – Kodály Zoltán. *Erdélyi magyarság. Népdalok*. Budapest: Népies Irodalmi Társaság, [1923].
- Bartók Béla, ifj. *Apám életének krónikája*. Budapest: Helikon, HH, 2006.
- Bartucz Lajos. „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1937. évi állapotáról”. *Néprajzi Értesítő* 29/3–4 (1937), 494–502.
- . „A szokolyai közös gyűjtőút”. *Néprajzi Értesítő* 30/2–4 (1938), 273–274.
- . „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1938. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939. március), 92–96.
- . „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1939. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 220–225.
- Bálint Sándor. *Szeged népe. Új gyűjtés*. Szeged, 1933.
- . *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Budapest: Szent István Társulat, 1938.
- Bándy Mária – Vámszer Géza. *Székelly táncok*. Cluj: Minerva, 1937.
- Bárdos Lajos (szerk.). *101 magyar népdal*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1929, majd számos további kiadásban.
- Benedek András – Vargyas Lajos. „Az istenesi székellyek betlehemes játéka”. *Ethnographia* 54/2 (1943. június), 155–176. Különnyomat: Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 1.
- Benkő Samu. „Az Erdélyi Tudományos Intézet”. *Valóság* 35/4 (1992. április), 62–72.
- Bentwich, Norman. *Rescue and Achievement of Refugee Scholars: The Story of Displaced Scholars and Scientists 1933–1952*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1953.
- Bereczky János. *A magyar népdal új stílusa I–IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013.
- Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalay Olga. *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984.
- [Bereczky Sándor] (szerk.). *A mi dalaink*, 3. kiadás. Kolozsvár: Ifjú Erdély, 1939.
- Berlász Melinda. „Da capo al fine. Ismétlődő segélykiáltások a népzene kutatásáért (1946–1950)”. *Magyar Zene* 23/1 (1982. március), 10–17.

- . „Veress Sándor – a népzene kutató”. In Berlász Melinda, Demény János, Terényi Ede, *Veress Sándor. Tanulmányok*, szerk. Berlász Melinda, 136–148. Budapest: Zeneműkiadó, 1982.
- . *Lajtha László*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984 [A Múlt Magyar Tudósai].
- . „Dokumentumok az 1940–1944-es erdélyi gyűjtések és hangfelvételek történetéhez”. *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 115–137.
- . *A magyar népzene kutatás-történet új forrásai és azok tudományos értékelése Lajtha László (1911–1963), Veress Sándor (1928–1989) munkássága alapján*. Kandidátusi értekezés tézisei. Kézirat. Budapest, 1994.
- . „Dincsér Oszkár kutatásai a Pátria-felvételek összefüggésében. Egy évtized a Néprajzi Múzeum népzenei műhelyében (1935–1944)”. In *Zenatudományi dolgozatok 2001–2002*, szerk. Sz. Farkas Márta, 121–144. Budapest: ZTI, 2002.
- . (közr.). *Lajtha László összegyűjtött írásai I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- . (közr.). *Járdányi Pál összegyűjtött írásai*. Budapest: ZTI, 2000.
- . „Kodály Zoltán és Veress Sándor levelezése (1930–1967)”. In *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében*, szerk. Berlász Melinda, 175–200. Budapest: Rózsavölgyi, 2007.
- . (közr.), *Lajtha László írásai I–II*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, ZTI, 2021 (LLÍ).
- . „A közreadó előszava”. In LLÍ, 9–27.
- Berze Nagy János. *Baranyai magyar néphagyományok I–III*. Pécs: Baranya Vármegye Közönsége, 1940.
- Biró Viola. *Bartók és a román népzene. Kutatás és komponálás 1909–1918 között*. PhD értekezés. Budapest: LFZE, 2018.
- . „Egy kivételes »interetnikus« kapcsolat tanúi. A Brăiloiu-hagyaték Bartók-levelei”. In *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma, 45–58. Budapest: ZTI, 2021.
- Biró Zoltán. „Egy új szempont esélyei”. In *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*, szerk. Biró Zoltán, Gagy József és Péntek János, 26–48. Bukarest: Kriterion, 1987.
- Block, Martin. *Die Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1936.
- Bokor Imre. „Kérdőívek hangszeres népzenei monográfia készítéséhez”. *Művelődés* 35/1 (1982. január), 34–35 – 35/3 (1982. március), 29.
- Borbándi Gyula. *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1985.
- . *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*, szerk. M. Kiss Sándor. Budapest: Püski, 1989.
- Bónis Ferenc (szerk.). *Így láttuk Kodályt. Nyolcvannyolc emlékezés*, 4., javított, bővített kiadás. Budapest: Balassi Kiadó, Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum, 2017.
- Bözödi György. „Énekelnek a stúdióban a bözödi székek”. *Ellenzék* 62/239 (1941. október 18), 7.
- . „Székelyföldi nótagyűjtés”, *Székely Szó* 2/190 (1942. augusztus 23.), 5.
- Brăiloiu, Constantin. „Schița a unei metode de folclor muzical”. *Boabe de grâu* 2/4 (1931), 204–219.
- . „Esquisse d’une méthode de folclor musical”. *Revue de musicologie* No. 40 (1931), 233–267.
- . „Despre bocetul dela Drăguș”. *Arhiva pentru știința și reforma socială* 10/1–4 (1932), 280–359.
- . „A román népzene”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 300–307. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- . *Vie musicale d’un village. Recherches sur le répertoire de Drăguș (Roumanie) 1929–1932*. Paris: Institut universitaire roumain Charles 1er, 1960.
- Brăiloiu, Constantin – H. H. Stahl. „Vicleiul din Târgu-Jiu”. *Sociologie Românească* 1/12 (1936).

- Brandenstein Béla. „Magas műveltség és népi kultúra. Bárány Brandenstein Béla elnöki megnyitója a Magyar Filozófiai Társaság 1940. május 21-én tartott közgyűlésén”. *Athenaeum* új folyam 26/2–3 (1940), 101–111.
- Brauer-Benke József. *A népi hangszerek története és tipológiája különös tekintettel a Kárpát-medence és környezete hangszereire*. Budapest: ZTI, 2014.
- Brewster, Ralph. *Hontalanul Budapesten 1940–1944*, ford. Veres Mátyás. Budapest: Corvina, 2018.
- Brody, Lauren (prod.). *Song of the Crooked Dance: Early Bulgarian Traditional Music 1927–42*. Audio CD. Newton NJ: Yazoo Records, 1998.
- Buchanan, Donna A. „Bulgaria, §II: Traditional Music”. In *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. Stanley Sadie (London: Macmillan, 2001), vol. 4, 570–583.
- . „Bartók’s Bulgaria: Folk Music Collecting and Balkan Social History”. *International Journal of Musicology* 9 (2006), 55–91.
- Buday György (szerk.). *Szegedi Kis Kalendárium* [1–8]. Szeged: Bethlen Gábor Kör, 1930, 1931, 1932; Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938.
- Buk, Mimi. „Das Haus im Grünen”. In *Cahiers de Frontenex* I, 1–2. Genève, 1945.
- Burger, Oswald. *Der Stollen*, 12. Auflage. Eggingen: Isele, 2017.
- Caranica, Ioan. *130 de melodii populare aromânești*. București, 1937.
- Comișel, Emilia – Francisc László. *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere. 36 de documente inedite privind colaborarea științifică a savantului român cu confrății maghiari*. Cluj-Napoca: Eikon, 2006.
- Cucu, Gh. *200 colinde populare*. București, 1936.
- [Csallány Gábor]. „Tekerősök (nyenyérések) figyelmébe”. *Szentesi Napló* 21/89 (1939. április 20.), 5.
- . „Lemezfelvételt készítenek a szentesi tekerősökről”. *Szentesi Napló* 21/92 (1939. április 23.), 4.
- Csáky Károly. „Néprajzkutatásunk úttörője (10 éve halt meg Manga János)”. *Irodalmi Szemle* 30/9 (1987), 962–975.
- Csenki Imre. „Adalékok a cigányhangsor problémájához (Tanári székfoglaló előadás)”. In *A Debreceni Református Kollégium évkönyve az 1943–44. iskolai évről*, szerk. Péter Zoltán, 24–36. Debrecen: Debreceni Református Kollégium, 1944.
- . „Emlékek, anekdoták a Tanár Úrról”. *Budapest* 20/1 (1982. január), 12–13.
- . „Cigánynépdal-gyűjtés”. *Magyar Tükör* 1/5 (1993. április 14.), 39.
- Csenki Imre – Csenki Sándor. „Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 343–362. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- (gyűjt.). *Bazsarózsa. 99 cigány népdal*, szerk. Csenki Imre és Pásztai Miklós, a szövegeket átnézte Erdős Kamill. Budapest: Zeneműkiadó, 1955.
- . *Cigány népballadák és keservesek*. Budapest: Európa, 1980.
- Csenki Sándor. „Pusztuló cigányhagyományok nyomában”. *Forrás* 2/4 (1944. április), 34–42.
- Csörsz Rumen István. „Nők a kézíratos hagyományban a 18–19. század fordulóján”. In *Női íráshasználat és kézíratos kultúra a hosszú 19. században*, szerk. Török Zsuzsa, 17–37. Budapest: Reciti, 2022.
- Dalos Anna. *Tudós nő a Horthy-korszakban. Prahács Margit (1893–1974)*. Budapest: ZTI, 2021 [Musicologia Hungarica 1].
- Danckert, Werner. „A félhangnélküli pentatónia eredete”. *Ethnographia* 53/2 (1942. június), 177–186, továbbá *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943), 9–18.
- Day, C[harles] R[ussell]. *The Music and Musical Instruments of Southern India and the Deccan*. London: Novello, Ewer & Co., 1891.
- Densmore, Frances. „Nootka and Quileute music”. *Bureau of American Ethnology Bulletin* 124 (1939), 1–358.
- Dimov, Vencislav. Венцислав Димов. *Живите гласове. Представяне на архивираното звуково наследство на Райна Кацарова (плоча от 30-те и 40-те години на XX век)*

- [Élő hangok. Rajna Kacarova archív hangzóanyag-hagyatéka (lemezek az 1930–1940-es évekből)]. София: Институт за изследване на изкуствата – БАН, 2021.
- Dincsér Oszkár. „A cigányhangsor”. *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 468–471.
- . „Väisänen, A. O.: Wogulische und ostjakische Melodien (Helsinki, 1937)”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938. március), 124.
- . „A. Adnan Saygı’nın Rize, Artvin ve Kars havâlısi türkü, saz ve oyunlar[ı] hakk[ı]nda baz[ı] mal[û]mat”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938. március), 129.
- . „Jelentés a Szokolyán végzett népzenei gyűjtésről”. *Néprajzi Értesítő* 30/2–4 (1938), 305–309.
- . „Jelentés erdélyi népzenei gyűjtőútról”. *Néprajzi Értesítő* 30/2–4 (1938), 353–354.
- . „Néprajzi hanglemezek. Régi stílusú alföldi magyar népdalok citerán, dalolva és tekerőn”. Rádióelőadás, 1940. III. 9. Kézirat. ZTI NZKT V-04.10/2.2.2.1.
- . „Institutul Social Banat–Crișana: Ancheta Monografică [i]n Comuna Belinț. Temesvár, 1938.” [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939), 79.
- . „Päss, Elmar: Eesti Liulaul[:] Runovõrd[u]se Katse. Tartu, 1933.” [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939), 79.
- . „Revista Institutului Social Banat–Crișana. (A bánát–vákai [sic] társadalmi Intézet szemléje.) Temesvár, 1937. V. évf. jul.-dec.” [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 31/1 (1939), 90.
- . „Néprajzi hanglemezbe mutat. Domaházi nóták. Dincsér Oszkár előadása hanglemezekkel”. Rádióelőadás, 1940. VIII. 8. Kézirat. ZTI NZKT V-04.10/2.2.2.2.
- . „Väisänen, A. O.: Untersuchungen über die Ob-ugrischen Melodien (Helsinki, 1939)”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 31 (1939), 412–413.
- . „Népdalgyűjtés Erdélyben”. *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 126–136.
- . „Baessler Archiv. Beiheft X. 1939. Snethlage E. Heinrich: A Guaporé-vidéki indiánok hangszerai”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 32/1–2 (1940), 214–215.
- . „Pótlás”. *Néprajzi Értesítő* 32/3–4 (1940), 420.
- . „Journal of the English Folk Dance and Song Society, vol. III. No. 4. London. December 1939”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 32/3–4 (1940), 435.
- . „Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology. Bulletin 101. War Ceremony and Peace Ceremony of the Osage Indians by Francis La Flesche. Washington. 1939.” [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 33 (1941), 110.
- . „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez. Néhány megjegyzés Szabolcsi Bence cikkéhez”. *Ethnographia* 52/2 (1941. június), 143–145.
- . „A régi stílusú magyar népdal szövegsorainak szótagszám vizsgálata”. *Ethnographia* 52/3–4 (1941), 280–282.
- . „A változat a magyar népzenei kutatásban”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 128–138. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- . *Két csíki hangszer – Mozsika és gardon*. Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1943. [A Néprajzi Múzeum Füzetek 7.]
- . „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 35/2 (1943), 124–125.
- . „Wolf, Siegfried: Zum Problem der Nasenflöte (Leipzig, 1941)”. [Ismertető.] *Ethnographia* 54 (1943), 262–263.
- . [Daloskönyv]. Kézirat, 1943. ZTI NZK V-04.10/1.
- . „A magyar verstan a magyar népköltés világánál”. Kézirat, 1944 körül. ZTI NZKT V-04.10/2.1.
- . „Die Probleme der Varianten in der Volksmusikforschung (Mit besonderem Hinweis auf die ungarische Folklore)”. In *Cahiers de Frontenex* III, 59–86. Genève: Librairie de l’Université Georg & Cie S. A., 1947.
- Dobszay László. *Magyar zenetörténet*. Budapest: Gondolat, 1984.
- . „Bevezetés”. In Dobszay László – Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve* I. 5–43. Budapest: ZTI, 1988.

- . „A »haldokló« népzene”. In *Múltunk jövője. Szabadelvűek a népi kultúráról*, szerk. Fekete Éva, 33–44. Budapest: T-Twins, 1993.
- . „Az összehasonlító népzene tudomány tündöklése és lehanyatlása”. *Magyar Zene* 48/1 (2010. február), 7–19.
- Dobszay László – Szendrei Janka. *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve I.* Budapest: ZTI, 1988.
- Domanovszky György. „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1940. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 33/1 (1941), 115–117.
- . „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1941. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 34/1 (1942), 89–91.
- . „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1942. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 35/1 (1943), 65–67.
- . „Jelentés a Néprajzi Múzeum (Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára) 1943. évi állapotáról és működéséről”. *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943), 259–261.
- Domokos Pál Péter. *A moldvai magyarság*. Csíksomlyó, 1931.
- . *A moldvai magyarság. A csángómagyarok múltja és jelene. Hatvannyolc csángómagyar népdal*, 2. kiadás. Kolozsvár: Gloria, 1934.
- . „A »tekenyőgordon«”. *Ethnographia* 45/3–4 (1934), 184–185.
- . *Mert akkor az idő napkeletre fordul. Ötven csángómagyar népdal*. Kolozsvár: a szerző kiadása, 1940.
- . *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*. Budapest: Szent István Társulat, 1981.
- . *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának*. Budapest: Vita Kiadó, Művelődéskutató Intézet, 1988 [Életutak 1].
- Dóka Krisztina. *A magyar táncfolklór átalakulása (1896–1945)*. PhD értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2011.
- Dóka Krisztina – Molnár Péter (szerk.). „A Gyöngyösbokréta. Írások és dokumentumok a mozgalom történetéből”. In *Folkszemle* [2011], url: <https://folkradio.hu/folkszemle/cikk/28/a-gyongyosbokreta>, utolsó megtekintés: 2024. 04. 27.
- Ecsedi István – Bodnár Lajos. *Hortobágyi pásztor- és betyár-nóták dallamokkal*. Debrecen, 1927.
- Erdei Ferenc. *Futóhomok. A Duna–Tisza köz földje és népe*. Budapest: Athenaeum, 1937.
- . *Parasztok*. Budapest: Athenaeum, 1938.
- Erdődi Mihály. *A felszabadult Erdély, a bevezető szöveget írta Cs. Szabó László*. Budapest: Athenaeum, 1941.
- Farkas Ferenc. „Somogy köszöntése (1973)”. In *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*, közr. Gombos László, 122–125. Budapest: Püski, 2004.
- . „Farkas Ferenc visszaemlékezései (1975–81)”. In *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*, közr. Gombos László, 207–321. Budapest: Püski, 2004.
- Fehér Anikó. „Kis Kidéből nekem el kell menni...” *Járdányi Pál, a népzene kutató*. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia, 2018.
- Fejér Zoltán. „Az író mint szerzőtárs”. *Fotóművészet* 48/3–4 (2005), 118–121.
- Fejős Zoltán. „A kultúraörzés és folklorizmus”. In *A folklorizmus fogalma és jelenségei. Előadások II*, szerk. Verebélyi Kincső, 13–25. Kecskemét, 1981 [Folklor–Társadalom–Művészet 9].
- Fejős Zoltán (főszerk.). *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest: NM, 2000.
- Felletár Béla. „Péczei Attila és a vásárhelyi népzene kutatás”. In *Kiss Lajos emlékkönyv*, szerk. Dömötör János és Tárkány Szűcs Ernő, 403–414. Hódmezővásárhely város tanácsa, 1983.
- Fél Edit. „A Néprajzi Múzeum gyűjteményei 1943-ban”. *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943), 256–259.
- Fél Edit – Kovács László. „Az örhalmi (Nógrád m.) »Bokréta« hitelesítése”. *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 98–100.
- Fiechtner, Helmut A. „Das Bartók-Fest in Basel”. *Österreichische Musikzeitschrift* 13/7–8 (1958. július), 346–348.
- Fira, Gh. *Cântece și hore*. București, 1916.

- Fodor Pál. „A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911)”. *Történelmi Szemle* 59/2 (2017), 315–323.
- Fogarasi Klára. „Fényképgyűjtemény”. In *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán, 729–776. Budapest: NM, 2000.
- Füzes Endre. „A duda (gájda) készítése Mohácson”. In *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1958*, szerk. Dombay János, 179–186. Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 1959.
- G. Szabó Zoltán. *A duda*. Budapest: NM, 2004 [A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9].
- [Gaál Endre]. [Cím nélkül]. *Magyar Nemzet* 5/127 (1942. június 7.), 12.
- Galinescu, Gavril. *Cântecele munților noștri*. Extras din Anuarul liceului de băieți, Piatra-Neamț, pe anul 1935/36.
- Gábry György. „Paraszti életrajzok a Pátria népzenei hanglemezek tükrében”. I. rész: *Magyar Zene* 22/4 (1981. december), 425–438; II. rész: *Magyar Zene* 23/1 (1982. március), 295–308.
- [Gárdonyi Zoltán]. „Das Konzert der Kompositionsklasse Zoltán Kodály”. *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 89/124 (1942. június 2.), 9.
- Geertz, Clifford. „Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez”, ford. Berényi Gábor. In *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*, szerk. Niedermüller Péter, 170–199. Budapest: Osiris, 1994.
- Gergely János. [Cím nélkül]. In *Így láttuk Kodályt. Nyolcvannyolc emlékezés*, 4., javított, bővített kiadás, szerk. Bónis Ferenc. 222–227. Budapest: Balassi Kiadó, Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum, 2017.
- Gergely Pál (közr.). „Bartók Béla két kiadatlan szakvéleménye”. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 23 (1966), 269–278.
- Gernyeszeghy Ádám [Domokos Pál Péter]. „A székely népzene”. In *A nemes székely nemzet képe*, szerk. Rugonfalvi Kiss István, II. kötet, 436–462. Debrecen, 1937.
- Gönyey Sándor. „Az 1938-iki Gyöngyösbokrétáról”. *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 427–429.
- . „A gyimesi csángó menyasszony öltözte”. *Ethnographia* 51/4 (1940. december), 486–487.
- . „Váraljai táncok”. *Ethnographia* 52/1 (1941. március), 69–71.
- . „A gyimesi csángózeke szabása”. *Néprajzi Értesítő* 33/2 (1941. június), 172–173.
- Gulyás Pál. „Dincser Oszkár”. In *Magyar írók élete és munkái V.*, 797–798. Budapest, 1943.
- Gunda Béla. „A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése”. *Néprajzi Értesítő* 31 (1939), 294–300.
- . „Dr. Kovács László: A néprajzi gyűjtés módszere”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 32/3–4 (1940), 420–424.
- . „A funkcionálizmus kérdése a néprajzban”. *Erdélyi Múzeum* 50/3–4 (1945), 180–194. Különnyomat: *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* 4.
- . „Az első Kodály-emlékkönyv. Gunda Béla válaszol Sümegi György kérdéseire”. *Forrás* 14/12 (1982), 49–52.
- Gunda Béla (szerk.). *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Gusinde, Martin. „Bambuti. Belga Kongó nyugati részének pigmeus lakói”. *Ethnographia* 54/1 (1943. március), 1–19.
- Gyenge Enikő (közr.). „Önarckép tollal. Lajtha László kiadatlan levelei (2)”. *Muzsika* 46/3 (2003. március), 17–22.
- Györffy István. *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Budapest: Egyetemi Néprajzi Intézet, 1939 [A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 1].
- Hanák Tibor. „Brandenstein Béla – a filozófus”. *Katolikus Szemle* 41/4 (1989. december), 278–284.
- Hankó Györgyné Paksi Márta. *Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században*. Szentest: Zöldág Mozgáskultúra és Sport Egyesület, 2002.
- Hankóczi Gyula. „A tekerőlant a Kárpát-medencében (1982)”. In *A tekerőlantról. Dalok öt húron*. Budapest: Timp Kiadó, 2007.
- Haraszi Emil. *Hangutánzás és jelentésváltozás az egyetemes és a magyar hangszertörténetben*. Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1926.
- Hardegger, Urs. *Für einen Pass und etwas Leben*. Roman. Zürich: Nagel & Kimche, 2022.

- Hebert, David J. – Jonathan McCollum. „Methodologies for Historical Ethnomusicology in the Twenty-first Century”. In *Theory and Method in Historical Ethnomusicology*, ed. Jonathan McCollum – David J. Hebert, 35–84. Lanham, MD: Lexington Books, 2014.
- Hubay Miklós. *Végtelen napjaim. Napló*. Budapest: Ferenczy, 1996.
- . „Magyar írók Svájcban. Hubay Miklóssal beszélget Salamon István”. *A Hét* 30/22 (2000. június 8.), 7–8.
- Illyés Gyula. „Pusztulás. Útirajz”. *Nyugat* 26/17–18 (1933. szeptember), 189–205.
- . *Puszták népe*. Budapest: Nyugat, 1936.
- Ionescu, Nelu. *Cântecul oltenesc*. Craiova, 1937.
- Jacobi Lányi Ernő. „Az ismétlés a magyar népdalban”. *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 24–30.
- . „A magyar verstan a finnugor és török népköltészet megvilágításában”, *Ethnographia* 53/1 (1942. március), 17–28.
- Jagamas János. „92 népdal” [Kápolnásfaluból]. Kézirat. NM EA 9751.
- . „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien”. In *Studia memoriae Belae Bartók sacra*, szerk. Rajeczky Benjamin és Vargyas Lajos, 459–492. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956.
- Járdányi Pál. „Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete”. [Ismertetés.] *Magyar Zenei Szemle* 2/4 (1942), 125–127.
- . „A népdaltanítás jövője – falun”. *Magyar Dal* 1943. február, 5–7.
- . *A kidei magyarság világi zenéje*. Kolozsvár: Minerva, 1943.
- Juhász Zoltán. *Kukucska Ernő nógádi dudás és furulyás hagyatéka*, 2., javított kiadás. Budapest: HH, 2010 [Népzenei Füzetek].
- K. Kovács László. Lásd: Kovács László.
- Kacarova-Kukudova, Raina. „Három bolgár nemzedék népdalénekesnői”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 233–244. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Kallós Zoltán – Martin György. „A gyimesi csángók táncélete és táncai”. In *Táncstudományi tanulmányok 1969–70*, szerk. Dienes Gedeon és Maác László, 195–252. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970.
- Kannisto Artúr [Juha Artturi Kannisto]. „A vogul-osztják dallamközlés kérdéséhez”. *Ethnographia* 49/4 (1938. december), 412–413.
- Karácsony Sándor. *Aki dudás akar lenni...* Kolozsvár: Exodus, 1943.
- Karácsony Zoltán. „A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai”. In *Zenetudományi dolgozatok 2009*, szerk. Kiss Gábor, 341–371. Budapest: ZTI, 2009.
- Kerényi György. „Zenei műveltség Kemsén”. In *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*, 104–119. Budapest: Sylvester, 1936.
- . „Válogatott sorozat az új gyűjtésekből”. *Éneklő Ifjúság* 7/3 (1944. március), 74–82.
- Kerényi György (közr.). *Madárka. 102 magyar népdal*. Melléklet az Énekszó 7–8. számához. Budapest: Magyar Kórus, 1934.
- . *Száz népi játékdal*. Budapest: Magyar Kórus, 1938.
- . *Énekes ábécé*. Budapest: Magyar Kórus, 1938.
- Keresztes Csaba. „Magyar tájékoztató könyvtár Genfben (1943–1948)”. *ArchívNet* 8/1 (2008), https://www.archivnet.hu/hetkoznapiok/magyar_tajekoztato_konyvtar_genfben_19431948.html?oldal=1, utolsó megtekintés: 2022. 01. 03.
- Keresztény Csenge. „Egy 20. századi néptáncgyűjtő körút adatainak értelmezése. Martin György 1969-es erdélyi terepmunkájának feldolgozási lehetőségei”. MA szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, 2023.
- Keszi-Kovács László. Lásd: Kovács László.
- Kis Pál. *Csillaggal nem jó járni most. Kis Pál budapesti fényképész naplója (1944. október–december)*, s. a. r. Schmal Alexandra. Budapest: Magvető, 2016 [Tények és Tanúk].
- Kiss Géza. *Ormányság*. Budapest: Sylvester, 1937.
- Kiss Lajos. *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről*. Debrecen: A Debreceni Egyetem Földrajzi Intézete, 1927 [A Magyar Föld és Népe 1].

- Kiss Lajos. „Szlavóniai magyar népdalok”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 317–321. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- . (gyűjtötte és közr.). *Délvidéki daloskönyv. 108 magyar népdal*. Budapest: Magyar Kórus, 1943.
- Klusen, Ernst. *Das Volkslied im niederrheinischen Dorf. Studien zum Volksliedschatz der Gemeinde Hinsbeck mit besonderer Berücksichtigung der Melodien*. Potsdam: Voggenreiter, 1941.
- Kodály Zoltán. „A magyar népdal stófa-szerkezete”. *Nyelvtudományi Közlemények* 36 (1906), 95–136 (VT 2, 14–46).
- . „Ötfokú hangsor a magyar népzeneben”, *Zenei Szemle* 1 (1917), 15–16, 117–119, 152–154, 249–252. Javított és bővített 2. változat in *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, szerk. Csutak Vilmos, 208–218. Sepsiszentgyörgy, 1929 (VT 2, 65–75).
- . „Néprajz és zenetörténet”. *Ethnographia* 44/1–2 (1933. június), 4–15 (VT 2, 225–234).
- . „Sajátságos dallamszerkezet a cseremis népzeneben”. In *Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelv szerkesztőjének 70. születésnapjára*, szerk. Beke Ödön, Benedek Marcell, Turóczi-Trostler József, 181–193. Budapest: Ranschburg, 1934 (VT 2, 145–154).
- . „Zene”. In *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz), 9–80. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.
- . *A magyar népzene*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.
- . „Mi a magyar a zenében?” *Apollo* 4/3–4 (1939), 97–102 (VT 1, 75–80).
- . „Népzene és műzene”. In *Úr és paraszt a magyar élet egységében*, szerk. Eckhardt Sándor, 212–222. Budapest: Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarisztantudományi Intézete, 1941 (VT 2, 261–267).
- . „Magyarság a zenében”. In *Mi a magyar?*, szerk. Szekfű Gyula, 379–418. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1939 (VT 2 235–260).
- . „Beszélgetés Kodály Zoltánnal a magyar zenei élet időszerű kérdéseiről és új műveiről”, feljegyezte Bartók János. *Magyar Zenei Szemle* 2/12 (1942. december), 350–353 (VT 3, 54–55).
- . *A magyar népzene*, 2. kiadás. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1943.
- . *A magyar népzene*, a példatárt szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Zeneműkiadó, 1952.
- . „Emlékezés Vikár Bélára”. In VT 2, 403–404.
- . *Voyage en Hongrie. Kodály Zoltán jegyzetfüzete, 1906–1910*, szerk. Sz. Farkas Márta. Budapest: Múzsák, 1983.
- . *Közelet, vallomások, zeneélet*, szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989 [Kodály Zoltán hátrahagyott írásai].
- . *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993 [Kodály Zoltán hátrahagyott írásai].
- Kodolányi János, ifj. „Dincsér Oszkár”. In *Magyar múzeumi arcképcsarnok*, főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula, 202. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, 2002.
- Kovács Imre. *A néma forradalom*. Budapest: Cserépfalvi, 1937.
- Kovács László. „Néprajzi múzeológia”. *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 261–293.
- . „Magyar Népnyelv”. [Ismerető.] *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 391–393.
- . „A társadalom a magyar népi kultúra és magyar mivoltunk megismerése szolgálatában”. *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 419–420.
- . „Gyorsírás alkalmazása a népnyelvkutatásban”. In *Magyar népnyelv V.*, szerk. Bárczi Géza, 49–54. Debrecen: 1943–46.
- K. Kovács László. „Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn / Néprajzi filmezések Magyarországon”. *Néprajzi Értesítő* 38 (1956), 314–326.
- Keszi Kovács László. „Emlékezés Tagán Galimdsánra. Megkésett nekrológ”. *Néprajzi Hírek* 27/1–4 (1998), 87–98.
- . *A Borsá-völgyi juhászat*. Budapest: L’Harmattan, 2008.
- [Keszi-Kovács László.] „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, II. rész. Hering József interjúja. *Kapu* 19/2 (2006. február), 98–101.

- . „Keszi-Kovács László, a XX. század tanúja”, IV. rész. Hering József interjúja. *Kapu* 19/4 (2006. április), 80–82.
- Kósa László. *A magyar néprajz tudománytörténete*, 2., javított, bővített kiadás. Budapest: Osiris, 2001.
- Krader, Barbara. „Bulgarian Folk Music Research”. *Ethnomusicology* 13/2 (1969. május), 248–266.
- Kramer Imre [Keszi Imre]. *A magyarországi német népdal*. Budapest: Pfeifer, 1933 [Német Philológiai Dolgozatok 58].
- Krámos Zsolt – Szabó Gyula – Tari János (szerk.). *Keszi Kovács Mozgóképek. Digitális mozgóképtár Keszi Kovács Lászlótól/ról 100. születésnapjára*. [DVD-ROM.] Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, NM, 2008.
- Krohn, Ilmari. „Módszertani kérdések az összehasonlító népdalkutatásban”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 97–110. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Kroó György. *Szabolcsi Bence*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994.
- Küllös Imola. „A magyar népdalkutatás története”. In *Magyar Néprajz. V. kötet: Népköltészet*, főszerk. Vargyas Lajos, 414–426. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- La Flesche, Francis. „War ceremony and peace ceremony of the Osage Indians”. *Bureau of American Ethnology Bulletin* 101 (1939), 1–280.
- Ladányi Miksa (szerk.). *A magyar ipar almanachja 1930*. Budapest: A Magyar Ipar Almanachja Kiadóhivatala, 1930.
- Lajos Árpád. „Nótás gyermekjátékok Domaházán”, *Ethnographia* 48/2–3 (1937), 266–274.
- . „Fonóélet Domaházán”. *Ethnographia* 49/1–2 (1938. március–június), 109–124; 49/3–4 (1938. szeptember–december), 403–411.
- Lajtha László. „A tárogató vándorútja Perzsiából Európába”. *Magyarország* 30/163 (1923. július 22.), 7 (LLÍ 551–553).
- . „A kultuszminisztérium gramofonakciója”. *Muzsika* 1/5 (1929. június), 26–29 (LLÍ 66–71).
- . „Magyar hangszerábrázolásokról”. *Muzsika* 1/10 (1929. november), 28–35 (LLÍ 580–594).
- . „A magyar népzene”. In *Magyarok a kultúráért. A magyar munka eredményei az emberi művelődés terén*, szerk. Lukács György, 381–385. Budapest: Magyar–Francia Kultúrliga, 1929 (LLÍ 72–75).
- . „Népdalgyűjtés”. In *Zenei lexikon*, szerk. Szabolcsi Bence és Tóth Aladár, II. 233–236. Budapest: Győző Andor, 1930–1931 (LLÍ 76–81).
- . „Az 1930. évi népzenei gyűjtések”. *Ethnographia* 42/2 (1931. június), 62–75 (LLÍ 82–103).
- . „A népzeneről. Nyugat-konferencia”. *Nyugat* 26/1 (1933. január 1.), 20–24 (LLÍ 106–113).
- . „Préface”. In *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle* [szerk. Lajtha László], 7–23. Paris: Société des Nations, Institut internationale de coopération intellectuelle, 1934 (magyarul: LLÍ 117–127).
- . „Levél egy falusi tanítóhoz”. *Énekszó* 4/5 (1937. március 5.), 17–19 (LLÍ 153–156).
- . „Hongrie. Notice préliminaire sur le folklore musicale de la Hongrie: Historique, méthodes d’investigation, de sélection et d’enregistrement”. In *Folklore musicale. Répertoire international des collections et centres de documentation avec notices sur l’état actuel des recherches dans les différents pays et références bibliographiques*, [szerk. Lajtha László és Euripide Foundoukidis], 139–159. Paris: Institut international de coopération intellectuelle, 1939 (magyarul: LLÍ 163–179).
- . „Újra megtalált magyar népdaltípus”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 219–234. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943. (LLÍ 210–227).
- . *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés*. Budapest: Zeneműkiadó, 1954 [Népzenei Monográfiák I].
- . *Széki gyűjtés*. Budapest: Zeneműkiadó, 1954 [Népzenei Monográfiák II].
- . *Kőrispataki gyűjtés*. Budapest: Zeneműkiadó, 1955 [Népzenei Monográfiák III].

- . *Bogyiszlói gyűjtés 1922*, szerk. Sebő Ferenc. Budapest: HH, 2006 [Népzenei Monográfiák VII].
- Lajtha László – Dincser Oszkár. „A tekerő”. *Néprajzi Értesítő* 31/2–4 (1939), 103–111 (LLÍ 595–604).
- Lajtha László – Gönyey Sándor. „Tánc”. In *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, IV. kötet (Szellemi néprajz), 85–149. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937 (LLÍ 452–524).
- Lajtha László – Veress Sándor. „Népdal, népzene gyűjtés”. In *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre, 172–179. Budapest: Merkantil, 1936 (LLÍ 136–146).
- [Lajtha László (szerk.)]. *Musique et chanson populaires. Dossiers de la Coopération Intellectuelle*. Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1934.
- [Lajtha László – Euripide Foundoukidis (szerk.)]. *Folklore musicale*. Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle, 1939.
- Lakatos István. „A magyar népzene kutatás balkáni lehetőségei”. *Láthatár* 10/4 (1942. ápr.), 77.
- . „Két csíki hangszer: Mozsika és gardon. Dincser Oszkár tanulmánya”. [Ismertető.] *Pásztortűz* 29/9 (1943. szeptember 15.), 430–431. Újraközölve: *Magyar Zenei Szemle* 4/4 (1944. június), 82–83.
- Lampert Vera. *Bartók Béla*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976 [A Múlt Magyar Tudósai].
- . *Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980.
- László Ferenc. „Budapesti előadás a román dojnáról – 1937-ben”. *A Hét* 10/8 (1979. febr. 23.), 4.
- . „»Az ő dalaik«? Adalékok és értelmezések egy korszakos könyv élettörténetéhez”. In *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*, szerk. László Ferenc, 132–165. Bukarest: Kriterion, 1984.
- Legány Dezső (szerk.). *Kodály Zoltán levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1982.
- Lencsés Gyula. *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest: Gondolat, 2019 [Magyarország Felfedezése].
- Lengyel András. „Bálint Sándor életrajzához. Levelek hagyatékából (1929–1943)”. *Tiszatáj* 41/8 (1987. augusztus), 80–106.
- Lipták Dániel. „Dincser Oszkár gyimesi és csíki gyűjtésének elemzése és értékelése”. MA szakdolgozat, LFZE, 2018.
- . „Dincser Oszkár 1942-es Csík megyei népzenei gyűjtése és az amerikai zenei antropológia”. *Ethnographia* 130/2 (2019. június), 274–291.
- . „Hungarian Ethnomusicologist Oszkár Dincser (1911–1977) as a Pioneer of Musical Anthropology.” *Studia Musicologica* 59 (2018 [!2019]), 79–98.
- . „Egy elpusztult népzenei gramofonfelvétel nyomában. Gyimes, 1943”. In *Zenetudományi dolgozatok 2021–2022*, szerk. Kim Katalin, 179–238. Budapest: ZTI, 2022.
- . „Monographic Research and Anthropological Perspective in Hungarian Ethnomusicology, 1937–1943”. In *Pathways in Early European Ethnomusicology: Pioneers and Discourses*, ed. Ulrich Morgenstern, Thomas Nußbaumer, 241–265. Wien: Böhlau, 2024.
- Loch Gergely. *Szőke Péter és az ornitomuzikológia. Tudomány, termékeny félreértés és reminiscencia*. PhD doktori értekezés. LFZE, Budapest, 2021.
- Lükő Gábor. „A román »monografisták« falukutató munkája”. In *Honismeret könyve*, szerk. Bodor Antal, 117–124. Budapest: A Magyar Társaság Falukutató Intézete, 1935.
- . *A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1936.
- . „A magyar paraszttzene történetéhez”. In *A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1936*, szerk. Sőregi János, 132–145. Debrecen, 1937.
- . *A magyar lélek formái*. Budapest: Exodus, 1942.
- Lükő Gábor (szerk.). *Hortobágyon kivirult az ibolya. A pusztai ember élete nótákban*. Kolozsvár: Exodus, 1942.
- Madarassy László. „A palóc duda”. *Néprajzi Értesítő* 26/3–4 (1934), 81–88.
- . „Dr. Madarassy László főtitkári jelentése”. *Ethnographia* 46 (1935), 155–158.

- Malinowski, Bronislaw. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge & Kegan Paul, 1922.
- Manga János. „Ipolyvölgyi és csallóközi népdalok”. *Magyar Írás* 5/5 (1936. május), 83–88.
- . „Népi hangszereink”. *Magyar Írás* 6/5 (1937. május), 377–382.
- . „Dudák, sípok, furulyák gramofonlemezen s egyéb gyűjtemények. Népi hangszereink a Jókai Egyesület múzeumában”. *Komáromi Lapok* 58/39 (1937. május 15.), 5.
- . „Népzene gyűjtés Nyitra vidékén”. *Tátra* 2/2 (1938. február), 46–52.
- . „A visszatért Felvidék néprajza”. In *A visszatért Felvidék adattára*, szerk. Csátár István és Ölvedi János. Budapest: Rákóczi, 1939.
- . „Népi hangszerek a Felföldön”. *Ethnographia* 50/1–2 (1939), 135–153.
- . „Tardoskeddi és felsőszemerédi fonójáték”. *Ethnographia* 50/1–2 (1939), 169–170.
- . „A zenei élet”. In Fél Edit, *Kocs 1939-ben. Néprajzi monográfia*, 118–129. Budapest: A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, 1941.
- . „Zoborvidéki lakodalmas énekek”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 195–212. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- . „Honti nap Ipolyságon”. *Néprajzi Értesítő* 35/2 (1943), 113–117.
- . *Nógrádi dudások*. Budapest, 1950. [A Néprajzi Múzeum Füzetei 12.]
- . „Hungarian Bagpipers”. *Acta Ethnographica* 14/1–2 (1965), 1–97.
- . „Magyar duda – magyar dudások a XIX–XX. században”. In *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve I.*, szerk. Diószegi Vilmos, 127–186. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968.
- Marcel-Dubois, C[laudie]. „Ethnographie musicale hongroise”. *Le Mois d’Ethnographie française* 2/8 (1948. október), 116, 120.
- Marót Károly. „A magyar néprajzkutatás feladatai”. *Ethnographia* 60/3 (1940), 273–308.
- Martin György. „A néptánc és a népi tánczene kapcsolatai”. In *Táncstudományi tanulmányok 1965–1966*, szerk. Dienes Gedeon, 143–195. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1967.
- . „A táncos és a zene (Tánczenei terminológia Kalotaszegen)”. In *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve IX.*, szerk. Kósa László, 357–389. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.
- . „Az erdélyi férfitáncok kutatása”. In *Zenatudományi dolgozatok 1981*, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária, 173–190. Budapest: ZTI, 1981.
- . *Mátyás István „Mundruc”. Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata*. Budapest: Planétás, 2004.
- Martin György – Takács András. *Mátyusföldi népi táncok*. Bratislava: Madách, 1981.
- Mágori Vargha Erzsébet. „Gyimesi csángók között”. *Film–Színház–Irodalom* 5/35 (1942. augusztus 28.), 21.
- Márkus Mihály. „Az Erdélyi Tudományos Intézet évkönyve”. [Ismertető.] *Néprajzi Értesítő* 35/2 (1943), 128.
- . „44/1945 Dr. Márkus Mihály múzeumi gyakornok jelentése a Néprajzi Múzeumban 1944. XII. 1. – 1945. III. 15. közötti időben történt eseményekről”. *Magyar Múzeumok* 3/3 (1997. ősz), 28–32.
- McCollum, Jonathan – David J. Hebert (ed.). *Theory and Method in Historical Ethnomusicology*. Lanham, MD: Lexington Books, 2014.
- Meier, John (hg.). *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Balladen*. Berlin: De Gruyter, 1935.
- Menyhárt Krisztina. *Magyarországi bolgárok. Néprajz, nyelv, gazdaságtörténet*. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum, 2021.
- Merriam, Alan P. *The Anthropology of Music*. Evanston IL: Northwestern University Press, 1964.
- Mihó Attila László. *Egy régies hegedűjáték nyomai Erdélyben*. DLA értekezés. LFZE, Budapest, 2021.
- Mikecs László. „Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez”. *Erdélyi Múzeum* 49/3–4 (1944), 500–523.
- Mikola Sándor (közvetési). *A budapesti á. h. evangélikus gimnázium értesítője az 1928–29. iskolai évről*. Budapest, 1929.

- Millio, Vanghele T. *Cântece populare macedonene*. București, 1929.
- Modica, Bruno (közr.). „De Vienne à Paris (1938–1946)”. <https://clio-texte.clionautes.org/de-vienne-a-paris-1938-1946.html>, utolsó megtekintés: 2022. 01. 02.
- Molnár Antal. *Magamról, másokról*. Budapest: Gondolat, 1974.
- Molnár István. *Magyar táncagyományok*. Budapest: Magyar Élet, 1947.
- Molter Péter. „Falukutatás Bálványosváraán”. *Ethnographia* 53/2 (1942. június), 168.
- Monostory Klára (közvetítő). „Vas István levelesládájából”. *Holmi* 12/2 (2000. febr.), 125–146.
- Morgenstern, Ulrich. „Towards the History of Ideas in Ethnomusicology. Theory and Methods between the Late 18th and the Early 20th Century”. *Musicologist* 2/1 (2018. június), 1–31, DOI: 10.33906/musicologist.439321.
- Morgenstern, Ulrich – Thomas Nußbaumer (ed.). *Pathways in Early European Ethnomusicology: Pioneers and Discourses*. Wien: Böhlau, 2024.
- Morvay Péter (összeáll.). *Regös kalendárium*. Budapest: Magyar Cserkészmozgalom, 1943.
- [N.N.]. „Minden várakozást felülmutat a szlovenszkoói Gyöngyösbokrétára lévai sikere”. *Prágai Magyar Hírlap* 14/201 (1935. szeptember 3.), 2.
- . „Tagfelvétel az 1936. évben (folytatás)”. *Ethnographia* 47/4 (1936. december), 333–334.
- . *A budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje az MCMX–XXVIII–MCMXXXIX. tanév első felére*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938.
- . *A budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje az MCMXL–MCMXLI. tanév második felére*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.
- . „A román népzene”. *Budapesti Hírlap* 57/123 (1937. június 3.), 10.
- . „Társasági ügyek. Tagfelvétel az 1937. év második és harmadik negyedében”. *Ethnographia* 48/3 (1937. szeptember), 320.
- . „Bokrétás híradó”. *Színházi Élet* 18/36 (1938. augusztus 27.), 12–17.
- . „A Szernye-mocsár környéki falvak néprajzi tanulmányozása”. *Ethnographia* 51/2 (1940. június), 270.
- . „Köszöntjük Erdélyt”. *Énekszó* 8/1 (1940. szeptember–október), 759.
- . „»Szalónzenekar« csángó véreinknél”. *Tolnai Világlapja* 43/20 (1941. május 15.), 1.
- . [Cím nélkül]. *Magyar Nemzet* 5/130 (1942. június 10.), 8.
- . „Népzene-kutatás Borsavölgyében”. *Székel Nép* 61/233 (1943. október 15.), 7.
- . „Az erdélyi románok a régi magyar népviseletet, építkezési formát és népdalköltészetet vették át. Az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzi munkásságának megállapításai. Hogyan történt az erdélyi román település?”. *Ellenzék* 64/269 (1943. november 27.), 3.
- . „Le Home pour intellectuels réfugiés”. In *Cahiers de Frontenex* I, I. Genève, 1945.
- . „Die Probleme der Varianten in der Volksmusikforschung. By Oscar Dincser. Sonderabdruck aus den »Cahiers de Frontenex.« (Geneva.) 86 pp.” [Ismerető.] *Journal of the International Folk Music Council* 1 (1949), 64–65.
- . „A múzeumok új szerzeményei”. *Magyar Hírlap* 16/235 (1983. október 5.), 8.
- [N.N.] (szerk.). *Néprajzi felvételek Pátria hanglemezekén*. [Hanglemezkatalógus.] Budapest, 1942. Faksimile kiadása in *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. A felvételek története és a kiadás dokumentumai*, szerk. Sebő Ferenc, 89–125. Budapest: HH, 2010.
- N. Szabó József. „Svájc és a magyar kultúr-diplomácia (1945–1948)”. *Debreceni Szemle új folyam* 19/2 (2011), 170–176.
- Nagy Balázs. *Tekerőlantosok könyve. Hasznos kézikönyv tekerőlant-játékosok és érdeklődők számára*. Budapest: HH, 2006.
- Naumann, Hans. *Grundzüge der deutschen Volkskunde*. Leipzig: Quelle & Meyer, 1922.
- Németh András. *A magyarországi tekerősök repertoárjának és játékmódjának összehasonlító vizsgálata*. DLA értekezés. LFZE, Budapest, 2024.
- Németh László. „A hagyományos moldvai kobozkíséret rekonstrukciójának lehetőségei”. MA szakdolgozat. LFZE, Budapest, 2021.
- Olsvai Imre. „Kodály Zoltán”. In *Széles víz a Duna. Hatvan magyar népdal Mohácsról és környékéről*, szerk. Várnai Ferenc és Olsvai Imre, 7. Pécs, 1989.

- . „Lükő Gábor romániai népzene gyűjtése 1931–1934 között”. In *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*, szerk. Pozsgai Péter, 143–210. Budapest: Táton, 1999.
- Ortutay Gyula. *Magyar népismeret*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1937.
- . „Néprajzi hanglemezek”. *Magyar Nyelv* 34/5–6 (1938. május–június), 169–172.
- . „Népmese, népdal – néprajzi hanglemez”. *Magyar Szemle* 34. kötet (1938. november), 271–281.
- . *Fedics Mihály mesél*. Budapest: Egyetemi Magyarságtudományi Intézet, 1940.
- . „Népmese-, népdal- – néprajzi-hanglemez”. In *Néprajzi felvételek Pátria hanglemezekén* 3–11. Budapest, 1942.
- . „The Science of Folklore in Hungary between the Two World-Wars and during the Period Subsequent to the Liberation”. *Acta Ethnographica* 4/1–4 (1955), 5–89.
- . „Variáns, invariáns, affinitás (A szájhagyományozó műveltség törvényszerűségei)”. *MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 9/3–4 (1959), 195–238.
- . „Emléktörődék Bartók Béláról”. *Kortárs* 14/9 (1970. szeptember), 1354–1359.
- Paksa Katalin. *Magyar népzene kutatás a 19. században*. Budapest: ZTI, 1988.
- Paládi-Kovács Attila. „A magyar etnográfia tudománytörténete”. In *Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*, főszerk. Paládi-Kovács Attila, 39–126. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011.
- . „Emlékezés Gunda Béla (1911–1994) rendes tag fölött”. *Ethnographia* 123/1 (2012. március), 79–98.
- Palotay Gertrud. „A »harisnya« szabása Csík megyében”. *Néprajzi Értesítő* 29/3–4 (1937), 338–339.
- . „A gyimesi csángók hímzései”. *Néprajzi Értesítő* 30/1 (1938), 97–101.
- Papp István. *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest: Jaffa, 2012.
- Pataky Mária. „Az iskolán kívüli népművelés zenei programja”. In *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre, 257–262. Budapest: Merkantil-nyomda, 1936.
- . „A magyar iskolán kívüli zenei népművelés”. *A Zene* 24/11 (1943. április 24.), 161–162.
- Pálffy Károly. „A falu művelődése”. *Magyar Lélek* 5/8 (1943. augusztus), 289–292.
- Pálfi Csaba. „A Gyöngyösbokréta története”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1969–1970*, szerk. Dienes Gedeon, Maácz László, 115–161. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1970.
- . „Kecsetkislúd a Gyöngyösbokrétában”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1980–1981*, szerk. Béres András és Szentpál Mária, 317–331. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1981.
- Pálóczi Horváth Lajos. *Népünk dalai. A magyar népdal nemzeti jelentősége*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. (2. kiadás: Budapest: Turul, 1943.)
- . „Bereg megyei népzene gyűjtés (Előzetes jelentés)”. Kézirat. NM EA 3949.
- Pálóczy Krisztina. „Az intézményi együttműködés szerepe a magyarországi népzene kutatásban”. In *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma, 69–94. Budapest: ZTI, 2021.
- Pálóczy Krisztina – Pávai István. „A népdaloktól a genfi zsoltárokig. Balla Péter népzenei és egyházzenei munkássága”. *Néprajzi Értesítő* 96 (2014), 99–114.
- Pálóczy Krisztina – Szabó Zoltán (szerk.). „Aki dudás akar lenni...” *Archív felvételek a Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményéből*. NM 0002 CD lemez. Budapest: NM, 2004.
- Papp Géza. „Dincsér Oszkár: Két csíki hangszer. Mozsika és gardon”. [Ismertető.] *Ethnographia* 55/1 (1944. március), 46–47.
- Papp Viktor (szerk.). *Magyar Zenei Almanach 1944*. Budapest: Fráter György Sajtószövetkezet, 1944.
- Pávai István. „Népi harmóniavilág 1.” *Művelődés* 32/12 (1979. december), 25–26.
- . „Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra”. *Magyar Zene* 33/2 (1992. jún.), 138–140.
- . „Népzenei gyűjtemény”. In *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán, 813–851. Budapest: NM, 2000.
- . *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012.
- . „Bartók, Kodály és Lajtha folklorizmus szemlélete”. In *Zenei művelődésünk a változó régióban. A VII. Hungarológiai Kongresszus Zenetudományi Szekciójának előadásai*, szerk. Angi István és Csákány Csilla, 153–165. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013.

- . „A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása”. [Digitális hangzó melléklettel.] In *Székely népzene és néptánc*, szerk. Pávai István és Sófalvi Emese, 15–46. Budapest: HH – Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Énlaka: Pro Énlaka Alapítvány, 2018.
- Pávai István (szerk.). *Lajtha László, a zenefolklorista. Egy kiállítás képei és dokumentumai*. Budapest: HH, 2009.
- Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.). *Colecția etnomuzicologică a lui János Jagamas în Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” / Jagamas János népzenei gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archívumában / The Ethnomusicological Collection of János Jagamas at the Folklore Archive of the Romanian Academy* [DVD-ROM melléklettel]. Kolozsvár: Román Akadémia Folklór Archívuma – Budapest: ZTI, HH, 2014.
- Pejkovszka, Penka. „Magyar értelmiség az újkori bolgár kultúra fejlődésében”. In *Magyar író és világpolgár*, szerk. Glatz Ferenc, 87–97. Budapest: Europa Institut Budapest, 1996 [Begegnungen 2].
- Péczy Attila. *Beszélgetések a népzeneről*. Budapest: Magyar Kórus, 1944.
- Péczy Attila (közr.). *103 magyar népdal*. Budapest: Magyar Kórus, 1939.
- Popovici, Vasile I. *Cântece (Colinde) de Crăciun și anul nou, din județele Dâmbovița și Ialomița*. București: Tiparul academic, 1934.
- Rajeczky Benjamin. „Népzene kutatás”. *Magyar Szemle* 44/6 (1943. június), 310–315.
- . „Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete”. [Ismertető]. *Ethnographia* 55/3–4 (1944 [1946]), 158–159.
- . „Musikforschung in Ungarn 1936–1960 (Bibliographischer Bericht)”. *Studia Musicologica* 1/3–4 (1961), 225–249.
- . „A magyar népzenei hanglemezek”. *Ethnographia* 83/2–3 (1972), 370–373.
- . „Beszélgetés Rajeczky Benjammal (1985)”, készítette és szerk. Sebő Ferenc. <https://folkradio.hu/folkszemle/cikk/20/beszelgetes-rajeczky-benjammal-1985>, utolsó megtekintés: 2023. 01. 12.
- . *A népzene kutatás története*. Budapest: Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézet, 1986 [Népzenei Füzetek].
- Rearick, Elizabeth C. *Dances of the Hungarians*. New York: Teachers’ College, Columbia University, 1939.
- Riskó Kata. „Elágazó utakon. A magyar népzene kutatás 1930 és 1945 között”. In *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből (1920–1966)*, szerk. Dalos Anna és Ozsvárt Viktória, 241–258. Budapest: Rózsavölgyi, 2020.
- Romsics Ignác. „Megszakítottság és folyamatosság a modern magyar történelemben”. In uő, *Múlt-ról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*, 161–206. Budapest: Osiris, 2004.
- Rostás Zoltán. „Magyarok a román szociológia nemzetközi kapcsolatrendszerében”. *Pro Minoritate* 2015/1, 3–13.
- (s). „Zenei tarka barka”. *Film–Színház–Irodalom* 5/24 (1942. jún. 12–18.), 24.
- Sachs, Curt. *Reallexikon der Musikinstrumente, zugleich ein Polyglossar für das gesamte Instrumentengebiet*. Berlin: Julius Bard, 1913.
- . *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1920.
- Salamon Soma. *Interetnikus és areális kapcsolatok Bartók Béla 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtésének furulyaanyagában*. DLA értekezés. Budapest: LFZE, 2021.
- Saygın, A. Adnan. *Rize, Artvin ve Kars havâlisi türkû, saz ve oyunlari hakkında bazı malûmat*. İstanbul: Nümune Matbaası, 1937.
- Saygun, A. Adnan. *Béla Bartók’s Folk Music Research in Turkey*, ed. László Vikár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974.
- Sárosi Bálint. „Sirató és keserves”. *Ethnographia* 74/1 (1963. március), 117–122.
- . *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1966. [Handbuch der europäischen Volksinstrumente, Serie I, Band I].
- . *Zenei anyanyelvünk*. Budapest: Gondolat, 1973.
- . „A gyimesi csángó hegedűstílus”, *Magyar Zene* 19/2 (1978. február), 176–185.
- . „A hangszeres magyar népi dallam. Utószó. A hangszeres zene kutatásáról”, *Magyar Zene* 33/3 (1992. szeptember), 241–254.

- . *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Budapest: Planétás, 1998.
- . *A hangszeres magyar népzenei hagyomány*. Budapest: Balassi, 2008.
- Sârbu, George. *Folclor muzical instrumental din Moldova, ținutul Bacăului*. Iași: Artes, 2003.
- Scheck, Manfred. *Zwangsarbeit und Massensterben. Politische Gefangene, Fremdarbeiter und KZ-Häftlinge in Vaihingen an der Enz 1933 bis 1945*. Berlin: Metropol, 2014.
- Schneider, Marius. „Egyiptomi parasztdalok. Dallamtropológiai tanulmány”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 154–183. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Schram Ferenc. „Egy bernecebaráti furulyakészítő”. *Ethnographia* 71 (1960), 117–120.
- Schürch, Oskar. „Das Flüchtlingswesen in der Schweiz während des zweiten Weltkrieges und in der unmittelbaren Nachkriegszeit, 1933–1950. Bericht des eidg. Justiz- und Polizeidepartements”. Kézirat, CH BAR E 4260(C)1974/34 131. Online: dodis.ch/18911.
- Sebestyén Gyula. *Regös-énekek*. Budapest: Athenaeum, 1902 [Magyar Nép költési Gyűjtemény IV].
- Sebő Ferenc. *Vikár Béla népzenei gyűjteménye*. Budapest: HH, NM, 2006.
- Sebő Ferenc (szerk.). *Patria. Magyar népzenei gramofonfelvételek*. CD-ROM. Budapest: Fonó Records, 2001.
- . *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. A felvételek története és a kiadás dokumentumai*. CD-melléklettel. Budapest: HH, 2010.
- . *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963. A teljes gyűjtemény dokumentációja és a lemezkiadó mellékletek hasonmásai*. DVD-ROM melléklettel. Budapest: HH, 2010.
- Seemayer Vilmos. „Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében”. *Ethnographia* 44/1–2 (1933), 44–57.
- . „Énekes népszokások Somogy és Zala vármegyékből”, *Ethnographia* 48/1 (1937. március), 40–49.
- Seprődi János. „Marosszéki dalgyűjtemény” I–VIII. *Ethnographia*, I: 12 (1901), 359–372; II: 13 (1902), 416–428; III: 17 (1906), 243–249; IV: 17 (1906), 298–307; V: 23 (1912), 225–231; VI: 23 (1912), 294–298; VII: 23 (1912), 352–359; VIII: 24 (1913), 36–49.
- . „Két újabb népköltési gyűjtemény”. *Erdélyi Múzeum* 23 (1906), 150–166.
- . „A székely táncokról”. *Erdélyi Múzeum* 26 (1909), 323–334.
- Snethlage, E. Heinrich. *Musikinstrumente der Indianer des Guaporégebietes*. Berlin: Reimer, 1939 [Baessler-Archiv, Beiheft X].
- Solymosi Tari Emőke. *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról*. Budapest: HH, 2010.
- Solymossy Sándor. „A nép lírája. Népdal”. In *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, III. kötet (Szellemi néprajz), 21–84. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935.
- Somfai László. „Magyar népzenei felvételek Bartók Béla lejegyzéseivel”. [Lemezkiadó tanulmány.] In *Magyar népzenei felvételek Bartók Béla lejegyzéseivel*, közr. Somfai László, LPX 18058–60 hanglemezek. Budapest: Hungaroton, 1981. Újraközölve in *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. A felvételek története és a kiadás dokumentumai*, szerk. Sebő Ferenc, 13–33. Budapest: HH, 2010.
- Sümegei György (közr.). „Ideje már másként érezni és gondolkodni». Levelek Lükő Gábornak 2. (1932–33, 1937, 1947)”. In *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 43, szerk. Veres László és Viga Gyula, 609–622. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2004.
- Szabolcsi Bence. *A magyar zene története rövid összefoglalásban*. Budapest: Somló Béla, 1934 [Népszerű Zenefüzetek 2, szerk. Molnár Antal].
- . „Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben. (Adatok a magyar népi hagyományok keleti kapcsolataihoz)”. *Ethnographia* 45/3–4 (1934. december), 138–156.
- . „Adatok a keleteurópai zenestílus kialakulásához”, *Libanon* 1/1 (1936. január–február), 16–20.
- . „Kelet és Nyugat a magyar népzeneben”. In *A magyar muzsika könyve*, szerk. Molnár Imre, 178–188. Budapest: Merkantil Nyomda, 1936.
- . „Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok”. *Ethnographia* 47/4 (1936. december), 233–251.
- . „Wogulische und ostjakische Melodien von A. Kannisto und K. F. Karjalainen”. [Ismeretető.] *Magyar Nyelvőr* 66/8–10 (1937. október–december), 106–108.
- . „Osztyák és vogul dallamok. (Újabb adalék a magyar népi siratódallam problémájához)”. *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 340–345.

- . „A zenei földrajz alapvonalai. Zenekultúrák és zenestílusok keletkezése-elmúlása a földrajz megvilágításában”. *Ethnographia* 49/1–2 (1938), 1–18.
- . „Néhány megjegyzés a cigányhangsor kérdéséhez”. *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 425–426.
- . „Adatok a középázsiai dallamtípus elterjedéséhez”. *Ethnographia* 51/2 (1940. június), 242–248.
- . „Makám-elv a népi és művészi zenében”. *Ethnographia* 60/1–4 (1949), 81–87.
- Szabolcsi Bence – Bónis Ferenc. *Bartók Béla élete képekben*. Budapest: Zeneműkiadó, 1956.
- Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.). *Zenei lexikon* I–II, 2. kiadás. Budapest: Győző Andor, 1935.
- Szabó Dezső. *Az elsodort falu*. Budapest: Táltos, 1919.
- . *Az egész látóhatár. Tanulmányok* I–III. Budapest: Magyar Élet, 1939.
- Szabó Zoltán. *A tardi helyzet*. Budapest: Cserépfalvi, 1936.
- . „Néhány szó a népi forradalmiság múltjáról és jövőjéről”. *Új Látóhatár* 1/1 (1958. július–augusztus), 71–73.
- Szalay Olga. *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.
- . „A Kodály-tanítványok népzene tudományi bibliográfiája (1913–2005)”. In *Kodály Zoltán és tanítványai. A hagyomány és a hagyományozódás vizsgálata két nemzedék életművében*, szerk. Berlász Melinda, 333–478. Budapest: Rózsavölgyi, 2007.
- . „Kodály Zoltán és a Magyar Tudományos Akadémia”, *Magyar Tudomány* 168/5 (2007), 618–630.
- Szalay Olga – Rudasné Bajcsay Márta (szerk.). *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Budapest: Balassi, 2001 [Magyar Népköltési Gyűjtemény XV].
- Szalay Zoltán. *Felcsíki hangszeres tánczene*. Csíkszereda: Alutus, 1996.
- Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin. *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben* I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- Szendrey Ákos. „Jelentés 1937. április 4–6-ig Kiskomárom és Galambok zalamegyei községekben végzett tanulmányutamról, melyet a helyi Bokréták programjának megvizsgálása és kiegészítése céljából végeztem”. *Ethnographia* 49/3–4 (1938), 422–424.
- Szendrey Zsigmond – Kodály Zoltán (szerk.). *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest: Athenaeum, 1924 [Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyam XIV].
- Szentjóni Miklós. „Népzenei gyűjtés Baranya vármegyében”. *Magyar Zenei Szemle* 1/8 (1941. szeptember), 198–203.
- . „Szöveg és dallam kapcsolata a magyar népdalban”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 329–336. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Szentpál Mária, Sz. (szerk.). *Völgységi táncok*. Budapest: Művelt Nép, 1951.
- Szilády Zoltán. *Bulgária*. Budapest: szerzői kiadás, 1931.
- . „A székely tánclépés”. *Debreceni Szemle* 8/6 (1934. június), 268–270.
- Szilágyi Miklós. „Recens megfigyelés a történeti adatban – a recens adat történelmi jelentése”. In *Történeti forrás – néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*, szerk. Fülemile Ágnes és Kiss Réka, 13–24. Budapest: L’Harmattan, 2008.
- Szita Szabolcs. *Aki egy embert megment – a világot menti meg. Mentőbizottság, Kasztner Rezső, SS-embervásár, 1944–1945*. Budapest: Corvina, 2005.
- Tagore, Sourindro Mohun. *Hindu Music*. Calcutta, 1874.
- Tamási Áron. „Győztek a székelyek”. *Magyarország* 42/75 (1935. április 2.), 13.
- Tari János. „Film- és videógyűjtemény”. In *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*, főszerk. Fejős Zoltán, 793–811. Budapest: NM, 2000.
- Tari Lujza. „A dudahagyomány továbbélése hegedűn”. In *Zenatudományi dolgozatok 1986*, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária, 109–123. Budapest: ZTI, 1986.
- . „Lajtha László hangszeres népzene gyűjtései: 1911–1963.” *Magyar Zene* 33/2 (1992. június), 141–190.
- . „Dincsér Oszkár”. In *Magyar Nagylexikon* VI. kötet, 609. Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1998.

- . „Dincsér Oszkár”. In *Révai Új Lexikona*, főszerk. Kollega Tarsoly István, V. kötet, 498. Szekszárd: Babits Kiadó, 2000.
- . *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. Budapest: Balassi, 2001.
- . „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”. *Ethnographia* 119/4 (2008. december), 323–356.
- . *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*. Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011.
- . „Lajtha László hangszerkutatásai, mai tanulságokkal”. *Ethnographia* 124/4 (2013. december), 532–544.
- . *Pongrácz Zoltán népzene gyűjtése szülőföldjén*. Dunaszerdahely: Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, ZTI, 2018.
- . „Manga János néprajzkutató gyűjtőfüzetei, kottás füzetek, naplói”. In *Acta Ethnologica Danubiana 24 – Az Etnológiai Központ Évkönyve 2022*, szerk. Liszka József, 261–294. Komárom–Somorja: Forum Minority Research Institute, 2022.
- Tánczos Vilmos. „Lükő Gábor bukaresti kapcsolatai, tanulmányai (1931–1933)”. *Székelőföld* 17/3 (2013. március), 111–135.
- Tátrai Vilmos. *Hegedűszó alkonyatban*, s. a. r. Tátrai Zsuzsanna és ifj. Tátrai Vilmos. Budapest: Klasszikus és Jazz Kiadó, 2001.
- T. Kiss Tamás. „Felnőttoktatás-történet Magyarországon”. *Educatio* 8/1 (1999), 8–12.
- Tóth Aladár. „Kelet zenéje”. *Pesti Napló* 89/47 (1938. február 27.), 19.
- Tóth Margit. „Egy népi énekes dallamainak változása Bartók óta”. In *Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*, szerk. Bónis Ferenc, 377–390. Budapest: Zeneműkiadó, 1969.
- Trócsányi Zoltán. *A nyenyere Magyarországon*. Különnyomat. Budapest, 1933.
- . „A nyenyere”. In *A történelem árnyékában*, 170–181. Budapest: Hungária, 1936.
- Vajda Mária. „Lükő Gábor az »Ígérlet városában«”. In *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*, szerk. Pozsgai Péter, 811–854. Budapest: Táton, 1999.
- Vankóné Dudás Juli. *Falun, Galgamácsa*, második, bővített kiadás, s. a. r. I. Sándor Ildikó. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 1983 [Studia Comitatus 12].
- Vargyas Lajos. *Áj falu zenei élete*. Budapest: A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarisztan tudományi Intézete, 1941.
- . „Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer. Mozsika és gordon”. [Ismerető.] *Néprajzi Értesítő* 35 (1943 [1947]), 213–214.
- . „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”. [Ismerető.] *Ethnographia* 55/2 (1944. június), 100–101.
- . *A magyar vers ritmusa*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.
- . „A duda hatása a magyar népi tánczenére”. *A MTA I. Osztályának Közleményei* VIII/1–4 (1956), 241–291.
- . „Das Musikleben im ungarischen Dorf und die Methoden seiner Erforschung”. In *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 3, hg. Wilhelm Fraenger, 447–469. Berlin: Akademie-Verlag, 1957.
- . *A magyar népballada és Európa I–II*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.
- . „Lajtha László emlékezete”. In *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok*, 390–394. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.
- . *Kerítésen kívül. Emlékek életemből*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1992.
- . *Magyar vers – magyar nyelv. Verstan tanulmány Kodály Zoltán bejegyzéseivel*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület, 2000.
- . *Egy felvidéki falu zenei világa. Áj, 1940*, szerk. Bereczky János. Budapest: Planétás, 2000.
- . *A magyarság népzeneje*, második, javított kiadás, szerk. Paksa Katalin. Budapest: Planétás, Mezőgazda, 2002.
- [Vargyas Lajos]. „A Felvidék népe elé”. *Fiatalok Országútján* 2/7–8 (1938), 158–160.
- Vámszer Géza. „A gyimesi csángók eredete, települési és gazdasági viszonyai”. *Láthatár* 8/3 (1940. március), 73–79.

- Väisänen, A[rmas] O[tto]. „Válasz Szabolcsi Bencének a vogul-osztják dallamok ügyében”. *Ethnographia* 49/4 (1938. december), 413–416.
- . *Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien. Eine vergleichende Studie nebst methodischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1939.
- Väisänen, A[rmas] O[tto] (hg.). *Wogulische und ostjakische Melodien. Phonographisch aufgenommen von Artturi Kannisto und K. F. Karjalainen*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1937.
- Veress, Claudio. „Chronology”, in *Sándor Veress*, website: <https://www.veress.net/page/portrait-chronology>. Utolsó megtekintés: 2023. 05. 28.
- Veress Sándor. „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között”. *Ethnographia* 42/3 (1931. szeptember), 133–142.
- . „Folk Music in Musical and General Education”. *Journal of the International Folk Music Council* 1 (1949), 40–43.
- . *Moldvai gyűjtés*, szerk. Berlász Melinda és Szalay Olga. Budapest: Múzsák, 1989.
- Végh Andor. „Modernizáció, identitás, marginalizáció. Gadányi Pál élete, zenéje és zenei egyénisége társadalomnéprajzi megközelítésben”. In *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére*, szerk. Lipták Dániel, Richter Pál, Salamon Soma, 469–491. Budapest: ZTI, 2021.
- Vikár László. *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. Budapest: ZTI, 1993.
- Vincze Lajos. „Siter község énekkultúrája”. *Hitel* 4/4 (1939), 273–280.
- . „Bálványosváraljai népdalok”. *Termés* 2/tél-ősz (1943), 65–67.
- . „Járdányi Pál: A kidei magyarság világi zenéje”. [Ismerető.] *Ethnographia* 55/2 (1944. június), 101–102.
- . „A kender termelése és feldolgozása Bálványosváralján”. *Néprajzi Értesítő* 35/3–4 (1943 [1947]), 150–172. Különnyomat: Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 5.
- Virágvolgyi Márta, „Halmágyi Mihály gyimesközéploki primás hegedűjátéka”. In *Zenatudományi dolgozatok 1988*, szerk. Felföldi László és Lázár Katalin, 235–262. Budapest: ZTI, 1988.
- . *Gyimesi népzene* I. 2., javított kiadás. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1992 [Népzenei Füzetek].
- . *Gyimesi népzene* II. Debrecen: Kölcsey Művelődési Központ, 1989 [Népzenei Füzetek].
- Viski Károly. „A hagyomány tárgyai”. In *A magyarság néprajza*, szerk. Czákó Elemér, II. kötet (Tárgyi néprajz), 396–443. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda [1934].
- . „Gyöngyösbokréta”. *Magyar Szemle* 22. kötet (1934. december), 409–417.
- . „Hegedű”. In *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*, szerk. Gunda Béla, 43–54. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943.
- Voigt Vilmos. „Kultúrakör”. In *Világirodalmi lexikon*, 6. kötet, főszerk. Király István, 770. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- . „Martin György és a magyar folklorisztikai iskola”. In *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára*, szerk. Felföldi László, 23–32. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1993.
- . „Húsz magyar népmese a Patria-hanglemezekről”. In *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942*, szerk. Sebő Ferenc, 35–44. Budapest: HH, 2010.
- Volly István. „Peregi karácsonyi népénekek”. *Ethnographia* 42/4 (1931. december), 174–180.
- . „Az egyházi népének-gyűjtés”. *A Zene* 19/13–14 (1938), 214–217.
- . „Betlehemező fővárosi gyerekek”. *A Gyermekek és az Ifjúság* 27 (1935), 39–47.
- (jegyzetekkel közr.). *Népi játékszín. Színpadra alkalmas eredeti népszokások fényképekkel és dallamokkal*. Budapest: Kókai Lajos, 1935.
- . „Tonalitás-csere a népi dallamegyvelegben”. *Ethnographia* 48/2–3 (1937), 261–265.
- . „Katekizmusi ének”. *Ethnographia* 48/4 (1937. december), 465–468.
- (jegyzetekkel közr.). *Népi játékok I–III*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1939.
- (szerk.). *A visszatért népdal. 100 eredeti népdal az 1938-ban visszatért Felvidékről és az 1940-ben visszatért erdélyi területekről*. Budapest: Magyar Népművelők Társasága, 1940.
- . „Pálóczi Horváth Lajos: Népünk dalai”. [Ismerető.] *Forrás* 1/10–12 (1943. október–december), 363–364.

- . „»Nagykarácsony éccakája«”. In *Táncművészeti dokumentumok 1976. A Magyar Táncművészek Szövetsége keretében működő Táncművészeti Archívum időszaki kiadványa*, szerk. Kaposi Edit, II. kötet, 48–61. Budapest, 1976.
- . „Bartók-dokumentumok”. *Új Írás* 29/9 (1989. szeptember), 3–24.
- Volly István – Mathia Károly – Péczely Attila – Rezessy László (szerk.). *Horthy dalok. Levente- és katonadalok. 73 magyar népi dal Kormányzó úr öfőméltósága 73-ik nevenapjára*. Budapest: Magyar Népművelők Társasága, 1941.
- Vujicsics Tihamér. *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai*, 2. kiadás, főszerk. Richter Pál. Budapest: ZTI, Hagyományok Háza, 2020.
- Wakarelski, Chr. [Hriszto Vakarelszki]. „Brunnen und Wasserleitungen in Bulgarien”. *Folk-Liv* 1939. no. 1.
- White, E. A. – Anne G. Gilchrist. „Ancient Orkney Melodies (continued)”. *Journal of the English Folk Dance and Song Society* 3/4 (1939. december), 183–194.
- Wolf, Siegfried. *Zum Problem der Nasenflöte*. Leipzig, 1941.
- Zaugg, Otto. „Zur Einführung”. In *Cahiers de Frontenex* III, VI–VII. Genève: Librairie de l’Université Georg & Cie S. A., 1947.